

॥ श्रीस्कान्दमहापुराणस्थविषयानुक्रमणिका ॥

Vedavyas

Shriskanda mahapurana (visaya
anukramanika)

श्रीस्कान्दमहापुराण (विषय अनुक्रम-
णिका)

Sanskrit (Devnagari lipi)

Printed on paper

1910

14+72

14"x7"

Complete

अथ श्रीस्कान्दं महापुराणं प्रारभ्यते ॥

अस्य ग्रन्थस्य पुनर्मुद्रणादयः सर्वेधिकारा १८६७ तमाब्दिक २५ श राजनियमानुसारेण "श्रीवेङ्कटेश्वर" (स्टीम्) यन्त्रालयाध्यक्षाधीनाः सन्ति ।

पञ्चपञ्चाशदुत्तराष्टादशशततमै शास्त्रिणाहृत शकाब्दे वैशाखवद्य-
 तृतीयायां तिथौ भृगुवासरे श्रीमतां विद्वज्जगदमहोदयानां स्मारक-
 निमित्तं तत्पुत्रैः श्रीमद्भिः शङ्करगौडमहोदयैर्वीरार्थकाशींगतैर्विवा-
 राध्यमहासंस्थानाय भक्तपुरः स्वरं प्रदत्तमिदम् ।

वेणुपुर (वेणुगांव) मण्डलान्तर्गत सङ्केतपुर-

पुर निवासी : — ८८-१२५-१८३३६-

श्रीगणेशाय नमः
 नारायणाय नमः

धन्यवादाः ।

अद्य सानन्दं तस्मै निखिलसद्गुणसमुदयसनाथीकृतानन्तब्रह्माण्डनायकाय श्रीमतेऽपारकरुणापारावाराय भगवते भक्तकामकल्पद्रुमाय सन मोवाकमनन्तान्धन्यवादान्मनसा मन्महे । येन श्रीभगवता निजलीलाप्रभावतोऽनन्तानि ब्रह्माण्डानि निर्माय तत्र स्वयं विद्यामयस्वरूपेणाविर्भूय तदनु सुरनरादिविविधाकारेण निजलीलाभिरवतीर्य स्वस्वामिभावेन विपरिणम्य चाशेषब्रह्माण्डकार्यक्रमोऽनादिकालतोऽनन्तकालपर्यन्तं निर्वाह्यते । निजनिजलीलास्वरूपेण निजविभूतिमहिमानं च निरन्तरं पर्यालोच्य निजस्वरूपे स्वानन्दमयतयाऽवतेष्टीयते च । यस्य चेश्वरस्य ज्ञानलेशेनैतत्स मयं परापराविद्यात्मकं वाङ्मयं समस्ते जगति त्रयीस्वरूपेण प्रकाशमानं विराराज्यते । यस्य चांशांशावतारैरिदं जगत्पुनःपुनः स्वकीयविज्ञानमयेन ज्योतिषा समुद्देदीप्यते च । स एष भगवतः स्वस्वरूपत्वेनाविशेषात्स्वलीलाविषयत्वेऽपि तदपारमायाविलसितविभ्रमविवशतया परिच्छिन्नदृष्टीनाम स्मदादिजीवानां दृष्ट्या भगवतः परंपरया जगत उपरि भूयानुपकार इति स्मृत्वा वयं तस्मै भगवतेऽनन्तान्धन्यवादान्कृतज्ञेन मनसाऽऽशास्महे ।

अथ च तस्यैव परमपुरुषस्य लीलावताररूपाय श्रीव्यासमहर्षये सन्तु कोटिशो धन्यवादाः । येन श्रीभगवता व्यासमहर्षिणाऽवतीर्य कालवशेन प्रसरताऽज्ञानेन लुप्तप्रायतादशामभ्युपयियासतीनां समस्तवेदादिविद्यानां निजमतिप्रदीपेन पुनरुज्ज्वलीकरणं व्यधायि । शतकोटिप्रविस्तरं पुराणविद्यावाङ्मयं चतुर्लक्षसङ्ख्याकश्लोकैः सारसमाकर्ष्य च पुनर्व्यवास्थापि यत्र चास्माकं सर्वेषां सदाचारः सम्यगुपवर्णितः समस्तवेदार्थश्च सम्प्रकटितः प्रचकास्ति । शारीरिकब्रह्मसूत्रैर्वेदांतविद्या च समुज्ज्वालिता । स एष तस्यास्माकमुपरि भूयाननुग्रह इति तदीयमुदारचरितं शिरसा श्लाघामहे ।

अपि च तेभ्यः सज्जनेभ्यो महामान्येभ्यो विद्वज्जनेभ्यो वयं बहून्धन्यवादान्वदामो ये सततं परिचरन्ति श्रुतिस्मृतिप्रतिपादितं सदाचारमिति ।

अथ च सांप्रतं ये महांतः सज्जनाः स्वकीयमुदारचरितं जगति प्रकाशयन्तो निजप्राचीनसरस्वतीसंग्रहालयादतितरप्रभावसमलंकृतानि नानाविधानि वेदशास्त्रपुराणधर्मशास्त्रव्याकरणन्यायमीमांसावेदांतयोगसाङ्ख्यज्योतिषवैद्यककाव्यालङ्कारनाटकचम्पूप्रभृतिपुस्तकानि मुद्रणद्वारा जगति प्रकाशयितुं प्रदायास्माञ्छ्वत्साहाय्येनोपकुर्वन्ति । विद्याप्रकाशनसाहाय्याद्वयं तेभ्यो बहून्धन्यवादान्वदामः ।

तत्प्रसंगेनैवाद्यैतस्य “श्रीस्कान्दमहापुराण” पुस्तकस्य मुद्रणेन प्रकाशनायास्मभ्यं यैः परमपूज्यैः सकलसज्जनवरेण्यैः श्रीमन्महाभ्यु

दयैः साहाय्यं प्रदत्तम् । यस्य च साहाय्यस्य प्रभावेणाद्यैतत्सर्वतोऽपि समग्रतयाऽत्यन्तं दुर्लभं श्रीस्कान्दमहापुराणं समग्रमद्य सर्वेषां सज्जनानां सुलभतया संग्रहार्थं पुरतः उपस्थापनस्य सुदिनं नः समागतम् । अत एव वयं सहर्षं तेषां महाभ्युदयानां सुमंगलपवित्रनामधेयानि प्रकाशयामः—

- १ पुस्तकम्—श्रीमन्तमहाराजश्रीशंकररावजीमहाराजानां—दाक्षिणात्यभोरसंस्थानाधिपतीनाम् ।
- २ पुस्तकम्—पण्डितवर्यमहामहोपाध्याय श्रीबाकेलालगोस्वामिनां—दिल्लीपत्तननिवासिनाम् ।
- ३ पुस्तकम्—ठाकुरश्रीमहान्चन्द्रशुभनामधेयानां—पञ्जाबप्रांतांतर्गतामृतसरपत्तननिवासिनाम् ।
- ४ पुस्तकम्—पण्डितवर्यश्रीलज्जारामजीमहाभ्युदयानां द्वारा समागतं—पण्डितमान्यश्रीजुगुलकिशोरसमभिधेयानां—रईस—सतोहा—निवासिनाम् ।
- ५ पुस्तकम्—पण्डितवर्यश्रीहरिकृष्णवेङ्कटरामशास्त्रिमहाराजानाम्—औरंगाबादपत्तननिवासिनाम् ।
- ६ पुस्तकम्—पण्डितवर्यश्रीज्येष्ठाराममुकुन्दजीशास्त्रिणां—मुंबापुरीनिवासिनाम् ।
- ७ पुस्तकम्—पण्डितवर्यश्रीज्वालाप्रसादजीशास्त्रिवर्याणां—मुरादाबादनिवासिनाम्—उद्योगाल्हायबरीतः प्राप्तम् ।
- ८ पुस्तकम्—पण्डितवर्यश्रीपरशुरामकृष्णवैद्य—माधवकॉलेज—एतेषां द्वारा समागतं—पण्डितवर्यश्रीकाशिनाथाचार्याणां मालवप्रांतवर्त्युज्जयनी स्थमाधवकॉलेजसंस्कृताध्यापकानाम् ।

एवमेतेभ्यः परममान्येभ्योऽत्युदारचरितेभ्यो महोदयेभ्य एतानि श्रीस्कान्दमहापुराणस्य दर्शप्रतिपुस्तकानि पूर्णान्यपूर्णानि च यथोपलब्धान्यप्यस्माकं समीपे समागतानि संति । तेषामेतेषां सर्वेषां पुस्तकानां साहाय्येनास्माभिरेतत्स्कांदं महापुराणं श्रीबृहन्नारदीयमहापुराणोक्तानुक्रमणिकानुसारेण क्रमसंबद्धं विधाय बहूनां प्रतिपुस्तकं नियमितानां शास्त्रिणां साहाय्येन सम्यक्परिशोध्य पाठांतर—शब्दार्थ—वाक्यार्थ—श्लोकार्थसुव्यञ्जकटिप्पणीभिः समलंकृत्य यतस्ततः समग्रतया सुदुर्लभमपि तेषां सर्वेषां पुस्तकानां संमेलनेन समग्रं कृत्वा श्रीमतां समस्तभूमण्डलनिवासिनां सज्जनानां पुरतः श्रीपरमेश्वरकृपयाद्य समुपढौकितम् । सोऽयमेतेषामत्युदारचरितानां महामान्यानां पुस्तकप्रदानसाहाय्यकरणेन सर्वजगदुपरि भूयानेवानुग्रहः । अत एतेभ्यो महामान्येभ्यो वयं सहर्षं साभिनन्दनमसंख्यानध्वन्यवादान्प्रशास्महे ।

एवमेव हि विद्याप्रसारसाहाय्यादिसत्कार्ये श्रीमतां सदैव सद्बुद्धिः श्रीशकृपया समुद्यच्छतादित्यभ्यर्थयते—

श्रीमतामनन्तोपकारस्मर्ता नम्रसेवकः—क्षेमराज श्रीकृष्णदासः—“श्रीवैकटेश्वर” स्टीम्—मुद्रणालयाध्यक्षः—मुंबई.

श्रीः ।

❧ प्रस्तावना. ❧

अथ खलु श्रीमदनन्तसद्गुणगणालंकृतानन्तकोटिब्रह्माण्डमण्डलाखण्डलप्रभृतिवृन्दारकवृन्दवन्दितपदारविन्दनिस्थन्दमानामन्दानन्दसन्दोहमिलिन्दायमानमानसवैखानस मुनिजनजेगीयमानविमलविरुदावलिविराजमानदिव्यलीलावतारसमनुगृहीतसमस्तभक्तजनकामनापारिपूरणनिबद्धपारिकरश्रीपरमेश्वरकृपाप्रसादसमवाप्तविशुद्धशेषुषीविशेषविक सितविद्यावैभवकृतार्थीकृतधारित्रीवलयाणां समस्तधरणीतलविराजमानविविधसभ्यसम्भावितसभासभाजितविद्वत्त्वसौजन्यसौशील्यप्रभृतिसद्गुणगणावाप्तप्रसन्नबुधजनसरस्वती जेगीयमानविमलयशोवलक्षीकृतदिङ्मण्डलानां परमपूज्यताभाजनसमस्तसज्जनशिरःसरोजसम्भावितनमस्क्रियाप्रभृतिपुरस्क्रियाणां सकलवेदशास्त्रपारावारपारदृश्वनां निखिलकलाकलापकौशल्यशल्योत्खलितदुर्बुद्धिनिबद्धाशयानां समस्तभूमण्डलनिवासिनां सन्मान्यविद्वज्जनानां पुरतोद्य नूतनपरिचयप्रभावपरिस्फुरदभिनवादरातिशयसमुत्कण्ठित सरस्वतीसुप्रसादसमवाप्तसुमङ्गलमयगीर्वाणवाग्देवतामधुरतरविलासप्रोल्हासविकसितैः प्रास्ताविकैः कतिपयैर्वाक्यनिकुरम्बैः सुमङ्गलमयमभिनवोदन्तं निवेदयितुं समुत्कण्ठते ऽस्मदीयमानसम्. तदत्र समस्तविद्वज्जनानां सुविचारविलसितं चित्तमासमन्ततो विविधविचारणीयप्रस्तुतकार्यकदम्बकादावर्ज्यं प्रकृतेऽस्मदीयेऽभिनवोदन्तनिवेदनीये वक्तव्यांशेसमवधानाय कृतक्षणं जायतामिति सप्रश्रयं साञ्जलिबन्धं संप्रार्थ्य सम्प्रति निजवक्तव्यांशमुपोद्धातमुखेन प्रस्तोतुमारभामहे—

अयि समस्तसज्जनाः ! विदितमेव खलु सकलवैदिकधर्ममार्गानुयायिनां सदाचारसम्पन्नानां तत्रभवतां भवताम्, यत्—सकलवाङ्मयस्यादिबीजभूतो वेदो भगवद्रूप इति । तदेतदेव किञ्चिदत्र विविच्यते—“तल्लोकपद्मं स उ एव विष्णुः प्रावीविशत्सर्वगुणावभासम् । तस्मिन्स्वयं वेदमयो विधाता स्वयंभुवं यं प्रवदन्ति सोऽभूत् ॥” इति भूति मैत्रेयोक्तेः साक्षाद्विष्णुरूपः स्वयंभूः सर्ववेदोपवेदेतिहासपुराणोपपुराणवार्तादण्डनीत्यान्वीक्षिक्यादिभिः स्वोत्पन्नज्ञानविभूतिभिः सह सदैव विराजमानो वरीवर्त । तस्मादेव च ज्ञानस्वरूपेणोपादानकारणरूपाद्भगवतो वेदविद्याविर्भावः समभवत् । तदुक्तं श्रीमद्भागवते तृतीयस्कन्धे—“ऋग्यजुःसामाथर्वाख्यान्वेदादीन्मुखतोऽसृजत् । शस्त्रमिज्यां स्तुति स्तोमं प्रायश्चित्तं व्यधात्क्रमात् ॥ आयुर्वेदं धनुर्वेदं गान्धर्वं वेदमात्मनः । स्थापत्यं चासृजद्वेदं क्रमात्पूर्वादिभिर्मुखैः ॥ इतिहासपुराणानि पञ्चमं वेदमीश्वरः । सर्वेभ्य एव वक्त्रेभ्यः ससृजे सर्वदर्शनः ॥” इत्यादिना । तांश्च स्वस्वरूपवान्नित्यसिद्धान्वेदान्भगवान्निजाचिन्त्यशक्त्या वैधदीक्षया ब्रह्माणमुपदिदेश । एतदेवोक्तं श्रुतौ—“यो ब्रह्माणं

विदधाति पूर्वं यो वै वेदांश्च प्रहिणोति तस्मै ।” इति । अनया श्रुत्या च नित्यसिद्धान्तेन स्वान्तःस्थितान्वेदान्प्रणवमातृकारूपेण सुसूक्ष्मान्ब्रह्ममुखेभ्य ऋगादिस्थूल रूपेणाविर्भावयामासेति तावदुच्यते । अत एव—“अनादिनिधना नित्या वागुत्सृष्टा स्वयम्भुवा । आदौ वेदमयी दिव्या यतः सर्वाः प्रवृत्तयः ॥” इति स्मृतेः “वाचा विरूपनित्यया” इति श्रुतेश्च वेदानां नित्यत्वम् । यच्चोक्तम्—“ऋचः सामानि जज्ञिरे” इति । तत्राप्याविर्भाव एव बोध्यः—जनेः प्रादुर्भावार्थकत्वात् । ननु “शास्त्रयोनित्वात्” इति व्याससूत्रस्य का गतिः ? इति चेत्—तत्र ‘योनि’शब्दः प्रमाणार्थक एव बोध्यः, तेन “तं त्वौपनिषदं पुरुषं पृच्छामि” इत्युप निषद्वयेद्यत्वं ब्रह्मणस्तत्सूत्रं प्रशास्ति । किं च—“एवं वा अरेऽस्य महतो भूतस्य निश्वासितमेतद्यद्भवेदो यजुर्वेदः सामवेदः” इत्यादिश्रुतिरपि वेदानामुत्पत्तिं निराकरोति । श्वासप्रश्वासादिवद्भगवानन्तःस्थितान्वेदाँल्लीलयाऽऽविर्भावितवानित्यस्मिन्नेवार्थे श्रुतेस्तात्पर्यात् । ननु लीलयाऽऽविर्भावकर्तृत्वेऽपि ब्रह्मोपादानता वेदानां जातैव, तथात्वे च तेषां पौरुषेयत्वं कथं न भविष्यति ? न च ब्रह्मकार्यत्वेऽपि तेषां वेदानां पौरुषेयत्वं नामास्ति—पुरुषमात्रजन्यत्वेऽपि पौरुषेयत्वे वर्णानां नित्यत्वेऽप्यानुपूर्वीविशेषस्य पुरुषजन्यत्वान्मीमांसकमन्यस्यापि वेदाप्रामाण्यप्रसङ्गात्, वर्णनित्यत्वमात्रेणैवापौरुषेयत्वव्यवस्थापने लौकिकास्मदादिवाक्यस्याप्यपौरुषेयत्वप्रसङ्गाच्च । तस्मान्मानान्तरेणार्थमुपलभ्य रचितत्वं पौरुषेयत्वं सापेक्षत्वलक्षणाऽप्रामाण्यप्रयोजकम् । तच्च न वेदेषु, वेदार्थस्य मानान्तरागोचरत्वात् । इदमेव हि श्रुत्या निश्वास दृष्टान्तेन दर्शितम् । तथा हि—निश्वासः पुरुषाज्जायमानोपि न पुरुषचिकीर्षाजन्यः—सुषुप्तावपि तद्दर्शनात् । एवं समग्रो वेदो ज्ञानस्वरूपेणोपादानकारणरूपाद्ब्रह्मणो जायमानोऽपि न ब्रह्मचिकीर्षाजन्यः—वेदार्थस्य वेदातिरिक्तमानाविषयत्वात् । इत्यनया विधया “कारणगुणा हि कार्यगुणानारभन्ते” इति न्यायेन कारणरूपस्य ब्रह्मणो नित्यत्ववत्तदाविर्भूतवेदानामपि नित्यत्वं तावत्सिद्धम् ॥ एतेषां वेदानां च प्रथमतः प्रणवरूपेण सूक्ष्मतयाऽवस्थितिरासीत् । ततः प्रणवतो मातृकाणामाविर्भावोऽभवत् । तास्ता एव मातृकाः, या अक्षरसमाम्नायत्वेनोच्यन्ते । तस्मादक्षरसमाम्नायत एव सर्वा आन्वीक्षिक्यादयोऽष्टादश विद्या अपि ब्रह्मद्वारा सम्भूताः । तदेतदुक्तं श्रीमद्भागवते तृतीयस्कन्धेविदुरं प्रति मैत्रेयेण—“ऋग्यजुःसामाथर्वाख्यान्वेदादीन्मुखतोऽसृजत्” इत्यारभ्य—“आन्वीक्षिकी त्रयी वार्ता दण्डनीतिस्तथैव च ।” इत्यादिना “शब्दब्रह्मात्मनस्तात” इत्यन्तेन । तत्रैतासामष्टादशविद्यानां भेदाः प्रत्येकशोऽनन्तशाखाप्रशाखावशादनन्तशः प्रसृताः सन्ति । मुख्यतया ता अष्टादशविद्याश्चाधुनोद्देशादिक्रमेण स्तोत्रं प्रदर्श्यन्ते । तत्र—ऋग्यजुःसामाथर्वभेदेन वेदाश्चत्वारः, शिक्षा कल्पो व्याकरणं निरुक्तं ज्योतिःशास्त्रं छन्दोविचितिरिति षड्वेदाङ्गानि, पुराणानि न्यायविस्तरः मीमांसा धर्मशास्त्रमिति चत्वार्युपाङ्गानि, आयुर्वेदः धनुर्वेदः गान्धर्वम् अर्थशास्त्रमिति चत्वार उपवेदाः, इति मिलित्वा संकलनयाष्टादश विद्या भवन्ति ॥ तत्र च महापुराणेषूपपुराणानामन्तर्भावः, न्यायनये वैशेषिकनयस्यान्तर्भावः, मीमांसायां वेदान्तस्यान्तर्भावः, धर्मशास्त्रे च महाभारतरामायणयोः सांख्यपातञ्जलपाशुपतवैष्णवादीनां चान्तर्भावः । एवमष्टादशविद्यारूपाण्ये

तावन्ति ह्यास्तिकानां धर्मप्रस्थानानि भवन्ति । अन्येषामेकदेशिनां धर्मप्रस्थानानामेष्वेवान्तर्भावः । इत्थमिह साक्षात्परपरया परमार्थोपयोगिनां वेदोपकरणानामेव प्रस्थानानां भेदो दिङ्मात्रेण दर्शितः ॥ अथैतेषां प्रस्थानानां स्वरूपभेदहेतुः प्रयोजनभेदस्तावत्किञ्चिदुच्यते । तत्र धर्मप्रतिपादकमपौरुषेयं वाक्यं वेदः । स च मन्त्रब्राह्मणात्मकः । “मन्त्रब्राह्मणयोर्वेदनामधेयम्” इति तत्स्वरूपस्यान्यत्रोक्तेः । तत्र मन्त्रा अनुष्ठानकारकभूतद्रव्यदेवताप्रकाशकाः । ते चर्ग्यजुःसामभेदेन त्रिविधाः । अथर्वणवेदस्यैतेषु त्रिष्वेवान्तर्भूतत्वेन पृथक्तयाऽनभिधानम् । तदेवं निरूपिता मन्त्राः । मन्त्रव्याख्यानरूपं ब्राह्मणमपि त्रिविधम्—विधिरूपमर्थवादरूपं तदुभयविलक्षणं चेति । तत्र विध्यादीनां लक्षणभेदादिविस्तरोन्यतोऽवसेयः । तदेतद्ब्राह्मणं च पुनरष्टविधम् । तदुक्तं बृहदारण्यकश्रुतौ—“इतिहासः पुराणं विद्या उपनिषदः श्लोकाः सूत्राणि व्याख्यानान्यनुव्याख्यानान्यस्यैव निश्चसितानि” इति । तत्र कथाप्रतिपादक इतिहासः, विश्वस्य पूर्वावस्थानिरूपकं पुराणम्, उपासनात्मविद्याप्रतिपादिकाः विद्याः, या चोपास्यदेवरहस्यप्रतिपादिका सोपनिषत्, ये मन्त्राः श्लोकवत्पठ्यन्ते ते श्लोकाः, संक्षिप्तार्थप्रतिपादकं सूत्रम्, विस्तृतार्थप्रतिपादकं व्याख्यानम्, व्याख्यानस्यापि स्फुटतापादकमनुव्याख्यानम् । एतान्यष्टब्राह्मणानि ॥ शिक्षाकल्परहस्यादीनां च वेदसाङ्गतापादकत्वमेव । मन्त्रब्राह्मणयोर्व्याख्येयव्याख्यानताभावोऽस्ति । तच्च “मान्त्रवर्णिकम्” इति सूत्रव्याख्याने प्रतिपादितं वृत्तिकारैः ॥ एवं च कर्मकाण्डगुणकाण्डब्रह्मकाण्डात्मको वेदो धर्मार्थकाममोक्षहेतुः । स च हौत्राध्वर्यवौद्रात्रप्रयोगत्रयरूपेण यज्ञकर्मविभागनिर्वाहार्थं भिन्नः । अथर्ववेदस्तु चतुर्थो वेदत्रयवशिष्टब्रह्मत्वकर्तव्यताप्रतिपादकोऽपि शान्तिकपौष्टिकाभिचारिकादिकर्मप्रतिपादकत्वेन सर्वोपयोग्येव ॥ आचार्यप्रवचनभेदात्प्रतिवेदं भिन्ना भूयस्यः शाखाः सन्ति । तज्ज्ञानं च चरणव्यूहाख्यवैदिकग्रन्थाद्बोध्यम् ॥ अथ षण्णां शिक्षादिवेदाङ्गानां च प्रयोजनं तावदुच्यते । तत्र शिक्षाया व्याकरणस्य च सुस्पष्टवर्णोच्चारणपदसाधुत्वविज्ञानार्थमुपयोगः । मन्त्रपदार्थज्ञानार्थं निरुक्तस्योपयोगः । तत्र हि निरुक्ते नामाख्यातनिपातोपसर्गभेदेन चतुर्विधं पदजातं निर्वचनेन निरूप्य वैदिकपदानामर्थः प्रदर्शितः । एवमृङ्मन्त्राणां पादबद्धानुष्टुबादिच्छन्दोविशिष्टत्वात्तदज्ञाने च निन्दाश्रवणाच्छन्दोज्ञानार्थं पिङ्गलविरचितायाश्छन्दोविचितेरुपयोगः । एवं वैदिककर्मदर्शादिकालज्ञानार्थमादित्यप्रभृतिप्रणीतस्य ज्यौतिषस्योपयोगः । एवं शाखान्तरीयगुणोपसंहारेण वैदिकानुष्ठानक्रमविशेषविज्ञापनायाश्चलायनसांख्यायनबौधायनापस्तम्बकात्यायनशात्र्यायनत्रय्यारुण्यादिप्रणीतानां कल्पसूत्राणामुपयोगः ॥ एवं निरूपितः षण्णां वेदाङ्गानां प्रयोजनभेदः ॥ अथ चतुर्णामुपाङ्गानां प्रयोजनभेदस्तावत्किञ्चिदुच्यते । तत्र सर्गप्रतिसर्गमन्वन्तरवंशवंश्यानुचरितप्रतिपादकानि भगवता बादरायणेन निरूपितानि पुराणानि । तानि च महापुराणोपपुराणोपोपपुराणभेदाच्चतुःपञ्चाशत् । तद्विषये विशेषतोऽत्र पृथग्वक्तव्यं तदुपरिष्ठाद्वक्ष्यामः ॥ तेषां पुराणानां च सर्गप्रतिसर्गादिज्ञानं सद्धर्माचरणप्रवृत्तिदर्शनमेव सम्यक्प्रयोजनम् । न्याय आन्वीक्षिकी विद्या गौतमप्रणीता । प्रमाणप्रमेयादिषोडशपदार्थानामुद्देशलक्षणपरीक्षाभिस्तत्त्वज्ञानान्निःश्रेयसाधिगम एव तत्प्रयोजनम् । कणादप्रणीतं वैशेषिकं शास्त्रमपि सप्तपदार्थव्युत्पादनैकप्रयोजनम् ।

तच्च न्याय एवान्तर्भूतमित्युक्तं प्राक् । मीमांसा द्विविधा—धर्ममीमांसा शारीरिकमीमांसा चेति । तत्र द्वादशाध्यायी धर्ममीमांसा “अथातो धर्मजिज्ञासा” इत्यारभ्य “अन्वाहार्यं च दर्शनात्” इत्यन्ता भगवता जैमिनिना प्रणीता । तस्याश्च धर्मप्रमाणादिविज्ञानपूर्वककर्मकाण्डव्यवस्थापरिज्ञानायोपयोगः । शारीरिकमीमांसा च “अथातो ब्रह्म जिज्ञासा” इत्यारभ्य “अनावृत्तिः शब्दात्” इत्यन्ता जीवब्रह्मैकत्वसाक्षात्कारहेतुश्रवणाख्यविचारप्रतिपादकाभ्यायानुपदर्शयन्ती भगवता बादरायणेन कृता । तस्याश्च जीवब्रह्मैक्यसाक्षात्कारः प्रयोजनम् । एवं धर्मशास्त्राणि मनुयाज्ञवल्क्यविष्णुयमांगिरोवसिष्ठदक्षशातातपपराशरगौतमशंखलिखितहारीतापस्तम्बोशनोव्यासकात्यायनबृहस्पतिदेवलनारदपैठीनसिप्रभृतिभिः कृतानि वर्णाश्रमधर्मविशेषाणां विभागेन प्रतिपादकानि । वर्णाश्रमधर्मविशेषविज्ञानमेवैषां प्रयोजनम् । एवं व्यासकृतं महाभारतं वाल्मीकिकृतं रामायणं चेतिहासत्वेन प्रसिद्धे । ते च धर्मशास्त्र एवान्तर्भूते इत्युक्तं प्राक् । एवं सर्वदेवसाधारणमन्त्रशास्त्रं श्रीमहादेवब्रह्मगौतमादिप्रणीतं धर्मशास्त्र एवान्तर्भूतम् । स्वेष्टदेवतायाः सकाशात्स्वाभीप्सितफलप्राप्तिस्तत्प्रयोजनम् । एवं निरूपितश्वतुर्णामुपाङ्गानां प्रयोजनभेदः ॥ अथ चतुर्णामुपवेदानां प्रयोजनभेदस्तावत्किञ्चिदुच्यते । वेदचतुष्टयस्य च क्रमेण चत्वार उपवेदाः । तत्रग्वेदोपवेदस्य ब्रह्मप्रजापत्यश्रव्यादिनिर्मितस्यायुर्वेदस्याष्टौ स्थानानि भवन्ति—सूत्रं शारीरमैन्द्रियं चिकित्सा निदानं विमानं कल्पं प्रसिद्धिश्चेति । कामशास्त्रस्याप्यायुर्वेद एवान्तर्भावः—सुश्रुतेन वाजीकरणाख्यकामशास्त्रस्याभिधानात् । एवं समस्तस्यायुर्वेदस्य रोगतद्धेतुरोगनिवृत्तितत्साधनज्ञानं प्रयोजनम् । तच्च मोक्षसाधनीभूतशरीरारोग्यसंपादकत्वेन मोक्षोपयोग्येव । एवं यजुर्वेदोपवेदो धनुर्वेदः पादचतुष्टयात्मको विश्वामित्रप्रणीतः । क्षत्रियाणां स्वधर्माचरणं युद्धं दुष्टदस्युचौरादिभ्यः प्रजापालनं च धनुर्वेदस्य प्रयोजनम् । एवं सामवेदोपवेदो गान्धर्वशास्त्रं भरताचार्येण प्रणीतम् । तत्र नृत्यगीतवाद्यभेदेन बहुविधोऽर्थः प्रपञ्चितः । तस्य गान्धर्ववेदस्य देवताराधननिर्विकल्पकसमाध्यादिसिद्धिः प्रयोजनम् । रसशास्त्रं च बहुविधं भरतेनैव प्रणीतं गान्धर्ववेद एवान्तर्भूतम् । तच्च रसरीतिशब्दालङ्कारार्थालङ्कारनायकनायिकादिवर्णनरूपम् । अथाथर्ववेदोपवेदोऽर्थशास्त्रम् । तच्चैहिकसर्वसुखोपलब्धिप्रयोजनम् । अथ च तदनुसार्येव नीतिशास्त्रमपि मन्वादिभिः सूत्रितं कामदकादिभिः प्रणीतम् । तत्संधिविग्रहादिभेदैरनेकधा । लौकिकसर्वव्यवहारनैपुण्यमेव तत्प्रयोजनम् । एवमश्वशास्त्रं गजशास्त्रं शिल्पशास्त्रं सूयशास्त्रं चतुःषष्टिकलाशास्त्रं चेति नानाशास्त्राणि शालिहोत्रादिनामनुनिभिः प्रणीतानि । तेषां च सर्वेषां लौकिकतत्तत्प्रयोजनभेदो द्रष्टव्यः ॥ एवमष्टादश विद्याः सप्रयोजनाः संक्षेपतो नामनिर्देशेन प्रोक्ताः ॥ एवमेव कपिलमुनिप्रणीतं सांख्यशास्त्रं पतञ्जलिमुनिप्रणीतं योगशास्त्रं भगवता पशुपतिना विनिर्मितं पाशुपतशास्त्रं नारदादिभिः कृतं पाञ्चरात्रादिकं वैष्णवशास्त्रं चेत्येवमादिवेदानुकूलः प्रस्थानभेदः प्रदर्शितः । इत्थं हि वेदराशिमयस्य भगवतो ज्ञानमयं शरीरमित्याख्यायते ॥ एतस्माद्वेदमयाद्ब्रह्मण एव सकलसृष्ट्युत्पत्त्यादिव्यवस्था प्रचलतीतीति सर्वमनवद्यम् ॥

अथ प्रकृतमनुसरामः ॥ यदुक्तं प्राग्वेदमयस्य भगवत उपाङ्गेषु पुराणस्य परिगणनमिति । तद्विषयेऽधुना किञ्चिद्विवेकः प्रस्तूयते—अथ पुराणं नाम विश्वस्य पूर्वव
स्थानिरूपकं व्यासादिमुनिप्रणीतं वेदार्थवर्णनैकपरं पञ्चलक्षणान्वितं शास्त्रम् । “पुराणं पञ्चलक्षणम्” इत्यमरः । पुराणशब्दनिरुक्तिः सोपक्रमोक्ता ब्रह्मांडपुराणे प्रकि
यापादे—“यो विद्याचतुरो वेदान्साङ्गोपनिषदो द्विजः ॥ न चेत्पुराणं संविद्यान्नैव स स्याद्विचक्षणः ॥ इतिहासपुराणाभ्यां वेदं समुपबृंहयेत् ॥ विभेत्यल्पश्रुताद्वेदो मामयं
प्रहारिष्यति ॥ यस्मात्पुरा ह्यनक्तीदं पुराणं तेन तत्स्मृतम् ॥ निरुक्तमस्य यो वेद सर्वपापैः स मुच्यते ॥” इति । अथ पुराणोपपत्तिस्तावत्किञ्चिन्निर्णीयते । सा चेत्थम्—
“ऋचः सामानि च्छदांसि पुराणं यजुषा सह ॥ उच्छिष्टाज्जिरे सर्वे दिवि देवा दिविश्रिताः ॥” अथर्व० (का० ११।१२४) तथा—“स बृहतीं दिशमनुव्यचलत्तमिति
हासश्च पुराणं च गाथाश्च नाराशंसीश्वानुव्यचलन् । इतिहासस्य च वै सपुराणस्य च गाथानां च नाराशंसीनाञ्च प्रियं धाम भवति य एवं वेद” अथर्व० (का० १५
अनु० १ प्र० ६ मं० १२) इति । तथा च सामवेदीयगोपथब्राह्मणे—“एवमिमे सर्वे वेदा निर्मिताः सकल्पाः सरहस्याः सत्राह्वणाः सोपनिषत्काः सेतिहासाः सान्वया
ख्याताः सपुराणाः सस्वराः” इत्यादि गोपथपूर्वभागे (२ प्र०) । तथा च छान्दोग्योपनिषदि—“स होवाच ऋग्वेदं भगवोऽध्येमि यजुर्वेदं सामवेदमथर्वणं चतुर्थमितिहास
पुराणं पञ्चमं वेदानां वेदमिति” छान्दोग्योपनिषदि (प्र० ७ ख० १) “एवं विद्वान्वाकोवाक्यमितिहासः पुराणमित्यहरहः स्वाध्यायमधीते त एनं तृप्तास्तरपयन्ति सर्वैः
कामैः सर्वैर्भोगैः” शतपथब्रा० (११।५।७।९) ॥ इत्येवमाद्यनेकप्रमाणपर्यालोचनया ऋग्वेदादिवेदसंमितत्वेन सर्वसम्मान्यताभाजनत्वं पुराणस्य । तच्चेदं पुराणं
नाम शास्त्रं पुरैकमेवासीत् । तथा चोक्तं मात्स्यपुराणे त्रिपञ्चाशदध्याये—“पुराणमेकमेवासीत्तदा कल्पान्तरेऽनघ ॥ त्रिवर्गसाधनं पुण्यं शतकोटिप्रविस्तरम् ॥ निर्दग्धेषु च
लोकेषु वाजिरूपेण वै मया ॥ अङ्गानि चतुरो वेदान्पुराणं न्यायविस्तरम् ॥ मीमांसां धर्मशास्त्रं च परिगृह्य मया कृतम् ॥ मत्स्यरूपेण च पुनः कल्पादाबुदकार्णवे ॥
अशेषमेतत्कथितमुदकान्तर्गतेन च ॥ श्रुत्वा जगाद च मुनीन्प्रति देवश्चतुर्मुखः ॥” इत्याद्युक्त्वाग्रे कैः कैः कांस्कान्प्रति कानिकानि पुराणान्युक्तानीत्युक्तम् ॥
तथा च रेवामाहात्म्ये—“पुराणमेकमेवासीदस्मिन्कल्पान्तरे नृप । त्रिवर्गसाधनं पुण्यं शतकोटिप्रविस्तरम् ॥ स्मृत्वा जगाद च मुनीन्प्रति देवश्चतुर्मुखः । प्रवृत्तीः सर्वशास्त्राणां
पुराणस्याभवत्ततः ॥ कालेनाग्रहणं दृष्ट्वा पुराणस्य ततो नृप । व्यासरूपं विभुः कृत्वा संहरेत्स युगेयुगे ॥ चतुर्लक्षप्रमाणेन द्वापरेद्वापरे सदा । तदष्टादशधा कृत्वा भूलोकेऽ
स्मिन्प्रभाष्यते ॥ अद्यापि देवलोके तच्छतकोटिप्रविस्तरम् ॥ तदर्थोऽत्र चतुर्लक्षसंक्षेपेण निवेशितः । पुराणानि दशाष्टौ च सांप्रतं तदिहोच्यते ॥” इत्येवमुक्त्वाग्रे पुराण
नामधेयादीन्युक्तानि । किञ्च पाम्पपुराणे सृष्टिखण्डे प्रथमेऽध्याये—“प्रवृत्तिः सर्वशास्त्राणां पुराणस्याभवत्ततः । कलिनाऽग्रहणं दृष्ट्वा पुराणस्य तदा विभुः । व्यासरूपी तदा
ब्रह्मा संग्रहार्थं युगेयुगे । चतुर्लक्षप्रमाणेन द्वापरेद्वापरे विभुः । तदष्टादशधा कृत्वा भूलोकेऽस्मिन्प्रकाशयत् ॥” इत्युक्तम् । अपि च बृहन्नारदीये मरीचिं प्रति ब्रह्मणो

वचनम्—“ब्रह्मोवाच—शृणु वत्स प्रवक्ष्यामि पुराणानां समुच्चयम् ॥ यस्मिञ्ज्ञाते भवेज्ज्ञातं वाङ्मयं सचराचरम् ॥ पुराणमेकमेवासीत्सर्वकल्पेषु मानद ॥ चतुर्वर्गस्य बीजस्य शतकोटिप्रविस्तरम् ॥ प्रवृत्तिः सर्वशास्त्राणां पुराणादभवत्ततः ॥ कालेनाग्रहणं दृष्ट्वा पुराणस्य महामतिः ॥ हरिव्यासस्वरूपेण जायते च युगेयुगे ॥ चतुर्लक्षप्रमाणेन द्वापरेद्वापरे सदा ॥ तदष्टादशधा कृत्वा भूलोके निर्दिशत्यपि ॥ अद्यापि देवलोके तु शतकोटिप्रविस्तरम् ॥ अस्त्येव तस्य सारस्तु चतुर्लक्षेण वर्ण्यते ॥” इत्युक्त्वा त्रैष्टुभ्यो दशपुराणनामसंख्याविषयादि समुपवर्णितम् ॥ अथ च येकेचनानुनातना अदृष्टशास्त्रयथार्थतत्त्वा अल्पज्ञानेन पण्डितमन्यमानाः प्रत्यवतिष्ठन्ते—पुराणेषु समकृष्णाद्यवतार कथानां केवलं व्यासकपोलकल्पितत्वमेव, न तु वास्तविकतया प्रामाणिकत्वम्—इति । तदेतत्तेषामदूरदर्शित्वमेवेति सुस्पष्टं वयं ब्रूमः । पुराणप्रोक्तानां भगवतः सगुणावतारानां वेदमंत्रादिष्वनागताख्यानत्वेन वर्णितत्वात्सर्वथा सप्रमाणत्वमेवेति समस्तास्तिकजनानां सुतरां सुदृढतरो विश्वासो वरीवर्ति । अत एव कानिचित्तद्विषये वेदमंत्रादिप्रमाणानि प्रदर्शयन्ते । तत्र—वराहावतारः—तैत्तिरीयसंहितायाम्—“आपो वा इदमग्रे सलिलमासीत्तस्मिन्प्रजापतिर्वीर्यभूत्वाऽचरत्स इमामपश्यन् वाराहो भूत्वाहरत्”, “स वाराहो रूपं कृत्वोपन्यमज्जत स पृथिवीमथ आर्छत्” इति तैत्तिरीयब्राह्मणे । “इतीयतीह वा इयमग्रे पृथिव्यास प्रादेशमात्री तामेषूष इति वाराह उज्जघान सोऽस्याः पतिः” इति शतपथब्राह्मणे (१४।१।२।११) । परशुरामावतारः—ऐतरेयब्राह्मणे—“प्रोवाच रामो भार्गव्यो विश्वान्तरायः” इति । कृष्णावतारः—छान्दोग्ये—“कृष्णाय देवकीपुत्राय” इति । तैत्तिरीयारण्यके च—“नारायणाय विद्महे वासुदेवाय धीमहि । तन्नो विष्णुः प्रचोदयात् ॥ ” इति । वामनावतारः—ऋग्वेदे विष्णुसूक्ते—“विष्णोर्नु कं वीर्याणि प्रवोचं यः पार्थिवानि विममे रजांसि । यो अस्कभायदुत्तरं सधस्थं विचक्रमाणस्त्रेधोरुगायः ॥ १ ॥ प्र तद्विष्णुस्तव ते वीर्येण मृगो न भीमः कुंचरो गिरिष्ठाः । यस्योरुषु त्रिषु विक्रमणेष्वधिक्षियन्ति भुवनानि विश्वा ॥ २ ॥” इति । तस्मिन्नेव सूक्ते—“इदं विष्णुर्विचक्रमे त्रेधा निदधे पदम् । समूळहमस्य पांसुरे ॥ १ ॥ त्रीणि पदा विचक्रमे विष्णुर्गोपा अदाभ्यः । अतो धर्माणि धारयन् ॥ २ ॥ विष्णोः कर्माणि पश्यत यतो व्रतानि पस्पशे । इन्द्रस्य युज्यः सखा ॥ ३ ॥ तद्विष्णोः परमं पदं सदा पश्यन्ति सूरयः । दिवीव चक्षुराततम् ॥ ४ ॥” इति । शतपथब्राह्मणे—“देवाश्च वा असुराश्चोभये प्राजापत्याः पस्पृधिरे ततो देवा अनुर्व्यामवात्सुरथ हासुरा मेनिरेऽस्माकमेवेदं भुवनमिति ॥ १ ॥ ते होचुः हन्तेमां पृथिवीं विभजामहै तां विभज्योपजीवामेति तामौक्षैश्चर्मभिः पश्वात्प्राञ्चो विभजमाना अभीयुः ॥ २ ॥ तद्वै देवाः शुश्रुवुः विभजन्ते ह वा इमामसुराः पृथिवीं प्रेतनदेभ्यामो यत्रेमामसुरा विभजन्ते के ततः स्याम यदस्यै न भजेमहीति ते यज्ञमेव विष्णुं पुरस्कृत्येयुः ॥ ३ ॥ ते होचुः अनु नोऽस्यां पृथिव्यामाभजतास्त्वेव नोऽप्यस्यां भाग इति । ते हासुरा असूयन्त इवोचुर्यावदेवैष विष्णुरभिरोते तावद्भो दम्न इति ॥ ४ ॥ वामुनो ह विष्णुरास तद्देवा न जिहीडिरे महद्वै नोऽदुर्ये नो यज्ञसंमितमदुरिति ॥ ५ ॥ ते प्राङ्च विष्णुं निपाद्य च्छन्दोभिरभितः पर्यगृह्णन्गायत्रेण त्वा च्छन्दसा परिगृह्णामीति दक्षिणतस्त्रैष्टुभेन त्वा च्छन्दसा

परिगृह्णामीति पश्चाज्जागतेन त्वा च्छन्दसा परिगृह्णामीत्यानुष्ठुभेन च्छन्दसा त्वा परिगृह्णामीत्युत्तरतः ॥ ६ ॥ तं छन्दोभिरभितः परिगृह्णाग्निं पुरस्तात्समाधाय तेनार्चन्त
अभ्यन्तश्चेरुस्तेनेमां११सर्वा पृथिवी१२समविन्दन्त ।” इति श० (१।२।५-७)। रुद्रस्य वर्णनम्—अथर्वणवेदे (११ काण्डे २ प्रपाठके ६६) मन्त्रे—“नमस्ते रुद्र मन्यव
उतो त इषवे नमः । बाहुभ्यामुत ते नमः ॥” इति । “भवाशर्वौ मृडतं माभियातं भूतपती पशुपती नमो वाम । प्रतिहितामायसाविस्त्राष्टं मा नो हिंसिष्टं द्विपदो मा चतु
ष्पदः ॥ १ ॥ नमस्ते रुद्र कृष्णः सहस्राक्षायामर्त्य ३ । चतुर्नमो अष्टकृत्वो भवाय दशकृत्वः पशुपते नमस्ते ॥ ९ ॥” इति । तैत्तिरीयारण्यके—“नमो हिरण्यवाहवे
हिरण्यवर्णाय हिरण्यरूपाय हिरण्यपतयेऽम्बिकापतये उमापतये पशुपतये नमोनमः ॥” इति । देव्या वर्णनम्—ऋग्वेदेऽथर्वणवेदे च—“अहं रुद्रेभिर्वसुभिश्चराम्यहमादित्यैरुत
विश्वदेवैः । अहं मित्रावरुणोभा विभर्म्यहमिन्द्राग्नी अहमश्विनोभा ॥ १ ॥ अहं रुद्राय धनुरातनोमि ब्रह्मद्विषे शरवे हन्तवा उ । अहं जनाय समदं कृणोम्यहं
द्यावापृथिवी आविवेश ॥ २ ॥” इत्युपक्रम्य—“यं कामये तं तमुग्रं कृणोमि तं ब्रह्माणं तमृषिं सुमेधाम् ॥” इत्यन्तम् । गणपतेर्वर्णनम्—ऋग्वेदे—“गणानां त्वा
गणपतिं हवामहे कविं कवीनामुपमश्रवस्तमम् । ज्येष्ठराजं ब्रह्मणां ब्रह्मणस्पत आ नः शृण्वन्नूतिभिः सीद सादनम् ॥” इति । शुक्लयजुर्वेदे च—“गणानां त्वा
गणपति ११हवावहे प्रियाणां त्वा प्रियपति १२हवामहे निधीनां त्वा निधिपति १३हवामहे व्वसो मम । आहमजानि गर्भधमा त्वमजासि गर्भधम् ॥” इति ।
सूर्यस्य वर्णनम्—“उद्यन्नय मित्रमह आरोहन्नुत्तरां दिवम् । हृद्रोगं मम सूर्य हरिमाणं च नाशय ॥ शुक्रेषु मे हरिमाणं रोपणाका सुदध्मसि ॥ अथो हारिद्रवेषु
मे हरिमाणं निदध्मसि ॥ उदगादयमादित्यो विश्वेन सहसा सह ॥ द्विषन्तं मह्यं रंधयन्मो अहं द्विषते रधम् ॥” इति । एवमन्येषामपि देवानां वर्णनं वेदमन्त्रादिषु
संक्षिप्ततया यत्रतत्र कृतमस्ति । येन च तत्तन्मन्त्रैस्तत्तद्देवतानां पूजाप्रार्थनादिषूपयोगो निखिलयाज्ञिकैः शश्वत्क्रियमाणो दरीदृश्यते याज्ञिकशान्तिकपौष्टिकादिकर्मसु । यतो
वेदमन्त्राद्युक्तानां देवानां चरित्राणि समुपबृंह्य पुराणेषूपवर्णितानि ततो न पुराणोक्तदेवताकथानामूलत्वमिति सुधीभिः सुष्ठुवगन्तव्यम् । तथा च श्रीमच्छंकराचार्यकृते ग्रन्थे
शारीरिकभाष्येऽप्युक्तम्—“इतिहासपुराणमपि व्याख्यातेन मार्गेण सम्भवन्मन्त्रार्थवादमूलत्वात्प्रभवति देवताविग्रहादि साधयितुं प्रत्यक्षामूलमपि सम्भवति, भवति हि अस्माक
मप्रत्यक्षमपि चिरन्तनानां प्रत्यक्षम् । तथा च व्यासादयो देवताभिः प्रत्यक्षं व्यवहरन्तीति स्मर्यते ॥ यस्तु ब्रूयादिदानीन्तनानामिव पूर्वेषामपि नास्ति देवादिभिर्व्यवहर्तुं
सामर्थ्यमपि स जगद्वैचित्र्यं प्रतिषेधेत्, इदानीमिव च नान्यदापि सार्वभौमक्षत्रियोऽस्तीति ब्रूयात्, ततश्च राजसूयादिचोदना उपरुन्ध्यात्, इदानीमिव च काला
न्तरेऽप्यव्यवस्थितप्रायान्वर्णाश्रमधर्मान्प्रतिजानीयात्, ततश्च व्यवस्थाविधायिशस्त्रमनर्थकं स्यात्, तस्माद्धर्मोत्कर्षवशाच्चिरंतना देवादिभिः प्रत्यक्षं व्यवजहुरिति श्लिष्यते ॥
अपि च स्मरन्ति—“स्वाध्यायादिष्टदेवतासंप्रयोगः” इत्यादि । योगोऽप्याणिमाद्यैश्वर्यप्राप्तिफलकः स्मर्यमाणो न शक्यते साहसमात्रेण प्रत्याख्यातुम् । श्रुतिश्च योग

माहात्म्यं प्रत्याख्यापयति “पृथिव्यप्तेजोऽनिलखे समुत्थिते पञ्चात्मके योगगुणे प्रवृत्ते । न तस्य रोगो न जरा न मृत्युः प्राप्तस्य योगाग्निमयं शरीरम् ॥” इति । ऋषीणामपि मन्त्रब्राह्मणदर्शिनां सामर्थ्यं नास्मदीयेन सामर्थ्येनोपमातुं युक्तम्, तस्मात्समूलमितिहासपुराणम्” इति शारीरिकभाष्यम् ॥ (१ । ३ । ३३ ।) अथ च स्कांदे महापुराणे पञ्चमेऽवन्तिकाखण्डे तृतीये रेवाखण्डे शौनकादीन्प्रति सूतोक्तिरित्थम्—“वेदोपवेदवेदाङ्गादीन्यभिव्यस्य पूरकः । अष्टादशपुराणानां वक्ता सत्यवतीसुतः ॥ तं नमस्कृत्य वक्ष्यामि पुराणानि यथाक्रमम् । येषामभिव्याहरणादभिवृद्धिर्वृषायुषोः ॥ श्रुतिः स्मृतिश्च विप्राणां चक्षुषी परिकीर्तिते । काणस्तत्रैकया हीनो द्वाभ्यामन्धः प्रकीर्तितः ॥ श्रुतिस्मृतिपुराणानि विदुषां लोचनत्रयम् । यस्मिन्निर्नयनैः पश्येत्सोऽशो माहेश्वरः स्मृतः ॥ आत्मनो वेदविद्या च ईश्वरेण विनिर्मिता । शौनकीया च पौराणी धर्मशास्त्रात्मिका च या ॥ तिस्रो विद्या इमा मुख्याः सर्वशास्त्रविनिर्णये । पुराणं पञ्चमो वेद इति ब्रह्मानुशासनम् ॥ यो न वेद पुराणं हि न स वेदात्र किञ्चन ॥ कतमः स हि धर्मोऽस्ति किं वा ज्ञानं तथाविधम् । अन्यद्वा तत्किमत्राह पुराणे यन्न दृश्यते ॥ वेदाः प्रतिष्ठिताः पूर्वं पुराणे नात्र संशयः ॥ विभेत्यल्पश्रुताद्वेदो मामयं प्रहरिष्यति ॥ इतिहासपुराणैश्च कृतोऽयं निश्चयः पुरा ॥ आत्मा पुराणं वेदानां पृथगङ्गानि तानि षट् ॥ यच्च दृष्टं हि वेदेषु तद्दृष्टं स्मृतिभिः किल ॥ उभाभ्यां यत्तु दृष्टं हि तत्पुराणेषु गीयते ॥ पुराणं सर्वशास्त्राणां प्रथमं ब्रह्मणः स्मृतम् ॥ अनन्तरं च वक्त्रेभ्यो वेदास्तस्य विनिर्गताः ॥ पुराणमेकमेवासीदस्मिन्कल्पान्तरे मुने ॥ त्रिवर्गसाधनं पुण्यं शतकोटिप्रविस्तरम् ॥ स्मृत्वा जगाद च मुनीन्प्रति देवश्चतुर्मुखः ॥ प्रवृत्तिः सर्वशास्त्राणां पुराणस्या भवत्ततः ॥ कालेनाग्रहणं दृष्ट्वा पुराणस्य ततो मुने । व्यासरूपं विभुः कृत्वा संहरेत्स युगेयुगे ॥ अष्टलक्षप्रमाणेन द्वापरे द्वापरे सदा । तदष्टादशधा कृत्वा भूलोकेऽस्मिन्प्रभाषते ॥ अद्यापि देवल्लोके तच्छतकोटिप्रविस्तरम् ॥ ” इति ॥ ततः कोपराधः परमपूज्यश्रीव्यासमहर्षेराहोस्विद्यथार्थवेदार्थानभिज्ञानां पण्डितमन्यानामाधुनिकानामल्पश्रुतानामिति निर्मत्सराः सन्त एव विभावयन्तु । हन्त तत एवोक्तम्—“विभेत्यल्पश्रुताद्वेदो मामयं प्रहरिष्यति” इति । अतः समस्तपुराणानां वेदार्थोपबृंहकत्वेन सर्वथा प्रामाणिकत्वमेव । इत्थं व्यासोक्तपुराणानां कपोलकल्पितत्वं वल्गमानानामल्पश्रुतानां कपोलस्तु चोपेदिकया निर्भिन्न इति हेतोः समस्ता आस्तिकजनाः स्वस्थतया विश्वसन्तु समस्तेषु पुराणेषु तदुक्तदेवतादिषु चेति सहर्षं सर्वानास्तिकजनान्वयं सप्रांजलं प्रोत्साहयामः । किं चाग्नेयपुराणे वसिष्ठाग्निसंवादे तु—“पुराणं सर्वशास्त्राणां प्रथमं ब्रह्मणा स्मृतम् ॥ अनन्तरं च वक्त्रेभ्यो वेदास्तस्य विनिर्गताः ॥ ” इत्युक्तम् । एतेन ह्युपदेशः पूर्वं पुराणस्य पश्चाद्वेदानां मुनिभ्यो ब्रह्मणा कृत इति व्यवस्था सुधीभिरत्रार्थेऽनुसंधेया । अत एवानुपनीतान्ब्राह्मणादित्रैवर्णिकबालकानुप

१ अष्टलक्षप्रमाणेन—महापुराणोपपुराणभेदात्प्रत्येकं चतुश्चतुर्लक्षविभागो बोध्यः ।

नयनात्माकपौराणिकस्तोत्रपाठाद्युपदिश्य पश्चादुपनयनोत्तरं वेदप्रपाठनं क्रियते । तदेतच्छ्रेष्ठानुविधानं नाम परम्परया सर्वतः प्रचलतीति सुविदितमेव सुधियाम् ॥
एतेन पुराणानां वेदादित्वेन मान्यतायां सत्यामपि पुराणानामप्रामाणिकत्वं मन्थमाना आधुनिकाः पण्डितमन्या ज्ञानलवदुर्विदग्धाः प्रत्युक्ताः ॥ अथ तत्र सामान्यतः
पुराणस्य पञ्च लक्षणान्युच्यन्ते—सर्गः प्रतिसर्गः वंशः मन्वन्तरं वंश्यानुचरितं चेति । क्वचिच्च महापुराणस्य दश लक्षणान्युक्तानि ॥ तानि यथा—सर्गः १
प्रतिसर्गः २ वृत्तिः ३ रक्षा ४ अन्तरम् ५ वंशः ६ वंश्यानुचरितं ७ संस्था ८ हेतुः ९ अपाश्रयः १० इति । तत्र महापुराणान्यष्टादश । तेषामभिधाः
संख्याश्वोक्ताः श्रीमद्भागवते द्वादशस्कन्धे । ताश्चेत्थम्—प्रथमं ब्राह्मम् १०००० द्वितीयं पाद्मम् ५५००० तृतीयं वैष्णवम् २३००० चतुर्थं शैवम् २४०००
पञ्चमं भागवतम् १८००० षष्ठं नारदीयम् २५००० सप्तमं मार्कण्डेयम् ९००० अष्टममाग्नेयम् १५४०० नवमं भविष्यम् १४५०० दशमं ब्रह्म
वैवर्तम् १८००० एकादशं लैङ्गम् ११००० द्वादशं वाराहम् २४००० त्रयोदशं स्कान्दम् ८११०० चतुर्दशं वामनम् १०००० पञ्चदशं कौर्मम् १७०००
षोडशं मात्स्यम् १४००० सप्तदशं गारुडम् १९००० अष्टादशं ब्रह्माण्डम् १२००० एतेषामष्टादशमहापुराणानां समुदायेन चतुर्लक्षश्लोकाः ४०००००
सन्ति । अपि च ब्रह्मवैवर्ते श्रीकृष्णजन्मखण्डे (१३२) अध्याये पुराणविषयमुपक्रम्य कृतमेतद्विवरणं द्रष्टव्यम् । यथा च तत्रोक्तम्—“सूत उवाच—विस्तराणि
पुराणानि चेतिहासश्च शौनक ॥ संहितां पञ्चरात्राणि कथयामि यथागमम् ॥ सर्गश्च प्रतिसर्गश्च वंशो मन्वन्तराणि च । वंश्यानुचरितं विप्र
पुराणं पञ्चलक्षणम् ॥ एतदुपपुराणानां लक्षणं च विदुर्बुधाः ॥ महतां च पुराणानां लक्षणं कथयामि ते ॥ सृष्टिश्चापि विसृष्टिश्च स्थितिस्तेषां
च पालनम् ॥ कर्मणां वासना वार्ता मनूनां च क्रमेण च ॥ वर्णनं प्रलयानां च मोक्षस्य च निरूपणम् ॥ उत्कीर्तनं हरेरेव देवानां च पृथक्पृथक् ॥
दशाधिकं लक्षणं च महतां परिकीर्तितम् ॥ संख्यानं च पुराणानां निबोध कथयामि ते ॥ परं ब्राह्मपुराणं च सहस्राणां दशैव च ॥ पञ्चोत्तराष्टिसाहस्रं पाद्ममेवं प्रकी
र्तितम् ॥ त्रयोविंशतिसाहस्रं वैष्णवं च विदुर्बुधाः ॥ चतुर्विंशतिसाहस्रं शैवमेव निरूपितम् ॥ ग्रन्थाष्टादशसाहस्रं श्रीमद्भागवतं विदुः ॥ पञ्चविंशतिसाहस्रं नारदीयं
प्रकीर्तितम् ॥ मार्कण्डेयं नवसाहस्रं पुराणं पण्डिता विदुः ॥ चतुःशताधिकं पञ्चदशसाहस्रमेव च ॥ परमग्निपुराणं च रुचिरं परिकीर्तितम् ॥ चतुर्दशसहस्राणि परं पञ्च
शताधिकम् ॥ पुराणप्रवरं चैव भविष्यं परिकीर्तितम् ॥ अष्टादशसहस्रं च ब्रह्मवैवर्तमीरितम् ॥ सर्वेषां च पुराणानां सारमेव विदुर्बुधाः ॥ एकादशसहस्रं च परं लिङ्ग
पुराणकम् ॥ चतुर्विंशतिसाहस्रं वाराहं परिकीर्तितम् ॥ एकाशीतिसहस्रं च परमेव शताधिकम् ॥ वरं स्कान्दपुराणं च सद्भिरेव निरूपितम् ॥ वामनं दशसाहस्रं कौर्म
सप्तदशैव तु ॥ मात्स्यं चतुर्दशं प्रोक्तं पुराणं पण्डितैस्तथा ॥ ऊनविंशतिसाहस्रं गारुडं परिकीर्तितम् ॥ परं द्वादशसाहस्रं ब्रह्माण्डं परिकीर्तितम् ॥ एवं पुराणसंख्यानं सूत

लक्षमुदाहृतम् ॥ अष्टादशपुराणानामेवमेव विदुर्बुधाः ॥ एवं चोपपुराणानामष्टादश प्रकीर्तिताः ॥ इतिहासो भारतं च वाल्मीकिं काव्यमेव च ॥ पंचकं पांचरात्राणां
 कृष्णमाहात्म्यपूर्वकम् ॥ वासिष्ठं नारदीयं च कापिलं गौतमीयकम् ॥ परं सनत्कुमारीयं पांचरात्रं च पंचकम् ॥ पंचकं संहितानां च कृष्णभक्तिसमन्वितम् ॥ ब्रह्म
 णश्च शिवस्यापि प्रह्लादस्य तथैव च ॥ गौतमस्य कुमारस्य संहिताः परीकीर्तिताः ॥” इति । तथा चात्रैव स्कान्दे प्रभासखण्डे प्रभासक्षेत्रमाहात्म्ये द्वितीयेऽध्याये—“पुरा
 तपश्चचारोग्रममराणां पितामहः ॥ आविर्भूतास्ततो वेदाः सषडङ्गपदक्रमाः ॥ ततः पुराणमखिलं सर्वशास्त्रमयं ध्रुवम् ॥ नित्यशब्दमयं पुण्यं शतकोटिप्रविस्तरम् ॥
 निर्गतं ब्रह्मणो वक्त्राद्ब्राह्मं पादं च वैष्णवम् ॥ शैवं भागवतं चैव भविष्यं नारदीयकम् ॥ मार्कण्डेयमथाग्रेयं ब्रह्मवैवर्तमेव च ॥ लैङ्गं तथा च वाराहं स्कान्दं वाम
 नमेव च ॥ कौर्म्यं मात्स्यं गारुडं च वायवीयमनन्तरम् ॥ अष्टादशं समुद्दिष्टं सर्वपातकनाशकम् ॥ एकमेव पुरा ह्यासीद्ब्रह्मांडं शतकोटिधा ॥ तदष्टा
 दशधा कृत्वा वेदव्यासो युगेयुगे ॥ प्रख्यापयति लोकेऽस्मिन्साक्षान्नारायणांशजः ॥” इति । पाद्मपुराणे तु—“निस्ताराय तु लोकानां स्वयं नारायणः प्रभुः ॥
 व्यासरूपेण कृतवान्पुराणानि महीतले ॥ पठनाच्छ्रवणाद्येषां नृणां पापक्षयो भवेत् ॥ धर्माधर्मपरिज्ञानं सदाचारप्रवर्तनम् ॥ गतिश्च परमा तद्वद्वक्तिर्भग
 वति प्रभौ ॥ तानि ते कथयिष्यामि सप्रमाणानि भूतले ॥ पुराणानि चतुर्लक्षाण्येतानि धरणीतले ॥ तथा महाभारतं च लक्षसंख्यं प्रकीर्तितम् ॥ आख्या
 नैश्चाप्युपाख्यानैर्गोथाभिः कल्पशुद्धिभिः ॥ पुराणसंहितां चक्रे पुराणार्थविशारदः ॥ प्रख्यातो व्यासशिष्योऽभूत्सूतो वै लोमहर्षणः ॥ पुराणसंहितां तस्मै ददौ
 व्यासो महामुनिः ॥ सुमतिश्चाग्निवर्चाश्च मित्रायुः शांशपायनः ॥ अकृतव्रणोऽथ सावर्णिः षट्छिष्यास्तस्य चाभवन् ॥” इति । तत्रैव पाद्मोत्तरखण्डे पुराणानां
 सात्त्विकत्वादिगुणविवेचनं चेत्थं कृतम्—“मात्स्यं कौर्म्यं तथा लैङ्गं शैवं स्कान्दं तथैव च ॥ आग्रेयं च पठेतानि तामसानि निबोधत ॥ वैष्णवं नारदीयं च तथा
 भागवतं शुभम् ॥ गारुडं च तथा पादं वाराहं शुभदर्शने ॥ सात्त्विकानि पुराणानि विज्ञेयानि शुभानि वै ॥ ब्रह्माण्डं ब्रह्मवैवर्तं मार्कण्डेयं तथैव च ॥ भविष्यं वामनं
 ब्राह्मं राजसानि निबोधत ॥” इति । एतेन परिगणनेनैतेषां शिवादिदेवताविशेषमाहात्म्यपरत्वं ध्वन्यते ॥ न तूत्तमाधमफलत्वे तात्पर्यम् ॥ यत्तु कैश्चित्पूर्वोक्तपादपुरा
 णमध्ये स्वयं कृतं पदं प्रक्षिप्योच्यते—“सात्त्विका मोक्षदाः प्रोक्ता राजसाः स्वर्गदाः शुभाः ॥ तथैव तामसा देवि निरयप्राप्तिहेतवः ॥” इति, तत्तेषां तुच्छबुद्धीनां दुर्वि
 चारविलसितमेवावगन्तव्यम् । सात्त्विका इत्यादिपुंस्त्वनिर्देशेनैव विशेष्यभूतपुराणेषु संबंधाभावात्प्रक्षिप्तत्वं स्फुटमेव प्रतीयते तत्कपोलकल्पितस्योपरितनपद्यस्य । तांस्तुच्छबु
 द्धीनुद्दिश्योक्तं भविष्यपुराणे—“ब्रह्माणं केशवं रुद्रं भेदभावेन मोहिताः । पश्यन्त्येकं न जानन्ति पाखण्डोपहता जनाः ॥” इति । परमार्थत एकस्यैव भगवतोऽनेकनाम

१ भेदाः—इति शेषः । २ “स्वयंदृष्टार्थकथनं प्राहुराख्यानकं बुधाः । श्रुतस्यार्थस्य कथनमुपाख्यानं प्रचक्षते ॥” इत्याख्यानोपाख्यानलक्षणे ।

रूपैः प्रसिद्धिरस्ति न वस्तुतो भेदोऽस्तीति तूक्तं श्रुतौ । तथा च श्रुतिः—“इन्द्रं मित्रं वरुणमग्निमाहु रथो दिव्यः स सुपर्णो गरुत्मान् । एकं सद्विप्रा बहुधा वदन्त्यग्निं यमं मातरिश्वानमाहुः ” इति ऋग्वेदे (मं० १ । व० २२ सू० १६४ । मं० ४६) अष्टादशमहापुराणेषु मध्ये कतिपुराणैः के देवा मुख्यत्वेन प्रतिपादितास्तदुक्तं स्कान्दे महापुराणे केदारखण्डे प्रथमेऽध्याये—“अष्टादशपुराणेषु दशभिर्गीयते शिवः ॥ चतुर्भिर्भगवान्ब्रह्मा द्वाभ्यां देवी तथा हरिः ॥ ” इति । तथा तत्तत्पुराणप्रतिपाद्यानां तत्तद्विशिष्टदेवतानां निर्णयः प्रोक्तः शिवरहस्ये सम्भवकाण्डे—“तत्र शैवानि शैवं च भविष्यं च द्विजोत्तमाः ॥ मार्कण्डेयं तथा लैङ्गं वाराहं स्कान्दमेव च ॥ मात्स्यमन्यत्तथा कौर्मं वामनं च मुनीश्वराः । ब्रह्माण्डं च दशेमानि त्रीणि लक्षाणि संख्यया ॥ ग्रन्थानां महिमा सर्वैः शिवस्यैव प्रकाशयते । असाधारणया मूर्त्या नाम्नाऽसाधारणेन च ॥ वदन्ति शिवमेतानि शिवस्तेषु प्रकाशयते ॥ विष्णोर्हि वैष्णवं तच्च तथा भागवतं विदुः ॥ नारदीयं पुराणं च गारुडं वैष्णवं विदुः ॥ ब्राह्मं पाद्मं ब्रह्मणो द्वे अग्रेराग्रेयमेककम् । सवितुर्ब्रह्मवैवर्तमेवमष्टादश स्मृतम् । चत्वारि वैष्णवानीशविष्णवोः साम्यपराणि वै ॥ ब्रह्मादिभ्योऽधिकं विष्णुं प्रवदन्ति जगत्पतिम् ॥ ब्रह्मविष्णुमहेशानां साम्यं ब्राह्मे पुराणके ॥ अन्येषामधिकं देवं ब्रह्माणं जगतां पतिम् । प्रवदन्ति दिनाधीशं ब्रह्मविष्णुशिवात्मकम् ॥ ” इति । एवमेतेषां महापुराणानां संक्षेपतो वर्णितः संघट्टः ॥ एवमुपपुराणान्यप्यष्टादश भवन्ति । तान्युक्तानि गारुडे (२२७) अध्याये । यथा—“आद्यं सनत्कुमारोक्तं नारसिंहमथापरम् । तृतीयं स्कान्दमुद्दिष्टं कुमारेण तु भाषितम् ॥ चतुर्थं शिवधर्माख्यं साक्षान्नन्दीशभाषितम् ॥ दुर्वाससोक्तमाश्वर्यं नारदोक्तमतः परम् ॥ कापिलं वामनं चैव तथैवोशनसेरितम् । ब्रह्माण्डं वारुणं चाथ कालिकाह्वयमेव च ॥ माहेश्वरं तथा साम्बं सौरं सर्वार्थसंचयम् ॥ पराशरोक्तमपरं मारीचं भार्गवाह्वयम् ॥ ” इति । इतोऽन्यान्युपोपपुराणान्यपि गाणेशमौद्गलदेवीपुराणकल्किपुराणादिपुराणप्रभृतीन्यष्टादश सन्तीति ॥ सोऽयं प्रोक्तश्चतुष्पञ्चाशत्पुराणसमुदायः ।

अथ यानि चोक्तान्यष्टादशमहापुराणानि तत्र प्रस्तुतं तावत्किञ्चिद्विविच्यते—अयि सज्जनमहोदयाः ! अस्माभिश्चिरंतनं समयमारभ्याद्ययावदनेकदेशदेशान्तरस्थितेभ्यो महाभाग्यशालिनां समस्तराजवर्याणां बिद्वज्जनानां राजसन्मान्यानामग्रहारसंभावितसज्जनानां चातिप्राचीनसरस्वतीभाण्डागारेभ्यो हस्तलिखितान्यतिप्राचीनानि वेदशास्त्रपुराणधर्मशास्त्रयोगवैशेषिकसांख्यव्रतकथेतिहासकर्मकांडव्याकरणन्यायच्छंदोज्यौतिषकाव्यालंकारनाटकोपन्यासचंपूकोशवैद्यकमंत्रस्तोत्रसकलसांप्रदायिकग्रन्थान्महता परिश्रमेण भूयसा द्रव्यव्ययेन च संपादानेकप्रत्यादर्शपुस्तकसंमेलनपुरःसरं शास्त्रिजनद्वारा संपारिशोध्य चास्मदीये “श्रीवेङ्कटेश्वर” मुद्रणालये सुपुष्टचिक्कणपत्रेषु सुमनोहरसीसकाक्षरैः संमुद्रय सर्वेषां सुखलाभायात्यल्पमौल्येन प्रसिद्धिं नीतानीत्यययावदस्मदीय “श्रीवेङ्कटेश्वर” मुद्रणालयपरिचितानां समस्तसज्जनानां सुविदितमेवैतत् । एवमस्मदीयेऽययावदविरतमसंख्यातग्रन्थमुद्रणकार्यक्रमे प्रचलिते सति बहुवर्षेभ्यः प्रागेकस्मिन्समये पुराणग्रन्थपर्यालोचनायामस्माभिः समवधाने क्रियमाणे—श्रीमन्मा

कण्डेयमहापुराणस्थम्—“अष्टादशपुराणानां नामधेयानि यः पठेत् ॥ त्रिसंध्यं जपते यस्तु सोऽश्वमेधफलं लभेत् ॥” इति पद्यं, तथा च भविष्यपुराणस्थम्—“ये त्वेतानि समस्तानि पुराणानि च जानते ॥ भारतं च महाबाहो ते सर्वज्ञा मता नृणाम् ॥” इति पद्यं चास्माकं दृष्टिपथं समायासीत् । एतत्पद्यद्वया वलोकनेन चास्माकं श्रीपरमेश्वरस्य प्रेरणया चाकस्मादेषा बुद्धिपरिस्फूर्तिरजायत—‘सर्वेषां भूतलनिवासिनामास्तिकजनानां सकलैहिकामुष्मिकसत्फलोदकसमुपलब्धये समस्तपुराणज्ञानोपलब्धिरत्यावश्यकम्’ इति । परंतु समस्तपुराणग्रन्थोपलब्ध्यधीना समस्तपुराणज्ञानोपलब्धिरिति तु सार्वजनीनम् । ततो बहुकालं विचारान्ते—यद्येतानि समग्राष्टादशमहापुराणानि संमुद्र्यास्माभिः प्राकाशयिष्यन्त तर्हि नः प्राचीनसमस्तग्रन्थप्रकाशनप्रयत्नसाफल्यं समजनिष्यतेति सहसास्मदीये मनसि समुत्कण्ठा समुदभूत् । अथ चास्माभिस्तदानीमेवाष्टादशमहापुराणपुस्तकमुद्रणार्थं दृढतरः संकल्पोऽकारि । ततोऽस्माभिर्बद्धपारिकरीभूय महान्तं प्रयत्नमारचय्य यतस्ततः स्थितेभ्यः प्राचीनसरस्वतीभाण्डागारेभ्यस्तेभ्यस्तेभ्योऽत्युदारचरितेभ्यस्तत्तत्सरस्वतीभाण्डागाराधिपतिभ्यो महामान्येभ्यो महान्युदयेभ्यस्तत्रतत्र यथोपलब्धानि पूर्णान्यपूर्णानि खण्डितानि त्रुटितान्यधिकानि न्यूनानि सटीकान्यटीकानि जीर्णलिखितानि नवलिखितानि शीर्णपत्राणि यथाल्लथा व्यस्तानि समस्तानि भागशः खण्डशः स्थितानि समस्तानां पुराणानां पुस्तकानि भूयसा परिश्रमेण महता द्रव्यव्ययेन कथंकारं संगृह्य संपादितानि । एतावांश्च पुस्तकसंपादनप्रयत्नोऽवयावद्विंशतिवर्षैः प्रतिक्षणं प्रचलता प्रक्रमेण परमेश्वरानुग्रहवशात्सफलताप्रायतां प्रापत् । ततश्चास्माभिस्तानि यतस्ततः समुपलभ्य संपादितानि महापुराणपुस्तकानि संगृह्य विविधशास्त्रविद्याविशारदैर्बहुभिः शास्त्रिजनैः सम्यक्परिशोध्य तद्गतगूढविषयविशेषपरिस्फोरणार्थाभिष्टिप्पणीभिः समलंकृत्य च पुष्टचिह्नणपत्रेषु सुन्दराक्षरैः स्वकीये “श्रीवेङ्कटेश्वर” मुद्रणालये संमुद्र्य प्रकाशयितुमुपक्रान्तानि । एवं प्रचलता प्रक्रमेणाद्ययावत्तानि ब्राह्म—पाद्म—शैव—भागवत—बृहन्नारदीय—मार्कण्डेय—आग्नेय—भविष्य—ब्रह्मवैवर्त—लैङ्ग—वाराह—वामन—कौर्म—मात्स्य—गारुड—ब्रह्माण्डेत्येतानि षोडश—एवमन्यानि वायवीयपुराणदेवीभागवतप्रभृतीनि प्रमाणान्तरेण परिगणितानि महापुराणानि तथान्यानि कतिपयानि सांबपुराणनरसिंहपुराणादीन्युपपुराणानि तथाचादिपुराणकालिकापुराणकल्किपुराणप्रभृतीन्युपोपपुराणानि च मुद्रयित्वा प्रकाशितानि सन्ति । एवं क्रमेणाद्ययावन्महापुराणपुस्तकानि संमुद्र्य श्रीवेङ्कटेश्वरमुद्रणालयात्सर्वभूमण्डले प्रकाशितानि सन्ति । इदानीं महापुराणमुद्रणप्रक्रमेण चैतत्स्कान्दनाम महापुराणं महता प्रयासेन बहुभ्यः स्थलेभ्यः श्रीमन्महामान्यानां सज्जनवारिष्ठानां महान्युदयानां प्राचीनसरस्वतीभाण्डागारेभ्यः सम्पाद्य संगृहीतम् । तस्यैतस्य स्कान्दमहापुराणस्याष्टौ प्रत्यादर्शपुस्तकानि येषां येषामुदारचरितानां सज्जनशिरोमणीनां प्राचीनसरस्वतीभाण्डागारेभ्योऽस्माकं मिलितानि तेषां शुभमङ्गलनामधेयानि च सधन्यवादं पृथगत्र प्रथमपृष्ठ एतस्याः प्रस्तावनाया ऊर्ध्वभागे प्रदर्शितान्येव सन्ति ॥

अथ स्कान्दमहापुराणविषयकसन्देहनिरासः ।

अथैतत्स्कान्दमहापुराणसमवगाहनसमुद्भूतविषयविशेषविवेचनेनैतस्य स्कान्दमहापुराणस्य सर्वेषां सुदृढपरिचयार्थं स्कान्दपुराणविषयकविविधभेदजन्यदुर्निवारसन्देहसन्देहनिरासार्थं च समस्तसज्जनानां पुरतः किञ्चित्प्रास्ताविकं तावदिदानीं प्रस्तूयते—

अयि महामान्यसज्जनशिरोमणयः ! स्कांदनाम पुराणं तावद्विविधम्—एकं स्कांदं महापुराणं, द्वितीयं च स्कांदनामोपपुराणम् । तत्राष्टादशमहापुराणेषु यत्रयोदशं स्कांदनाम महापुराणं परिगणितं तदेतदेव—यस्यैषा प्रस्तावनाऽधुना श्रीमद्भिः पर्यालोच्य कृतार्थीक्रियते । तत्र द्विविधत्वं च स्कांदपुराणस्य प्रथमतो विविच्यते । तदित्थम् । महापुराणपरिगणनायां ब्रह्मवैवर्ते श्रीरुष्णजन्मखण्डे (१३२) अध्याये—“परं ब्राह्मपुराणं च सहस्राणां दशैव च ॥ पंचोत्तराष्टिसाहस्रं पाद्यमेव प्रकीर्तितम् ॥ ” इत्यारभ्य त्रयोदशं स्कांदमहापुराणं समुद्दिश्योक्तम्—“एकाशीतिसहस्रं च परमेव शताधिकम् ॥ वरं स्कांदपुराणं च सद्भिरेवं निरूपितम् ॥ ” इति । तथा च बृहन्नारदीयपुराणे महापुराणसंख्यानुक्रममुपक्रम्य त्रयोदशं स्कांदं महापुराणमुद्दिश्येत्थमुक्तम्—“शृणु वक्ष्ये मरीचे च पुराणं स्कांदसंज्ञितम् । यस्मिन्प्रतिपदं साक्षान्महादेवो व्यवस्थितः ॥ पुराणे शतकोटौ तु यच्छैवं वर्णितं मया ॥ लक्षितस्यार्थजातस्य सारो व्यासेन कीर्तितः ॥ स्कान्दाह्वयस्तत्र खंडाः सप्तैव परिकल्पिताः ॥ एकाशीतिसहस्रं तु स्कान्दं सर्वाधकृन्तनम् ॥ यः शृणोति पठेद्वापि स तु साक्षाच्छिवः स्थितः ॥ यत्र माहेश्वरा धर्माः षण्मुखेन प्रकाशिताः ॥ कल्पे तत्पुरुषे वृत्ताः सर्वसिद्धिविधायकाः ॥ ” इति । किञ्चात्रैव स्कान्दे प्रभासखंडे चतुर्थे द्वारकामाहात्म्ये चतुश्चत्वारिंशदध्याये—“सूत उवाच—एतत्पुराणमखिलं पुरा स्कान्देन भाषितम् ॥ भृगवे ब्रह्मपुत्राय तस्माल्लेभे तथांगिराः ॥ ततश्च च्यवनः प्राप ऋचीकश्च ततो मुनिः ॥ एवं परम्पराप्राप्तं सर्वेषु भुवनेष्वपि ॥ स्कान्दं पुराणमेतच्च कुमारेण पुरोद्भूतम् ॥ यः शृणोति सतां मध्ये नरः पापाद्विमुच्यते ॥ इदं पुराणमायुष्यं चतुर्वर्णसुखप्रदम् ॥ निर्मितं षण्मुखेनेह नियतं सुमहात्मना ॥ एवमेतत्समाख्यातमाख्यानां भद्रमस्तु वः ॥ मण्डितं सप्तभिः खण्डैः स्कान्दं यः शृणुयान्नरः ॥ न तस्य पुण्यसंख्यानं कर्तुं शक्येत केनचित् ॥ य इदं धर्ममाहात्म्यं ब्राह्मणाय प्रयच्छति ॥ स्वर्गलोके वसेत्तावथावदक्षरसंख्यया ॥ ” इत्यादिनैतदेव सप्तखण्डात्मकं स्कान्दनाम महापुराणमित्याख्यायते । किं चैतदेव तत्पुरुषकल्पोक्तं स्कान्दं महापुराणं समुद्दिश्य सप्तखण्डनामानुक्रमण्येकेन श्लोकेन कैश्चिदभियुक्तैरित्थमुक्तास्ति—“माहेश्वरो वैष्णवब्राह्मकाश्यास्त्ववन्तिका नागरमत्र षष्ठम् ॥ प्राभासिको विप्रवरेण खण्डाः स्कान्दे पुराणे कथिताः सुपुण्याः ॥ ” इति । अपि चात्रैव स्कान्दे महापुराणे सप्तमे प्रभासखंडे प्रथमे प्रभासक्षेत्रमाहात्म्ये द्वितीयेऽध्यायेऽष्टादशमहापुराणभेदवर्णनप्रसंगे—“स्कान्दं तु सप्तधा भिन्नं

वेदव्यासेन धीमता ॥ एकाशीतिसहस्राणि शतं चैक तु संख्यया ॥ तस्याद्यो यो विभागस्तु स्कान्दमाहात्म्यसूचकः ॥ माहेश्वरः समाख्यातो द्वितीयो वैष्णवः स्मृतः ॥ तृतीयो ब्रह्मणः प्रोक्तः सृष्टिसंक्षेपसूचकः ॥ काशीमाहात्म्यसंयुक्तश्चतुर्थः परिपठ्यते ॥ रेवायाः पञ्चमो भागः सोज्जयिन्याः प्रकीर्तितः ॥ षष्ठः कल्पो नागरश्च तीर्थ माहात्म्यसूचकः ॥ सप्तमोऽयं विभागो यः स्मृतः प्राभासिको द्विजाः ॥ सर्वे द्वादशसाहस्रा विभागाः संप्रकीर्तिताः ॥ अस्मिन्प्राभासिकः सर्वो वर्ण्यते क्षेत्रविस्तरः ॥ तीर्थानां चैव माहात्म्यं माहात्म्यं शंकरस्य च ॥ अन्येषां चैव देवानां माहात्म्यं च प्रकीर्त्यते ॥ इति भेदः पुराणानां संक्षेपात्कथितो द्विजाः ॥ इममष्टादशानां तु पुराणानामनुक्रमम् ॥ यः पठेद्धव्यकव्येषु स याति भवनं हरेः ॥ इदं पवित्रं हि यशोनिधानमिदं पितृणामपि बल्लभं च ॥ इदं च देवेष्वमृताय नित्यमिदं महापातकहृच्च पुंसाम् ॥” इति । बृहन्नारदीयमहापुराणे समस्तमहापुराणानां संख्यापरिगणनपूर्वकं परिगणनं कृतमस्ति । तत्र समस्तमहापुराणस्थसर्वभागखण्डस्कन्दपर्वपादादिविवेचन पूर्वकतत्तन्महापुराणस्थसमस्तप्रत्येकैकविषयानुक्रमणिकावर्णनप्रक्रमे क्रमायाततया त्रयोदशत्वेन परिगणितस्य सप्तखण्डविभूषितस्यैतस्यैव स्कान्दमहापुराणस्य सविस्तरमाहेश्वरखण्डादिसप्तखण्डस्थविषयानुक्रमणिकायाः संवर्णनादिदं माहेश्वर-वैष्णव-ब्राह्म-काशी-आवन्त्य-नागर-प्रभासेतिसप्तमुख्यखण्डात्मकमेतदुक्तसप्तखण्डान्तर्गतानेकखण्डमाहात्म्योपेतं यथावर्णितैकशताधिकैकाशीतिसहस्रग्रन्थश्लोकसंख्यात्मकं स्कान्दनाम महापुराणं वरीवर्तितरामिति सुनिपुणैः सुधीभिः साधु निर्धारणीयम् ॥ अथ चैतस्यैव सप्तखण्डान्वितस्य स्कान्दमहापुराणस्य महापुराणत्वेन सत्यापनार्थं बृहन्नारदीयमहापुराणोक्तः समग्रसप्तखण्डानुक्रमणिकाध्याय इदानीं सर्वेषां सज्जनानामेतत्पारिचर्यायैतद्विभागपरिज्ञानाय सर्वसंदेहनिवृत्तये चेहोपन्यस्यते । ततः स्यादेव समस्तसज्जनानामेतस्यैव स्कान्दमहापुराणस्य महापुराणत्वेन सत्यत्वेन प्रतीतिः ॥ स च नारदीयमहापुराणोक्तः स्कान्दमहापुराणस्थविषयानुक्रमणिकाध्याय इत्थम्—“ब्रह्मोवाच—शृणु वत्स प्रवक्ष्यामि पुराणं स्कान्दसंज्ञकम् ॥ यस्मिन्प्रतिपदं साक्षान्महादेवो व्यवस्थितः ॥ १ ॥ पुराणे शतकोटौ तु यच्छैवं वर्णितं मया ॥ लक्षितस्यार्थजातस्य सारो व्यासेन कीर्तितः ॥ २ ॥ स्कान्दाह्वयस्तत्र खण्डाः सप्तैव परिकल्पिताः ॥ एकाशीतिसहस्रं तु स्कान्दं सर्वाघकृन्तनम् ॥ ३ ॥ यः शृणोति पठेद्वापि स तु साक्षाच्छिवः स्थितः ॥ यत्र माहेश्वरा धर्माः षण्मुखेन प्रकाशिताः ॥ ४ ॥ कल्पे तत्पुरुषे वृत्ताः सर्वसिद्धिविधायकाः ॥ तस्य माहेश्वरश्चाद्यः खण्डः पापप्रणाशनः ॥ ५ ॥ किञ्चिन्न्यूनाकसाहस्रो बहु पुण्यो बृहत्कथः ॥ सुचरित्रशतैर्युक्तः स्कान्दमाहात्म्यसूचकः ॥ ६ ॥ यत्र केदारमाहात्म्ये पुराणोपक्रमः पुरा ॥ दक्षयज्ञकथा पश्चाच्छिवार्चने फलम् ॥ ७ ॥ समुद्रमथनाख्यानं देवेन्द्रचरितं महत् ॥ पार्वत्याः समुपाख्यानं विवाहस्तदनंतरम् ॥ ८ ॥ कुमारोत्पत्तिकथनं ततस्तारकसंगरः ॥ ततः पाशुपताख्यानं चण्ड्याख्यानसमन्वितम् ॥ ९ ॥ द्युतप्रवर्तनाख्यानं नारदेन समागमः ॥ ततः कुमारमाहात्म्ये पञ्चतीर्थकथानकम् ॥ १० ॥ धर्मवर्मनृपाख्यानं महीसागरकीर्तनम् ॥ इन्द्रद्युम्नकथा पश्चान्नाडीजंघ

कथान्विता ॥ ११ ॥ प्रादुर्भावस्ततो महाः कथा दमनकस्य च ॥ महीसागरसंयोगः कुमारेशकथा ततः ॥ १२ ॥ ततस्तारकयुद्धं च नानाख्यानसमन्वितम् ॥ वधश्च
 तारकस्याथ पञ्चालिगनिवेशनम् ॥ १३ ॥ द्वीपाख्यानं ततः पुण्यमूर्ध्वलोकव्यवस्थितिः ॥ ब्रह्माण्डस्थितिमानं च बर्केशकथानकम् ॥ १४ ॥ महाकालसमुद्भूतिः कथा चास्य
 महाद्भुता ॥ वासुदेवस्य माहात्म्यं कोटितीर्थं ततः परम् ॥ १५ ॥ नानातीर्थसमाख्यानं गुप्तक्षेत्रे प्रकीर्तितम् ॥ पाण्डवानां कथा पुण्या महाविद्याप्रसाधनम् ॥ १६ ॥ तीर्थ
 यात्रासमाप्तिश्च कौमारमिदमद्भुतम् ॥ अरुणाचलमाहात्म्यं सनकब्रह्मसंकथा ॥ १७ ॥ गौरीतपःसमाख्यानं तत्तत्तीर्थनिरूपणम् ॥ माहिषासुरमाख्यानं वधश्चास्य महाद्भुतः ॥
 ॥ १८ ॥ द्रोणाचले शिवास्थानं नित्यदा परिकीर्तितम् ॥ इत्येष कथितः स्कान्दे खण्डो माहेश्वरोद्भुतः ॥ १९ ॥ द्वितीयो वैष्णवः खण्डस्तस्याख्यानानि मे शृणु ॥ प्रथमं
 भूमिवाराहसमाख्यानं प्रकीर्तितम् ॥ २० ॥ यत्र वैकटकुध्रस्य माहात्म्यं पापनाशनम् ॥ कमलायाः कथा पुण्या श्रीनिवासस्थितिस्ततः ॥ २१ ॥ कुलालाख्यानकं
 चात्र सुवर्णमुखरीकथा ॥ नानाख्यानसमायुक्ता भरद्वाजकथाऽद्भुता ॥ २२ ॥ मतङ्गाञ्जनसंवादः कीर्तितः पापनाशनः ॥ पुरुषोत्तममाहात्म्यं कीर्तितं चोत्कले ततः ॥ २३ ॥
 मार्कण्डेयसमाख्यानमम्बरीषस्य भूपतेः ॥ इन्द्रद्युम्नस्य माहात्म्यं विद्यापतिकथा ततः ॥ २४ ॥ जैमिनेः समुपाख्यानं नारदस्यापि बाढव ॥ नीलकण्ठसमाख्यानं नरसिं
 होपवर्णनम् ॥ २५ ॥ अश्वमेधकथा राज्ञो ब्रह्मलोकगतिस्तथा ॥ रथयात्राविधिः पश्चाज्जन्मस्थानविधिस्तथा ॥ २६ ॥ दक्षिणामूर्त्युपाख्यानं गुण्डिचाख्यानकं ततः ॥
 रथरक्षाविधानं च शयनोत्सवकीर्तनम् ॥ २७ ॥ श्वेतोपाख्यानमत्रोक्तं पृथुत्सवनिरूपणम् ॥ दोलोत्सवो भगवतो व्रतं सांवत्सराभिधम् ॥ २८ ॥ पूजा चाकामिका
 विष्णोरुद्दालकनियोगतः ॥ योगसाधनमत्रोक्तं नानायोगनिरूपणम् ॥ २९ ॥ दशावतारकथनं स्नानादिपरिकीर्तनम् ॥ ततो बदरिकायाश्च माहात्म्यं पाप
 नाशनम् ॥ ३० ॥ अग्न्यादितीर्थमाहात्म्यं वैनतेयशिलाभवम् ॥ कारणं भगवद्वासे तीर्थं कापालमोचनम् ॥ ३१ ॥ पञ्चधाराभिधं तीर्थं मेरुसंस्थापनं
 तथा ॥ ततः कार्तिकमाहात्म्ये माहात्म्यं मदनालसम् ॥ ३२ ॥ धूम्रकेशसमाख्यानं दिनकृत्यानि कार्तिके ॥ पञ्चभीष्मव्रताख्यानं कीर्तितं भुक्तिमुक्ति
 दम् ॥ ३३ ॥ ततो मार्गस्य माहात्म्ये विधानं स्नानजं तथा ॥ पुंड्रादिकीर्तनं चात्र मालाधारणपुण्यकम् ॥ ३४ ॥ पञ्चामृतस्नानपुण्यं घंटानादादिजं फलम् ॥ नाना
 पुष्पार्चनफलं तुलसीदलजं फलम् ॥ ३५ ॥ नैवेद्यस्य च माहात्म्यं हरिवासरकीर्तनम् ॥ अखण्डैकादशीपुण्यं तथा जागरणस्य च ॥ ३६ ॥ यात्रोत्सवविधानं च
 नाममाहात्म्यकीर्तनम् ॥ ध्यानादिपुण्यकथनं माहात्म्यं मथुराभवम् ॥ ३७ ॥ मथुरातीर्थमाहात्म्यं पृथगुक्तं ततः परम् ॥ वनानां द्वादशानां च माहात्म्यं कीर्तितं
 ततः ॥ ३८ ॥ श्रीमद्भागवतस्यात्र माहात्म्यं कीर्तितं परम् ॥ वज्रशाण्डिल्यसंवादो ह्यन्तर्लीलाप्रकाशकम् ॥ ३९ ॥ ततो माघस्य माहात्म्यं स्नानदानजपोद्भवम् ॥
 नानाख्यानसमायुक्तं दशाध्यायैर्निरूपितम् ॥ ४० ॥ ततो वैष्णवमाहात्म्ये शय्यादानादिजं फलम् ॥ जलदानादिविधयः कामाख्यानमतः परम् ॥ ४१ ॥

श्रुतदेवस्य चरितं व्याधोपाख्यानमद्भुतम् ॥ तथाऽक्षय्यतृतीयादेर्विशेषात्पुण्यकीर्तनम् ॥ ४२ ॥ ततस्त्वयोध्यामाहात्म्ये चक्रब्रह्माहतीर्थके ॥ सुरापापविमोक्षाख्ये तथाधार
सहस्रकम् ॥ ४३ ॥ स्वर्गद्वारं चन्द्रहरिर्धर्महर्युपवर्णनम् ॥ स्वर्णवृष्टेरुपाख्यानं तिलोदासरयूयुतिः ॥ ४४ ॥ सीताकुण्डं गुप्तहारिः सरयूवर्धरान्वयः ॥ गोप्रतारं च
दुग्धोदं गुरुकुण्डादिपञ्चकम् ॥ ४५ ॥ सोमार्कादीनि तीर्थानि त्रयोदश ततः परम् ॥ गयाकूपस्य माहात्म्यं सर्वाधविनिवर्तकम् ॥ ४६ ॥ माण्डव्याश्रमपूर्वाणि तीर्थानि
तदनन्तरम् ॥ अजितादिमानसादितीर्थानि गदितानि च ॥ ४७ ॥ इत्येष वैष्णवः खण्डो द्वितीयः परिकीर्तितः ॥ अतः परं ब्राह्मखण्डं मरीचे शृणु पुत्रक ॥ ४८ ॥
यत्र वै सेतुमाहात्म्ये फलं स्नानेक्षणोद्भवम् ॥ गालवस्य तपश्चर्या राक्षसाख्यानकं ततः ॥ ४९ ॥ चकतीर्थादिमाहात्म्यं देवीपत्तनसंयुतम् ॥ वेतालतीर्थमहिमा पापनाशा
दिकीर्तनम् ॥ ५० ॥ मंगलादिकमाहात्म्यं ब्रह्मकुण्डादिवर्णनम् ॥ हनुमत्कुण्डमहिमाऽगस्त्यतीर्थभवं फलम् ॥ ५१ ॥ रामतीर्थादिकथनं लक्ष्मीतीर्थनिरूपणम् ॥ शंखा
दितीर्थमहिमा तथा साध्यामृतादिजः ॥ ५२ ॥ धनुष्कोट्यादिमाहात्म्यं क्षीरकुण्डादिजं तथा ॥ गायत्र्यादिकतीर्थानां माहात्म्यं चात्र कीर्तितम् ॥ ५३ ॥ राम
नाथस्य महिमा तत्त्वज्ञानोपदेशनम् ॥ यात्राविधानकथनं सेतौ मुक्तिप्रदं नृणाम् ॥ ५४ ॥ धर्मारण्यस्य माहात्म्यं ततः परमुदीरितम् ॥ स्थाणुः स्कन्दाय
भगवान्यत्र तत्त्वमुपादिशत् ॥ ५५ ॥ धर्मारण्यसुसंभूतिस्तत्पुण्यपरिकीर्तनम् ॥ कर्मसिद्धेः समाख्यानमृषिवंशानिरूपणम् ॥ ५६ ॥ अप्सरस्तीर्थमुख्यानां
माहात्म्यं यत्र कीर्तितम् ॥ वर्णानामाश्रमाणां च धर्मतत्त्वनिरूपणम् ॥ ५७ ॥ देवस्थानविभागश्च बहुलार्ककथा शुभा ॥ छत्रानन्दा तथा शान्ता
श्रीमाता च मतंगिनी ॥ ५८ ॥ पुण्यदा च समाख्याता यत्र देव्यः समास्थिताः ॥ इन्द्रेश्वरादिमाहात्म्यं द्वारकादिनिरूपणम् ॥ ५९ ॥ लोहासुरसमाख्यानं
गङ्गाकूपनिरूपणम् ॥ श्रीरामचरितं चैव सत्यमन्दिरवर्णनम् ॥ ६० ॥ जीर्णोद्धारस्य कथनमासनप्रतिपादनम् ॥ जातिभेदप्रकथनं स्मृतिधर्मनिरूपणम् ॥ ६१ ॥
ततस्तु वैष्णवा धर्मा नानाख्यानैरुदीरिताः ॥ चातुर्मास्ये ततः पुण्ये सर्वधर्मनिरूपणम् ॥ ६२ ॥ दानप्रशंसा तत्पश्चाद्भूतस्य महिमा ततः ॥ तपसश्चैव पूजायाः
सच्छिद्रकथनं ततः ॥ ६३ ॥ तद्दृत्तीनां भिदाख्यानं शालिग्रामनिरूपणम् ॥ भारकस्य वधोपायो वृक्षार्चामहिमा तथा ॥ ६४ ॥ विष्णोः शापश्च वृक्षत्वं
पार्वत्यनुतपस्ततः ॥ हरस्य ताण्डवं नृत्यं रामनामनिरूपणम् ॥ ६५ ॥ हरस्य लिंगकथनं कथा पैजवनस्य च ॥ पार्वतीजन्मचरितं तारकस्य वधोऽद्भुतः ॥ ६६ ॥
प्रणवैश्वर्यकथनं तारकाचरितं पुनः ॥ दक्षयज्ञसमाप्तिश्च द्वादशाक्षरभूषणम् ॥ ६७ ॥ ज्ञानयोगसमाख्यानं महिमा द्वादशाक्षरः ॥ श्रवणादिकमाहात्म्यं कीर्तितं
शर्मदं नृणाम् ॥ ६८ ॥ ततो ब्राह्मोत्तरे भागे शिवस्य महिमाऽद्भुतः ॥ पञ्चाक्षरस्य महिमा गोकर्णमहिमा ततः ॥ ६९ ॥ शिवरात्रेश्च माहात्म्यं प्रदोषव्रत
कीर्तनम् ॥ सोमवारव्रतं चापि सीमन्तिन्याः कथानकम् ॥ ७० ॥ भद्रायूपत्तिकथनं सदाचारनिरूपणम् ॥ शिववर्मसमुद्देशो भद्रायूद्वाहवर्णनम् ॥ ७१ ॥

भद्रायुमहिमा चापि भस्ममाहात्म्यकीर्तनम् ॥ शबराख्यानकं चैवाथोमामाहेश्वरं व्रतम् ॥ ७२ ॥ रुद्राक्षस्य च माहात्म्यं रुद्राध्यायस्य पुण्यदम् ॥ श्रवणादिक
 पुण्यं च ब्राह्मखण्डोऽयमीरितः ॥ ७३ ॥ अतः परं चतुर्थं तु काशीखण्डमनुत्तमम् ॥ विन्ध्यनारदयोर्यत्र संवादः पारिकीर्तितः ॥ ७४ ॥ सत्यलोकप्रभाव
 श्वागस्त्यावासे सुरागमः ॥ पतिव्रताचरित्रं च तीर्थयात्राप्रशंसनम् ॥ ७५ ॥ ततश्च सप्तपुर्याख्याः संयमिन्या निरूपणम् ॥ बुधस्य च तथेन्द्राग्र्योलोकाप्तिः शिव
 शिवशर्मणः ॥ ७६ ॥ अग्नेः समुद्रवश्चैव क्रव्याद्वरुणसंभवः ॥ गन्धवत्यलकापुर्योरीश्वर्याश्च समुद्रवः ॥ ७७ ॥ चन्द्रार्कबुधलोकानां कुजेज्यार्कभुवां क्रमात् ॥
 मम विष्णोर्ध्रुवस्यापि तपोलोकस्य वर्णनम् ॥ ७८ ॥ ध्रुवलोककथा पुण्या सत्यलोकनिरीक्षणम् ॥ स्कन्दागस्त्यसमालापो मणिकर्णिसमुद्रवः ॥ ७९ ॥
 प्रभावश्चापि गङ्गाया गङ्गानामसहस्रकम् ॥ वाराणसीप्रशंसा च भैरवाविर्भवस्ततः ॥ ८० ॥ दण्डपाणिज्ञानवाप्योरुद्रवः समनन्तरम् ॥ ततः कलावत्याख्यानं सदाचार
 निरूपणम् ॥ ८१ ॥ ब्रह्मचारिसमाख्यानं ततः स्त्रीलक्षणानि च ॥ कृत्याकृत्यविनिर्देशो ह्यविमुक्तेशवर्णनम् ॥ ८२ ॥ गृहस्थयोगिनो धर्माः कालज्ञानं ततः
 परम् ॥ दिवोदासकथा पुण्या काशिकावर्णनं ततः ॥ ८३ ॥ मायागणपतेश्चाथ भुवि प्रादुर्भवस्ततः ॥ विष्णुमायाप्रपञ्चोऽथ दिवोदासविमोक्षणम् ॥ ८४ ॥
 ततः पञ्चनदोत्पत्तिर्विन्दुमाधवसंभवः ॥ ततो वैष्णवतीर्थाख्या शूलिनः काशिकागमः ॥ ८५ ॥ जैगीषव्येण संवादो ज्येष्ठेशाख्या महेशितुः ॥ क्षेत्राख्यानं कन्दुकेशो
 व्याघ्रेश्वरसमुद्रवः ॥ ८६ ॥ शैलेशरत्नेश्वरयोः कृत्तिवासस्य चोद्भवः ॥ देवतानामधिष्ठानं दुर्गासुरपराक्रमः ॥ ८७ ॥ दुर्गाया विजयश्चाथ अङ्कारेशस्य वर्णनम् ॥ पुन
 रङ्कारमाहात्म्यं त्रिलोचनसमुद्रवः ॥ ८८ ॥ केदाराख्या च धर्मेशकथा विष्णुसमुद्रवा ॥ वीरेश्वरसमाख्यानं गंगामाहात्म्यकीर्तनम् ॥ ८९ ॥ विश्वकर्मेशमहिमा दक्ष
 यज्ञोद्भवस्तथा ॥ सतीशस्यामृतेशादेर्भुजस्तम्भः पराशरे ॥ ९० ॥ क्षेत्रतीर्थकदम्बश्च मुक्तिमण्डपसंकथा ॥ विश्वेशविभवश्चाथ ततो यात्रापरिक्रमः ॥ ९१ ॥ अतःपरं
 त्ववन्त्याख्यं शृणु खण्डं च पञ्चमम् ॥ महाकालवनाख्यानं ब्रह्मशीर्षिच्छिदा ततः ॥ ९२ ॥ प्रायश्चित्तविधिश्चाग्नेरुत्पत्तिश्च सुरागमः ॥ देवदीक्षा शिवस्तोत्रं नानापा
 तकनाशनम् ॥ ९३ ॥ कपालमोचनाख्यानं महाकालवनस्थितिः ॥ तीर्थं कनखलेशस्य सर्वपापप्रणाशनम् ॥ ९४ ॥ कुण्डमप्सरसंज्ञं च सरो रुद्रस्य पुण्यदम् ॥ कुड
 वेशं च विद्याध्रं मर्कटेश्वरतीर्थकम् ॥ ९५ ॥ स्वर्गद्वारं चतुःसिन्धुतीर्थं शंकरवापिका ॥ शंकरार्कं गन्धवतीतीर्थं पापप्रणाशनम् ॥ ९६ ॥ दशाश्वमेधिकानंशातीर्थेशहर
 सिद्धिदम् ॥ पिशाचकादियात्रा च हनुमत्केश्वरं सरः ॥ ९७ ॥ महाकालेशयात्रा च वाल्मीकेश्वरतीर्थकम् ॥ शुक्रेश्वरादिमाहात्म्यं कुशस्थल्याः प्रदक्षिणा ॥ ९८ ॥
 अक्रूरसंज्ञकं त्वेकपादं चन्द्रार्कवैभवम् ॥ करभेशाख्यतीर्थं च लटुकेशादितीर्थकम् ॥ ९९ ॥ मार्कण्डेयं यज्ञवापीसोमेशं नरकान्तकम् ॥ केदारेश्वररामेशसौभाग्येशनरार्क
 कम् ॥ १०० ॥ केशवार्कं शक्तिभेदं स्वर्णसारमुखानि च ॥ अङ्कारेशादितीर्थानि अन्धकश्रुतिकीर्तनम् ॥ १०१ ॥ कालारण्ये लिंगसंख्या स्वर्णशृंगाभिधानकम् ॥

कुशस्थल्या अवन्त्याश्चोज्जयिन्या अभिधानकम् ॥ १०२ ॥ पद्मावतीकुमुद्वत्यमरावतिकनामकम् ॥ विशालाप्रतिकल्पाभिधानं च ज्वरशान्तिकम् ॥ १०३ ॥ शिवानामा
दिकफलं नागोद्वीता शिवस्तुतिः ॥ हिरण्याक्षवधार्यानं तीर्थं सुन्दरकुण्डकम् ॥ १०४ ॥ नीलगंगापुष्कराख्यं विन्ध्यवासनतीर्थकम् ॥ पुरुषोत्तमाभिधानं तु तत्तीर्थं
चाधनाशनम् ॥ १०५ ॥ गोमती वामनं कुण्डं विष्णोर्नामसहस्रकम् ॥ वीरेश्वरसरः कालभैरवस्य च तीर्थकम् ॥ १०६ ॥ महिमा नागपंचम्या नृसिंहस्य जय
न्तिका ॥ कुटुंबेश्वरयात्रा च देवसाधनकीर्तनम् ॥ १०७ ॥ कर्कराजाख्यतीर्थं च विघ्नेशदिपुरोहनम् ॥ रुद्रकुण्डप्रभृतिषु बहुतीर्थनिरूपणम् ॥ १०८ ॥ यात्राष्टतीर्थजा
पुण्या रेवामाहात्म्यमुच्यते ॥ धर्मपुत्रस्य वैराग्यान्मार्कण्डेयस्य संगमः ॥ १०९ ॥ प्राग्नीयानुभवाख्यानममृतापारकीर्तनम् ॥ कल्पेकल्पे पृथङ्नाम नर्मदायाः प्रकीर्तितम् ॥
॥ ११० ॥ स्तवमार्षं नार्मदं च कालरात्रिकथा ततः ॥ महादेवस्तुतिः पश्चात्पृथक्कल्पकथाद्भुता ॥ १११ ॥ विशल्याख्यानकं पश्चाज्जालेश्वरकथा तथा ॥ गौरीव्रत
समाख्यानं त्रिपुरज्वालनं तथा ॥ ११२ ॥ देहपातविधानं च कावेरीसंगमस्ततः ॥ दारुतीर्थं ब्रह्मावर्तं यज्ञेश्वरकथानकम् ॥ ११३ ॥ अग्नितीर्थं रवितीर्थं मेघनादा
दिदारुकम् ॥ देवतीर्थं नर्मदेशं कपिलाख्यं करंजकम् ॥ ११४ ॥ कुण्डलेशं पिप्पलादं विमलेशं च शूलभित् ॥ शचीहरणमाख्यानमन्धकस्य वधस्तथा ॥ ११५ ॥
शूलभेदोद्भवो यत्र दानधर्माः पृथग्विधाः ॥ आख्यानं दीर्घतपस ऋष्यशृङ्गकथा ततः ॥ ११६ ॥ चित्रसेनकथा पुण्या काशीराजस्य लक्षणम् ॥ ततो देवशिलाख्यानं
शबरीतीर्थकान्वितम् ॥ ११७ ॥ व्याधाख्यानं ततः पुण्यं पुष्करिण्यर्कतीर्थकम् ॥ आदित्येश्वरतीर्थं च शक्रतीर्थं करोटिकम् ॥ ११८ ॥ कुमारेशमगस्त्येशमानंदेशं च
मातृजम् ॥ लोकेशं धनदेशं च मंगलेशं च कामजम् ॥ ११९ ॥ नागेशं चापि गोपारं गौतमं शंखचूडकम् ॥ नारदेशं नंदिकेशं वरुणेश्वरतीर्थकम् ॥ १२० ॥ दधि
स्कन्दादितीर्थानि हनुमंतेश्वरं ततः ॥ रामेश्वरादितीर्थानि सोमेशं पिंगलेश्वरम् ॥ १२१ ॥ ऋणमोक्षं कपिलेशं पूतिकेशं जलेशयम् ॥ चण्डार्कं यमतीर्थं च कल्लोडीशं वनादि
कम् ॥ १२२ ॥ नारायणं च कोटीशं व्यासतीर्थं प्रभासकम् ॥ नागेशसंकर्षणकं प्रश्रयेश्वरतीर्थकम् ॥ १२३ ॥ एरण्डीसंगमं पुण्यं सुवर्णशिलतीर्थकम् ॥ करंजं
कामहं तीर्थं भाण्डीरो रोहिणीभवम् ॥ १२४ ॥ चक्रतीर्थं धौतपापं स्कान्दमांगिरसाह्वयम् ॥ कोटितीर्थमयोन्याख्यमङ्गाराख्यं त्रिलोचनम् ॥ १२५ ॥ इन्द्रेशं कम्बुकेशं
च सोमेशं कोहनाशकम् ॥ नार्मदं चार्कमात्रेयं भार्गवेश्वरमुत्तमम् ॥ १२६ ॥ ब्राह्मं दैवं च मार्गेशमादिवाराहकेश्वरम् ॥ रामेशमथ सिद्धेशमाहिल्यं कंकटेश्वरम् ॥
॥ १२७ ॥ शाक्रं सौम्यं च नादेशं तोयेशं रुक्मिणीभवम् ॥ योजनेशं वराहेशं द्वादशीशिवतीर्थकम् ॥ १२८ ॥ सिद्धेशं मंगलेशं च लिंगवाराहतीर्थकम् ॥ कुण्डेशं
श्वेतवाराहं गर्भावेशं रवीश्वरम् ॥ १२९ ॥ शुक्लादीनि च तीर्थानि हुंकारस्वामितीर्थकम् ॥ संगमेशं नारकेशं मोक्षं पञ्चगोपकम् ॥ १३० ॥ नागशावं च सिद्धेशं
मार्कण्डाकूरतीर्थके ॥ कामोदशूलारोपाख्ये मांडव्यं गोपकेश्वरम् ॥ कपिलेशं पिंगलेशं भूतेशं गांगौतमे ॥ १३१ ॥ अश्वमेधं भृगुकच्छं केदारेशं च पापनुत् ॥ कल्क

लेशं च जालेशं शालिग्रामं वराहकम् ॥ १३२ ॥ चन्द्रहास्यं तथादित्यं श्रीपत्याख्यं च हंसकम् ॥ मूलस्थानं च शूलेशमाश्विनं चित्रदैवकम् ॥ १३३ ॥ शिखीशं
 कोटितीर्थं च तीर्थं पैतामहं परम् ॥ तथैव कुर्कुरीतीर्थं दशकन्यं सुवर्णकम् ॥ ऋणमोक्षं भारभूतिं पुंखिलं मुंडिडिण्डिमम् ॥ १३४ ॥ आमलेशं कपालेशं शृंगैरंडीभवं
 ततः ॥ कोटितीर्थं लोटणेशं फलस्तुतिरतः परम् ॥ १३५ ॥ रुमिजांगलमाहात्म्ये रोहिताश्वकथा ततः ॥ धुंधुमारसमाख्यानं वधोपायस्ततोऽस्य च ॥ १३६ ॥ वधो धुंधो
 स्ततः पश्चात्तताश्वित्रवहोद्भवः ॥ सहेभास्या ततश्चण्डी सप्रभावो रतीश्वरः ॥ १३७ ॥ केदारेशो लक्ष्मीतीर्थं ततो विष्णुपदीभवम् ॥ मुखारं च्यवनांधास्यं ब्रह्मणश्च सरस्त
 तः ॥ १३८ ॥ चक्राख्यं ललिताख्यानं तीर्थं च बहुगोमयम् ॥ रुद्रावर्तं च मार्कण्डं तीर्थं पापप्रणाशनम् ॥ १३९ ॥ श्रवणेशं शुद्धपुटं देवांधप्रेततीर्थकम् ॥ जिह्वोदती
 र्थसंभूतिः शिवोद्भेदं फलस्तुतिः ॥ १४० ॥ एष खण्डो ह्यवन्त्याख्यः शृण्वतां पापनाशनः ॥ अतः परं नागराख्यः खण्डः षष्ठोऽभिधीयते ॥ १४१ ॥ लिंगोत्पत्तिस
 माख्यानं हरिश्चन्द्रकथा शुभा ॥ विश्वामित्रस्य माहात्म्यं त्रिशंकुस्वर्गतिस्तथा ॥ १४२ ॥ हाटकेश्वरमाहात्म्ये वृत्रासुरवधस्तथा ॥ नागविलं शंखतीर्थमचलेश्वरवर्णनम् ॥
 १४२ ॥ चमत्कारपुराख्यानं चमत्कारकरं परम् ॥ गयशीर्षं बालशाख्यं बालमण्डं मृगाह्वयम् ॥ १४४ ॥ विष्णुपादं च गोकर्णं युगलपुं समाश्रयः ॥ सिद्धेश्वरं नागसरः
 सप्तार्षेयमगस्त्यकम् ॥ १४५ ॥ भ्रूणगर्तं नलेशं च भैष्मं वैदुरमर्ककम् ॥ शार्मिष्ठं सोमनाथं च दौर्गमानर्तकेश्वरम् ॥ १४६ ॥ जामदग्न्यवधाख्यानं नैःक्षत्रियकथान
 कम् ॥ रामहदं नागपुरं षड्लिंगं चैव यज्ञभूः ॥ १४७ ॥ मुण्डीरादित्रिकार्कं च सतीपारिण्याह्वयम् ॥ रुद्रशीर्षं च यागेशं बालखिल्यं च गारुडम् ॥ १४८ ॥ लक्ष्मी
 शापः सप्तविंशं सोमप्रासादमेव च ॥ अंबावृद्धं पाण्डुकाख्यमाग्नेयं ब्रह्मकुण्डकम् ॥ १४९ ॥ गोमुखं लोहयष्ट्याख्यमजापालेश्वरी तथा ॥ शानैश्वरं राजवापी रामेशो लक्ष्म
 णेश्वरः ॥ १५० ॥ कुशेशाख्यं लवेशाख्यं लिंगं सर्वोत्तमोत्तमम् ॥ अष्टषष्टिसमाख्यानं दमयन्त्यास्त्रिजातकम् ॥ १५१ ॥ ततोऽम्बारेवती वापी भक्तिकातीर्थसंभवः ॥
 क्षेमंकरी च केदारं शुक्लतीर्थमुखारकम् ॥ १५२ ॥ सत्यसंधेश्वराख्यानं तथा कर्णोत्पलाकथा ॥ अटेश्वरं याज्ञवल्क्यं गौर्यं गाणेशमेव च ॥ १५३ ॥ ततो वास्तुपदाख्यानम
 जाग्रहकथानकम् ॥ सौभाग्यान्धुश्च शूलेशं धर्मराजकथानकम् ॥ १५४ ॥ मिष्टान्नदेश्वराख्यानं गाणपत्यत्रयं ततः ॥ जाबालिचरितं चैव मकरेशकथा ततः ॥ १५५ ॥
 कालेश्वर्यधकाख्यानं कुण्डमाप्सरसं तथा ॥ पुष्पादित्यं रोहिताश्वं नागरोत्पत्तिकीर्तनम् ॥ १५६ ॥ भार्गवं चरितं चैव वैश्वामित्रं ततः परम् ॥ सारस्वतं पैपलादं
 कंसारीशं च पिण्डकम् ॥ १५७ ॥ ब्रह्मणो यज्ञचरितं सावित्र्याख्यानसंयुतम् ॥ रैवतं भार्गवज्ञाख्यं मुख्यतीर्थनिरीक्षणम् ॥ १५८ ॥ कौरवं हाटकेशाख्यं
 प्रभासं क्षेत्रकत्रयम् ॥ पौष्करं नैमिषं धार्मरण्यात्रितयं स्मृतम् ॥ १५९ ॥ वाराणसी द्वारकाख्यं मन्वारुपेति पुरीत्रयम् ॥ वृन्दावनं स्वाण्डवाख्यमद्वैताख्यं
 वनत्रयम् ॥ १६० ॥ कल्पः शालस्तथा नन्दिग्रामत्रयमुत्तमम् ॥ असिशुक्लपितृसंज्ञं तीर्थत्रयमुदाहृतम् ॥ १६१ ॥ श्र्यर्बुदौ रैवतश्चैव पर्वतत्रयमुत्तमम् ॥

नदीनां त्रितयं गंगा नर्मदा च सरस्वती ॥ १६२ ॥ सार्धकोटित्रयफलमेकं चैषु प्रकीर्तितम् ॥ कपिका शंखतीर्थं चामरकं बालमण्डनम् ॥ १६३ ॥
 हाटकेशक्षेत्रफलप्रदं प्रोक्तं चतुष्टयम् ॥ आन्दादित्यं आन्ध्रकल्पं यौधिष्ठिरमथांधकम् ॥ १६४ ॥ जलशायि चतुर्मासमश्विनशयनव्रतम् ॥ मङ्गलेशं
 शिवरात्रिस्तुलापुरुषदानकम् ॥ १६५ ॥ पृथ्वीदानं वानकेशं कपालमोचनेश्वरम् ॥ पापपिंडं मासलैंगं युगमानादिकीर्तनम् ॥ १६६ ॥ निवेशशाकंभर्याख्या
 रुद्रैकादशकीर्तनम् ॥ दानमाहात्म्यकथनं द्वादशादित्यकीर्तनम् ॥ १६७ ॥ इत्येष नागरः खण्डः प्राभासाख्योऽधुनोच्यते ॥ सोमेशो यत्र विश्वेशोऽर्कस्थलं पुण्यदं
 महत् ॥ १६८ ॥ सिद्धेश्वरादिकाख्यानां पृथगत्र प्रकीर्तितम् ॥ अग्नितीर्थं कपर्दीशं केदारेशं गतिप्रदम् ॥ १६९ ॥ भीमभैरवचण्डीशभास्करांगारकेश्वराः ॥ बुधेज्यभृगु
 सौरागुशिखीशा हरविग्रहाः ॥ १७० ॥ सिद्धेश्वराद्याः पञ्चान्ये रुद्रास्तत्र व्यवस्थिताः ॥ वरारोहा ह्यजापाला मङ्गला ललितेश्वरी ॥ १७१ ॥ लक्ष्मीशो वाडवेशश्चोर्वीशः
 कामेश्वरस्तथा ॥ गौरीशवरुणेशाख्यं दुर्वासेशं गणेश्वरम् ॥ १७२ ॥ कुमारेशं चण्डकल्पं शंकुलीश्वरसंज्ञकम् ॥ ततः प्रोक्ताऽथ कोटीशबालब्रह्मादिसत्कथा ॥ १७३ ॥
 नरकेशसंवर्तेशनिधीश्वरकथा ततः ॥ बलभद्रेश्वरस्याथ गंगाया गणपस्य च ॥ १७४ ॥ जाम्बवत्याख्यसरितः पाण्डुकूपस्य सत्कथा ॥ शतमेधलक्षमेधकोटिमेधकथा
 तथा ॥ १७५ ॥ दुर्वासार्कघटस्थानहिरण्यासंगमोत्कथा ॥ नगरार्कस्य कृष्णस्य संकर्षणसमुद्रयोः ॥ १७६ ॥ कुमार्याः क्षेत्रपालस्य ब्रह्मेशस्य कथा पृथक् ॥
 पिंगलासंगमेशस्य शंकरार्कघटेशयोः ॥ १७७ ॥ ऋषितीर्थस्य नन्दार्कत्रितकूपस्य कीर्तनम् ॥ शशापानस्य पर्णार्किन्यंकुमत्योः कथाऽद्भुता ॥ १७८ ॥ वाराहस्वामि
 वृत्तान्तं छायालिङ्गाख्यगुल्फयोः ॥ कथा कनकनन्दायाः कुन्तीगंगेशयोस्तथा ॥ १७९ ॥ चमसोद्रेदविदुरत्रिलोकेशकथा ततः ॥ मङ्कणेशत्रैपुरेशषण्डतीर्थकथा
 स्तथा ॥ १८० ॥ सूर्यप्राचीत्रीक्षणयोरुमानाथकथा तथा ॥ भूद्वारशूलस्थलयोश्च्यवनार्केशयोस्तथा ॥ १८१ ॥ अजपालेशबालार्ककुबेरस्थलजा कथा ॥ ऋषितोया
 कथा पुण्या संगालेश्वरकीर्तनम् ॥ १८२ ॥ नारदादित्यकथनं नारायणनिरूपणम् ॥ ततकुण्डस्य माहात्म्यं मूलचण्डीशवर्णनम् ॥ १८३ ॥ चतुर्वक्त्रगणाध्यक्षकलंबे
 श्वरयोस्तथा ॥ गोपालस्वामिवकुलस्वामिनोर्मरुतां कथा ॥ १८४ ॥ क्षेमार्कोन्नतविघ्नेशजलस्वामिकथा ततः ॥ कालमेघस्य रुक्मिण्या दुर्वासेश्वरभद्रयोः ॥ १८५ ॥
 शंखावर्तमोक्षतीर्थगोष्पदाच्युतसद्मनाम् ॥ जालेश्वरस्य हुंकारेश्वरचण्डीशयोः कथा ॥ १८६ ॥ आशापुरस्थविघ्नेशकलाकुण्डकथाऽद्भुता ॥ कपिलेशस्य च कथा जरद्व
 शिवस्य च ॥ १८७ ॥ नलककोटेश्वरयोर्हाटकेश्वरजा कथा ॥ नारदेशयन्त्रभूषादुर्गकूटगणेशजा ॥ १८८ ॥ सुपर्णैलाख्यभैरव्योर्भद्रतीर्थभवा कथा ॥ कीर्तनं
 कर्दमालस्य गुप्तसोमेश्वरस्य च ॥ १८९ ॥ बहुस्वर्णेशशृंगेशकोटीश्वरकथा ततः ॥ मार्कण्डेश्वरकोटीशदामोदरगृहोत्थका ॥ १९० ॥ स्वर्णरेखा ब्रह्मकुंडं कुन्तीभीमेश्वरौ
 तथा ॥ मृगीकुण्डं च सर्वस्वं क्षेत्रे वस्त्रापथे स्मृतम् ॥ १९१ ॥ दुर्गाभल्लेशगंगेशरैवतानां कथाऽद्भुता ॥ ततोऽर्जुदेश्वरकथा अचलेश्वरकीर्तनम् ॥ १९२ ॥ नागतीर्थस्य च

कथा वसिष्ठाश्रमवर्णनम् ॥ भद्रकर्णस्य माहात्म्यं त्रिनेत्रस्य ततः परम् ॥ १९३ ॥ केदारस्य च माहात्म्यं तीर्थागमनकीर्तनम् ॥ कोटीश्वररूपतीर्थहृषीकेशकथास्ततः ॥
 ॥ १९४ ॥ सिद्धेशशुक्रेश्वरयोर्मणिकर्णीशकीर्तनम् ॥ पंगुतीर्थयमतीर्थवाराहतीर्थवर्णनम् ॥ १९५ ॥ चन्द्रप्रभासपिण्डोदश्रीमाताशुक्लतीर्थजम् ॥ कात्यायन्याश्व माहात्म्यं
 ततः पिण्डारकस्य च ॥ १९६ ॥ ततः कनखलस्याथ चक्रमानुषतीर्थयोः ॥ कपिलाश्रितीर्थकथा तथा रक्तानुबन्धजा ॥ १९७ ॥ गणेशपार्थेश्वरयोर्यात्राया
 मुज्ज्वलस्य च ॥ चण्डीस्थाननागोद्भवशिवकुण्डमहेशजाः ॥ १९८ ॥ कामेश्वरस्य मार्कण्डेयोत्पत्तेश्व कथा ततः ॥ उद्दालकेशसिद्धेशगततीर्थकथाः पृथक् ॥ १९९ ॥
 श्रीदेवमातोत्पत्तिश्च व्यासगौतमतीर्थयोः ॥ कुलसंतारमाहात्म्यं रामकोट्याह्वतीर्थयोः ॥ २०० ॥ चन्द्रोद्देशानशृंगब्रह्मस्थानोद्भवोद्भुतः ॥ त्रिपुष्कररुद्रहृदगुहेश्वर
 कथा शुभा ॥ २०१ ॥ अविमुक्तस्य माहात्म्यमुमामाहेश्वरस्य च ॥ महौजसः प्रभावश्च जंबुतीर्थस्य वर्णनम् ॥ २०२ ॥ गङ्गाधरमिश्रकयोः कथा चाथ फल
 स्तुतिः ॥ द्वारकायाश्च माहात्म्ये चन्द्रशर्मकथानकम् ॥ २०३ ॥ जागराद्यर्चनाद्याख्या व्रतमेकादशीभवम् ॥ महाद्वादशिकाख्यानं प्रह्लादपिसमागमः ॥ २०४ ॥
 दुर्वासस उपाख्यानं यात्रोपक्रमकीर्तनम् ॥ गोमत्युत्पत्तिकथनं तस्यां स्नानादिजं फलम् ॥ २०५ ॥ चक्रतीर्थस्य माहात्म्यं गोमत्युदधिसंगमः ॥ सनकादिहृदाख्यानं
 नृगतीर्थकथा ततः ॥ २०६ ॥ गोप्रचारकथा पुण्या गोपीनां द्वारकागमः ॥ गोपीसरःसमाख्यानं ब्रह्मतीर्थादिकीर्तनम् ॥ २०७ ॥ पञ्चनद्यागमाख्यानं
 नानाख्यानसमन्वितम् ॥ शिवलिंगगदातीर्थकृष्णपूजादिकीर्तनम् ॥ २०८ ॥ त्रिविक्रमस्य मूर्त्याख्या दुर्वासःकृष्णसंकथा ॥ कुशदैत्यवधोच्चारविशेषार्चनजं
 फलम् ॥ २०९ ॥ गोमत्यां द्वारकायां च तीर्थागमनकीर्तनम् ॥ कृष्णमन्दिरसंप्रेक्षा द्वारवत्यभिषेचनम् ॥ २१० ॥ तत्र तीर्थावासकथा द्वारकापुण्यकीर्तनम् ॥
 इत्येष सप्तमः प्रोक्तः खण्डः प्राभासिको द्विजाः ॥ २११ ॥ स्कान्दे सर्वोत्तरकथे शिवमाहात्म्यवर्णने ॥ लिखित्वैतनु यो दद्याद्धेमशूलसमन्वितम् ॥ २१२ ॥ माध्यां
 सत्कृत्य विप्राय स शैवे मोदते पदे ॥ २१३ ॥ इति श्रीनारदीयपुराणे पूर्व० बृहदुपाख्याने चतुर्थपादे स्कान्दमहापुराणानुक्रमणीवर्णनं नाम चतुरधिकशततमो
 ऽध्यायः ॥ १०४ ॥” इति । अथ प्रसंगानुसारेणैतस्य स्कान्दमहापुराणस्य पुराणत्वोपयुक्तपञ्चलक्षणसमन्वितत्वविचारे क्रियमाणे हि वैष्णवपुराणब्रह्माण्डपुराणयोः—
 “सर्गश्च प्रतिसर्गश्च वंशो मन्वन्तराणि च ॥ वंशानुचरितं चैव पुराणं पञ्चलक्षणम् ॥” इति, स्कान्दे महापुराणे सप्तमे प्रभासखण्डे प्रथमे प्रभासक्षेत्रमाहात्म्ये द्वितीयेऽ
 ध्याये—“ब्रह्मविष्णवर्करुद्राणां माहात्म्यं भुवनस्य च ॥ संहारश्च प्रदृश्येत पुराणं पञ्चलक्षणम् ॥” इति च यद्वैविध्येन सामान्यतः पुराणस्य पञ्चलक्षणत्वमप्राप्यते तत्रास्य
 स्कान्दमहापुराणस्य पूर्वोक्तलक्षणस्य यथावदनुक्रमासंबन्धादुत्तरलक्षणस्यैव समन्वयौचित्यादनन्तरोक्तमेव पञ्चलक्षणत्वं साधु युज्यत इति विदांकुर्वेतु सुधियः ॥ अस्त्वेतनु
 प्रसंगोपात्तम् ॥ एतावता विवेचनेनैतदेव माहेश्वरादिप्रभासान्तसप्तखण्डात्मकं स्कान्दं नाम महापुराणमिति हि सर्वथा सिद्धम् ॥

अथ च यत्स्कान्दनामान्यदप्येकं पुराणं षट्संहितात्मकं पञ्चाशत्खण्डमण्डितं लक्षग्रन्थश्लोकसंख्योपनिबद्धम् [विचारदृष्ट्या यतस्ततः पृथक्पृथक्गुणलभ्यमानानां तत्रत्यावान्तरान्तःपातिखण्डानां विपुलतरश्लोकसंख्यापरिमाणे बुद्ध्याकलिते द्वित्रिलक्षग्रन्थपर्यन्तश्लोकसंख्योपनिबद्धं स्यादेतावदतिविस्तीर्णम्] समुपलभ्यते—तनु स्कान्दनामोपपुराणमिति निश्चयेनावगन्तव्यम् ॥ अथ तस्योपपुराणत्वेन परिगणनं तदन्तःपातिखण्डानुक्रमणिका चेदानीं प्रदर्श्यते । यथा चोक्तमुपपुराणपरिगणना प्रसंगे गारुडे (२२७) अध्याये—“आद्यं सनत्कुमाराख्यं नारसिंहमथापरम् । तृतीयं स्कान्दमुद्दिष्टं कुमारणे तु भाषितम् ॥ चतुर्थं शिवधर्माख्यं साक्षान्नन्दीशभाषितम् ॥ दुर्वाससोक्तमाश्वर्यं नारदोक्तमतः परम् ॥ कापिलं वामनं चैव तथैवोशनसेरितम् ॥ ब्रह्माण्डं वारुणं चाथ कालिकाह्वयमेव च ॥ माहेश्वरं तथा साम्बं सौरं सर्वार्थसञ्चयम् ॥ पराशरोक्तमपरं मारीचं भार्गवाह्वयम् ॥” इति । तथा चात्रैव स्कान्दे महापुराणे प्रभासखण्डे प्रभासक्षेत्रमाहात्म्ये द्वितीयेऽध्याये—“अन्यान्युपपुराणानि मुनिना कथितानि तु ॥ तानि वः कथयिष्यामि संक्षेपादवधार्यताम् ॥ आद्यं सनत्कुमारोक्तं नारसिंहमतः परम् । तृतीयं स्कान्दमुद्दिष्टं कुमारणाभिभाषितम् ॥ चतुर्थं शिवधर्माख्यं साक्षान्नन्दीशभाषितम् । दुर्वाससोक्तमाश्वर्यं नारदोक्तमतः परम् ॥ कापिलं वामनं चैव तथैवोशनसेरितम् । ब्रह्माण्डं वारुणं चान्यत्कालिकाह्वयमेव च ॥ माहेश्वरं तथा सांबं सौरं सर्वार्थसञ्चयम् । पराशरोक्तं परमं मारीचं भार्गवाह्वयम् ॥ एतान्युपपुराणानि कथितानि द्विजोत्तमाः ॥” इति । तत्स्कान्दनामकोपपुराणस्थषट्संहितासमग्रग्रन्थसंख्याविस्तरश्च तत्रत्यशांकरसंहितायां हालास्यमाहात्म्य इत्थं वर्णितः—“स्कान्दमद्यापि वक्ष्यामि पुराणं श्रुतिसारजम् ॥ षड्विधं संहिताभेदैः पञ्चाशत्खण्डमण्डितम् ॥ आद्या सनत्कुमारोक्ता द्वितीया सूतसंहिता ॥ तृतीया शांकरी प्रोक्ता चतुर्थी वैष्णवी तथा ॥ पञ्चमी संहिता ब्राह्मी षष्ठी सा सौरसंहिता ॥” इत्येवं संहिताभेदानुक्त्वा ऽग्रे प्रतिसंहितं श्लोकग्रन्थसंख्याभेद उक्तः । स यथा—“ग्रन्थेन चैव षट्त्रिंशत्सहस्रेणोपलक्षिता । आद्या तु संहिता विप्रा द्वितीया षट्सहस्रिका ॥ तृतीया ग्रन्थतश्चिंशत्सहस्रेणोपलक्षिता ॥ चतुर्थी संहिता पञ्चसहस्रेणाभिनिर्मिता ॥ ततोऽन्या त्रिसहस्रेण ग्रन्थेनैव विनिर्मिता ॥ अन्या सहस्रतः सृष्टा ग्रन्थतः पण्डितोत्तमाः ॥” इति । एतेन तत्स्कान्दनामोपपुराणमेकाशीतिसहस्रश्लोकग्रन्थसंख्यात्मकमित्येकं मतम् । अन्यच्चाग्रे वक्ष्यमाणकालिकाखण्डोक्तानुक्रमणिकानुसारेण—“स्कान्दमेतल्लक्षमानं स्कन्दो यत्कथयत्पुरा ॥” इत्युक्त्या च लक्षश्लोकग्रन्थसंख्यात्मकमिति मतान्तरम् । अत एव तस्मिन्स्कान्दोपपुराणे क्वचित्पुस्तकेष्वध्यायसमाप्तिदण्डके “शतसाहस्र्यां संहितायाम्” इति, क्वचिच्च “एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायाम्” इति च पाठभेदो दरीदृश्यते ॥ किञ्च कानिचिन्मानसखण्डहिङ्गुलाद्रिखण्डादीनि बहूनि खण्डानि चोपपुराणत्वेन परिगणितस्कान्दोपपुराणखण्डानुक्रमण्यां न दृश्यन्तेऽतस्तानि पृथगेव सन्तीति विभाव्यते । तेन ग्रन्थसंख्या त्रिलक्षपर्यन्तापि पर्यवसन्ना स्यादिति तर्क्यते । एतेन तत्स्कान्दनामोपपुराणमुपपुराणपरिगणनायां तृतीयं विद्यतेऽतस्तत्स्कान्दनामोपपुराणं महापुराणपरिगणितत्रयोदशस्कान्दमहापुराणादन्यदेवेति

तावत्सिद्धम् ॥ तत्र च षट्संहितात्मके स्कान्दनामकोपपुराणे प्रथमायां सनत्कुमारसंहितायां विंशे कालिकाखण्डे प्रथमेऽध्याये समग्रतत्स्कान्दोपपुराणस्थषट्सं
 हितान्तःपातिपञ्चाशत्खण्डानामनुक्रमणिकोक्ताऽस्ति । सा चेदानीं तत्स्कान्दनामकोपपुराणस्य सर्वसज्जनानां परिचयाय तद्विभागपरिज्ञानाय चेदानीमत्रो
 च्यते—यथा—“ॐ बालसूर्यप्रतीकाशं वंदे देवं गणाधिपम् ॥ करस्थकदलीचूतपनसेक्षुकमोदकम् ॥ १ ॥ पुरा सरस्वतीतीरे मुनयो दीर्घसन्निभः ॥ तेषुस्तपो महाघोरं
 मनस्यज्ञानवासिनः ॥ २ ॥ यदृच्छयाऽऽगतं सूतं संपूज्य विनयोत्तरम् ॥ तस्मै ते विष्टरं दत्त्वा पप्रच्छुर्वीतकल्मषाः ॥ ३ ॥ ॥ मुनय ऊचुः ॥ ॥
 सूत धन्या वयं सर्वे त्वत्समागमकांक्षिणः ॥ अनष्टाज्ञानतमसः किञ्चित्पृच्छामहे वयम् ॥ ४ ॥ त्वं सर्वमुनिद्वत्पद्मविकासनकरो रविः ॥ पाराशर्याद्रह
 स्यानि श्रुतवानसि विस्तरात् ॥ ५ ॥ पुराणानि सशैवानि स्कान्दादीनि वदधुना ॥ स्कान्दं कियत्प्रकथितं गुरुणा ते महर्षिणा ॥ ६ ॥ तस्मिन्नहस्यसारं
 यत्सप्रमाणं वदधुना ॥ यस्य च श्रवणादेव विमुक्तिर्भवबंधनात् ॥ ७ ॥ ॥ सूत उवाच ॥ ॥ तपस्विनः पात्रतमा भवन्तः पुण्यवर्धनाः ॥ गोष्ठ्यं
 भवत्सु विषेषु श्रावयामि पुराणके ॥ ८ ॥ पुरा संशयमापन्नः कृष्णद्वैपायनो मुनिः ॥ प्रणिपत्य स कैलासे कुमारं भववल्लभम् ॥ ९ ॥ स्कान्दं पुराणं
 संप्राप पञ्चाशत्खण्डमण्डितम् ॥ षड्विधं संहिताभेदैः शिवधर्ममहार्णवम् ॥ १० ॥ सनत्कुमारः श्रुतवान्विस्तरात्तन्मुखोदितम् ॥ सनत्कुमारशिष्येण मम व्यासेन
 दर्शितम् ॥ ११ ॥ तद्वदाम्यानुपूर्व्येण शृण्वन्तु परमर्षयः ॥ आद्या सनत्कुमारीया संहितास्मिन्पुराणके ॥ १२ ॥ सा पञ्चाशत्सहस्रेण कथिता विस्तराद्विजाः ॥
 पञ्चविंशतिखण्डैश्च मण्डिता श्रुतिसम्भिता ॥ १३ ॥ क्षेत्रखण्डः प्रथमतो द्वितीयस्तीर्थखण्डकः ॥ वर्षेऽस्मिन्भारते यानि तीर्थक्षेत्राणि सत्तमाः ॥ १४ ॥ शैवानि
 वैष्णवान्येव कथितानि सुविस्तरात् ॥ काशीखण्डस्तृतीयस्तु खण्डः सहाद्रिसंज्ञकः ॥ १५ ॥ हिमाचलाख्यखण्डस्तु मलयाचलखण्डकः ॥ विन्ध्याद्रिखण्डो मोक्षाख्यः
 प्रभासः पुष्करस्तथा ॥ १६ ॥ नागराख्यस्ततः खण्डो नर्मदाखण्ड एव च ॥ श्रीशैलखण्डो विख्यातो ह्यवन्तीखण्ड एव च ॥ १७ ॥ गौरीखण्डस्ततो विप्राः कुरु
 क्षेत्राख्यखण्डकः ॥ केदारखण्डस्त्वपरो हरिद्वाराख्यखण्डकः ॥ १८ ॥ सेतुमाहात्म्यखण्डाख्यः कालिकाखण्ड एव च ॥ तत्त्वोपाख्यानखण्डश्च नदीखण्डस्तथैव च ॥
 ॥ १९ ॥ धर्मखण्डो देशखण्डो वर्षखण्डस्तथैव च ॥ एते सनत्कुमारीयसंहितायां प्रकीर्तिताः ॥ २० ॥ तीर्थखण्डे तीर्थकथा तत्र दानतपःक्रियाः ॥ शिवविष्णवादि
 क्षेत्राणां सेतिहासकथादिकम् ॥ २१ ॥ काशीखण्डेऽविमुक्तस्य प्रशंसा पारिकीर्तिता ॥ सहाद्रिखण्डे सहाद्रेः प्रभावः कीर्तितो द्विजाः ॥ २२ ॥ सेतुभूपालमाहात्म्यं
 चन्द्रलापीठवर्णनम् ॥ हिमाचलाख्ये विश्वेशप्रभावो मुनिसत्तमाः ॥ २३ ॥ मलयाचलखण्डे तु शिवपूजोपवर्णनम् ॥ विन्ध्याद्रिखण्डे विश्वेशमहिमा पारिकीर्तितः ॥ २४ ॥
 मोक्षाख्ये मोक्षधर्माणां कथनमृषिसत्तमाः ॥ प्रभासे तु प्रभासस्य महिमाकथनं पुनः ॥ २५ ॥ नर्मदाख्यानकथनं नर्मदाखण्डके द्विजाः ॥ श्रीशैलखण्डे श्रीशैलगुणकीर्तन

स्कां.म.पु.
॥ १३ ॥

प्रस्तावना.

वर्णनम् ॥ २६ ॥ अवन्तिमहिमा चैव तस्मिन्खंडे प्रकीर्तितः ॥ गौर्यास्तपःफलप्राप्तिर्गौरीव्रतविधिः श्रुतः ॥ २७ ॥ कुरुक्षेत्रप्रभावश्च दानं सूर्यग्रहेण च ॥
केदारखंडे चाख्याता प्रभूतिः शूलिनस्तथा ॥ २८ ॥ हरिद्वारप्रशंसा च तस्मिन्खंडे श्रुता द्विजाः ॥ कालीखंडे प्रशंसा च नानाख्यानशिवस्तुतिः ॥
॥ २९ ॥ व्रतानां विधयस्तत्र सोद्यापनविनिर्णयः ॥ नदीपञ्चशतानां तु समुत्पत्तिः प्रकीर्तिता ॥ ३० ॥ धर्माश्रमविधिर्वर्णनिर्णयस्तत्र कीर्तितः ॥ देश
धर्मानुक्तथनं तथा देशविधिक्रमः ॥ ३१ ॥ वर्षाणां द्वीपभेदानां भुवनस्य विनिर्णयः ॥ तत्र खंडेषु कथिताः संहितायां द्विजातयः ॥ ३२ ॥ पञ्चाशच्च
सहस्रेण संहितेयं कुमारिका ॥ सनत्कुमारी प्रथमा पञ्चविंशतिखंडकैः ॥ ३३ ॥ प्रोक्तेयं दशसाहस्रैरध्यायैर्वेदसम्भता ॥ द्वितीया सूतसंज्ञा हि संहिता
परिकीर्तिता ॥ ३४ ॥ चतुर्था खण्डिता सापि पवित्रा वेदसम्भिता ॥ शिवमाहात्म्यखण्डाख्यः प्रथमस्तत्र ईरितः ॥ ३५ ॥ द्वितीयो ज्ञानयोगाख्य
स्तृतीयो मुक्तिखण्डकः ॥ चतुर्थस्तत्र विख्यातो यंत्रवैभवखण्डकः ॥ ३६ ॥ ब्रह्मगीतासूतगीताद्वितयं तत्र कीर्तितम् ॥ सप्तषष्टिभिरध्यायैः कीर्तिताः
खण्डकाः पुनः ॥ ३७ ॥ शांकरी संहिता प्रोक्ता त्रिंशत्साहस्रतः स्मृता ॥ प्रथमः संभवः काण्डः स्कन्दोत्पत्त्युपवर्णनम् ॥ ३८ ॥ आसुराख्यस्ततः प्रोक्तो वीरभद्रेन्द्र
संज्ञकः ॥ देवकाण्डस्ततो विप्रा युद्धकाण्डस्ततो द्विजाः ॥ ३९ ॥ दक्षकाण्डस्ततः प्रोक्त उपदेशस्ततः परः ॥ पूर्वार्धे संहितायास्तु प्रोक्तमेतन्मुनीश्वराः ॥ ४० ॥
काण्डाख्ययाऽत्र खण्डो हि कीर्तितश्च मुनीश्वराः ॥ उपवीताख्यखण्डस्तु स्वरखण्डस्तथैव च ॥ ४१ ॥ गङ्गासागरखण्डश्च खण्डः सागरसंज्ञकः ॥ वेदसा
राख्यखण्डस्तु सिद्धखंडस्तथैव च ॥ ४२ ॥ प्रमेयखंडस्त्वपर उमाखंडस्तथैव च ॥ नागराख्यो हि खंडस्तु प्रायश्चित्ताख्यखंडकः ॥ ४३ ॥ विपाकखण्डो
विख्यातः कर्मणां द्विजसत्तमाः ॥ दानप्रशंसाखण्डाख्यः खण्डः कल्याणसंज्ञकः ॥ ४४ ॥ अगस्त्यखंडो विप्रेन्द्राः शांकर्या तु प्रकीर्तिताः ॥ तत्रप्रशंसा
कथिता खंडेष्वेतेषु तत्र हि ॥ ४५ ॥ सूताख्यायां तु शांकर्या खण्डास्ते पञ्चविंशकाः ॥ प्रोक्ताः षट्त्रिंशत्साहस्रैः संख्यया मुनिसत्तमाः ॥ ४६ ॥ द्विसहस्रवराध्यायैः
स्कान्दे वै संहिताद्वयम् ॥ वैष्णवी दशसाहस्रा संहितेयं प्रकीर्तिता ॥ ४७ ॥ विष्णुधर्मप्रशंसा च कीर्तिता सा शतत्रयैः ॥ अध्यायैर्मुनयस्तत्र ब्राह्मी तु त्रिसह
स्रिका ॥ ४८ ॥ तत्रोत्तरो महान्खण्डः स ब्रह्मोत्तरसंज्ञकः ॥ सौरी तु संहिता षष्ठी सहस्रश्लोकैर्युता ॥ ४९ ॥ स्कान्दमेतल्लक्षमानं स्कन्दो यत्कथयत्पुरा ॥
सनत्कुमारमुनये तस्माच्छुश्राव मे गुरुः ॥ ५० ॥ तेन संश्रुतमेतद्धि तद्वक्ष्ये मुनिसत्तमाः ॥ खण्डस्तु कालिकाख्योऽयं धर्मसारमहोदयः ॥ ५१ ॥ नाभक्तायाविनीताय
प्रदेयोऽयं विशेषतः ॥ शृणुष्वं मुनयः सर्वे यथा मय्याह मे गुरुः ॥ ५२ ॥ ॐ तत्सदिति श्रीमत्स्कान्द उपपुराणे सनत्कुमारसंहितायां कालिकाखण्डे

॥ १३ ॥

प्रथमोऽध्यायः ॥ १ ॥ ” इति । एतेन सनत्कुमारसंहितादिसौरसंहितान्तर्षट्संहितात्मकं स्कान्दं नाम उपपुराणमन्यत, माहेश्वरादिप्रभासान्तसप्तखण्डात्मकं स्कान्दं नाम महापुराणं चान्यदिति सुधियो निःसन्देहं विभावयन्तु ॥ इत्थं हि स्कान्दपुराणस्य महापुराणत्वोपपुराणत्वविषये निरस्तः सन्देहः ॥

इति स्कान्दमहापुराणविषयकसन्देहनिरासः ।

अथ प्रकृतमनुसरामः ॥ अयि सज्जनमहाभ्युदयाः समस्तविद्वज्जनाः ! तदेतन्माहेश्वरादिप्रभासान्तसप्तखण्डात्मकं श्रीस्कान्दं नाम महापुराणं सर्वेषामष्टादशमहापुराणानां मध्ये ग्रन्थसंख्यया गरीयः, प्रायः सर्वतः समग्रतया दुर्लभं च कथमेकत्र संगृहीतं स्यादिति भृशं चिन्तया व्याकुलचित्तैरस्माभिर्महान्तं प्रयत्नमारभ्य यतस्ततः प्राचीनसरस्वतीभाण्डागारेभ्यः संपादितम् । एतस्य संपादितानि पुस्तकानि चाष्टावष्टसरस्वतीभाण्डागारेभ्यः समागतानि । तन्मध्ये कानिचित्पूर्णानि कानिचिदपूर्णानि च पुस्तकान्यासन् । ततश्च तानि विविधदेशदेशान्तरेभ्यः समुपलब्धानि सर्वाणि श्रीस्कान्दपुराणपुस्तकानि परिशोधयितुं खानदेशीयरावेरग्रामनिवासिश्रीपरशुरामभट्टतनयगोविन्दशास्त्रिणां समीपेऽस्माभिर्दत्तानि । ततस्तैर्गोविन्दशास्त्रिभिस्तेषां तेषां सर्वेषां पुस्तकानां सम्यगवगाहनपूर्वकं यथाक्रमं बृहन्नारदीयमहापुराणोक्तानुक्रमणिकानुसारेण विवेचनं, तन्मध्यमिश्रितानां स्कान्दनामकोपपुराणस्थानां केषांचित्खण्डानां पृथक्करणं च कृत्वा समग्रं चैतत्स्कान्दमहापुराणपुस्तकं यथानुक्रमोक्तानुक्रमसंबद्धं विहितम् । ततश्च प्रत्येकप्रत्यादर्शपुस्तकस्थपाठभेदनिर्दर्शनार्थं सकलविद्याकलाकलापकुशलानां पण्डितवर्यश्रीनिवासनरसिंहाचार्यैः (श्रीबालाजीस्वामि) श्रीमहावीरदत्तपण्डितश्रीमातादीनपण्डितश्रीनरहरिशस्त्रिश्रीनन्दरामशास्त्रिणां साहाय्यं गृहीत्वा तैर्गोविन्दशास्त्रिभिः स्वयं समग्रस्यास्य श्रीस्कान्दमहापुराणपुस्तकस्याऽऽदित आरभ्य संशोधनं संमारभ्य साद्यन्तं प्रत्यादर्शपुस्तकस्थितानां त्रुटितानां पाठक्रमाणां समुपलब्धप्रत्यादर्शपुस्तकानां साहाय्येन संमेलनं कृतम् । कचिदन्यार्थकपाठान्तराणां नीचैष्टिपण्यां निवेशनं, कचिदस्फुटार्थमूलस्थशब्दानां वाक्यानां पद्यानां च स्फुटबोधार्थं शब्दार्थवाक्यार्थश्लोकार्थसुस्पष्टबोधकटिप्पणीनिवेशनं च कृत्वा सरलार्थबोधोपयुक्तार्थैः समलंकरणं, कचिच्च सुसूक्ष्मार्थविषयस्य सुस्पष्टप्रतिपत्तयेऽन्यप्रमाणैस्तस्य तस्य सुसूक्ष्मस्याप्यर्थस्य सविस्तरटिप्पणीभिर्विशदीकरणं च सुव्यवस्थयाऽकारि । एवमध्यायसमाप्तिदण्डकस्थविषयोद्घाटनादिव्यवस्था च व्यधायि । तत्तत्खण्डान्तःपातिविविधखण्डमाहात्म्यादिपृथक्पृथग्व्यवस्थितिश्च कृता । अथ चैवं सम्यक्परिशोधनोपयुक्तं सुव्यवस्थां विधाय समस्तसप्तखण्डान्तःपातिप्रतिखण्डस्थप्रत्यध्यायस्थसविस्तरविषयानुक्रमणिका च निरमायि ॥ अथ चान्त इमां प्रस्तावनां विधायास्यां स्वयं समस्तद्विविधस्कान्दपुराणपुस्तकसमवगाहनसमुद्भूतमहापुराणत्वोपपुराणत्वविवेचनपुरःसरं सोपपत्तिप्रमाणकं महापुराणोपपुराणसन्देहनिरसनं च सम्यग्व्यधायि । तदेतत्तैर्गोविन्दशास्त्रिभिः सम्य

कया सुव्यवस्थापूर्वकं परिशोधनेन परिष्कृतम् ॥ अत्र च स्कान्दमहापुराणे द्वितीयखण्डान्तर्गते कार्तिकमाहात्म्यवैशाखमाहात्म्ये, चतुर्थे काशीखण्डं च समग्रमित्येते भागाः सटीकाः सन्ति । अपरं च सर्वं मूलमात्रं विद्यते । तदेतत्समग्रं “श्रीस्कान्दमहापुराण” पुस्तकं चास्माभिः स्वकीये “श्रीवेङ्कटेश्वर” स्टीम्-मुद्रणालये सुपुष्टचिह्नणपत्रेषु सुन्दरमनोहराक्षरैर्मुद्रयित्वा सर्वेषां विद्वज्जनानां पुरतः प्रकाश्य समुपस्थापितमस्ति ॥

तदेतत्समग्रं सर्वतोऽपि समग्रतया सत्यं दुर्लभं श्रीस्कान्दमहापुराणं सर्वे सन्तो महान्तो विद्वांसो भाविकसङ्ग्रहस्थाः सदाचारसंपन्नाः सज्जनाश्च संगृह्य पठनश्रवणपूर्वकमेतदुक्तदेवतासमुपासनायात्राव्रतदानधर्मसदाचारप्रतिपालनपूर्वकैर्हि कामुष्मिकधर्मार्थकाममोक्षाख्यचतुर्विधपुरुषार्थं संसाध्यात्मनः पुरुषावतारस्य कृतार्थतां संपादयन्ति सप्रश्रयं साञ्जलिबन्धं सम्प्रार्थ्यते । अपि चैतत्संगेनैव समस्तविद्वज्जनाः सम्प्रार्थ्यन्ते—यदत्र महति ग्रन्थे मनुष्यनिष्ठनैसर्गिकभ्रमप्रमादवशेन कचिच्छब्दार्थपदानामशुद्धता स्यात्तदागः क्षन्तव्यमिति । अथान्ततः सर्वसज्जनान्प्रति—सर्वतो दुर्लभस्यैतस्य स्कान्दमहापुराणपुस्तकस्य संग्रहेण, तथा चानेन सहैवास्मदीये “श्रीवेङ्कटेश्वर” स्टीम्-मुद्रणालये संमुद्रय प्रकाशितानां समग्राणां ब्राह्मणष्टादशमहापुराणपुस्तकानां संग्रहेण च स्वकीयमुदारमाश्रयं प्रदाय मदीयमयथावदाचारितं श्रीपरमेश्वरस्य कृपया परिपूर्णं समग्राष्टादशमहापुराणग्रन्थमुद्रणविषयकं संकल्पं सनाथीकुर्वन्त्विति च सविनयमभ्यर्थयते—

संवत् १९६६ शके १८३१

इ० स० १९१०

फाल्गुन शुक्ल ६

सौम्यवासरे.

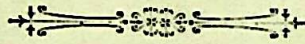
समस्तविद्वज्जनसज्जनानां निरन्तरनिर्मलरूपाभिलाषी—

खेमराज श्रीकृष्णदासः—

“श्रीवेङ्कटेश्वर” स्टीम्-मुद्रणालयाध्यक्षः—मुंबई.

अथ श्रीस्कान्दमहापुराणस्थविषयानुक्रमणिका प्रारभ्यते ।

अध्यायाः

विषयाः

प० पृ०

अध्यायाः

विषयाः

प० पृ०

अथ श्रीस्कान्दे महापुराणे प्रथममाहेश्वरखण्डस्थविषयानुक्रमणिका. १

अथ माहेश्वरखण्डे प्रथमं केदारखण्डम् ॥ (१-१) ॥

- १ 'भङ्गलाचरणम्, अथ स्कान्दमहापुराणोपक्रमः, तत्र नैमिषारण्ये शौनकादिमहर्षि-
दर्शनार्थं व्यासशिष्यस्य लोमशसूतमहर्षेरागमनम्, शौनकादिमहर्षिभिर्लोमशं प्रति
श्रीशिवमाहात्म्यश्रवणेच्छया प्रश्नकरणम्, अथ लोमशमहर्षिणा पुराणोपक्रमपूर्वकं
शिवपरममहिमोपक्रमवर्णनम्, तत्रादौ-दक्षयज्ञविध्वंसवृत्तान्तवर्णनम्, तत्र दक्षेण
शिवनिदाकरणपूर्वकं शिवाय शिवगणेभ्यश्च शापप्रदानम्, शिवशिवकिंकरशापस-
हमानेन नन्दिना दक्षादिब्राह्मणेभ्यः शापप्रदानम्. अथ शङ्करेण नन्दिनः सान्त्वनम्,
दक्षस्य शङ्करनिन्दनेनाऽशान्तिवर्णनम्. १
- २ दक्षेण कनखलक्षेत्रे यज्ञकर्मप्रारम्भकरणम्, तत्र यज्ञे वसिष्ठमदिमहर्षीणां विष्णुहो-
न्द्रप्रभृतीनां देवतानां चागमनम्, तत्र शंकरमनागतं दृष्ट्वा दधीचिमहर्षिणा दक्षं प्रति
शंकरानयनार्थमुपदेशकरणम्, दक्षेण शङ्करानादरप्रदर्शनम्, दधीचिना शंकरानादर-
णाऽन्यायेन यज्ञविनाशमाश्राव्य यज्ञवाटाभिर्गमनम्, दक्षेण देवयजनारम्भकरणम्,
अथ गन्धमादनपर्वते विमानस्थया दक्षाथण्या सत्या स्वपितुर्दक्षस्य यज्ञसमारंभे
स्वपत्नीभिः सह गच्छतश्चन्द्रस्य मुखेन यज्ञवृत्तांतं समाकर्ण्य शिवसमोपं समेत्य
स्वपितुर्मंदिरं प्रति स्वस्या जिगमिषासमुत्कण्ठाप्रदर्शनम्, शिवेन क्रियमाणेऽप्युपदेशे
सत्याऽत्याग्रहेण स्वस्या गमनार्थं शिवसकाशादाज्ञाप्रार्थनम्, पित्राऽवमानितायाः
सत्याः पुनरनागमनं शिवेन निर्धार्य नन्द्यादिभिः सह तस्याः प्रेषणम्, दक्षयज्ञं प्रति
सतीदेव्या गमनवर्णनम्- १

- ३ सतीदेव्या पितृसमीपं गत्वा भृग्वादिसंनिधौ शङ्करानाह्वानकारणे पृष्टे दक्षेण शिव-
निन्दाकरणम्, शिवनिन्दामात्मापमानं चाऽसहमानया सत्या हुताग्ने प्रवेशकरणम्,
तामनुसमागतानां द्वययुतगणानां शस्त्रप्रहारैः स्वांगविच्छेदेन नाशः, लोकपालादी-
नामृषीणां च भयेन स्तब्धीभावः, शंकरेण नारदमुखात्तं वृत्तान्तं श्रुत्वाऽतिक्रोपेन पर्व-
तशिखरोपरि निजजटास्फोटनम्, ततो वीरभद्रकालीभूतकोटिप्रादुर्भावः, रुद्रनिः-
श्वासतः शतसंख्याकज्वरत्रयोदशसंख्याकसंनिपातोत्पत्तिः, ततः शंकराज्ञया वीरभ-
द्रादीनां दक्षयज्ञवाटं प्रत्यागमनम्, तामायांतीं रुद्रसेनां दृष्ट्वा यज्ञवाटास्थितानां
भयात्पलायने शक्रादीनां युद्धार्थं संनहनम्, दक्षेण सर्वदेवप्रार्थनाकरणम्, विष्णुना
दक्षनिर्मर्त्सनाकरणम्, कर्मफलदातृत्वेन शिवमहिमवर्णनं च. ३
- ४ वीरभद्रादिभिः सहेन्द्रादिदेवानां युद्धम्, जयचिन्तान्वितेन्द्रपृष्टवृहस्पतिकृतेन्द्रादि-
निर्मर्त्सना, वीरभद्रस्य लोकपालपराजयपूर्वकं यज्ञवाटमध्य आगमनम्, ततो
विष्ण्वादिदेवैः सह वीरभद्रादीनां द्वंद्वयुद्धारम्भः, शिवगणानां पराजयमदृष्ट्वा विष्णोः
स्वधामगमनम्. ४
- ५ विष्णोः स्वधामगमनानन्तरं वीरभद्रादिगणैः सर्वदेवान्विजित्य भृग्वादिमहर्षिविडं-
वनपूर्वकं दक्षशिरश्छित्त्वा यज्ञाभिकुण्डे होमकरणम्, सर्वेषां देवर्षिपितृयक्षराक्षसा-
दीनां भीत्या पलायनम्, पुत्रशोकपीडितस्य ब्रह्मणः शंकरं प्रसादयितुं कैलासं प्रति
गमनम्, ब्रह्मकृता शिवस्तुतिः, स्तुतिप्रसन्नेन शंकरेण सर्वदेवैः सह दक्षयज्ञमण्डपं
प्रत्यागत्य दक्षकवन्धोपरि कूर्चयुक्तच्छागपशुशिरःसंयोजनपूर्वकं दक्षस्य संजीवनम्,
दक्षकृता शिवस्तुतिः, स्तुतिप्रसन्नेन शिवेन दक्षायोपदेशकरणम्, शिवब्रह्मादीनां
स्वस्वलोकगमनम्, लोमशेन सूतेन शिवोपासनाशिवव्रतविधिमाहात्म्यवर्णनम्,

शिवभक्तिमाहात्म्यप्रसंगेनैन्द्रगुप्तसुतस्येन्द्रसेनस्योतिहासवर्णनम्, तत्राऽतिपापिष्ठस्य तस्य यमदूतैर्यमलोकं नीतस्यापि—‘आहर प्रहरस्व’ इत्यादिशब्दमिषेण पापकर्मत्वपि ‘हर’ नामोच्चारणप्रभावाद्यमेन सत्कारकरणम्, ततःशिवदूतैर्विमानमारोप्य तस्य शिव-लोकं प्रति नयनम्, हरनामोच्चारणमहिम्नेन्द्रसेनस्य चण्डनामकगणत्वप्राप्तिवर्णनम्, शिवनाम-भस्म-रुद्राक्ष-त्रिपुंड्रमाहात्म्यम्, शिवपूजनमाहात्म्यम्, तत्प्रसंगेन नन्दि-वैश्यकिरातयोरितिहासवर्णनम्, तत्र नन्दिवैश्येन रत्नैराराधिते शिवे किरातेन सुख-धृतजलगण्डूषसमर्पणादिरूपभक्तिकरणम्, तद्वक्तिसंतुष्टेन शिवेन किरातस्य किरात-प्रार्थनया नन्दिवैश्यस्य च महाकालनामकशिवद्वारपालत्वप्रदानम्, शिवभक्तिमा-हात्म्यम्. ६ १

६ शौनकादिभिः शंकरस्य मूर्तिविहाय लिंगपूजाप्रवृत्तिविषयके प्रश्ने कृते सति लोमशेन सूतेन-लिंगपूजाप्रवृत्तिवृत्तान्तिरूपणम्. तत्र दारुवने शंकरस्य नम्रतया भिक्षार्थमटमानस्य दिगंबरं सुन्दरं स्वरूपं निरीक्ष्य मोहितानां समस्तमुनिपत्नीनां शंकरपृष्ठतोऽनुगमनम्, तासां तमनुगमनेन स्वाश्रमाब्धन्याग्निरीक्ष्य कुपितानां तेषामृषीणां शापेन शिवस्य लिंगपतनम्, पतितेन तेन लिंगेन चराचरसमस्तब्रह्मांडं व्याप्यैकरूपेणावस्थानम्, तदृष्ट्वा चकितैः सुरादिभिर्विष्णुब्रह्मणोः प्रार्थना, देवप्रार्थनया लिंगपर्यंतशोधनाय पाताले विष्णोर्गमनम्, स्वर्गे च ब्रह्मणो गमनम्, ब्रह्मणो मेरुपृष्ठे सुरभीदर्शनम्, केतकीदर्शनं च, ब्रह्मप्रार्थनया सुरभीकेतकीभ्यां ‘ब्रह्मणा लिंगमस्तकं दृष्टम्’ इति मृषा साक्ष्यप्रदानप्रतिज्ञानानन्तरं ब्रह्मणः प्रत्यावृत्त्य पुनः पूर्वस्थानं प्रत्याग-मनम्, देवाग्रे च सुरभीकेतकीभ्यां मृषासाक्ष्यप्रदानपूर्वकं ‘मया लिङ्गमस्तकं दृष्टम्, इति मिथ्याप्रौढिवादकथनम्, भृग्वादिभिश्च तदनुमोदनम्, विष्णुना च पातालात्प्र-त्यावृत्त्य सर्वदेवाग्रे ‘मया लिङ्गान्तो न दृष्टः’ इति सत्यभाषणकथनम्, सुरभीकेत-क्योर्मृषोक्तिकाकर्ण्य कुपितेन भगवता-आकाशवाण्या-अपवित्रमुखत्वेन सुरभ्याः, शिवपूजानर्हत्वेन केतक्याः, अपूज्यत्वेन ब्रह्मणः, क्लेशादिभागित्वेन तदनुमोदकानां

भृग्वादिब्राह्मणानां च शापप्रदानम्, एवमाकाशवाण्या शप्तानां ब्रह्मादीनां लिङ्गं प्रति शरणगमनम्. १० १

७ ब्रह्मदेवपिंङ्गता शिवस्तुतिः, ब्रह्मादिकृतस्तुतिसन्तुष्टेन शिवेन ब्रह्मादीन्प्रति विष्णुप्रा-र्थनार्थमाज्ञाकरणम्, ब्रह्मादिभिर्विष्णुस्तवनम्, तत आकाशवाण्या विष्णोः पिण्डी-भावेन शिवलिङ्गधारणम्, ततः शिवप्रियेण वीरभद्रेण ब्रह्मादिभिः सह शिवलिङ्गपू-जनम्, ततः शंकरस्यानेकैर्देवादिभिरनेकेषु स्थलेषु नानानामकलिङ्गस्थापनम्, तत्रतत्र लिंगार्चनार्थं वीरभद्रांशस्थापनं वीरभद्रादारभ्य लिंगपूजकगुरुपरंपरोत्पत्तिः, नन्दिनो लिंगमहिमप्रशंसकप्रथमाचार्यत्वम्, स्कन्दस्य च लिंगपूजकाचार्यत्वम्, ततश्च लिंग-पूजकगुरुपरंपराप्रवृत्तिः, शिवभक्तिमाहात्म्यम्, तत्र पतंग्याः कीटपक्षिण्याः शिवम-न्दिरमार्जनपुण्यवशेन काशिराजसुतात्वप्राप्तिवृत्तान्तवर्णनम्, उद्दालकमहर्षेः काशि-राजसुतया सुन्दर्याख्यया सह संवादः. ११ २

८ शिवभक्तिमाहात्म्यप्रसंगेन-तस्करस्य शिवशिरोऽधिरुह्य घण्टां हरतः शिवलोक-प्राप्तिवृत्तान्तः, सर्वजगतः शिवशक्तिमयत्ववर्णनम्, तत्र नराणां लिंगयुक्तत्वम्, स्त्रीणां च पिण्डीभूतत्वम्, शिवविष्ण्वोरभेदवर्णनम्, ब्रह्मादिकृतमणिमयादेर्लिंग-पूजावर्णनम्, प्रह्लादबलिवाणासुरादिदैत्यानां शिवलिङ्गपूजापरत्ववर्णनम्, शिवार्चन-प्रभावाधगतदुःसहप्रतापरावणनिर्जितैः सुरैर्नन्दिवाक्याच्छिवलिङ्गाराधने समुद्योगः तत्र प्रसंगेन देवपृष्ठेन नन्दिना स्वस्य वानराननत्वकारणवर्णनम्, तत्र रावणशापतो नन्दिनो वानराननत्वप्राप्तिः, नन्दिना च ‘वानरैः समेतस्य कस्यापि हस्तेन ते मृत्यु-र्भविव्यति’ इति रावणाय शापदानम्. ततो नन्दिप्रभृतिभिः सर्वदेवैर्वैकुण्ठं गत्वा लिंगस्य पीठिकाभवनाय विष्णोः प्रार्थना, भगवता विष्णुना रावणहननायावतार-ग्रहणे देवानामाश्वासनम्, विष्णोराज्ञया सर्वदेवानां वानरैश्चैवरावतारवर्णनम्, रामा-वतारः, रामेण रावणहननम्, रावणस्य शिवसायुज्यप्राप्तिः, शिवलिङ्गार्चनमहिम-वर्णनम्. १३ १

- ९ वहस्पतेरपमानेन शक्रस्य राज्यभंगः, बलिपराजितेन शक्रेण ब्रह्मादिभिः सह विष्णु-
लोकं गत्वा विष्णोः प्रार्थनाकरणम्, विष्णोरुपदेशेन शक्रादीनां बलेः शरणगमनम्,
शरणागतस्य शक्रस्य नारदवाक्येन बलिना संमानकरणम्, रत्नलिप्सार्थं बलिना
पृष्टेन शक्रेण समुद्रमन्थनोद्योगप्रशंसनम्, ततः समुद्रमन्थनाय मन्दराचलं प्रति देव-
दानवानां गमनम्, महता प्रयासेन विष्णुसाहाय्येन मन्दराचलमानीय वासुकिं
मन्थनरज्जुं विधाय देवदानवैः समुद्रमन्थनारम्भणम्, मन्थ्यमानात्समुद्राद्वालाहल-
समुद्भवः, नारदेन संकटेऽस्मिञ्छिवः स्मर्तव्य इत्युक्तेऽपि तद्वचनमनाकर्ण्य देवेषु
स्वार्थलिप्सया समुद्रमन्थन एव प्रवृत्तेषु प्रवृद्धेन हालाहलेन वैकुण्ठपर्यन्ताष्टावरणसर्वं
ब्रह्माण्डदहनवर्णनम्. १५ २
- १० विषामिव्यामहरिब्रह्मादिविष्णुहेरंबप्रार्थनया सन्तुष्टात्सदाशिवाज्जगत्कारणयोनिरूप-
पराशक्तिप्रादुर्भावः, तत्र प्रसंगतः शौनकादिपृष्टेन लोमशाख्यसूतेन हेरंबोत्पत्तिवृत्तान्त
वर्णनम्, तत्र पराशक्तेः सकाशाद्वैश्वोत्पत्तिवृत्तान्तः, ज्ञानवता तेन गणेशेन शक्ति-
युक्तश्रीशिवस्तुतिकरणम्, हेरंबस्तुतिप्रसङ्गेन लिंगरूपेण कालकूटप्रसनम्, ततः
समस्तदेवैर्दत्तैश्च लिंगस्तुतिकरणम्, तत्स्तुतिप्रसङ्गस्य शिवस्याविर्भवनम्, शिवेन
हालाहलभक्षणोत्तरं सर्वकार्यारम्भे गणेशपूजनं कर्त्तव्यमित्युपदेशकरणम्. १७ २
- ११ शिवप्रोक्तगणेशपूजाविधिवर्णनम्, शिवान्तर्धानानन्तरं सर्वदेवैः समुद्रमन्थनम्,
ततश्चन्द्रोत्पत्तिः, चन्द्रस्य समुद्रादुत्पत्तेः कारणवर्णने गर्गप्रोक्तमुद्धतवृत्तान्तः,
मन्थ्यमानात्समुद्रात्कामधेनवादिर्त्नोत्पत्तिः, लक्ष्मीप्रादुर्भावः, लक्ष्मीकृतविष्णुवरण-
वृत्तान्तवर्णनम्. १९ २
- १२ अमृतार्थं पुनः समुद्रमन्थने सामृतकलशधन्वन्तरिप्रादुर्भावः, धन्वन्तरिहस्ताद्वृषपर्वणा
दैत्येनामृतकलशहरणपूर्वकं सकलदैत्यैः सह पातालगमनम्, सुरप्रार्थनया विष्णुना
मोहिनिरूपेण दैत्यान्वचयित्वा देवान्प्रत्यमृतपायनम्, देवपङ्क्त्युपविष्टस्य चन्द्रसू-
र्याभ्यां सूचितस्य राहोः शिरश्छेदकरणम्, अमृतपाने वञ्चितानां दैत्यानां प्रकोप-
वर्णनम्. २१ १

- १३ देवदैत्यतुमुलद्वन्द्वयुद्धवर्णनम्, तस्मिन् युद्धे शङ्करेण म्वशिरसि राहुमुण्डमालावेष्टनम्,
तत्प्रसंगेन शिवभक्तिभस्मत्रिपुङ्गरुद्राक्षधारणादिशिवधर्ममहिमवर्णनम्, देवदैत्यसंग्रामे
कालनेमिना देवानां पराजये कृते देवैर्विष्णुस्तवनम्, कालनेमिना सह युद्धार्थं विष्णु-
प्रादुर्भावः २२ २
- १४ कालनेमिं हत्वा विष्णोरन्तर्धानम्, ततः शक्रेणान्यायेन भीतपतितदैत्यहनन आरब्धे
नारदेन तन्निवारणम्, ततः सुरसेनासमेतस्येन्द्रस्यामरावतीं प्रति गमनपूर्वकं विजया,
भिषेकवर्णनम्, अवशिष्टानां पराजितानां दैत्यानां शुक्राचार्यं प्रति गमनम्, शुक्रेण
दैत्यानां विजयसिद्धयर्थं तपःकरणम्. २५ १
- १५ अपमानितस्य बृहस्पतेरसान्निध्ये विश्वकर्मसुतस्य विश्वरूपस्य शक्रपौरोहित्यम्, विश्व-
रूपेण कृतां दैत्यानां हविर्दानरूपां देववञ्चनामवेक्ष्य शक्रेण वज्रेण विश्वरूपशिरश्छेद-
करणम्, तद्वयोद्धूतब्रह्महृत्ययोपद्रुतस्य शक्रस्याप्सु निमज्जनम्, ततः सर्वलोकपालैर्गुरोः
समीपमध्येत्य शक्रकृतब्रह्महत्यादिवृत्तान्तनिवेदनम्, ततो नारदोक्त्येन्द्रस्थाने नहु-
षस्य स्थापनविषये मन्त्रणम्, इन्द्रस्थाने नहुषस्थापनं श्रुत्वा शच्याः शोकेनान्तःपुरं
प्रति गमनम्, नहुषस्येन्द्रपदाधिरोहणाय सर्वदेवानुमोदनम्, नहुषस्येन्द्रपदाभिषेकः,
नहुषेणन्द्राणीविषये कामेच्छया बृहस्पतेरिन्द्राणीसन्निधौ प्रेषणम्, इन्द्राण्याऽवाह-
वाहनेनागमनार्थं नहुषाय संदेशप्रेषणम्, नहुषेण शिविकावाहनार्थमगस्त्यादिब्राह्मण-
योजनम्, ततः कुपितेनागस्त्येन नहुषस्याजगरो भवेति शापप्रदानम्, ततोऽजगरत्व-
प्राप्त्या नहुषस्य स्वर्गात्पतनोत्तरं ययातेरिन्द्रत्वे स्थापनम्, तस्य च स्वपुण्य कीर्तनेन
पुण्यक्षयादधः पतनम्, ततः सर्वेषां सुराणां चिन्ताप्राप्तिः.... २६ १
- १६ इन्द्रानयनार्थं शच्या बृहस्पत्यादीन्प्रत्याज्ञाकरणं बृहस्पतेः स्वावहेलनाच्छापप्रदानं च,
शचीशापभीत्या भीतस्य बृहस्पतेः शक्रानयनार्थं सरस्तीरं प्रति गमनम्, इन्द्रस्याह्वाने क्रि-
यमाणे सरस्तीरस्थया ब्रह्महृत्यया देवान्प्रति निजावासप्रार्थनायां कृतायां सत्यां तस्याश्चतु-
र्विभागान्पृथिवीवृक्षजलनारीषु वरप्रदानपूर्वकं निक्षिप्य निष्पापमिन्द्रममरावत्यामा-

नीयेन्द्रपदेऽभिषेचनम्, ततो विश्वरूपवधकुपितेन त्वष्टा तपसा ब्रह्माणं सन्तोष्य ततो देवभयावहपुत्रप्रार्थनम्, ततो ब्रह्मवरात्तस्य वृत्रनामकपुत्रप्राप्तिः, तेन वृत्रासुरेण संजा- तहर्षाणां दैत्यानां पातालाद्भूतलं प्रत्यागमनम्, तदहृष्टा देवानां भयप्राप्तिः परस्परं मन्त्रकरणं च, ब्रह्मण आज्ञया देवैर्दधीचाश्रमं प्रति गत्वा शस्त्रार्थं दधीचि प्रति तदस्थिप्रार्थनम्, देवैरस्थिकृतेऽभ्यर्थितेन दधीचिना योगेन स्वदेहविसर्जनम्... २८ १

१७ सुरभ्या कामधेन्वा स्वजिह्वया दधीच्यस्थनां लेहनेन निर्मासकरणम्, देवैस्तदस्थिभिर्व- ज्राद्यायुधनिर्माणम्, सुवर्चाख्यया दधीचिपत्न्या देवानामप्रजस्त्वशापप्रदानम्, सुवर्च- या स्वपुत्रं पिप्पलादमश्वत्थसंनिधौ संस्थितय आज्ञाप्य पत्या सह समाधिनानुगमनम्, देवासुरसंग्रामारम्भः, वृत्रासुरसंग्रामारम्भः, वृत्रासुरहननाय बृहस्पत्याज्ञयेन्द्रेण शनि- प्रदोषप्रतकरणेन शिवाराधनम्, शनिप्रदोषप्रतविधानम्, वृत्रासुरस्य पूर्वजन्मनि चित्ररथस्य गंधर्वस्य देवीशापेनासुरत्वप्राप्तिवृत्तान्तवर्णनम्, शनिप्रदोषप्रतोषापनवि- धानम्, शनिप्रदोषप्रतप्रभावेनेन्द्रस्य पराक्रमप्राप्त्यन्तरं दैत्यैः सह संग्रामकरणम्, रणात्पलायितानां दैत्यानां वृत्रासुरेण युद्धधर्मवर्णनम्, देवदानवानां तुमुलयुद्धवर्ण- नम्, वृत्रकृतप्रहारेणेन्द्रस्य मूर्ध्न्या पतनम्, ततो लब्धसंज्ञस्येन्द्रस्य ब्रह्माज्ञया वृत्रहन- नाय शिवाराधनरूपतपःकरणम्, शिवोक्त्या वृत्रमजय्यं मत्वा शक्रेण सहस्रवत्सर- पर्यंतं वृत्रेण सह मैत्रीं कृत्वा वृत्रसमीपे तद्धननाय निवासकरणम्, वृत्रस्य गर्वः, वज्रपाणिना नर्मदातट ऋकारेश्वरस्य प्रदोषप्रतेन सम्पूजनम्, वृत्रस्य तु प्रदोषसमये शिवपूजां विस्मृत्य निद्राकरणेन तपोहान्या निःश्रीकत्वप्राप्त्या मनोरथभंगः, ततो वृत्रेन्द्रयुद्धे वृत्रेणेन्द्रप्रसनम्, ब्रह्मप्रार्थनया संतुष्टेन भगवताऽऽकाशवाण्या ब्रह्माणं प्रति प्रदोषप्रते शक्रस्य पीठिकालंघनकरणदोषकरणाद्वैत्यकृतप्रासरूपापत्प्राप्तिकथनम्, तत्प्र- संगेन त्रैकालिकलिंगपूजाविधिवर्णनम्, ततः शंकराज्ञया देवैर्यथाशास्त्रं लिंगपूजाकर- णम्, तत्प्रभावेनेन्द्रस्य वृत्रकुक्षि मित्वा बहिर्निर्गमनम्, वृत्रासुरशरीरस्य च पतन- वर्णनम्, गंगायमुनयोर्मध्येऽन्तर्वेद्यां शरीरपतनम्, मालवे च शिरःपतनम्, सैवदेवैः

पण्मासपर्यंतं वृत्राशिरःकृन्तनम्, इन्द्रस्य जयप्राप्तिः, ततो दैत्यनिवेदितवृत्रवधवृत्ता- न्तेन बलिना शुक्राज्ञया यज्ञे क्रियमाणे तस्माद्रथप्राप्तिः, तं रथमारुह्य दैत्यसेनासम- न्वितस्य बलेः सुरविजयार्थं स्वर्गलोकं प्रति गमनम्, तदागमनं श्रुत्वा शक्रस्य लज्जा- प्राप्तिः. ३० १

१८ बलेः स्वर्गं आगमनं दृष्ट्वा बृहस्पतिप्रेरणयेन्द्रादिसर्वदेवानां मयूरादिपक्षिरूपाणि वि- धाय स्वर्गाभिर्गत्य कश्यपाश्रमं प्रत्येत्य निजमातरमदितिं प्रति निजदुःखनिवेदनम्, देवरक्षार्थमदित्या प्रार्थितेन कश्यपेनादित्यै श्रवणद्वादशोन्नतेन विष्णुपासनवर्णनम्, अदित्या तद्रताचरणेन विष्णुप्रादुर्भावः, अदित्या देवरक्षार्थं स्तुतेन भगवता बलिद- मनार्थं निजगदाचक्राभ्यामाज्ञापिताभ्यां तस्य दमने स्वस्यासामर्थ्यं कथिते चिता- करणम्, देवेन्द्रासने शुक्रकृताभिषेकेण बलिना ब्राह्मणेभ्यः समग्रेन्द्रसम्पत्तिप्रदानव- र्णनम्, तत्प्रसंगेन-इन्द्रासनस्थितस्य यस्य कस्यापीन्द्रस्य दानाभावात्पुण्यसमाप्त्य- नन्तरमिन्द्रकृमिस्त्वप्राप्तिवर्णनम्, बलेः पूर्वजन्मवृत्तान्तवर्णने कस्यचित्कितवस्य गणि- कार्थमुपनीतं पुष्पांबूलादिकं प्रस्वलेन भूमौ पतितं वीक्ष्य “शिवार्पणमस्तु” इति बुद्ध्या निश्चयेन सर्वपापनिवृत्तिः, ततो मरणोत्तरं यमोक्त्या सार्धत्रिघटिकाप- र्थितं तस्य शतक्रतुपदप्राप्तौ तेन तस्मिन्नवसरेऽगस्त्यादिनहर्षिभ्य ऐरावतादिदानवर्ण- नम्, सार्धघटिकात्रितयोत्तरं पूर्वपुरंदरस्य स्वस्थाने स्थित्वा शचीनिर्भर्त्सनादनन्तरं शचीकृततन्निर्भर्त्सनपूर्वककितवेन्द्रप्रशंसनम्, पूर्वैन्द्रस्य लज्जाप्राप्तिः, कितवप्रदत्तै- रावतादिकं निजधनं समवेक्ष्य यमं प्रति गत्वेन्द्रेण कितवनिर्भर्त्सनम्, तदा यमादि- ष्ठेन चित्रगुप्तेन शिवोद्देशेन कृतस्य दानस्य महिम्ना कितवस्य नरकानर्हत्ववर्णनम्, तच्छ्रुत्वा लज्जितस्य शक्रस्य स्वर्गगमनम्, तस्य कितवस्य प्रह्लादात्मजविरोचन- पत्न्याः सुरुच्याख्याया गर्भे प्रवेशः, इन्द्रेण विप्ररूपेण विरोचनं बलितातं प्रत्यभ्येत्य शिरोयाचनम्, विरोचनस्य कपटकृतविप्रवेपाय शक्राय स्वशिर उक्त्य प्रदानवर्ण- नम्, विरोचनाख्यस्य पितुर्मरणोत्तरं सुरुच्याः सकाशाद्बलेर्जन्म, सुरुच्याः प्रसूत्य-

नन्तरं पतिलोकं प्रति गमनम्, भार्गवेण वलेः पितुर्विरोचनस्य राज्यासनेऽभिषे-
चनम्, अथेन्द्रादीनां बलिपराजितानां निर्गमनोत्तरं वलेः स्वर्गोऽधिष्ठानार्थं सर्वेषामा-
ज्ञापनम्, ततः शुक्रवचनेन स्वर्गे स्थातुमनर्हतां विचार्य वलेः सर्वदैतयैः सह शुक्रेण
च सह वसुधातले नर्मदातीरे गुरुकुल्यतीर्थं प्रत्यागत्याश्वमेधादिवहुयज्ञकरणवर्णनम्-
तस्मिन्नेव वलेर्यज्ञसमयेऽदितिकृतव्रतसंतुष्टस्य भगवतो बटुरूपेणावतरणम्, ततस्त-
स्योपनयनादिविधेरनन्तरं वलेर्यज्ञवाटं प्रति गमनम्, बलिकृतवामनवटुसत्कारवर्ण-
नम्, वामनवटुभगवता बलिं प्रति तदाग्रहेण त्रिपादभूमियाचनम्, बलिना तस्मै
भूमिदानप्रतिज्ञायां कृतायां तदुरुणा शुक्रेण तस्य वटोर्विष्णुत्ववर्णनपूर्वकं भूमिदान-
निषेधकरणम्. ३६

१९ वटव्रे भूमिदानाय वलेराग्रहं दृष्ट्वा शुक्रेण वलये शापप्रदानम्, बलिना संकल्पपूर्वकं
भूमिदाने दत्ते मायावटोर्भगवतो वृद्धिवर्णनम्, पदद्वयेन चराचरब्रह्माण्डन्यापनम्,
तृतीयपादपरिमितभूप्रदानार्थं वामनेन बलिं प्रति गरुडप्रेषणम्, ततो बलिपत्न्या
विध्यावल्याः प्रह्लादेन सह वामनभगवत्समीपं प्रत्यागमनम्, ततस्तथा स्वस्या
निजपुत्रस्य निजपत्युश्चेति त्रिपु शिरःसु वामनरूपेण पदत्रयनिधानप्रार्थनम्, तेन
विज्ञापनेन संतुष्टेन भगवता वलेः सुतलं प्रति गमनार्थमाज्ञापनम्, बलिप्रार्थनया
विष्णोः पाताले बलिसंनिधाववस्थानम्, एवं पूर्वजन्मनि कृतवस्य बलित्वप्राप्तिरूप-
शिवभक्तिमहिमप्रभाववर्णनम्. ४०

२० शंभोर्लिंगरूपत्वप्राप्तिवर्णने सुरतारकासुरसंग्रामवृत्तान्तवर्णनम्, तत्र पराजयं प्राप्य
ब्रह्मसमीपे गतान्देवान्प्रति नमोवाण्या तारकासुरवधाय शिवात्मजस्यैवावश्यकत्व-
वर्णनपूर्वकं पत्न्या वियुक्तस्य शिवस्य दारपरिग्रहार्थं यत्नकरणायाज्ञापनम्, देवैर्न-
मोवाणोश्रवणानन्तरं हिमालयं प्रति गत्वा कन्योत्पादनार्थं प्रार्थनाकरणम्, हिमवता
निजभार्यायै मेनायै कन्योत्पादनार्थं देवप्रार्थनाकीर्तनम्, मेनया कन्याजननेः माता-
पित्रोर्दुःखकीर्तनम्, ततः परोपकारार्थप्रवृत्तरावश्यकत्वं मन्यमानेन हिमवता बोधि-

तथा मेनया हिमवतः सकाशाज्जठरेः जगदम्बाविभूतिधारणम्, जगदम्बाविर्भाव-
वर्णनम्. ४२

२१ पार्वत्या सह हिमवतो महेशान्तिकं प्रति दर्शनार्थमागमनम्, शिवेन गौर्याः स्वसेवा-
नुमोदनम्, गौरीकृता शिवपरिचर्या, अत्रान्तरे देवेन्द्रप्रहितमदनेन शंकरे वाणवेध-
करणम्, मदनवाणविद्धस्य शंकरस्य पार्वतीं दृष्ट्वा मदनानुरत्नदशावर्णनम्, ततः
शंकरेण विवेकेन मनसो मोहकारणं विचार्यात्मानं वेदुक्काम्ययाः सज्जधनुषं मदनं
विलोक्य क्रोधवशेन तार्तीयकलोचनाभिना मदनस्य भस्मसात्करणम्, समस्तदेवै-
र्मदनसंजीवनार्थं शिवप्रार्थनाकरणम्, ततः शिवस्यान्तर्धानम्, दग्धं मदनं विलोक्य
मदनपत्न्या रत्या विलापकरणम्, गिरिजाया रतिकृतं मदनसंजीवनप्रतिज्ञापूर्वकं
माश्रासनम्, ततो रत्या मदनदहनस्थान एव तपश्चर्यारम्भः तत्रान्तरे नारदस्य रति
समीपमागत्य संभाषणे रतिकृता नारदनिर्भर्त्सना, नारदेन शंवरसुरं प्रति गत्वा
रतिहरणार्थमाज्ञाकरणम्, शंवरसुरेण वलात्कारेण रत्याः स्वगृहं प्रत्यानयनपूर्वकं
महान्साध्यक्षतायां नियोजनम्, अथ पार्वत्या शिवप्राप्त्युद्देशेन तपश्चर्याकरणम्,
तत्तपस्तत्रब्रह्मादिसुरवराणां विष्णुना सह शिवपाणिप्रहणार्थं मन्त्रकरणम्. ४३

२२ ब्रह्मादिदेवानां समुद्रस्य परे पारे योगपोठे समाधिस्थं शंकरं प्रत्यागमनम्, ब्रह्मादि-
कृता महादेवस्तुतिः सुरस्तुतिप्रसन्नेन शंकरेण पार्वतीकरिष्यमाणमदनसञ्जीवना-
वधिबर्णनम्, देवान्प्रति कामत्यागोपदेशः, ततः शिवस्य समाधिस्थितौ नन्दिकृत-
सर्वदेवविसर्जनम्, शिवस्य स्वरूपानन्दसमाधिस्थितिः, ततो गिरिजाप्रबलतपः-
प्रभावाच्छिवस्य समाधेश्चलनम्, गिरिजातपःस्थानं प्रति बटुरूपेण शिवस्यागमनम्,
गिरिजाचित्तपरीक्षार्थं बटुरूपिणा शिवनिन्दाकरणम्, तदसहमानया गिरजया सखी-
द्वारा वटोर्विसर्जने कृते शिवस्यान्तर्धानपूर्वकं स्वस्वरूपेण प्रकटनम्, शिवपार्वतीसं-
भाषणम्, पार्वत्यां स्वोद्वाहार्थं शिवप्रार्थना, ततः पार्वत्यै वरप्रदानपूर्वकं शिवस्य स्व-

- लोकं प्रति गमनम्, ततो हिमालयेन पार्वत्यास्तपःसिद्धयनन्तरं ब्रह्मादिदेवैः सह
महता समारंभेण स्वगृहं प्रत्यानयनम्. ४७ १
- २३ शिवेन हिमालयं प्रति स्वस्मै पार्वतीप्रदानार्थं माध्यस्थ्यकरणाय सप्तर्षिप्रेषणम्,
सप्तर्षिहिमालयसंवादः, सप्तर्षिकृतविवाहनिश्चयानन्तरं शिवं प्रत्यागत्य विवाहनिश्चय-
निवेदनम्, महादेवेन विष्ण्वादिदेवनिमन्त्रणार्थं नारदप्रेषणम्, विष्ण्वादीनां शिव-
समीपं प्रत्यागमनपूर्वकं शिवस्य महता समारंभेण ग्रहपूजनादिविधिपूर्वकं विवाहार्थं
सर्वैः सुरगणैः सह शैलराजपुरं प्रति गमनम्... .... ५० १
- २४ हिमालयेन स्वसुताया विवाहार्थं गर्गाचार्यपुरोहितं पुरस्कृत्य विश्वकर्मद्वाराऽपूर्व-
मण्डपनिर्माणपणादिवर्णनम्, नारदाद्विश्वकर्मकृतविवाहमण्डपे चातुर्येण सर्वदेवप्रति-
कृतिचित्रावेन्यासं श्रुत्वा सर्वेषां देवानां शंकाप्राप्तिः, ततश्च हिमवता शिवस्य
स्वनगरं प्रत्यानयनम्, सर्वेषां च शिवादिसुराणां विविधभयस्थानेषु निवासः ५१ २
- २५ सर्वेषां सुराणां पृथक्पृथक्प्रशस्तस्थानेषु निवासानन्तरं मेनायाः शिवं नीराज्य तत्सौ-
न्दर्यं दृष्ट्वा सन्तोषः, ततः पार्वत्या वैवाहिकवस्त्रपरिधानपूर्वकं हस्ते वरवरणार्थं हारं
धृत्वा परमेश्वरं ध्यात्वा तत्प्रतीक्षार्थमवस्थानम्, पाणिग्रहणार्थं विवाहमण्डपं प्रति
गर्गोक्तमुहूर्तं महता समारंभेण शिवस्यानयनम्, शिवपार्वत्योर्वैवाहमंगलम्, लक्ष्मी-
सावित्र्यरुन्धत्यादिपुण्यसुवासिनीभिः शिवपार्वतीनीराजनम्, ततो मेनया सहितेन
हिमालयेन कन्यादानसंकल्पकरणे शिवस्य नामगोत्रोच्चारविषयजिज्ञासाप्रसंगे नारदेन
शिवपरमैश्वर्यवर्णनम् ... ५३ २
- २६ हिमालयेन कन्यादानकरणम्, शिवपार्वतीकृतगृह्णाग्निहोमप्रसङ्गे पार्वतीचरणनखै-
न्दुदर्शनस्वलितब्रह्मेतसः पश्चिमसहस्रबालखिल्योत्पत्तिवृत्तान्तः, ततो हिमवत्कृतवर-
पक्षीयसमस्तसुरसत्कारपूर्वकविवाहमङ्गलोत्सववर्णनम्... ५५ १
- २७ ततश्च वरपक्षीयेण विष्णुना वधूपक्षीयाणां सहाचलविन्ध्याचलादिविविधपर्वतानां
यथायोग्यसत्कारकरणम्, ततश्च वरयात्रासमारम्भः, वरयात्रायां सर्वपर्वतैः शिवार्च-

- नम्, अथ सर्वेषां देवानां स्वस्वस्थानं प्रति गमनम्, ततश्च शिवपार्वत्योर्गन्धमादनपर्वते
रमणम्, ततश्चैकान्ते शिवपार्वत्योः सुरतसमारम्भारम्भः, अत्यद्भुततत्सुरतसंजातधि-
त्रासैर्ब्रह्मादिभिः सुरैरेकान्ते तत्समीपं प्रत्यग्नेः प्रेषणम्, भिक्षुकव्याजेन सुरतसमये
समागतेनाग्निना पार्वतीशापेन शिवस्य रेतो मक्षयित्वा देवानां समीपं प्रत्यागमनम्,
अग्निमुखोद्भवरेतसा सर्वेषां देवानां सगर्भत्ववर्णनम्, ततः सर्वदेवानां विष्णुं प्रति शरण-
गमनम्, विष्णुप्रेरणया सर्वदेवैः शिवप्रार्थनम्, ततः सन्तुष्टस्य शिवस्याज्ञया सर्वदेवैर्मुखतो
रेतश्छर्दनम्, सर्वदेवच्छर्दितरेतसः सुवर्णमयपुञ्जत्ववर्णनम्, ततः शिवेनाग्नये योनो
रेतःसेचनाज्ञाकरणम्, अथाग्नेः समुज्ज्वलितस्य समीपेऽगतापार्थं समागतानां पट्टकृत्ति-
काख्यानां पट्टविपत्तीनां शरीरेषु निजज्वालाद्वारा रेतः परमाणुप्रवेशनेन नीरेतस्त्वप्राप्ति-
पूर्वकं विश्रान्तिः, ताभिः कृत्तिकाभिर्व्यभिचारशंक्या तप्यमानाभिर्हिंसवतो गिरेः पृष्ठे
गंगायां तस्य रेतसो युगपदेव विसर्जनम्, तत्रेतसः सकाशात्तत्क्षण एव पण्मुखबाल-
कोत्पत्तिः, तस्य बालकस्य जन्मसमय एवाकस्माद्गिरिजायाः स्तनप्रस्रवः, तदानी-
मेव नारदेन शिवं प्रत्यागत्य कुमारजन्मवृत्तान्तकथनम्, तस्य कुमारस्य दर्शनार्थं
सर्वसुरैः सह शिवपार्वत्योः कुमारसमीपं प्रत्यागमनम्, कुमारभ्युदयोत्सवसमारम्भः,
शिवपार्वत्योर्हर्षप्राप्तिः :... ५६ २
- २८ ततस्तारकासुरविजयार्थं कुमारं पुरस्कृत्य शिवाज्ञया सर्वदेवानां निर्गमनम्, तस्मि-
न्समये नभोवाण्या देवानां विजयाभिर्शंसनम्, एतस्मिन्नेवान्तरे समागताया मृत्युक-
न्यायाः सेनाख्यायाः कुमारेण ब्रह्मवाक्याद्वरणम्, ततः कुमारस्य सेनापतित्वप्राप्तिव-
र्णनम्, तस्मिन्नेव समये समागतानां गंगागौरीकृत्तिकानां स्कन्दमातृत्वमभिलपन्तीनां
स्कन्देन मातृगणत्वेन स्थापनम्, ततः कुमारस्य सर्वदेवैः सह तारकासुरं प्रत्यभियाचम्,
ततश्च देवदैत्यसेनासंनहः... ५८ २
- २९ देवासुराणां संग्रामे सर्वदेवपराजये विष्णुकृतया प्रशंसया कुमारस्य तारकासुरेण
सह संग्रामार्थं पुरतोऽवस्थितौ तारकासुरेण निजप्रौढिप्रशंसाकरणम्.... ६० १

३० स्वप्रौढि बलमानस्य तस्येन्द्रादिभिः सह तुमुलसंप्राप्ते देवानां पराजयं दृष्ट्वा कार्तिके यस्वामिनस्तारकामुरेण सह द्वन्द्वयुद्धवर्णनम्, कुमारस्य युद्धं दृष्ट्वा खिन्नानां युद्धावलोकनार्थं समागतानां हिमालयादीनां कुमारेण सान्त्वनम्, ततः कुमारेण तारकशिरःच्छेदकरणम्, ततस्तारकवधेन कुमारस्य जयप्राप्तिपूर्वकं सर्वदेवकृतकुमारविजयोत्सववर्णनम्. ... ६१ २

३१ कुमारस्वामिमाहात्म्यवर्णनम्, तत्र कुमारदर्शनमात्रेण पापिनामपि पवित्रतां दृष्ट्वा यमलोकस्य वैयर्थ्यं मन्यमानेन यमेन ब्रह्मविष्णवादिदेवान्पुरस्कृत्य शिवं प्रत्यागत्य शिवं स्तुत्वा कुमारदर्शनमाहात्म्यतोखिलपापिजनानां स्वर्गप्राप्तौ निजाधिकारवैयर्थ्यनिवेदनम्, ततः शंकरेण संसारनिवृत्त्यै विशुद्धभावनाप्राप्त्यर्थं शुद्धधर्मस्वरूपोपदेशकरणम्, शंकरकृतोपदेशेन यमस्य विशुद्धात्मताप्राप्तिवर्णनम्, अथ कुमारस्य सर्वगिरिभिः स्तुतिकरणम्, : कुमारेण गिरिभ्यः शिवलिंगरूपत्ववरप्रदानम्, नन्दिना शिवलिंगपूजनविषये प्रश्ने कृते सति कुमारेण नानाविधरत्नलिंगानामेश्वरलिंगपूजामाहात्म्यकथनम्. ... ६२ २

३२ शिवाराधनमाहात्म्यप्रसंगेन श्वेताख्यभूपतेश्वरित्रवर्णनम्, तत्राजन्मतः शिवभक्तिपरायणस्य श्वेतभूपस्यान्तकाले ध्यानावस्थितस्य संहरणेऽशक्तुवतां यमादीनां पश्यतां सतां कालेन खड्गेन हंतुं कृतमुद्योगं दृष्ट्वा परमात्मना शिवेन स्वभक्त्यक्षणां तृतीयलोकनाभिना कालस्य भस्मीकरणम्, अथ समाधेर्व्युत्थितेन श्वेतभूपेन पुरतो दहमानं कालं दृष्ट्वा व्यग्रीभूय रुद्रस्तुतिकरणम्, रुद्रेण तस्मै हंतुकामः कालो मया दग्ध-इति कालदहनकारणकथनम्, ततः श्वेतभूपप्रार्थनया महेश्वरेण कालसंजीवनम्, कालकृता भगवत्स्तुतिः, ततः कालेन परोपकारपरायणस्य श्वेतभूपस्य प्रशंसाकरणम्, अथ कालेन यमादिभिः सह शिवं प्रणम्य श्वेतभूपं च संस्तुत्य स्वालयं प्रत्यागत्य त्रिपुण्ड्रजटामस्मरुद्राक्षधारणादिरूपशिवधर्ममाहात्म्यवर्णनपूर्वकं निजदू-

तानां शिवदूता यमलोके नानेया-इत्याज्ञाकरणम्, श्वेतभूपस्य शिवसायुज्यवर्णनम्, शिवधर्मविषये किरातवृत्तान्तप्रस्तावः- ... ६४ २

३३ चण्डनामकस्य कस्यचित्किरातस्य कदाचिन्माघकृष्णचतुर्दश्यां महाशिवरात्र्यां मृगायार्थं विचरतो यावद्दिनं मृगादिवधज्जीवाऽप्राप्तौ रात्रौ चित्त्वृक्षोपरि स्थित्वाऽज्ञानतोऽनायासेन चित्त्वपत्रच्छेदेन वृक्षाऽधःस्थितस्य शिवस्य पूजनम्, गंडूषजलेन शिवरूपं च भक्ष्यालामादनायासेनोपोषणं च-तस्य भोजनाभावात्तद्वाय्या अपि तत्प्रतीक्षणोपोषणं च, अथापरेद्युर्नदीतीरे तद्द्वार्याऽग्रे समानीय स्थापितेऽकस्मान्छुनाऽऽगत्य भक्षिते सति किरातस्यान्नदानं संजातमिति मत्वा महान्संतोषः, तेनाज्ञानसंजातशिवरात्रित्रतमहिम्ना किरातस्य शिवलोकप्रापणाय शिवगणैर्विमानानयनम्-शिवगणैः सह किरातस्य शिवलोकं प्रति गमनम्-शिवरात्रित्रतोत्पत्तिवर्णनम्-शिवरात्रित्रतमाहात्म्यप्रसंगेन विधवाब्राह्मणीपुत्रस्य श्वपचादुत्पन्नस्य शिवरात्रित्रतप्रभावाज्जन्मान्तरे शिवाद्वीरभद्राख्यया जन्मप्राप्तिवृत्तान्तवर्णनम्-शिवरात्रित्रतेन भरतादिमहीपतीनां सिद्धत्वप्राप्तिवर्णनम्. ... ६६ २

३४ अथ कदाचित्कैलासपर्वते निजमन्दिरे सुखासीनयोः शिवपार्वत्योद्युते प्रवृत्ते पार्वत्या सर्वस्वपणे जिते सति पार्वतीहारितसर्वस्वस्य शिवस्य कैलासं विहाय तपोवनगमनवर्णनम्. ... ६९ १

३५ अथ शिवनिर्गमनोत्तरं विरहातुरायाः पार्वत्याः शवरीरूपं धृतैकान्ते समाधिस्थस्य शिवस्य समीपं प्रति गमनम्, तथा दृष्टमात्रस्य शिवस्य समाधितोऽव्युत्थानम्, शिवेन दृष्टमात्रायाः पार्वत्या अन्तर्धाने शिवस्य विरहावस्थापन्नत्वम्, अथ शिवेन शवरीं प्रति स्ववरणप्रार्थना, ततः शवर्या कामवशगतं शिवं प्रति स्वप्राप्तये स्वपितुः समीपे प्रार्थनार्थं गंधमादनपर्वते पितुः समीपं प्रत्यानयनम्, शिवेन हिमालयं प्रति कन्याप्रार्थनम्, अत्रांतरे तत्र नारदेनागत्य शिवं प्रति प्रबोधकरणम्, अथ शिवस्य

पार्वतीकृतां निजवचनानां निरीक्ष्य रोपेण वनांतरं पुनः प्रस्थातुकामस्य हिमालयादि-
गिरिभिर्गिरिजां पुरस्कृत्य प्रार्थनायां कृतायां रोपशान्तिरनंतरं गंधमादनपर्वते दिव्य-
सिंहासनोपर्यगिरोमहार्पणद्वाराभिषेकवर्णनम्, एवं केदारनाथमाहात्म्यप्रसंगेन समस्त-
शिवधर्मप्रशंसावर्णनम्. ... ७२ १.

इति माहेश्वरखण्डे प्रथमं केदारखण्डम् ॥ (१-१) ॥

अथ माहेश्वरखण्डे द्वितीयं कौमारिकाखण्डम् ॥ (१-२) ॥

१ सूतशौनकसंवादे दक्षिणार्णवतीरस्थतीर्थमाहात्म्यवर्णनोपक्रमे पञ्चाप्सरस्तीर्थमाहा-
त्म्यवृत्तान्तवर्णनेऽर्जुनतीर्थयात्रावृत्तान्तः, तत्रार्जुनस्य दक्षिणसमुद्रतीरस्थतीर्थस्नानार्थं
प्रवृत्तस्य पञ्चसु तीर्थेषु तत्रत्यैस्तपस्विभिः स्नानार्थं तत्रत्यग्राह्मीत्या निवारणम्,
अर्जुनस्य धर्मवृद्धिं दृष्ट्वा तापसैर्जुनाय दीर्घायुध्वरप्रदानम्, ततोऽर्जुने सौभद्रतीर्थ-
मभ्येत्य स्नानार्थमवतीर्थं स्नानं कर्तुं प्रवृत्ते ग्राहेण ग्रहणम्, अर्जुनेन वलेन ग्राहो-
द्धरणे ग्राहस्य नारीरूपता, तस्या नार्या स्वस्याश्चतसृभिः सखीभिः सह रत्यर्थं प्रार्थितस्य
ब्राह्मणस्य शापेन ग्राहत्वप्राप्तिवृत्तान्तवर्णनम्, नारदोक्त्या च पञ्चसु तीर्थेषु ग्राहत्वे-
नावस्थितिवर्णनम्, ततोऽर्जुनेनान्येषु चतुर्षु तीर्थेषु प्रविश्य स्नात्वा तत्रत्यग्राहोद्धरण
पूर्वकं सर्वासामप्सरसां समुद्धारवर्णनम्, अर्जुनस्य तीर्थसंरोधकारणजिज्ञासया शंका-
प्राप्तावप्सरोभिर्नारदं प्रत्येतद्विषये प्रष्टव्यमित्युक्त्वा स्वर्गं प्रति गमनम्. ... ७५ २

२ अर्जुनस्य नारदेन सह समागमः, नारदमुखात्पाण्डवकुशलवृत्तान्तश्रवणोत्तरमर्जुनेन
तीर्थमाहात्म्यजिज्ञासया नारदं प्रति प्रश्नकरणम्, अथ नारदेन ब्रह्मलोकवृत्तान्तवर्णन-
प्रस्तावपूर्वकं सुश्रवःप्रोक्तकात्यायनसारस्वतसंवादवर्णनम् तत्र सारस्वतमहर्षिणा-
कात्यायनमहर्षये धर्मतत्त्वकथनम्, ततश्च दानमाहात्म्यवर्णनम्, दानमाहात्म्यश्रव-

णोत्तरं दानार्थमुत्सुकमानसस्य स्वस्यार्थान्नारदस्य दानदानार्थं द्रव्योपाजनाय नाना-
देशपर्यटनवृत्तान्तः. ... ७७ १

३ पृथिवी पर्यटतो नारदस्य नर्मदातीरे भृगोराश्रमं प्रत्यागमनम्, भृगवे नारदेन स्वो-
द्देशकथनोत्तरं भृगुणा नारदाय दानार्हपवित्रस्थानकथनोद्देशेन महीसागरसंगमस्थ-
म्भतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्, तत्र तीर्थतीरस्थितप्रांशुदेवशर्मब्राह्मणस्य वृत्तान्तः, मही-
सागरसंगमे स्वपितृभ्यो दर्शश्राद्धदानार्थं तत्तीर्थतीरस्थितगुप्तब्राह्मणाय निजपुण्य-
चतुर्थीशप्रदानम्, भृगुप्रोक्तमहीसागरसंगमस्थस्तम्भतीर्थमाहात्म्यं श्रुत्वा नारदस्य मही-
सागरसंगमे स्थानकरणार्थं चिन्ताकरणम्. ... ७९ २

४ नारदेन महीसागरसंगमे स्थानस्थापनार्थं द्रव्यस्यापेक्षितत्वाच्छुद्धन्यायेन द्रव्यार्जन-
विषयकचिन्ताप्राप्तौ मुनीनां मुखतो धर्मवर्मनृपतिं प्रति गत्वा धर्मवर्मनृपतिश्रुता-
काशावाणीकथित 'द्विहेतु पडधिष्ठानम्' इत्याद्येकश्लोकार्थव्याख्याकरणेन नृपं
सन्तोष्य तस्य स्वोद्दिष्टदानधर्मकार्यसाधनाय साहाय्यसंपादनम्. ... ८१ १

५ ततो नारदस्य दानपात्रशुद्धब्राह्मणलभार्थं सर्वत्र संशोध्य पञ्चात्कलापप्रामं प्रति
ब्राह्मणवेपेण गमनम्, तत्र गत्वा ब्राह्मणपरीक्षणार्थं श्लोकरूपेण प्रश्नकरणम्, तेषां
ब्राह्मणानां मध्येऽष्टवर्षीयेण बालकेनैव नारदकृतातिगहनप्रश्नानां यथार्थोत्तर
दानम्. ... ८४ १

६ ततो नारदेन स्वरूपेण प्रकटीभूय महीसागरसंगममहातीर्थे ब्राह्मणानामाजीविका-
प्रदानपूर्वकं संस्थापनाय संप्रार्थ्य दण्डाग्र आरोप्यनियनवर्णनम्, तत्प्रसंगेन कलाप-
ग्राममार्गवर्णनम्, नारदेन विप्रपादप्रक्षालनसमये समागतस्यातिथेः कपिलमहर्षेः
प्रार्थनया तस्मा आनीतब्राह्मणमध्यतोऽष्टसहस्रब्राह्मणसमर्पणम्, मधुपर्कहर्षणसमये
हारीतब्राह्मणेन प्रथमतः प्रक्षालनार्थं वामपादे पुरतः कृते सति नारदेन सर्वेषां
ब्राह्मणानां 'यूयं मूर्खा भविष्यथ' इति शापप्रदानम्, तैर्ब्राह्मणैरपि नारदाय तथा-
विधस्यैव शापस्य प्रदानम्, पुरतो वामपादस्य करणे कारणवर्णनम्, ततो नारदस्य

पश्चात्तापेन चिरकारित्राह्वणवृत्तान्तस्मरणम्, तत्र मेधातिथिगौतमसुतस्य चिरकारिणः पित्राज्ञया व्यभिचारिण्या मातुर्हृन्नाय गमने विचारवशेन विलंबकरणम्, एतस्मिन्नन्तरे ब्राह्मणरूपेणागतस्य शक्रस्योपदेशेन गौतमस्य पश्चात्तापः, वधार्थं मातृसमीपं गच्छतश्चिरकारिणः पृष्ठतो गौतमस्य गमनम्, पितरं दृष्ट्वा चिरकारिणा शक्रं भूमौ निक्षिप्य पितुः प्रार्थनाकरणम्, गौतमेन पित्रा चिरकारिणाश्चिरकारित्वप्रशंसापूर्वकमाशीःप्रदानं गृहं प्रति भार्यायाः पुत्रस्य चानयनम्, नारदेन ब्राह्मणानां प्रदत्तस्य शापस्य कलावुदयो भविष्यतीति शापकालपरिवर्तनम्, ततः सर्वेषां ब्राह्मणानां महीसागरसंगमे कांचनगोगृहधनादिप्रदानपूर्वकं स्वयं विश्वकर्मद्वारा निर्मापिते महीनगरे स्थापनवर्णनम्. ... ८७

७ अर्जुनेन विस्तारपूर्वकं महीसागरसंगममाहात्म्यश्रवणेच्छया नारदप्रार्थनम्, नारदेन सविस्तरमहीसागरमाहात्म्यवर्णनार्थमुपक्रमणम्, तत्रेन्द्रद्युम्नभूपतिवृत्तान्तरम्भः, ब्रह्मलोकं गतस्येन्द्रद्युम्नस्य बहुकालं तत्र निवासानन्तरं ब्रह्मणा चिरकालाद्भूमौ कीर्तितं पुनर्व्यक्तीकरणार्थमिन्द्रद्युम्नस्य भूलोकं प्रति प्रेषणम्, भूलोकं प्रत्यागतैनेन्द्रद्युम्न भूलोकस्थितेभ्योऽपेक्षया दीर्घजीविनो मार्कण्डेयस्य समीपं गत्वा निजवार्ताविज्ञानविषये प्रश्नकरणम्, तेन तद्वातांजनमिज्ञानकथन इन्द्रद्युम्नस्याग्निप्रवेशोद्योगः, ततो मार्कण्डेयेन ततोऽपि दीर्घायुषो नाडीजंघवकस्य समीपं तन्नयनम्, तेनापीन्द्रद्युम्नवार्तांजनमिज्ञानकथनम्, ततश्चेन्द्रद्युम्नपृष्ठेन नाडीजंघवकेन निजदीर्घायुष्यकारणवर्णनाय निजपूर्वोदन्तकथनम्. ९०

८ ततो निराशस्येन्द्रद्युम्नस्य वार्ताविज्ञानार्थं नाडीजंघेनात्मनोऽपि दीर्घायुषस्य प्राकारकर्णनामकस्योल्लूकस्य समीपं प्रति मार्कण्डेयेन्द्रद्युम्नयोर्नयनम्, तेन प्राकारकर्णोल्लूकेनापीन्द्रद्युम्नवार्तांनमिज्ञानकथनोत्तरमिन्द्रद्युम्नप्रश्ने निजदीर्घायुष्यकारणकथनम्, तत्प्रसंगेन वित्त्वदलमाहात्म्यवर्णनम्.... ९२

९ प्राकारकर्णोल्लूकेन निजवार्तांनमिज्ञानादुदासीनस्येन्द्रद्युम्नस्य कृते नाडीजङ्घेनेन्द्रद्युम्नवार्ताविज्ञानस्यावश्यकताप्रदर्शने प्राकारकर्णोल्लूकेनात्मनोऽपि दीर्घायुषो गन्धमादनस्थस्य युधस्य समीपं प्रतीन्द्रद्युम्नमार्कण्डेयनाडीजङ्घकानां नयनम्, तेन गृध्रेणापीन्द्रद्युम्नवार्तांजनमिज्ञानवर्णनपूर्वकं निजदीर्घायुष्यकारणवृत्तान्तकथनम्. ... ९३

१० गन्धमादनस्थगृध्रेण निजवार्तांनमिज्ञानादुदासीनस्येन्द्रद्युम्नस्याग्निप्रवेशोद्योगं दृष्ट्वा प्राकारकर्णप्रार्थनया गृध्रेणात्मनोऽपि दीर्घायुषो मानससरोनिवासिनः कूर्मस्य समीपं प्रतीन्द्रद्युम्नमार्कण्डेयनाडीजङ्घप्राकारकर्णानां नयनम्, तत्र सरस्तीरे समागतानां तेषां मध्य इन्द्रद्युम्नं नृपं दृष्ट्वा कूर्मस्य तानसत्कृत्यैव जलमध्ये प्रवेशः, ततो गृध्रेण तस्मै जलप्रवेशकारणपृच्छायां तेन कूर्मेनेन्द्रद्युम्नस्य पुराकृतयज्ञवृत्तान्तवर्णनसमय इन्द्रद्युम्नस्य कीर्त्युद्धारे सतीन्द्रद्युम्नोपरि देवैः पुष्पवृष्टिकरणपूर्वकं विमानमानीय देवदूतेनेन्द्रद्युम्नाय ब्रह्मलोकं प्रति गमनायेन्द्रद्युम्नप्रार्थनाकरणम्, इन्द्रद्युम्नेन ब्रह्मलोकं प्रति गन्तुमनिच्छां प्रदर्श्य कूर्मं प्रति तस्यैव दीर्घायुष्यकारणजिज्ञासया प्रश्नकरणम्. ९५

११ कूर्मेण निजपूर्वजन्मवृत्तान्तकथनपूर्वकमिन्द्रद्युम्नादीनामातिथ्यकरणानन्तरं तेषामिन्द्रद्युम्नादीनां षण्णामपि कूर्मतोऽपि दीर्घायुषो लोमशमहर्षेः समीपं प्रत्युपदेशप्रहणाय गमनम्. ९६

१२ लोमशमहर्षिणा सहेन्द्रद्युम्नादीनां समागमोत्तरमतिदीर्घायुषोऽपि लोमशमहर्षेराश्रमकरणाभावकारणपृच्छायां लोमशेन संसारस्थिति वर्णनपूर्वकमात्मनो दीर्घायुष्यकारणकथनम्-तत्र शिवलिंगपूजनमाहात्म्यवर्णनम्. ... ९७

१३ लोमशवचःश्रवणानन्तरमिन्द्रद्युम्नादीनां सर्वेषां शिवभक्त्येकनिष्ठया शिवदीक्षाप्रहणार्थं लोमशप्रार्थनम्, लोमशमहर्षिणा सर्वेषां तेषां शिवदीक्षाप्रदानपूर्वकशिवलिङ्गपूजोपदेशकरणम्-ततस्तेषां मार्कण्डेयादीनां क्रियायोगारम्भपूर्वकं तपश्चर्याकरणम्, तपस्यतां तेषां समीपं प्रति नारदागमनम्, नारदं प्रति शापभ्रष्टानां नाडीजङ्घादीनां स्वमुक्त्यर्थमुपायजिज्ञासया प्रश्नकरणम्, नारदेन तेभ्यो वाराणसीस्थसंवर्तमहर्षि-

अध्यायाः

विषयाः

प० पृ०

दर्शनार्थं गन्तव्यमित्युपदेशकरणम्, वाराणस्यां संवर्तपरीक्षणार्थमुपायकथनम्, नाडीजंवादिभिर्बाराणसीं गत्वा नारदोक्तोपायेन संवर्तं परिज्ञाय तेन सह समागमकरणम्, संवर्तेन नाडीजंवादिभ्यः शापतो विमुक्त्यर्थं महीसागरसंगमे गमनार्थमनुज्ञाकरणम्, तत्प्रसंगेन महीनद्युत्पत्तिवृत्तान्तकथनम्, महीसागरसंगमे याज्ञवल्क्यस्य स्थितिकारणतया संजातस्य नकुलावमानवृत्तान्तस्य वर्णनम्, महीसागरसंगमतीर्थसविस्तरमाहात्म्यवर्णनम्, संवर्तसकाशान्महीसागरसंगममाहात्म्यं श्रुत्वा यकोलकग्रभ्रुकूर्मेन्द्रद्युम्नानां पञ्चानामपि महीसागरसंगमं समभ्येत्य शिवलिङ्गस्थापनेन शिवसारूप्यमुक्तिवर्णनम्, लोमशमार्कण्डेययोश्च जीवन्मुक्तिवर्णनम्, तत्र चेन्द्रद्युम्नस्थापितेन्द्रद्युम्नेश्वरलिङ्गमाहात्म्यवर्णनम्, महीसागरसंगमशतरुद्रियादिर्लिंगमाहात्म्यवर्णनं च १८

१४ अथ कुमारनाथमाहात्म्यवर्णनम्-तत्प्रसंगेन कुमारचरितवर्णनोपक्रमः, तत्र दक्षकन्यायां दित्याख्यायां वज्रांगनामकसुतोत्पत्तिः, वज्रांगेण मातुराज्ञया स्वर्गं गत्वा देवेन्द्रं पश्येनाकृष्य मातुः समीप आनयनम्, ततो ब्रह्मकश्यपयोः प्रार्थनया वज्रांगेण वासवस्य मोचनम्, ततो ब्रह्माज्ञया वज्रांगस्य तपसि प्रवृत्तिः, वज्रांगे तपसि प्रवृत्ते तत्पारिचर्येकनिष्ठाया वरांगोनाम्न्या वज्रांगपत्न्याः शक्रेण विविधविभीषिकादर्शनपूर्वकमतिविडम्बनम्-ततो ब्रह्मणः सकाशाद्वरं प्राप्य तपसः संनिवृत्तेन वज्रांगेण स्वपत्न्या वरांग्याख्याया वित्रासकारणजिज्ञासया प्रश्नकरणम्. १०३

१५ वरांग्याः शक्रकृतां विडम्बनां निरीक्ष्य तपःप्रभावेणाऽऽसुरभारविनिवृत्तस्यापि वज्रांगस्य प्रियायाः प्रियकरणार्थं महेन्द्रप्रतीकारार्थं च भूयोऽपि तपश्चर्याकरणम्, ततस्तत्तपस्तुष्टेन ब्रह्मणा वज्रांगस्य देवदर्पदलनपुत्रप्राप्तिरूपवरं प्रदाय तपसो निवर्तनम्; ततो वज्रांगाद्वरांग्यां तारकासुरस्योत्पत्तिः, सर्वदैत्यस्तारकासुरस्य दैत्यराज्याभिषेकः, ततस्तारकासुरस्य देवनिर्गीषया पारियात्रपर्वतकन्दरां गत्वा तपःकरणम्, तत्तप-

अध्यायाः

विषयाः

प० पृ०

स्तुष्टेन ब्रह्मणा सप्तवासरं बालकं विनाऽन्यैः संवरवध्यत्वरूपवरप्रदानम्, ब्रह्मवरो-जितस्य तारकासुरस्य निजराज्येऽवस्थानम्. १०५ १

१६ तारकासुरस्य मन्त्रिभिः सह संमंथ्य सेनासंनाहपूर्वकं समस्तसुरविजयार्थं स्वर्गं प्रत्यभियानम्, ततो बृहस्पत्यनुमतेन देवेन्द्रेण समस्तसुरसेनासंनाहकरणम्, तारकासुरदेवेन्द्रयुद्धोपक्रमः. १०६ २

१७ संप्रामारम्भे तारकसैन्यदेवसैन्ययोर्मध्ये यमप्रसनयोस्तुमुल्युद्धवर्णनम्, तत्र युद्धे यमस्य पराजयवर्णनम्. १०८ १

१८ धनाधिपजंभयोर्युद्धे धनाधिपेन जंभवधे कृते कुजम्भेन सह धनाधिपस्य युद्धे धनाधिपपराजयः, ततः कुजंभनिर्कृत्योर्युद्धे निर्कृतेः पराजये वरुणेन पाशेन कुजंभमुजद्वयबन्धनम्, ततो महिषासुरे निर्कृतिवरुणयोः प्रार्थनया युद्धे चन्द्रेण शीतरश्मिप्रसारणातिहिंसितः संवपां दैत्यानामतिव्याकुलीकरणवर्णनम्, ततः कालनेमिना पावकाचिः प्रसारणेन कृतां शीतनिवृत्तिं निरीक्ष्य सूर्येण शंवरारुणेन घाणमनुसंधायेन्द्रजालेन देवदानवयो रूपविपर्ययकरणम्, तेन च मोहमापन्नेन कालनेमिना देवयुद्धाऽसंख्यातदैत्यानामेव हननम्. १०९ १

१९ ततो निमिनाम्ना कालनेमिसुतेन कालनेमेः सूर्यकृतमायातः प्रबोधनम्, ततः प्रबुद्धेन कालनेमिना सर्वास्त्रनिवारणाय ब्रह्मास्त्रमोचनम्, भास्करेण महेन्द्रजालमास्थाय निजतनुं भीषणां विधायत्यायुष्णतापकिरणप्रसारेण सर्वदैत्यसैन्यव्याकुलीकरणम्, कालनेमिना कालमेघस्वरूपं विधाय वृष्टिकरणपूर्वकं शस्त्रवृष्ट्याऽऽन्यादिसर्वदैवसैन्यपराभवकरणम्, ततः सर्वदैवानां प्रार्थनां श्रुत्वा भगवता महाविष्णुना क्षीरसागरात्पथकादुत्थाय गरुडमारुह्य रणस्थलं प्रत्यागत्य कालनेमिना सह युद्धं कृत्वा कालनेमिपराजयकरणम्. १११ १

२० समस्तदैत्यैर्विष्णुना सह तुमुल्युद्धे विष्णुनाऽसंख्यातदैत्यविध्वंसे कृते जम्भासुरेण पराजयं प्राप्य संप्रामांगतः पराङ्मुखीभूय पलायनम्. ११२ २

अनुक्रमणिका.

माहेश्वरखं० १

- २१ अथ पलायितस्य विष्णोरिन्द्रकृतस्तुत्या स्थिरीभवनम्, विष्णोराज्ञया जम्भासुरहन-
नार्थमिन्द्रस्य संनाहपूर्वकं जम्भासुरेण सह तुमुल्युद्धवर्णनम्, तस्मिन् युद्धे जम्भासु-
रस्य वधः, जम्भासुरवधोत्तरं देवसैन्यत्रस्तानां कान्दिशोकानां समस्तदैत्यानां तारका-
सुरान्तिकं प्रत्यागमनम्, ततस्तारकासुरेण सर्वदैत्यैः सह युद्धभूमिं समासाद्य महता
पराक्रमेण सर्वदैवसैन्यविश्वंसकरणम्, तद्वीर्यमालोक्य विष्णुना सर्वदेवान्पलाय-
नार्थमाज्ञाप्य स्वयमन्तर्धानम्, तारकासुरस्य विजयलब्धिपूर्वकं महीसागरसंगमती-
रवर्तिस्तंभपुरे (खम्बायतनाग्नि) राव्यासिंहासनोपरि महता समारम्भेणारोहणम्,
सिंहासनाधिरूढं तारकासुरं प्रति त्रैलोक्यलक्ष्म्या आगमनपूर्वकं प्रवेशनम्, नाराय-
णेनैन्द्रादिदेवानां मर्करूपेण तारकासुरं प्रत्यानयनपूर्वकं तारकासुरतोऽभयप्रदापनम्,
ततश्च तस्मादभयं प्राप्यैन्द्रादीनां विष्णोराज्ञया ब्रह्माणं प्रति गमनम्, तारकासुरेणै-
न्द्रादिदेवानां स्थानेष्वत्मादिदैत्यानामधिकारकरणम्. ... ११४ २
- २२ इन्द्रादिदेवैर्ब्रह्माणं प्रति गत्वा स्तुतिपूर्वकमात्मनो दुःखनिवेदनम्, ब्रह्मणा हिमाल-
यगृहे जगदंवाऽवतरिष्यतीति देवान्प्रत्याश्वासनम्, ततो देवहितार्थं रात्रिदेवीस्तुति-
करणपूर्वकं हिमालयभार्यायां जगदम्बामहादेवीप्रवेशात्पूर्वं प्रवेशाय प्रार्थनाकरणम्,
ब्रह्मणः प्रार्थनेन विभावर्या मेनानेत्रयोरावेशनम्, ततो मेनायाः सकाशाज्जगदम्बायाः
प्रादुर्भावः, जगदम्बाजन्मकालिकोत्सववर्णनम्. ... १२१ १
- २३ शक्रवाक्येन हिमालयं प्रति नारदेनागत्य पार्वतीसामुद्रिकलक्षणेपु वचनभंग्या यथा-
र्थमुक्तेषु चिन्तानुरयोर्हिमालयमेनयोश्चातुर्येण सर्वदैवेश्वरमहादेववरप्राप्तिकथनेन पुनः
संतोषजननायाश्वासनम्. ... १२२ २
- २४ पार्वत्याः सदैवोत्तानपाणितया सर्वप्राणिनामभयप्रदत्वलक्षणवर्णनम्, शिवसेवार्थं
पार्वत्या नियोजनाय हिमवत उपदेशकरणम्, ततो नारदेन हिमालयात्सकाशादिन्द्रं
प्रत्यागत्य सकलवृत्तांतनिवेदनपूर्वकं हरस्य विवाहेन देव्या सह संयोजनार्थमाज्ञाकर-
णम्, शक्रेण शंकरमोहनाय मदनयाज्ञाकरणम्, पार्वतीपरिचरणवेलायां मदनेन

- शंकरे वाणवेधकरणम्, ततो मदनानुरेण हरेण मदनं दृष्ट्वा तृतीयनेत्राभिना मदनद-
हनम्, ततो रतिप्रार्थनया शंकरेण मदनस्यान्तर्गारूपेण संजीवनम्. ... १२३ २
- २५ पुनर्हिमाद्रिं प्रत्यागतस्य नारदस्योपदेशेन शिवप्राप्तये पार्वत्यास्तपःकरणवृत्तांतवर्णनम्,
शिवेन तपःस्थितायाः पार्वत्या निकटे विप्ररूपेणागत्य निजनिष्ठापरीक्षणम्, ततः
सुप्रसन्नेन शिवेन निजरूपप्रकटनपूर्वकं पार्वत्या आश्वासनम्, ततः पार्वत्याः स्वयंव-
रवैववीहकोत्सवार्थं सर्वदेवानां निमंत्रणम्, तत्र श्रीशंकरस्य बालरूपं विधायगम-
नम्, तत्र समागतानां तारकादीनां दैत्यानां शिवेन हुंकारमात्रेण स्वस्वस्थानं प्रति
समुत्सारणम्, सर्वेषां ब्रह्मादिदेवानां विवाहस्थलं प्रत्यागमनम्, ततः पार्वत्या सर्वदे-
वानां प्रत्यक्षं श्रीशंकरचरणयोर्वर्णमालासमर्पणम्. ... १२५ १
- २६ ततो ब्रह्मादिदेवानां समनुमोदनपुरःसरं यथाशास्त्रविधानोक्तपद्धत्या हरपार्वत्योः
सथिस्तरविवाहमंगलोत्सववर्णनम्. ... १२७ २
- २७ विवाहोत्तरं शिवस्य पार्वत्या सह मंदराचलोद्याने भव्यसुंदरमंदिरे गत्वा रमणम्-
तस्मिन्नवसरे तारकासुरत्रस्तदैवैः स्तुतिकरणोत्तरं पार्वत्या निजांगमलतो गणपतिं
निर्माय देवानां साहाय्यार्थं गणपतिप्रदानम्, गणपतिना देवहितार्थं दैत्यानां शश्वद्धि-
प्रकरणम्, ततो वीरकाख्यस्य गणस्य पार्वत्या पुत्रीकरणवृत्तांतवर्णनम्, ततः शिव-
पार्वत्योः परस्परं नर्मोक्तिवशेन शिवेन पार्वत्याः कालोनाम्नाऽऽहाने कृते कुपितायाः
पार्वत्याः शिवं प्रति मर्मस्पृष्टमर्मोक्तिभिर्निर्मत्सर्जनम्. ... १२९ २
- २८ ततः पार्वत्या मंदिरान्तिर्गम्य गमनावसरे शिवसमीपेऽन्यस्याः स्त्रियाः प्रवेश-
निरोधार्थं वीरकनामकं गणं प्रत्याज्ञाकरणम्, गणपतिं समादाय हिमवन्तं प्रति
तपोऽर्थं गमनम्. ... १३० २
- २९ ततः पार्वत्या निजमातृसख्याः कुसुमामोदिन्याः स्वस्यै शिवसमीपे व्रजन्त्या अन्य-
स्याः स्त्रियाः प्रवेशवार्तानिवेदनायाज्ञापनम्-ततस्तपश्चर्यारम्भकरणम्, एतस्मिन्नंतरे
शिवसमीपं प्रति पार्वतीरूपेणादिनामकदैत्यस्यागमनम्, शिवेन मथुनप्रवृत्तां तामा-

- सुरी मायां विज्ञाय निजमेहमध्ये रौद्रास्त्रमाधाय मैथुनेन तद्वधकरणम्, अथ तत्क्षणा-
द्वायुना पार्वतीकर्णे शिवसमीपेऽन्यस्त्रीप्रवेशवाचांसमुदीरणम्, तच्छ्रुत्वा पार्वत्या
वीरकगणाय शापप्रदानम्, ततस्तन्मुखात्क्रोघस्यः सिंहरूपेण वह्निर्निर्गमनम्, तपः कुर्व-
न्त्याः पार्वत्याः समीपे ब्रह्मण आगमनम्, ब्रह्मणा देव्यै वरप्रदानम्, ततः पार्वती-
देव्याः शरीरान्नीलवर्णाया देव्या निर्गमनम्, तस्याः कौशिकीतिनामकरणम्, ततः
पार्वत्याः पूर्वगौरत्वप्राप्तिः, अथ पार्वत्याः शिवसमीपं प्रति गमनम्, तत्र द्वारिस्थि-
तेन वीरकगणेन गौर्या अन्तःप्रवेशार्थं निषेधकरणम्, वीरकवचनं श्रुत्वा पार्वत्याः
पूर्वं ह्यथास्मै मया शापो दत्त इति पश्चात्तापः, ततः पार्वत्या वीरकाय निजवृत्तकथ-
नपूर्वकं शिलादपुत्रनन्दित्वप्राप्तिरूपवरप्रदानम्, देव्याः शिवसमीपं प्रत्येत्य शिवेन
सह प्रेमकरणम्, ततः शिवपार्वत्योः सुरतसमारम्भः, तत्र देवप्रेरणया पारावतरूपेणा-
गतस्याग्नेमुखे महादेवेन वीर्यभक्षणार्थं प्रेरणम्, ईशाज्ञयाऽभिनेशरेतोभक्षणम्, तत
ऋषिपत्नीः कामयमानं स्वपतिमग्निं निरीक्ष्य षडृषिपत्नीनां षट्कृत्तिकानां रूपेण
स्वाहयाऽग्निपत्न्याऽग्नेः सकाशात्कामधर्मेण षड्वारक्रमेण वीर्यं गृहीत्वा शरस्तम्बे
निक्षेपणम्-ऋषिपत्नीसंभोगभ्रांत्या शोकसंतप्तस्याग्नेराकाशवाण्या सान्त्वनम्-ततो-
भिना श्वेतपर्वतोपरि शरस्तंबमध्यस्थे कुण्डे दिव्यप्रभतनयनिरीक्षणम्-षडृषिपत्नीनां
पण्णां चरितम्, अथ विश्वामित्रेण कुमारसमीपमागत्याष्टोत्तरशतनामभिः कुमारस्तुति-
करणम्-विश्वामित्रमहर्षिणा स्कन्दकुमारस्य जातकमादिकर्मकरणपुरःसरं पौरोहित्य-
कर्मकरणम्-अभिना कुमारायाऽवलोकनपूर्वकं पुत्रेत्युक्त्यनंतरं शक्त्यस्त्रप्रदानम्-
ततः कुमारस्य देवेन्द्रादिभिर्दर्शनम्-ततः शिवपार्वत्योः कुमारं प्रत्यागम्य कुमारं प्रति
पुत्रस्नेहकरणम्, ततः कुमारेण सर्वेषां मनोरथप्रपूरणेन प्रियकरणम्. १३२ १
- ३० तारकासुरं हंतुं कुमारस्य समस्तदेवैर्महीसागरसंगमे देवसैनाधिपत्येऽभिषेकवर्णनम्. १३६ १
- ३१ कुमारस्वामिना तारकासुरहननाय प्रतिज्ञाकरणम्, तारकासुरपुरं प्रति सर्वदेवसै-
निकैः सह गत्वा कुमारेण युद्धार्थं तारकासुरं प्रति नारदस्य प्रेषणम्, तस्मिन्नव-
सरे तारकासुरेण गवाक्षमाधिरुह्य किन्नरैरुद्गीयमानस्य कुमारजयसंगलध्वनेः श्रवणम्. १३७ २

- ३२ किन्नरैर्गीयमानां कुमारस्तुतिं श्रुत्वा तारकासुरेणोपस्थिताद्वालकाभिजवधं निश्चित्य
मन्त्रिभिः सह संमन्य समस्तदेवसेनासंनाहपूर्वकं देवैः संप्रामार्थं स्वपुराभिर्याणम्,
ततो देवदेवसंप्रामारम्भः, तस्मिन्धोरसंप्रामे तारकासुरसैनिकैर्देवसैन्यपराभवकर-
णम्, अथ कुमारस्वामिनस्तारकासुरसंमुखे युद्धार्थमवस्थानम्, तारकासुरं शिवभक्तं
दृष्ट्वा कुमारस्वामिनो मनसि विष्णोरुपदेशेऽपि तद्वधकरणेऽप्रवृत्तिः, तस्मिन्नवसरे तार-
कासुरेण विष्णुरुद्रादिदेवजर्जरीकरणम्, शंकरं प्रत्यभियांतं तारकं दृष्ट्वाऽऽकाश-
वाण्या कुमारस्वामिनस्तारकासुरहननेच्छोत्पत्तिः, ततः कुमारेण तारकवधार्थं मयू-
रादुत्सृत्य विष्णुं प्रशस्य तारकस्य शिरसा निर्गतां शक्तिं निरीक्ष्य निःशक्तिकस्य
तारकासुरस्योपरि निजशक्तिं विस्तृत्य तारकासुरवधकरणम्, ततः केशवप्रेरणया
निजशक्त्या वाणादिदेव्यव्यालादिसमन्वितकौश्वपर्वतभस्मीकरणम्, ततः कुमारस्वा-
मिनो देवगन्धर्वादिभूतविजयोत्सववर्णनम्. १३९ १
- ३३ तारकासुरवधेन कुमारस्वामिनो रुद्रभक्तहननजन्यपापशंकया शोककरणम्, ततो
महाविष्णूपदेशेन कुमारस्वामिना रुद्रभक्तवधजनितातकशांतये विश्वकर्मद्वारा त्रीणि
शिवलिंगानि निर्माप्य तन्मध्ये प्रतिज्ञेश्वरच्छिद्रेश्वरयोः स्थापनवर्णनम्. १४२ २
- ३४ ततः कुमारस्वामिना ब्रह्मदेवानां तस्य लिङ्गस्य कुमारेश्वरनाम्ना स्थापनम्, कुमारस्य
तत्स्थापनोत्तरं शंकराच्छिवपूजाविधिश्रवणम्, कुमारस्वामिकृता कुमारेश्वरमहादेव-
न्तुतिः, कुमारेश्वरेण कुमारस्वामिने वरप्रदानम्, जगदम्बायाः सदा कुमारेश्वरसंनि-
धानकथनपूर्वकं कुमारस्वामिने वरप्रदानम्, ततः कपर्दिगणेश्वरकृतवरप्रदानम्,
कुमारेश्वरसंनिधौ कुमारस्वामिनोऽशेनावस्थानम्, महीसागरसंगमस्थकुमारेश्वरमहा-
देवसेवामाहात्म्यवर्णनम्. १४४ १
- ३५ अथ महीसागरसंगमे देवानां प्रार्थनया जयस्तम्भं संस्थाप्य तदुपरि विश्वकर्मविनिर्मि-
तस्य तृतीयस्य लिङ्गस्य स्तंभेश्वरनाम्ना संस्थापनम्, कूपतीर्थनिर्माणं च, स्तम्भेश्वर-
नाहान्म्यवर्णनम्. १४६ २

- ३६ महीसागरसंगमे ब्रह्मेन्द्ररुद्रप्रमुखदेवादिभिः कोटिशो लिङ्गस्थापनम्, तन्माहात्म्यं च, सिद्धाभिविकासिद्धकूपसिद्धेश्वरादिमाहात्म्यपूर्वकं पञ्चलिङ्गोपाख्यानवर्णनम्. ... १४७ १
- ३७ वर्वरीतीर्थमाहात्म्यप्रसंगेन कौमारिकाखण्डनामकारणीभूतकन्याकुमारिकाचरित्रवर्णनम्, तत्प्रसंगेन जगदुत्पत्तिब्रह्माण्डपरिमाणभूगोलसंस्थितिप्रकारकथनम्. ... १४८ १
- ३८ ब्रह्माण्डपरिमाणप्रसंगेन खगोलसंस्थितिवर्णनपूर्वकसमस्तोर्ध्वलोकव्यवस्थितिकथनम्. ... १५० १
- ३९ अथ ब्रह्माण्डपरिमाणप्रसंगेन पाताललोकव्यवस्थितिवर्णनपूर्वकं पातालादधोभागे विविधनरकनिरूपणम्, तत्तत्पाताकिनां तत्तन्नरकेषु यातनाभोगवर्णनम्, एवं समस्तब्रह्माण्डस्य पालकानां देवानां वसुधानादीनां वर्णनम्, एवमनन्तकोटिब्रह्माण्डरूपवैभवशालिनो महेश्वरस्य सर्वातिशायिमाहात्म्यकथनम्, अथ कालपरिमाणकथनम्, एवं समस्तवैधात्रप्रपञ्चस्य व्यवस्थितिवर्णनम्, अथ ऋषिमात्मजभरतभूपुत्रस्य शतशृंगाख्यस्य नवापत्यमध्ये जायमानाया एकस्याः कुमारिकाया वर्करीमुखत्वकारणकथनप्रसंगेन प्राग्जन्मीयवृत्तान्तस्मरणपूर्वकं महीसागरसंगमे जालिगुल्मान्तरविलम्बनिजाऽजावक्रनिक्षेपणात्सद्यः सुन्दरस्त्रीमुखत्वप्राप्तिवृत्तान्तवर्णनम्, तथा कुमारिकया वर्करीशस्थापनम्, वर्करीशानेन कुमार्यै वरप्रदानम् शतशृंगभूपेन निजकन्यायै कुमार्याख्यायै नवधा विभक्तस्य भरतखण्डस्यैकविभागप्रदानात्तन्नाम्ना तद्विभागस्य कौमारिकाखण्डाख्याया प्रसिद्धिवर्णनम्—भरतखण्डस्थदेशप्राप्तनगरसंख्यापरिगणनम्, तथा च कुमार्या निजभ्रातृपुत्रेभ्यः स्वकीयभागानां यथासंख्यं विभज्य प्रदानपूर्वकं स्तम्भतीर्थं प्रत्यागत्य कुमारेश्वरकुमारीश्वरसेवाकरणसुप्रसन्नभवानीशङ्करवरप्रसादसंपादनम् वृद्धया तथा रुद्रोपदेशेन सरस्वतीतीर्थस्थमहाकालनामकसिद्धवरणम्—महाकालवल्लभायास्तस्यास्तपःप्रभावेण चित्रलेखाप्सरस्त्वप्राप्तिवर्णनम्—वर्करीश्वरलिङ्गमाहात्म्यवर्णनम्. ... १५१ २

- ४० अथ महाकालनामकस्य सिद्धस्य चरित्रवर्णनम्, तत्र वाराणसीनिवासिनो माण्डि-महर्षेः शिवप्रसादेन पत्न्याश्चटिकाख्याया उदरे गर्भस्य चतुर्वर्षपर्यन्तं स्थितावापि तस्य गर्भस्य वह्निर्निर्गमनाभावं निरीक्ष्य माण्डिना तस्य वह्निर्निर्गमनायाज्ञाकरणम्—जन्मसंसारभीत्या गर्भस्य वह्निर्निर्गमनेऽनिच्छां दृष्ट्वा माण्डिना शिवं प्रति प्रसादनम्, शिवेन तस्य गर्भस्याश्वासनार्थं निजविभूतीनामाज्ञाकरणम्, शिवविभूतिभिर्गर्भादिभिस्तस्य सान्त्वने कृते सति गर्भगृहाद्बालकस्य प्रसूतिः, तस्य बालकस्य कालाद्भोति-मापन्नतया कालभीतिनामकस्य त्रिलववृक्षस्याधस्तात्तपः कुर्वतः समापे शंकरेण नररूपेणागत्य निजचरणांगुष्ठेन गर्तपूरणेन तीर्थं निर्माय निजरूपप्रकटनम्, ततः कालभीतिप्रार्थनया महाकाललिङ्गरूपेण भगवतोऽवस्थानम्, महाकालप्रसादेन कालभोतेर्मोचनान्महाकालत्वप्राप्तिपूर्वकं महाकालभगवतः प्रसादेन नन्दिगणरूपेण शिवप्रतीहारत्वप्राप्तिवृत्तान्तवर्णनम्, अथ महाकालेन करंधमभूपतये धर्मस्वरूपचतुर्गुणव्यवस्थादिधर्मकर्मोपदेशवर्णनम्. ... १५५ १
- ४१ अथ करंधमपुष्टेन महाकालासिद्धेन ब्रह्मविष्णुरुद्रदेवानां भक्तिविषयकसंशयनिराकरणम्, नानाविधकर्मभेदसविस्तरविवरणम्, संक्षेपतो यथाशास्त्रं शिवपूजाविधानवर्णनम्, नित्याचरणोपसदाचारवर्णनम्, ततश्च महाकालसिद्धस्य शिवलोकप्राप्तिवृत्तान्तवर्णनम्. ... १६१ १
- ४२ अथ नारदस्थापितवृद्धवासुदेवमाहात्म्यवृत्तान्तवर्णनम्, तत्प्रसंगेनैतरेयब्राह्मणचरित्रवर्णनम्, महीसागरसंगमतीरस्थहारीतान्वयोत्पन्नमाण्डूकिनामकस्य ब्राह्मणस्येतरेयानामन्याः पत्न्या उदरे समुत्पन्नस्यैतरेयब्राह्मणस्य जन्मान्तरीयसिद्धत्वंऽपि प्रकृतजन्मानि मूकभावं समाश्रित्य हरिमन्दिरे निरंतरं भगवन्मन्त्रजपतत्पत्वे सति मातुः खेदाप-ोदार्थं शास्त्रपूतया वाण्या मात्रे संसारासारतोपदेशवर्णनपूर्वकं निजपूर्णज्ञानित्वप्रकटनेनानन्दसमुत्पादनवृत्तान्तवर्णनम्, ततश्चेतराख्यायास्तन्मातुस्तस्य महाज्ञानित्वं दृष्ट्वाऽस्यानन्दप्राप्तिः, ततस्तथार्मात्तापुत्रयारप्रतो भगवतो वासुदेवस्याविर्भावः.

- एतरेयकृता भगवत्स्तुतिः, तत्कृतस्तुतिप्रसङ्गेन भगवत्तैत्तरेयब्राह्मणाय वरप्रदानम्, भगवत्प्रसादेनैतरेयब्राह्मणस्य विवाहःदिसर्वमंगलप्राप्तिपूर्वकैहिकसकलभोगभोगानंतरं मोक्षप्राप्तिवृत्तान्तवर्णनम्. ... १६५ १
- ४३ महीसागरसंगमे नारदस्थापितभट्टादित्यसूर्यमूर्तिवृत्तान्तवर्णनम्. तत्प्रसंगेन सूर्यपूजा-विधिवर्णनम्. १७० २
- ४४ भट्टादित्यस्य पुरतः सद्यःप्रत्ययकारकाष्टविधशपथीदिदिव्यप्रकारकथनम् ... १७२ २
- ४५ कपिलस्थापितकपिलेश्वरस्य नंदभद्रवणिजा त्रिकालमर्चाकरणम्, संसारासारविचार-पूर्वकं नंदभद्रवैश्यस्य शुद्धसदाचारप्रवृत्तिवर्णनम्, सद्धर्माचरणनिष्ठस्य नंदभद्रस्य देव-वशाद्वायुपुत्रनाशेन दुःखितस्य तत्समीपवर्तिना सत्यव्रताख्येन नास्तिकशूत्रेण बुद्धि-भेदार्थं विरुद्ध उपदेशे क्रियमाणे नन्दभद्रेण तद्विरुद्धवादखण्डनपूर्वकं देवतास्त्व-स्थापनपूर्वकं सद्धर्माचरणाय भट्टार्कस्थले बहूदककुंडं प्रत्यागमनम्... १७४ १
- ४६ बहूदककुंडसमीपवर्तिकपिलेश्वरमभ्यर्च्य स्वतन्त्रागार्थमुद्यतस्य नंदभद्रवैश्यस्य समीपे कुष्ठरोगार्तेन केनचिद्ब्राह्मणपुत्रेणागत्य नंदभद्राय ज्ञानोपदेशकरणम्, अथ नंदभद्रपुत्रेण ब्राह्मणवालकेन निजचरित्रवृत्तांतकथनम्, तस्माद्ब्राह्मणवालकादुपदेश-श्रवणेन सुप्रसङ्गेन नंदभद्रेण गुरुदक्षिणार्थं गुरुपदेशेन गुरुनाम्ना वालादित्यस्थापन-वृत्तांतवर्णनम्... १७७ १
- ४७ नारदेन बहूदकतीर्थक्षार्थं सिद्धांशिकादिचतुर्दशमहाशक्तीनां सपरिवाराणां स्थापन-वर्णनम्, तासां सर्वासां महाशक्तीनां माहात्म्यवर्णनम् ... १८० २
- ४८ सोमनाथमाहात्म्यवर्णनम्, तत्र चौडदेशीययोजयंतप्रालेयनामकविप्रयोर्वृत्तांतवर्णनम्, सोमनाथदर्शनार्थं प्रभासक्षेत्रगमनोद्यतयोस्तयोर्मार्गेऽतिश्रांततया मध्येमार्गे लुण्ठमान-योरनुग्रहार्थं सोमनाथप्रादुर्भावः, महीसागरसंगमवर्तिसोमकुण्डज्ञानसोमनाथदर्शन-माहात्म्यवर्णनम्, हाटकेश्वरालिंगमाहात्म्यवर्णनम्... १८३ १

- ४९ नारदस्थापितमहीनगरस्थितिविधितोर्थमाहात्म्यप्रसंगे जयादित्यनामाहात्म्यवर्णनम्, तत्र नारदेन सूर्यदर्शनार्थं सूर्यलोकं प्रति गतेन निजस्थापितमहीनगरस्यब्राह्मणप्रशं-सायां कृतायां सूर्यनारायणेन तत्रत्यब्राह्मणानां दर्शनार्थं धृद्धातिथिरूपेणागमनम्, तत्र ज्ञानचर्चारूपपरमभोजनमाकाङ्क्षतो भास्करस्य हारीतपुत्रेणाष्टवर्षवयसा कमठाख्येन सर्वशास्त्रीयसिद्धान्तसिद्धजीवगत्यादिविषयकप्रश्नानां सुस्पष्टतयोत्तर-प्रदानेन सूर्यभगवतोऽत्यन्तसंतोषप्राप्तिवृत्तान्तवर्णनम्... १८३ २
- ५० अथ भास्करकृतशरीरलक्षणविषयकप्रश्नस्य कमठवालकेन सशास्त्रप्रमाणसिद्धश-रीरलक्षणकथनेन सम्यगुत्तरप्रदानम्, तत्प्रसंगेन जीवस्य पारलौकिकगतिवर्ण-नम् ... १८५ १
- ५१ अथ भास्करकृतविविधकर्मफलविषयकप्रश्नस्य कमठवालकेन सशास्त्रप्रमाण-सिद्धसकलप्राणिकर्मविपाकवर्णनेन सम्यगुत्तरप्रदानम्, तत्प्रसंगेन धर्मप्रशंसा-वर्णनम्, कमठप्रोक्तसम्यकप्रश्नोत्तरश्रवणसंतुष्टेन भगवता भास्करेण तत्पुत्रप्रवृत्ति-हारीतादितन्नगरस्थब्राह्मणप्रशंसापूर्वकं निजनामकथनम्, अथ ब्राह्मणानां प्रार्थनया भगवता भास्करेण जयादित्यनाम्ना तस्मिन्महीनगरे मूर्ताववास्थितिकरणम्, कमठकृ-ताऽष्टकस्तोत्रेण जयादित्यस्तुतिः, भगवता भास्करेण कमठाख्याय हारीतब्राह्मण-वालकाय वरप्रदानम्, जयादित्यमाहात्म्यवर्णनम्. ... १८७ १
- ५२ अथ महीसागरसंगमे ब्रह्मदेवस्थापितकोटितीर्थमाहात्म्यवृत्तान्तवर्णनम्, कोटितीर्थ-समीपस्थात्रीश्वरभरद्वाजेश्वरगौतमेश्वरादित्यासरोमाहात्म्यम्, अहिल्यासरोवर्णनप्रसं-गेन शक्रकृताहिल्याधर्षणादिवृत्तान्तवर्णनम्. ... १८९ १
- ५३ अथ महीसागरसंगमे नारदस्थापितस्थानरक्षार्थकत्रिपुरपशालाव्यवस्थापनाविवृत्तान्त-पूर्वकशालामाहात्म्यम्, अथ नारदीयसरोवरनागेश्वरमाहात्म्यम्, अपरद्वारकोत्तरद्वारका-माहात्म्यवर्णनम्. १९० १

- ५४ अथ महीसागरसंगमवर्तिनारदमूर्तिस्थापनवृत्तान्तः, तत्प्रसंगेन बाधव्याजुनसंवादः, बाधव्येणार्जुनाय नारदमूर्तिस्थापनप्रसंगेनोपसेनश्रीकृष्णसंवादकथनपूर्वकं श्रीकृष्णेनोपसेनशंकापनोदनाय नारदप्रशंसाकथनपूर्वकं नारदाष्टकस्तुतिकरणकथनम्, श्रीकृष्णकृतनारदपूजादिकथनम्, नारदमाहात्म्यवर्णनम्. ... १९० २
- ५५ बाधव्यमुखादार्जुनेन नारदमाहात्म्यं श्रुत्वा प्रशंसाकरणपूर्वकं गुप्तक्षेत्रमाहात्म्य-श्रवणेच्छया प्रश्नकरणम्, नारदेनार्जुनाय गुप्तक्षेत्रस्थितगौतमेश्वरलिङ्गमाहात्म्य-वर्णनप्रसंगेन सविस्तरयोगतत्त्वस्वरूपलक्षणवर्णनम्. ... १९२ १
- ५६ अथ महीनगरकात्पूर्वदिक्स्थितब्रह्मसरोव्रह्मेश्वरलिङ्गमाहात्म्यवर्णनम्, नारदस्थापित-जयादित्यकूपगर्भेश्वरापरपर्यायमोक्षेश्वरलिङ्गमाहात्म्यवर्णनम्. १९५ १
- ५७ अथ केदारेश्वरनीलकण्ठमाहात्म्यम्. १९५ २
- ५८ अथ तस्य महीसागरसंगमक्षेत्रस्य गुप्तक्षेत्रेतिनामप्रसिद्धौ कारणवर्णनम्, तत्प्र-संगेन ब्रह्मलोके मधुपर्कसमये तीर्थक्षेत्राणां महत्त्ववर्णनप्रस्तावे महीसागरसंगमेन स्वमुखेन स्वप्रख्यातौ क्रियमाणायां ब्रह्मणो ज्येष्ठपुत्रेण धर्मेण तस्मा अप्रख्यातिरूप-शापप्रदानम्, अथ तच्छापवचनश्रवणोत्तरं गुह्यस्य तत्रागत्य तदुक्तस्वप्रख्यातिसम-र्थनम्, अथ धर्मेण गुह्यस्याग्रे स्तुतिपूर्वकं स्वापराधक्षमापणम्, महीसागरसंगम-क्षेत्रस्य गवैरूपस्तम्भवेशेन स्तम्भतीर्थाख्यया प्रसिद्धिवृत्तान्तवर्णनपुरःसरं स्तम्भतीर्था-परपर्यायमहीसागरसंगममाहात्म्यकथनम्, अर्जुनस्य तीर्थयात्रापरिसमाप्तिवृत्तान्त-वर्णनम्. १९५ २
- ५९ अथ सिद्धेश्वरलिङ्गसिद्धाम्बिकामाहात्म्यम्, तत्प्रसंगेन पाण्डवतीर्थयात्रायां घटो-त्कचाख्यस्य भीमपुत्रस्य पाण्डवैः सह समागमः, अथ श्रीकृष्णेन सह पाण्डवानां विवाहमंगलविषये मन्त्रकरणम्, अथ श्रीकृष्णेन कामकटंकटाख्याया वृत्तान्तं संवर्ण्य तस्या विजयपूर्वकं वरणार्थं घटोत्कचस्य प्राग्ज्योतिषपुरं प्रति प्रेषणम्, श्रीकृष्णादी-नामनुज्ञया घटोत्कचस्य प्राग्ज्योतिषपुरं प्रति गमनम्. ... १९७ १

- ६० अथ घटोत्कचस्य कामकटंकटायाः प्रासादे प्रवेशः, अथ कामकटंकटाया घटोत्कचेन श्रीकृष्णस्मरणपूर्वकमपूर्वकथाकथनेन प्रश्नद्वारा निरुत्तरीकरणम्, अथ युद्धोपायेन तां कामकटंकटां पराजित्य तस्याः पृष्ठिमारुह्य श्रीकृष्णपाण्डवसमीपं प्रति घटोत्कच-स्यागमनम्, अथ घटोत्कचकामकटंकटयोर्विवाहः, ततो हिडिम्बवने घटोत्कचेन राक्षसराज्यकरणम्, घटोत्कचस्य कामकटंकटायां वर्वरीकाख्यसुतोत्पत्तिवृत्तान्त-वर्णनम्. १९९ १
- ६१ अथ घटोत्कचस्य वर्वरीकं पुत्रमादाय श्रीकृष्णदर्शनार्थं द्वारकापुरीं प्रति गमनम्. ततः श्रीकृष्णेन वर्वरीकाय संक्षेपतश्चातुर्वर्ण्यधर्मवर्णनपूर्वकं क्षात्रधर्मानुसारेण लौकि-कबलप्राप्त्यै देव्याराधनार्थमुपदेशपूर्वकं सुहृदयेति नामकरणम्, श्रीकृष्णोपदेशेन तेन सुहृदयेन गुप्तक्षेत्रे दग्धस्थलीमागत्य देवीनामाराधनम्, सुप्रसन्नानां देवीनामनुज्ञया तेन सुहृदयेन तत्रैव स्थित्वा विजयनामकमागधब्राह्मणस्य तत्र सिद्धाम्बिकायाः पुरत आगत्य महाविद्यां साधयितुं प्रवृत्तस्य सुहृदयेन विज्ञानिवारणार्थं साहाय्यकरणम्, विजयब्राह्मणेन महाविद्यासाधनार्थमादौ गाणेश्वरकल्पोपासनाकरणवर्णनम्. ... २०० २
- ६२ अथ गणेश्वरक्षेत्रपालोत्पत्तिवृत्तान्तवर्णनम्, क्षेत्रपालपूजनादिविधानवर्णनम्, ततो विजयब्राह्मणेन वटयक्षिणीविद्यासाधनम्, ततश्चापराजितामहाविद्यासाधनम् ... २०२ १
- ६३ अथ प्रथमयामान्ते विघ्नकरणार्थं समागताया महाजिह्वाराक्षस्याः सुहृदयेन घटोत्क-चपुत्रेण दमनम्, ततो मध्यरात्रसमये विघ्नकरणार्थं समागतस्य रेपलेन्द्रस्य घटोत्कच-पुत्रेण सुहृदयेन दमनम्, ततस्तृतीययामान्ते विघ्नकरणार्थं समागताया दुहदुहाख्याश्व-तर्याः सुहृदयेन हनने कृते सति तत्प्रक्षेपस्थले दुहदुहाख्यग्रामप्रसिद्धिवर्णनम्, अथ चतुर्थयामे विघ्नकरणार्थं समागतस्य क्षपणकवेषधारिणः पलाशिनाम्नो दैत्यस्य नव-कोटिदैत्यसेनासमन्वितस्य भैमिपुत्रेण सुहृदयेन पातालगुहां तमनु गत्वा हननम्, ततश्च तत्कृतेन दैत्यवधेन संतुष्टैर्नागलोकैः सुहृदयाय वरप्रदानम्, अथ पातालविव-रस्थरत्नलिङ्गपूजकनागकन्याभिः प्रवर्णितेन मार्गेण सुहृदयस्य भूतले सिद्धाम्बिका-

पुरःस्थले विजयाख्यब्राह्मणसमीपं प्रत्यागमनम्, ततः सर्वमहाविद्यासिद्धिसंपन्नतया सुप्रसन्नेन विजयब्राह्मणेन सुहृदयायाशीःप्रदानम्, ततो भविष्यत्संग्रामे पाण्डवसंरक्ष-
णहेतुना देवानां देवीनां चानुज्ञया विजयब्राह्मणदत्तसिन्दूरसदृशहोमभस्मग्रहणपूर्वकं सर्वदेवीदेवैः सुहृदयस्य सिद्धसेनेतिनामकरणवर्णनम्. ... २०३ २

६४ अथ देव्याराधनतत्परतया सिद्धाम्बिकासंनिधौ सिद्धसेने स्थिते वनवासप्रसंगेनाग-
तानां पाण्डवानां मध्येऽतितृषावेन भीमेन देवीपुरतः स्थिते कुण्डे प्रवेशे कृते सत्यति-
कृद्धेन सिद्धसेनेन भीमेन सह युद्धं कृत्वा भीमसेनस्य जर्जरीकरणम्, ततो भीमसेनं
गृहीत्वा सागरे प्रक्षेपं प्रचलितस्य सिद्धसेनस्य समीपे विधत्ते भगवता रुद्रदेवेन
समन्वेत्य सिद्धसेनाय भीमसेनस्य पितामहत्ववर्णनम्, तदुद्रवचः श्रुत्वा सिद्धसेनस्य
शोककरणपूर्वकं भीमसेनाग्रेऽपराधक्षमापणम्, भीमसेनेन स्वपौत्रस्याल्लिगनम्, अथ
पितामहापराधदोषविषण्णस्य सिद्धसेनस्य समुद्रं प्रति निजप्राणत्यागार्थं गमनम्,
तन्निवारणार्थं भीमसेनस्यापि तत्पश्चाद्गमनम्, ततो रुद्रसहिताभिः सिद्धाम्बिकादि-
देवीभिः सिद्धसेनस्य सांत्वनपूर्वकं चण्डिलेतिनामकरणम्, भीमेन चण्डिलेन सह
युधिष्ठिरादिपाण्डवसमीपं गत्वा सर्ववृत्तनिवेदनम्, भीमस्थापितभीमेश्वररुद्रलिङ्ग-
माहात्म्यवर्णनम्. ... २०४ २

६५ अथ युधिष्ठिरकृतां सिद्धाम्बिकास्तुतिं निशम्य भीमसेनेन युधिष्ठिरस्य स्तोत्रुति-
रत्वं मत्वा निर्भर्त्सनम्, ततो देव्यवज्ञानाद्भीमसेनस्याङ्गवैकल्यप्राप्तौ भीमेन स्वापरा-
धक्षमापणाय सिद्धाम्बिकाजगदम्बिकास्तुतिकरणम्, ततो जगदम्बिकया तस्मै वर-
प्रदानम्, अथ देव्या स्वस्या निमित्तान्तरेण लोहाणास्थकेलेश्वरीदुर्गावतेश्वरीगयत्रा-
डेत्यादिनामभेदस्थानभेदेन तत्र क्षेत्रेऽवस्थितिवर्णनपूर्वकं सर्वपाण्डवानामभयप्रदानम्,
पाण्डवैर्वर्षीकस्य तत्रैव स्थाने संस्थापनपूर्वकं तीर्थयात्राकरणम्... २०७ २

६६ अथ त्रयोदशवर्षानन्तरं वनवासान्निवृत्त्य स्वकीयराज्यप्राप्तये संग्रामांगणं समुपस्थि-
तेषु ससैन्येषु पाण्डवकौरवेषु मध्ये सर्वशत्रुसैन्यव्यसमर्थवीरपरिगणनायां प्रक्रा-
न्तायां घटोत्कचपुत्रेण चण्डिलेन सर्वातिशायिस्वसामर्थ्यप्रकटनप्राप्त्या परीक्षाप्रदा-
नार्थं पुरा देव्यग्रतः कृतहोमेन विजयनामकसिद्धब्राह्मणेन प्रदत्तस्य सिन्दूरामभस्मनः
स्वशराग्रे संयोजनपूर्वकं बाणप्रक्षेपेण सर्वशत्रुसैन्यस्य मृत्युमर्मनिदर्शनकरणम्, अथ
तद्दृष्ट्वा सर्वेषां युधिष्ठिरादीनां तत्प्रशंसापूर्वकं सुमहति साधुवादे संप्रवृत्ते सत्यकस्मा-
देव कृष्णेन तस्य घटोत्कचपुत्रस्य स्वचक्रेण शिरश्छेदकरणम्, अथ कृष्णेन तच्छिर-
श्छेदं कृतं दृष्ट्वा शोकाकुल्यान्डावादीन्घटोत्कचं च प्रति तस्मिन्संग्रामांगणे सिद्धा-
म्बिकादिचतुर्दशदेवीनामागमनम्, तामिश्च चण्डिलस्य प्राग्जन्मजातसुवर्चोनामक-
यक्षस्य वृत्तान्तकथनपूर्वकं सर्वेषां सान्त्वनम्, अथ श्रीकृष्णेन तच्छिरश्छेदकारण-
कथनम्, ततो देव्याऽमृतसिञ्चनेन तच्छिरसोऽमृतीकरणम्, अथ श्रीकृष्णेन शिरो-
रूपस्य चण्डिलस्य वरप्रदानम्, अथ श्रीकृष्णाज्ञया युद्धभूमिसमीपवर्तिगिरिशृंगम-
धिरुह्य तेन वर्वरीकेण पाण्डवकौरवाणां युद्धनिरीक्षणम्, अथ भारतमहायुद्धनिवृ-
त्त्यनन्तरं गर्वान्वितस्य भीमस्य श्रीकृष्णेन वर्वरीकमुखतः परमपुरुषेण हरिहराभिन्न-
रूपेण केनचित्परमपुरुषेण सर्वं सैन्यं निर्दलितमिति सत्यापयित्वापि लंकाद्याःस्थित-
कुम्भकर्णशिरःकरोटिकादर्शनेन गर्वपरिहरणवृत्तान्तवर्णनम्, अथ रणाजिरं प्रयेत्य
घटोत्कचपुत्राय वर्वरीकाय श्रीकृष्णेन वरप्रदानम्, अथ वर्वरीकस्तवः, वर्वरीक-
पूजनमाहात्म्यम्, अथ महीनगरस्थकेदारेश्वरात्रांश्वरनीलकण्ठेश्वरजयादित्यमाहा-
त्म्यम्, एवं सप्तक्रोशात्मकगुप्तक्षेत्रापरपर्यायमहीसागरसंगमक्षेत्रमाहात्म्यश्रवणपठना-
दिफलश्रुतिः ... २०९ २

इति माहेश्वरखण्डे द्वितीयं कौमारिकाखण्डं संपूर्णम् ॥ (१-२) ॥

अथ माहेश्वरखण्डे तृतीयेऽरुणाचलमाहात्म्ये पूर्वार्धम् ॥ (१-३-१) ॥

- १ नैमिषारण्यंवासिभिर्मुनिभिः सूतमहर्षिं प्रत्यरुणाचलमाहात्म्यश्रवणेच्छया पृष्टे
सूतेन तान्प्रत्यरुणाचलमाहात्म्यकथनोपक्रमे ब्रह्मसंनकसंवादकथनम्, सनकेन तैजस-
शिवलिङ्गमाहात्म्यश्रवणेच्छया पृष्टेन भगवता ब्रह्मणाऽरुणाचलेश्वरतैजसशिवध्यानपू-
र्वकमरुणाचलेश्वरमाहात्म्यकथनोपक्रमवर्णनम्, तत्र पूर्वं विष्णुब्रह्मणोः परस्परमात्म-
श्रेष्ठ्यप्रागल्भ्यपूर्वकं युध्यमानयोर्मध्ये वह्निस्तम्भमयभगवदाविर्भावः, आकाशवाण्या
च तयोर्युद्धाद्विरतिः, अथ तस्याग्निस्तम्भमयरूपस्याऽनाद्यन्तस्य भगवतोऽधोऽन्तं
परिच्छेत्तुं विष्णोर्वैराहरूपेण गतस्याऽनन्तस्यान्तं परिच्छेत्तुमशक्यतया विपादप्राप्त्य-
नन्तरं पूर्वस्थलं प्रत्यागमनम्, ऊर्ध्वमन्तं परिच्छेत्तुं ब्रह्मणो हंसरूपेण गतस्याऽनन्त-
स्यान्तं परिच्छेत्तुमशक्यतया विपादप्राप्त्यनन्तरमूर्ध्वलोकस्थितानां सिद्धानां वचन-
तोऽनन्तस्यानन्ततां परिज्ञाय पूर्वस्थलं प्रति समेत्य भगवतः पुरतोऽवस्थितिर्वर्ण-
नम्. ... २१४ २
- २ अथ ब्रह्मविष्णुभ्यां वह्निस्तम्भमयस्य भगवतः स्तवनम्, ततो वह्निस्तम्भमयपरमेश्वरेण
ब्रह्मविष्णोर्वैरप्रदानम्, ब्रह्मविष्णोः प्रार्थनया वह्निस्तम्भमयेन परमेश्वरेण निजरूप-
मुपसंहृत्यारुणाचलरूपेण स्थावरलिङ्गताधारणम्, स्थावरलिङ्गमाहात्म्यवर्णनम्. २१६ २
- ३ अथारुणाद्रीश्वरचरित्रवर्णनम्, तत्र भगवत्या जगदम्बया कदाचिद्रहसि शम्भोः
क्रीडावशेन नेत्रत्रयपिघातम्, शंकरस्य चन्द्रसूर्याग्निरूपेषु त्रिषु नेत्रेषु पार्वत्या निमि-
षार्धमात्रं पिहितेषु सकलजगतोऽकाले क्षयः, तदानीमविनाशिभिस्तपसा लब्धस्फु-
र्तिभिः सिद्धैस्तपोबलप्राप्तज्ञानचक्षुषा तत्सां वशं शंकरचरित्रं विज्ञाय सां वसदाशिवस्तु-
तिकरणम्, श्रांशंकरेण सिद्धानां स्तुतिमाकर्ष्य निजनिमिषार्धेन वत्सरकोटिपरिमित-
कालातिक्रमणेन जगतः प्रलयं दृष्ट्वाः पार्वतीं प्रतीदं त्वयाऽयोग्यं कर्म कृतमित्युक्ते
पार्वत्यास्वकृतजगत्क्षयजनितदुरितनिवृत्त्यै प्रायश्चित्तपृच्छायां कृतायां भगवताऽलोक-

शिक्षार्थं पार्वत्यै तपःकरणार्थमनुज्ञाकरणम्, ततः श्रीशंकरानुज्ञया पार्वत्याः कांची-
पुरीस्थकंपानदीतीरस्थितैकाग्रतले तपश्चर्यार्थमागमनम्. ...

- ४ अथ कम्पानदीतीरस्थितैकाग्रतले पार्वत्या सैकतशिवलिङ्गं संस्थाप्य, स्वधर्माचरण-
पूर्वकं तपश्चर्यकरणम्, अथ शंकरेण पार्वत्या दृढभक्तिपरीक्षणार्थं नदीपूरप्रवाहेण
समंततो व्याप्तौ कृतायां देव्या सैकतशिवलिङ्गस्य प्रवाहाल्लयभीत्या दृढमालिङ्ग्य
पूरप्रवाहेण वेष्टयमानयाऽपि लिङ्गं विहायाऽन्यतोऽगमनम्, पार्वतीदृढपरिरम्भणतः
सैकतलिङ्गे पार्वतीकुचचूचुकचिह्नमुद्राङ्कितत्ववर्णनम्, अथाकाशवाण्या पार्वतीमा-
श्वस्य तस्य सैकतलिङ्गस्याभ्यर्हणे वरं प्रदायारुणाचलं प्रति गत्वा गौतमोपदेशेन
तपःकरणार्थमनुज्ञाकरणम्, अथ देव्या पार्वत्या तत्र कंपानदीतीरे दर्शनार्थं सेवार्थं
चागतेभ्यः सर्वदेवेभ्य ऋषिभ्यश्च सैकतशिवलिङ्गपूजनार्थमाज्ञाकरणम्, ततः पार्व-
त्याः सर्वदेवैः सहारुणाद्रौ गौतममहर्षेराश्रमं प्रति गगनम्. ... २१८ २
- ५ अथ गौतममहर्षिणा पार्वत्याः स्वागतसत्कारकरणम्, पार्वतीप्रार्थितेन गौतममहर्षिणा
पार्वतीं प्रत्यरुणाचलमाहात्म्यवर्णनम्-तत्प्रसंगेन ब्रह्मपुष्करमाहात्म्यवृत्तान्तवर्णनम्. २२० १
- ६ अरुणाचले श्रीमहाविष्णुप्रभृतिसमस्तदेवगणमहर्षिगणराजर्षिगणस्थापितविविध-
तीर्थमाहात्म्यानां वृत्तान्तपूर्वकं वर्णनम्. ... २२१ २
- ७ अथाग्निमयस्य लिङ्गस्य पार्वत्योपशान्तताकारणे पृष्टे गौतममहर्षिणाऽरुणाचलेश्वर-
स्य चतुर्युगायनामभेदवर्णनम्, तत्र देवकृतस्तुत्यारुणाचलेश्वरस्य भगवतः शीतलता-
प्राप्तिवृत्तान्तवर्णनम्, अथारुणाचलस्थाष्टलोकपालस्थापिताष्टदिवस्थतीर्थमाहात्म्यवृ-
त्तान्तः, मार्कण्डेयप्रार्थनया महेश्वरेण सर्वतीर्थसमुच्चयस्यैकीकरणवर्णनम्, अथ तीर्थ-
माहात्म्यं श्रुत्वा सुप्रसन्नया पार्वत्या श्रीपरमेश्वरार्चनविधिजिज्ञासया गौतममहर्षिं
प्रति प्रश्नकरणम्. ... २२४ १
- ८ अथ गौतमेन महर्षिणा पार्वत्यै श्रीशङ्करशोणाद्रीश्वरप्रसादादिरूपनिजवृत्तान्तं
निवेद्य श्रीशंकरप्रोक्तागमोक्तसविस्तरारुणाचलेश्वरशिवाराधनामाहात्म्यवर्णनम्. ... २२५ १

- ९ श्रीशंकरेण श्रीशोणाद्रीश्वरविविधनामकथनम्, अथ शोणाद्रीश्वरप्रदक्षिणामाहात्म्य-
कथनम्, शोणाद्रीश्वरप्रदक्षिणामाहात्म्यप्रसंगेन धर्मकेतुराजवृत्तान्तवर्णनम्, भगवते
विविधोपचारसमर्पणमाहात्म्यवर्णनम्, गौतमेन स्वस्मै भगवता भगवत्या अपीतकु-
चाख्यायाः पार्वत्यास्तपोदीक्षामहणाय स्वसमीपं प्रत्यागमनादिभविष्यद्वृत्तान्तं वर्ण-
यित्वा भगवत्याः पार्वत्याः प्रशंसाकरणम्, ततः पार्वत्या तपः कर्तुं गौतमेनानुमोदितया
गौतमाश्रमे कांचित्पणेशालामध्यास्य यथोक्तनियमपूर्वकं तपश्चर्याकरणवर्णनम्. ... २२६ २
- १० अथ तत्र तपस्यन्तीं देवीं प्रति महिषासुरत्रस्तां संधैषामिन्द्रादिदेवानामागमनम्,
इन्द्रादिदेवैर्देव्यै महिषासुरकृतनिजवित्रासनिवेदनम्, देवानां दैन्यमालोक्य देव्या
महिषासुरवधार्थं प्रतिज्ञां कृत्वा देवानामाश्वासनकरणम्, देवीत आश्वासनं प्राप्य
देवेषु गतेषु तस्सु देव्या स्वात्मनः परितश्चतुर्षु दिक्छैलेषु स्थानरक्षार्थं चतुर्बुदकस्था-
पनम्, तथा च चतसृणां निजपरिचारिकाणामरुणाद्रिं प्रति केवलमतिथिप्रेषणार्थ-
माज्ञाकरणम्, एवं व्यवस्थां कृत्वा गौतमाश्रमसंनिधौ पार्वत्यास्तपःकरणम्, पार्व-
तीतपःसामर्थ्यात्तत्राश्रमे सर्वतःशान्ततावर्णनम्; अथ कदाचिन्महिषासुरस्य मृग-
यार्थं शोणाद्रिपरिसरे भ्रमणम्, अथ देवीस्थाने वटुभिर्निरुद्धेन महिषासुरेण वृद्धा-
तिथित्राह्णरूपेण देवीं प्रति गत्वा निजप्रशंसाकरणपूर्वकं स्ववरणार्थं स्वाभिप्राय-
निवेदनम्, अथ देव्या महिषासुरं प्रति युद्धार्थं निजाभिप्रायकथनम्, ततो युद्धोद्यतं
महिषासुरं दृष्ट्वा कन्यारूपायास्तस्या जगदंबाया भव्यभयंकरदुर्गारूपेणावस्थानम्,
महिषासुरेण निजसेनाह्वानम्, ब्रह्मादिदेवैर्देव्यै विविधनिजायुधसमर्पणम्, देवीत्व-
रूपं दृष्ट्वा भयेन पलायितं महिषासुरं प्रति देव्या वानरमुखसुरगुरुद्वाराऽरुणाचलं
प्रत्यागन्तुं निषेधं सन्देशप्रेषणम्, सुरगुरुप्रोक्तं देवीसंदेशं निशम्य भृशं क्रुद्धेन महि-
षासुरेणारुणाचले देव्या सह युद्धार्थं सर्वदैत्यसैन्यप्रेषणम्, आगतं दैत्यसैन्यं विलोक्य
देव्या स्वतेजसा विविधभूतवेतालमातृकायोगिन्यादिगणानां सृष्टिकरणम्, दैत्यसै-
न्यदेवीसैन्ययोः प्रचण्डयुद्धवर्णनम्, तत्र युद्धे महिषासुरेण सह देव्या युद्धारम्भः. २२९ १

- ११ देवीमहिषासुरस्योयुद्धे देव्या महिषासुरमर्दनम्, अथ महिषादिन्या दुर्गाया इन्द्रा-
दिदेवैः स्तुतिकरणम्, अथ महिषासुरशिरःस्थितशिवलिंगस्य देव्याः पाणितल आस-
जनवर्णनम्, ततः स्वहस्तेन शिवभक्तहननं जातमिति मन्यमानाया जगदम्बायाः
शोकेन गौतमाश्रमस्तीर्थयात्रार्थकस्वसंकल्पनिवेदनम्, ततो गौतमेन जगदम्बाया
आश्वासनपूर्वकं महिषासुरवृत्तकथनपूर्वकं गौर्धे दोषनिवृत्त्यर्थमरुणाचलाश्रमस्तीर्थ-
ह्वानरूपोपायकथनम्. ... २३१ २
- १२ अथाकाशवाण्या गौर्या स्वखड्गेन खड्गतीर्थं निर्माय तत्र कार्तिकमासपर्यंतं
निमज्जनम्, खड्गतीर्थतीरे स्वहस्तच्युतमहिषासुरशिरःस्थितलिंगस्थापनम्, ततः
कार्तिके मासि कृत्तिकाक्षत्रेऽरुणाद्रीश्वरस्तुतिकरणम्, ततः प्रसन्नेन भगवताऽरुणा-
द्रीश्वरेण ज्योतीरूपेणाविर्भूय ज्योतिरन्तर्गतहिरण्यपुरुषरूपेण जगदंबायै वरप्रदा-
नम्, ततो जगदम्बायाऽरुणाद्रीश्वरस्य प्रदक्षिणाकरणम्, ततः प्रसन्नेन श्रीशोणाद्री-
श्वरेण शंकरेण भगवता सह जगदंबायाः समागमवर्णनम् ... २३३ १
- १३ अथ शिवेन पार्वत्यै वरप्रदानपूर्वकं पार्वत्या सह रंतुकाम्यया पार्वत्यंगे मृगमदाले-
पनम्, मृगमदोत्पत्तिवृत्तान्तवर्णने पुलकारुष्यदैत्यस्य चरित्रकथनम्, देवीहस्तोत्थि-
तकमलस्य वृत्तान्तः, तत्प्रसंगेन काञ्चीस्थमहादेवमाहात्म्यवर्द्धनपूर्वकपार्वतीदर्शन-
माहात्म्यवृद्धये पार्वत्याः शिवं प्रति प्रार्थना, शिवेन पार्वत्यै वरप्रदानम्, अरुणाद्री-
श्वरमहावैभवमाहात्म्यवर्णनम्. ... २३५ १

इति माहेश्वरखण्डे तृतीयेऽरुणाचलमाहात्म्ये पूर्वार्धम् ॥ (१-३-१) ॥

अथ माहेश्वरखण्डे तृतीयेऽरुणाचलमाहात्म्य उत्तरार्धम् ॥ (१-३-२)

- १ सूतशौनकसंवादे मार्कण्डेयनन्दीश्वरयोः संवादारम्भः, तत्र मार्कण्डेयेन विविधमुनिवैः
सहितेन नन्दिकेश्वरं प्रति शैवागमप्रोक्तशिवधर्मजिज्ञासया प्रार्थनाकरणरूपेण स्थान-
माहात्म्यप्रस्ताववर्णनम् ... २३७ १

- २ अथ नन्दिकेश्वरेण श्रीशिवनिवासभूतमहीमण्डलस्थविधिध्वजत्रतीर्थस्थानवर्णनम्. २३७ १
- ३ अथ मार्कण्डेयेन नन्दिकेश्वरं प्रति सर्वफलप्राप्तिकरसर्वश्रेष्ठरहस्यं स्थानजिज्ञासया सह महर्षिगणैः श्रोतुमुत्सुकताप्रदर्शनपूर्वकं प्रश्नकरणम्. ... २३९ १
- ४ अथ नन्दिकेश्वरेण सशिशयं मार्कण्डेयमहर्षिं प्रति संश्लाघ्य दक्षिणादिकस्थद्राविडदेशान्तर्गतश्रीमदरुणाचलेश्वरस्थानस्य सविस्तरमहावैभवमाहात्म्यवर्णनम्. ... २३९ २
- ५ अथ नन्दिकेश्वरेण शिवभक्तिदाह्याय सांत्विकराजसतामसवृत्तिपुरुषवर्णनप्रसंगेन विविधकर्मविपाकवर्णनम्. २४० २
- ६ सकलमहापापापनोदकप्रायश्चित्तवर्णनप्रसंगेन श्रीमदरुणाचले कर्त्तव्यविविधधर्मवर्णनम्. २४१ १
- ७ अथ शोणाद्रीश्वरस्य सूर्यादिवारप्रतिपदादितिथ्यश्चिन्यादिनक्षत्रमेषादिराशिपूर्वाह्नमध्याह्नसायाह्नायनमासादिसमयविशेषपरत्वेन पूजाविशेषोपचारमाहात्म्यपूर्वककौम्यकर्मवर्णनम्. २४२ १
- ८ अथ विस्तरेण श्रीमदरुणाचलेश्वरश्रीशंकरचरित्रमाहात्म्यकथनारम्भः, तत्र श्रीशंकरेण निजदक्षिणवामाङ्गाभ्यां ब्रह्मविष्ण्वोरुत्पत्तिः, रजोगुणसत्त्वगुणाभ्यां ब्रह्मविष्ण्वोर्योगकरणम्, ततो भगवदाज्ञया ब्रह्मणः सृष्टिकार्ये महाविष्णोश्च स्थितिकार्ये ऽधिकारप्रवृत्त्या निजोत्पादकभगवद्विस्मृत्या स्वस्वगुणकार्यवशेन गर्वप्राप्तिवृत्तान्तवर्णनम्. २४३ १
- ९ विरंच्यच्युतयोः स्वाधिकारगर्वेण मोहजन्यस्वश्रेष्ठविषयकमहाविवादवर्णनम्. ... २४३ २
- १० अथ शृशं सासूयं विवदमानयोर्ब्रह्मविष्ण्वोर्मध्ये तद्विवादशान्तये तेजोमयश्रीशंकरभगवद्विग्राहदुर्भाववृत्तान्तवर्णनम्, ततो ब्रह्मविष्ण्वोस्तस्य लिङ्गस्योर्ध्वाधोभागपर्यन्तशोधनार्थं निश्चयकरणपूर्वकमन्तशोधस्य निरधारणम्. ... २४४ २
- ११ अथ तस्य तेजोमयलिङ्गस्याधोऽन्तर्पर्यन्तपरिच्छिन्नये वराहरूपधारिणो विष्णोरधो-

- लोकगमनम्, लिङ्गाधोभागशोधनं कृत्वा तस्य लिङ्गस्यानन्ततां निश्चित्य ततो निवृत्त्य पुनः पूर्वस्थलं प्रत्यागमनम्. ... २४५ १
- १२ अथ तस्य तेजोमयलिङ्गस्योर्ध्वान्तर्पर्यन्तपरिच्छिन्नये हंसरूपधारिणा ब्रह्मण ऊर्ध्वलोकगमनम्, तत्र लिङ्गोपरितन्मागशोधनप्रवृत्तस्य ब्रह्मणोऽतिदूरेऽतिचिरागतकेतकीपत्रेण सह समागमः. २४५ २
- १३ अथ मिथ्यासाक्ष्यप्रदानाय प्रार्थितेन केतकीपत्रेण सह ब्रह्मणो मूलस्थानं प्रत्यागत्य विष्णवे लिङ्गोर्ध्वपर्यन्तदर्शनस्य केतकीपत्रद्वारा मिथ्यासाक्ष्येण सत्यापनम्. २४६ १
- १४ अथ विष्णुना हृदयेन तदसत्यं विनिश्चित्य स्वात्मरक्षार्थं ब्रह्मणश्च मदनिवृत्तये तेजोमयलिङ्गस्वरूपस्य भगवतः स्तुतिकरणम्. २४६ २
- १५ अथ विष्णुकृतस्तुत्या प्रसन्नेन शंकरेण तेजःस्त्वं विनिर्भिद्य सगुणपञ्चवदनमूर्तिप्रकटनम्, तं सगुणरूपं परमेश्वरं श्रीशंकरं दृष्ट्वा विष्णोरानन्दः, तथा च ब्रह्मणोऽलङ्कारप्राप्तिः, महेश्वरेण ब्रह्मणेऽपूज्यतारूपशापप्रदानम्, केतकच्छदस्य च स्वपूजानर्हतारूपशापप्रदानम्, अथ ब्रह्मदेवकृतशिवस्तुत्युद्यमः. २४७ २
- १६ अथ ब्रह्मदेवेन शिवस्तुतिकरणम्, एवं ब्रह्मविष्णुस्तुतिप्रसन्नेन भगवता श्रीशंकरेण ब्रह्मविष्ण्वोर्वरप्रदानपूर्वकं पुनः स्वाधिकारपालनार्थमाज्ञाकरणम्, श्रीशोणाचलेऽवस्थित्यर्थमाज्ञाकरणं च, ततो भगवदन्तर्धानानन्तरं ब्रह्मविष्णुभ्यां श्रीशोणाचले सरःखननपूर्वकमरुणपुरनिर्माणपुरःसरारुणाचलेश्वरमन्दिरनिर्माणम्. २४८ २
- १७ अथ शिवपार्वत्योर्विहारवर्णनम्, कृतस्य तपसो वृत्तान्तवर्णने तत्र चानेकचरितपुरःसरं चतुर्मुखनारायणयोर्हरम्बपडानन्तत्वादिवृत्तान्तवर्णनम्. २४९ १
- १८ अथ प्रणयकोपेकुपितायाः पार्वत्याः शिवसकाशतो निष्क्रम्य निजदेहकालिमनिवृत्तये तपःकरणार्थं सखीभिः सह गौतमाश्रमं प्रत्यागमनम्, अथ गौतमोपदेशेन देव्या तदाश्रमसमीपे तीव्रतरनियमधारणपूर्वकमनुदिनमरुणाचलेश्वरपरिचरणरूपतपःकरणम्. २४९ २

१९ अथ तत्र तपःस्थिताया देव्या लोमनार्थं महिषासुरेण निजप्रशंसानिवेदनाय देवीं प्रति दूतोप्रेषणम्, देवीसंख्या महिषासुरदूतां ततः स्थानान्निःसारितायां महिषासुरस्य महता सैन्येन सह देवीं प्रत्यागमनम्, अथ देव्या महिषासुरसैन्यकोलाहलं श्रुत्वा दैत्यसंहारार्थं दुर्गां प्रत्याज्ञाकरणम्, दुर्गादेव्या स्वांगेभ्यो विविधयोगिनीचक्रमातृकादिसैन्यनिर्माणम्, ततो देवीसैन्यदैत्यसैन्ययोस्तुमुलद्वन्द्वयुद्धवर्णनम्, ततो महिषासुरस्याजय्यतां दृष्ट्वा सातृकादिभिर्दुर्गादेवीस्तुतिकरणम्, ततो दुर्गादेव्या महिषासुरेण सह संग्राने दुर्गादेवीकृतमहिषासुरवधवृत्तान्तवर्णनम्. ... २५१ २

२० अथ दुर्गाहस्ते महिषासुरमस्तकसंलग्नतायां देव्या उपदेशेन दुर्गाया खड्गेन शिलापट्टपाटनपूर्वकं खड्गतीर्थं निर्माय तत्र निमज्जनम्, तन्निमज्जनसमये महिषासुरकण्ठस्थितलिङ्गपतनम्, तस्य लिङ्गस्य पापनाशनसंज्ञया खड्गतीर्थतीरे स्थापनम्, ततो दुर्गादेव्या हस्तात्तस्मात्तीर्थोदुन्मज्जनसमये महिषासुरमस्तकपतनम्, अथ पार्वत्या दुर्गादेव्यै शिवभक्तमहिषासुरहननार्थं निजानुमतिप्रदानात्पापशङ्काप्राप्त्यन्तं पापापनोदाय प्रायश्चित्तजिज्ञासया गौतमप्रार्थनम्, ततो गौतमेन कार्तिकपूर्णिमायामहर्णे चलेश्वरज्योतिर्दर्शनपर्यन्तं तपश्चर्याकरणार्थमुपदेशकरणम्, अथ गौतमोपदेशेन पार्वत्या तपश्चर्याकरणम्, ततः कार्तिकपौर्णमास्यां दिनांते श्रीशोणाचलशिखरे ज्योतिर्दृष्ट्वा पार्वत्या श्रीशोणाद्रीश्वरस्तुतिकरणम्, अथ तत्कृतस्तुतिसंतुष्टेन भगवता सद्यः सुस्वरूपरूपदर्शनपूर्वकं जगदम्बायाः पार्वत्याः सान्त्वनवर्णनम्. ... २५३ १

२१ अथ श्रीशङ्करेण जगदम्बायाः प्रशंसापूर्वकं पार्श्वे निवेशनम्, स्तन्यार्थिनं स्कन्दं विहाय तपोऽर्थं पार्वत्याः शिवसकाशतो निर्गमनंकारणान्द्रीशंकरेण जगदम्बायां अपीतकुचेतिनामकरणम्, महिषासुरमर्दिन्या दुर्गायाः श्रीजगदम्बासमीपेऽवस्थानम्, खड्गतीर्थस्य गौतममहर्षेः सप्तमातृकादीनां च श्रीशङ्करेण वरप्रदानवर्णनम्. २५४ १

२२ अथ पाण्ड्यदेशीयसर्वभौमवज्रांगदभूपालचरित्रवर्णनम्, तत्र वज्रांगदस्य ह्यमरुक्ष मृगमनु शोणाचलं गतस्य मध्येमार्गं बाहात्पतनम्, तुरङ्गस्य कस्तूरीमृगत्य चेत्युभयोरपि शोणाद्री देहपतनेन तत्क्षण एव मरणात्स्वेचरत्वप्राप्तिः, अथ राज्ञा पृथग्योस्तयोः स्वेचरयोर्विद्याधरयोर्मध्ये कान्तिशालिना विद्याधरेण वज्रांगदायात्मनो दुर्वासःशापकारणकथनप्रसंगेन श्रीशोणशैलप्रदक्षिणामाहात्स्यकथनम्, तत्र श्रीशोणाद्रीशेन शम्भुना निजप्रदक्षिणां कृतयते हेरम्बाय फलप्रदानपूर्वकं स्वस्य श्रीशोणाद्रीश्वरस्य प्रदक्षिणामाहात्स्यकथनम्. ... २५४ २

२३ अथ कलाधाराख्येन विद्याधरेण वज्रांगदाय भूपतये निजशापवृत्तान्तनिवेदनम्, अथ कान्तिशालिकलाधरयोर्विद्याधरयोरुपदेशेन वज्रांगदभूपस्य श्रीमद्गुणाचलमन्त्रिकविषये दृढनिश्चयकरणम्. ... २५५ २

२४ अथ वज्रांगदभूपतिना श्रीमद्गुणाचलसेवार्थं निजसर्वसंपत्त्युपयोगेन ब्राह्मणेभ्यो विविधाग्रहारादिसमर्पणपूर्वकं गौतमाश्रमसमीपे निजतपोवनं विद्यायै सर्वतीर्थस्नानसर्वदेवपूजापूर्वकशिवार्चाकरणम्, वज्रांगदकृतया तपश्चर्यया संतुष्टेन भगवता वज्रांगदाय निजमहिमोपदेशपूर्वकधरप्रशनम्, भगवद्वरप्रसादेन वज्रांगदस्य सर्वभोगावाप्तिपूर्वकवृत्तिवर्णनम्, अहणाचलेश्वरस्य सर्वातिशायिश्रेष्ठमहिम्न्यवर्णनपूर्वकमहणाचलमाहात्स्यसमाप्तिवर्णनम्. २५६ ११

इति माहेश्वरखण्डे तृतीयेऽहणाचलमाहात्म्ये उत्तरार्धम् ॥ (१-३-२) ॥

इति स्कान्दे महापुराणे प्रथमं माहेश्वरखण्डम् ॥ १ ॥

अथ स्कान्दे महापुराणे द्वितीयं वैष्णवखण्डम् ॥ २ ॥

अथ वैष्णवखण्डे प्रथमं वेङ्कटाचलमाहात्म्यम् ॥ (२-१) ॥

- १ सूतशौनकसंवादे नारदस्य सुमेरुशिखरस्थयज्ञवराहदर्शनम्, ततः स्वामिपुष्करिण्याः सर्वतीर्थातिशायित्ववर्णनम्, कुमारधारामाहात्म्यम्, तुंवतीर्थमाहात्म्यम्, पाण्डवतीर्थमाहात्म्यम्, पापनाशन-देवतीर्थयोर्माहात्म्यम्, धरणीकृतवराहस्तुतिः, वराहस्य धरण्या साकं शेषाचलं प्रत्यागमनम्, वेङ्कटाचलमाहात्म्यश्रवणावसरः, अध्यायफलश्रुतिः. ... १ १
- २ वराहमंत्राराधनविधिः. ... ४ १
- ३ अथागस्त्यप्रार्थनया भगवतः सर्वजनदृग्गोचरत्ववर्णनम्, ततो मित्रवर्मण आकाशराजाख्यसुतोत्पत्तिवर्णनम्, धरणीतलात्पद्मावत्युत्पत्तिक्रमः, आकाशराजस्य धरण्याख्यपत्न्यां वसुदानाख्यसुतोत्पत्तिः. ... ४ २
- ४ उद्यानवासिन्याः पद्मावत्याः समीपे नारदागमनम्, नारदोदीरितपद्मावतीशरीर-लक्षणानि, पद्मावत्याः स्वसखीभिः साकं पुष्पाटवीगमनम्, मृगयार्थं पुष्पाटवीं प्रति श्रीनिवासगमनम्, भगवतः कन्यकानां चान्योन्यसंवादः. ... ५ २
- ५ अथ पद्मावतीदर्शनेन श्रीनिवासस्य मोहप्राप्तिः, सुहृन्मनं श्रीनिवासं प्रति वकुलमालिकोक्तिः, श्रीनिवासोक्तपद्मावतीपरिणयकारणानि, वियद्राजपुरं प्रति वकुलमालिकागमनम्, दिव्योद्यानस्थपद्मावतीसखीः प्रति वकुलमालिकोक्तिः. ... ७ १
- ६ अथ वकुलमालिकां प्रति सखीविनिवेदितपद्मावत्युदन्तः, पद्मावतीमुद्दिश्य दैवज्ञं प्रति वियद्राजकृतप्रश्नादिः, देवज्ञोक्त्याऽगस्त्यलिगार्चनाय विप्रादिप्रेषणम्, धरणीकृतप्रश्नस्य पुलिन्दिनीप्रतिवचनम्, पद्मावतीनिवेदितभगवद्वागवतयोर्लक्षणानि, वकुलमालिकया सार्धं सखीनां धरणोसमीप आगमनम्. ... ८ २

- ७ धरणोदेव्यै वकुलमालिकानिवेदितश्रीनिवासोदन्तः, श्रीनिवासोक्तया शंखनृपस्य स्वामितीर्थे तपःकरणम्, वकुलमालिकोक्त्या धरण्यादिकृतविवाहनिश्चयः, विश्वकर्मकृतपुरालंकारादिक्रमः, शुकेन सह वकुलायाः श्रीनिवाससमीपे गमनम्, श्रीनिवासाय शुकावेदितपद्मावतीपरिणयवृत्तान्तः, पद्मावत्याः शुकदत्तश्रीनिवासमालाधारणम्. ... १० १
- ८ अथ श्रीनिवासस्य लक्ष्म्यादिकृतपरिणयालंकारः, ब्रह्मादिभिः साकं श्रीनिवासस्य वियद्राजपुरगमनम्, वधूवरयोर्वियद्राजवितोर्णप्राप्ततादिकम्, श्रीनिवासकृपया वियद्राजस्य भक्तिरूपवरप्राप्तिः, विवाहार्थमागतानां ब्रह्मादीनां स्वावासगमनम्. ११ २
- ९ अथ वसुनामकनिपादवृत्तान्तः, सुतहृत्नोऽनुक्तं वसुं प्रति भगवदुक्तिः, रंगदासस्य श्रीनिवाससेवार्थं श्रीशेषाचलागमनम्, श्रीनिवासार्थं रंगदासकृतदिव्योद्यानमण्डपादिनिर्माणानि, रंगदासस्य गंधर्वक्रीडादर्शनेन भगवत्कैकर्यविस्मृतिः, स्वरूपा-नुसंधानेन लज्जितं रंगदासं प्रति श्रीनिवासवचनम्, तोण्डमानामकनृपवृत्तान्तः, तस्य मृगयार्थं श्रीशेषाचलागमनम्, श्रीनिवाससमीपस्थपञ्चवर्णशुकवृत्तान्तः, तोण्डमाननृपस्य निपादेन सह श्रीनिवाससमीपागमनम्, तोण्डमाननृपं प्रति रेणुकोक्तिः, देवादिकृतश्रीलक्ष्मीस्तुतिः. ... १२ २
- १० अथ तोंडमाननृपस्य स्वपितुः सकाशाद्राज्यप्राप्तिः, तोण्डमाननृपाय वसुनिवेदितवाराहोदन्तः, नृपस्य निपादवाक्यस्वप्नाभ्यां विलमारेण शेषाचलागमनम्, भगवदुक्त्या तोण्डमाननृपकृतक्षीराभिषेकप्रतिमाणादिकम्, अस्थिसरोवरमाहात्म्यम्, कुर्व्रामस्थकुलालवंशजभीमाख्यभक्तोदन्तः, कुर्व्रामस्थभीमाख्यभक्तस्य पत्न्या सह वैकुण्ठप्राप्तिः, श्रीनिवासकृपया तोंडमाननृपस्य सारूप्यप्राप्तिः, एतन्माहात्म्य-पठनश्रवणफलश्रुतिः. ... १५ १
- ११ अथ काश्यपस्य स्वामिपुष्करिणीस्नानेन महापातकनाशः, शाकल्योक्तधर्मकथनम्. १७ १

अध्यायाः	विषयाः	प०	पृ०
१२	स्वामिपुष्करिणीस्नानात्तामिस्रादिनरकनिस्तारः, स्वामितीर्थमहिमाऽश्रद्धालूनां महा- नरकप्राप्तिः १९	१	
१३	अथ धर्मगुप्तचरित्रवर्णनम्, जैमिनिवाक्यात्स्वामितीर्थस्नानस्य धर्मगुप्तस्योन्माद- निवृत्तिः २०	१	
१४	सुमत्याख्यद्विजवृत्तान्तः, अथ सुमत्याख्यद्विजस्य किरातीसङ्गान्महापातकप्राप्तिः, सुमतिं प्रति दुर्वासःकथितब्रह्महत्यामुच्युपायः, सुमतेः स्वामिपुष्करिणीस्नाना- ब्रह्महत्याविमुक्तिः २१	२	
१५	अथ रामकृष्णतीर्थमाहात्म्यम्, रामकृष्णाख्यमहर्षितपःप्रसन्नभगवदाविर्भावः ... २२	२	
१६	अथ वेङ्कटाद्रौ जलदानप्रशंसा, श्रुतदेवपादोदकसेवनेन हेमाङ्गस्य जातिस्मरणम्, श्रुतदेवदत्तपुण्येन हेमाङ्गस्य गोधिकात्वविमुक्तिः २३	१	
१७	अथ वेङ्कटाचलक्षेत्रादिवर्णनम् २४	१	
१८	अथ श्रीवेङ्कटेश्वरवैभववर्णनम् २४	२	
१९	अथ ब्रह्मादीनां नैरन्तर्येण श्रीवेङ्कटाचले स्थितिवर्णनम्, श्रीवेङ्कटाचलारोहणसम- यानुसंधानक्रमः, पापविनाशनाख्यतीर्थमाहात्म्यम्, दृढमत्याख्यशूद्रवृत्तान्तः, दृढमतये सुमत्याख्यविप्रप्रकाशितकर्मानुष्ठानक्रमः, शूद्रस्य वैदिककर्मोपदेशेन सुमत्यनुभूतदुर्गतिः, अथागस्त्योक्त्या दुर्गत्यपनोदार्थं सुमतेर्वेङ्कटाद्रिगमनम्, सुमतेः पापनाशनस्नानेन दुर्गत्यपनोदनम्, वैदिककर्मानुष्ठानुद्दमतेर्दुर्गतिप्राप्त्य- पनोदनम् २५	२	
२०	अथ पापविनाशनतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्, भद्रमत्याख्यदरिद्रद्विजवृत्तान्तः, भद्रमतेः कामिन्या वेङ्कटाद्रिगमनप्रोत्साहनकरणम्, कामिनीकथितभूदानप्रशंसा, भद्रमतये भूदानान्मुष्यस्य सद्गतिः, भद्रमतेः पापनाशनतीरे भूदानार्थं वेङ्कटाद्रिगमनम्, भूदानप्रभावेण भद्रमतेर्भगवत्साक्षात्कारः २७	१	

अध्यायाः	विषयाः	प०	पृ०
२१	अथ रामानुजाख्यद्विजवृत्तान्तः, आकाशगंगातीरे रामानुजतपस्तुष्टभगवदाविर्भावः, रामानुजाख्यविप्रकृतभगवत्स्तुतिः, रामानुजाख्यविप्रकृतभगवत्प्रार्थना, भगवद्वर्णि- ताकाशगंगातीर्थस्नानकालः, भगवद्वर्णितभगवत्तलक्षणानि. २९	१	
२२	दानार्हस्तपात्रनिर्णयः, आकाशगंगामाहात्म्यम्, पुण्यशीलस्य वन्ध्यापतिनिमन्त्रणेन गर्दभमुखचत्वरप्राप्तिः वन्ध्यापतेः श्राद्धनिमन्त्रणानर्हत्वकथनम्, आकाशगंगास्नानेन पुण्यशीलस्य तद्विकृतिनिवृत्तिः ३०	२	
२३	अथ चक्रतीर्थमाहात्म्यम्, पद्मनाभाख्यद्विजकृततपःप्रकारः, चक्रतीर्थे पद्मनाभद्विज- कृततपस्तुष्टभगवदाविर्भावः, पद्मनाभाख्यद्विजकृतश्रीनिवासस्तुतिः, पद्मना- भस्य चक्रतीर्थे निरन्तरवासाय भगवन्नियमनम्, पद्मनाभहननोद्यतासुरवधाय भगवत्कृतचक्रप्रेषणम्, भगवत्प्रेषितचक्रकृतासुरवधः, द्विजप्रार्थनया चक्रकृत- वरदानादिः ३१	२	
२४	अथ सुन्दराख्यगन्धर्वस्य राक्षसत्वप्राप्तिनिवृत्त्योरुपोद्धातः, सुन्दराख्यस्य वसि- ष्ठोक्ताराक्षसत्वनिवृत्त्युपायः, सुन्दराख्यस्य राक्षसत्वविमुक्तिपूर्वकं स्वस्वरूप- प्राप्तिः ३२	२	
२५	अथ जात्रालितीर्थमाहात्म्यवर्णनम्, कावेरीतीरवासिदुराचाराख्यद्विजोद्धन्तः, जात्रा- लितीर्थस्नानाद्दुराचारवेतालयोर्महापातकादिनिवृत्तिः, जात्रालिवर्णितपावर्णश्रा- द्धाकरणोपकथनम्. ३३	२	
२६	अथ तुम्बरु (घोण) तीर्थमाहात्म्यम्, घोणतीर्थस्नानविमुखानां महादोषवर्णनम्, घोणस्नानस्य सर्वपापपनोदकवर्णनम्, तुम्बर्वाख्यगन्धर्वचरितम्, स्वभार्यायै तुम्बरुपदिष्टमाध्वनस्नानविधिप्रकारः, भार्या प्रति तुम्बरुदत्तशापतद्विमुक्तिप्रकारौ, घोणतीर्थेऽगस्त्यदर्शनेन तुम्बरुपत्न्या वर्षाभूतनिवृत्तिः, अगस्त्यकथितपतिव्रता- धर्माः, घोणतीर्थस्नानतृणां नानाविधफलप्राप्तिः. ३४	२	

- २७ अथ वेङ्कटाचलस्य सर्वपुण्यतीर्थाधारत्ववर्णनम्, स्वामिपुष्करिण्यादिपदार्थस्नान-
कालनिर्णयः, पुराणश्रवणस्य विशेषतः प्राशस्त्यवर्णनम्, पुराणवक्तुः सर्वपूजनी-
यत्ववर्णनम्... ३६ २
- २८ कटाहतीर्थमाहात्म्यम्, कटाहतीर्थमहिमश्रद्धाशून्यानां जनानां महानरकप्राप्तिः, कटा-
हतीर्थपानक्रमः, केशवाख्यद्विजवृत्तान्तः, गणिकालंपदस्य केशवद्विजस्य ब्रह्म-
इत्याप्राप्तिक्रमः, स्वसुतरक्षणोद्युक्ते पद्मनाभे ब्रह्महत्योक्तिः, पद्मनाभं प्रति भार-
द्वाजकथितो ब्रह्महत्याविमुक्त्युपायः, भारद्वाजोक्त्या कटाहतीर्थपानेन केशवस्य
ब्रह्महत्याविमुक्तिः ब्रह्महत्याविमुक्तसुतेन सहितं पद्मनाभं प्रति भगवदुक्तिः ... ३८ १
- २९ अथार्जुनतीर्थयात्रोपोद्घातः, अर्जुनस्य गङ्गादितीर्थावगाहनपूर्वकं सुवर्णमुख्या गमनम् ४० १
- ३० अथ सुवर्णमुखरीवर्णनम्, अर्जुनस्य स्वर्णमुखरीतीरस्थकालहस्तीश्वरादिसेवाप्राप्तिः,
अर्जुनस्य स्वर्णमुखरीतीरस्थभरद्वाजाश्रमगमनम्, अर्जुनकृतभरद्वाजसेवाक्रमः,
अर्जुनं प्रति भरद्वाजकृताऽऽतिथ्यसत्कारः... ४१ १
- ३१ अथ स्वर्णमुखरीप्रभावशुभ्रपया भरद्वाजं प्रत्यर्जुनप्रज्ञः, भरद्वाजकथितशंकरविवाह-
प्रक्रिया, भूसान्धकरणायागस्त्यस्य हिमाद्रेर्दक्षिणदिग्गमनम्... ४२ १
- ३२ अथ नद्युत्पादनायागस्त्यं प्रति अशरीर्युक्तिः, सुवर्णमुख्युत्पादनायागस्त्यं प्रति मह-
र्षिप्रार्थना, सुवर्णमुख्याविर्भावायागस्त्यकृततपःप्रकारः, अगस्त्याश्रमं प्रति चतुर्मु-
खागमनम्, अगस्त्यप्रार्थनया गंगां प्रति चतुर्मुखचोदना, अगस्त्यसमीपे स्वांश-
त्वेन गंगया कृतो नद्युत्पत्त्यभ्युपगमः... ४२ २
- ३३ सुवर्णमुखरीं प्रति शक्रादिस्तुतिः वायुकथितसुवर्णमुखरीनामनिष्पत्तिः, अगस्त्यकृ-
तस्वानीतसुवर्णमुखरीमहिमानुवर्णनम्, भारद्वाजवर्णितसुवर्णमुखरीमाहात्म्यम्,
अगस्त्यप्रतिमादानविधिः... ४४ १
- ३४ अथागस्त्यतीर्थाऽगस्त्येश्वरयोः प्रभावः, सुवर्णमुखरीस्नानकालनिर्णयः, देवार्पिपितृती-

- र्थमाहात्म्यम्, वेणासुवर्णमुखरीसंगमवर्णनम्, सुवर्णमुख्या व्याघ्रपदाह्वयनदीसं-
गमः, शंखतीर्थवर्णनम्... ४५ २
- ३५ अथ सुवर्णमुख्याः कल्पानदीसंगमः, सुवर्णमुखरीतीरस्थश्रीवेंकटाचलवर्णनम्, वेंक-
टाचलवासिभगवद्भक्तवर्णनम्, भगवत्कृतभूतसृष्ट्यादिवर्णनम्... ४६ २
- ३६ बराहकृतधरण्याद्वारक्रमः, कल्पवृत्तान्तवर्णनपूर्वकं श्वेतवराहावतारवर्णनम्... ४८ १
- ३७ शंखाभिधाननृपवृत्तान्तः, भगवदुक्त्या शंखनृपस्य श्रीवेंकटाचलागमनम्, भग-
वद्दर्शनार्थमगस्त्यस्य श्रीवेंकटाचलागमनम्, अगस्त्यं प्रति गुरुवस्वाद्युक्तिः, अग-
स्त्यादिकृतश्रीवेंकटाचलस्थरम्यवस्तुदर्शनम्... ४९ २
- ३८ अगस्त्यशंखादितपस्तुष्टस्य भगवत आविर्भावः, ब्रह्मादिप्रार्थनया भगवद्गृहीतसौम्य-
रूपप्रकारः, अगस्त्यप्रार्थनया स्वर्णमुखरीनया भगवद्भक्तसर्वाधिकत्वप्राप्तिः, शंखनृ-
पवरप्रदानपूर्वकं भगवदन्तर्धानम्, भरद्वाजवर्णितश्रीवेंकटाचलमाहात्म्यनिरूपणम्... ५० २
- ३९ पुत्रार्थमश्वनाकृततपःप्रकारः... ५२ १
- ४० व्यासप्रोक्ताकाशगङ्गास्नानकालनिर्णयः, व्यासप्रोक्तश्रीवेंकटाचलकरणीयदानप्रशंसा... ५३ १

इति वैष्णवखण्डे प्रथमं वेंकटाचलमाहात्म्यम् ॥ (२-१) ॥

॥ अथ वैष्णवखण्डे द्वितीयं पुरुषोत्तम (जगन्नाथ) क्षेत्रमाहात्म्यम् ॥ (२-२) ॥

- १ जैमिनिस्त्रिपिंसवादप्रसंगेन सर्वक्षेत्रतोऽपि पुरुषोत्तमक्षेत्रस्य मुख्यत्ववर्णनम्, सृष्टि-
भारनिपोडितेन ब्रह्मणा विष्णुस्तवकरणम्, तेन विष्णोराविर्भवनम्, दक्षिणसाग-
रस्योत्तरदिक्स्थसिंधुतीरे नीलपर्वते मया वासो विधीयते तत्र गत्वा यो मां
चक्रादिचिह्नितं पश्येत्स मुक्तपापो भवेदिति तत्पुण्यस्थानमाहात्म्यवर्णनम्, भग-
वतोऽन्तर्धानवर्णनम्... ५६ १
- २ तत्र पुरुषोत्तमक्षेत्रे ब्रह्मण आगमनम्, तावत्कावेन्द्रायसंस्तुतिखण्डे स्नात्वा भग-
वद्दर्शनेन मुक्तोऽभवादिति दृष्ट्वा ब्रह्मणा विस्मयः, अयं क्षेत्रप्रभाव इति ज्ञात्वा

- साश्चर्यं भगवन्तं नीलाद्रौ दृष्ट्वा ब्रह्मदेवकृता भगवतः स्तुतिः, यमस्य तत्रागमनम्, यमकृता भगवत्स्तुतिः, भगवदाज्ञया यमं प्रति लक्ष्म्या उक्तिः, क्षेत्रमाहात्म्यश्रवणे लक्ष्मीं प्रति यमप्रार्थना ... ५६ २
- ३ यमलक्ष्मीसंवादप्रसंगेन प्रलये मार्कण्डेयस्य नावि समारोहणं जले सर्वत्र भ्रमणञ्च, एतत्क्षेत्रनिकटे वटवृक्षदर्शनम्, बालवचनं श्रुत्वा समीपागमनञ्च, तत्र भगवद्दर्शनम्, मार्कण्डेयकृता भगवत्स्तुतिः, ततो मार्कण्डेयस्य प्रसन्नस्य भगवतो मुखे प्रवेशः, सहस्रत्रह्माण्डन्यासं तद्भगवत उदरं दृष्ट्वा तदंतं चागत्वा मार्कण्डेयस्य बहिरागमनम्, तत्रैव चावस्थानम्, इति लक्ष्म्युक्तवृत्तांतं श्रुत्वा यमेन यमेश्वरेतिनाम्ना लिङ्गस्थापनम्. ... ५७ २
- ४ लक्ष्मीयमसंवादप्रसंगेन प्रतितीर्थकिञ्चित्कथादर्शनम्, तत्र च कपालमोचनतीर्थवर्णनम्. सिन्धुराजस्य सलिलाद्वटन्यामूलान्तास्थितानामाब्रह्मस्थावरान्तानां सर्वेषां मुक्तिर्भवतीति तत्स्थानमाहात्म्यकथनम्, ततः कामाख्यनृप्रिहतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्, मङ्गलाद्यष्टदेवतानामष्टसु दिक्षु संस्थापनम्, कपालमोचनयमेश्वरमार्कण्डेयविल्वेश्वरेशनीलकण्ठेशानक्षेत्रपालाद्यष्टलिङ्गस्थापनम्. इन्द्रद्युम्नस्य कथानकम्, तदनन्तरं यमब्रह्मणोः स्वस्थानं प्रति गमनम्. भगवतो दारुमयवपुर्धारणपूर्वकमिन्द्रद्युम्नाय वरप्रदानम्, दारुवपुष्मतो हरेर्गुणानुवादश्रवणसंज्ञातकौतुकयोर्दुर्वर्तनकारिणोः पुण्डरीकांत्ररीपकनाम्नोर्ब्राह्मणक्षत्रिययोस्तत्रागमनम्, तत्रैव चेन्द्रद्युम्नेन दारुमयतीर्थस्थापनम्, तन्माहात्म्यवर्णनं च ... ५९ १
- ५ तत्तीर्थप्रभावेन पुण्डरीकांत्ररीपकयोर्वैश्यादिदुःसंगत्यागवर्णनम्, तयोर्दोषबाहुल्याद्भगवत्स्वरूपस्यादर्शनम्, भगवद्दर्शनं विनाऽन्नाग्रहणरूपनिग्रहं दृष्ट्वा भगवता तयोर्निशीथे दर्शनदानम्, ताभ्यां भगवत्स्तुतिकरणम्, सततं भगवन्नामग्रहणेन तयोर्मुक्तिवर्णनम्. ... ६१ १

- ६ एतादृशं महत्पुण्यप्रदं पुरुषोत्तमक्षेत्रं क वर्यते इति ऋषिप्रश्नं श्रुत्वा जैमिनिना नानाद्रुमसंकुलारामोपशोभिताने कसत् पुरुषसेवितपुण्यप्रददक्षिणोदधिगामिनीऋषिकुल्यानदीतोरस्थोत्कलदेशवर्तीदं क्षेत्रमिति प्रश्नोत्तरदानम्. ... ६२ २
- ७ अर्धतीनगरस्थेन्द्रद्युम्नस्य तीर्थयात्रासमुत्सुकस्याज्ञया पुरोहितप्रातुर्विद्यापते रोहिणीकुण्डकल्पवृक्षादिपारिवेष्टितं पुरुषोत्तमक्षेत्रं गन्तुमुद्युक्तस्य पथि शवरदर्शनम्. विद्यापतिशवरभाषणं च. ... ६३ १
- ८ दिनत्रयोपोषितं विद्यापति दृष्ट्वा राजकार्यमकृत्वा भगवद्दर्शनं विना नैवान्नग्रहणमिति तन्निश्चयं ज्ञात्वा चिन्तयानस्य शवरस्य विद्यापतिना सह वनप्रयाणपूर्वकरोहिणीकुण्डागमनम्, तत्र भगवद्दर्शनम्, तेन भगवत्स्तुतिकरणम्, पश्चाद्विद्यापतेः स्वदेशगमनोत्सुकत्ववर्णनम्. ... ६५ १
- ९ यात्रद्विद्यापतिः स्वदेशं गन्तुमुद्युक्तस्तावत्पूजासमये चण्डवातेन सर्वदेवानां नेत्रे स्वर्णसिकताया विकर्षणम्, तेन तेषां देवानां भगवद्दर्शनराहित्येन भगवदवलोकनप्राप्यै भगवत्स्तुतिवर्णनम्, इत उत्तरं भगवद्दर्शनं केषामपि नैव भवेदिति भगवदुक्तिवर्णनम्, ततो विद्यापतेरवन्त्यां दिनात्यये प्रतिनिवृत्त्यागमनम्, राजकृतोत्थानादिसत्कारेण विद्यापतिना राज्ञः कण्ठे निर्माल्यमालायाः समारोपादिवर्णनम्, विद्यापतीन्द्रद्युम्नाभ्यां भगवत्स्तुतिकरणम्, विद्यापतिकथितपुरुषोत्तमक्षेत्रोहिणीकुण्डादितीर्थप्रभाववर्णनम्. ... ६६ २
- १० इन्द्रद्युम्नवचसा विद्यापतिना पुरुषोत्तमक्षेत्रस्थभगवत्स्वरूपादिवटवृक्षाद्यनेकतीर्थमाहात्म्यपूर्वकं सायाह्ने चण्डवातेन व्यथितदेवस्थितिस्वरूपवर्णनम्, तत्रांतरे तत्समीपे नारदागमनम्, इन्द्रद्युम्नकृतनारदसत्कारः, इन्द्रद्युम्नं प्रीति नारदकथितवैष्णवमाहात्म्यवर्णनम्. ... ६८ १
- ११ नीलाद्रिस्थभगवद्दर्शनसमुत्सुकोऽयमिति ज्ञात्वा त्वां तत्र नेष्यामीति नारदवचनमाकर्ण्य राज्ञः पुरोहितेन समं सर्वनागरिकाननुलक्षीकृत्य सर्वैः सह नीलमाधवदर्शनं

ग्रहीतुं नारदेन समं मेरीमृदंगादिवाद्यैः सह चतुरङ्गसैन्यं गृहीत्वा बहिः प्रस्थानम्,
पथि चोत्कलदेशसीमास्थां चर्चिकानाग्रीं देवीं दृष्ट्वा तस्या वर्णनम्, ओदूराज-
कृतेन्द्रद्युम्नस्वगतवर्णनम्, तयोर्मिथः संभाषणोत्तरं निशीथे ओदूराज इन्द्रद्युम्ना-
ज्ञया निजनगरं प्रत्यागमनादिवृत्तान्तवर्णनम्. ७० २

१२ ओदूराजगमनानन्तरं गतेन नारदेनेन्द्रद्युम्नाय मध्येमार्गं पर्वतोपरि स्थितस्य शिव-
मंदिरस्य वृत्तान्तकथनम्, तत्र गौरीप्रियं कुर्वता शंकरेण वाराणसीसमीपस्था-
विमुक्तिक्षेत्रस्थापनम्, काशीराजेन शिवतो वरलब्धिः, श्रीकृष्णकाशिराजयोर्युद्धं,
काशीनगरोपरि श्रीकृष्णप्रेषितसुदर्शनेन काशिराजस्य शिरश्छित्त्वा काशीनगरी-
दाहः, तद्रोपितेन शिवेन श्रीकृष्णोपरि पाशुपतास्त्रप्रहरणम्, पाशुपतं विजित्य
काश्यां निर्दग्धायां भीतेन शंकरेण विष्णुस्तुतिकरणम्, स्तुतिप्रसन्नेन
विष्णुना मन्नाम्राख्यातं पुरुषोत्तमेतिक्षेत्रस्थापनं कुर्वित्यादेशकरणम्, विष्ण्वाज्ञया
श्रीशंकरेण पुरुषोत्तमक्षेत्रस्थापनम्, इति तत्क्षेत्रस्थापनमाहात्म्यं श्रुत्वेन्द्रद्युम्नेन
नीलमाधवपुरुषोत्तमस्तुतिकरणम्, तत एकाग्रनामकं त्र्यम्बकक्षेत्रमागत्य तं
पूजयित्वा कोटिलिंगेशस्य स्तुतिकरणम्, तेन प्रसन्नेन कोटिलिंगेशेन इन्द्रद्युम्नस्य
वैष्णवत्ववर्णनम्, शिवान्तर्धानम्, तत इन्द्रद्युम्नस्य नारदेन साकं कपोतेशक्षेत्रे
गमनम्, बिल्वेशादिदेवता नमस्कृत्य नारदेन सह रथमास्थाय भगवच्चिन्तनं
कुर्वत इन्द्रद्युम्नस्य भगवत्सान्निध्ये गमनम्. ७३ २

१३ शंकरधृतकपोतवेपेण भगवदाराधनां कृत्वा तत्प्रसादेन कपोतेशस्थलीस्थापनम्, ततः
पातालवासिभिर्देवैः पीडितां भुवं दृष्ट्वा तदसुरनिवर्हणाय श्रीकृष्णेन बिल्वफलं
गृहीत्वा भगवदाराधनां कृत्वा त्र्यम्बककृपया असुराञ्जित्वा बिल्वेशक्षेत्रस्थापनम्,
तन्माहात्म्यवर्णनं च. ७६ १

१४ सपुरोहितरथेन्द्रद्युम्नस्य नारदेन सह नीलकण्ठक्षेत्रं प्रति गमनम्, वर्तमानं वाम-
बाहु-फुरणाद्यपशकुनान्दृष्ट्वा सुदुःखितेन राज्ञा नारदं प्रति किमिदमिति प्रश्नः,

ततो नारदेन त्वया समं पुरुषोत्तमक्षेत्रे गत्वाऽन्तर्हितेऽपि भगवति दारवतुं
दृष्ट्वाऽश्नक्तुं विधाय ते भगवद्दर्शनं निश्चयेन कारयिष्यामीति प्रतिज्ञापूर्वकमिन्द्र-
द्युम्नस्य सान्त्वनम्. ७६ २

१५ ततो नारदेन सह सविप्रस्येन्द्रद्युम्नस्य नीलपर्वतोपरि तिष्ठन्तं देवं द्रष्टुं नीलकण्ठ-
सकाशतो निर्गत्य नीलभूषरशिखरोपरि नरसिंहदर्शनम्, भगवद्दर्शनं गृहीत्वा ततो
नारदेन पुरुषोत्तमभगवत्स्थितिस्थलदर्शनम्, ततः सर्वैः सहेन्द्रद्युम्नेन भगवत्स्तुति-
करणम्, स्तुतिप्रसन्नेन भगवताऽशरीरिण्या वाण्येन्द्रद्युम्नाय वाजिमेषं कुर्वित्याज्ञा-
करणम्, भगवदाज्ञेयेन्द्रद्युम्नकृतवाजिमेषसमारंभवर्णनम्. ७७ २

१६ नारदानुज्ञया नरसिंहमूर्तिस्थापनार्थमप्रत इन्द्रद्युम्नस्य गमनम्, चन्दनद्रुमसमीपमाग-
त्येन्द्रद्युम्नं प्रति त्वदर्थं नरसिंहालयं घटयिष्यामीति देवशिल्पिसुतस्य संभाषणम्,
इन्द्राद्युम्नाज्ञया देवशिल्पिना देवालयनिर्माणम्, ततो नारदहस्तेन नरसिंह-
मूर्तिस्थापनम्, स्थापितनृसिंहमूर्तेरिन्द्रद्युम्नकृतस्तुतिवर्णनम्, नृसिंहमाहात्म्य-
वर्णनम्. ७८ २

१७ इन्द्रद्युम्नेन क्रतुकरणार्थं सेन्द्रादेवान्स्तुत्या आमन्त्र्य च देवसाहाय्येन वाजिमेष-
क्रतुयज्ञमहोत्सवकरणम्, तद्यज्ञप्रभावेणेन्द्रद्युम्नस्य दिनेदिने काङ्त्याधिक्यं गतस्य
स्यमे शेषशायिभगवद्दर्शनम्, नारदं प्रति स्वप्रवृत्तान्ते प्रोक्ते नारदेन तस्य
स्वप्नस्य सुफलकथनम्. ८० १

१८ अथ बिल्वेश्वरासन्नप्रदेशे समुद्रस्य तटान्तेऽकस्मादागत्य प्रादुर्भूतं कंचिद्वृक्षं दृष्ट्वा
विस्मयमापन्नैस्तद्रक्षकै राजानं प्रति वृक्षदर्शनवृत्तान्तनिवदनम्, ततोऽवभृथस्नानेन
यज्ञपारेसमाप्तिः, भगवद्रोमभिर्निर्मितोऽयमिति नारदेन तद्वृक्षमाहात्म्यवर्णनम्,
वृक्षस्थापनम्, ततः कस्मिंश्चित्समये पूजां कर्तुं स्थितेनेन्द्रद्युम्नेन कीदृशी विष्णु-
मूर्तिर्विधयेत्येवं नारदं प्रति प्रश्नः, को वा चेदृशी मूर्ति विधास्यतीति चि-त-

अध्यायाः	विषयाः	प०	पृ०
	यतस्तस्य राज्ञोऽपि भगवद्भूतवृद्धवर्द्धाकिस्वरूपदर्शनम्, अहं तां मूर्तिं विधास्या- मिति कथयित्वा तस्यैतस्यां पटाच्छादितायां वेद्यामेवान्तर्धानम्. ८२ २		
१९	अथेन्द्रयुञ्जं प्रत्याकाशवाप्यौ सिद्धमूर्तिसंस्कारपूर्वकस्थापनादिपूजाप्रवृत्तिविषयकाज्ञा- करणम्, ततः पञ्चदशदिनोत्तरं महावेदिवेष्टनमुन्मोच्य सिंहासनस्थितराम- कृष्णसुमद्रावासुदेवसुदर्शनानां दर्शनम्, तद्दर्शनसंज्ञातमहानन्दनिमग्नयेन्द्रयुञ्जस्य नारदेन भाग्याद्याधिक्यवर्णनम्. ८३ २		
२०	नारदबोधितेन राज्ञा विष्णुस्तुतिकरणम्, नारदेन च गद्यरूपेण भगवद्रूपधारिणः स्थाणोः स्तुतिकरणम्, अन्यैर्ऋष्यादिभिरपि भगवद्वर्णनकरणम्, इन्द्रयुञ्जेना- नेकमन्त्रसूक्तादिभिः सपरिवारस्य भगवतः पूजनम्, ततश्च राज्ञा ब्राह्मणेभ्यस्तत्र कोट्यवधिगोप्रदानम्, ततश्चेन्द्रयुञ्जेन भगवद्भव्यप्रासादनिर्माणायारम्भकरणम्, इन्द्रयुञ्जविनिर्मितप्रासादप्रतिष्ठापनार्थं विध्याज्ञया देवानां तत्रागमनम्. ८४ २		
२१	श्रुत्यादिबहिर्तोषार्थैर्विना नैव भगवद्दर्शनमिति कस्यचिद्वेदपाठिनो ब्राह्मणस्य मुखाद्गुरुवपुर्माहात्म्यवर्णनं श्रुत्वा नारदेनेन्द्रयुञ्जराज्ञे वेदविहितभगवदुपासनोपदे- शकरणपूर्वकं प्रतिष्ठाकाले ब्रह्मणो निमन्त्रणार्थं स्वस्य ब्रह्मलोकं प्रति गंतुमिच्छा- प्रकटनम्, राज्ञोऽपि ब्रह्माणं निमन्त्रयितुं ब्रह्मलोकं प्रति नारदाग्रे स्वेच्छाप्र- कटनम्. ८६ १		
२२	अथ नारदेन सममिन्द्रयुञ्जस्य पुष्परथविमानेन ब्रह्मलोकं प्रति गमनम्, मध्येमार्गे राज्यचिन्तया व्याकुलितचित्तं नृपं प्रति शोककारणविषये नारदेन प्रश्नकरणम्, राज्ञश्चिन्ताकारणं श्रुत्वा नारदेन नृपस्य समाधानकरणपूर्वकं चिन्तादूरीकरणम्, तत इन्द्रयुञ्जनारदयोः सर्वलोकान्भ्रान्त्वा ब्रह्मलोकं प्रति प्राप्तपूर्वकं द्वारपालादि- कृतसत्कारवर्णनम्. ८७ २		
२३	इन्द्रयुञ्जेन ब्रह्मदेवप्रणामकरणम्, किमर्थमागमनमिति ब्रह्मणा प्रश्ने कृते सतीन्द्रयु- ञ्जेन मया निर्मिते प्रासादे देवस्थापनं कर्तुं भवद्विरागन्तव्यमेवेति ब्रह्माणं प्रति		

अध्यायाः	विषयाः	प०	पृ०
	प्रार्थनाकरणम्, अथेन्द्रयुञ्जाय भूतले बहुकालात्ययवृत्तान्तकथनपूर्वकं पद्मनि- धिना देवैश्च सह भूतलं प्रति गमनायाज्ञाकरणम्, प्रतिष्ठाकर्मणि स्वस्या- गमनायाश्चासनप्रदानम्, ततो ब्रह्माज्ञयेन्द्रयुञ्जमहीमतेः सर्वदेवैः पद्मनिधिना ब्रह्मर्षिभिश्च सह भूतलं प्रत्यागमनम्. ८८ १		
२४	देवैर्धर्मैः पद्मनिधिना च सहेन्द्रयुञ्जेन तत्रागत्य भगवद्दर्शनं गृहीत्वा पुरुषसूक्तेन भगवत्स्तुतिकरणम्, ततः पद्मनिधिद्वारा दारुमूर्तिं स्थापयेति नभोवाण्या भग- वद्वचनम्. ९० १		
२५	नारदलिखितसाहित्यसंभारसंग्रहपत्रं श्रुत्वेन्द्रयुञ्जाज्ञया पद्मनिधिना स्वर्णशालानिर्मा- णम्, नारदाज्ञया विश्वकर्मणा स्थन्दनत्रयनिर्माणम्, तस्य रथस्य नारदकरेण स्थापनम्, तत्प्रसंगेन रथस्थापनविधिप्रकारवर्णनम्, रथध्वजे नृसिंहमूर्तिं विधाय समन्त्रकां गरुडप्रार्थनां कृत्वा रथे भगवन्मूर्तिप्रतिष्ठापनवर्णनम्, पश्चाद्भगवत्प्रा- र्थनां कृत्वा केन रथावयवेन नष्टेन कस्य विनाश इत्यपघातादिदोषवर्णनम्, रथ- स्यासमंततो दिग्देवतास्थापनादिप्रकारवर्णनम्, भगवत्स्वरूपवर्णनम्, भगवता लोकानामाशीर्वादप्रदानम्. ९१ १		
२६	प्रासादस्थापितस्य भगवत इन्द्रयुञ्जेन पूजनकरणम्, स्वराष्ट्रेऽन्यराज्ञ आगमनशंकया क्रुद्धस्य ससैन्यस्य गालनृपतेस्तत्रागमनम्, तस्य गालभूभूत इन्द्रयुञ्जसंपादिता- न्दुर्लभसंभारान्दृष्ट्वाऽऽश्चर्यचकितत्वम्, पश्चाद्भूमौ तेन गालेनेन्द्रयुञ्जं प्रति स्वस्य युद्धार्थागमनादिसर्ववृत्तकथनम्, ततो गालेन्द्रयुञ्जयोर्भिधः संभाषणोत्तरमिन्द्रयु- ञ्जस्य स्वात्मपूर्ववंशपुरुषत्वं ज्ञात्वा गालभूपतिनेन्द्रयुञ्जस्य स्वराज्यसिंहासने स्थापनपूर्वकं तदाज्ञावर्तित्वस्वीकरणम्. ९२ २		
२७	अथ ब्रह्मेन्द्रादिभिरीन्द्रयुञ्जतभगवन्मन्दिरप्रतिष्ठार्थं ब्रह्मलोकाद्भूलोकमागत्येन्द्रयु- ञ्जभक्तिवैभववर्णनम्, ततो ब्रह्मागमनसंतुष्टेनेन्द्रयुञ्जेन ब्रह्मदेवप्रार्थनाकरणम्, ब्रह्म- देवेन रथप्रासादादिकानां दर्शनं गृहीत्वा भगवत्स्तोत्रकरणम्, ततः सुमद्रात्यन्दनं		

- गत्वा ब्रह्मदेवकृतसुभद्रास्तुतिवर्णनम्, बलभद्रस्य स्तोत्रकरणम्, स्यन्दनत्रयपूजन-
फलश्रुतिकथनम्. ९३ २
- २८ ततोऽकस्मात्प्रकटितं भयंकरं नरकेसरिस्वरूपं दृष्ट्वेन्द्रद्युम्नादिकानां भयत्रस्ततावर्ण-
नम्, नारदवचसा ब्रह्मणा नृसिंहप्रभावकथनम्, नृसिंहस्य ब्रह्मणा स्तोत्रकरणम्,
देवताप्रतिष्ठासमयोच्चारितमंत्रैस्तत्तद्देवतानां प्रत्यक्षदर्शनं स्वस्थानावस्थानं च, वेदा-
दीनामपि प्रत्यक्षमूर्तिभिरागमनम्, ब्रह्मदेवेनेन्द्रद्युम्नाय मन्त्रोपदेशकरणम्, ततो
लक्ष्मीनरसिंहयोः शान्तिकरणम्, दारुदेवतापूजनमाहात्म्यवर्णनम्. ९५ २
- २९ इन्द्रद्युम्नेन बलभद्रस्य द्वादशाक्षरमंत्रैर्नारायणस्य पुरुषसूक्तेन देव्या देवीसूक्तेन
चार्चनम्, ततो ब्रह्मदेवेन दारुदेहस्येन्द्रद्युम्नभक्तपालनाय स्तोत्रकरणम्, दारु-
देहेन भगवतेन्द्रद्युम्नाय वरप्रदानम्, दारुदेहेन स्वमुखतो राज्ञे स्थानमाहात्म्यक-
थनम्, मासतिथ्यादियोगपरत्वेन जपदानादिफलश्रुतिवर्णनम्. ९६ २
- ३० ज्येष्ठमासे स्नानदानादिमाहात्म्यवर्णनम्, मार्कण्डेयावटपञ्चवारुणन्यग्रोधनारायण-
सीरध्वजस्यन्दनत्रयस्थदारुदेहविष्णुबलभद्रसुभद्रादिस्वर्गद्वारचतुःस्वस्तिककोणक-
सिंधुराजादित्थिक्षेत्रस्थानमाहात्म्यवर्णनपूर्वकं स्तोत्रपूजाद्यनेकविधिविधानफल-
कथनम्. ९८ १
- ३१ ततश्चेन्द्रद्युम्नसरस्नानमाहात्म्यवर्णनपूर्वकं नृसिंहमंत्रोच्चारणेन बहुफलप्राप्तिकथनम्,
मन्त्रस्थितपुरुषोत्तमदर्शनमाहात्म्यम्, ज्येष्ठमासे पुरुषोत्तमस्नानमाहात्म्यम्, पुरु-
षोत्तमस्तोत्रपद्धतिवर्णनम्, पुरुषोत्तमदर्शनेन स्वेष्टसर्वफलप्राप्तिकथनम्. १०१ १
- ३२ दक्षिणामूर्तिदर्शनमाहात्म्यफलवर्णनम्, ज्येष्ठपञ्चकव्रतवर्णनम्, महाज्यैष्ठीदिने जा-
तस्य पुरुषोत्तमदर्शनस्य फलमाहात्म्यवर्णनम्, पञ्चदीपान्प्रज्वाल्य नृसिंहपूजनं
विधेयमित्यादिमाहात्म्यवर्णनम्, ज्येष्ठपौर्णमास्यां कृतस्वोपोषणस्य कृष्णबलभ-
द्रसुभद्रापूजनस्य च फलकथनम्. १०३ १

- ३३ महादेवीमहोत्सवप्रधानदेवतापूजनस्नानदानादिविधिमाहात्म्यवर्णनम्, सुरथं कृत्वा
यात्रार्थं भगवन्मूर्तिं स्थापयित्वा तस्य सीमोल्लंघनादिवर्णनम्, रथस्थविष्णुदर्शनम-
हाफलप्राप्तिवर्णनम्, महादेवीव्रते पुरुषोत्तमबलभद्रसुभद्रादर्शनफलवर्णनम्,
महाज्यैष्ठ्यां दारुदेहदर्शनफलम्, सहस्रदीपप्रज्ज्वलनमाहात्म्यम्. १०४ २
- ३४ अश्वमेधांगसरस्तीर्थमाहात्म्यवर्णनम्, विन्दुतीर्थमाहात्म्यम्, महावेद्यां कृतस्य पितृ-
कर्मणः फलवर्णनम्, इन्द्रद्युम्नसरोत्सिंहक्षेत्रवनजागरणतीर्थदृषीकेशादित्थिक्षेत्रस्थान-
दानादिमाहात्म्यवर्णनम्. १०६ २
- ३५ रथरक्षाकरविधिकथनम्, तत्रस्थपुरुषोत्तमबलभद्रसुभद्रादर्शनफलवर्णनम्, तत्स्तुति-
प्रकारकथनम्. १०७ २
- ३६ शयनोत्सवव्रतविधिकथनम्, आषाढीमारभ्य कार्तिकीपर्यन्तं चातुर्मास्यपुण्यकाल-
वर्णनम्, नानाविधपापक्षालनार्थं चातुर्मास्ये तीर्थस्नानपुरुषोत्तमादिक्षेत्रदर्शन-
फलम्, चातुर्मास्ये ग्राह्याग्राह्यवस्तुविचारकथनम्, चातुर्मास्ये धार्थिनियमानुकथ-
नम्, एतच्चातुर्मास्योद्भवव्रतमाहात्म्यश्रवणफलम्. १०८ १
- ३७ कर्कसंक्रांत्यां दक्षिणायनारंभपुण्यकालनियमक्रमवर्णनम्, दक्षिणायने पुरुषोत्तम-
पूजनफलम्, पुरुषोत्तमस्य दशदिक्षु स्थितानां देवाणां नामनिर्देशस्तद्दर्शनपूजन-
फलकथनं च, इन्द्रद्युम्नेन शतवर्षाति नृहरिदर्शनम्, श्वेतराजेन पुरुषोत्तमनृसिंहयोः
पूजनं स्तवनं च, भगवता राज्ञे वरप्रदानम्. १०९ १
- ३८ श्वेतराज्ञे वरं दत्त्वा भगवतोऽन्तर्धानम्, भगवदुच्छिष्टभक्षणफलकथनम्, भगव-
त्तीर्थप्राशननिर्मात्यधारणादिफलकथनम्, कलिकालनिर्यायः, कलौ भगवन्निन्त-
नेन फलप्राप्तिवर्णनम्, भगवतो दयादाक्षिण्यादिस्वभाववर्णनम्, कस्यचिद्विजस्य
पुरुषोत्तमक्षेत्र आगमनम्, द्विजेन संशयवता भगवदुच्छिष्टमिति मत्वा भगव-
न्निवेदितमन्नं नैव भक्षितमतस्तस्य देहपीडासंप्राप्तिकथनम्, अन्याद्विजानां भगव-
दुच्छिष्टभक्षणेन देवतुल्यशान्तिप्राप्तिवृत्तान्तः, नैवेद्यं त्यक्तवतो द्विजस्येश्वर-

प्रार्थनां कृत्वा संजातया नृसिंहकृपया सौंदर्यप्राप्तिकथनम्, दमनकदैत्यविनाश- समये सुगंधिनिर्मितमालोत्पत्तिकथनम्, भगवद्भक्तपूजनपूर्वकदेवपूजनविधिवर्ण- नम्, इष्टैः सह नृसिंहप्रसादभोजनादिकथनम्. ११० १	
३९ दक्षिणामूर्तिदर्शनेन शयनोत्सवव्रतविधानेन च सर्वयात्राफलवाप्तिकथनम्, भग- वच्छयनपरिवर्तनकालकथनम्, कौमुद्याख्योत्थापनमहोत्सवविधिकालकथनम्, तस्मिन्काले भगवत्पूजासाहित्यवर्णनम्, पूजाफलकथनम्, अनयैव पूजया सार्ध- त्रिकोटितीर्थभिषेकफलप्राप्तिकथनम्. ११२ २	
४० मार्गशीर्षशुक्लपष्ठ्यां प्रावरणोत्सवकथनम्, प्रावरणोत्सवव्रतविधिविधानफलकथनम्. ११४ २	
४१ पुष्यस्नानोत्सवव्रतदिनविधानकथनम्, पुष्यस्नानोत्सवव्रतपूजासाहित्यादिवर्णनम्. ११४ २	
४२ मकरसंक्रमणविधिपूर्वकमुदगयनकाले तीर्थस्नानभगवद्दर्शनादिकथनम्. ... ११५ १	
४३ फाल्गुने मासि दोलारोहणविधिकथनम्, ... ११६ १	
४४ फाल्गुनपौर्णमास्यां सांवत्सरव्रतविधानम्, विष्णुमूर्तिप्रतिष्ठावर्णनम्, ज्येष्ठपंचकव्रत- वर्णनम्. ११६ २	
४५ वासन्तिकादमनभंजिकायात्राकथनम्. ११७ २	
४६ अक्षयमोक्षदयात्राकथनम्, तस्यां यात्रायां भगवत्स्तोत्रवर्णनम्. ११७ २	
४७ नीलाचलोपरि स्थितस्य दारुदेहस्य भगवतो दर्शनफलवर्णनम्. ११८ २	
४८ प्रासादस्थापनानन्तरमिन्द्रशुभ्रेन किं कृतमिति महर्षीणां प्रश्न इन्द्रशुभ्रकृतभगवत्स्व- रूपवर्णनपूर्वकं प्रश्नोत्तरदानं पुरुषोत्तममाहात्म्योपसंहारश्च. ११९ १	
४९ पुराणमाहात्म्यफलश्रवणम्. ११९ २	

इति वैष्णवखण्डे द्वितीयं पुरुषोत्तम (जगन्नाथ) क्षेत्रमाहात्म्यम् ॥ (२-२) ॥

अथ वैष्णवखण्डे तृतीयं बदरिकाश्रममाहात्म्यम् ॥ (२-३) ॥

१ सूतशौनकासंवादप्रसंगेन केन मुक्तिर्भवेदिति प्रश्ने शिवस्कन्दसंवादादरम्भः, तत्रोपक्रम- पूर्वकं गङ्गागोदावरीयमुनानर्मदादिवहुतीर्थवर्णनपुरःसरकाश्यादिक्षेत्रमाहात्म्यवर्ण- नपूर्वकवदर्याख्यक्षेत्रमाहात्म्यवर्णनम्, अयोध्याक्षेत्रमाहात्म्यम्, गोमतीतीर्थस्नान- विधिवर्णनम्, पञ्चक्रोशीतीर्थयात्राफलम्, विश्रान्तितीर्थस्नानफलम्, रामतीर्थे स्वर्णदानमाहात्म्यम्, मार्कण्डेयहृदस्नानफलकथनपूर्वकजगन्नाथदर्शनमाहात्म्यम्, इन्द्रशुभ्रहृदस्नानमाहात्म्यम्, बदरीनामकीर्तनेनोपयुक्तसर्वफलप्राप्तिकथनम्. १२३ १	
२ बदर्याख्यक्षेत्रस्थोत्पत्तिपूर्वकं माहात्म्यवर्णनम्, सुतासंगमकारिणो ब्रह्मदेवस्य शिवेन पञ्चममस्तकच्छेदनवृत्तान्तवर्णनम्, तदा तद्ब्रह्मकपालं हस्ते गृहीत्वा शिवस्य ब्रह्महत्यादोषनिवृत्त्यर्थं सर्वतीर्थेषु गमनम्, ततो गिरिजापतेर्बदरिकाश्रमे गमनम्, बदरिकाश्रमगमनेन शिवस्य ब्रह्महत्यानिरासः, दशाश्वमेधिकतीर्थवर्णनम्, व्यासव- चनादप्रेर्बदरिकाश्रमं प्रति गमनम्, अभिकृतभगवत्स्तुतिवर्णनम्. १२४ १	
३ अभितीर्थमाहात्म्यवर्णनम्, नारदशिलामार्कण्डेयशिलयोर्माहात्म्यवर्णनम्. ... १२५ १	
४ वैनतेयशिलामाहात्म्यवर्णनम्, वाराहीशिलामाहात्म्यम्, तत्र भगवतो देवर्ष्यादिभिः स्तुतिकरणम्, नारसिंहीशिलामाहात्म्यम्. ... १२६ २	
५ भगवत्प्रदक्षिणाफलकथनम्, विशालायां भगवतोऽदर्शनं दृष्ट्वा ब्रह्मादिदेवैः क्षीराब्धौ भगवतः स्तुतिकरणम्, भगवदाविर्भावः, कुमेधसां महर्शनं स्यादिति भिया मयान्तर्धानं कृतमित्याभिधाय भगवतोन्तर्धानम्, शिवकृतभगवत्स्थापनम्, बदरी- दर्शनेन बदरीतिनामग्रहणेन च ब्रह्माण्डदानफलप्राप्तिः, बदरीक्षेत्रे ब्राह्मणभोजनादि- दानमाहात्म्यवर्णनम्. १२७ २	
६ पितृतीर्थकपालमोचनतीर्थब्रह्मतीर्थोत्पत्तिवृत्तान्तवर्णनम्, ब्रह्मणा तत्र तपःकरणम्, भगवद्दर्शनसंज्ञातसन्तोषेण ब्रह्मणा भगवत्स्तुतिकरणम्, भगवतः प्रसादा-	

- ब्रह्मणः सृष्ट्युत्पत्त्यधिकारप्राप्तिः, ब्रह्मणः सर्ववेदार्थज्ञानाधिकारप्राप्तिः, सरस्वती-
ज्ञानप्रभावेन वेदव्यासस्य पुराणादिसंहिताकरणाधिकारप्राप्तिः, काम्यतीर्थमाहा-
त्म्यम्, वसुधारातीर्थमाहात्म्यवर्णनम्. १२९ १
- ७ प्रभासपुष्करगयानैमिषकुरुक्षेत्रादिपञ्चधारातीर्थमाहात्म्यम्, पञ्चधारातीर्थानां मंलि-
नत्वप्राप्तिस्तन्निवृत्त्यर्थं च तेषां वदरिकाश्रमे गमनम्, सोमकुण्डस्योत्पत्तिपूर्वकं
माहात्म्यम्, सप्तपदचतुःस्रोतोर्वशीतीर्थमाहात्म्यम्. १३० २
- ८ विशालायां भगवदावासेन संतुष्टैरिन्द्रादिभिर्महं हित्वा विशालां प्रति गमनम्, तदा
भगवतेन्द्रादिसुखहेतोर्मैरोस्तत्र विशालायां स्थापनम्, देवैर्भगवत्स्तुतिकरणम्,
भगवदाज्ञया देवानां तत्रैव वासः, वदरिकाश्रमे लोकपालस्थापनम्, वदरिकाश्रमे
दानेन सर्वफलप्राप्तिवर्णनम्, धर्मक्षेत्रवर्णनम्, दण्डपुष्करिणीतीर्थवर्णनम्. १३२ २
- इति वैष्णवखण्डे तृतीयं वदरिकाश्रममाहात्म्यम् ॥ (२-३) ॥
- अथ वैष्णवखण्डे चतुर्थं कार्तिकमासमाहात्म्यम् ॥ (२-४) ॥**
- १ मङ्गलाचरणम्, कार्तिकमासवैभवं ज्ञातुं सूतं प्रति शौनकप्रश्नः, प्रश्नोत्तरं वक्तुं
सूतोक्तिः, ब्रह्मनारदसंवादे प्रस्तावपूर्वकं कार्तिकव्रतप्रशंसनम्, आपत्काल कार्ति-
कव्रतकरणनिर्णयः. १३६ १
- २ ब्रह्मा नारदं प्रति कार्तिकव्रतधर्मानाह, तत्र गुरुशुश्रूषाप्रसंगेन गौतमशिष्याणां मेधा-
विकपिलमुमतीनामितिहासो व्रतधर्माश्च, अन्नदानप्रसंगेन सत्यकेतुद्विजाख्यानम्,
गोदानप्रसङ्गेन सुमतिब्राह्मणेतिहासः, नामस्मरणप्रसङ्गेन पुष्करेतिहासकथनम्,
गीतापठनमाहात्म्यप्रसङ्गेन जडब्राह्मणेतिहासकथनम्, शिलादानप्रसङ्गेन ब्राह्म-
णोंकथाकथनम्. १३७ २
- ३ कार्तिकव्रतारंभावसानकालनिर्णयपूर्वकव्रतवैभववर्णनम्. १४१ १
- ४ ज्ञानकालनिरूपणपूर्वकं ज्ञानविधिः, कूपतीर्थादिपूतरोत्तराधिकपुण्यदायकज्ञान-
कालनिरूपणम्, तुलकं कावेरीज्ञानफलनिरूपणम्, पञ्चनदीतीर्थमाहात्म्यम्,

- ज्ञान उत्तममध्यमाधमकाललक्षणं भर्तृप्रशंसा च, तीर्थस्तानफलभाङ्गमनुष्यलक्ष-
णम्, चतुर्विधज्ञानलक्षणम्. १४३ २
- ५ उपःकालमारभ्य दिनकृत्यनिरूपणम्, तत्र मूत्रपुरीषोत्सर्जनविधिः, दन्तधावनादि-
विधिः, स्नानादिकृत्यम्, हविष्यान्नाभिषान्ननिरूपणम्, मुखशुद्ध्यादिशयना-
न्तकर्मनिरूपणम्. १४६ १
- ६ कार्तिके कर्तव्याकर्तव्यव्रतदाननिरूपणम्. १४८ १
- ७ विष्णुमंदिरे दीपदानमाहात्म्ये कुत्सद्विजकथानकम्, परदीपप्रबोधमाहात्म्यप्रसंगेन-
न्दुमतीवेश्येतिहासकथनम्, आकाशदीपदानमाहात्म्यम्, खगमार्जारकथानकम्,
तत्रैव चन्द्रशर्मसुनन्दनृपसंवादेन कार्तिकव्रतधर्मनिरूपणम्, दीपमाहात्म्यम्,
आकाशदीपदानविधिः, आकाशदीपदानेन पिशाचमुक्तिकथनम्, पञ्चदिनेषु दीप-
दानम्, कार्तिकदीपकरणे स्थलानि, दीपदाने हरिकरब्राह्मणेतिहासः, कर्पूरदी-
पदानादिकलम्. १४९ २
- ८ तुलसीमाहात्म्यकथनप्रसङ्गेन हरिमेघःसुमेधोब्राह्मणेतिहासः. १५३ १
- ९ वत्सद्वादशीविधानम्, पञ्चदीपे शकुनावलोकनम्, वत्सद्वादशीव्रतेनैकाङ्गीगोपालि-
काया धनधान्यसुखप्राप्तिवृत्तान्तवर्णनम्, यमत्रयोदशीविधानम्, हेमनकस्येति-
हासः, नरकचतुर्दशीविधानम्, दीपावलिविधानम्, तत्र कौमुदीशब्दार्थः, पार्वण-
श्राद्धादिकरणम्, सायं महालक्ष्मीमहाकालीमहासरस्वतीपूजा, लक्ष्मीप्रबोधोत्सव-
प्रकरणम्, दीपोत्सवनीराजनम्, बलिराज्यबालक्रीडाशुभाशुभशकुनावलोकनम्,
अर्धरात्रेऽलक्ष्म्या बहिर्निष्कासनम्, सुखरात्रिव्रतकथनम्. १५४ २
- १० द्यूतप्रतिपद्वर्णनम्, बलिराज्यप्रतिपन्निरूपणम्, प्रतिपत्तिथिनिर्णयः, अंगणे गोमयमू-
र्तिपूजनम्, गोवर्धनपूजा, बलीवर्दमहिषवृषभाणां युद्धक्रीडादर्शनम्, मार्गपाली-
विधिः, रात्रौ बलिपूजाविधानम्, गोक्रीडावर्णनम्, यष्टिशकुनावलोकनम्. १५८ २
- ११ यमद्वितीयाव्रतविधानम्. १६० २

अध्यायाः

विषयाः

प० पृ०

- १२ धात्रीमाहात्म्यम्, तत्र धात्रीपूजाविधिः, धात्रीवृक्षोत्पत्तिवृत्तान्तः, धात्र्यां देवतानि-
वासवर्णनम्, धात्रीच्छायामाहात्म्यम्, तत्र वैद्येतिहासः, कथाश्रवणेन सूषकमु-
क्तिकथनम्, धात्रीच्छायायां भोजनमाहात्म्यम्, धात्रीच्छायासु भोजनेन दोषवि-
नाशवर्णनम्, धात्रीमालाधारणम्, धात्रीच्छायायां दीपमालाधरणम्, धात्रीच्छा-
यायां दंपतिभोजनफलम्, धात्रीफलमाहात्म्यम्, आमलकरनानफलं वर्ज्यकालश्च,
धात्रीच्छायायां पिण्डदानफलम्, धात्रीफलधारणेऽङ्गावयवविशेषवर्णनम्, धात्री-
च्छायायां ब्राह्मणपूजनफलम्, धात्रीपूजायां तिथयः, वनभोजनविधानम्, धात्री-
स्पर्शमाहात्म्यम्, गृहे धात्रीवृक्षमाहात्म्यम्. ... १६२ २
- १३ सत्यभामाकृष्णसंवादे सत्यभामायाः पूर्वजन्मनि कार्तिकव्रतपुण्येन कृष्णभार्वात्त्वप्रा-
प्तिर्जातेति वर्णनम्, सर्वेषां मध्ये कार्तिकः प्रवरः कथमिति पृष्टेन कृष्णेन सत्य-
भामां प्रति शंखासुराख्यानेन कार्तिकप्रवरत्वनिरूपणम्, प्रयागस्थानमाहात्म्यम्. १६६ १
- १४ तुलसी कथमुत्पन्ना कथं च हरिप्रिया जातेति पृथुना पृष्टे नारदेन तदुत्पत्तिं वक्तु-
मादाविन्द्रवज्रपातेन क्रुद्धस्य शिवस्य क्रोधाग्निना जलन्धरोत्पत्तिप्रसंगवर्णनम्. १६७ २
- १५ ततो जलंधरस्य दिग्विजये जयप्राप्तिवर्णनम्, वृहस्पतेर्जीवनामप्राप्तिप्रकरणवर्णनम्. १६८ १
- १६ युद्धपराजितेर्देवैः स्तुतेन विष्णुनाविर्भूय युद्धकरणम्. १६९ १
- १७ जलन्धरसभायां नारदोपदेशेन स्त्रीरत्नस्य पार्वत्या ग्रहणार्थं राहुप्रेषणम्, तेन
क्रुद्धस्य शिवस्य भ्रूमध्यात्कीर्तिमुखगणोत्पत्तिवर्णनम्. ... १६९ २
- १८ ततो देवासुरसंग्रामे रुद्रसेनापराभववर्णनम्. ... १७० २
- १९ वीरभद्रपतनम्. ... १७१ २
- २० ततो जलंधरशिवयोर्भेदायुद्धम्. ... १७२ २
- २१ वृन्दायाः पातिव्रत्यभङ्गेन जलंधरस्य हननं भविष्यतीति विचार्य विष्णुना वृन्दायै
मायाप्रदर्शनम्, ततो मिथस्तयोर्विष्णुवृन्दयोः शापवृत्तान्तवर्णनम्, वृन्दया देह-
विसर्जने कृते सति तदेहभस्मनि विष्णोर्लुण्ठनम्. ... १७३ १

अध्यायाः

विषयाः

प० पृ०

- २२ ततो युद्धे जलंधरं हत्वा प्रसन्नतया स्थितस्य शिवस्याऽऽज्ञाया विष्णुवाधनाय देवै-
रादिशक्तीनां स्तवनम्, ततस्तुष्टाभिर्देवीभिर्देवैर्भ्यो विष्णुवाधनार्थं वाजत्रयप्रदा-
नम्. १७४ १
- २३ तद्वीजेभ्यो धात्रीमालतीतुलसीनामुत्पत्तिः १७५ १
- २४ धर्मदत्तस्य कार्तिकपुण्यदानात्कलहाया राक्षसीजन्मतो मुक्तिः १७५ २
- २५ कलहायचनात्कार्तिकमासे दानमाहात्म्यकथनम्, विष्णुदूतानीतविमानेन समं कल-
हाया वैकुण्ठप्राप्तिः, विष्णुदूतेन त्वं जन्मान्तरे सूर्यवंशे दशरथेतिनाम्ना प्रसिद्धो
राजा भविष्यसि तथैव भगवान्विष्णुः स्वयं त्वत्पुत्रत्वेनावतरिष्यतीति धर्मदत्ताय
वरप्रदानम्. १७६ १
- २६ विष्णुभक्तिमाहात्म्यकथनम्, तत्प्रसंगेन चोलराजविष्णुदासद्विजेतिहासवर्णनम्. ... १७७ १
- २७ विष्णुदासाख्यद्विजेन स्वस्य रूक्षान्नापहरणकारिणं चंडालं दृष्ट्वा तस्मै घृतप्रदानार्थं तं
प्रत्यनुधावनम्, ततो मूर्च्छितं पतितं चण्डालमवलोक्य तेन विष्णुदासेन कृपया
तस्य चण्डालस्य सत्कारकरणम्, ततश्चण्डालरूपधारिणा भगवता विष्णुदासस्या-
नुग्रहकरणम्, भगवत्प्रसादाद्विष्णुदासब्राह्मणं प्रति स्वर्गतो विमानागमनम्, तस्मि-
न्नाधिरूढ विष्णुदासे गच्छति सति चोलराजेनाग्निप्रवेशनम्, ततोऽस्मै भगवता
स्वरूपदर्शनम्, चोलभूपविष्णुदासब्राह्मणयोर्मुक्तिप्राप्तिश्च. १७७ २
- २८ जयविजययोः कार्तिके गण्डकीस्नानेन विष्णोर्द्वारपालत्वप्राप्तिः. १७८ २
- २९ कार्तिकव्रतिनां संसर्गपुण्येन धनेश्वरस्य यक्षजन्मप्राप्तिर्जातेति वर्णनम्. १७९ २
- ३० अदत्तपुण्यपापप्राप्तिवर्णनम्, पतिव्रताख्यानम्, मासोपवासव्रतविधानम्. १८० १
- ३१ कृष्माण्डनवर्माविधिः, तुलसीविवाहविधिकथनम्. १८२ २
- ३२ भीष्मपञ्चकव्रतविधानम्. १८३ २
- ३३ प्रबोधिन्वेकादशीमाहात्म्यम्, द्वादशीविधानम्. १८५ १
- ३४ कार्तिकव्रतोद्यापनविधिः ... १८७ १

अनुक्रमणिका.

वैष्णवसं०२

- ३५ वेकुण्ठचतुर्दशीमाहात्म्यम्, त्रिपुरोत्सवमाहात्म्यम्. १८८ १
 ३६ अन्तिमपुष्करिणीत्रयतिथिमाहात्म्यम्, पुराणश्रवणविधिफलवर्णनम्. १९० २

अथ कार्तिकमासमाहात्म्यप्रसंगेन कार्तिकमासव्रतिभिः कर्तव्याकर्तव्य-
 नियमास्तावदुच्यन्ते ॥ १ ॥

तत्र कर्तव्यनियमाः ।

१ नित्यसतारकस्नानम्. २ राधादामोदरपूजनम्. ३ विष्णुहरिशिवनामस्मरणम्. ४ इन्द्रियजयः.
 ५ मनोनिग्रहः. ६ सर्वभूतेषु दया. ७ ईश्वरध्यानम्. ८ ईश्वरपूजनम्. ९ सत्यभाषणम्.
 १० हविष्यान्नभोजनम्. ११ नक्तन्नतम्. १२ धारणापारणाव्रतम्. १३ मौनव्रतम्. १४ ब्रह्मचर्य-
 व्रतम्. १५ सत्समागमः. १६ धात्रीपूजनम्. १७ धात्रीच्छायायां विष्णुपूजनम्. १८ नित्यकथा-
 श्रवणम्. १९ भूमिदानम्. २० मातापितृसेवनम्. २१ गुरुसेवनम्. २२ नित्यं देवदर्शनम्.
 २३ देवमन्दिरे गानम्. २४ देवालये नित्यदीपदानम्. २५ चतुष्पथे दीपदानम्. २६ ब्राह्मणाय
 दीपदानम्. २७ गोशालायां दीपदानम्. २८ तुलसीपूजनम्. २९ अश्वत्थपूजनम्. ३० देव-
 ब्राह्मणगोपूजनम्. ३१ देवप्रदक्षिणाकरणम्. ३२ तुलसीलक्ष्मप्रदक्षिणाकरणम्. ३३ अश्वत्थप्रद-
 क्षिणा. ३४ ब्राह्मणभोजनम्. ३५ अन्नदानम्. ३६ गोवृषमहिषीगजदानम्. ३७ स्वर्ण-
 धातुरत्नदानम्. ३८ अनाथरक्षणम्. एतान्नित्यमांस्कार्तिके मास्यवश्यं सेवेत ।

अथ वर्ज्यनियमाः—

१ परद्रव्येच्छा. २ पराक्रिया. ३ परापवादाः. ४ परशय्या. ५ परान्नम्. ६ पर्युषितान्नम्.
 ७ पलाण्डुः. ८ पापिसंसर्गः. ९ परपुरुषसङ्गः. १० परस्त्रीगमनम्. ११ परपैशुन्यम्. १२ परो-
 त्कर्पासहनम्. १३ परदोषानुकीर्तनम्. १४ परानिष्टविचिन्तनम्. १५ असत्प्रलापः. १६ अगम्या-
 गमनम्. १७ असोव्यान्नम्. १८ शास्त्रेणानुक्तम्. १९ आमिषपदार्थाः. २० असच्छास्त्रम्.
 २१ शास्त्रेऽविश्वासः. २२ चौर्यम्. २३ मिथ्यावादः. २४ दुष्टसंसर्गः. २५ दुष्टभाषणम्.
 २६ मांसम्. २७ मृतवत्सादुग्धम्. २८ रजस्वलादृष्टान्नम्. २९ नीचाहृतजलम्. ३० गुडमिश्रं

गव्यम्. ३१ रोजंमापाः. ३२ कांस्यपात्रे पानं भोजनं च. ३३ द्विदलान्नम्. ३४ वृन्ताकम्.
 ३५ मूलकम्. ३६ तैलम्. ३७ दूधितान्नम्. ३८ जम्बीरम्. ३९ दिवा मदनसेवनम्. ४० नित्य-
 मदनसेवनम्. ४१ रसविक्रयः. एतांस्कार्तिके मास्यवश्यं वर्जयेत् ।

इति कार्तिकमासे कर्तव्याकर्तव्यनिर्णयः ॥

इति वैष्णवखण्डे चतुर्थे कार्तिकमासमाहात्म्यम् ॥ (२-४) ॥

अथ वैष्णवखण्डे पञ्चमे मार्गशीर्षमाहात्म्यम् ॥ (२-५) ॥

- १ सूतशौनकसंवादप्रसङ्गेन भगवता ब्रह्मदेवं प्रति मार्गशीर्षमाहात्म्यश्रवणेन सर्वमनो-
 रथं फलप्राप्तिवर्णनम्, गोपीभिः कृतस्य मार्गशीर्षे प्रातःस्नानस्य वर्णनम्, प्रातः-
 स्नानपुण्येन गोपीनां कृष्णप्राप्तिः. १९३ १
 २ प्रातःस्नानशौचमुखमार्जनादिसमंत्रकयथाविधिप्रधानवर्णनपूर्वकं स्नानोत्तरं त्रिपुण्ड्र-
 धारणमाहात्म्यवर्णनम्. १९३ २
 ३ द्वारवतीसमुद्रवसुक्तिकातुलसीमूलवसुक्तिकादिकृतत्रिपुण्ड्रधारणविधिः, गोपीचन्दनमु-
 द्राधारणविधिवर्णनम्, स्वशरीरे भगवद्वतारचिह्नधारणफलम्, भगवदायुधचि-
 ह्नितदेहस्य पुण्यफलप्राप्तिकथनम्, भगवदष्टाक्षरनाम्ना मुद्रितशरीरस्य सर्वकर्मा-
 धिकारवर्णनम्. १९४ १
 ४ तप्तचक्राङ्कितमुद्राधारणस्य पद्माक्षतुलसीमालाधारणस्य च फलवर्णनम्, धात्रीफल-
 मालाधारणमाहात्म्यम्, तुलसीकाष्ठधारणमाहात्म्यम्, भगवन्मूर्तिस्थापनध्यानपूज-
 नप्रकारवर्णनम्, शंखपूजनादिसमंत्रकक्रमवर्णनम्. १९५ २
 ५ पञ्चामृतस्नानफलमाहात्म्यम्, शंखोदकस्नानफलमाहात्म्यम्, शंखपूजनफलकथ-
 नम्. १९६ २
 ६ घंटानादमाहात्म्यवर्णनम्, भगवन्मूर्तिपूजनफलम्, तुलसीकाष्ठचूदनापेणफलकथनम्. १९७ १

- ७ भगवदर्थितजातिपुष्पफलमाहात्म्यवर्णनम्, भगवत्प्रियपुष्पाणां वर्णनम्, सर्वपुष्पाणां मध्ये जातिपुष्पश्रेष्ठ्यमाहात्म्यम्, विष्णुकंठे जातिसहस्रपुष्पांकितमालास्थापनफलमाहात्म्यवर्णनम्. १९८ १
- ८ तुलसीमाहात्म्यवर्णनम्, तुलसीपत्रदानेन सर्ववस्तुदानफलप्राप्तिः, तुलसीकृतभगवत्पूजाफलवर्णनम्, धूपदीपदानफलमाहात्म्यम्, सहस्रवर्तियुक्तदीपमाहात्म्यम्. १९८ २
- ९ नैवेद्यपात्राभ्यञ्जनादियथाशस्त्रविधिविधानकथनम्. १९९ २
- १० नैवेद्योत्तरभगवदर्चाविधिसमाहात्म्यकथनम्, प्रदक्षिणादिफलकथनम्, विष्णुसहस्रनामपठनफलम्, भगवतो दामोदरेतिनामप्राप्तिकारणकथनम्, तीर्थप्रसादसेवनमाहात्म्यम्, पूजाविधिसमापनं तदुद्यापनं तत्फलकथनं च. २०० २
- ११ वीरबाहु राजकथासंदर्शनपूर्वकमेकादशीमाहात्म्यम्, भरद्वाजेन वीरबाहुनृपस्यातिथ्यकरणम्, भरद्वाजेन वीरबाहोः प्रागजन्मवृत्तान्तकथने प्रागजन्मनि शूद्रेण ब्राह्मणसत्कारजन्यात्पुण्यादिह जन्मनि राज्यप्राप्तिवृत्तान्तवर्णनम्. २०१ १
- १२ वीरबाहुना प्रागजन्मन्यात्मनः शूद्रत्वप्राप्तिकारणं प्रष्टेन देवशर्मणा द्विजेन प्राग्ब्राह्मणत्वं गतेनापि दशमीयुतद्वादशीस्वीकरणद्वारेण तस्य शूद्रत्वप्राप्तिवृत्तान्तकथनपूर्वकं दशमीयुतद्वादशीनिषेधकथनम्, प्रागजन्मनि विप्रातिथ्यादिसुकर्मणा शूद्रत्वेऽपि तस्य सन्मतिर्जाताऽतोऽन्यमेवातिथिसत्कारः कार्य इत्यादिवर्णनं च, राज्ञे भरद्वाजेनैकादशीव्रतोद्यापनविधिक्रमवर्णनम्, अखण्डैकादशीव्रतकथनम्. २०३ १
- १३ द्वादशीजागरमाहात्म्यम्, जागरे दानादिविधिक्रमवर्णनम्, द्वादशीसम्भवपुत्रस्याधिकारवर्णनम्. २०४ ४:
- १४ द्वादश्यां मत्स्योत्सवमाहात्म्यवर्णनपूर्वकस्तानदानपूजादिविधिविधानकथनम्, मत्स्योत्सवे मन्त्रजपविधानम्, स्नानसमये नदीप्रार्थनामन्त्रकथनम्, भगवते फलपुष्पाद्यर्पणफलकथनम्, मत्स्यरूपस्वर्णमूर्तिदानमाहात्म्यवर्णनम्. २०५ २
- १५ मार्गशीर्षे दम्पातिपूजनप्रकारकथनम्, गोभूमिस्पर्णवस्त्रशय्यालंकारसद्दानमाहा-

- त्म्यम्, भगवत्पूजासमये फलपुष्पदानमाहात्म्यम्, मार्गशीर्षे दानादिभिर्ब्राह्मणसंतोषकरणमाहात्म्यम्, मार्गशीर्षे भगवन्नामस्मरणमाहात्म्यम्. २०६ २
- १६ भगवद्ध्यानं तन्माहात्म्यं च, भगवत्स्तोत्रोपदेशाधिकारवर्णनम्, गुरुशिष्यलक्षणम्, भागवतमाहात्म्यवर्णनम्, भागवतफलश्रुतिः, भागवतग्रन्थार्चनपूर्वकपठनफलवर्णनम्. २०७ २
- १७ मथुरामाहात्म्यवर्णनम्. ३०९ १
- इति वैष्णवखण्डे पञ्चमं मार्गशीर्षमासमाहात्म्यम् ॥ (२-५) ॥

अथ वैष्णवखण्डे षष्ठं भागवतमाहात्म्यम् ॥ (२-६) ॥

- १ सूतशौनकसंवादप्रसङ्गेन माथुरहस्तिनापुरयो राज्यसिंहासनयोर्वज्रपरीक्षितावभिषिच्य श्रीकृष्णपांडवानां स्वधामगमनवर्णनम्, वज्रनाभपरीक्षितसंवादोत्तरं शांडिल्यपरागमनम्, शांडिल्येन व्रजशब्दार्थविवेचनपूर्वकं कृष्णकृतव्रजलीलावर्णनम्, गोवर्धनमाथुरादिराज्यकरणेनोद्धवदर्शनलाभकथनम्. २१३ १
- २ इत्थमुक्त्वा शांडिल्यस्य स्वाश्रमगमनम्, परीक्षितराज्ञस्तत्र माथुरमण्डलं प्रत्यागमनम्, वज्रपरीक्षितराजभ्यां गोविन्दगोपीललितस्थानस्थापनम्, माथुरस्यासमन्ततो बहूनां ग्रामाणामवस्थापनम्, माथुरे कुण्डकूपादिपूर्वकर्मपूर्वकं शिवलिङ्गस्थापनम्, श्रीकृष्णविरहेण कृष्णपत्नीकृतशोकवर्णनम्, कालिंदीवर्णितभगवद्गुणानुवादवर्णनम्, गोवर्धनपर्वतसमीपे परीक्षितादीनामुद्धवदर्शनवर्णनम्. २१४ १
- ३ उद्धवपरीक्षितसंवाद उद्धवेन भगवन्माहात्म्यकथनम्, कृष्णकृतबालक्रीडावर्णनम्, भागवतग्रन्थपठनेन सर्वमनोरथफलप्राप्तिकथनम्, यदृहे भागवतं तदेवं श्रीकृष्णावासस्थानमित्यादिवर्णनम्, भागवतश्रवणेन मोक्षप्राप्तिवर्णनम्, श्रीमद्भागवतसंज्ञाश्रवणफलम्, भागवत्कृतं सत्त्वरजस्तमोमयविष्णुब्रह्मदेवशंकरकार्यस्थित्युत्पत्तिलयाद्युपदेशवर्णनम्, श्रीमद्भागवतग्रहणेन शिवस्य तमोगुणनि-

- रासः, भागवतश्रवणोत्सुकेन परीक्षितोद्धवस्य प्रार्थनाकरणम्, शुक्रमुखात्तव भागवतश्रवणं स्यादित्युद्धववचनं श्रुत्वोद्धवाज्ञया कलिनिग्रहार्थं दिग्विजयार्थं च परीक्षितो गमनम्, वज्रस्य प्रतिबाहुं पुत्रं राज्ये संस्थाप्य वृन्दावनं गत्वोद्धव-संकीर्तितश्रीमद्भागवतश्रवणेन मुक्तिप्राप्तिवर्णनम्. २१५ १
- ४ सूतशौनकसंवादप्रसंगेन श्रीमद्भागवतभगवतोरेकस्वरूपत्वकथनम्, श्रीमद्भागवतश्र-वणविधिकथनम्, श्रीमद्भागवतश्रवणेन सद्यः सर्वसिद्धिप्राप्तिवर्णनम्. २१६ २
- इति वैष्णवखण्डे षष्ठं भागवतमाहात्म्यम् ॥ (२-६) ॥

अथ वैष्णवखण्डे सप्तमं वैशाखमासमाहात्म्यम् ॥ (२-७) ॥

- १ सूतशौनकसंवादे वैष्णवादिधर्मजिज्ञासोरंवरिषस्य नारदं प्रति प्रश्नः, नारदकृतवैशाख-मासप्रशंसा, वैशाखस्नानमहिमा च. २२० १
- २ वैशाखप्रशंसा, ततो वैशाखमासत्रताकरणे दोषप्रसङ्गः, व्रतप्रशंसा, वैशाखे जलप्र-पादानम्, व्यजनच्छत्रपादत्राणदानप्रशंसा, अन्नदानप्रशंसा च. २२१ २
- ३ शय्याकम्बलवस्त्रकपूरकुसुमकुंकुमचन्दनगोरोचनताम्बूलफलादिदानम्, विश्राममण्ड-पकरणम्, कूपतडागोद्यानप्रशंसा, पुत्राभावे पुत्रवत्सपदार्थवर्णनम्, ताम्बूलत-क्रदधितंदुलघृतगुडेषुदण्डेष्वदिशपानकदानमाहात्म्यम्. २२२ २
- ४ वैशाखव्रतिनां वर्ज्यपदार्थाः, गृहस्नाने दृष्टफलम्, व्रताकरणे दोषः, नदीसप्तगंगादेव-खातवापीषु स्नानं दानं च, मधुसूदनप्रार्थनार्थदानपूजनादिकम्. २२३ २
- ५ वैशाखमासस्य हेतुपूर्वकं श्रेष्ठत्वकथनम्. २२७ १
- ६ वैशाखमासे जलदानमाहात्म्यकथनम्, तद्विषये हेमाङ्कदराजकथा, वैशाखमासे जला-दानात्तस्य तिर्यग्योनिप्राप्तिः, मैथिलराजगृहे गोधिकात्वं प्राप्तस्य तस्य श्रुतदेवस-काशान्मुक्तिः. २२८ २
- ७ तदद्भुतं दृष्ट्वा विस्मितेन मैथिलेन पृष्टेन श्रुतदेवेन वैशाखमासे जलदानादिमाहा-त्म्यकथनम्, तद्विषये स्वपितुर्बृत्तान्तकथनम्. २३० १

- ८ मैथिलपृष्टेन श्रुतदेवेन श्वरपावेतीसंवादद्वारा वैशाखमाहात्म्यविषय इक्ष्वाकुतनयस्य काकुत्स्थस्येतिहासकथनम्. २३१ २
- ९ मैथिलपृष्टेन श्रुतकीर्तिविप्रेण कुमारजन्मकथनम्, वैशाखधर्मप्रशंसा च. २३५ १
- १० अशून्यव्रतकथनम्, वैशाखमासे छत्रदानादिप्रशंसा. २३८ १
- ११ मैथिलनृपेण वैशाखधर्मप्रसिद्धिकरणम्, तेन सर्वजनानां सद्गतिप्राप्त्या नरकाणां शून्यतया खिन्नस्य यमस्य ब्रह्मसमीपे गमनम्. २४० १
- १२ ब्रह्मणे यमेन स्वदुःखनिवेदनम्. २४३ १
- १३ वैशाखमाहात्म्यकथनपूर्वकं ब्रह्मणा यमस्य ससाधानकरणम्, तथापि खेदयुक्तेन यमेन साकं ब्रह्मणो विष्णुसमीपे गमनम्, विष्णुना यमाय वरप्रदानम्, तत्र वैशाखधर्माणां प्रशंसा. २४४ २
- १४ वैशाखस्नानप्रशंसा, वैशाखमाहात्म्यकथाश्रवणप्रशंसा, तत्र कर्मनिष्ठतपोनिष्ठद्विजकथा. २४६ १
- १५ पञ्चालदेशाधिपस्य पुरुयशसो नृपस्य वैशाखधर्माचरणात्स्वराज्यप्राप्तिः. २४७ २
- १६ अथ पुरुयशसाऽक्षय्यवृत्तीत्याद्यां विष्णोः स्तुतिकरणम्, विष्णुकृपया च तस्य सायु-ज्यमुक्तिप्राप्तिः. २५० १
- १७ वैशाखधर्मकथनोपक्रम उपानदानप्रसङ्गेन शङ्खनामकद्विजकथानकम्, तत्र शङ्खनाम-कद्विजेन व्याधाय वैशाखधर्मकथनप्रसङ्गेन दन्तिलकोदलमुक्तिप्राप्तिवृत्तांतकथनम्. २५१ २
- १८ व्याधस्य पूर्वजन्मवृत्तान्तकथनम्. २५३ १
- १९ ब्रह्मशब्दप्रतिपादनपूर्वकं सर्वदेवापेक्षयाः प्राणस्य मुख्यत्वकथनम्, प्राणदेवस्य महत्त्व-लोपे कण्वशापप्रतिपादनम्, त्वं गुरुद्रोही भवेति कण्वं प्रति प्राणवायुना शाप-प्रदानम्. २५५ १
- २० सत्त्वादिभिर्गुणैर्जीवानां तदनुरूपजन्मकर्मादिफलप्राप्तिकथनम्, प्रलयवर्णनम्, व्यूहा-वतारकर्मनिरूपणम्, धर्मभेदनिरूपणपूर्वकं भगवद्भक्तलक्षणनिरूपणम्, वैशाख-मासधर्मनिरूपणम्. २५७ २

२१ वैशाखमासमाहात्म्यश्रवणेन सर्पस्य मुक्तिः, तस्यैव पूर्वजन्मवृत्तान्तकथनम्, शंख- व्याघसंवादे व्याघस्य जन्मान्तरे वाल्मीकिर्पित्वप्राप्तिकथनम्. २६० २
२२ वैशाखस्थितिमाहात्म्यवर्णनम्, कलिधर्मनिरूपणम्. २६२ २
२३ अक्षय्यवृत्तीयामाहात्म्यम्. २६५ २
२४ वैशाखशुक्लद्वादशीमाहात्म्यम्, काश्मीरदेशस्थदेवद्विजकथा. २६६ २
२५ वैशाखशुक्लत्रयोदशी-चतुर्दशी-पूर्णिमातिथीनां माहात्म्यवर्णनम्, वैशाखमाहात्म्य- श्रवणफलवर्णनम्. २६९ २

इति वैष्णवखण्डे सप्तमं वैशाखमासमाहात्म्यम् ॥ (२-७) ॥

अथ वैष्णवखण्डेऽष्टममयोध्यामाहात्म्यम् ॥ (२-८) ॥

१ सूतकृतं मंगलार्थं व्यासादिविद्वद्वयस्तवनम्, सूतशौनकसंवादप्रसंगेन नानाद्रुमलता- दिशोभितायोध्यामाहात्म्यवर्णनम्, अगस्तिमुनेरयोध्यागमनम्, अयोध्याप्रभाव- दर्शननागास्त्यस्यानन्दश्राप्तिवर्णनम्, त्रिगुणत्रिस्वरूपस्थितायोध्यावर्णनेनायोध्या- शब्दस्य व्युत्पत्त्यर्थकथनम्, अयोध्यायामगस्तिव्याससंवादपूर्वकं विष्णुशर्मकृत- पञ्चाभिसाधनवर्णनम्, विष्णुशर्मणा भगवत्तोत्रकरणम्, विष्णुशर्मणो भगव- दर्शनम्, भगवता विष्णुशर्मणे वरप्रदानम्, तस्मिन्नेव स्थले भगवता स्वचक्रेण जलप्रवाहानयनम्, चक्रतीर्थेतिनाम्ना तत्तीर्थस्य प्रसिद्धिवर्णनम्, विष्णुनामपूर्वक- विष्णुहरीतिमूर्तिस्थापनम्, विष्णुहरिमाहात्म्यवर्णनम्. २७४ १
२ ब्रह्मणोऽयोध्यायामागमनम्, यात्रादिकं विधाय यज्ञकरणम्, स्वनाम्ना ब्रह्मकुण्ड- स्थापनम्, ब्रह्मदेवेन ब्रह्मकुण्डमाहात्म्यवर्णनम्, सरयूतीरस्थर्णमोचनतीर्थमाहा- त्म्यम्, लोमशेन पापमोचनतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्, अगस्त्येन सहस्रधारामाहात्म्य- वर्णनम्. २७६ १

३ अगस्त्येन स्वर्गद्वारतीर्थमाहात्म्यकथनम्, मुक्तिद्वारतीर्थमाहात्म्यम्, चंद्रहरिव्रतो- द्यापनविधिकथनम्, चन्द्रसहस्रव्रतोद्यापनमाहात्म्यकथनम्. २७८ १
४ धर्महरिमाहात्म्यम्, तत्र धर्मराजकृतनर्तनं दृष्ट्वा भगवत आगमनम्, धर्मेण भगव- त्स्तुतिकरणम्, भगवता धर्मराजाय वरप्रदानम्, रघुसंज्ञकेन राज्ञा दिग्विजयं कृत्वा सूर्याज्ञया कृतस्य सर्वस्वदक्षिणनामकस्य यज्ञस्य परिसमाप्तेरनंतरं कौत्स- ऋषेरागमनम्, स्वपूजनार्थमातीतं संभारं दृष्ट्वा विस्मितेन कौत्सर्षिणा धनाभावा- द्वात्रंतरं प्रति गन्तुं स्वेच्छाप्रकटनम्, कौत्साय द्रव्यं दातुं कौवेरीं संपत्तिमादातुं कुवेरजिगीषया रघोः प्रस्थानम्, रघुभिचा कुवेरेण द्रव्यवृष्टिकरणम्, कौत्साय रघुणा सर्वद्रव्यदानवर्णनम्, कौत्सेन रघुराजायाशीर्वाददानवर्णनम्, कौत्सस्य स्त्राश्रमगमनम्, स्वर्णखनिमाहात्म्यवर्णनम्. २७९ २
५ कौत्सवृत्तान्तवर्णनम्, तत्र विश्वामित्रस्य तपश्चर्यां श्रुत्वा तद्दर्शनार्थं दुर्वासस आग- मनम्, दुर्वासःकृतां भोजनयात्रां श्रुत्वा विश्वामित्रदत्तस्य पायसादिकस्य वर्ण- नम्, कौत्साय चतुर्दशकोटिसुवर्णात्मकगुरुदक्षिणादानायाज्ञाकरणम्, तिलो- दक्रीतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्. २८१ १
६ सीताकुण्डमाहात्म्यवर्णनम्, देवासुरयुद्धेऽसुरैर्देवपराजये कृते देवैर्भगवत्स्तुति- करणम्, देवस्तुतिं श्रुत्वा भगवदाविर्भावः, भगवद्वचनाद्रुमरीत्या देवाना- मयोध्यागमनम्, गुप्तहरीतिनाम्ना तत्तीर्थप्रसिद्धिवर्णनम्, गुप्तहरिमाहात्म्यम्, चक्रहरिपीठे दानमाहात्म्यम्, सरयूधर्धारानद्योः संगमे स्नानमाहात्म्यम्, गोप्र- तारतीर्थमाहात्म्यम्, रामचन्द्रस्य स्वधामगमनसमये वानरेभ्यो वरप्रदानवर्ण- नम्, रामचन्द्रस्य मार्गे सरयूदर्शनम्, सर्वदेवानां तत्रागमनम्, देवै रामच- न्द्रस्य स्तोत्रकरणम्, रामचन्द्रेण सह देवानां स्वर्गगमनम्, स्वर्गद्वारगोप्रतार- तीर्थस्नानदानादिमाहात्म्यम्. २८१ २

- ७ क्षीरोदकतीर्थमाहात्म्यम्, तत्र पुत्रप्राप्त्यर्थं दशरथकृतस्य पुत्रकामेष्टियज्ञस्य वर्णनम्, धनयक्षतीर्थमाहात्म्यम्, विश्वामित्रवचनाद्यक्षस्य धनयक्षतीर्थस्नानेन दुर्गन्धितस्यांगस्य सुगन्धितप्राप्तिवर्णनम्, विश्वामित्रेण यक्षं प्रति कथितस्य निधिलक्ष्मीपूजनविधानस्य वर्णनम्, वसिष्ठकुण्डमाहात्म्यम्, चतुःषष्टियोगिनीपूजनमाहात्म्यम्, योगिनीकुण्डस्नानमाहात्म्यम्, उर्वशीकुण्डमाहात्म्यम्, घोषराज्ञाऽऽदित्यस्तुतिकरणम्, घोषार्ककुण्डमाहात्म्यम्, रुक्मिणीकुण्डवृहस्पतिकुण्डसागरकुण्डमाहात्म्यम्.... २८६ १
- ८ रतिकुण्डमाहात्म्यम्, कुसुमायुधकुण्डमाहात्म्यम्, रतिकंदर्पपूजाविधिकथनम्, मंत्रेश्वरक्षेत्रमाहात्म्यम्, महारत्नतीर्थमाहात्म्यम्, दुर्भाराख्यतीर्थमाहात्म्यम्, महाभरतीर्थमाहात्म्यम्, महाविद्यातीर्थमाहात्म्यम्, सिद्धपीठतीर्थमाहात्म्यम्, दुर्गेश्वरमाहात्म्यम्, हनुमत्कुण्डमाहात्म्यम्, वसिष्ठरामसंवादप्रसंगेनायोध्यामाहात्म्यवर्णनम्, क्षीरेश्वरमाहात्म्यम्, सीताकुण्डमाहात्म्यम्, सुग्रीवतीर्थमाहात्म्यम्, विभीषणसरोमाहात्म्यम्, अयोध्यायात्राविधिक्रमवर्णनम्.... २८९ १
- ९ गयाकूपमाहात्म्यम्, पिशाचमोचनतीर्थमाहात्म्यम्, माण्डव्यतीर्थमाहात्म्यम्, भरतकुण्डमाहात्म्यम्, मानसतीर्थमाहात्म्यम्, गौतम्याद्याश्रमवर्णनम्, सीताकुण्डदुर्गेश्वरमाहात्म्यम्, भैरवकुण्डमाहात्म्यम्, जटाकुण्डमाहात्म्यम्.... २९१ १
- १० मत्तगजेन्द्रस्थानमाहात्म्यवर्णनम्, अयोध्यायात्राविधिक्रमवर्णनम्, सरयूवर्णनम्, विन्नेश्वरस्थानमाहात्म्यम्, रामजन्मस्थानमाहात्म्यम्, अयोध्यामाहात्म्यश्रवणफलम्.... २९२ २

इति वैष्णवखण्डेऽष्टममयोध्यामाहात्म्यम् ॥ (२-८) ॥

॥ इति स्कान्दे महापुराणे द्वितीयं वैष्णवखण्डम् ॥ २ ॥

अथ स्कान्दे महापुराणे तृतीयं ब्राह्मखण्डम् ॥ ३ ॥

अथ ब्राह्मखण्डे प्रथमं सेतुमाहात्म्यम् ॥ (३-१) ॥

- १ मङ्गलाचरणम्, नैमिषारण्यनिवासिनां शौनकादिमहर्षीणां समाजे पौराणिकस्य सूतमहर्षेरागमनम्, शौनकादिभिर्महर्षिभिः सूतं प्रति सत्कारकरणानन्तरं क्षेत्रतीर्थमाहात्म्यजिज्ञासया प्रश्नकरणम्, सूतेन श्रीरामेश्वरक्षेत्रमाहात्म्यवर्णनोपक्रमकरणम्, तत्रादौ दक्षिणोदधिस्थश्रीरामनिर्मितसेतुबन्धयात्रासेतुबन्धदर्शनरामसेतुस्नानरामेश्वरलिङ्गदर्शनमाहात्म्यम्.... ३ १
- २ अथ सेतुबन्धनवृत्तान्तप्रसङ्गेन श्रीरामचन्द्रस्य पितुराज्ञया दण्डकारण्यगमनसीताहरणमुप्रावसस्यसमुद्रतीरगमनविभीषणसमागमनान्तरामायणवृत्तान्तवर्णनम्, अथ सर्वराक्षसराज्ये विभीषणाभिषेचनानन्तरं समुद्रतरणोपायचिन्तया चक्रतीर्थे सुग्रीवादिभिः सह दर्भशयने स्थित्वा मन्त्रकरणम्, ततस्त्रिरात्रपर्यन्तं समुद्रतरणोपायं चिन्तयानेन रामेण समुद्रस्योपासनापूर्वकं प्रतीक्षणम्, अथ समुद्रस्य स्वं प्रत्यनागमनादिरूपमनादरं दृष्ट्वा श्रीरामेण समुद्रं शोषयितुं प्रतिज्ञायां कृतायां भयभीतेन समुद्रेण श्रीरामं प्रति शरणमागत्य श्रीरामस्य स्तुतिकरणम्, ततस्तत्तुतिप्रसङ्गेन श्रीरामेण लङ्कागमनार्थं तरणार्थमुक्ते समुद्रेण स्वोपरि सेतुबन्धनार्थं विज्ञप्तिकरणम्, ततः श्रीरामेण सर्ववानरसाहाय्येन विश्वकर्मसुतनलवानरद्वारा समुद्रे सेतुबन्धनम्, दर्भशयनस्य सेतुमूलवर्णनम्, सेतौः स्थितानां चक्रतीर्थादिचतुर्विंशतितीर्थानां वर्णनम्.... ४ ३
- ३ अथ सेतुमूलाख्यचक्रतीर्थप्रसिद्धिवृत्तान्तवर्णनम्, तत्र धर्मपुष्करिणीतीरे गालवाख्यमहर्षितपस्तुष्टेन भगवता गालवाय वरप्रदानपूर्वकं धर्मस्याराधनसन्तोषितहरप्रसादलब्धहरवाहनवृषभस्त्वप्राप्तिवृत्तान्तवर्णनम्, अथ हरभक्तिपरायणस्य गालवमहर्षेः केनचिद्राक्षसेन भक्षणार्थं गृहीतस्य स्तुत्या भगवता प्रेषितेन सुदर्शनचक्रेण

अध्यायाः

विषयाः

प० पृ०

राक्षसस्य हननम्, ततो निहतं राक्षसं दृष्ट्वा गालवेन पुरःस्थितस्य देदीप्यमानस्य सुदर्शनचक्रस्य स्तुतिकरणम्, ततः सुदर्शनचक्रेण गालवमहर्षये वरप्रदानपूर्वकं धर्मपुष्करिण्यां सदा सन्निधानकरणम्, तत एव धर्मपुष्करिण्याश्चक्रतीर्थत्वेन प्रसिद्धिः, धर्मतीर्थापरपर्यायचक्रतीर्थस्य माहात्म्यवर्णनम्.... ६ २

४ गालवमहर्षित्रासदायकराक्षसवृत्तान्तवर्णनम्, तत्र विश्वावसुगन्धर्वसुतस्य दुर्दमाख्यस्य सलिलाशये विवस्वस्य विवस्वाभिः स्त्रीभिः सह क्रोडया मदान्धतामवेक्ष्य माध्याह्निकविधानार्थं सलिलाशयं प्रत्यागतेन वसिष्ठमहर्षिणा शापप्रदानम्, वसिष्ठशापाद्दुर्दमस्य राक्षसत्वप्राप्तिः, तद्भार्याभिः प्रार्थितेन वसिष्ठेन दुर्दमस्य शापान्तावधिकरणम्, ततो दुर्दमस्य सुदर्शनचक्रतुल्यशिरश्छेदानन्तरं दिव्यदेहप्राप्तिः, दुर्दमेन सुदर्शनचक्रस्तुतिकरणम्, दर्भशयनमारभ्य देवीपत्तनपर्यन्तं चक्रतीर्थस्यायामविस्तारवत्त्वे सत्यपि मध्येमध्ये विच्छिन्नताकारणकथनानुसारेण शक्रकृतपर्वतपक्षच्छेदनवृत्तान्तवर्णनम्. ८ २

५ अथ चक्रतीर्थमाहात्म्यप्रसंगेन विधूमाख्यवस्वलंबुसाप्सरवृत्तान्तवर्णनम्, तत्र ब्रह्मलोके निजसभायां सावित्रीसनकप्रभृतिसमस्तसुरमुनिसिद्धवसुगन्धर्वैः सह स्थितस्य ब्रह्मणः पुरस्तादखिलाप्सरसां पर्यायनृत्यसमारंभे क्रमेणालंबुसाख्याया अप्सरसो नृत्यमानाया लीलया वायुनाभ्यन्तरवत्त्वे समुत्क्षिप्ते सति स्पष्टोरुमूलजघनदर्शनेन कामबाणनिर्घातितस्य विधूसनामकस्य वसोनिर्लेज्जतां निरीक्ष्य ब्रह्मणा तस्मै मनुष्यत्वप्राप्तिरूपशापप्रदानम्, अलंबुसायाश्च मानुषीत्वप्राप्तिरूपशापप्रदानम्, विधूसप्रार्थनया ब्रह्मणा तच्छापान्तावधिकरणम्, अथ भूतले शतानीकमहीपतेर्भार्यायां विधूसवसोः सहस्रानीकनाम्ना जन्म, तस्य त्रयाणामनुचराणां च तन्मन्त्रिसेनानीवयस्यानां गृहेषु जन्म, अलंबुसाख्यायाः स्ववैश्याया अयोध्याधिपतेः कृतवर्मणः कन्यात्वम्, अथ शतानीके नृपे दिवि दैत्येन सह युद्धे मृते सति सहस्रानीकस्य राज्याभिषेकः, अनन्तरं सनंदनमहोत्सवे शक्रनिमन्त्रणवशाच्छ-

अध्यायाः

विषयाः

प० पृ०

क्रमचनं गतेन सहस्रानांकेन शक्रवचनाभिजशापान्तवृत्तान्तमाज्ञाय भुवमागत्य मृगावतीपरिणयनम्, मृगावतीपरिणयोत्तरं कौशावीं नगरीं प्रति प्रस्थितस्य सहस्रानीकस्य मध्येमार्गं शक्रवचनं ध्यात्वाऽनालोकितया तिलोत्तमाख्ययाऽप्सरसा चतुर्दशसमापूर्यतं भार्याया सह ते वियोगो भविष्यतीति शापप्रदानम्, अथ कालेन गर्भिण्यां मृगावत्यां दौर्हृदपरिपूर्वैः कौसुम्भकुसुमपूर्णवाण्यां निमज्जने क्रियमाणे सुपर्णकुलसंभवेन विकटपक्षिणा हरणपूर्वकमुदयाचलशिखरोपारे नयनम्, तत्र जमदग्निना शोकाकुलाया मृगावत्याः सान्त्वनपूर्वकं स्वाश्रमे स्थापनम्, अथ तत्र प्रसूताया मृगावत्याः पुत्रस्य जमदग्निनोदयनेतिनामकरणम्, उदयनेन स्वमारुदत्तकंकणं प्रदाय शबरव्याधतो मोचितेन सद्यो मनुष्यरूपधृता किंनराख्यनागेन सह पातालं प्रति गत्वा धृतराष्ट्रनागकन्यया किंनरनागभगिन्या ललिताख्यया सह विवाहकरणम्, ललितायां तस्मात्पुत्रोत्पत्तिः, अथ ललितायाः शापतो विमुक्तिः, उदयनस्य ललितासकाशात्पुत्रं तांबूलौहजं घोषवतीं वीणां च गृहीत्वा स्वमातरं प्रति जमदग्न्याश्रम आगमनम्, शबरव्याधसमीपे स्थितं निजमुद्राकितकंकणं दृष्ट्वा सहस्रानीकेन शबरत्कंकणप्राप्तिवृत्तान्तं श्रुत्वा मन्त्रिभिः सह जमदग्न्याश्रमं प्रति गमनम्, जमदग्निः स्वभार्या मृगावतीं स्वपुत्रमुदयनं स्वपौत्रं च प्राप्य स्वपुत्रीं प्रत्यागमनम्, तत उदयनाख्ये स्वपुत्रे राज्यभारं न्यस्य स्वशापनिवृत्तये मृगावतीपत्न्या वसंतकरुमण्वद्यौगन्धरायणाख्यौर्निजमन्त्रिपुत्रादिभिश्च सह दक्षिणां दधितदस्थचक्रतीर्थं गत्वा तत्र स्नानमात्रेण तस्य शापनिवृत्तिपूर्वकपूर्वरूपप्राप्तिवर्णनम्, ततस्तेषां चतुर्णांसपि पूर्वस्वरूपावाप्तिवर्णनम्, चक्रतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्. १० १

६ अथ नवपापाणस्थानस्थदेवीपत्तनवृत्तान्तवर्णनम्, तत्र देवैर्हृतपुत्रया दित्या निजपुत्रीं प्रति तपश्चरणार्थमाज्ञाकरणम्, दित्याज्ञया तत्पुत्र्या महिषीरूपं धृत्वा तपोवनं गत्वा पंचाग्निसाधनादिघोरतपःकरणम्, तत्तपःक्षुब्धेन सुपार्श्वमुनिना तां प्रति

अनुक्रमणिका.

ब्राह्मसं० ३

॥ १८ ॥

देवविजयिमहिषमुखनररूपपुत्रप्राप्तिमाश्वास्य तां गृहीत्वा च स्वस्थानं प्रति गम-
नम्, अथ तस्या दितिपुत्र्याः सकाशान्महिषासुरोत्पत्तिः, महिषासुरेण सर्वदैत्य-
राज्याधिपत्यप्राप्त्यनन्तरं देवैः सह युद्धं कृत्वा सर्वदेवानां पराजयकरणम्, अथ
पराजितान्देवान्गृहीत्वा ब्रह्मणो नारायणशिवसमीपं प्रति गमनम्, ब्रह्मनिवे-
दितमहिषासुरोपद्रववृत्तान्तमाश्रुत्य क्रुद्धयो रमेश्वरमहेश्वरयोर्मुखतः सुमहत्ते-
जसो निष्क्रमणम्, तदनु सर्वदेवशरीरेभ्यस्तेजसो निष्क्रमणम्, तेषां सर्वेषां
तेजसामेकत्र समुदायेन परमभास्वरसर्वाङ्गसुन्दरदुर्गानामकनारीसमुत्पत्तिः, ततः
सर्वदेवैस्तस्यै दुर्गादेव्यै निजायुधेभ्य उत्पादितानामायुधानां प्रदानम्, सर्वदेवैः
स्तुतया देव्या सिंहमारुह्य महिषासुरवधार्थं सुभैरवाट्टहासकरणम्, अथ महिषा-
सुरसैन्यैः सह देवानामतिभयंकरयुद्धम्, तत्र युद्धे देव्या महिषासुरसैन्यवधकरण-
वर्णनम्. १३ २

७ अथ देव्या महिषासुरप्रहितचण्डकोपाख्यासुरहननानन्तरं युद्धार्थं स्वयमुपस्थितेन
महिषासुरेण सह तुमुलयुद्धकरणम्, ततो देव्या महिषासुरवधकरणम्, महिषासुर-
वधेन संतुष्टैर्देवैर्देव्याः स्तुतिकरणम्, ततो देवेषु स्वस्वाधिकारस्थानेषु गतेषु सत्सु
जमन्मात्रा देव्या दक्षिणोदधितीरे धर्मपुष्करिणीतीर्थदेवीपत्तनयोर्निर्माणपूर्वकं
वरप्रदानम्. श्रीरामचन्द्रेण नवग्रहस्वरूपनवपाषाणस्थापनपूर्वकं नलद्वारा सेतु-
निर्माणम्, सेत्वारम्भसीमास्थानवर्णनम्, सेतुनाथहरिमाहात्म्यम्, चक्रतीर्थप्र-
शंसा, दर्भशयनस्थानमारभ्यं सेतुयात्रारम्भकथनम्. १५ १

८ अथ वेतालवरदतीर्थवृत्तान्तवर्णनम्, तत्र गालवमहर्षिकन्यायाः कान्तिमतीनाम्न्याः
सुदर्शनाख्येन विद्याधरकुमारेण मदनविह्वलतया केशेषु ग्रहणम्, गालवेन सुद-
र्शनाख्यविद्याधराय मनुष्यत्वप्राप्तिपूर्वकवेतालत्वप्राप्तिशपप्रदानम्, तदनुमोदक-
स्य तत्कनिष्ठबन्धोः सुकर्णकाख्यस्य च केवलमनुष्यत्वप्राप्तिरुपशपप्रदानम्, तत-
स्तयोः सुदर्शनसुकर्णकयोर्यमुनातीरनिवासिगोविन्दस्वामिनो गृहे विजयदत्ताशो-

कदत्तनामकतनयत्वप्राप्तिः, अथ स्वदेशे दुर्मिक्षवशाद्वाराणसीं प्रति गतेन गोवि-
दस्वामिना कपालमालाभरणाख्ययतिमुखाद्विजयदत्तनामकपुत्रभविष्यद्वियोगश्र-
वणम्, विजयदत्तस्याकस्मात्कपालस्फोटनामकवेतालत्वप्राप्तिवृत्तान्तवर्णनम्. १६ २

९ अथ पुत्रशोकन्याकुलस्य गोविंदस्वामिनः स्वगृहं प्रत्यागत्य भार्या सह विलापकर-
णम्, अशोकदत्तनाम्ना गोविंदस्वामिद्वितीयपुत्रेण प्रतापमुकुटाख्यनरपतेरनुज्ञया
दाक्षिणात्यमहामहस्य निपातनपूर्वकं हननम्, अथ प्रतापमुकुटनृपतेराश्रयेणा-
शोकदत्तस्य स्थितिः, अथ कदाचिद्विजनेऽरण्ये नृपेण सह परिभ्रमता धैर्यवताऽशो-
कदत्तेन स्मशानं गत्वा मायिकाया विद्युत्केशाख्याया राक्षस्याः पादतलं
निगृह्यैकं रत्ननूपुरं गृहीत्वा राजसमीपमागत्य राज्ञे रत्ननूपुरसमर्पणम्,
ततस्तद्वैर्यसन्तुष्टेन प्रतापमुकुटाख्येन राज्ञाऽशोकदत्ताय वैवाहिकेन विधिना
मदनलेखाख्यनिजसुताप्रदानम्, ततो नृपेच्छां विज्ञाय द्वितीयनूपुरप्राप्तयेऽशोक-
दत्तस्य महामांसं गृहीत्वा स्मशाने गमनम्, तत्र मन्त्रैर्मृतानामामन्त्रणे क्रिय-
माणे रक्षःकन्यासमावृताया विद्युत्केशाख्यराक्षस्यास्तत्समीपं प्रति मांसभक्षण-
लालसयाऽऽगमनम्, ततस्तद्वैर्यसन्तुष्टया विद्युत्केशाख्यया राक्षस्याऽशोकदत्ता-
ख्याय द्विजसूने स्वपादस्थितद्वितीयरत्ननूपुरप्रदानपूर्वकं विद्युत्प्रमाख्यनिज-
कन्याप्रदानम्, तस्मा एव च जामात्रे कन्याप्रदानप्राप्तत्वरूपेण सुवर्णकमल-
प्रदानम्, तत्सर्वं गृहीत्वाऽशोकदत्तस्य प्रतापमुकुटाख्यनृपसमीपं आगमनम्,
प्रतापमुकुटेनाशोकदत्तस्य प्रशंसाकरणम्, अथ कदाचिदेकान्ते विद्युत्प्रभां प्रति
तन्मातृदत्तसुवर्णपङ्कजोत्पत्तिस्थले पृष्ठे तथा कपालविस्फोटकनामकवेतालभूपति-
दिव्यसरोवृत्तान्तवर्णनम्, अथ तथा विद्युत्प्रभया सहाशोकदत्तस्य कपालविस्फोटक-
वेतालरक्षितकाञ्चनकमलसरः प्रति गमनम्, तत्र विभ्रकारिणो वेतालान्गृह्णत्वा
कपालविस्फोटकाख्यं वेतालं हन्तुकामेनाशोकदत्तेन विमानारुढविज्ञप्तिशौतुकना-
मफविद्याधरपतिदर्शनम्, तदर्शनमात्रेणाशोकदत्तस्य गालवमहर्षिदत्तमनुष्यत्वरूप-

शापान्मुक्तिपूर्वकं सुकर्णख्यस्वरूपप्राप्तिः, अथो विज्ञप्तिः कौतुकविद्याधरपतिवचनेन वेतालत्वं प्राप्तस्य निजभ्रातुरुद्धारार्थं तेन सह दक्षिणोदधितीरस्थितचक्रतीर्थं गत्वा स्नानकरणम्, तत्तीर्थजलकणस्पर्शमात्रेण वेतालस्य वेतालत्वनिवृत्तिपूर्वकं पुनर्विजयदत्ताख्यद्विजपुत्रत्वप्राप्तिः, तेन विजयदत्तेन पुनः संकल्पपूर्वकं स्नाने कृते सति ततस्तस्य मनुष्यत्वरूपशापनिवृत्तिपूर्वकं सुदर्शनाख्यविद्याधरत्वप्राप्तिवर्णनम्, वेतालत्वमोचकत्वेन तत्तीर्थस्य वेतालवरदनाम्ना प्रख्यातिवर्णनम्. ... १८ १

१० अथ दक्षिणोदधिस्थगन्धमादनपर्वतमाहात्म्यवर्णनम्, गन्धमादनपर्वतस्थपापविनाशनतीर्थमाहात्म्यम्, तत्र दृढमत्याख्यशूद्रवृत्तान्तवर्णनम्, तत्प्रसंगेन शूद्रधर्मवर्णनम्, यागदीक्षानर्हस्य दृढमत्याख्यशूद्रस्य देवायतनादिधर्मकृत्यकरणपूर्वकं तपः कर्तुं मुनिवृत्त्या स्थितस्य सुमत्याख्यविप्रेण वैदिककर्मोपदेशकरणम्, तेनायाज्ययजनदोषेण सुमत्याख्यविप्रस्य नरकादिप्राप्तिपूर्वकविविधगर्दभादियोनिराप्तिरूपदुर्गातिवर्णनम्, अथ कतिपयजन्मानन्तरं तस्य ब्राह्मणजन्मप्राप्तौ ब्रह्मराक्षसग्रहगृहीततया वैदिककर्मपरिभ्रष्टत्वम्, अथ तत्पित्रा तं गृहीत्वागस्त्यं प्रति शरणगमनम् ततोऽगस्त्योपदेशेन दक्षिणोदधितीरस्थपापविनाशाख्यतीर्थं तत्पित्रा नीतस्य तस्य संकल्पपूर्वकस्नानमात्रेण ब्रह्मराक्षसग्रहमुक्तिः, सकलभोगावाप्तिपूर्वकमोक्षावाप्तिश्च, तदुपदिष्टवैदिककर्माचरणतत्परस्य दृढमत्याख्यशूद्रस्य नरकप्राप्तिपूर्वकानेकतिर्यग्योनिजन्मप्राप्तिः, ततः क्रमेण गृध्रजन्मप्राप्तौ दक्षिणोदधिस्थगन्धमादनपर्वतवार्तिपापविनाशनाख्यतीर्थजलप्राशनात्स्वर्गलोकावाप्तिः, पापविनाशनतीर्थप्रभाववर्णनम्. २० १

११ अथ सीतासरस्तीर्थमाहात्म्यवर्णनम्, तत्प्रसंगेन पुरंदरब्रह्महत्याविमुक्तिवृत्तान्तवर्णनम्, तत्र ससैन्यस्य कपालाभरणाख्यराक्षसस्य शक्रादिदेवैः सह युद्धम्, तस्मिन्युद्धे शक्रेण कपालाभरणाक्षसवधकरणम्, तद्वधजनिताया ब्रह्महृत्या शक्रस्योपद्रवणम्, कपालाभरणाख्यराक्षसस्य ब्राह्मणत्वकारणवर्णनप्रसंगेन त्रिवक्रराक्षसभार्यायाः सुशीलानाम्याः पत्याज्ञया शुचिनामकब्राह्मणसकाशात्युत्रोत्पादनात्कपालाभरणस्य

ब्राह्मणवीर्योत्पन्नत्ववृत्तान्तः, अथ ब्रह्महृत्योपद्रुतस्य शक्रस्य ब्रह्मोपदेशेन दक्षिणोदधिस्थगन्धमादनपर्वतवार्तिसीताकुण्डे स्नानेन यज्ञैः सदाशिवसंतोषणेन च ब्रह्महत्यातो विमुक्तिवर्णनम्. सीतासरोमाहात्म्यप्रशंसावर्णनम्. ... २२ १

१२ अथ मङ्गलाख्यतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्, तत्प्रसंगेन मनोजवाख्यराजवृत्तान्तवर्णनम्, अहंकारवतो मनोजवनृपस्य ब्राह्मणेभ्यः करग्रहणजन्यपापेन गोलभाख्येन तच्छत्रुभूपेन राज्यहरणपूर्वकं राज्याग्निर्वासनम्, अथ पत्नीपुत्राभ्यां सह मनोजवस्य वने गमनम्, तत्र पुत्रस्य क्षुत्परीततां विलोक्य मनोजवस्य दुःखेनातिपञ्चात्तापकरणपूर्वकं मूर्छया पतनम्, तत्पत्न्याः सुमित्राख्याया विलापकरणम्, पुत्रस्यापि रोदनम्, अथ तस्मिन्नवसरे तत्र तेषां समीपे पराशरमहर्षेरागमनम्, पराशरेण राजोपरि मंत्रपूतजलसेचनेन तस्य मूर्छापनयनम्, ततो राज्ञा विज्ञापितेन पराशरमुनिना राजानं प्रति श्रीरामसेतुस्थभंगलाख्यतीर्थयात्रोपायकथनपूर्वकमेकाक्षरराममंत्रोपदेशकरणम्, मुन्याज्ञया भार्यापुत्राभ्यां सह मंगलतीर्थं गत्वा चत्वारिंशदिनपर्यंतं मंत्रोपासनानुष्ठानं कृतवतो मनोजवनृपस्य पुरतो मंगलाख्यतीर्थाद्धनुर्निपङ्गखड्गचर्मगदामुसलशङ्खवाजियुक्तसारथिसपताकरथकांचनमयकवचादिसर्वराजालंकारादिवस्तुप्रादुर्भावं, ततो मनोजवेन पराशरमुनये तेषां सर्ववस्तूनां निवेदनम्, अथ पराशरेण मुनिना मनोजवभूपस्य मन्त्राभिषेककरणम्, ब्रह्मास्त्राद्यस्त्राविद्याप्रदानपूर्वकाशीःप्रदानं च, अथ मनोजवनृपेण स्वपुरं प्रत्यागत्य ब्रह्मास्त्रेण गोलभनृपं विनाश्य निजराज्यं प्राप्य धर्मेण वर्तनम्, अंतं मङ्गलतीर्थमासाद्य तनुत्यागानन्तरं मनोजवभूपस्य शिवलोकावाप्तिवर्णनम्. ... २३ ३

१३ अथैकान्तरामनाथाख्यक्षेत्रवर्णनम्, तत्रामृतवापिकातीर्थमाहात्म्यम्, तत्प्रसंगेनागस्त्यानुजवृत्तान्तवर्णनम्, हिमवत्पर्वतेऽगस्त्यानुजेन तपःकरणम्, तत्तपस्तुष्टस्य शंकरस्य प्रादुर्भावेऽगस्त्यानुजेन शिवस्तुतिकरणम्, ततस्तुष्टस्य शिवस्य वचनादगस्त्यानुजस्य दक्षिणोदधिस्थगन्धमादनपर्वतोपर्यंकान्तरामनाथक्षेत्रवार्तिनि तीर्थे

स्नानं कृत्वा समाधियोगेन मुक्तिप्राप्त्याऽमरत्वात्तस्य तीर्थस्यामृतवापोतिनामप्रथा-
वर्णनम्, अथैकान्तरामनाथक्षेत्रप्रथाकारणकथनप्रसङ्गेन श्रीरामचन्द्रस्य लक्ष्मणेन
सहैकान्तस्थितिपूर्वकं समुद्रतरणोपायविचिन्तनवृत्तान्तवर्णनम्, एकान्तराधव-
माहात्म्यम्. ३६ १

१४ अथ दक्षिणोदधिस्थगन्धमादनवर्तिब्रह्मकुण्डमाहात्म्यवर्णनम्, तत्प्रसंगेन ब्रह्मकुण्डस्थ-
भस्मना त्रिपुण्ड्रधारणस्य माहात्म्यम्, ब्रह्मकुण्डोत्पत्तिवृत्तान्तः, तत्र ब्रह्मविष्णो-
र्मध्ये श्रेष्ठ्यविषये परस्परं विवादे समुत्पन्ने तयोर्मध्ये भगवतोऽनाद्यन्तलिङ्ग-
प्रादुर्भावः, तदूर्ध्वोऽन्तर्पर्यन्तशोधनार्थं ब्रह्मविष्णोर्हंसवराहरूपधारणपूर्वकं
गमनम्, लिङ्गस्याधःपर्यन्तमदृष्ट्वा स्वपूर्वस्थानं प्रत्यागतेन विष्णुना सत्यवाचा
लिङ्गपर्यन्तादर्शनकथनम्, ब्रह्मणोर्ध्वपर्यन्तमदृष्ट्वा प्रत्यागतेनापि च्छन्नना मिथ्या
लिङ्गपर्यन्तदर्शनकथनम्, अथ तन्मिथ्याभाषणप्रकुपितेन शंकरेण लिङ्गमध्या-
त्रादुर्भूय ब्रह्मणेऽपूज्यत्वप्राप्तिरूपशापप्रदानम्, ततो ब्रह्मणा स्तुतेन शङ्करेण
ब्रह्मणे मिथ्यादोषप्रशान्त्यर्थं दक्षिणोदधिस्थगन्धमादनपर्वते यागार्थमाज्ञाकरणम्,
शंकराज्ञया ब्रह्मणो गन्धमादनपर्वते शिवमुद्दिश्य यागकरणम्, तत्र प्रादुर्भूतेने-
श्वरेण ब्रह्मणे श्रौतस्मार्तकर्मपूज्यत्वरूपवरप्रदानपूर्वकं ब्रह्मकुण्डाभिधीर्थाय वर-
प्रदानम्, ब्रह्मकुण्डमाहात्म्यम्. ३७ १

१५ अथ हनुमत्कुण्डमाहात्म्यवर्णनम्, तत्प्रसंगेन धर्मसखाख्यराजचरितवर्णनम्, धर्म-
सखनृपतिपुत्रस्य सुचन्द्रस्य वृश्चिकदंशवृत्तांतः, अथ बहुपुत्रत्वमाकांक्षमाणेन
धर्मसखाख्यमहीपतिना निजविवेचनतो यज्ञसामग्रीं संपाद्य स्वपत्नीभिः सर्व-
परिजनैर्ऋत्विगमश्च सह दक्षिणोदधितीरस्थगन्धमादनपर्वतवर्ति हनुमत्कुण्डं प्रति
गमनम्, तत्र स्नात्वा पुत्रीयेष्टिं च कृत्वा हुतोच्छिष्टं प्राश्य ब्राह्मणेभ्यो ग्रामा-
प्रहारादिकं दत्त्वा भार्याशतेन सहावभृथस्नानं कृत्वा स्वपुरीं प्रति प्रत्या-
गमनम्, तत्र हनुमत्कुण्डप्रभावात्तस्य धर्मसखस्य शतभार्यासु शतपुत्रप्राप्तिः,

अथान्तकाले हनुमत्कुण्डमभ्येत्य धर्मसखेन राज्ञा तपःकरणम्, ततस्तस्य
वैकुण्ठलोकावाप्तिः, तत्पुत्रेण सुचन्द्रेण पितुरौर्ध्वदैहिककर्मकरणम्, सुचन्द्रादीनां
सर्वेषां पुत्राणां सौभ्रात्रपूर्वकं राज्यसुखभोगवर्णनम्, हनुमत्कुण्डमाहात्म्यम्. ३८ २

१६ अथागस्तितीर्थमाहात्म्यवर्णनम्, तन्माहात्म्यप्रसंगेन दीर्घतमोमुनिपुत्रस्य कक्षीवतश्च-
रित्रवर्णनम्, तत्रोदकाख्यस्य गुरोर्गृहे कक्षीवता षष्टिवर्षपर्यन्तं विद्याभ्यासं कृत्वा
गृहं प्रत्यागतुं गुरोः प्रार्थनाकरणम्, ततस्तद्गुरुणा तस्योद्वाहायोपायकथनम्,
गुर्वाज्ञया कक्षीवताऽगस्त्यतीर्थे स्नात्वा तस्मात्तीर्थादुद्गतं चतुर्दन्तं शुभ्रं गजेन्द्र-
मारुह्य मध्येमार्गमेव मिलितेन स्वनयाख्येन राज्ञा सह तस्य पुरं प्रति गमनम्,
ततः स्वनयेन राज्ञा कक्षीवते स्वकन्यायाः प्रदानाय तद्वचनात्तत्पितुर्दीर्घतमसः
सुदर्शनाख्यपुरोधोद्वाराऽऽमन्त्रणं कृत्वा सत्कारपूर्वकं स्वपुरं प्रत्यानयनम्, दीर्घ-
तमसं पितरं प्रति कक्षीवताऽभिवादनम्, निजविद्याध्ययनवृत्तान्तनिवेदनं च.... ३० १

१७ अथ तस्मिन्नगस्तितीर्थे स्वनयेन राज्ञा दीर्घतमोमुनेः सत्कारकरणम्, अत्रांतर एव
तत्रागस्तितीर्थे स्नातुं सशिष्यसमूहस्योदङ्कमहर्षेरागमनम्, उदङ्कदीर्घतमसोः समा-
गमः, अथोदङ्कदर्शनार्थं स्वनयेन राज्ञाऽऽगत्य निजोद्देशनिवेदनम्, अथोदङ्केन
सह दीर्घतमसा स्वनयस्य राज्ञः कक्षीवते निजकन्याप्रदानस्यानुमोदनम्, ततः
स्वनयेन राज्ञा मधुरापुरीतः स्वपरिचारकैः कन्यामानीय विवाहविधिना कक्षीवते
कन्यादानकरणम्, ततः स्वर्णगोदासीग्रामादिविपुलवैवाहिकप्राप्तप्रदानम्, अथ
दीर्घतमसो मुनेस्तत्सर्वमादाय पुत्रेण स्नुषया च सह वेदारण्यस्थितस्वाश्रमं
प्रत्यागमनम्, स्वनयेन राज्ञाऽन्तःपुरैः सहागस्तितीर्थे स्नात्वा स्वपुरं प्रति गमनम्,
अगस्तितीर्थमाहात्म्यम्. ३२ १

१८ अथ रामकुण्डाख्यतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्, तत्प्रसंगेनागस्त्यशिष्यसुतीक्ष्णमुनीतिहास-
वर्णनम्, रामचन्द्रसरस्तीर्थे तपस्तपता सुतीक्ष्णेन श्रीरामचन्द्रस्तुतिकरणम्, एवं
तपस्तपतः सुतीक्ष्णस्यालौकिकतपःसिद्धिवर्णनप्रसंगेन रामकुण्डमाहात्म्यवर्णनम्,

रामकुण्डतीरे रामस्थापितश्रीशिवलिङ्गमाहात्म्यवर्णनम्, तत्प्रसंगेन धर्मपुत्रस्य युधिष्ठिरस्यासत्यभाषणदोषनिवृत्तिवृत्तान्तवर्णनम्, तत्र भारतयुद्धे द्रोणे जेतुं केशवेन भीमद्वारा 'अश्वत्थामा युद्धे हतः' इति मृषा प्रवादप्रसरणम्, तं प्रवाद-
माकर्ण्य द्रोणेन युधिष्ठिरादपि तथैवेति श्रुत्वा सत्यं मत्वा योगेन स्वतनुत्याग-
करणम्, तस्मिन्काले सदैव सत्यभाषिणो युधिष्ठिरस्य मृषाप्रवादजनितपातक-
प्राप्तिः, तस्य च युद्धसमाप्त्यनन्तरं राज्याभिषेकसमये नमोवाण्या च्छब्दानां-
सत्यभाषणजनितपातकेन राज्याभिषेकानर्हताकथनम्, युधिष्ठिरेण पश्चात्तापकर-
णम्, तस्मिन्नवसरे समागतेन व्यासमहर्षिणा युधिष्ठिरं प्रति दक्षिणोदधितिरस्थ-
रामतीर्थं स्नानार्थमुपदेशकरणम्, ततो युधिष्ठिरेण निजकनिष्ठबन्धुं सहदेवं राज्ये
प्रतिष्ठाप्य धौम्येनोपाध्यायेन भीमादिभिर्निजानुजैश्च सह रामसेतुं समुद्दिश्य
बाह्मनारोहणं विना यात्राविधिना रामतीर्थं समासाद्य पुरोहितोक्तमार्गेण स्नान-
करणम्, तेन रामतीर्थस्नानदानश्राद्धमासोपवासादिप्रभावेण नमोवाण्या युधि-
ष्ठिरस्यासत्यभाषणजनितपातकनिवृत्तिपूर्वकराज्यारोहणयोग्यतावर्णनम्. रामकु-
ण्डाख्यतीर्थमाहात्म्यम्. ... ३३ १

१९ अथ लक्ष्मणतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्, तत्प्रसंगेन बलभद्रब्रह्महत्याविमुक्तिवृत्तान्तवर्ण-
नम्, तत्र कौरवपांडववधं द्रष्टुमनिच्छतो बलभद्रस्य तीर्थयात्राप्रसंगेन नैनिषा-
रण्ये महर्षिसम्मले गमनम्, तत्र बलभद्रेण पुराणकथनाद्योच्चब्रह्मसने स्थितस्य
सूतस्याविचार्य निजहस्तोत्सृष्टकुशाग्रेण हननाद्ब्रह्महत्याप्राप्तिः, अथ मुनीनां वच-
नेन लोकसंग्रहाय प्रायश्चित्तचिकीर्षया मुनीन्प्रति प्रार्थनम्, मुनिभिर्वलभद्राय
बल्वलाख्यराक्षसवधं कृत्वा वर्षपर्यंतं तीर्थयात्राकरणरूपप्रायश्चित्तकथनम्, अथ
बलभद्रेण बल्वलनामकराक्षसहननम्, ततो वर्षपर्यन्तं भूतलस्थसर्वतीर्थेषु स्नान-
पूर्वकं यात्राकरणम्, कृतायामपि तीर्थयात्रायां ब्रह्महत्याया निवृत्तिमदृष्ट्वा मुनि-

वाक्येन दक्षिणोदधित्यगन्धमादनवतिलक्ष्मणतीर्थं गत्वा स्नानमात्रेण लक्ष्मणे-
श्वरलिंगदर्शनेन च ब्रह्महत्यातो विमुक्तिवर्णनम्. लक्ष्मणतीर्थमाहात्म्यम्. ... ३५ २
२० अथ जटातीर्थमाहात्म्यवर्णनम्, तत्प्रसंगेन शुकाचार्यचरित्रवर्णनम्, तत्र शुकेन
व्यासं प्रति चित्तशुद्धयर्थमुपायेष्टे सति व्यासेन भृगुवरुणेतिहासकथनपूर्वकं
रामसेतुस्थजटातीर्थमाहात्म्यवर्णनम्, ततः शुकस्य व्यासोपदेशं श्रुत्वा जटातीर्थं
गत्वा स्नानमात्रेण मनःशुद्धिवर्णनम्, जटातीर्थमाहात्म्यम्. ... ३७ १
२१ अथ लक्ष्मीतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्, तत्प्रसंगेन युधिष्ठिरवृत्तान्तवर्णनम्, तत्रेन्द्रप्रस्थे
स्थितेन युधिष्ठिरेण श्रीकृष्णं प्रति महैश्वर्यप्रापकधर्मविषयकपृच्छायां कृतायां
श्रीकृष्णेन युधिष्ठिरायानेकेतिहासपूर्वकं गन्धमादनस्थलक्ष्मीतीर्थमाहात्म्यकथनम्,
ततो युधिष्ठिरेण लक्ष्मीतीर्थं गत्वा मासपर्यन्तं नियमपूर्वकं स्नानं विधाय स्वपुरं
प्रत्यागत्य ततस्तत्प्रभावेण संप्राप्तनिरतिशयसंपदैश्वर्यवशान्महता समारम्भेण
श्रीकृष्णसाहाय्येन राजसूययज्ञकरणम्. लक्ष्मीतीर्थमाहात्म्यम्. ... ३८ १
२२ अथाम्रिततीर्थमाहात्म्यवर्णनम्, तत्प्रसंगेन सीताशुद्धिवृत्तान्तवर्णनम्, तत्र रामच-
न्द्रेण लंकायां रावणं हत्वा शक्रादिभिः सह सेतुमार्गेण गन्धमादनं प्रत्यागत्य
लक्ष्मीतीर्थतटे स्थित्वा जानकीशोधनायामेरास्नानकरणम्, ततोऽग्निना तत्र समे-
त्य रामस्याग्रे सीतायाः शुद्धताकथनम्, अभिवचनाद्रामचन्द्रेण जानक्याः स्वीक-
रणम्, अत्रैर्विनिर्गमस्थानस्याम्रिततीर्थाभिधया प्रसिद्धिः, अम्रिततीर्थमाहात्म्यप्रसंगे-
न पशुमन्नामधेयस्य वणिग्वरस्य चरित्रवर्णनम्, तत्र तस्य पशुमतोऽष्टपुत्रेषु मध्येऽ-
ष्टमपुत्रस्य दुष्पण्याख्यस्य नगरस्थबालकमारणरूपातिदुष्कर्मपरस्य राज्ञा तत्पितुः
सच्छीलं निरीक्ष्य देशाभिर्वासनम्, ततो वनं प्रयातेनापि तेनोग्रश्रवोमुनिपुत्रे
जले निमज्ज्य मारिते सत्युग्रश्रवसा मुनिना दुष्पण्याय जलनिमज्जनतस्ते मृत्युर्मे-
विष्यतीति शापप्रदानम्, अथ वर्षाकालेऽतिवृष्टौ सत्यां दुष्पण्येन मृतपतित-
गजशरीरमध्यं प्रवेशे कृते तस्य गजशरीरस्य महता पयःपूरप्रवाहेण समुद्रं प्रति

प्रवेशे सति तदन्तःस्थितस्य दुष्पण्यस्य मृत्युः, तदनंतरं तस्य पिशाचत्वप्राप्तिः, ततः पिशाचरूपिणा तेनागस्त्याश्रमसमीपं प्रत्यभ्येत्योच्चैः स्वमुक्तये महर्षीणां प्रार्थनाकरणम्, अथ तस्य विमुक्तयेऽगस्त्यमहर्षिणा सुतीक्ष्णाल्पं स्वशिष्यं प्रति तदुद्देशेनाभितीर्थे स्नानार्थमाज्ञाकरणम्, सुतीक्ष्णेन पिशाचस्य विमुक्त्युद्देशेनाभितीर्थे स्नाने कृते सति दुष्पण्यस्य पिशाचत्वविमुक्तिपूर्वकं दिव्यं विमानमारुह्य महर्षीन्मस्कृत्य दिव्यलोकं प्रति गमनम्, अभितीर्थमाहात्म्यम्. ... ३९ २

२३ अथ चक्रतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्, तत्प्रसंगेनाहिर्युध्याख्यब्राह्मणकृतसुदर्शनोपासनावर्णनम्, सुदर्शनचक्रेण तस्य ब्राह्मणस्य तपोविन्नकारिणां राक्षसानां नाशनम्, सुदर्शनचक्रसंनिधानात्तीर्थस्य चक्रतीर्थत्वेन प्रसिद्धिः, ब्रह्मदेवाज्ञया राक्षसत्रसैस्सर्वदेवैश्चक्रतीर्थसंनिधौ माहेश्वरयज्ञकरणम्, तस्मिन्यज्ञे प्राशित्रपात्रस्पर्शमात्राच्छिन्नपाणेः सवितुर्देवस्याष्टावक्रमुनिवचनाच्चक्रतीर्थे स्नानमात्रेण हिरण्यपाण्यवामिवृत्तान्तवर्णनम्, चक्रतीर्थमाहात्म्यम्. ... ४२ १

२४ अथ शिवतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्, तत्प्रसंगेन कालभैरववृत्तान्तवर्णनम्, तत्र ब्रह्मविष्णोः परस्परं श्रेष्ठ्यविषये विवादे समुत्पन्ने प्रणवेन शिवस्य श्रेष्ठ्ये वार्णितेऽपि दुराग्रहवशाद्ब्रह्मविष्णुभ्यां शिवश्रेष्ठ्येऽनादृते सति शिवेन तेजोमयस्वस्वरूपप्रकटनम्, महेश्वरं दृष्ट्वा ब्रह्मणा तं प्रत्यप्यनादरपूर्वकं गर्वोक्तिसंभाषणम्, अथ महेश्वरेण ब्रह्माणं प्रति कालभैरवस्वरूपप्रेषणम्, ब्रह्मणा सह कालभैरवस्य युद्धे कालभैरवेण ब्रह्मणः पञ्चमशिरश्छेदपूर्वकं वधकरणम्, ततो भगवता महेश्वरेण ब्रह्मणः सञ्जीवनम्, ब्रह्मदेवेन भगवतः शङ्करस्य स्तुतिकरणम्, शंकरेण ब्रह्मणेऽभयप्रदानम्, अथ शिवाज्ञया कालभैरवस्य ब्रह्महत्यादोषविशुद्धये ब्रह्मशिरः करे संघार्य वर्षपर्यंतं समस्ततीर्थयात्राकरणपूर्वकं दक्षिणांभोधिस्थगन्धमादनवार्तिशिवतीर्थस्नानकरणाद्ब्रह्महत्यानिवृत्तिः, तत्रैव कालभैरवेण कपालस्थापनात्तस्य शिवतीर्थस्य कपालतीर्थत्वेनाभिधानम्, शिवतीर्थमाहात्म्यम्. ... ४३ १

२५ अथ शङ्खतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्, शङ्खमुनिना तपः कृत्वा प्रकल्पितत्वेन तस्य तीर्थस्य शङ्खतीर्थत्वेन प्रसिद्धिः, तत्तीर्थमाहात्म्यप्रसङ्गेन वत्सनाभाख्यविप्रवृत्तान्तः, तत्र तपः कर्तुं निश्चलतया स्थितवतो वत्सनाभाख्यद्विजस्योपरि सञ्जाते वल्मीके वासवेन तपोविघ्नार्थं वृष्टिनिपातेनोपद्रवे क्रियमाणे भगवता धर्मदेवेन महामहिषरूपं धृत्वा वाल्मीकोपरि स्थित्वा स्वपृष्ठे वृष्टिधारा गृहीत्वा मुनेः संरक्षणकरणम्, अथ तपःसमाधितो निवृत्तेन वत्सनाभेन स्वसमीपस्थस्य महिषरूपेण स्वरक्षितुर्धर्मदेवस्य पूजाऽकरणहेतोः पुनः समाधौ मनश्चाञ्चल्यं निश्चित्य स्वस्य कृतघ्नतादोषनिवृत्तये प्राणत्यागार्थं मेरोर्धृगोः पतनार्थं प्रयत्नकरणम्, तदा धर्मदेवेन महिषरूपं परित्यज्य स्वरूपेण प्रादुर्भूय वत्सनाभद्विजस्य मरणप्रयत्नाच्चिवारणपूर्वकं कृतघ्नतादोषनिवृत्तिपुरःसरचित्तशुद्धये दक्षिणोदधितीरस्थशंखतीर्थे स्नानार्थमुपदेशकरणम्, धर्मोपदेशेन वत्सनाभद्विजस्य शंखतीर्थे स्नानमात्रेण कृतघ्नतादोषनिवृत्त्यनन्तरं चित्तशुद्धिपूर्वकब्रह्मभूयत्वप्राप्तिवर्णनम्, शंखतीर्थमाहात्म्यम्. ... ४४ २

२६ अथ गङ्गायमुनागयाख्यतीर्थत्रितयमाहात्म्यवर्णनम्, तत्प्रसंगेन जानश्रुतिराजवृत्तान्तवर्णनम्, तत्र जन्मतः पङ्क्तोः सयुग्वापरपर्यायस्य रैकमहर्षेर्दक्षिणोदधिस्थगन्धमादनपर्वते बहुकालं तपस्तपतः पामरोगोत्पात्तिः, तेन यमुनागङ्गागयाख्यतीर्थत्रयस्नानचिकीर्षया मन्त्रोच्चारणपूर्वकध्यानेन तीर्थत्रयस्याह्वाने कृतमात्रे यमुनागङ्गागयाख्यदीर्थत्रयस्य तत्समीप उपस्थितिः, तत्र महर्षिवचनात्तस्य तीर्थत्रयस्य सदा संनिधानम्, तस्मिन्नवसरे कदाचित्सौधवातायनस्थस्य पौत्रायणस्य जानश्रुतिमहीपतेः समीपेऽनुग्रहार्थं निशीथसमये हंसरूपेण महर्षीणामागमनम्, तेष्वृषिषु मध्य एकेन हंसरूपिणा महर्षिणा जानश्रुतेर्ब्रह्मज्ञानप्राप्तये परोक्षेण रैकमहर्षिप्रशंसां कृत्वा सर्वैः सह ब्रह्मलोकं प्रति गमनम्, अथ गतेषु तेषु महर्षिषु जानश्रुतेर्ब्रह्मविद्योपलब्धये सयुग्वनं रैकमहर्षिं प्रति शरणगमनम्,

ततः सयुगवनो रैकमहर्षेराज्ञया यमुनागङ्गागयाख्यतीर्थत्रये स्नानं विधाय चित्तशुद्धेरनन्तरं जानश्रुते राज्ञो रैककृतब्रह्मज्ञानोपदेशेन ब्रह्मभूयत्वप्राप्ति-
वर्णनम्. ४६ १

२७ अथ कोटितीर्थमाहात्म्यवर्णनम्, तत्प्रसंगेन श्रीरामचन्द्रचरित्रवर्णनम्, तत्र श्रीराम-
चन्द्रेण रावणवधोद्भूतब्रह्महत्यापनोदाय दक्षिणोदधिस्थगन्धमादनपर्वते रामनाथा-
ख्यशिवलिंगं संस्थाप्य तत्स्नापनार्थं जाह्नवीं स्मृत्वा निजधनुष्कोटया धरणीं
विभिद्य रसातलाद्गङ्गाऽऽनयनवृत्तान्तवर्णनम्, ततस्तस्य तीर्थस्य कोटितीर्थत्वेन
प्रसिद्धिः, कोटितीर्थमाहात्म्यप्रसंगेन श्रीकृष्णचरित्रवर्णनम्, तत्र वसुदेवस्य
विवाहानन्तरं रथेन वसुदेवस्य स्वपुरं प्रति प्रस्थितस्य मध्येमार्गे तद्रथसारथेः कंस-
स्याकाशवाण्या भविष्यान्निजहन्तुर्मातुर्देवक्याः स्वस्वसुहृन्नायोद्यतस्य वसुदेवेन
सुतप्रदानप्रतिज्ञया सान्त्वनपूर्वकं हननान्निवर्तनम्, अथ वसुदेवपत्न्यां देवक्यां
सप्तमगर्भस्यानन्तस्य रोहिण्यां योगमायया संक्रामणानन्तरं भगवतः श्रीकृष्णस्य
जन्म, वसुदेवेन भगवत्स्तुतिकरणम्, भगवदाज्ञया वसुदेवेन श्रीकृष्णस्य गोकुले
नयनम्, यशोदाकन्यायाश्च मथुरायामानयनम्, अथ कंसेन निजमृत्युभीत्या
कन्यायाः शिलायां पोथने क्रियमाण आदिमायायास्तस्यास्तद्वस्ताभिः स्तृत्या-
काशेऽभ्युदिव्यरूपेण गमनम्, कंसं प्रति तथा देव्या मृत्युस्ते यत्रकुत्रापि
जातं इत्युक्त्वा निर्भर्त्स्यानिकेपुःस्थानेषु पूजाप्राप्तिः, गोकुलस्थयोः श्रीकृष्णराम-
योर्बालक्रीडावर्णनम्, ततो मथुरां प्रति गत्वा कंसं हत्वोग्रसेनस्य राज्या-
भिषेकं करणम्, अथ कदाचिदात्मानं द्रष्टुं समागतान्नारदादीन्प्राप्ति श्रीकृष्णेन
मातुलवधजनितदोषनिवृत्त्यर्थं प्रायश्चित्तार्थं प्रश्नकरणम्, ततो नारदादिवचना-
द्रामसेतवागत्य कोटितीर्थं स्नानमात्रेण श्रीकृष्णस्य मातुलवधजनितदोषनि-
वृत्तिः, कोटितीर्थमाहात्म्यम्. ४८ १

२८ अथ साध्यामृततीर्थमाहात्म्यवर्णनम्, तत्प्रसंगेन पुरुरवसो राज्ञो वृत्तान्तवर्णनम्,
तत्र पुरुरवसो राज्ञ उर्वश्याऽप्सरसा सह समागमः, अथ कालान्तरे समय-
प्रतिज्ञाभङ्गेन वियोगेऽतिशोकाकुलस्य तस्य कुरुक्षेत्रे मिलितयोर्वश्या समा-
गमपुरःसरपुत्रप्राप्तिकथनपूर्वकमाश्वासनम्, अथैकवत्सरानन्तरं नृपस्य कुरुक्षे-
त्रस्थपद्मतटाके पुनरुर्वश्या सह समागमः, उर्वश्या नृपाय स्वस्यां नृपवीर्यतः
समुत्पन्नस्यायुर्नामकपुत्रस्य समर्पणम्, अथैकरात्रप्रसंगेन तस्यामुर्वश्यां पञ्चगर्भ-
वीर्यस्थापनम्, ततस्तत्सूचनया निरन्तरमुर्वशीलोकप्राप्तये पुरुरवसा गन्धर्व-
प्राथनाकरणम्, तत्प्राथनया संतुष्टैर्गन्धर्वैस्तस्मै पुरुरवसेऽभिस्थालीं प्रदाय
यज्ञार्थमुपदेशकरणम्, उर्वश्यप्राप्तिवशादसंतुष्टेन नृपेण मध्येवनमेवाभिस्थालीं
प्राक्षिप्य स्वपुरं प्रति गमनम्, अभिस्थालीनिक्षेपस्थाने शमीगर्भाश्रयोत्पत्तिः,
ततस्तस्याश्रयस्थस्य चतुर्विंशत्यंगुलामरणिं कृत्वा तत्र निर्मन्थनादभिन्नयं
समुत्पाद्य बहून्यज्ञान्कृत्वा गन्धर्वलोकमासाद्योर्वश्या सह पुरुरवसो नृपस्य
रमणम्, अथ कदाचिच्छुक्रस्य पुरतो नृत्यसमारंभे परस्परं वीक्ष्य हा-
स्यतत्परयोर्बर्षीपुरुरवसोस्तुंवरुणा देवनाट्याचार्येण वियोगो वा भविष्यतीति
शापप्रदानम्, अथ पुरुरवसा शक्रं प्रार्थ्य तदुक्तोपायचिकीर्षया भूतलं समेत्य
दक्षिणोदधिस्थगन्धमादनपर्वतवार्तिसाध्यामृततीर्थं स्नानमात्रेण शापान्मुक्त्वा
पुनरुर्वशीलोकं प्रति गत्वोर्वश्या सह रमणवर्णनम्, साध्यामृततीर्थमाहात्म्यम्. ५० २

२९ अथ सर्वतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्, तत्प्रसङ्गेन सुचरिताख्यविप्रचरित्रवर्णनम्, तत्र
सुचरितविप्रेण जरतुरतयाऽशक्तेन सर्वतीर्थस्नानकामनया दक्षिणांभोधिस्थगन्धमा-
दनपर्वतमागत्य शिवदीक्षां गृहीत्वा तपःकरणम्, तत्पसा शङ्करस्य प्रादुर्भावे
सति सुचरिताख्यविप्रेण श्रीशिवस्तुतिकरणम्, श्रीशिवेन सुचरितेहितपूराय सुच-
रितसमीपे सर्वाणि तीर्थान्यावाहकं सर्वतीर्थसमवायकरणेन सर्वतीर्थभिधै-
कतीर्थं निर्माय सुचरिताय स्नानार्थमाज्ञाकरणम्, सुचरितमुनिना शिवाग्रे सर्व-

- तीर्थं स्नानकरणम्, सर्वतीर्थं स्नानकरणात्सुचारिताख्यविग्रस्व जरानिर्मुक्तिपूर्वक-
तारुण्यसौन्दर्यादिप्राप्तिः, सर्वतीर्थाख्यतीर्थमाहात्म्यम्. ५२ १
- ३० अथ धनुष्कोटितीर्थमाहात्म्यवर्णनम्, धनुष्कोटितीर्थस्यानेकविधपापविनाशनसाम-
र्थ्यवर्णनम्, धनुष्कोटितीर्थमाहात्म्यप्रसंगेन श्रीरामचन्द्रेण विभीषणप्रार्थनया
लंकायामन्यलोकानामगमनाय निजधनुष्कोट्या रेखाकरणेन स्वसेतुभेदकरणव-
र्णनम्, धनुष्कोटितीर्थं सर्वदेवतासांनिध्यवर्णनम्, माघमासादिकालेषु धनु-
ष्कोटितीर्थस्नानमाहात्म्यवर्णनम्. ५३ २
- ३१ अथ धनुष्कोटितीर्थमाहात्म्यप्रसंगेनाश्वत्थाम्नश्चरित्रवर्णनम्, तत्राश्वत्थाम्ना षाण्डव-
शिविरस्थसर्वसुप्रशूरवीराणां हननार्थं प्रतिज्ञां कृत्वा रात्रिसमये कृतवर्मकृपाभ्यां
सह शिविरद्वारमासाद्य महादेवमाराध्य प्रसन्नात्तस्माद्विजयखड्गं लब्ध्वा स्वपि-
तृघातकं वृष्टदुष्प्रशिविरं प्रथमतः प्रविश्य वृष्टदुष्प्रं प्रथमतो हत्वा पश्चात्सर्वशिविर-
स्थद्रौपदीपुत्रादिसर्वसैन्यहननम्, शिविरद्वारतो वह्निर्निर्यातानां सैन्यानां कृत-
वर्मकृपाचार्याभ्यां हननम्. ततोऽश्वत्थामादीनां शिविरतो निर्गत्य पृथक्पृथ-
ग्देशान्प्रति पलायनम्, अथ नर्मदातीरे महर्षिमध्ये प्रविष्टस्याश्वत्थाम्नो ब्राह्मणैः
पातित्य उक्ते ततो लज्जया निर्गत्याश्वत्थाम्ना तीर्थयात्राकरणम्, अथ बदरिका-
श्रमस्थितं व्यासं प्रति शरणगमनम्, ततो व्यासोपदेशेनाश्वत्थाम्ना सुप्रमारण-
दोषशान्तये रामसेतुं समासाद्य धनुष्कोटितीर्थं स्नानकरणपूर्वकं रामनाथशिव-
सेवाकरणम्, ततः प्रादुर्भूतस्य शिवस्य स्तुतिकरणम्, अथ प्रसन्नेन महादेवे-
नाश्वत्थाम्ने वरप्रदानम्, धनुष्कोटितीर्थमाहात्म्यम्. ५६ १
- ३२ अथ पुनर्धनुष्कोटितीर्थमाहात्म्यवर्णनप्रसंगेन सोमवंशसमुद्भवतन्नामकनृपतिपुत्रस्य
धर्मगुप्तस्य चरित्रवर्णनम्, तत्र नन्दनृपे तपस्यार्थं वनं प्रयाते सति राज्येऽभि-
पिक्तस्य धर्मगुप्तस्य कदाचिन्मृगयार्थं वनं प्रविष्टस्य रात्रौ सिंहादिश्वापदभीत्या
वृक्षाधिरोहणम्, तत्रैव केनचित्सिंहेनाभिद्रुतस्य कस्यचिद्वृक्षस्य निजप्राणपरिरक्षि-

- षया वृक्षस्थराजसमीपमागमनम्, ततो मिथः सम्भाषणपूर्वकं विश्वासं संमुत्पाद्यं
रात्रौ यामद्वयविभागेन भूपत्यृक्षाभ्यां पर्यायेण निद्राजागृतिव्यवस्थाकरणम्, अथ
प्रथमं राजनि सुप्ते सति सिंहेनर्क्षं प्रति राजानं नीचैर्निक्षिपेत्युक्तेऽपि तेनर्क्षेण
विश्वासधर्मपरिपालनार्थं राजानमनिक्षिप्य सिंहं प्रति मित्रद्रोहपातकपरिणामक-
थनम्, ततो नृपे प्रबुद्धे सति तस्मिन्नृक्षे सुप्ते सति सिंहेन भूपं प्रत्यृक्षं नीचैर्निक्षि-
पेत्युक्ते राजर्क्षस्य नीचैः पातनम्, तस्मिन्नवसरे स्वनखावलंबितपादपेन तेनर्क्षेण
पुनः पादपमधिरुह्य स्वस्य ध्यानकाष्ठाभिधमुन्निवकथनपूर्वकं कामत ऋक्षरूपधा-
रित्वमुक्त्वा भूपतये त्वमुन्मत्तो भवेति शापं प्रदाय सिंहं प्रति गौतमदत्तशाप-
वशास्तिहत्वप्राप्तिरूपपूर्ववृत्तान्तकथनम्, ध्यानकाष्ठमुनिवचःश्रवणेन सिंहस्य
तत्क्षणमेव यक्षरूपस्वरूपावाप्तिपूर्वकं विमानमारुह्य यक्षलोकं प्रति गमनम्,
ततो निजेच्छया ऋक्षरूपं धृतवतो ध्यानकाष्ठमुनेः स्वेच्छया वनांतरं प्रति गमनम्,
ध्यानकाष्ठमुनिशापाद्धर्मगुप्तस्योन्मत्तताप्राप्त्यनन्तरं स्वपुरं प्रत्यागमनम्, ततस्तं
धर्मगुप्तमुन्मत्तं दृष्ट्वा तस्य मन्त्रिभिर्नर्मदातीरनिवासिनस्तत्पितुर्नन्दसूपस्य समीपं
प्रति तस्य धर्मगुप्तस्य नयनम्, अथ तत्पित्रा नन्देन स्वपुत्रस्योन्मत्ततादोषशान्तये
जैमिनिमहर्षेः प्रार्थनाकरणम्, ततो जैमिनिमहर्षेराज्ञया नन्दमहीभृता धर्मगुप्तं
पुत्रं गृहीत्वा रामसेतुस्थधनुष्कोटितीर्थमभ्येत्य स्नानकरणम्, धनुष्कोटितीर्थे
स्नानमात्रेण धर्मगुप्तस्योन्मादशान्तिः, ततो नन्दस्य तपोऽर्थं पुनस्तपोवनं प्रति
गमनम्, धर्मगुप्तेन रामनाथस्य बहुवित्तदानपूर्वकं सपर्यां कृत्वा मन्त्रिभिः सह
स्वपुरं प्रत्यागमनम्, धनुष्कोटितीर्थमाहात्म्यम्. ५८ २
- ३३ अथ पुनर्धनुष्कोटितीर्थमाहात्म्यप्रसंगेन परावसुनामकब्राह्मणब्रह्महत्याविमुक्तिवृत्तान्त-
वर्णनम्, तत्र बृहद्भुक्तचक्रवर्तिनः सत्रे रैभ्यमहर्षिपुत्रयोरर्वावसुपरावसुनाम्नोरध्वर-
कर्मार्थं गतयामध्ये परावसोरध्वरकर्मणस्तृतीयसवनान्ते गृहकृत्यनिरीक्षणार्थं
स्वाश्रमं प्रत्यागमनम्, तदा मध्येमार्गे मृगाजिनं परिधाय रात्रौ चरतः स्वपितु-

हिंस्रसृगशंक्या परावसुना हननम्, अथ परावसुना तदन्तिकमभ्येत्य स्वपितर-
मेव तं स्वेन हतं निरीक्ष्य महान्तं शोकं कृत्वा पितुः प्रेतकार्यं समाप्य नृपतेः
सत्रे समेत्य स्वानुजायार्वावसवे पितृहननादिवृत्तनिवेदनम्, ततः पितृहत्यादो-
पनिवृत्तये प्रायश्चित्तकरणार्थं कनिष्ठं भ्रातरमाज्ञाप्य परावसुना स्वयं बृहद्भुजस्य
राज्ञः सत्रे यज्ञकर्मकरणम्, अथार्वावसौ द्वादशवर्षपर्यन्तं ब्रह्महत्यानिवृत्तये
प्रायश्चित्तपूर्वकं व्रतं कृत्वा सत्रे समागते सति तज्ज्येष्ठबन्धुना परावसुना
तस्मिन्निजकनिष्ठबन्धावर्वावसावेव ब्रह्महत्यादोषमारोप्य बृहद्भुजराजद्वाराऽ-
र्वावसोः सत्रसदनाद्बहिर्निष्कासनम्, ततो वास्तविकतया निरपराधिनाऽर्वावसुना
निरुपायवशात्सत्राद्विनिष्क्रम्य वनं गत्वा तपःकरणम्, तत्तपस्तुष्टेभ्य आदित्ये-
न्द्रादिदेवेभ्योऽर्वावसुना निजपितृसंजीवनरूपवरयाचनं स्वभ्रातुश्च पितृब्रह्महत्या-
दोषशान्तिरूपवरयाचनं च, ततो देवोक्तोपायमाश्रुत्यार्वावसुना कनिष्ठबन्धुना
परावसोर्ज्येष्ठबन्धोर्ब्रह्महत्यादोपनिवृत्तये परावसुं गृहीत्वा दक्षिणोदधिस्थ-
धनुष्कोटितीर्थे स्नानकरणम्, तेन स्नानप्रभावेण परावसोः पितृब्रह्महत्यादोष-
निवृत्तिः, ततः स्वगृहं प्रत्यागतयोस्तयोरर्वावसुपरावसोः पितू रैभ्यमुनेः
सञ्जीव्योत्थानम्, ब्रह्महत्यादिसमस्तदोषविनाशकधनुष्कोटितीर्थमाहात्म्यम्. ... ५९ ३

३४ अथ पुनर्धनुष्कोटिमाहात्म्यप्रसङ्गेन सृगालवानरसंवादवृत्तान्तवर्णनम्, तत्र पूर्व-
जातिस्मरयोः कथोश्चित्सृगालवानरयोः परस्परं संवादेऽन्योन्यं निजपूर्वजन्म-
कर्मवृत्तान्तकथनम्, एवं परस्परं भाषमाणयोः सृगालवानरयोः समीपे
सिन्धुद्वीपाख्यमुनेरागमनम्, अथ ताभ्यां सृगालवानराभ्यां निजमु-
त्तयुपायं पृष्टेन सिन्धुद्वीपमहर्षिणा धनुष्कोटितीर्थस्नानोपदेशपूर्वकं किराती-
संसर्गिसुरापाथिसुमतिनामकब्राह्मणसमुद्धारवृत्तान्तकथनम्, तत्र महाराष्ट्रस्थयज्ञ-
देवद्विजपुत्रस्य सुमत्याख्यस्य किरातीसंगलोलुपतया धनं संपादयितुं चौयाय
प्रवृत्तस्य हस्तेन कस्यचिद्ब्राह्मणस्य हत्यया ब्रह्महत्याप्राप्तिः, अथ तया घोरया

ब्रह्महत्यायोपद्रुतस्य सर्वा भूमिं भ्रान्त्वा स्वग्राममागत्य पितुः समीपे शरणा-
गमनम्, ब्रह्महत्याया तत्पितुस्तस्य रक्षणे निषेधकरणम्, तत्पित्रादीनां पुरतश्च
तया ब्रह्महत्याया सुमतेस्ताडने कृते तत्पित्रादीनां सर्वेषां दुःखेन रोदनम्, अथ
तस्मिन्नेवावसरे तत्र समागतस्य दुर्वासोमहर्षेस्तत्पित्रा यज्ञदेवेन स्वपुत्रस्य द्रोप-
निवृत्तये प्रार्थनाकरणम्, ततो दुर्वाससा तस्मै ब्रह्महत्यादोपनिवृत्तये श्रीराम-
धनुष्कोटितीर्थे स्नानार्थमुपदेशकरणम्, धनुष्कोटितीर्थमाहात्म्यप्रसङ्गेन दुर्धिनी-
ताख्यविप्रस्य गुरुस्त्रीगमनपापनिवृत्तिवृत्तान्तवर्णनम्. ... ६१ ३

३५ अथ यज्ञदेवस्य दुर्वाससं प्रति दुर्धिनीतविप्रचरित्रजिज्ञासया प्रश्ने सति दुर्वाससा
यज्ञदेवाय दुर्धिनीताख्यद्विजवृत्तान्तवर्णनम्, तत्र पाण्ड्यदेशस्थेभ्यवाहाभिषम्राह्म-
णपुत्रस्य दुर्धिनीतस्य पितुर्मरणोत्तरं पितुरौर्ध्वदैहिकं कर्म कृत्वा विधवया निज-
मात्रा सह स्वदेशे दुर्भिष्ववशाद्गोर्कणं समागत्य निवासकरणम्, तत्र बहुकालं
निवसता तेन मूढबुद्धिना दुर्धिनीतेन पूर्वदुष्कर्मपारिपाकादकस्मादनङ्गशरपीडिते-
न मामोतिवादिनीं विधवां निजांश्च वलादाकृष्य मैथुनकरणम्, अथ रेतःसेका-
दनन्तरं दुर्धिनीतस्य भृशपश्चात्तापं कृत्वा निजदेहविशुद्धये प्रायश्चित्तार्थं मह-
र्षीन्प्रति प्रार्थनम्, सर्वैर्महर्षिभिर्महापाताकिनस्तस्य निर्मर्त्यत्वंपूर्वकं निःसारणे
कृते सत्यपि परमदयालुना व्यासमहर्षिणा तं प्रति गुर्वङ्गनागमनदोपनिवृत्तये
धनुष्कोटिस्नानार्थमुपदेशकरणम्, व्यासादुपदेशं श्रुत्वा दुर्धिनीतेन निजमात्रा
सह धनुष्कोटितीर्थे संकल्पपूर्वकं स्नात्वा मासोपवासान्ते पारणां कृत्वा पुनर्व्यासां-
तिकमागत्यानन्तरकर्तव्योपदेशार्थं प्रार्थनाकरणम्, ततो व्यासेन दुर्धिनीताय सर्व-
सज्जनकर्तव्यसदुपदेशकरणम्, ततो दुर्धिनीतस्य व्यासोक्तानियमाचरणपूर्वकं दार-
संग्रहं कृत्वा गार्हस्थ्यधर्माचरणपूर्वकं धर्माचरणेनान्ते मुक्तिवर्णनम्, इत्थं दुर्वा-
ससा प्रोक्तं धनुष्कोटितीर्थमाहात्म्यं श्रुत्वा यज्ञदेवेन ब्राह्मणेन ब्रह्महत्यापद्रुतं
निजपुत्रं गृहीत्वा धनुष्कोटितीर्थं गत्वा स्नानकरणम्, तत्प्रभावेण तत्राकाश-

वाण्या यज्ञदेवद्विजपुत्रस्य सुमत्याख्यस्य ब्रह्महत्यादिसकलपातकनिवृत्तिः, इत्थं
सिन्धुद्वीपोक्तं धनुष्कोटितीर्थमाहात्म्यं श्रुत्वा सृगालवानराभ्यां धनुष्कोटितीर्थं
गत्वा स्नानकरणम्, तत्प्रभावेण सृगालवानरयोर्मोक्षावाप्तिवर्णनम्, धनुष्कोटि-
माहात्म्यम्. ... ६३ १

३६ अथ पुनर्धनुष्कोटितीर्थमाहात्म्यप्रसंगेन दुराचाराभिधविप्रवृत्तांतवर्णनम्, तत्र गौत-
मीतीरस्थस्य दुराचाराख्यस्य द्विजस्य महापातकिर्भजनैः सह संसर्गेण निःशेष-
ब्राह्मण्यविनाशे वेतालान् गृहीत्वा गौतमीप्रदेशाद्धनुष्कोटितीर्थं नीत्वा धनुष्कोटि-
तीर्थजले निमज्जनम्, तत्तीर्थस्नानमात्राद्वेतालप्रहान्मुक्तस्य दुराचारस्य श्रीदत्ता-
त्रेयं प्रति गत्वा निजवृत्तान्तजिज्ञासया प्रार्थनायां कृतायां दत्तात्रेयेण तस्मै
वेतालप्रहणमादिवेतालमुक्तिपर्यन्तवृत्तकथनपूर्वकं धनुष्कोटितीर्थमाहात्म्यकथ-
नम्, तत्प्रसंगेन वेतालस्य पूर्वजन्मनि ब्राह्मणस्य माद्रपदकृष्णपक्षे पितृश्राद्धा-
करणाद्वेतालत्वप्राप्तिवर्णनम्, तत्प्रसंगेन महालयपक्षस्थप्रतिथिश्राद्धफलवर्णनम्,
महालयश्राद्धकरणप्रभावाद्धरिश्चन्द्रादीनां राजर्षीणामन्यादिब्रह्मर्षीणां च सर्व-
दुःखनिस्तारपूर्वकसर्वाणिमादिसिद्धिफलावाप्तिवर्णनम्, श्रीदत्तात्रेयाद्धनुष्कोटि-
तीर्थमाहात्म्यं महालयपक्षीयादिश्राद्धमाहात्म्यफलानि च श्रुत्वा त्यक्तदुराचारस्य
दुराचाराख्यविप्रस्य दत्तात्रेयोक्तमार्गेण स्वगृहं प्रत्यागत्य स्वधर्माचरणेन देहांते
मोक्षवर्णनम्, सर्वपापनिवृत्तिकरधनुष्कोटितीर्थप्रशंसा. ६४ २

३७ अथ पुद्गलामस्थक्षीरकुण्डमाहात्म्यवर्णनम्, तत्प्रसंगेन मुद्गलब्राह्मणचरित्रवर्णनम्,
तत्र मुद्गलेन यज्ञे क्रियमाणे तत्र यज्ञे प्रादुर्भूतस्य महाविष्णोर्मुद्गलेन स्तुत्या
प्रसादनम्, अथ मुद्गलमुनिमनीषितपूराणाय भगवता विष्णुना विश्वकर्मद्वारा
मुद्गलाश्रमे विस्तीर्णं कुण्डं खानयित्वा सुरभीं प्रति पयःपूराणायज्ञाप्य सुरभ्या
ऽखण्डपयसा पूरिते तस्मिन्कुण्डे भगवता मुद्गलाय सायंप्रातर्होमार्थं तत्कुण्डं
दत्त्वा तस्य क्षीरसर इति नाम कृत्वा मुद्गलाय वरं प्रदायान्तर्धानकरणम्,

मुद्गलस्य महर्षेर्भगवत्प्रीतये होमादिस्वधर्माचरणपूर्वकं देहान्ते मोक्षप्राप्तिः, क्षीर-
कुण्डमाहात्म्यप्रसंगेन स्वसपत्न्याश्चलकारिण्याः कद्राख्यायाः कश्यपपत्न्या-
श्चलजन्यपातकनिवृत्तिवृत्तान्तवर्णनम्, क्षीरकुण्डमाहात्म्यवर्णनम्. ... ६८ २

३८ विनताकद्रोर्भगिन्योरपि सपत्न्योः कदाचित्सूर्याश्वपुच्छवर्णकथनपणेन दासीभावे
निश्चिते विनतया सूर्याश्वपुच्छे यथार्थतया श्वेतवर्णे प्रोक्ते सत्यपि कद्रा छलेन निज-
पुत्राणां नागानां सूर्याश्वपुच्छस्य निजगात्रवेष्टनेनाच्छाद्य नीलत्वविधानायाज्ञा-
करणम्, नागैस्तद्वचस्यनंगीकृते कद्रा नागेभ्यः शापप्रदानम्, अथ कर्कोटका-
ख्यनागेन मात्रार्थे सूर्याश्वपुच्छस्य स्वभोगेनाच्छाद्य नीलीकरणम्, अथ कद्रुवि-
नताभ्यां सह मिलित्वा कृष्णपुच्छसूर्यहयदर्शनम्, कृष्णपुच्छं तं सूर्यहयं दृष्ट्वा
छलेन निर्जितयाऽत एव दुःखितया विनतया कद्राश्चेटीत्वं स्वीकृत्य स्वसुतेन
गरुडेन सह कद्रास्तत्पुत्राणां नागानां च वहनम्, अथ गरुडेन मातृत्वश्चेटीत्वका-
रणं विज्ञाय तस्याः कद्राः सकाशात्स्वमातुर्दास्यविमुक्तये सुधाहरणार्थं गमना-
य मातुः समीपे भक्ष्यप्रार्थनम्, मात्रा गरुडाय समुद्रमध्यास्थितशबरभक्षणा-
र्थमाज्ञाकरणम्, गरुडेन शबरान्भक्षयित्वा तन्मध्य आगतस्य विप्रस्य तद्भार्य-
या किरात्या सह मुखान्निहिरणम्, अथ शबरान्भक्षयित्वाप्यतृप्तेन गरुडेन
निजपितुः कश्यपस्य समीपमेत्य तं प्रति क्षुद्राधानिवृत्तये भक्ष्यप्रार्थनम्, कश्य-
पेन विभावसुसुप्रीत्योर्भ्रात्रोः परस्परं शापतो गजकच्छपत्वं प्राप्तयोर्भक्षणा-
र्थं गरुडं प्रत्याज्ञाकरणम्, ततो गरुडेन निजनखाभ्यां तौ गजकच्छपौ गृहीत्वा
तद्भक्षणार्थमवस्थितये विलंबाख्यतीर्थतीरस्थरोहिणाख्यतरुशाखाधिरोहणम्, त-
स्मिन्नारूढमात्रे तच्छाखाभङ्गे तच्छाखायामवलम्बमानानां बालखिल्यमहर्षीणां
पतनभीत्या गरुडेन तच्छाखाया उच्चैरुत्तोल्य मध्ये सान्तराले कस्मिंश्चिन्निर्जन-
प्रदेशे निधानपूर्वकं गजकच्छपभक्षणम्, अथ गरुडे सुधामाहर्तुं स्वर्गलोकं
प्रति प्रस्थातुकामे सति स्वर्गलोकेऽनिष्टोत्पातान्दृष्ट्वा बृहस्पतिं प्रतीन्नेणोत्पात-

कारणप्रभकरणम्, बृहस्पतिनेन्द्राय बालखिल्यदत्तशापोदयकालकथनम्, ततो गरुडेन स्वर्गं प्रत्यागमनम्, गरुडस्य देवैः सह युद्धवर्णनम्, तस्मिन् युद्धे वरदान-च्छलेन विष्णुना गरुडस्य निजवाहनत्वेन प्रार्थनम्, अथ तस्मै शक्रेण वरप्रदानम्, गरुडेन सुधामानीय नागानां संनिधौ कुशेषु स्थापयित्वा स्वस्य मातुर्दास्यान्मोक्ष-णम्, अथ स्नानं कृत्वा समागच्छत्सु नागेषु शक्रेण सुधाकलशस्य हरणम्, स्नात्वा समागतैर्नागैः सुधाशंकया कुशेषु लिङ्गमानेषु नागानां जिह्वापाटनेन द्विजिह्-त्वप्राप्तिः, अथ निजमातरमुद्दिश्य च्छलकारिण्यै कट्वै गरुडेन भर्तृपरिचर्यान्तर्ह-तारूपशापप्रदानम्, अथ तद्वर्त्रा कश्यपेन कट्वा निर्भर्त्सनम्, अथ साध्व्याः सच्छी-लाया विनतायाः प्रार्थनया कश्यपेन कट्वै च्छलदोषशान्तये दक्षिणोदधितोरस्थ-पुल्लग्रामवर्तिकीरसरसि स्नानार्थमाज्ञाकरणम्, कीरकुण्डे स्नानेन कट्वाश्छलजन्य-दोषशान्तिः, कीरसरोमाहात्म्यम्. ... ७० ?

३९ अथ कपित्थमाहात्म्यवर्णनम्, तत्र रावणादिराक्षसहननानन्तरं सर्वकपिभि-स्तीर्थं निर्माय स्नानकरणम्, कपित्थस्य श्रीरामचन्द्रेण वरप्रदानम्, कपित्थ-माहात्म्यप्रसंगेन विश्वामित्रचरित्रवर्णनम्, तत्र ब्राह्मण्यप्राप्तये तपः कुर्वतो विश्वा-मित्रस्य तपोविन्नार्थं समागताया रंभाया विश्वामित्रशापाच्छिलात्वप्राप्तिः, श्वेतमुनिना निजोपद्रवार्थमागताया राक्षस्या उपरि तद्विद्रावणाय शिलायाः प्रक्षेपणम्, तस्याः शिलायास्तां राक्षसीं प्रहृत्य हत्वा कपित्थं पतितयास्तत्तीर्थ-प्रभावेण पुनः रम्भात्वप्राप्तिः, तस्या राक्षस्या अपि शापमुक्तिपूर्वकं घृताच्यप्सर-स्त्वप्राप्तिः, कपित्थमाहात्म्यम्. ... ७३ ?

४० अथ गायत्रीसरस्वतीतीर्थद्वयमाहात्म्यवर्णनम्, तत्प्रसंगेन निजदुहितरं प्रति कामु-कस्य ब्रह्मणः शिवेन हननम्, गायत्रीसरस्वतीप्रार्थनया शिवेन ब्रह्मणः संजीव-नम्, ब्रह्मणा शिवस्तुतिकरणम्, शिवाज्ञया गायत्रीसरस्वत्योर्गन्धमादने कुण्ड-द्वयनिर्माणपूर्वकं संनिधानम्, गायत्रीसरस्वतीकुण्डद्वयमाहात्म्यम्. ... ७४ ?

४१ अथ गायत्रीसरस्वतीकुण्डमाहात्म्यप्रसंगेन काश्यपाख्यविप्रवृत्तान्तवर्णनम्, तत्र शमीकमुनिपुत्रशप्तस्य परीक्षिद्रूपस्य भविष्यत्संपदंशजन्यमृत्युनिवारणार्थं गच्छतो विषापहरविद्यानिपुणस्य काश्यपब्राह्मणस्य मध्येमार्गमेव तक्षकाद्वनमादाय पराधृतौ राजजीवितस्यारक्षणत्सकलजनानिन्द्यताप्राप्तिः, ततः शाकल्यमुनेर्निज-लोकनिन्द्यताकारणं ज्ञात्वा तदोपपरिहारार्थं शाकल्योपदेशेन दक्षिणोदधितोरस्थ-गायत्रीसरस्वतीकुण्डद्वयं गत्वा स्नानकरणम्, तदानीं प्रादुर्भूतयोर्गायत्रीसर-स्वत्योः काश्यपेन स्तुतिकरणम्, तस्मै ताभ्यां वरप्रदानम्, तत्प्रसादेन काश्यप-ब्राह्मणस्य मुक्तिकल्पित्ववर्णनम्, गायत्रीसरस्वतीकुण्डद्वयमाहात्म्यम्. ... ७५ ?

४२ अथर्णमोचनतीर्थं चपाण्डवतीर्थं देवतीर्थं सुग्रीवतीर्थं नलतीर्थं गवाक्षतीर्थं जङ्गदतीर्थं गजगव-यशरभकुमुदहरपनसनिर्मिततीर्थं विभीषणतीर्थं विभीषणसचिवविनिर्मिततीर्थं चतुष्टय-माहात्म्यवर्णनपूर्वकं गन्धमादनस्थसरयूनदीरामनाथमहादेवादिमाहात्म्यवर्णनम्. ७८ ?

४३ अथ श्रीरामचन्द्रस्थापितरामनाथलिङ्गमाहात्म्यवर्णनम्, तत्र श्रीरामेश्वरमहालिङ्ग-दर्शनादिभक्तिपूर्वकपूजनादिसविस्तरप्रशंसामाहात्म्यवर्णनम्. .... ७९ ?

४४ श्रीरामेश्वरलिङ्गमाहात्म्यप्रसंगेन श्रीरामचन्द्रचरित्रवर्णनम्, तत्र श्रीरामचन्द्रेण सागरे सेतुं बद्धा लंकायां युद्धे रावणं हत्वा सीतां संशोध्य दक्षिणोदधितोरे गन्धमादन-पर्वतेऽवस्थानम्, अथागस्त्यादिमुनिभिरागत्य श्रीरामस्य स्तुतिकरणम्, अथ श्रीरामेण रावणहननजन्यब्रह्महत्यादोषापनुत्तये मुनीनामुपदेशेन श्रीमहेश्वरस्य लिङ्गं स्थापयितुं मुनिभिः सुमुहूर्तं निश्चित्य कैलासाच्छिन्नवलिङ्गमानेतुं हनुमन्तं प्रत्याज्ञाकरणम्, कैलासं प्रति शिवलिङ्गमानेतुं गतस्य हनुमतो लिङ्गमादाया-गमने विलंबं दृष्ट्वा मुनीनां संमत्या सुमुहूर्तातिक्रमभीत्या श्रीरामेण जानकी-कृतबालुकामयशिवलिङ्गस्य स्थापनपूर्वकं पूजाकरणम्, ततो लिङ्गस्थितेन श्रीसां-वसदाशिवेन लिङ्गमध्यात्प्रादुर्भूय श्रीरामचन्द्राय वरप्रदानम्, रामचन्द्रेण

- श्रीरामेश्वरामृतो नंदिकेश्वरं संस्थाप्येश्वरस्याभिषेकार्थं निजधनुष्कोट्या कोटि-
तीर्थोत्थकूपनिर्माणम्, लिङ्गप्रतिष्ठाकरणम्. ... ८२ १
- ४५ श्रीरामेण सुमुहूर्ते सैकतश्रीशिवलिङ्गप्रतिष्ठाकरणाबन्तरं हनुमता कैलासपर्वताच्छि-
वलिङ्गनयनम्, रामेण स्वागमनात्पूर्वमेव स्थापितं शिवलिङ्गं दृष्ट्वा मारुतेः
क्रोधपूर्वकशोकाकुलत्वदशावर्णनम्, श्रीरघुनाथेन मारुतिसान्त्वनम्, ततो रामा-
ज्ञया हनुमता हनुमदीश्वरस्थापनम्, एवं तत्र रामेश्वराद्येकादशशिवलिङ्गवर्ण-
नम्, अथ हनुमता रामस्थापितसीताविनिर्मितसैकतलिङ्गोत्पाटनाय साहसेन
प्रयत्ने कृतेऽपि प्रयत्ननैष्कल्यतो मारुतेर्मूर्छाप्राप्तिपूर्वकं पतनम्, अथ श्रीसीताराम-
चन्द्राभ्यां मारुतेः स्वास्थ्याय प्रयत्नकरणम्. ... ८४ २
- ४६ श्रीरामचन्द्रेण मूर्छापन्नस्य मारुतेः कृते शोककरणम्, अथ मारुतेर्मूर्छानिवृत्त्यनन्तरं
मारुतिना श्रीरामजानक्योः स्तुतिकरणम्, श्रीरामचन्द्रेण मारुतये शिवभक्त्यु-
पदेशं कृत्वा मारुतिपतनस्थानसमुत्पन्नगङ्गायमुनासरस्वतीनदीत्रयरूपहनुमत्कुण्ड-
रूपतीर्थस्नानायाज्ञाकरणम्, रामनाथसमीपे हनुमता स्वानीतलिङ्गस्थापनम्. ... ८६ १
- ४७ अथ श्रीरामचन्द्रस्य ब्रह्महत्योत्पत्तिहेतुवर्णनप्रसंगेन रावणादीनां कैकस्यां सुमालि-
राक्षसकन्यायां विश्रवसो मुनेः सकाशादुत्पत्तिवृत्तान्तवर्णनम्, एवं रावणकुम्भ-
कर्णयोर्ब्राह्मणत्वेन रामचन्द्रस्य तद्धननाद्रह्यहत्याप्राप्तौ तन्निवृत्तये रामचन्द्रेण
सेतुवन्धे रामेश्वरलिङ्गस्थापनम्, ब्रह्महत्याविमोचनाख्यतीर्थं निर्माय तत्समीपव-
र्तिनि विले ब्रह्महत्यां प्राप्य तद्विलस्योपरि भैरवस्थापनम्, रामनाथमहालिंगस्य
दक्षिणभागे गिरिजायाः स्थितिः, आसमंतात्परिवारदिग्देवतानां च स्थापनम्,
रामेश्वरलिङ्गपूजासेवार्थं रामचन्द्रेण ब्राह्मणानामप्रहारादिवृत्तिप्रदानम्. ... ८८ १
- ४८ अथ रामनाथमाहात्म्यप्रसङ्गेन पाण्ड्यदेशाधिपशंकरराजवृत्तान्तवर्णनम्, कदाचि-
न्मृगयार्थं वने विचरता शंकरभूपेन व्याघ्रचर्मावृतस्य कस्यचिच्छाकल्यमुनेस्तथा-
विधाया एव व्याघ्रचर्मावृतायास्तत्पत्न्याश्च व्याघ्रशंकया हननम्. स्वपितरौ हतौ

- दृष्ट्वा तयोर्बालकस्य रोदनम्, तद्रोदनं श्रुत्वा शंकरभूपस्य तत्समीपं प्रत्यागमनम्,
तत्रत्यैर्मुनिभिर्बालकसमीपं प्रयेत्य धनुर्धरं राजानं मृतौ पितरौ रुदन्तं बालकं
च निरीक्ष्य बालकस्य तत्त्वज्ञानोपदेशेन सान्त्वनकरणपूर्वकं मातापित्रोरौर्ध्वदै-
हिकार्थमाज्ञाकरणम्, मुनीनामाज्ञया तेन मुनिपुत्रेण पित्रोरौर्ध्वदैहिकं कृत्वा
हालास्यतीर्थं रामेश्वरस्थले पित्रोरस्थनिधानपूर्वकं श्रान्दादिविधिकरणम्, तत्प्रभा-
वेन तत्पित्रोर्मुक्तिवर्णनम्, अथ ब्राह्मणैः शंकरभूपस्य धिक्कारपूर्वकं ब्रह्महत्यापनो-
दाय बह्निप्रवेशार्थमाज्ञाकरणम्, ततो ब्राह्मणाज्ञया शंकरभूपेन स्वमंत्रिणो निजराज्ये
स्वपुत्रस्याभिषेकार्थमाज्ञाप्याग्निं प्रज्वाल्य तस्मिन्पतितुं प्रयत्ने कृते सत्याकाश-
वाण्या शंकरभूपस्य बह्निपतनतो निवारणपूर्वकं स्त्रीहत्याब्रह्महत्यादोपनिवृत्तये
रामनाथदर्शनार्थमाज्ञाकरणम्, ततो ब्राह्मणानामपि तथैवानुमोदने सति शंकर-
भूपेनैकवर्षपर्यन्तं श्रीरामेश्वरलिङ्गसेवनम्, तत्स्तुतिप्रभावेण शङ्करभूपस्य मुखतो
विनिर्गतायाः स्त्रीहत्यासमन्वितब्रह्महत्याया भैरवेण शिवाज्ञया हननम्, अथ
पवित्रस्य शंकरस्य श्रीरामनाथेन भगवताऽऽविर्भूय वरप्रदानम्, श्रीरामनाथप्रसा-
दाच्छंकरभूपस्य शिवसायुज्यप्राप्तिवर्णनम्. ... ८९ १
- ४९ अथ श्रीरामचन्द्रलक्ष्मणसीताहनुमदादिसमस्तवानरसमस्तमुनिसमस्तदेवादिभिः
श्रीरामेश्वरभगवतः स्तुतिकरणम्, ततः प्रसङ्गेन श्रीरामेश्वरेण श्रीरामचन्द्रादिभ्यो
वरप्रदानवर्णनम्. ... ९२ १
- ५० अथ सेतुमाधववैभववर्णनम्, तत्प्रसङ्गेन पुण्यनिधिनामकराजवृत्तान्तवर्णनम्, तत्र
कदाचिन्मधुरापुरीनरेशस्य पुण्यनिधे रामधनुष्कोटौ स्नात्वा तुलापुरुषादि-
दानानि दत्त्वा स्वपुरीं प्रति प्रस्थातुकामस्य कन्यारूपधारिण्या लक्ष्म्या दर्शनम्,
तया कन्यया पुण्यनिधिभूपतिं प्रत्यहं ते कन्या भूत्वा तव गृहे निवस्यतीति
स्वाभिप्रायकथनम्, ततः पुण्यनिधिना तस्याः कन्यारूपधारिण्या लक्ष्म्याः
स्वगृहं प्रत्यानीय विन्ध्यावल्याख्यायाः स्वभार्यायाः समीपे प्रदानं पुत्रवत्तो-

पणपूर्वकं वर्धनं च, अथ तस्या लक्ष्म्या अन्वेपणार्थं विप्रवेष्टारिणा विष्णुना तत्रागमनं तत्रोद्याने पुष्पाणि विचिन्वन्त्याः कन्यारूपधारिण्या लक्ष्म्या दृष्टा-
त्करग्रहणं च, ततः कन्यारोदनं श्रुत्वा पुण्यनिधिना निजदूतद्वारा तस्य विप्ररूप-
धारिणो विष्णोः श्रीरामनाथमन्दिरं नीत्वा निगडैर्वन्धनम्, अथ रात्रौ स्वप्ने पुण्य-
निधिना तस्य विप्रस्य भगवद्विष्णुरूपेण निजकन्यायाश्च लक्ष्मीरूपेण दर्शनम्,
ततः प्रभाते स्वकन्यां गृहीत्वा रामनाथालयं गत्वा तं विप्रं स्वप्रदृष्टभगवद्रूप-
वन्तं दृष्ट्वा तं विष्णुं विज्ञाय स्तुतिकरणपूर्वकं स्वापराधक्षमापणम्, निजकन्या-
रूपायाश्च तस्या लक्ष्म्याः स्तुतिकरणम्, तत्प्रार्थनया प्रसन्नेन सलक्ष्मीकेण भग-
वता पुण्यनिधये वरप्रदानम्, तस्य भक्तस्य पुण्यनिधेर्भूतस्य निरन्तरकीर्तये
भगवता सेतुमाधवसंज्ञया निगडवद्धमूर्तिधारणपूर्वकमेव तत्रावस्थितिकरणम्,
ततः पुण्यनिधिभूतेन सेतुमाधवभगवत्सेवाकरणम्, पुण्यनिधेर्देहान्ते मुक्तिप्राप्तिः,
सेतुमाधवमाहात्म्यवर्णनम्. ... ९४ २

५१ अथ सेतुयात्राविधिक्रमवर्णनम्, स्वगृहे स्नानपूर्वकं संकल्पं विधाय यात्रोद्देशेन
यात्रिकनित्यनियमधारणपूर्वकं सविस्तरयात्राविधानवर्णनम्. ... ९६ २

५२ अथ विशेषतः सेतुवैभववर्णनपुरःसरं धनुष्कोटितीर्थस्नानदानादिमाहात्म्यवर्णनम्,
श्रीरामचन्द्रेण धनुष्कोटितीर्थस्य वरप्रदानवृत्तान्तवर्णनम्, दानप्रसंगेन पात्र-
विचारे प्रस्तूयमाने वसिष्ठदिलीपसंवादे सत्पात्रप्रशंसा, रामसेतौ धनुष्कोटि-
तीर्थे स्नानादिकर्मस्वर्धोदयादिकालप्रशंसापूर्वकं पूजार्घ्यव्रतादिसत्कर्मप्रशंसनम्,
सेतुमाहात्म्यपठनश्रवणदानमाहात्म्यवर्णनम्, सेतुमाहात्म्यस्थोपसंहारपूर्वकसमा-
प्तिवर्णनम्. ... ९८ २

इति ब्राह्मखण्डे प्रथमं सेतुमाहात्म्यम् ॥ (३-१) ॥

अथ ब्राह्मखण्डे द्वितीयं धर्मारण्यखण्डम् ॥ (३-२) ॥

१ सङ्गलाचरणम्, नैमिषारण्ये समागतं सूतमहर्षिं प्रति शौनकादिमहर्षिभिः सत्कार-
पूर्वकं धर्मवर्धककथाश्रवणेच्छया प्रश्नकरणम्, अथ सूतमहर्षिणा धर्मारण्य-
माहात्म्यकथनायोपक्रमकरणम्, तत्र श्रीयमधर्मदेवस्य ब्रह्मणः सर्वां प्रति गमनम्,
तत्र ब्रह्मसभायां व्यासमहर्षिणा वाच्यमानां दिव्यां धर्मारण्यकथां श्रुत्वा यमधर्म-
देवस्य स्वपुरीं प्रति गमनम्, तत्र यमधर्मराजं प्रति नारदस्यागमनम्, नारदेन
हर्षकारणं पृष्टेन यमधर्मराजेन स्वसन्तोषकारणकथनपूर्वकं नारदाय ब्रह्मलोके
व्यासमुखतः श्रुताया धर्मारण्यकथायाः कथनम्, यमधर्मराजतो धर्मारण्यकथां
श्रुत्वा नारदस्य भूतले युधिष्ठिरं धर्मराजं प्रत्यागमनम्, धर्मराजसत्कृतेन नारदेन
धर्मारण्यकथां शुश्रूषवे धर्मराजाय माघमासे गंगायां स्नानार्थं त्वं गच्छ अथैव
व्यासमहर्षिरागमिष्यति तन्मुखात्त्वं धर्मारण्यकथां च शृण्वित्युक्त्वा नारद-
स्यान्तर्धानम्, अथ धर्मराजं प्रति श्रीव्यासमहर्षेरागमनम्, अथ युधिष्ठिरेण
व्यासं सिंहासने समावेश्य सम्पूज्यानामयप्रश्नकरणम्, ततो व्यासेन युधिष्ठि-
राय धर्मारण्यकथाकथनायोपक्रमकरणम्. ... १०६ १

२ अथ नोहेरकापरपर्यायधर्मारण्यमुख्यस्थानमाहात्म्यवर्णनम्, तत्र तस्य धर्मारण्यस्य
सर्वतीर्थारण्याद्यतिशायिपुण्यशालित्ववर्णनम्, तन्माहात्म्याजिज्ञासया व्यासमह-
र्षिं प्रति युधिष्ठिरेण प्रश्नकरणम्. ... १०८ २

३ अथ व्यासेन धर्मारण्यकथारम्भकरणम्, तत्र श्रीभगवत्स्वरूपदिदृक्षया धर्मदेवस्य
वनमध्ये गत्वा महादेवं ध्यात्वा तपश्चर्यावर्णनम्, तत्तपःसमुद्भूताग्निशिलाप्रतप्तैः
सपरिवरैर्ब्रह्मादिदेवैः कैलासे श्रीमहादेवं प्रति गत्वा महादेवस्य स्तुतिकरणम्,
ततो रुद्रवचनाद्धर्मतो भयाभावं ज्ञात्वा सर्वेषां देवानां स्वस्थानं प्रति गमनेऽकार-
णमेव शंकाभापनेनेन्द्रेण बृहस्पत्यनुमत्या धर्मं प्रति तपोविन्नकरणायोर्वेशीवच-
नाद्वर्धन्याख्याप्सरसः संप्रेषणम्, तथा च धर्मसमीपं गत्वा गायनसमान्वितनृत्येन

- धर्मराजचित्ताकर्षणकरणम्, वर्धन्यप्सरोगर्भेन प्रसंगेन स्त्रीस्वभावदोषानुकीर्तनम्. १०९ १
- ४ अथ वर्धन्यप्सरसा सह धर्मराजस्य संवादः, धर्मराजेन वर्धन्यप्सरसे वरप्रदानम्, ततो वर्धन्या शक्राय धर्मस्य व्यवसितनिवेदनपूर्वकं शक्राद्वरं लब्ध्वा स्वस्थानं प्रति गमनम्, अथाप्सरोगमनानन्तरं धर्मदेवेन पञ्चाभिसाधनाद्युपगतपःकरणम्, तदुपगतपसोद्विप्रमानसानां देवादीनां कैलासं प्रति गत्वा शिवस्तुतिकरणम्, अथ देवैः सह शङ्करस्य वने तपस्यन्तं धर्मदेवं प्रत्यागमनम्, धर्मेण भगवतः स्तुतिकरणम्, तत्स्तुतिप्रसङ्गेन शङ्करेण वरप्रदानप्रसंगे योजनद्वितयात्मकयमधर्म-तपोवन्तस्य धर्मारण्यप्रथाकरणपूर्वकं यमधर्मदेवाय वरप्रदानम्, ततो धर्मारण्य-क्षेत्रस्थापनम्, तत्र प्रथमतो यमधर्मेण भगवतो विश्वेश्वरस्य धर्मेश्वराभिख्यया स्व-यंभुवर्लिङ्गस्थापनम्, धर्मवापीकरणम्, धर्मवापीधर्मेश्वरयोर्माहात्म्यम्, तत्प्रसंगेन यमधर्मतर्पणमाहात्म्यवर्णनम्, अथ यमधर्मराजेन स्वयं धर्मारण्यस्य वैभवव-र्णनपूर्वकं स्वयंस्थापितक्षेत्रभूम्यै सर्वातिशायित्ववरप्रदानम्. ११० २
- ५ अथ धर्मारण्येषु ब्रह्माविष्णुमहेशैर्विनिर्मितानामष्टादशसहस्रब्राह्मणानां माहात्म्यव-र्णनम्, तत्प्रसंगेन वर्णाश्रमसदाचारवर्णनपूर्वकसर्वसाधारणप्रातःस्मरणादिनित्या-ह्निकक्रमवर्णनम्. ... ११३ १
- ६ अथ गृहस्थाश्रमधर्मसदाचारलक्षणवर्णनम्, तत्रातिथिस्तकारप्रशंसा, अथाष्टविधवि-वाहलक्षणवर्णनम्, गृहस्थाचरणीयपञ्चमहायज्ञादिधर्मवर्णनम्, अथ गृहस्थवर्ज-नीयकर्मवर्णनम्, वृद्धोपसेवनदानादिप्रशंसावर्णनं च. ... ११६ १
- ७ अथ धर्मारण्यस्थधर्मवाप्यां तर्पणपिण्डदानादिमाहात्म्यवर्णनम्, अथ शौनकादिपु-च्छायां सूतेन पतिव्रताधर्मसंदाचारवर्णनम्, पतिव्रताधर्मप्रशंसाप्रसंगेन दुराचा-रिणीनां दुर्विपाकप्रदर्शनम्, विधवानियमधर्मवर्णनम्, धर्मवाप्यां तिलवेन्वादि-दानप्रशंसावर्णनपुरःसरश्राद्धमाहात्म्यवर्णनम् ... ११८ २

- ८ अथ शिवस्कन्दसंवादरूपेण धर्मारण्यकथाप्रशंसनोपक्रमः, तत्र शिवेन स्कन्दमुखादि-न्द्रादिदेवानागताञ्छ्रुत्वा सहसाऽऽसनादुत्थाय गन्तुकामनया वृषभेऽनारोहणं दृष्ट्वा स्कन्देन शिवं प्रति गमनत्वरकारणजिज्ञासया प्रश्नकरणम्, अथ स्कन्दं प्रति शिवेन सृष्ट्यादिवृत्तवर्णनपुरःसरं पौराणिककथावर्णनम्, तत्र ब्रह्मदेवसुतमरी-च्यादिमहर्षिवंशवर्णनपुरःसरं सूर्यपुत्रयमधर्मराजनिर्मितधर्मारण्यमाहात्म्यवर्णनम्, धर्मारण्यं प्रति श्रीमहाविष्णुमानेतुं वैकुण्ठं प्रति गन्तुमुत्सुकेन शिवेन सह स्कन्दा-दीनां ब्रह्मादिदेवानां च वैकुण्ठं प्रति गमनम्, तत्र गत्वा ब्रह्मादिभिर्विष्णोः स्तुति-करणम्, ब्रह्मादिस्तुत्या विष्णोरुत्थानम्... १२० २
- ९ अथ विष्णुना ब्रह्मादीन्देवान्प्रति स्वं प्रत्यागमनकारणे पृष्टे सति ब्रह्मणा धर्मा-रण्यदिदृक्षा निवेदनपुरःसरं तत्रागमनाय विष्णोः प्रार्थनाकरणम्, ततो विष्णुना बाढमित्युक्त्वा ताक्षर्वमारुह्य ब्रह्मरुद्रेन्द्रादिदेवैः सह धर्मारण्ये यमधर्मराजं प्रत्या-गमनम्, यमधर्मराजेन सर्वेषां देवानां सत्कारपूर्वकं स्तुतिकरणम्, विष्णुना यमधर्मं प्रति वरार्थं छन्दनम्, ततो यमधर्मेण स्वकीये धर्मारण्ये महर्ष्याश्रमकर-णार्थं प्रार्थनायां कृतायां विष्णवादिभिर्देवेर्नानादेशेभ्यः सदाचारसंपन्नान्सशिष्य-परिवारान्ब्राह्मणानानीय तस्मिन्धर्मारण्ये तेषामृषीणां सुविपुलानाश्रमान्विधाय स्थापनम्. अथ तत्र धर्मारण्ये निवसतां पुत्रपौत्रादिसमेतानां ब्राह्मणानां मध्ये चतुर्विंशतिमुख्यमहर्षिगोत्रप्रवरादिविस्तारपूर्वकं वर्णनं तत्तद्गोत्रोद्भवानां ब्राह्म-णानां स्वभाववर्णनं च, अथ धर्मारण्यमाहात्म्यप्रसङ्गेन जृम्भकनामकथशृङ्खलान्त-वर्णनम्. तत्र जृम्भकयक्षोद्वेजितसमस्तब्राह्मणप्रार्थनया सर्वदेवैस्तेषां ब्राह्मणानां रक्षणाय तस्मिन्धर्मारण्ये प्रत्येकगोत्रप्रवरदेवतारूपश्रीमातृप्रभृतियोगिनीनां स्था-पनम्, ततो योगिनीमी रक्षितानां ब्राह्मणानां स्वास्थ्यम्, अथ कदाचित्तत्र धर्मारण्ये समागतै रुद्रादिभिर्देवैर्विप्राणां शुश्रूषार्थं सृष्टिं विधातुं विष्णुद्वारा ब्रह्माणं

अध्यायाः

विषयाः

प० पृ०

- प्रति प्रेरणम्, ततो ब्रह्मणा द्विजशुश्रूषुवर्गसिद्ध्या धर्मारण्ये कामधेनोः स्मरणे कृते सति कामधेनोर्धर्मारण्ये ब्रह्मणः समीप आगमनम्. ... १२१ ३
- १० अथ ब्रह्मणा कामधेनवे विप्रेभ्योऽनुचरप्रदानार्थं स्वाभिप्रायनिवेदनम्, ब्रह्मोक्तिं श्रुत्वा कामधेनवा निजक्षीरधारया धरोद्वेखने कृते सति ततः शिखासूत्रधारिषट्त्रिंशत्सहस्रसंख्याकवाणिजामुत्पत्तिः, ततः सर्वदेवानुशिष्टेन ब्रह्मणा तेषामष्टादशसहस्रब्राह्मणानां प्रतिब्राह्मणमनुचरद्वयप्रदानपूर्वकं तत्तद्ब्राह्मणानुसारेण तत्तद्ब्राह्मणानुचराणां तेषां तेषां वणिजां गोत्रप्रवरादिव्यवस्थाकरणम्, तदनन्तरं सर्वदेवैः कामधेनोः स्तुति-करणम्, अथ तेषां गोभुजानां वणिजां परिग्रहार्थं रुद्रेण विश्वावसुगन्धर्वतो गन्धर्व-कन्या आनीय ताभिः सह गोभुजानां दारसंप्रहकरणम्, ततः प्रभृति गान्धर्व-विवाहप्रथाप्रवृत्तिः, षट्त्रिंशत्सहस्राणां तेषां गोभुजवणिजां पुत्रपौत्राद्यसंख्यातसं-ततिभिः सह धर्मारण्ये निवासपूर्वकं ब्राह्मणसेवाशुश्रूषादिकर्मकरणवर्णनम्. ... १२४ १
- ११ अथ कदाचिन्नेतायुगे लोलजिह्वाख्यराक्षसेन धर्मारण्यमागत्योपद्रवे क्रियमाणे श्रीमातादिगोत्रदेवीभिस्तेन राक्षसेन सह युद्धकरणम्, तद्युद्धावसरे तत्र विष्णुना-गत्य प्रेरितेन निजचक्रेण लोलजिह्वराक्षसस्य वधकरणम्, ततो रक्षोभीत्या पला-यितानां धर्मारण्यनिवासिब्राह्मणादीनां विष्णोराज्ञया देवैरामन्य पुनर्धर्मा-रण्ये स्थापनम्, भगवतो सत्यलोकादागत्य राक्षसं हत्वा ब्राह्मणानां हितार्थं संस्थापितस्य पुरस्य सत्यमन्दिरनामप्रसिद्धिवर्णनम्. ... १२५ २
- १२ अथ तस्य सत्यमन्दिरस्थापनवशात्सत्यपुरस्य समंततः सर्वभागेषु गणेशभास्करा-दिसर्वदेवतावासवर्णनपुरःसरं नगरशोभावर्णनम्, तत्र गणेशस्थापनप्रसंगेन पार्वत्याः सकाशाद्गणेशोत्पत्त्यादिवृत्तान्तवर्णनम्, सर्वदेवैर्गणेशस्य स्तुतिपूर्वकं धर्मारण्यनिवासिजनरक्षणार्थं प्रार्थनाकरणम्, गणाध्यक्षेण देवप्रार्थनां स्वीकृत्य धर्मारण्यनिवासिजनानां रक्षणार्थमवस्थितौ कृतायां तत्रत्यसर्वजनैर्विवाहादिमङ्ग-लकार्येषु निर्विघ्नतासिद्धये श्रीगणेशस्य पूजनम्. ... १२६ १

अध्यायाः

विषयाः

प० पृ०

- १३ अथ धर्मारण्ये शंभोः पश्चिमभागे रविक्षेत्रवर्णनप्रसंगेन नासत्याश्विनोरुत्पत्तिस-विस्तरवृत्तान्तवर्णनम्, तत्र सूर्यभार्यासंज्ञाचरित्रे सूर्यतेजोऽसहमानया संज्ञया छायायाः सूर्यसमीपे स्थापनानन्तरं तपोर्यं गमनम्, छायाया पुत्रवात्सल्यवैपश्यतः क्रुद्धस्य यमस्य प्रहारार्थमुद्यतपादस्य शापप्रदानम्, ततो यमेन निवेदितं मातृवृत्तान्तं श्रुत्वा सूर्येण ध्यानेन स्वपत्न्याः संज्ञाया वडवारूपेण तपःप्रवृत्तिं विज्ञाया-श्वरूपेण तस्याः समीपे गमनम्, ततो वडवाया घ्राणे लिङ्गं प्रवेश्य सूर्येण संभोगे कृते सति युगलयोरश्विनोः समुत्पत्तिः, अश्वरूपधारिणः सूर्यस्य पूर्वपश्चिम-खुरक्षोदनस्थले तप्तकुण्डद्वयोत्पत्तिः, तत्तत्परिविकुण्डमाहात्म्यवर्णनम्, ततो ब्रह्मा-दिदेवैस्तत्र सूर्यस्य वकुलादित्यनाम्ना संस्थापनम्, संज्ञायाः कुमारयोरश्विनोश्च स्थापनम्, रविकुण्डवकुलार्कमार्हात्म्यवर्णनम्, वकुलार्कनामप्रसिद्धिकारण-वर्णनम्. १२७ १
- १४ अथ शिवस्कन्दसंवादेन धर्मारण्ये हयग्रीवस्य विष्णोस्तपश्चर्यायां वृत्तान्तवर्णनम्, तत्र पूर्व धरातले देवैर्यज्ञ आरब्धे सति विष्णोराज्ञानार्थं रुद्रादीनां वैकुण्ठं प्रति गम-नम्, तस्मिन्काले भगवत एकान्तस्थाने हस्ते धनुर्धृत्वा समाधियोगेन तपःक-रणम्, ततस्तस्य प्रबोधार्थं बृहस्पतिप्रोक्तोपायमाचरितुं वरुणाः कीटिकायास्तेन भगवता हस्ते धृतस्य धनुषो गुणस्य कर्तनाय यज्ञभागप्रदानच्छन्दनेन देवैराज्ञाप-नम्, अथ वरुणा धनुर्गुणे भाक्षितमात्र एव ज्याघातेन विष्णोः शीर्षच्छेदः, तस्य शीर्ष्णाश्चाकाशे गमनपूर्वकं निलयनम्. ... १२८ ३
- १५ अथ चिच्छन्ने तन्मस्तके बहुशः शोधनेनाप्यलब्धे सति ब्रह्मादिदेवैर्विश्वकर्माणं प्रति विष्णोः शिरःसंधानार्थमाज्ञापनम्, अथ विश्वकर्मणे देवैर्यज्ञभागप्रदानस्य प्रतिश्र-वणम्, ततो मध्यह्ने मध्येऽन्वरं समापन्नस्य सूर्यरथस्याश्वे देवैः समानीते सति विश्वकर्मणा तस्याश्वस्य शिरश्छित्त्वा विष्णोः कवंधे संयोजनम्, ततोऽश्वशीर्ष-महाविष्णोर्देवैः स्तुतिकरणम्, ततस्तत्स्तुतिसंतुष्टेन हयग्रीवेण ब्रह्मादिदेवैर्भ्यो

अनुक्रमणिका.

ब्राह्मणं ३

- वरप्रदानम्, ततो ब्रह्मादिदेवैर्यज्ञकर्मकरणम्, तस्मिन् यज्ञकर्मणि वस्त्रीभ्यो विश्व-
कर्मणे च पूर्वं प्रतिश्रुतस्य यज्ञभागस्य प्रदानम्, ब्रह्मादिभिर्यज्ञकर्म समाप्य
स्वलोकं प्रति गमनम्. अथ विष्णोर्ह्यशीर्षत्वकारणकथनप्रसंगेन ब्रह्मसभायां
विष्णोः प्रागल्भ्यवादे ब्रह्मणा विष्णोः शीर्षपतनरूपशापवृत्तांतवर्णनम्, अथाश्व-
शीर्षेण विष्णुना धर्मारण्ये देवसरस्तीर्थमुत्पाद्य तपःकरणम्, ब्रह्मणापि
तत्पुरतः स्थित्वा तपःकरणम्, ततस्तत्तीर्थप्रभावाद्बिष्णोरश्वशिरसौ यथापूर्वं-
शुभशीर्षत्वलाभवर्णनम्, अथ येन मुखेन ब्रह्मा विष्णवे शापमदात्तत्तस्य मुखं
शार्दूलमुखमिवः पंचममासीत्, तद्ब्रह्मणः पंचमं मुखं धर्मारण्ये हरेण च्छेदित-
मिति कथावर्णनम्, ब्रह्मणा मोक्षतीर्थकरणपूर्वकमोक्षेश्वरस्थापनवर्णनम्, देव-
सरस्तीर्थस्नानप्रभावेण बन्ध्यात्वनिवृत्तिप्रभृतिस्फुल्लप्राप्तिवर्णनम्, मोक्षेश्वरमाहा-
त्म्यम्, देवखातसरोवरप्रभाववर्णनम्. ... १३० १
- १६ अथ धर्मारण्ये ब्रह्मविष्णुरुद्रैर्धर्मारण्यनिवासिनां जनानां राक्षसादिभयविनाशाय
नानाविधस्थानविशेषेषु श्रीमातादिगोत्रदेवीनां स्थापनवर्णनम्, तासां स्थानमावृ-
त्कारूपाणां देवीनां स्वरूपनामादिवर्णनपूर्वकपूजाविशेषादिवर्णनम्, तत्र पूर्वदिशि
श्रीमाताद्यानन्दापर्यंतदेवीनां माहात्म्यवर्णनम्. ... १३१ २
- १७ अथ दक्षिणदिक्स्थितशंतादेव्यादिदेवीमाहात्म्यवर्णनपूर्वकश्रीमातादेवीमाहात्म्य-
वर्णनम्, ... १३२ १
- १८ अथः श्रीमातादेवीमाहात्म्यवर्णनप्रसंगेन धर्मारण्यस्थसद्योविवाहितद्विजदंपतिहरक-
र्णाटकाख्यदैत्यवधाय श्रीमातादेव्या मातंगीदेवीनिर्माणादिवृत्तान्तवर्णनम्, मातं-
ग्याः कर्णाटकदैत्येन सह युद्धवर्णनम्, तस्मिन् युद्धे कर्णाटकेन मायया मातंगीं
बंधयित्वा श्रीमातादेवीं प्रत्यागत्य स्ववरणार्थं तस्याः प्रार्थनाकरणम्, ततः
श्रीमातादेव्या श्यामलया ममानुजया सह विवाहं कुर्वित्युक्त्वा श्यामलादेवीं
प्रति कर्णाटकदैत्यस्य प्रेषणम्, ततः श्यामलादेव्या युद्धेन कर्णाटकदैत्यस्य

- वधकरणम्, ततः संतुष्टैर्द्विजादिभिः श्रीमातामातंगीश्यामलादेवीनां विशेषोपचार-
पूर्वकपूजाविधिजिज्ञासया श्रीमातादेवीं प्रति प्रश्नकरणम्, श्रीमातादेव्या तेभ्यः
पूजाविधानकथनम्, श्रीमातामातंगीश्यामलादेवीनां माहात्म्यवर्णनम्. ... १३३ १
- १९ अथेन्द्रसरोमाहात्म्यपूर्वकेन्द्रेश्वरमाहात्म्यवर्णनप्रसंगेन वृत्रहत्यासंज्ञस्तेन्द्रकृततपश्चर्या-
वृत्तान्तवर्णनम्, इन्द्रतीर्थेन्द्रेश्वरमाहात्म्यम्, तत्समीप एव जयन्तस्थापितज-
यन्तेश्वरमाहात्म्यवर्णनम्. ... १३६ २
- २० अथ शिवतीर्थमाहात्म्यप्रसंगेन श्रीशंकरस्य पुनर्जन्मवृत्तान्तवर्णनम्, तत्र पार्वत्यै
शिवेन मन्त्रकूटाक्षरबीजवर्णनम्, तादृशमंत्रजपेन देव्या दुष्टचित्ताप्राप्तिः,
अथ शिवस्य धर्मारण्यं प्रति गत्वाऽकस्मात्पतनम्, तस्यांगस्वेदतः कूटगणाना-
मुत्पत्तिः, तैर्गणैः कालकूटोपरि स्थित्वा कूटमंत्रसाधने कृते सति तेषां सिद्ध-
तया स्वं प्रत्येव शिवत्वेन कथनं श्रुत्वा पार्वत्याः सलज्जत्वम्, ततः शिवाज्ञया
पार्वत्या तपः कृत्वा शिवस्य सन्तोषणम्, तस्य तपःस्थानस्य धराक्षेत्राख्यथा
प्रसिद्धिः, तस्य धराक्षेत्रस्य माहात्म्यवर्णनम्. ... १३७ २
- २१ अथ धर्मारण्यस्थितभट्टारिकादिकुलदेवतानां धर्मारण्यनिवासिब्राह्मणगोत्रप्रवरदेवता-
वटंकादीनां च सविस्तरं वर्णनम्. ... १३८ २
- २२ अथ धर्मारण्ये ब्रह्मविष्णुमहेशैर्विनिर्मितानामाशापूर्यादियोगिनीनां प्राच्यादिदिग्दे-
वस्थानस्थितिवर्णनम्. ... १३९ २
- २३ अथ कदाचिद्दानवैः सह युद्धे पराजितैर्देवैर्ब्रह्माणं प्रति गमनम्, ततो ब्रह्माज्ञया
सर्वदेवैर्धर्मारण्यं प्रत्यागत्य सहस्राब्दपर्यंतं सत्रारंभणम्, तत्र सत्रे विविधपक्वा-
भोजनप्रदानेन ब्राह्मणानां संतर्पणम्, ततो धर्मारण्ये दानप्रभावात्प्राप्तबलैर्दे-
वैर्देव्यानां वधं कृत्वा स्वर्गं प्रति गमनवर्णनम्, अथ कदाचिद्दोहासुराख्येना-
सुरेण धर्मारण्यं प्रत्यागत्य तन्निवासिनां ब्राह्मणानां वणिजां चात्यंतोपद्रवकर-
णम्, तद्भयत्रस्तैस्तत्रत्यैर्ब्राह्मणैर्वणिग्भिश्च कांदिशिकीभूय यतस्ततो निर्गत्य शूद्रै-

अध्यायाः

विषयाः

१० पृ०

- द्विजैश्चैकीभूय धर्मारण्यान्नातिदूरे शम्भुग्रामे निवासकरणम्, वणिभिश्चाडाल-
जादिस्वस्वमुख्यवणिङ्गामनिर्भितग्रामेषु निवासकरणम्, तेषां वणिजां मोहेति-
संज्ञाकारणकथनम्; तेनैव कारणेन तत्रत्यानां वणिजां ज्ञातिभेदवर्णनम्, एवं
लोहासुरेण धर्मारण्यस्योद्वासकरणपूर्वकं स्वस्थानं प्रति गमनवर्णनम्. ... १३९ ३
- २४ अथ युधिष्ठिरेण धर्मराजेनेत्यं व्यासमुखाद्धर्मारण्यमाहात्म्यं श्रुत्वा धर्मारण्यं प्रति
गत्वा तीर्थक्षानेष्टापूर्तादिविधिं कृत्वेन्द्रप्रस्थं प्रत्यागत्य राज्यज्ञासनम्, धर्मारण्य-
स्थतीर्थमाहात्म्यप्रभाववर्णनम्. ... १४० २
- २५ अथ धर्मारण्ये सत्यलोकात्सरस्वत्यागमनवृत्तान्तवर्णनप्रसंगेन महर्षीणां मार्कण्डे-
येन सह संवादवर्णनम्, तत्र मार्कण्डेयेन स्वयं सत्यलोकात्सरस्वत्यानयनवर्णनम्,
सरस्वत्यां स्नानदानश्राद्धादेः फलवर्णनम्. १४१ १
- २६ अथ धर्मारण्यस्थितद्वारकाक्षेत्रमाहात्म्यवर्णनम्. १४१ ३
- २७ अथ धर्मारण्यस्थितगोवत्सलिङ्गोत्पत्तिवृत्तान्तपूर्वकगोवत्सलिङ्गमाहात्म्यवर्णनम्, गोव-
त्सलिङ्गस्याप्रतो वर्तमानस्य चण्डालस्थलस्य वर्णनम्, गोवत्सलिङ्गसमीपस्थितगङ्ग-
कूपकमाहात्म्यवर्णनम्. १४२ १
- २८ अथ गोवत्सान्नैर्भूतभागे लोहयष्टिकायां स्थितस्य स्वयंभुलिङ्गस्य माहात्म्यवर्णनम्,
लोहयष्टिकायां सरस्वत्याख्ये मोक्षतीर्थे स्नानदानश्राद्धादिफलवर्णनम्. ... १४३ १
- २९ अथ लोहासुरचरित्रवर्णनम्, तत्र लोहासुरेण सरस्वतीतीरे शिवसन्तोषणाय तप-
श्चर्याकरणम्, तपस्यतस्तस्येन्द्रेण तपोभंगार्थं मुष्टिभिस्ताडनम्, ततो देवैः सह
लोहासुरस्य युद्ध उत्तानपतितस्य तस्योरसि शंकरस्य कण्ठे ब्रह्मणश्चरणयोर्वि-
ष्णोश्चावस्थितिवर्णनम्. अथ ब्रह्मवाक्यालोहासुरस्य स्वशरीरे ब्रह्मविष्णुमहेश्वर-
स्थित्या सन्तुष्टस्य तस्मिन्धर्मारण्ये तथैवोत्तानपतितस्थित्याऽवस्थानम्, ततो
ब्रह्मविष्णुरुद्रैर्लोहासुरस्य वरप्रदानवर्णनम्. ... १४३ १

अध्यायाः

विषयाः

१० पृ०

- ३० अथ धर्मारण्यस्थतीर्थमाहात्म्यप्रसंगेन श्रीरामचन्द्रस्य भगवतो बाल्यमारभ्य सीता-
परिणय-वनवास-राक्षसयुद्ध-रावणहनन-सीताप्राप्त्ययोध्याऽऽगमन-राज्याभि-
षेकपर्यंतं सविस्तरचरित्रवर्णनम्. अथ वसिष्ठं प्रति रामेण सर्वतीर्थोत्तमतीर्थमा-
हात्म्यजिज्ञासया प्रश्नकरणम्. ... १४५ १
- ३१ अथ रामेण स्वकृतब्राह्मणराक्षसहत्यादोषनिवृत्तये वसिष्ठं प्रति सर्वोत्तमतीर्थे पृष्टे
स्मृति वसिष्ठेन महर्षिणा गंगानर्मदाद्यनेकतीर्थमाहात्म्यकथनपूर्वकं धर्मारण्यस्य
सर्वोत्तमत्ववर्णनपुरःसरमाहात्म्यवर्णनम्. वसिष्ठोक्तं धर्मारण्यक्षेत्रमाहात्म्यं श्रुत्वा
श्रीरामचन्द्रेण स्वकीयपरिवारैः सह धर्मारण्यक्षेत्रयात्राकरणम्, तत्र मांडलिकपुरं
गत्वा ततस्तत्रत्यैर्वणिगजनैः सह वसिष्ठवचनाच्छ्रीरामेण शिविकावाहनं त्यक्त्वा
स्वयं पादचारेण सर्वसैनिकैः स्वपरिवारैश्च सह यथाशास्त्रं यात्राविधिं विधाय
श्रीरामेश्वरकामेश्वराभिख्यशिवलिङ्गे संस्थाप्य कृतकृत्यतां समासाद्य स्वस्थतया
नदीतीरे स्वपरिवारैः सह शयनम्, अथ तत्राऽधिरात्रसमयेऽकस्मात्कस्याश्चिन्नार्या
रोदनं श्रुत्वा तस्या वृत्तं विज्ञातुं तस्याः समीपे निजदूतप्रेषणम्. अथ तया नार्या
श्रीरामस्य स्वयमत्रागमने सति निजवृत्तं निवेदयिष्यामीति कथनम्. ... १४७ १
- ३२ अथ दूतैः श्रीरामसमीपमागत्य तस्या नार्या वचनस्य कथनम्, ततः श्रीरामेण स्वयं
तस्या नार्याः समीपे गत्वा रोदनकारणे पृष्टे सति तया धर्मारण्याधिदेवतया
श्रीमातादेव्या श्रीरामप्रशंसापूर्वकं लोहासुरकृतधर्मारण्यनिर्जनस्वरूपनिजदुःखनि-
वेदनपूर्वकं धर्मारण्ये पुनः पूर्ववद्ब्राह्मणादिसर्वजनसर्वसदाचारकुलाचारसंस्थापन-
प्रवृत्त्युद्देशेन श्रीरामं प्रति प्रार्थनाकरणम्. श्रीमातावचनं श्रुत्वा श्रीरामेण धर्मा-
रण्यस्य पुनः पूर्ववत्सत्यमंदिरनगरस्थितित्थापनार्थं जगन्मातुः समीपे प्रतिज्ञां
कृत्वा निजदूतान्संप्रेष्य तद्वारा यत्रतत्र स्थितांस्वत्त्वान्सर्वब्राह्मणान्तुतिप्रार्थना-
पूर्वकं महता सत्कारेणानीय तेषां पूजासत्कारं विधाय तेभ्यो वस्त्रालंकारधन-
प्रभृतिबहुविधदानप्रदानम्. ... १४८ १

अनुक्रमणिका.

ब्राह्मसं० ३

३३ अथ श्रीरामेण तेषां तत्क्षेत्रनिवासिनां ब्राह्मणानां पुरतो धर्मारण्यक्षेत्रस्य जीर्णोद्धारं कृत्वा यज्ञपूर्वकं दानप्रदानार्थं प्रार्थनाकरणम्, ततस्तैः सर्वैर्ब्राह्मणैर्मिलित्वा संमन्य श्रीरामं प्रति स्वेषां प्रतिग्रहपराङ्मुखत्वरूपस्वधर्मकथनपूर्वकब्रह्मविष्णुमहेश्वराज्ञावर्तित्ववर्णनम्, ततः श्रीरामेण ब्रह्मविष्णुशिवादिसमस्तदेवानां स्मरणम्, श्रीरामस्य स्मरणमात्रेण ब्रह्मादिसमस्तदेवानामागमनम्, श्रीरामेण तेषां सर्वेषां देवानां पूजादिना सत्कारकरणम्, ततः समस्तदेवैः श्रीरामचन्द्रस्य धर्मारण्यक्षेत्रजीर्णोद्वारेच्छां दृष्ट्वा प्रशंसाकरणम्, ततः श्रीरामचन्द्रेण तेषां ब्रह्मविष्णुरुद्रादिदेवानामनुज्ञां लब्ध्वा श्रीधर्मारण्यक्षेत्रस्य जीर्णोद्धारकार्यारम्भं विधाय विविधबहिःशालागृहशालाब्रह्मशालानां निर्माणं कृत्वा तासु सर्वसु विविधधनधान्याधानुधेनुरत्नादिवस्तुसंभारान्संपूर्य चतुश्चत्वारिंशच्छतप्रामाणां ब्राह्मणेभ्यः प्रदानकरणम्, षट्त्रिंशत्सहस्रगोभुजवणिग्भ्यश्च श्वेताश्वचामरखड्गप्रदानपूर्वकं ब्राह्मणानां शुश्रूषाकरणायाज्ञाकरणम्, विवाहादिसमये चामरादिराजचिह्नधारणगुरुकुलदेवीपूजाद्यर्थमाज्ञाकरणं च, सपादलक्षमाण्डलीकमण्डलेश्वरवणिजां च चामरखड्गादि प्रदाय द्विजशुश्रूषार्थमाज्ञाकरणम्, ततः स्वकुलस्वामिसूर्यप्रतिष्ठां कृत्वा ब्रह्मदेवश्रीमाताशून्यस्वामिहरिराणाध्यक्षादिदेवतास्थापनपूर्वकं दुर्गकुंडप्रतोलीधर्मवापीकूपप्रभृतिनगरोपयोगिव्यवस्थां विधाय ताम्रपट्टेऽखण्डशासनं विलिख्य त्रैविद्यविद्येभ्यो ब्राह्मणेभ्यः प्रदाय तस्य धर्मारण्यक्षेत्रस्य तन्निवासिनां ब्राह्मणानां वणिजां च निरंतरं रक्षार्थं मारुतेराज्ञाकरणम्, एवं जीर्णोद्धारं कृत्वा कृतकृत्येन श्रीरामेण श्रीमातरं संपूज्य प्रणम्य देवेभ्यो द्विजेभ्यश्चाशीर्वाहनम्..... १५० १

३४ अथ श्रीरामचन्द्रेण ब्राह्मणेभ्यो दत्तस्य ताम्रपट्टशासनस्य मध्ये विलिखितस्य लेखस्य वर्णनम्, तैर्ब्राह्मणैः श्रीरामचन्द्रदत्तस्य ताम्रपट्टशासनस्याहन्यहनि सेवाकरणम्, ततः श्रीरामचन्द्रस्य तत्रत्यान्ब्राह्मणान्वणिजश्च मारुतिं प्रति सदा

स्वेच्छानिवेदनं कर्तव्यं स सदा वः कार्यं करिष्यतीत्यभयवचनप्रदानपूर्वकं ब्राह्मणाणां गृहीत्वाऽयोध्यापुरीं प्रत्यागत्य राज्यकरणवर्णनम्.... १५१ २

३५ अथ श्रीरामेणायोध्यायां कदाचित्कथाप्रसंगे श्रीवसिष्ठमुखारविदाद्वर्मारण्यक्षेत्रस्थप्रयागत्रिवेणीशुक्लतीर्थसिद्धक्षेत्रकाशीगङ्गाधर्मारण्यसुवर्णाहरिक्षेत्रादिमाहात्म्यं श्रुत्वा धर्मारण्ये पुनर्यात्रां विधातुं स्वपरिजनैः सह गत्वा मोहेरकपुरे स्थित्वा वसिष्ठाज्ञया समाहूतैः कुशिकादिमहर्षिभिः सह यज्ञकृत्यं समाप्यावभृथस्नानकरणम्, अथ तत्र यज्ञान्ते सीताया विज्ञप्त्या मोहेरकपुरस्य पुरतः सीतानाम्ना सीतापुरं निर्माय विदुषे ब्राह्मणाय समर्पणम्, अथ धर्मालयं प्रति गत्वा सीतावचनेन गुरुवाक्येन च श्रीरामचन्द्रेण ब्राह्मणेभ्यः षोडशमहादानकरणपूर्वकं सीतापुरमारभ्य सत्यमन्दिरपर्यंतपञ्चपञ्चाशद्दामदानवृत्तान्तवर्णनम्, तेषु पञ्चपञ्चाशद्दामेषु निवसतां वात्स्यायनाद्यष्टादशसहस्रमहर्षीणां शुश्रूषार्थं षट्त्रिंशत्सहस्रवैद्यानां तच्चतुर्गुणशूद्राणां च प्रदानकरणम्, अथ रामेण विप्राणां प्रार्थनापूर्वकं वैद्यानां शूद्राणां च तेषां विप्राणां शुश्रूषार्थमाज्ञाकरणम्, ततः श्रीरामचन्द्रस्य स्वपुरीं प्रत्यागमनम्, एवं श्रीरामचन्द्रेण धर्मारण्यक्षेत्रस्थतीर्थस्थानजीर्णोद्धारकरणवृत्तान्तवर्णनम्. १५२ २

३६ अथ नारदाय ब्रह्मदेवेन हनुमत्कृतरक्षणप्रभावाद्बर्मारण्यस्य सुस्थितिबर्णनम्, युधिष्ठिरेण व्यासं प्रति धर्मारण्यस्य कदापि भङ्गो जातो न वेति प्रश्नकरणम्, ततो व्यासमहर्षिणा पूर्वकलियुगवृत्तान्तवर्णनम्, तत्र कान्यकुब्जाधिपसार्वभौमाऽऽमनामकराजवृत्तान्तवर्णनम्, तेन स्वगुरुतः कलिधर्मं श्रुत्वा कलिप्रभावेण तेनाऽऽमभूपतिना कलुषितचित्ततया वैष्णवं धर्ममुत्सृज्य बौद्धधर्मस्वीकरणवृत्तान्तः, अथ तस्यामभूपस्य भार्यायामामानान्स्यां रत्नगङ्गाख्यायाः कन्याया उत्पत्तिः, तस्या रत्नगङ्गाख्यायाः क्षपणकैर्मोहिततया जैनधर्मपरायणतावर्णनम्, ब्रह्मावर्ताधिपतये कुंभीपालाय रत्नगङ्गायाः प्रदानम्, तस्या विवाहे तत्पित्राऽऽमभूपेन तत्पतये धर्मारण्यस्थितमोहेरकाख्यपुरप्रदानम्, ततः कुंभीपालेन भूपेन धर्मारण्यं समागत्य

मोहैरकनगरं निजराजधानीं कृत्वा तस्मिन्निजराज्ये सर्वतो जैनधर्मस्य विस्तार-
करणम्, तदा सर्ववर्णानां जैनधर्मे प्रवृत्तिः, श्रीरामचन्द्रसकाशतो लब्धशासन-
पत्राणां ब्राह्मणानां वृत्तिलोपे सति तैः सर्वैर्मोढब्राह्मणैर्मिलित्वा कान्यकुब्ज-
देशे सार्वभौममामभूपातिं गत्वा तस्मै रामदत्तशासनपत्रवृत्तांतं निवेद्य तज्जा-
मावृकृत-निजवृत्तिलोपवृत्तान्तनिवेदनम्, तत आमभूपेन तद्विजद्वारा
निजजामात्रे रामशासनपालनायाज्ञाप्रेषणम्, कुंभीपालापरपर्यायेण कुमारपाला-
ख्येन धर्मारण्यभूयता सत्यामपि श्वशुरस्याज्ञायां रामशासनस्यानादरं कृत्वा
ब्राह्मणेभ्यो वृत्तिहरणार्थमुद्यम्य नास्तिकवादेन मारुतेरानयनेन प्रत्ययो
दीयतामिति ब्राह्मणान्प्रति कथनम्, ततस्तैर्ब्राह्मणैः सेतुबंधे स्थितं मारुतिं
प्रत्यानेतुं तत्र धर्मस्थाने सर्वैः सह मिलित्वा गमनाय संघशो द्विजमेलापकसभां
कृत्वा सर्वेषां संघीभूय रामेश्वरं प्रति मारुत्यानयनाय गंतुं दृढनिश्चयप्रातिज्ञां कृत्वा
हस्ताक्षरग्रहणम्, अष्टादशसहस्रब्राह्मणानां रामेश्वरक्षेत्रं प्रति गंतुं प्रवृत्तानां
निवारणार्थं सर्वगोभुजेभ्यो राज्ञा कुमारपालेनाज्ञायां कृतायां तैः षट्त्रिंशत्सहस्रै-
र्जैनधर्मेणालिप्तैः शुद्धैर्गोभुजवणिग्भिर्ब्राह्मणेभ्यः शापभयाद्राज्ञश्च वृत्तिभंग-
भयान्मौनस्वीकरणम्, ततश्चाडालयस्थानां कतिपयानां जैनधर्मपरायणानां
शूद्राणां मध्ये कतिचिच्छूद्राणां ब्राह्मणनिवारणार्थं राज्ञा प्रेषणम्, तैर्जैन-
धर्मवासनाकलुपितचित्तैः कतिपयैः शुद्धै राजाज्ञया तेषां ब्राह्मणानां समीपं
गत्वा तेषां परावर्तनाय हेतुवादेन संभाषणकरणम्, तेषां शूद्राणां हेतुवादवचः
श्रुत्वा शिथिलदृढसंकल्पबंधनैराष्टादशसहस्रब्राह्मणानां मध्ये पञ्चदशसहस्रसंख्या-
कैर्ब्राह्मणै रामशासनानपेक्षाप्रदर्शनपूर्वकं रामेश्वरक्षेत्रं प्रति गमनात्परावर्तनम्,
उर्वरितानां च त्रिसहस्रसंख्याकानां द्विजानां दृढनिश्चयेन श्रीरामेश्वरक्षेत्रे मारुतिं
प्रति गमनम्, मध्येमार्गमतिश्रमखिन्नानां तेषां समीपे श्रीरामप्रेरणया मारुतेर्दृढ-
ब्राह्मणरूपेणागमनम्, ब्राह्मणेदेशजिज्ञासया प्रश्नकरणेन रामदर्शनस्याशक्यताक-

थनेन च तान्ब्राह्मणान्वहुधा परीक्ष्य ततो हनुमता तेभ्यो निजरूपप्रदर्शनपूर्वकं
तान्ब्राह्मणान्सेतुबन्धरामेश्वरं प्रत्यानीय रामेश्वरमहादेवदर्शनादिकं कारयित्वा
तद्दर्शनेन स्वात्मनो धन्यतामननपूर्वकं प्रशंसाकरणम्. ... १५४ १

३७ अथ तैस्त्रिसहस्रब्राह्मणैर्मारुतेः स्तुतिकरणम्, तत्स्तुतिसंतुष्टेन मारुतिना तेभ्यः
क्षुन्निवृत्तये भक्षणार्थं फलप्रदानम्, ततस्तेभ्यो ब्राह्मणेभ्योऽभिज्ञानार्थं निजकक्षा-
द्वयस्थरोम्णां पृथक्पृथक्पुटिकाद्वयं प्रदाय क्रमेण राज्ञः समग्रैश्चर्यदहनार्थं समग्रै-
श्चर्यपुनरुज्जीवनार्थं च राजद्वारे प्रक्षेपणायाज्ञाकरणम्, ततस्तत्पुटिकाद्वयं
समादाय सुप्रसन्नैस्तैर्मोढब्राह्मणैस्तत्र श्रीमारुतिसमीपे श्रीरामतीर्थे त्रिरात्रं स्थित्वा
ब्रह्मयज्ञादिकरणम्, ततस्तृतीयदिनरात्री हनुमता दशयोजनविस्तीर्णशिलायां
तान्द्विजान्स्थापयित्वा शयनार्थं विज्ञातिकरणम्, ततो निद्राणेपु तेषु द्विजेपु
मारुतिना निजपितुर्वायोर्द्वारा तस्याः शिलाया धर्मारण्यं प्रति संप्रापणम्,
अथ धर्मारण्ये तया विशालया शिलया सह तेष्वागतेषु ग्रामस्थितैर्जनैस्तेषां
ब्राह्मणानां पुत्रपौत्रैश्च तत्समीपं प्रत्यागमनम्, तेषां त्रिसहस्रब्राह्मणानां सर्वैर्ग्राम-
स्थितैर्ब्राह्मणैः सह समागमनसंभाषणोत्सवानन्तरं महता समारंभेण स्वस्वसदनं
प्रति गमनम्. ... १५८ १

३८ अथ परेषुः प्रभाते पौर्वाहिककर्मसमाप्यनन्तरं तैर्ब्राह्मणै राजसभां गत्वा राज्ञे निज-
ग्रामप्रभृतिवृत्तिप्रदानाय श्रीमारुतिसंदेशनिवेदनम्, तद्ब्राह्मणोदितं मारुतिसंदे-
शं श्रुत्वा राज्ञा कुमारपालेन तदनादरणे क्रियमाणे तैर्ब्राह्मणैर्मारुतिदत्तकक्षारोम-
पुटिकाद्वयमध्यत एकस्या वामकक्षास्थरोमपुटिकाया राजद्वारे प्रक्षेपकरणम्,
तेन प्रक्षेपमात्रेण तत्कालमेव तस्य कुमारपालस्य राज्ञः समस्तस्त्रीपुत्रगजाश्चर्यादिवै-
भवदहनम्, नम्रक्षपणकानां कुमारपालराज्ञश्च तेनाग्निप्रकोपेनातीव दुर्दशावर्णनम्,
ततः कुमारपालेन राज्ञा तेषां ब्राह्मणानां संनिधौ शरणगमनम्, ततस्तैः कृपालु-
भिर्ब्राह्मणैस्तस्मै भूपाय श्रीमारुतिदत्तदक्षिणकक्षारोमपुटिकायाः प्रदानम्, तस्यां

पुटिकायां राजद्वारे प्रक्षिप्तमात्रायां राज्ञः पुनः समस्तस्त्रीपुत्रगजाश्वादिबैभवं-
संजीवनपुरःसरसर्वशांतिप्राप्तिः, ततः संजातश्रीराममारुतिप्रभावप्रत्ययेन तेन राज्ञा
तेभ्यो विप्रेभ्यः पुरावन्नवीनं वृत्तिशासनपत्रं कृत्वा प्रदानम्, स्वराज्यात्सर्वनम्र-
क्षपणकादिवेदवाह्यपार्षदलोकानां निष्कासनम्, अथ षट्त्रिंशत्सहस्रसदाचार-
संपन्नगोभुजवणिजामढवीजानां वणिजां च यथापूर्वं विप्रशुश्रूषार्थं निरूपणम्, अथ
राज्ञा दत्तस्य वृत्तिशासनपत्रस्य सेतुबन्धगतत्रिसहस्रब्राह्मणानामेवाधिकारवर्णनम्,
पञ्चदशसहस्रसंख्याकानां सेतुबन्धगमने निजप्रतिज्ञावचनलोपकरणां ब्राह्मणानां
ग्रामवृत्तिसंबन्धानधिकारित्वनिरूपणम्, सत्यप्रतिज्ञां कुर्वाणानां त्रयीविद्यसंज्ञकानां
त्रिसहस्रब्राह्मणानां मोहेरकपुरमध्ये निवासकरणम्, स्वप्रतिज्ञाभंगकरणां च
सर्वेषां चातुर्विद्यसंज्ञकानां पञ्चदशसहस्रसंख्याकानां ब्राह्मणानां मोहेरकग्रामाद्व-
हिः सुखवासस्थाने निवासकरणम्, सर्वैस्तैर्मोहवंशजैस्त्रैविद्यैश्चातुर्वेदिभिश्च ब्राह्मणैः
प्रतिवर्षं पौषशुक्लत्रयोदश्यां कुलदेवतापूजनोत्सवकरणवर्णनम्. ... १५९ ३

३९ अथ कदाचिद्ब्रह्मविष्णुरुद्रादिदेवानां धर्मारण्यं प्रत्यागमनम्, तत्रत्यैः सर्वैर्ब्राह्मणै-
र्गौमुजाख्यवाणिग्भिश्च तेषां पूजादिसत्कारकरणम्, तैर्ब्रह्मादिभिर्देवैस्तेषां धर्मार-
ण्यनिवासिनां ब्राह्मणानां पृथक्पृथक्वृत्तिविभागं कृत्वा स्वस्थानं प्रति गमनम्,
ततः पंचपंचाशद्ग्रामेषु पंचदशसहस्राणां चातुर्विद्यानां त्रैविद्यानां च ब्राह्मणानां
निवासवर्णनम्, चातुर्विद्यानां पंचदशगोत्रनामानि, सीतापुरादिपंचपंचाशद्ग्राम-
मनामवर्णनम्, अथ सीतापुरादिपंचपंचाशद्ग्रामस्थाननिवासिचातुर्विद्यब्राह्मणस-
विस्तरगोत्रप्रवरदेवतास्वभावादिवर्णनम्, अथ हनुमत्समीपतः समागतानां
त्रैविद्यब्राह्मणानां शीलायादिसप्तदशस्थाननिरूपणम्, चतुर्विंशतिचातुर्विद्यानां
त्रैविद्यानां च कियत्कालपर्यन्तं विरोध आसीदिति वर्णनम्, अथ केषांचिच्छूद्राणां
अष्टाचारवशेन जातिभेदवर्णनम्, अथ कलियुगे प्राप्ते तत्रत्यानां केषांचिद्वणिजां
मध्ये अष्टाचारवशात्पृथगाचारवशाच्च संबन्धपृथक्करणादिवर्णनम्, अथ पूर्वं

कुम्भीरपालराजभंयात्सीतापुरं विहाय सांभ्रमतीतटे निवासार्थं गतानां पुनरा-
गत्य सुखवासकस्थाननिवासपूर्वकं धेनुसंचारणवृत्त्योपजीवनवर्णनम् ततस्तेषां
चातुर्विद्यब्राह्मणानां विधवासु कन्यासु गोपालवृत्तिधारकैर्ब्राह्मणैः संभोगेनो-
त्पादितानां कुमारानां क्रांतीभगोलकधेनुजनानां ख्यातिवर्णनम्, अथ हनुमत्सका-
शागतानां ग्रामवृत्त्यधिकारवतां त्रैविद्यानां त्रिसहस्रब्राह्मणानां मध्ये कतिपर्यैः
कुंष्टिपंगुमूर्खवधिरकाणकुञ्जमूकादिभिः स्वजातिमध्ये स्वविवाहार्थं कन्य-
काया अलाभवशाद्यौनस्यबंधेन चातुर्विद्यकन्यकाभिः सहोद्वाहेन समुत्पादितानां
मिश्रसंभूतीनां ब्राह्मणानां त्रिदलजसंज्ञावर्णनम्, तेषां वृत्तिविभागपूर्वकज्ञातिभेद-
वर्णनम्. ... १६१ ३

४० अथ पूर्वोक्तप्रकारेण मोहेरकपुरे ज्ञातिभेदसमुत्पत्त्यनन्तरं ब्राह्मणादीनां कलियुगे पापा-
चारभीत्या सर्वसंमत्या परंपरागतधर्माचारकुलाचारस्थानाचारप्रभृतिगोत्रमातृ-
पूजाविध्यादिव्यवस्थापत्रकरणवर्णनम्, सर्वेषां मोहब्राह्मणानां गोत्रप्रवरावटं क-
शाखादिवर्णनम्, धर्मारण्यस्थानां वणिजां शूद्राणां च द्विजशुश्रूषापरायणत्वो-
पदेशवर्णनम्, धर्मारण्यमाहात्म्यफलश्रुतिवर्णनपुरःसरं धर्मारण्यमाहात्म्यसमाप्ति-
वर्णनम्. ... १६८ १

इति ब्राह्मखण्डे द्वितीयं धर्मारण्यमाहात्म्यम् ॥ (३-२) ॥

अथ ब्राह्मखण्डे तृतीयं ब्राह्मोत्तरखण्डम् ॥ (३-३) ॥

१ अथ नैमिषारण्ये शौनकादिमहर्षीणां सूतमहर्षिं प्रति श्रीशंकरमाहात्म्यजिज्ञासया
प्रश्नकरणम्, तत्र श्रीसूतमहर्षिणादौ शौनकादिमहर्षीन्प्रति श्रीशंकरस्य पञ्चाक्षर-
मन्त्रमाहात्म्यवर्णनम्, सद्गुरोः सकाशान्मन्त्रप्रहणादिविविधवर्णनम्, तत्प्रसंगेन
मथुराधिपतिदाशहिराजवृत्तान्तवर्णनम्, तत्र दाशहर्मूपेन काशिराजतनयां

विवाह्य ततो व्रतवशाद्रतमनिच्छंत्या तथा सह रिरंसया तां बलादाकृष्य
राज्ञा तदंगे स्पृष्टमात्रे तप्तायोगोलवदतितप्ततमं तदंगं तत्क्षणमेव समुत्सृज्य
भयं प्राप्य तप्तांगताकारणे पृष्ठे तया तस्मै राज्ञे स्वानुष्ठितशिवपञ्चाक्षरीमन्त्र-
प्रभावानुवर्णनम्, राज्ञश्च सदुरोः सकाशाच्छिवपञ्चाक्षरीमन्त्रग्रहणार्थं विज्ञप्ति-
करणम्, ततस्तद्वचनमाकर्ण्य राज्ञा गर्गुरोः सकाशात्कालिन्दीतीरे पुण्यतरो-
र्मूले श्रीशिवमंत्रोपदेशे गृहीते सति तस्य राज्ञः शरीररन्ध्रेभ्यः शतकोट्यवधि-
कारूपेण पातकानां निर्गमनपूर्वकं भस्मभवनम्, ततः पवित्रदेहस्य तस्य
दाशार्हभूपस्य गुरुशुभाशीर्वचनेन चन्दनशीतलांग्या तथा निजपत्न्या सह
स्वगृहमागत्य सुखोपभोगपूर्वकं राज्यकरणम्, शिवपञ्चाक्षरीमन्त्रमाहात्म्यम्.... १७२ १

२ अथ माघकृष्णचतुर्दशीमहाशिवरात्रिमाहात्म्यवर्णनम्, तत्रोपवासशिवलिङ्गपूजन-
विल्वपत्रसमर्पणमाहात्म्यम्, तत्प्रसंगेनेक्ष्वाकुवंशजमित्रसहाय्यराजपुत्रान्तर्वर्ण-
नम्, तत्र मित्रसहेन राज्ञा मृगयायां गत्वा कस्मिंश्चिद्राक्षसे निहते सति तस्य
राक्षसस्यानुजभ्रात्रा छद्मना शृत्यवेपं धृत्वा छिद्रान्वेषणप्रतीक्षणायां राजानं प्रति
विनीतरूपेणागमनम्, राज्ञा तस्य राक्षसस्य निजमहानसाध्यक्षतायां नियोज-
नम्, ततस्तेन राज्ञा कदाचिन्निजकुलगुरौ वसिष्ठे भोजनार्थं निमन्त्रिते सति
तद्भोजनपात्रे छद्मवेषधारिणा राक्षसेन मनुष्यमासपरिवेषणम्, तदमेध्यं भोजनं
निरीक्ष्य क्रुद्धेन वसिष्ठमहर्षिणा राज्ञे द्वादशवर्षपर्यन्तरराक्षसत्वरूपशापप्रदानम्,
ततो निष्कारणशापं श्रुत्वा क्रुद्धेन राज्ञा स्वगुरवे वसिष्ठाय प्रतिशापं प्रदातुं
हस्ते जलग्रहणम्, ततो राज्ञ्या मदयन्त्या गुरवे शापं प्रदातुमुद्यतस्य तस्य राज्ञः
प्रार्थनां कृत्वा निवर्तनम्, ततस्तेन राज्ञा गुरवे शापप्रदानाय हस्ते गृहीतस्य
जलस्य निजपादयोः प्रक्षेपणम्, तेन तत्पादयोः कल्माषतापत्त्या तस्य राज्ञः
कल्माषपादनामत्वेन प्रसिद्धिः, अथ राक्षसत्वप्राप्त्यनन्तरं वने विचरता कल्माष-
पादराज्ञा कस्यचिन्मुनिकुमारस्य भक्षणे कृते तत्र तेन सह चरंत्या तस्य मुनिकु-

मारस्य पत्न्या तस्मै राक्षसत्वं प्राप्ताय कल्माषपादराज्ञे 'स्त्रीसंगे सति ते मृत्युर्भ-
विष्यति' इति शापं प्रदायामौ प्रवेशकरणम्, अथ शापकालावध्यन्तरे शापनिर्मु-
क्तस्य तस्य स्वस्वरूपं प्राप्य स्वगृहं प्रत्यागमनम्, ततस्तत्पत्न्या मदयन्त्या विप्रपत्नी-
शापं श्रुत्वा निजवैधव्यभीत्या रतिं याचमानस्य पत्युर्निवारणम्, अथ राज्य-
भोगनिराशे राज्ञि वनं प्रयाते सति सूर्यवंशस्य प्रतिष्ठायै वसिष्ठेन मुनिना तद्राज-
पत्न्यां मदयन्त्यां सुतोत्पादनम्, अथ वनं प्रति गतस्य तस्य कल्माषपादराज्ञः
पश्चाद्घोराया ब्रह्महत्याया अनुद्वेषम्, ब्रह्महत्योपद्रुतस्य राज्ञो मिथिलोद्याने
गौतममहर्षिं प्रति गमनम्, ततो गौतममहर्षिणा राज्ञे ब्रह्महत्यादोषनिवारणाय
गोकर्णक्षेत्रे शिवलिङ्गदर्शनं कर्तुं गमनायोपदेशकरणम्, तत्प्रसंगेन गोकर्णेश्वर-
माहात्म्यवर्णनम्. १७३ २

३ अथ गौतमेन गोकर्णेश्वरमाहात्म्यवर्णनप्रसंगेन कस्याश्चिद्ब्रह्मायाश्चांडाल्याः शिवलोकं
प्रति नयनाय समागतैः शिवदूतैः सह स्वस्य संवादवर्णनम्, तत्र शिवदूतान्प्रति
गौतमेन चाण्डाल्याः शिवलोकं प्रति नयनकारणे पृष्ठे शिवदूतैस्तस्याश्चांडाल्याः
पूर्वजन्मवृत्तान्तवर्णनम्, तत्र तस्याः पूर्वजन्मनि ब्राह्मणाविधवायाः काम-
वशेन जातिभ्रष्टतां प्राप्य शूद्ररताया हस्तेन रात्रावज्ञानाद्गोवत्सस्य वधे जाते
सति तं प्रकाशे दृष्ट्वा गोवत्सं ज्ञात्वा पश्चात्तापेन 'शिवशिव' इत्युच्चारणम्,
अथ तस्याः कालेन मृत्युं प्राप्तायाश्चांडालीत्वप्राप्तिपूर्वकदैवदुर्विपाकवर्णनम्,
अस्याश्चांडाल्या अन्नादिभिक्षायाचनार्थं गोकर्णक्षेत्रं प्रति गमने मध्येमार्गे
मृत्युपस्थितौ तत्कृतशिवनामसंकीर्तनप्रभावेन शिवेन तस्याः स्मरणान्तस्याः
शिवदूतैर्जैवलेशं समाकृष्य दिव्यतेजोशेन योजयित्वा शिवलोकं प्रति नयन-
वर्णनम्, अथ तत्प्रसंगेन राज्ञा गौतमाय शिवलोकस्वरूपे पृष्ठे सति गौतम-
महर्षिणा कल्माषपादापरपर्यायाय मित्रसहाय्यराज्ञे शिवलोकस्वरूपवर्णनम्, अथ

गौतमोपदेशेन राज्ञो गोकर्णक्षेत्रं गत्वा श्रीगोकर्णेश्वरमहादेवदर्शनपूजनादिप्रभा-
वेन विमुक्तब्रह्महत्यादिपापतापूर्वकं शिवलोकावाप्तिवर्णनम्. ... १७६ २

४ अथ श्रीशिवपूजामाहात्म्यवर्णनम्, तत्प्रसङ्गेन किरातदेशस्थविमर्दनाख्यराजवृत्तान्त-
वर्णनम्, तस्य राज्ञो निरंतरमधर्मपरत्वेऽपि शिवभक्तिपरत्वम्, अथैकदैकान्ते
तस्य पत्न्या कुमुद्वत्या तं राजानं प्रति सुतरां दुराचारपरत्वेऽपि शिवभक्तितत्पर-
त्वकारणजिज्ञासया प्रश्नकरणम्, ततो विमर्दनभूमेन निजपूर्वजन्मवृत्तांतवर्णनम्,
पूर्वजन्मनि पंपानगरे सारमेयेन महाशिवरात्र्यां श्रीशिवमन्दिरे महापूजायां
प्रवर्तमानायां श्रीशिवमंदिरस्य प्रदक्षिणाकरणम्, तत्रत्यैर्जनैर्द्वारदेशे तस्य सारमे-
यस्य शरप्रहारेण हननात्प्राणे गते सति श्रीशिवसंनिधिप्रभावाद्राजजन्मप्राप्ति-
वर्णनम्, श्रयोनी भक्ष्यलिप्सावासनावशात्सर्वभक्षतानैर्घृण्यादिदुराचारप्रवृत्ति-
वर्णनं च, ततो राज्ञा राज्ञ्यै तस्या राज्ञ्याः पूर्वजन्मवृत्तान्तवर्णनम्, तत्र तस्याः
प्रागजन्मनि कपोत्या मांसपिण्डमादाय शिवमन्दिरशिखरमारूढाया मांसपिण्ड-
जिघृक्षया तीक्ष्णतुण्डेन गुध्रेण पातनान्मरणे सति श्रीशङ्करस्याग्रे मरणस्य
प्रभावाद्राजपत्नीत्वप्राप्तिवर्णनम्, अथ राज्ञीपृष्ठेन राज्ञोभयोरपि भविष्यत्सप्तजन्म-
वृत्तान्तवर्णनपूर्वकं महाशिवरात्र्यां श्रीशिवपूजनप्रभावेण शिवपदप्राप्तिर्भविष्य-
तीति वर्णनम्. ... १७९ ३

५ अथ शिवभक्तिमाहात्म्यवर्णनम्, तत्प्रसङ्गेनोज्जयनीस्थचन्द्रसेनराजवृत्तान्तवर्णनम्,
तत्र चन्द्रसेनस्य राज्ञः सर्वदा शिवभक्तिपरायणतां निरीक्ष्य मणिभद्राख्येन
शिवगणेन मित्रतां कृत्वा तस्मै राज्ञे चिन्तामणिरत्नप्रदानम्, तं चिन्तामणिं कंठे धृत्वा
राज्यं कृतवतश्चन्द्रसेनस्य महीपतेरैश्वर्यमसहमानैस्तच्चिन्तामणिरत्नं तं प्रति याच-
मानैरन्यभूपालैर्युद्धार्थं संन्यस्यावन्तीपुरीं प्रत्यागत्यासमन्ततोऽवन्तीपुरनिरोधक-
रणम्, तस्मिन्नवसरे राज्ञश्चन्द्रसेनस्य श्रीमहाकालं महेश्वरं प्रति शरणं गत्वाऽहर्नि-
शं श्रीशंकरस्य महापूजाकरणम्, तस्मिन्नवसरे श्रीशिवमंदिरं समागतया पञ्चहा-

यननिजबालकसमेतया कथाचिद्विधवया गोपांगनया राज्ञा कृतं पूजोत्सवं दृष्ट्वा
स्वशिविरं प्रति गमने कृते सति पञ्चहायनेन तस्या बालकेन स्वशिविरानिकट
एकान्तशून्यस्थाने पापारूपं शिवलिङ्गं संस्थाप्य यथालब्धानि पुष्पाणि गृहीत्वा
कुत्रिमान्गान्धाशुपचारान्कल्पयित्वाऽनन्यमानसेन शिवपूजाकरणम्, अथ तावत्तत्र
तया गोपाङ्गनया समागत्य रोपेण तस्याः स्वबालककृतायाः शिवपूजाया विनाश-
नम्, ततः शंभुपूजाविनाशं दृष्ट्वा बालकस्यातिशोकेनाक्रोशेन मूर्च्छाप्राप्तिः, ततः कि-
यता कालेन लब्धसंज्ञेन तेन बालकेन तत्रैव स्थाने दिव्यहिरण्यशिवमन्दिररत्नम-
यशिवलिङ्गदर्शनम्, ततस्तेन प्रसन्नेन बालकेन श्रीशङ्करस्य पुरतः स्वमातुः शिव-
पूजाभङ्गजनितापराधक्षमापणम्, अथ सायं रात्रेरागमे श्रीशिवप्रसादात्तस्य सर्व-
स्य गोपगणशिविरस्य दिव्यकांचनमयत्वं दृष्ट्वा तत्र दिव्यरूपधरां सुप्तां निजमा-
तेरमन्तिके गत्वा प्रबोध्य सर्वशिविरस्य काञ्चनमयत्वकथनम्, अथ तया गोप्या
तदाश्चर्यं दृष्ट्वा राज्ञः समीपमागत्य तस्मै सर्ववृत्तनिवेदनम्, ततो राज्ञा निजमं-
ज्यादिभिः सह तच्छिविरमागत्य रत्नकांचनमयं तद्दृष्ट्वा तस्य पञ्चहायनस्य गोप-
बालकस्यालिङ्गनम्, एवमानन्देन तस्यां रात्र्यां व्युष्टायां प्रभाते चारवचनैरास-
मंतात्पुरीं स्थितैः सर्वैः परराजभिस्तदद्भुतगोपसुतचारितं श्रुत्वा विस्मयमापद्य राज्ञा
सह वैरभावं त्यक्त्वा परमसैत्रीं कृत्वा तां पुरीं प्रविश्य राज्ञा कृतं सत्कारमुपलभ्य
श्रीमहाकालं दृष्ट्वा गोपशिविरं गत्वा तत्र गोपसूनोः प्रसादाय प्रादुर्भूतं शिव-
मंदिरं दृष्ट्वा हृष्टमानसैस्तैः सर्वैर्भूपैस्तस्मै गोपसूनुषे वासोहिरण्यरत्नादिप्र-
दानं कृत्वा सर्वदेशस्थितगोपानां राज्यप्रदानम्, एतस्मिन्नेवावसरे तत्र वान-
रेश्वरेण श्रीहनुमता प्रादुर्भूय सर्वेषां भूपानां पूजासत्कारं गृहीत्वा तेषां सर्वेषां
मध्ये तं गोपबालकं समारुह्य सर्वान्भूपान्प्रति शिवशनिप्रदोपमाहात्म्यं वर्ण-
यित्वा तस्य गोपकुमारस्य श्रीकरइति नाम कृत्वा शिवाचारं समुपादिश्यान्तर्धा-

नम्, चन्द्रसेनभूपतेः श्रीकराख्यगोपकुमारस्य च शिवाराधनप्रभावाच्छिवलो-
कावासिर्वर्णनम्. १८१ १

६ अथ प्रदोषपूजामाहात्म्यवर्णनम्, तत्प्रसंगेन विदर्भदेशस्थसत्यरथाख्यनृपति-
वृत्तान्तवर्णनम्, तत्र सत्यरथाख्यभूपस्य शात्वभूपैः सह युद्धे मरणम्, तद-
नन्तरं तस्य गर्भिण्याः पत्न्या यत्नेन नगराद्विनिर्गत्य दुर्गमिऽरण्ये गमनम्,
तत्र कस्यचित्तरुमूले तस्याः प्रसवे पुत्रस्य जन्म, तदाऽतितृपाक्रान्तायास्तस्याः
समीपवर्तिनि सरसि जलप्राशनार्थं प्रवेशे ग्राहेण असनान्मरणम्, तस्मिन्नवसरे
जातमात्रस्य तत्कुमारस्य क्रन्दनध्वनिं श्रुत्वा तत्र प्रदेशे विचरन्त्यैकहायनबालक-
वत्वा कयाचिद्विधवयोमानान्या विप्रपत्न्या तमनाथमच्छिन्ननाभिनालं बालकं
दृष्ट्वा दयाविष्टचेतस्कतया तत्पोषणार्थं तमादाय स्वगृहं प्रत्यानेतुं सशंकमानसया
भिन्नरूपधारिणः शंकरस्य वचनाद्विश्वासं प्राप्य तस्य बालकस्य पोषणं कर्तुं
स्वगृहं प्रत्यानयनम्, अथैकचक्राहये ग्रामे निवसत्या तयोमाख्यया विप्रपत्न्या
तस्य बालकस्य स्वसुतेन सहाविशेषबुद्ध्या मैद्वयं संपाद्य पालनं पोषणं च, अथ
कदाचित्तस्यां विप्रवनितायां ताभ्यां बालकाभ्यां सह कंचिद्देवालयं देवं द्रष्टुं प्रवि-
ष्टायां सत्यां तत्र देवालये स्थितेन शाण्डिल्यमहर्षिणा तौ बालकौ दृष्ट्वा तन्मध्ये
तं राजपुत्रं समुद्दिश्य दैवगतेर्विचित्रत्वकथनम्, तद्वचः श्रुत्वा तया विप्रवनिताया
तस्य स्वानीतस्य बालकस्य कुलवंशादिजिज्ञासया प्रभे कृते सति श्रीशाण्डिल्यमह-
र्षिणा तस्य बालकस्य सविस्तरसकलपूर्वजन्मकर्मवृत्तान्तकथनम्, तत्र पूर्व-
जन्मनि पाण्ड्यनृपतेः शिवप्रदोषपूजाभङ्गदोषेण जन्मान्तरे शत्रुहस्ततो मरणम्,
तत्पुत्रस्यापि प्रदोषे शिवपूजाव्यतिक्रमदोषेण जन्मान्तरे दारिद्र्यप्राप्तिः, तस्य
मातुश्च पूर्वजन्मनि च्छद्मना स्वसपत्नीहननदोषेण जन्मान्तरे ग्राहेण असनान्मरण-
वर्णनम्, विप्रांगनातनयस्य च पूर्वजन्मनि केवलं प्रतिग्रहमात्रपरायणत्वाद्यज्ञया-
गदानाद्यभावाज्जन्मान्तरे दारिद्र्यप्राप्तिवर्णनम्, अथ प्रदोषे शिवपूजनस्य

माहात्म्यं कथयित्वोभयोरपि तयोर्बालकयोः प्रदोषे शिवपूजनायोपदेश-
करणम्. १८२ २

७ अथ तयोमाख्यया विप्रवनिताया पृष्टेन श्रीशाण्डिल्यमहर्षिणा प्रदोषत्रतप्रसंगेन
सविस्तररथासांगश्रीशिवपूजाविधानवर्णनम्, अथ तेन शाण्डिल्यमहर्षिणा
तयोर्ब्राह्मणकुमारराजकुमारयोर्मध्ये ब्राह्मणकुमारस्य शुचित्रतइति नामकरणं
राजकुमारस्य च धर्मगुणइति नामकरणं च कृत्वा तयोः शिवपूजाविधानाय
शिवमन्त्रोपदेशकरणम्, ततस्तस्या द्विजांगनायास्ताभ्यां कुमाराभ्यां सह शाण्डि-
ल्यमुनिं नत्वा समामन्य गमनम्, ततः प्रभृति ताभ्यां द्विजराजबालकाभ्यां
प्रदोषे शिवपूजाकरणपूर्वकं निजमातुराज्ञायां वर्तनम्, अथ कदाचिद्विजपुत्रस्य
नदीतीरे विचरतो निधानसुवर्णकलशीप्राप्ती मात्रा तयोर्बालकयोः समं विभज्य
ग्रहणायाज्ञाकरणम्, तदा राजकुमारेण द्विजकुमारलब्धस्य धनस्य स्वेन ग्रहणे
स्वस्यानिच्छाप्रदर्शनपूर्वकं स्वभाग्यलब्धेनैव स्वसन्तोषप्रदर्शनम्, अथैकदा वनां-
तरे विचरद्भ्यां द्विजराजकुमाराभ्यां क्रीडन्तीनां गन्धर्वकन्यानां दर्शनम्, ता दृष्ट्वा
तत्संनिधौ गमनाय द्विजकुमारेण निपिद्वेनापि तेन राजकुमारेण तासां गन्धर्व-
कन्यानां समीपे गमनम्, तं सुन्दरांगं युवानं राजकुमारं दृष्ट्वा तत्समीप एकाकिन्या
द्रविकनामकगन्धर्वराजकन्याया अंशुमत्याख्याया आगमनम्, उभयोः परस्परव-
लोकेनेन कामशरनिपीडितयोः परस्परसंवादे गन्धर्वराजकन्याया तस्मै धर्मगुप्ताय
राजपुत्राय निजकंठस्थमुक्ताहारं समर्प्य परश्वस्त्वया सहाहं विवाहं करिष्यामि
इति प्रतिज्ञां कृत्वा स्वसखीभिः सह स्वपितुरंतिकं प्रति गमनम्, ततो धर्मगुप्तेन
राजकुमारेण शुचित्रताख्येन द्विजकुमारेण सह स्वभवनं गत्वा स्वमात्रे विप्रभार्या-
यै वने संजायमानस्य वृत्तस्य निवेदनम्, अथ परश्वोदिने प्राप्ते तेन धर्मगुप्ताख्येन
राजपुत्रेण द्विजपुत्रेण सह तस्मिन्वने गमनम्, समागतयोस्तयोः कुमारयोगन्धर्व-
पातिना संमानं कृत्वा श्रीशङ्करस्य स्वं प्रति जातामाज्ञां निवेद्य तस्मै धर्मगुप्ताय राज-

कुमाराय स्वकन्यायाः पाणिग्रहणविधानपूर्वकं समर्पणम्, विवाहे विविधरत्नगजाश्व-
रथशस्त्रास्त्रसौवर्णवर्मदासदास्यादिवैभवपारिवर्हं प्रदाय स्वयं विमानेन गन्धर्वलोकं
प्रति गमनम्, तयांशुमत्या गन्धर्वकन्यया सह कृतोद्वाहेन तेन धर्मगुप्ताख्येन राजकु-
मारेण तथा श्वशुरेण पारिवर्हं दत्तया शूरगंधर्वाणां सेनया सह निजपितृराजधा-
नीविदर्भनगरमागत्य सर्वशत्रून् हत्वा निजपितृपैतामहराज्यपदे राज्याभिषेकपूर्वकम-
धिरोहणम्, तस्यां विप्रवनितायां मातृत्वसम्मानं तस्मिन्विप्रकुमारके च आतृत्व-
सन्मानं कृत्वा तथा गन्धर्वतनयया निजभार्यया सह तस्य धर्मगुप्ताख्यस्य राज-
कुमारस्य विदर्भनगरे प्रदोषव्रतप्रभावेण श्रोशङ्करप्रसादान्महता सौख्येन राज्यक-
रणवर्णनम्. प्रदोषव्रतशिवपूजामाहात्म्यवर्णनम्. ... १८४ ३

८ अथ सोमप्रदोषव्रतमाहात्म्यवर्णनम्, तत्प्रसंगेनार्यावर्तस्थचित्रवर्मनृपतिकन्यायाः
सीमन्तिन्या आख्यानवर्णनम्, तत्र तस्याः सीमन्तिन्याः स्वपितुः समीपे समा-
गताभ्यां सामुद्रिकवेदिन्यां ब्राह्मणाभ्यां सकाशादात्मनो भाविमहाभाग्यं भाविवै-
धव्यं च पृथक्पृथक्कृत्वा वैधव्यप्राप्तिमीत्या मैत्रेय्याख्याया याज्ञवल्क्यमहर्षिपत्न्याः
सकाशात्सौभाग्यवर्धनायोपायश्रवणार्थं शरणगमनम्, अथ तस्यै मैत्रेय्या सोम-
वारे शिवगौरीपूजनविधिकथनम्, अथ तथा सीमन्तिन्या राजकन्यया मैत्रेय्यु-
पदिष्टमार्गेण यथासांगसोमवारव्रतारम्भणम्, इन्द्रसेनपुत्रेण चित्राङ्गदेन सह
सीमन्तिन्या विवाहः, अथ श्वशुरालये निवसतस्तस्य चित्राङ्गदस्य कदाचिद्यमुनां
नदीं तर्तुं तरीमारूढस्य तर्था मध्येप्रवाहमकस्माभिमज्जनम्, तर्थमारूढानां स-
र्वेषां मरणम्, तस्य चित्राङ्गदस्य राजपुत्रस्य तरीनिमज्जनेन मरणं विज्ञाय चित्र-
वर्मदीनां शोककरणम्, एवं सीमन्तिन्या वैधव्यदशाप्राप्तिः, प्राप्तायामपि वैध-
व्यदशायां सीमन्तिन्या यथावद्वर्षत्रयपर्यंतं सोमवारव्रतानुष्ठानकरणम्, अथ
यमुनाजलेऽधोऽधो निमज्जमानस्य चित्राङ्गदस्य क्रीडन्तीभिर्नागकन्याभिः पाताले
तक्षकपुरं प्रति नीत्वा तक्षकराजं प्रति निवेदनम्, तक्षकेण तस्य चित्राङ्गदस्य

सत्कारपूर्वकमुपास्यदेवताविषयकप्रभादिकरणम्, चित्रांगदेन स्वोपास्यभगव-
च्छ्रीशङ्करभक्तिकथनम्, तद्वचनं श्रुत्वा प्रसन्नेन तक्षकेण तस्य चित्राङ्गदस्य बहु-
सत्कारकरणम्, ततश्चित्राङ्गदस्य स्वगेहं प्रति गंतुं प्रार्थनां श्रुत्वा तक्षकेण तं तत्र-
त्यकल्पवृक्षरसान्नभोजनेनाप्याययित्वा बहुधनं दत्त्वा तथैकं राक्षसमेकं पन्नगं
च साहाय्यार्थं दत्त्वा कामगममव्याहतगतिमश्वं च वाहनाय प्रदायाशीर्भिर-
भियुज्य चित्रांगदस्य स्वसदनं प्रति गन्तुमाज्ञादानम्, ततश्चित्राङ्गदस्य
तक्षकराजं प्रणम्याज्ञां गृहीत्वा हयमारुह्य धनं गृहीत्वा साहाय्यार्थं दत्ताभ्यां
ताभ्यां राक्षसपन्नगाभ्यां सह ततः पातालात्प्रस्थाय यमुनाजलात्तूर्णमुन्मज्ज्य
यमुनातीरे वाजिनमारुह्य विहारकरणम्, अथैतस्मिन्नेव समये स्वसखीभिः सह
यमुनायां स्नातुमागतया सीमन्तिन्या तस्य दर्शनम्, ततः सखीमुखात्सीम-
न्तिनीवृत्तान्तश्रवणं कृत्वा स्वयं तां सीमन्तिनीं प्रति 'अस्माभिस्तव पतिर्दृष्टत्वां प्रति
स शीघ्रमेवागमिष्यति त्वं समाहितमना भव शोकं मा कार्षीर्वियं कामगमाः
सिद्धानाम देवाः' इत्याश्वास्य तस्य चित्राङ्गदस्य स्वपितुर्नगरं प्रति गमनम्,
तत्र नष्टपुत्रस्येन्द्रसेनस्य पितुर्दायादैः कृतं राज्यपदभ्रंशं श्रुत्वा चित्रांगदेन
नागपुत्रद्वारा दायादान्प्रति राज्यपदत्यागाय संदेशप्रेषणम्, नागपुत्रप्रोक्तं चित्रा-
ङ्गदसंदेशं श्रुत्वा सर्वेदायादैर्द्विसेनाय राज्यपदं दत्त्वा पुत्रागमनवृत्तान्तं श्राव-
यित्वा निजापराधक्षमापणाय प्रार्थनां कृत्वा प्रसादनम्, ततश्चित्रांगदेन निज-
मंदिरं गत्वा स्वपित्रोर्वन्दनम्, पित्रोः पुत्रस्य प्राप्त्याऽत्यानन्दवाप्तिः, अथेन्द्र-
सेनेन राज्ञा निजपुत्रस्य पातालात्सुखागमनरूपमङ्गलमयवृत्तान्तनिवेदनाय
चित्रवर्मनृपतिं प्रति दूतप्रेषणम्, दूतमुखान्नजजामात्रागमनवार्तां श्रुत्वा चित्र-
वर्मनृपतेरत्यानन्दमङ्गलावाप्तिः, ततो राज्ञा निजकन्यायै सीमन्तिन्यै सहर्ह-
तया पत्युर्मङ्गलमयवार्तानिवेदनम्, ततश्चित्रवर्मणेन्द्रसेनसुतं चित्राङ्गदं समा-
हूय पुनः सविस्तरविवाहविधिं विधाय तस्मै चित्रांगदाय निजकन्यायाः

सीमन्तिन्या महता समारम्भेण प्रदानम्, अथ पातालातीतभूषणादिवस्तु-
भिश्चित्रांगदेन स्वपत्न्याः संतोषकरणपूर्वकं तां समादाय स्वनगरीमागत्य
महताऽऽनन्देन राज्यसुखोपभोगकरणम्, एवं सोमवारे शिवगौरीपूजन-
व्रतप्रभावाच्चित्राङ्गदसीमन्तिन्योः सर्वाभीप्सितसुखावासिवर्णनम्. ... १८७ २

- ९ अथ सीमन्तिनीकृतसोमवारव्रतप्रभावकथनप्रसङ्गेन सुमेधःसामवदाख्ययोर्द्वयोर्वेद-
मित्रसारस्वताख्यब्राह्मणद्वयस्य पुत्रयोर्वृत्तान्तवर्णनम्, तत्र सुमेधःसामवतोब्राह्म-
णपुत्रयोरुत्कुले सांगविद्याध्ययनानन्तरं पित्राज्ञया निजविवाहार्थं धनसंपादनाय
विदर्भाधिपतेः समीपे गमनम्, अथ विदर्भाधिपतिना याचमानौ तौ द्विजसुतौ नि-
रीक्ष्य किञ्चित्कृत्य-‘युवां द्वयोर्मध्य एकं स्त्रीवेषेण वेषयित्वा विप्रदंपती भूत्वा सी-
मन्तिन्याः सत्कारमुपलभ्य मत्समीपमागच्छतं तदाहं युवाभ्यां बहु धनं दास्यामि’
इत्युक्ते सति राजाज्ञाया अलंघनीयतां मन्यमानाभ्यां ताभ्यां द्विजकुमाराभ्यां
सामवन्तं प्रति कृत्रिमस्त्रीवेषेण वेषयित्वा द्विजदंपतिस्वरूपेण नैषधदेशं प्रति
गमनम्, तत्रश्च सोमवारदिने सीमन्तिन्या तयोर्मध्ये पुरुषस्य महादेवबुद्ध्या
स्त्रियाश्च पार्वतीबुद्ध्या पूजाकरणम्, तथा सीमन्तिन्या पार्वतीबुद्ध्या
पूजितस्य स्त्रीवेषधारिणः सामवदाख्यस्य द्विजपुत्रस्य तत्क्षणमेव सत्यतया
स्त्रीत्वप्राप्तिः, ततश्च सीमन्तिनीदत्तं रत्नस्रग्वस्त्रभूषणादि गृहीत्वा प्रयातयो-
र्द्विजकुमारयोर्मध्ये सामवतः स्त्रीत्वप्राप्त्या कामविकारोत्पत्तिः, ततस्तथा सामवत्या
जातया कामविहारार्थं सुमेधसः प्रार्थनाकरणम्, ततः सुमेधसा निजमित्रस्य
स्त्रीत्वप्राप्तिं लक्ष्मणैकान्ते स्वरूपेण च दृष्ट्वा सुरतार्थं प्रार्थयानां तां विवेकवचनैः
कथंकारं सान्त्वयित्वा तां सामवतीं समादाय स्वगृहं समानीय स्वपित्रे तत्पित्रे
च सर्ववृत्तान्तनिवेदनम्, अथ शोकाकुलाभ्यां तत्पितृभ्यां तौ निजपुत्रौ समा-
दाय वैदर्भभूपं प्रति गत्वा तस्मै ‘त्वद्दोषेण सामवतः स्त्रीत्वप्राप्तिः’ इति कथनम्,
ततस्तेन महीभृता तस्य द्विजपुत्रस्य स्त्रीत्वनिवृत्तिपूर्वकपुंस्त्वप्राप्तये भरद्वाजमुने-

रुपदेशेन भरद्वाजमुनिना ताभ्यां द्विजकुमाराभ्यां च सहान्विकामवेनं गत्वा
श्रीजगदम्बाया उपासनाकरणम्, ततः प्रसन्नया जगदम्बया प्रादुर्भूय स्वमक्त-
कृतस्यान्यथाकर्तुमशक्यतां कथयित्वा सामवत्याः सुमेधसा सह पत्नीत्वेन
कामसुखोपभोगार्थमाज्ञां कृत्वा तत्पितुः सारस्वतब्राह्मणस्य पूर्वसुतापेक्षयाऽधिक-
गुणवत्सुतो भविष्यतीति वरप्रदानम्, ततस्तेन सारस्वतब्राह्मणेन तस्याः साम-
वत्याख्याया निजसुतायास्तस्मै सुमेधसे विवाहविधिना प्रदानकरणम्, तयोः
सुमेधःसामवत्योर्गाहिस्थधर्मसेवनपूर्वकं कामसुखोपभोगकरणवर्णनम्, इत्थं
सीमन्तिनीकृतशिवभक्तिमाहात्म्यवर्णनम्. ... १९१ २

- १० अथ शिवमाहात्म्यवर्णनप्रसंगेनावन्तीविषयस्थमन्दराह्यब्राह्मणवृत्तान्तवर्णनम्, तत्र
तस्य मन्दराख्यब्राह्मणस्य विषयासक्तिपरायणतया पिङ्गलाख्यवैश्यासद्धानि
नित्यं निवासकरणम्, अथैकदा तस्या वैश्यायाः सद्धानि तस्मिन्दिने निवसति
सति धर्मात्मन ऋषभनाभः शिवयोगिन आगमनम्, तस्यर्षभयोगिनस्ताभ्यां
मन्दरद्विजपिंगलावैश्याभ्यां पादप्रक्षालनादिपादसंवाहनान्तसम्यक्छुश्रूषाकरणेनै-
कत्रपर्यंतमतिस्तोषसमुत्पादनम्, अथ द्वितीयेऽहि यात्राप्रसंगेनागतस्य तस्य-
र्षभयोगिनो गमनम्, ततः कालान्तरेण मन्दरद्विजस्य मरणानन्तरं दशार्णाधि-
पतेर्वज्रबाहोर्भूपालस्य भार्यायां जन्म, तत्रादौ गर्भावस्थायामेव तस्या नृपभार्याया
मरणार्थं सपत्नीभिश्छद्मना विषे दत्तेऽपि दैवयोगात् मरणम्, परंतु विषजन्यदा-
हादत्यन्तक्लेशावाप्तिः, तस्यां नृपभार्यायां समुत्पन्नस्य बालकस्य विषोत्पन्नदाह-
नातिक्लेशप्राप्तिः, उभयोरपि मातापुत्रयोर्योगप्रभावेणातिक्लेशं समवेद्य राजा
वैद्यद्वारा भेषजे कृतेऽप्यस्वास्थ्यं दृष्ट्वा ‘नूनमेतौ नरकादागतौ’ इति स्वबुद्ध्या
निश्चित्य निजसारथिद्वारा रथेन विजनेरण्ये तयोः परित्यागकरणम्, अथ तेन शिशुना
बालकेन सह वने विचरन्त्या तथा राज्यपत्न्या दैवयोगात्सुदूरे लब्धेन वणिङ्-
मार्गेण वैश्यनगरं प्रति गमनम्, अथ तन्नगरस्वामिनः पद्माकराख्यवैश्यस्य दास्या

तां नृपांगनां विदित्वा स्वस्वामिनः पद्माकरवैश्यस्य समीपे तस्या नयनम्, ततः पद्माकरवैश्येन तस्या राजपत्न्याः सांत्वनं कृत्वा सत्कारपूर्वकं स्वगृहे स्थापनम्, अथ तत्र वैश्यसद्वानि तस्यां राजपत्न्यां निवसन्त्यां सत्यां कदाचिद्वैद्ययोगेन तस्या बालकस्य व्रणादिरोगेण मरणम्, तदानीं तया राजपत्न्यातिविलापकरणम्, दैव-योगात्तस्मिन्नेव दिने तस्यैव पद्माकरवैश्यस्य गृहे पूर्वोक्तस्यर्षभाख्यशिवयोगिनो यात्राप्रसंगेनागमनम्, तेनर्षभशिवयोगिना वैश्यकृतं पूजासत्कारं गृहीत्वा पुत्र-मरणेन भृशं शोचन्त्यास्तस्या राजपत्न्याः समीपं गत्वा तां प्रति परमार्थबो-धोपदेशेन शिवभक्तिकरणायाज्ञाकरणपूर्वकं तस्या मृतस्य पुत्रस्य समीपं गत्वा शिवमन्त्राभिमन्त्रितभस्मना तस्य प्राणसंजीवनकरणम्, ततो बालके संजीविते सति राज्ञ्याः सर्वजनानां चात्यानन्दप्राप्तिः, तत ऋषभशिवयोगिना तयोर्माता-पुत्रयोर्देहयोः शिवमन्त्राभिमन्त्रितेन भस्मना स्पर्शनम्, तद्भस्मस्पर्शमात्रेण तयो-र्मातापुत्रयोर्दिव्यदेहत्वप्राप्तिः, ततस्तस्य बालकस्यर्षभशिवयोगिना भद्रायुरिति नामकरणपूर्वकमुभयोरपि भाविभाग्योदयं वर्णयित्वा शिशोर्विद्याप्राप्तिपर्यन्तं पद्माकरवैश्यस्य गृहे निवासायाज्ञां कृत्वा यात्राकरणार्थं स्थानांतरं प्रति गमनम्. १९३ २

११ अथ पिङ्गलावेश्यायाः श्रीशिवभक्त्यर्षभाख्यशिवयोगिपूजनसत्कारप्रभावेण जन्मा-न्तरे चित्राङ्गदराजपत्न्यां सीमन्तिन्याख्यायां जन्मवर्णनम्, अथ भद्रायोः पद्माकरवैश्यगृहे तस्य पद्माकरवैश्यस्य पुत्रेण सुनयेन सह बाल्यतः सख्यपूर्वकं वृद्धिः सहक्रीडादिकं च, अथ तयोर्वैश्यकुमारराजकुमारयोः पद्माकरवैश्येन ब्राह्म-णद्वारोपनयनादिसंस्कारकरणपूर्वकविद्याध्ययनसंपन्नताकरणम्, अथ भद्रायो राजकुमारस्य षोडशे वर्षे संप्राप्ते तत्समीपे पूर्वोक्तस्यर्षभयोगीशस्यागमनम्, तस्य-र्षभयोगिनो भद्रायुमात्रा स्वपुत्रेण सह वन्दनकरणं भद्रायोः सन्मागोपदेशाय प्रार्थनाकरणं च, तत ऋषभशिवयोगिना भद्रायुपे राजपुत्राय श्रुतिस्मृतिपुराणप्रो-

क्तसनातनवर्णाश्रमानुरूपधर्मोपदेशकरणम्, अथ सर्वसंकटविमुक्तये श्रीशिवसेवो-पदेशकरणम्. ... १९५ २

१२ अथ श्रीमत्तर्षभशिवयोगिना सर्वरक्षाकरश्रीशिवकवचस्तोत्रोपदेशं कृत्वा तस्मै भद्रा-युनाम्ने राजपुत्राय विजयकरं सर्वशत्रुविनाशकं शंखं प्रदाय शिवमन्त्रमन्त्रितेन भस्मना तदंगं स्पृष्ट्वा तस्मै द्वादशसहस्रगजबलं दत्त्वा दर्शनमात्राच्छत्रुविजयकरं खड्गं प्रदाय करणीयकृत्योपदेशं कृत्वा शुभाशीर्वचनेन समनुशास्य ताभ्यां पूजा-सत्कारमवाप्याभीष्टदेशं प्रति गमनम्. ... १९६ २

१३ अथ ततः कदाचित्स्वल्पीयसैव समयेन तस्य शिवभक्तिं प्रकुर्वतो भद्रायोः पितुर्वज्रबाहुनामकस्य दशार्णदेशभूपालस्य शत्रुणा मगधराजेन महता सैन्येन सह युद्धायागमनम्, ततो मगधराजेन दशार्णदेशभूपेन सह युद्धं कृत्वा युद्धे तं निर्जित्य तस्य सर्वं सैन्यं निर्णश्य दशार्णदेशराष्ट्रं स्वायत्तीकृत्य तं रथे बद्ध्वा स्वदेशं प्रति गमनम्, इत्थं वैश्यनगरे निवसता भद्रायुराजपुत्रेण जनमुखाभिज-पितुराष्ट्रविप्लववार्तां श्रुत्वा पद्माकरवैश्यपुत्रेण सुनयेन सहायेन हयमाधिरुह्य महता जवेन निजपितृपालितं दशार्णदेशं मगधेश्वराख्यशत्रुभूपसैनिकैर्विध्वस्तं निरीक्ष्य ततः क्रोधावेशेन तूर्णमेव शत्रुसेनां प्रविश्य शिवयोगिदत्तविजयशंख-माध्माय विजयखड्गं चोद्यम्य सर्वाञ्छत्रुगणान्मूर्च्छितया विमोह्य बहुशः शत्रून्हत्वा शत्रुभी रथे निवद्धस्यात्मनः पितुर्वन्धान्मोक्षयित्वा शत्रुवशगाः सर्वाः स्वपि-तृपत्नीः पुरवासिजनानां पत्नीश्च कन्याश्च गोधनादीनि च मोचयित्वा स्वपित्रादी-न्सर्वानाश्वास्य स्वपुर्यां संप्रेषणम्, ततोऽरिसैन्ये प्रवेशं कृत्वा तेषां स्त्रीगजाश्वरथ-दासदास्यादिसर्वसंपत्तिं हत्वा मगधेशं पराजित्य समन्त्यादिपरिजनं तं निर्वध्य च स्वपुरीं प्रत्यागमनम्, अथ तेन भद्रायुना सुव्यक्तस्वनामाद्यकथयित्वैव सामान्यतः क्षत्रियपुत्रत्वकथनपूर्वकं स्वपितुः पादाभिवन्दनकरणम्, अथ पितुर्न-मनानंतरं तेन सुनयाख्येन वैश्यपुत्रेण सह भद्रायुणा वैश्यपुरं प्रत्यागत्य

निजमात्रे तस्मै पद्माकराख्याय वैश्यवर्ग्यय च सर्वयुद्धादिवृत्तान्तनिवेदनम्, अथ द्वितीयेऽहि चन्द्रांगदापरपर्यायं चित्राङ्गदं नृपं प्रति तस्य पूर्वोक्तस्यर्थ-
माख्यशिवयोगिन आगमनं चित्रांगदं प्रति भद्रायुषे राजपुत्राय कन्याप्रदा-
नार्थमुपदेशपूर्वकमाज्ञाकरणं च, तत ऋषभयोगिवचनाच्चित्राङ्गदेन भूपेन भद्रा-
युषमाहूय तस्मै कीर्तिमालिन्याख्यां निजकन्यां प्रदाय वैवाहिकविधिकरणाय
समारम्भकरणम्, अथ तत्पितुर्वज्रवाहोः समीपे दूतं प्रेषयित्वा पुत्रस्योद्वाहार्थं
सत्कारपूर्वकं निमन्त्रणम्, वज्रवाहोः सपरिवारस्य तत्र निषधेशराजधान्यामाग-
मनम्, तस्यागतस्य पितुर्वज्रवाहोर्भद्रायुना पुत्रेणाभिवादनम्, तथाप्यविज्ञाततत्कु-
लनाम्ना वज्रवाहुना तस्य भद्रायोजिज्ञासया प्रश्ने कृते सति निषधेश्वरेण वज्रवाहुं
प्रति 'अयं त्वया मात्रा सह वने त्यक्तस्तवैव पुत्रो भद्रायुनामास्ति' इति तस्य वृत्ते
कथिते सति वज्रवाहोर्निजकर्मणः समुत्पत्तीत्यागरूपस्य लज्जया गर्हणानन्तरं
प्रतापशालिनिजपुत्रप्राप्त्याऽत्यन्तानन्दप्राप्तिः, अथ चित्राङ्गदेन भूपेन कृतं पूजास-
त्कारमादायात्मनोऽग्रमहिषीं तां भद्रायोर्मातरं स्वस्तुषया समेतं भद्रायुधं स्वपुत्रं
च गृहीत्वा वज्रवाहोर्निजपरिवारजनैः सह महता समारम्भेण सानन्दं स्वपुत्रीं
प्रत्यागमनम्, ततो भद्रायुना पूर्वं पितुराज्ञया यौवराज्यं कृत्वा पितुः स्वर्गा-
रोहणानन्तरं सर्वभूमण्डलराज्यकरणम्, राज्याधिरोहणानन्तरं भद्रायुना पूर्वं
निबद्धस्य हेमरथाख्यमागधभूपस्य मैत्रीं संधाय बन्धनान्मोचनम्, ततो भद्रायुना
स्वपत्न्या कीर्तिमालिन्या सह सुखोपभोगपूर्वकराज्यकरणम्, इत्थं पूर्वजन्म-
कृतशिवयोगिपूजासत्कारप्रभाववर्णनम्. ... १९८ १

१४ अथ प्राप्ताराज्यसिंहासनस्य भद्रायोः कदाचिन्निजभार्यया सह वनं गत्वा स्वच्छन्द-
विहारकरणम्, तस्मिन्नेव समये तस्मिन्वने कयोश्चिद्विजदम्पत्योर्मध्ये व्याघ्रे-
णानुगत्योपद्रवे क्रियमाणे ताभ्यां निजरक्षणार्थमुच्चैः शब्देन राज्ञः प्रार्थनाकरणम्,
तदैव व्याघ्रेणागत्य द्विजपत्न्या ग्रहणम्, तस्योपरि भद्रायुणा वृत्तेऽपि शस्त्र-

हारे सर्वशस्त्राणां व्यर्थभावः, व्याघ्रेण च द्विजपत्न्यां हृतायां द्विजेन शोकपूर्वकं
राज्ञो धिक्कारकरणम्, अथ राज्ञा भद्रायुणा व्याघ्रनाशितपत्नीकस्य तस्य द्विजस्य
सान्त्वनाय बहुविधप्रार्थनाकरणम्, ततो द्विजेन राजानं प्रति निजकामोपभो-
गशान्त्यर्थं राजपत्नीं प्रति याचनाकरणम्, ततो भद्रायुणा तस्मै ब्राह्मणाय
निजपत्नीं दत्त्वाभि प्रज्वाल्य शिवं ध्यात्वाऽग्नौ पतनाद्योद्यमनम्, तस्मिन्नेवावसरे
तद्भक्तिपरीक्षार्थं द्विजरूपधारिणा तेनैव श्रीशंकरेण स्वस्वरूपेण प्रादुर्भवनम्, तस्य
श्रीशंकरस्य भद्रायुणा स्तुतिकरणम्, तत्स्तुतिप्रसन्नेन भगवता श्रीशंकरेण सप-
त्नीकाय भद्रायुषे वरप्रदानम्, भद्रायुषः शिवप्रसादाद्राज्यसुखोपभोगप्राप्तिवर्ण-
नम्, अन्ते च पुत्रेण राज्यं विन्यस्य भद्रायुषः शिवसायुज्यप्राप्तिः, भद्रायुश्च शु-
रस्य चित्राङ्गदस्य निजपत्न्या सीमन्तिन्या सह शाम्भवपदावाप्तिवर्णनम्, इत्थं
शिवभक्तिमाहात्म्यवर्णनम्. ... २०० १

१५ अथ भस्ममाहात्म्यवर्णनम्. तत्प्रसङ्गेन वामदेवाख्यशिवयोगिनो वृत्तान्तवर्णनम्,
तत्रैकदा क्रौञ्चारण्ये विचरतं तं वामदेवशिवयोगिनं प्रति भक्षितुं समागच्छता
ब्रह्मराक्षसेन निजदोर्भ्यां दृढनिपीडने कृते तदंगस्पर्शमात्रादेव तस्य सद्यो विध्व-
स्तकल्मषताप्राप्तिः, ततो निजपूर्वदुष्कर्मस्मरणेन निर्विण्णमानसेन तेन ब्रह्मराक्ष-
सेन वामदेवशिवयोगिनं प्रति निजपूर्वपञ्चविंशतितमजन्माचरितदुष्कर्मतत्परि-
पाकयाम्ययातनाब्रह्मराक्षसत्वप्राप्त्यादिवर्णनम्, ततश्च वामदेवं प्रति 'त्वद्देह-
स्पर्शमात्रेण मे पूर्वसहस्रजन्मस्मृतिर्जातास्ति, मम चित्तं च सुप्रसन्नं वर्ततेऽत
एतादृशः प्रभावस्त्वया कथं लब्धः' इति प्रश्ने कृते वामदेवशिवयोगिना निजदेह-
लिप्तस्य भस्मनोऽयं प्रभाव इति कथयित्वा भस्मसामर्थ्यवर्णनम्, तत्प्रसंगेन च
द्रविडदेशस्थदुराचारवर्तिब्राह्मणस्य भेतोपरि भस्मलिप्तपादस्य शुनोऽग्निलभ्यभस्म-
स्पर्शनमात्रेण तस्य ब्राह्मणस्य शिवलोकावाप्तिवृत्तान्तवर्णनम्, इत्थं वामदेवोक्तं

भस्ममाहात्म्यं श्रुत्वा ब्रह्मराक्षसेन पुनर्विस्तरेण भस्ममाहात्म्यं श्रोतुं वामदेवं
प्रति प्रश्नकरणम्. २०१ २

१६ अथ वामदेवेन सविस्तरं भस्ममाहात्म्यं वर्णयितुमुपक्रमे क्रियमाणे मन्दरशैलेन्द्रे श्रीम-
हेशं प्रति शक्रादिसर्वदेवानामागमनवर्णनम्, तत्र महोत्सवे सर्वदेवै रत्नसिंहास-
नोपरि स्थितस्य भगवतो महेश्वरस्योपासनापूर्वकं स्तुतिकरणम्, ततश्च सुप्रसन्नं
श्रोरुद्रदेवं प्रति सनत्कुमारेण महर्षिणा वेदशास्त्रोक्तधर्मविषयप्रश्नप्रसङ्गेन त्रिपु-
ण्ड्रधारणविधिजिज्ञासया प्रश्नकरणम्, तत्कृतं प्रश्नमाकर्ण्य भगवता श्रोरुद्रदेवेन
सविस्तरभस्मत्रिपुण्ड्रधारणमाहात्म्यवर्णनम्. २०३ १

१७ अथ भस्ममाहात्म्यकथनप्रसंगेन शबरवृत्तान्तवर्णनम्, तत्र पांचालदेशीयराजपुत्रस्य
सिंहकेतोः कदाचिन्मृगयार्थं वने विचरतः साहाय्यार्थं गतवता केनचित्तदनुच-
रेण शबरेण वने कस्यचित्स्थंडिलस्योपरि भिन्नपिण्डकं शिवलिङ्गं दृष्ट्वा तद्गृहीत्वा
राजपुत्रस्य संविधे गत्वा तं प्रत्येव शिवलिङ्गपूजाविधिजिज्ञासया प्रश्नकरणम्,
ततस्तेन राजपुत्रेण तं प्रति परिहासेन नित्यं चिताभस्मपूर्वकोपचारैः शिवपूजा-
विध्युपदेशकरणम्, तेन शबरेण च स्वगृहे तद्विधिं नीत्वा भक्तिभावपूर्वकं राज-
पुत्रोक्तमार्गेणैव नित्यं चिताभस्मानीय श्रीशंकरस्य यथोपचारैः पूजाकरणम्,
अथैकदा तस्य शबरस्य शिवपूजार्थं चिताभस्मनोऽल्लाभाच्चिन्तातुरत्वे सति तस्य
पत्न्या शबर्या स्वभर्तारं सात्वयित्वा निजगृहं वह्निना सन्दीप्य तन्मध्ये स्वयं
प्रविश्य स्वशरीरदहनम्, ततस्तेन शबरेण तस्य दग्धस्वगृहस्य समीप एव तेन
निजपत्नीदेहदहनंजनितेन चिताभस्मना श्रीशंकरस्य यथासाङ्गपूजां विधाय पूजा-
वसानान्ते श्रीशिवप्रसादग्रहणार्थं निजपत्न्याः शबर्याः प्रतिदिनवदाह्नेने कृते सति
तदानीमेव तत्पृष्ठे तस्याः शबर्याः प्रतिदिनवद्यथापूर्वमागत्य स्थितिः, तस्य
गृहस्य च यथापूर्वं स्थितिः, ततश्चकितेन तेन भार्यया सह संभाषणे क्रियमाणे

दिव्यविमानप्राप्तिः, तद्विमानमारुह्य तयोः शबरदंपत्योः शिवलोकं गत्वा
शिवसारूप्यमृक्तिः प्राप्तिः, इत्थं दृढश्रद्धामाहात्म्यवर्णनम्. २०४ २

१८ अथ सर्वार्थसिद्धिप्रदोभामहेश्वरव्रतमाहात्म्यवर्णनम्, तत्प्रसंगेनानर्तदेशस्थितवेदरथा-
ख्यजिज्ञासायाः शारदानाम्नाश्चरित्रवर्णनम्, तत्र तस्याः शारदायाः पत्युः
पद्मनाभाद्विजस्य सर्पदंशेन मरणे सति प्राप्तवैधव्यायाः शारदायाः स्वपितुर्गृहे
निशसे वदाचित्तत्र पितृगृहे समागतस्य नैध्रुवाख्यमहर्षेः समीपे गत्वा तया
शारदया तं वृद्धमन्धं नैध्रुवमुत्तिं प्रति नमस्कारे कृते सति तेन मुनिना तस्यै 'सौभा-
ग्ययती पुत्रवती भव' इति मङ्गलाशोःप्रदानम्, ततो ज्ञाततद्वैधव्यवृत्तान्तेन नैध्रुव-
मुनिना तस्यै शारदायै सौभाग्यप्राप्तये सविस्तरं भामहेश्वरव्रतविधानोपदेशकरणम्,
ततस्तया शारदया मुनिप्रोक्तोभामहेश्वरव्रतग्रहणम्, ततस्तस्याः पितृमात्रादिभिः
शारदाया वैधव्यदुःखविनाशाय नैध्रुवमहर्षेस्तस्या व्रतस्य यथासांगसमाप्तिप-
र्यन्तं निवासकरणाय प्रार्थनाकरणम्, तत्प्रार्थनया नैध्रुवमहर्षेः शारदाकृतस्य
व्रतस्य यथासांगसमाप्तिपर्यन्तं तत्रैव मठेऽवस्थितिकरणम्. २०६ १

१९ अथ शारदया तस्य स्वगुरोर्नैध्रुवमहर्षेः संनिधौ स्थित्वैकवर्षपर्यन्तं यथावि-
ध्युभामहेश्वरव्रतचरणम्, ततः संवत्सरांते तस्य व्रतस्योद्यापनकरणम्, उद्याप-
नदिनस्य रात्रौ तेन नैध्रुवमहर्षिणा तया शारदया सह जपध्यानतपोभिः श्रोजग-
दम्बायाः संतोषकरणम्, तस्मिन्नवसरे तयोर्मक्तिप्रभावाच्छ्रीजगदम्बायाः प्रादु-
र्भावः, तदानीमेव श्रीजगदम्बाप्रसादात्तस्यान्धस्य नैध्रुवमहर्षेश्चक्षुर्द्वयप्राप्तिः, ततो
नैध्रुवमहर्षिणा तया शारदया सह जगदम्बायाः स्तुतौ कृतायां सुप्रसन्नया जग-
दम्बया नैध्रुवमहर्षिप्रार्थनया शारदायाः पूर्वजन्मकर्मवर्णनपूर्वकम् 'एतस्याः स्वप्ने
स्वपतिना सह रतिसुखप्राप्तिर्भविष्यति' इति वरं प्रदाय शारदायै 'निजगर्भजात-
पुत्रं स्वप्ने कृतभोगस्य पुरुषस्य यदा प्रत्यक्षं दर्शनं करिष्यसि तदा तस्मै देहि'
इत्याज्ञां कृत्वान्तर्धानकरणम्, ततः सुप्रसन्नया तया शारदया बालया स्वगुरो-

नैश्रुवमुनेः पूजासत्कारकरणम्, ततो नैश्रुवमुनेः शारदापित्रो रहसि जगदम्बावर-
प्रदानादिवृत्तं संश्राव्य सर्वानामन्य स्वेच्छया देशान्तरं प्रति गमनम्, अथ शारदायाः
श्रीजगदम्बायाः प्रसादेन स्वप्ने स्वभर्त्रा सह रतिसंभोगकरणाद्भ्रमधारणम्, ततो
विधवां तां शारदां गर्भिणीं श्रुत्वा सर्वजनैर्धक्कारकरणपूर्वकं तस्याः स्वग्रामाद्बहि-
र्निवासनाय सर्वैः सहैकत्र मिलित्वा मन्त्रकरणम्, एवं तैर्जनैर्दुर्विचारे क्रियमाणे
सत्याकाशवाण्या तस्याः शारदाया निदोषत्वकथनम्, तच्छ्रुत्वा सुप्रसन्नैः सर्वजनैः
स्त्रीजनैश्च शारदायाः सकाशादेकान्ते सहर्षं सत्यवृत्तान्तं विज्ञाय तस्याः प्रशंसां
कृत्वा स्वस्वगृहं प्रति गमनम्, अथ शारदायाः पुत्रसन्तानोत्पत्तिः, तस्य शारदे-
याख्यस्य शारदापुत्रस्य गुरुणोपनयने कृते सत्युपनयनादनन्तरं चतुर्भिरेव वर्षै-
श्चतुर्वेदादिसाङ्गोपाङ्गसमग्रविद्यापारंगतावर्णनम्, अथ कदाचिद्भोक्तृणां शारदादेवक्षेत्रं
प्रति कस्मिंश्चिच्छिवमहापर्वणि तद्रामस्थितानां यात्रार्थं प्रयागे सति तैः सर्वस्व-
ग्रामनिवासिभिर्जनैः सह तस्याः शारदाया अपि तेन स्वपुत्रेण सह गमनम्,
तत्र तया शारदया नित्यं प्रति स्वप्ने रतिदायिनः पूर्वजन्मीयस्य विप्रस्य स्वभर्तु-
र्दर्शनम्, तेनापि पुरुषेण प्रतिदिनं स्वप्ने रतिदायिन्यास्तस्याः शारदायाः स्वप्ने
दृष्टस्य स्वस्मादुत्पन्नस्य तस्य पुत्रस्य च प्रत्यक्षदर्शनम्, ततस्तेन विप्रेण विस्मया-
विष्टचित्ततया तत्समीपमागत्य शारदां प्रति तस्या वृत्तान्तजिज्ञासया प्रश्नक-
रणम्, ततः शारदया तस्मै सर्वस्ववृत्तान्तनिवेदनम्, ततस्तेन विप्रेण तद्वृत्तं
कुमारं तां शारदां च तस्याः पित्रोरनुज्ञया गृहीत्वा स्वगृहं प्रति गमनम्, ततः
कालान्तरे तस्य विप्रस्य मरणोत्तरं चितामौ शारदायास्तेन स्वभर्त्रा सहानुग-
मनम्, ततस्तयोर्दंपत्योः शिवलोकं प्रति गमनम्. इत्यमुमामहेश्वरव्रतप्रभाव-
वर्णनम्. २०७ २

२० अथ रुद्राक्षमाहात्म्यवर्णनम्, तत्र रुद्राक्षधारणपुण्यवर्णनप्रसंगेन काश्मीरदेशनृपति-
भद्रसेनसुतस्य सुधर्माख्यस्य राजामात्यसुतस्य तारकाख्यस्य चेत्युभयो राजपुत्रा-

मात्यपुत्रयोर्वाल्यत आरभ्य परममैत्रीभावेन वर्तनम्, उभयोरपि सदैव हेमरत्न-
मयालङ्कारपरित्यागपूर्वकं रुद्राक्षधारणेऽत्यन्तप्रेमाणं दृष्ट्वाऽतिविस्मयाविष्टेन राज्ञा
भद्रसेनेनैकदा स्वगृहं प्रत्यागतं पराशरमुनिं प्रति पूजाविधिना सत्कृत्य तयोर्वाल-
कयो रुद्राक्षधारणाभिरुचिकारणजिज्ञासया प्रश्नकरणम्, ततस्तेन पराशरमह-
र्षिणा तयो राजपुत्रामात्यपुत्रयोः पूर्वजन्मवृत्तान्तवर्णनम्, तत्र पूर्वं नन्दिग्राम-
निवासिन्या महावैभवशालिन्याः सदा सदाशिवपूजानिरताया महानन्दानामन्याः
कस्याश्चिद्वेश्यायाः सद्गानि निवसतोः कुक्कुटमर्कटयो रुद्राक्षकृतकर्ण-त्राहु-चूडा-
भरणयोर्वेश्याया प्रतिदिनं कृतायां नृत्यशिक्षायां प्रावीण्यं प्राप्तयोः प्रतिदिनं
तस्या वेश्यायाः शिवाग्रतो नृत्यसमये नृत्यम्, अथ कदाचित्तस्या भवनं कस्य-
चिच्छिवव्रतधारिणः शिवयोगिनो वैश्यस्यागमनम्, तत्करे दिव्यरत्नकंकणं
दृष्ट्वा तल्लिप्सया तया वेश्याया तस्मै वेश्याय स्वस्या वारांगनात्वे सत्यपि त्रिदिन-
पर्यन्तं 'तव पत्नीत्वं स्वीकृत्य सहधर्मचारिणीधर्मेणाऽहं त्वां सेविष्ये' इति
प्रतिज्ञाकरणम्, ततश्च तेन शिवव्रतपरायणेन वैश्येन तस्या वचनमाकर्ण्य
वाढमित्युक्त्वा तस्या हस्ते निजमित्यपूजनीयरत्नमयशिवलिङ्गं दत्तवैतस्य
रत्नमयशिवलिङ्गस्य नाशे मम प्राणनाशः स्यादिति कथयित्वा तस्य
लिङ्गस्यातिप्रयत्नेन संरक्षणायाज्ञाकरणम्, तया महानन्दावेश्याया तस्य
वेश्यस्याज्ञां समान्य तद्वृत्तं लिङ्गमादाय नाट्यमण्डपिकास्तम्भोपरि तल्लिगं
निधाय स्वगृहं प्रविश्य रात्रौ तेन वैश्येन पर्यके सुखेन संगतया निद्राकरणम्,
ततो निशित्यसमयेऽकस्मादुत्थितेन बहिना तस्या वेश्यायाः सर्वनाट्यमण्डपस्य
दहनम्, तस्मिन्नुपसरे सद्यः प्रबुद्धया तया वेश्याया तत्र सत्वरमेत्य रज्ज्वा शृङ्खला
च निबद्धयोः तयोः कुक्कुटमर्कटयोः सत्वरं बन्धनतो मोचनम्, मोचितयोस्तयोः
कुक्कुटमर्कटयोस्तस्मान्मण्डपस्थलाद्बहिर्भीत्या दूरे पलायनम्, सर्वमण्डपदाहे सति
मण्डपस्थस्तम्भस्य तदुपरि निहितस्य वैश्यदत्तरत्नमयलिङ्गस्य च दहनेन

शकलीभवनम्, तल्लिङ्गनाशं दृष्ट्वा तेन वैश्येन मरणाय निश्चयं कृत्वा चित्ता-
निर्माणाय तां महानन्दावेश्यां प्रत्याज्ञाकरणम्; ततस्तस्य वैश्यस्य दृढनिर्वन्धं
दृष्ट्वा तथा वैश्यया ग्रामाद्बहिः काष्ठैश्चितायां निर्माणम्, ततः प्रज्वालितायां
तस्यां चितायां तेन शिवभक्तेन वैश्येन प्रवेशकरणम्, तं वैश्यं चितां प्रविष्टं
दृष्ट्वाऽतिस्त्रिभया तथा महानन्द्या वैश्यया तेन त्रिरात्रं पत्नीत्वप्रतिज्ञाना-
त्सहधर्मचारिणीधर्मं पुरस्कृत्य शिवभक्तेभ्यः स्वकीयं सर्वस्वं प्रदाय तस्मिन् त्रिः
परिक्रम्य शिवं स्मृत्वा तस्मिन्नग्नौ पत्यनुगमनाय प्रवेशकरणाद्योद्यमनम्,
तदानीं साक्षाद्भगवता शंकरेण तत्र प्रादुर्भूय तस्या निवारणं कृत्वा स्वस्यैव
भक्तिपरीक्षणाय वैश्यरूपेणागमनादि कथयित्वा सर्वपरिवारजनैः सह तस्या
महानन्दाया वैश्यायाः शिवलोकं प्रति नयनम्, तत्परिवारजनेष्ववशिष्टयोर्गृह-
दहनसमये वन्धनाद्विमुक्त्य दूरं पलायितयोस्तयोः कुक्कुटमर्कटयोः स्वस्वकालेन
मरणे सति मर्कटस्य राजपुत्रत्वं कुक्कुटस्य चामात्यपुत्रत्वं संप्रति संप्राप्तमिति
पराशरेण राजपुत्रामात्यपुत्रयोः पूर्वजन्मवृत्तान्तकथनम्.... २१० १

२१ अथ राजा भद्रसेनेन तस्य राजकुमारस्य भविष्यद्भाग्यविषये पराशरमुनिं प्रति
पृच्छायां कृतायां पराशरमुनिना तस्य सुधर्माख्यस्य राजपुत्रस्याद्यादिनात्सप्तमेऽद्वि
मृत्युर्भविष्यतीति भविष्यत्कथनम्, तच्छ्रुत्वाऽतिदुःखितं भद्रसेनभूपं प्रति बोध-
वचनैः समाश्वास्य तस्य सुधर्माख्यराजपुत्रस्य मृत्युनिवारणाय रुद्राध्यायजपा-
नुष्ठानकथनम्, अथ राज्ञः प्रार्थनया रुद्राध्यायपाठपूर्वकं तेन पराशरमुनिना
व्रततपःसदाचारसंपन्नैर्ब्राह्मणैः सह तस्य राजकुमारस्य प्रतिदिनभिक्षां क्रिय-
माणे सप्तमेऽह्नयकस्मात्क्षणमात्रं मूर्च्छनां प्राप्य पुनः सद्य एव प्रबोधनम्, तदानीं
तेन कुमारेण मूर्च्छनावस्थायां मृत्योः शिवदूतस्य चागमनपूर्वकं शिवदूतकृत-
मृत्युपराभवकथनम्, ततः पराशरादिभिः सर्वैर्ऋषिभिस्तस्य राजकुमारस्याशी-
र्वचनं प्रदाय तत्पित्रे राज्ञेऽभयशंसनम्, ततो राजा सर्वेषां ब्राह्मणानां विपुल-

भोजनप्रदानादिना सत्कारकरणम्, ततः स्वपुत्रेण पराशरगुरुप्रभृतिमहर्षिभिश्च
सह सिंहासन उपविष्टस्य सुप्रसन्नस्य तस्य भद्रसेननृपस्य समीपे महायोगिनः
श्रीनारदमहर्षेरागमनम्, ततो भद्रसेनेन राज्ञा कृतपूजासत्क्रियेण नारदेन राजानं
प्रति 'तव पुत्रं नेतुं यमस्यात्रागमने सति शंकरेण प्रेषितेन वीरभद्रेण यमस्य
शासनं कृतम्' इति वर्णनं यमेन वीरभद्रस्य प्रणामपूर्वकं स्तुतिकरणानंतरं वीरभ-
द्राद्यममोचनादिवृत्तान्तवर्णनं च, 'रुद्राध्यायपठनपूर्वकाभिषेचनप्रभावात्तव पुत्रस्य
मृत्युभीतिनिवारणं जातमस्यायुतवर्षपर्यंतमायुः सकलसौख्यावाप्तिश्च भविष्यति'
इत्याशीः प्रदाय नारदस्य गमनम्, पराशरादिमहर्षीणां च सहपुत्राय राज्ञ आशीः
प्रदाय स्वस्वाश्रमगमनम्, इत्थं रुद्राध्यायप्रभाववर्णनम्. ... २११ २

२२ अथ शिवभक्तिमाहात्म्यप्रतिपादकपुण्यमयपुराणकथापठनश्रवणविधिपूर्वकफलवर्णन-
म्, पुराणश्रवणमाहात्म्यवर्णनप्रसंगेन जारकर्मप्रवृत्तयोर्विदुराख्यब्राह्मणाधमबिन्दु-
लाख्यतत्पत्न्योर्वृत्तान्तवर्णनम्, तत्र जारकर्मणा वैश्यासक्तेन विदुराख्यब्राह्मणा-
धमेन नित्यं जारेण सह संगतामपि कस्मिंश्चिदेकस्मिन्दिने जारेण सह रतासक्तां
जारिणीं स्वभार्यां दृष्ट्वा तां प्रति संताड्य 'त्वं जारेभ्यो रतिं दत्त्वा तेभ्यो धनमादाय
मह्यं वैश्यायै धनप्रदानाय देहि तेनाहं वैश्यायां रमिष्ये त्वं जारै रमस्व' इत्युक्त्वा
प्रतिदिनमुभयोरप्यधमयोस्तयोर्दुराचारे प्रवृत्तिः, इत्थं कियता कालेन तस्य ब्राह्म-
णाधमस्य मरणानंतरं किंचिदुत्क्रान्तयौवनायास्तस्या विदुराख्यया जारोत्पन्नैर्नि-
जपुत्रैः स्वकीयेर्वाधवैश्च सह कदाचित्पर्वविशेषे गोकर्णक्षेत्रं प्रति यात्रार्थं गम-
नम्, तत्र गत्वा कस्मिंश्चिदेवालये पौराणिकेन पुराणे वाच्यमाने तथा विंदुलया
तस्य पौराणिकस्य 'मुखात्पुराणश्रवणसमये 'जारसक्तानां नारीणां स्मरमन्दिरे
यमकिङ्कराः संतप्तलोहपरिधं क्षिपन्ति' इति यमयातनावृत्तांतं श्रुत्वा सततकृत-
स्वकीयजारदुष्कर्मस्मरणसंतप्तहृदयया तथा विंदुलया रहसि तं पौराणिकं
ब्राह्मणं प्रति गत्वा निजदुष्कर्मपारिशान्तय उपायजिज्ञासया प्रश्नकरणम्, ततस्तेन

पौराणिकेन तस्याः पुराणश्रवणमात्रेण निजघोरव्यभिचारपापस्मरणेनात्युग्रम-
यातनाभीताया विन्दुलाख्यायाः सांत्वनपूर्वकं शिवभक्तिपुरःसरशिवनाममन्त्रोच्चा-
रणपूर्वकशिवभक्तिप्रतिपादकपुराणकथाश्रवणोपदेशकरणम्, ततस्तथा विन्दुलया
तस्मादेव पौराणिकात्सद्गुरोः सकाशाच्छिवभक्तिवर्द्धकपुराणकथाश्रवणम्, पुराण-
श्रवणप्रभावात्तस्या विन्दुलायाः शनैःशनै रजस्तमोमलध्वंशे जाते सति हृदये
श्रीशङ्करस्य प्रवेशः, ततः प्रतिदिनं तथा गुरुपदिष्टमार्गेण श्रीशङ्करस्य भक्ति-
रणम्, श्रीशिवभक्तिप्रभावात्तया निखिलकर्मबंधं समाच्छिद्यन्ते शिवलोकं प्रति
गमनम्, तत्र शिवलोके श्रीपार्वतीजगदम्बायाः समीपे गतायास्तस्याः पार्वत्या
संमानकरणम्, ततः पार्वत्याः सकाशान्निजभर्तुः पिशाचत्वप्राप्तिं श्रुत्वा तस्य
निजभर्तुः पिशाचयोनेर्मोक्षाय तथा तुंवरुनाम गन्धर्व प्रति विन्ध्यशैले स्थिताय
निजभर्त्रे पुराणश्रवणार्थं प्रार्थनाकरणम्, तथा प्रार्थितेन तुंवरुणा विन्ध्यशैलं गत्वा
तं पिशाचं प्रति श्रीगौरीपतिकथायाः श्रवणे कृते तस्य पिशाचत्वं प्राप्तस्य विन्दुला-
पतेः पिशाचयोनिनितो मुक्तिपूर्वकं विमानमारुह्य शिवलोकं प्रति गमनवर्णनम्,
ततस्तयोर्दंपत्योः श्रीमहेश्वरसद्गुणगायनेन कैवल्यमुक्तिप्राप्तिवर्णनम्, श्रीशिवभ-
क्तिप्रतिपादकब्राह्मोत्तरखण्डपुण्याख्यानवैभववर्णनपूर्वकं ब्राह्मोत्तरखण्डसमाप्तिव-
र्णनम्. ... २१३ २

इति ब्राह्मखण्डे तृतीयं ब्राह्मोत्तरखण्डं समाप्तम् ॥ (३-३) ॥

इति श्रीस्कान्दे महापुराणे तृतीयं ब्राह्मखण्डम् ॥ ३ ॥

अथ श्रीस्कान्दे महापुराणे चतुर्थं काशीखण्डम् ॥ ४ ॥

अथ काशीखण्डे पूर्वार्धम् ॥ (४-१) ॥

- १ मङ्गलाचरणम्, सूताग्रे व्यासस्य काशीखण्डकथोपक्रमकरणम्, नारदस्य नर्मदा-
म्भसि स्नात्वोत्कारमभ्यर्च्य च पुरतो विन्ध्यपर्वतदर्शनम्, प्रसंगेन विन्ध्याचल-
वर्णनम्, मेरुस्त्वामवमन्यत इति नारदमुनेर्वचः श्रुत्वा विन्ध्यस्य वर्धनेन श्रीसूर्य-
मार्गावरोधवर्णनं च. ... १ १
- २ एकतो नैशतिमिरसंबंधादन्यत्र दिवाकरचण्डातपात्रैलोक्यानवस्थावर्णनम्, देवैर्वि-
धिस्तवनम्, सत्यलोके भयाभावं दर्शयितुं सत्यलोकागन्तुपुरुषपुण्याचारवर्णन-
पूर्वकं विधिकृतदेवसान्त्वनम्, ब्रह्मणो वचनात्त्रैलोक्यापभिवारणाय श्रीक्षेत्र-
काशीस्थागस्त्यमुनिसमीपे गन्तुं श्रीकाशीशकाशीदर्शनोत्सुकाऽमरप्रयाणवर्णनम्,
संक्षेपतः काशीवर्णनं च. ... १० १
- ३ काशीक्षेत्रे मणिकर्णिकाल्लानविश्वेश्वरदर्शनादियात्रां विधाय सुराणामगस्त्यमुन्याश्रम-
गमनम्, सुराणां तदाश्रमे लोपामुद्रामुन्यगस्त्यरूपदर्शनं च. ... १५ १
- ४ बृहस्पतिप्रणीतागस्त्यमुनिस्तुतिप्रसंगेन लोपामुद्रावर्णनम्, एतत्प्रसङ्गेन पतिव्रताचार-
निरूपणम्, सूर्यमार्गानिरोधकविन्ध्यवृद्धिनिवारणाय प्रार्थयमानस्य सुराचार्यस्य
वचनानुसारेणागस्त्येनामराश्वासनम्, अमराणां स्वर्गलोकगमनं च. २० १
- ५ अमरप्रार्थनामङ्गीकृत्य विन्ध्यवृद्धिनिराकरणाय भार्यया सहाऽगस्त्यमुनेः काशीक्षे-
त्राद्बहिः प्रयाणम्, काशीवियोगदुःखितस्य मुनेर्विश्वनाथकालभैरवादिदेवता-
ज्ञाग्रहणपूर्वकं विशेषतो विलापकरणम्, अगस्त्यमुनिमायान्तं दृष्ट्वा विन्ध्यस्य
खर्वतास्वीकारः, यावन्ममागमनं पुनर्न भवेत्तावत्खर्वतरो भवेति मुनेरिति प्रति

- कथनम्, मुनेर्महालक्ष्मीदर्शनम्, अगस्त्यमुनिना महालक्ष्मीस्तोत्रकरणम्, महा-
लक्ष्म्याऽऽगस्त्याय वरप्रदानम्, अगस्त्यस्याग्रे प्रयाणं च.... २३ २
- ६ परोपकारप्रशंसनम्, श्रीशैलशिवरादिपुण्यस्थानदर्शनेन मुक्तिश्चेत्किं काशीमहत्त्व-
मिति लोपामुद्राप्रश्नः, तीर्थमाहात्म्यवर्णनप्रसङ्गेन काशीक्षेत्रमहत्त्वकथनम्, सर्व-
तीर्थानि काशीक्षेत्रप्रापकाणीति काशीश्रैष्ठ्यद्योतनं च. ३० २
- ७ शिवशर्माख्यस्य मथुरापुरीस्थद्विजस्य स्वदेहे समागतां जरां दृष्ट्वा चिन्तोद्गाराः, सप्त-
पुरीयात्रार्थं गृहाद्बहिर्द्विजस्य प्रयाणम्, अयोध्यायात्रां समाप्य प्रयागे समा-
गमनम्, प्रसङ्गेन प्रयागमाहात्म्यवर्णनम्, द्विजस्य काशीयात्राकथनम्, तस्य
महाकालपुरीप्रयाणम्, तत्प्रसङ्गान्महाकालमाहात्म्यकथनम्, मायापुरीतीर्थयात्रा-
कथनम्, द्विजस्य मायापुर्यां देहावसानम्, पुण्यशीलसुशीलनामकवैष्णवगणा-
धिष्ठितस्वर्णविमानमास्थाय द्विजस्य नमोवत्सरोहणं च. ३३ १
- ८ मायाख्यायां मुक्तिपुर्यां मृतस्य शिवशर्मणो द्विजस्य कथं मोक्षानवाप्तिरिति लोपा-
मुद्रासतीप्रश्नः, मायादिषु पट्टपुरीषु साक्षात्सायुज्यं नास्तीति दर्शयितुं शिवशर्म-
विष्णुगणसंवादारम्भः, द्विजप्रश्नानुसारेण पिशाचगुह्यकगन्धर्वलोकस्थितपुरुष-
संपादितसदाचारवर्णनम्, यमलोकमागतस्य द्विजस्य शिवशर्मणः सत्कारपूर्वक-
पूजनार्थं धर्मराजस्यागमनम्, धर्मराजस्य सौम्यमूर्तेः सौम्यवर्चांसि श्रुत्वा
कथमिदमिति द्विजप्रश्नः, यमस्य रूपद्वयनिरूपणप्रसङ्गेन संक्षेपतो यमलोक-
वर्णनं च. ३८ २
- ९ अप्सरोलोकवर्णनम्, सूर्यलोकवर्णनम्, सूर्योपासनावर्णनप्रसङ्गेन गायत्रीमन्त्रमाहा-
त्म्यनिरूपणम्, अर्धप्रदानविधिनिरूपणं च. ४३ १
- १० सहस्राक्षपुरवर्णनम्, अर्चिष्मत्याख्यवीतिहोत्रपुरीवर्णनम्, कृशार्नूत्पत्तिकथनप्रसङ्गेन
ज्योतिष्मतीपुरीस्थविश्वानराख्यमुनीतिहासकथनम्, शुचिष्मतीकथनानुसारेण मुनेः
काशीक्षेत्रे गत्वा वीरेश्वरशिवलिङ्गसमीपे तपोऽनुष्ठानकथनम्, त्रयोदशे मासि

- वालरूपेण लिङ्गे शिवदर्शनम्, अंभिर्लोषाष्टकस्तोत्रकथनम्, शिवाद्वरलभने
सन्तुष्टस्य मुनेः स्वगृहे प्रयाणं च.... ४६ २
- ११ कालान्तरेण विश्वानराच्छुचिष्मत्यां गर्भाधानम्, शुभंमुहूर्तं सुतोत्पत्तिः, जात-
कर्मादिसंस्कारनिरूपणम्, हस्तसामुद्रिकं बोध्य नारदोक्तं विश्वानराख्यस्य बालस्य
गण्डान्नं श्रुत्वा मातापित्राः शोककरणम्, अपमृत्युहरणाय मुनिकुमारस्य काश्यां
लिङ्गं संस्थाप्यानुष्ठानकरणम्, तृतीयसंवत्सरे वरप्रदानाय समागतस्य कुलिशा-
युधस्य मुनिकुमारं प्रति वचनम्, 'नाहं त्वत्तो वरान्महीतुमुत्सहे' इति वचः श्रुत्वा
इन्द्रस्य कुलिशपातनोद्योगं विलोक्य मुनिकुमारस्य मूर्च्छावगमः, तत्रैव शिव-
प्रादुर्भावः, शिववराद्विश्वानरस्य दिक्पतित्वादिप्राप्तिवर्णनं च. ५१ १
- १२ नैर्ऋतलोकवर्णनम्, विन्ध्याटव्यां पङ्कीपतेः पिगाक्षस्य विश्वनाथपुरीं प्रति यातुका-
मस्य सार्थस्य प्राणपारेरक्षुषार्थं प्राणदानालोकपालत्वप्राप्तिः, वारुणलोकवर्णनम्,
कर्दमस्य प्रजापतेः पुत्रस्य शुचिष्मतो जलक्रीडायां शिशुमारेण सरस्याहरणम्,
सरसि मग्नं श्रुत्वाऽपि सुतं पूजायामधिकासक्तस्य मुनेः सविधे शिवगणेन
संशिशुमारस्य बालकस्यानयनम्, शुचिष्मतो मुनिकुमारस्य काश्यां शिवलिङ्गं
संस्थाप्य तपश्चरणम्, शिवप्रसादादारुणलोकसंप्राप्तिश्च. ५७ २
- १३ जगत्प्राणस्य पवनस्य गंधवतौपुरोवर्णनम्, कश्यपपुत्रस्य पूतात्मनः श्रीकाशिक्षेत्रे
लिङ्गं संस्थाप्य तपश्चरणम्, तस्य शिवाल्लोकपालत्वप्राप्तिकथनम्, गुह्यकेश्वरस्यां-
लकावतीपुरीवर्णनम्, काम्पित्यनगरे यज्ञदत्तनाम्नो ब्राह्मणस्य नाम्ना गुणनिधि-
रप्यगुणनिधिर्ज्ञातासक्तो मद्यपः पुत्रो बभूव तस्य मात्रा बहुकालं प्रच्छन्नदुराचा-
रस्य सुतस्य दुष्कृतिं संपश्यता पित्रा स्वगृहान्निष्कासनम्, स्वार्थं दीपदशोदयो-
तेन लिङ्गमौलितमोहरस्य बहुपौषितस्यास्य शिवरात्र्यां शिवालये ऽन्नापहरणाद्वा-
तितस्य कलिङ्गदेशराजपुत्रत्वप्राप्तिवर्णनम्, तत्र तस्य शिवालये दीपदानात्क-
ल्पान्तरे विश्ववःसुतत्वमभिगम्य दुःसहतपश्चरणतः शिवसख्यालकाराज्यादिला-
भवर्णनं च. ६१ १

अध्यायाः

विषयाः

प०

पृ०

अध्यायाः

विषयाः

प०

पृ०

अनुक्रमणिका

काशीखं०४

- १४ रुद्रभक्तोपितैशानीपुरीवर्णनम्, अजैकपादादिरुद्रगणस्थापितैशानलिङ्गमाहात्म्यवर्णनम्, चन्द्रलोकवर्णनम्, ब्रह्मणो मानसात्समुद्भूतस्य सोमस्य वाराणस्यां लिङ्गं विधाय तत्पुरो महत्तपश्चरणम्, शिवप्रसादात्तस्य महैश्वर्यलाभकथनं च. ६६ २
- १५ दक्षप्रजापतेः पट्टिदुहितृमध्ये रोहिण्यादिभिः सप्तविंशतिभिः कन्याभिरेकपतिलाभाय लिङ्गं संस्थाप्य वाराणस्यां तपःकरणाच्छिववरानुसारतः सोमं पतिमासाद्य संपादितस्य नक्षत्रलोकस्य संक्षेपतो वर्णनम्, अत्रिपुत्रस्य सोमस्य गुरुभार्योपहरणम्, रुद्रचन्द्रमसोर्युद्धकथनम्, युद्धं निवार्य ब्रह्मणो वचनाच्चन्द्रस्य बृहस्पतये तारासमर्पणम्, तस्यां बुधस्योत्पत्तिः, बुधकृतशिवाराधनम्, बुधस्य शिववराल्लोकपालत्वादियैश्वर्यलाभवर्णनं च. ६८ २
- १६ समरे देवैर्घातितानां दानवेन्द्रान्धकसैनिकानां संजीवनीमन्त्रतो भार्गवशुकेण पुनरुज्जीवनम्, देवप्रार्थनया शिवेन नन्दिकेश्वरद्वारा शुक्रमानाय्य स्वमुखे तस्य निक्षेपणम्, अन्धकस्य ससैन्यस्य प्रमथैः सह युद्धवर्णनम्, शुक्रतः शुक्रस्य बहिर्निःसरणम्, शुक्रस्य वाराणस्यां तपश्चरणाच्छिवप्रसादतो लोकाधिपत्यादिवरप्राप्तिवर्णनं च. ७१ २
- १७ श्रीशिवस्य भालस्थलतो भूमौ निपतितान्त्वेदं विन्दोलोहितान्जस्योत्पत्तिः, शिवप्रसादात्तस्य लोकाधिपत्यादिकथनम्, अङ्गिरसस्य शिवप्रसादार्थं वाराणस्यां तपःकरणम्, शिवस्य वरप्रसादाल्लोकपतित्वदेवगुरुत्वलाभः, मार्तण्डास्तंजाप्रतिकृतौ छायायां शनैश्चरोत्पत्तिकथनम्, तस्य वाराणस्यां तपश्चरणाल्लोकपालत्वग्रहमुख्यत्वलाभवर्णनं च. ७६ ३
- १८ ब्रह्मानससृष्टमरीच्यादिपुत्रसप्तर्षिलोकवर्णनम्, अरुन्धतीनक्षत्रस्थानदर्शनादिवर्णनं च. ८१ १
- १९ पितुरंकाधिष्ठितस्य सापत्नमात्रा तिरस्कृतस्य ध्रुवस्य मातृवचनात्तपस्यार्थं विपिनप्रवेशः, तत्र सप्तर्षिसमागमः, तस्मै द्वादशाक्षरमन्त्रमुपादिश्य मुनीनामन्तर्धानं च. ८२ १

- २० यमुनातटे मधुवने स्थितस्य ध्रुवस्य तपस्यावर्णनम्, इन्द्रप्रेषितनानाविधतपोविघ्ननिरूपणम्, ध्रुवस्य साक्षाच्छ्रीभगवतो दर्शनं च. ८६ २
- २१ ध्रुवकृतश्रीभगवत्स्तोत्रनिरूपणम्, 'ज्योतिश्चक्रस्याधारपदं ते दास्यामि तथापि मया सह काशीं वाहि तत्र लिगाचनं कृत्वा कृतकृत्यो भव' इति ध्रुवं सन्दिश्य तेन सह भगवतः काशीपुर्यां प्रयाणम्, तत्र ध्रुवस्य लिङ्गस्थापनेन कृतकृत्यत्वमासाद्य स्वगृहे प्रयाणं च. ९० १
- २२ महर्जनतपोलोकवर्णनम्, सत्यलोके समागतानां ब्रह्मणा सह संवादाः, द्विजप्रशंसनपूर्वकं ब्रह्मकृतकाशीवर्णनं च. ९५ १
- २३ भूलोकाच्छिवलोकपर्यन्तं योजनप्रमाणकथनम्, शिवोपासनतो विष्णोरात्मसात्त्यप्राप्तिकथनपूर्वकं शिवकृतविष्णवभिषेकवर्णनं च. ९९ १
- २४ द्विजस्य मायापुर्यां मरणतो विष्णुलोके ब्रह्मणो वत्सरपर्यन्तं बहुविधोपभोगप्राप्तिः, ततश्च पुण्यक्षये नन्दिवर्धनग्रामे भूपत्वमासाद्य प्रजारञ्जनकर्तुरस्य काशीमाहात्म्यश्रवणसंजातहर्षस्य काश्यां प्रयाणम्, विश्वेश्वरानुग्रहात्तत्र शिवप्रसादं विधाय वृद्धकालेश्वराख्यस्थापितशिवलिङ्गाग्रे तपस्वतः परीक्षणार्थमागतेन शिवेन परीक्षणोत्तरं सह तेन सखीकस्य राज्ञस्तस्मिन्नेव लिङ्गे लयो भविष्यति इति विष्णुगणप्रतिपादितशिवशर्मद्विजभाविस्थितिवर्णनम्. १०१ १
- २५ अगस्त्यमुनेः सभार्यस्य श्रीगिरिं प्रदक्षिणीकृत्य स्कन्दवने कुमारदर्शनम्, अगस्त्यकृतस्कन्दस्तोत्रम्, काशीमाहात्म्यविषये स्कन्दं प्रति मुनिप्रश्नः, स्कन्दनिरूपितकाशीवासफलकथनं च. १०४ ३
- २६ अविमुक्तक्षेत्रोत्पत्तिवर्णनम्, चक्रपुष्करिणीतीरे विष्णोस्तपोवर्णनम्, मणिकर्णिकाया उत्पत्तिवर्णनम्, मणिकर्णिकास्नानविधिकथनं च. १०७ २
- २७ गंगामाहात्म्यवर्णनम्, दशहरास्तोत्रकथनं च. ११३ १

- २८ शिवाधिष्ठानगौरवतः काश्यां गंगास्नानान्महापातकोपातकशमनवर्णनम्, कलिगदेशे वाहीकनान्नः कस्यचिन्नाममात्रद्विजस्य वृषलीपतेररण्ये व्याघ्रेण मारणम्, सास्थि तन्मांसं समादाय गच्छतो गुध्रस्यान्यगुध्रेण युद्धम्, दैवतस्तदस्थो गंगाजले पतनेन गंगाजलसंगमान्महाश्चर्यम्, नानाविधपातकक्षालनाय कुम्भीपाकादिनर-केषु प्रक्षिप्तस्यापि तस्य वाहीकस्य सुखावाप्तिं विलोक्य सर्वेषां विस्मयकरणम्, अन्ते विमानमारुह्य वाहीकस्य स्वर्गलोकप्रयाणम्, गंगामाहात्म्यकथनं च. ११९ १
- २९ अशक्तानां ज्ञानतुल्यफलावाप्तिभिच्छूनानां महाघौघनिवारकश्रीगंगासहस्रनामस्तोत्र-वर्णनम्. १२२ १
- ३० मणिकर्ण्य भगीरथनृपानीतगंगासंगमात्क्षेत्रमाहात्म्याधिक्यकथनम्, दक्षिणोत्तर-भागेऽसिचरणावस्थितिकथनम्, देहलीविनायकस्य शिवाज्ञां विना अन्तः प्रवेशं कुर्वतां विघ्नोत्पादनाय नियोजनम्, धनंजयवणिगितिहासकथनम्, काश्या वाराणसीनामनिर्वचनं च. १३६ १
- ३१ ब्रह्मणः शिरश्छेत्तुं शिवात्कालराजस्योत्पत्तिः, शिवनिदाकारिब्रह्माशिरश्छेदात्काल-राजस्य कपालिकवेपेण काश्यां प्रयाणम्, तत्र गतस्य कालभैरवस्य पृष्ठलाभाया ब्रह्महत्यायाः पातालगमनम्, तत्र कपालमोचनतीर्थे सर्वेषां पातकक्षालनाय कालभैरवस्थितिवर्णनं च. १४१ २
- ३२ पूर्णभद्रनामकयक्षस्य शिवाराधनात्कनककुण्डलाख्यभार्यायां हरिकेशाभिधपुत्रजन्म-कथनम्, वाल्यावस्थामारभ्य शिवासक्तस्य हरिकेशस्य पितुस्ताडनभयाद्वाग्नि-र्गतस्य काश्यां प्रयाणम्, पार्वतीं प्रति शिवनिरूपितानन्दकाननवर्णनम्, आन-न्दकानने हरिकेशस्य तपःसन्तुष्टमहेश्वरादण्डपाणित्वकथनम्, दण्डपाण्यष्टक-कथनं च. १४७ २
- ३३ ज्ञानवापीनामकतीर्थोत्पत्तिवर्णनपूर्वकतन्नाममाहात्म्यवर्णनम्, काशीनिवासिहरि-स्वामिकन्याया ज्ञानवापीं सेवमानायास्तद्रूपमोहितविद्याधरेणाहरणम्, मलय-

- पर्वते विद्याधरेण साकं राक्षसस्य युद्धवर्णनम्, युद्धे राक्षसविद्याधरयोः परस्पर-प्रहारेणैव मरणाद्धरिस्वामिकन्याया विद्याधरं प्रति मन्यमानाया देहपरित्याग-कथनम्, उभयो राजदेहमासाद्य तत्र चित्रपटीविलोकनानन्तरं विवाहः १५५ २
- ३४ माल्यकेतुकलायत्योस्तयोः काशीप्रयाणम्, तत्र काशीयात्रां विधाय ज्ञानवापी-निकटे शिवोपदेशाद्विमानमारुह्योभयोः शिवलोकगमनकथनम्, ज्ञानवापीमाहा-त्म्यकथनं च. १६१ १
- ३५ काशीप्रापकत्राहणसदाचारवर्णनप्रसङ्गेन नित्यकर्तव्यधर्मनिरूपणम्. १६४ २
- ३६ सदाचारवर्णनप्रसङ्गेन द्विजानां ब्रह्मचर्यधर्मनिरूपणम्. १७४ २
- ३७ सुलक्षणां स्त्रियं विना गृहस्थाश्रमस्य न सिद्धिस्तस्माद्विस्तरेण स्त्रीलक्षणनिरूपणम्. १७७ १
- ३८ अष्टविधविवाहवर्णनम्, द्विजादीनां काशीप्राप्तिकरस्य शुभाचारस्य विस्तरेण कथनं च. १८२ १
- ३९ दिवोदासनृपेतिहासकथनप्रसङ्गेनाविमुक्ते क्षेत्रे अविमुक्तेऽशिवलिङ्गोत्पत्तिकथनम्. १८५ ३
- ४० काशिकाक्षेत्रगमनविघ्नविधाधिद्विजादिनिषिद्धाचारस्वरूपवर्णनम्, गृहस्थाश्रमिणां विहिताचारनिरूपणं च. १८८ १
- ४१ वानप्रस्थयतिधर्माणां विस्तरेण निरूपणे योगाख्यानम्. १९३ १
- ४२ निकटासन्नमृत्युचिह्नकथनपूर्वकं श्रीक्षेत्रकाशीमाहात्म्यमिश्रितकालवच्चनोपायकथनम् २०० २
- ४३ दिवोदासे काश्यामुपित्वा भुवो राज्यं शासति सति सर्वेषां विश्वेश्वरादिदेवानां भुवं परि-परित्यज्य मन्दराचलगमनम्, दिवोदासराज्ये प्रजासौख्यवर्णनम्, भुवं परि-त्यज्य अग्रेरपि स्वर्गगमनम्, तद्विलोक्य राज्ञा व्याहृतस्य स्वसामर्थ्यस्य वर्णनं च. २०२ २
- ४४ विश्वनाथमवान्योर्मन्दरगिरिवरे स्थितयोः काशीविशोगदुःखवर्णनम्, दिवोदासनृपस्य काशीक्षेत्रपरित्यागार्थं शिवेन योगिनीगणप्रेषणवर्णनं च. २०६ १
- ४५ चतुःषष्टियोगिनीनां शिवाज्ञया काशीपुरे राज्ञो दिवोदासस्य विघ्नार्थं प्रवेशकथनम्, तासां नामनिरूपणं च. २१० १

- ४६ दिवोदासस्य विभ्रमुत्पाद्य काश्यां वह्निर्निष्कासनाय शिवादिष्टरव्यागमनम्, दिवो-
दासराज्ये नानाविधप्रयत्नेन च्छिद्रान्वेषणोद्यतस्य रवेर्द्वादशधा आत्मानं विभज्य
काश्यामेव निवासकथनम्, लोलाकस्थानकथनम्, तत्तीर्थयात्राविधिमाहात्म्य-
कथनं च. ३११ २
- ४७ उत्तरार्ककुण्डनिरूपणम्, तत्र स्थिताया द्विजकन्याया मातापित्रोर्मरणानन्तरमुत्त-
रार्कसमीपे तपश्चरणम्, तस्यै गौर्या स्वसखीत्वरूपवरप्रदानम्, उत्तरार्ककुण्डमा-
हात्म्यनिरूपणं च. ३१३ २
- ४८ कृष्णपुत्रस्य सांवस्य नारदापमानात्कृष्णशापप्रभवकुष्ठरोगावगमकथनम्, तत्परिहा-
राय काश्यां तस्य स्वनाम्ना कुण्डं विधाय तपश्चरणाद्रोगनिवृत्तिः, कुण्डमाहात्म्य-
सहितसांवादित्यमाहात्म्यकथनं च. ३१५ १
- ४९ पाण्डवानां वनवासप्रसङ्गेन काश्यां गमनम्, तत्र द्रौपद्या सूर्याराधनम्, तस्यै सूर्यतः
स्थालीप्राप्तिः, द्रौपद्याराधितरवेः स्थाननिरूपणम्, मयूखादित्यमाहात्म्यवर्णनं च. ३१७ १
- ५० उच्चैःश्रवसो वर्णविषये कद्रूविनतयोर्वादकथनम्, तत्र कापट्येन विनतायाः पराम-
वात्कद्रूदास्यकरणम्, मातुर्दास्यापनोदाय गरुडस्य सुधाहरणवर्णनम्, विनताग-
रुडयोः काश्यां शिवलिंगस्थापनपूर्वकं तपश्चरणम्, तयोर्वरप्रदानपूर्वकस्वस्वोत्का-
दित्यस्थानमाहात्म्यकथनं च. ३२० १

इति श्रीकाशीखण्डपूर्वार्धम् ॥ (४-१) ॥

॥ अथ काशीखण्डोत्तरार्धम् ॥ (४-२) ॥

- ५१ अरुणादित्यमाहात्म्यवर्णनम्, विनतादास्यकारणकथनम्, वृद्धहारीतोपासितवृद्धादि-
त्यमाहात्म्यकथनम्, विष्णुवचनात्काश्यां शिवलिंगं प्रतिष्ठाप्य सूर्यस्य तपश्चर-
णम्, तस्य केशवादित्यनामप्राप्तिपूर्वकमाहात्म्यवर्णनम्, विमलगंगायमादित्यानां
संक्षेपतो वर्णनं च. ३२६ १

- ५२ दिवोदाससन्तपतिनिष्कासनाय शिवप्रेषितस्य चतुराननस्य द्विजवेपेण काश्यां दशसं-
ख्याकाश्वमेधकरणात्तीर्थस्य दशश्वमेधनामकरणकथनम्, तत्तीर्थमाहात्म्यवर्णनं च. ३२९ १
- ५३ शिवप्रेषितानां योगिनीभानुविधीनां काश्यामेव शिवलिंगानि संस्थाप्य तत्रैव स्थितानां
स्थितिं परिज्ञातुं दिवोदासस्य निष्कासनाय च शंकुकर्णादीनां शिवाज्ञया काशीप्र-
याणवर्णनम्, काशीवर्णनं च. ३३१ २
- ५४ शम्भोरत्यन्तप्रियकपर्दिगणस्थापिताशिवलिंगमाहात्म्यवर्णनप्रसङ्गेन वाल्मीकिसंज्ञक-
द्विजेतिहासकथनम्, तत्कृतपिशाचोद्धारवर्णनम्, पिशाचमोचनतीर्थयात्रामाहा-
त्म्यकथनं च. ३३५ १
- ५५ पिगलादिगणस्थापितशिवलिंगमाहात्म्यनिरूपणम्, ये ये गणाद्याः काशीस्थितिं
विलोकयितुं शिवेन प्रेषितास्तेषामपुनरावृत्तिं विलोक्य काश्यां शिवाज्ञया गणे-
शस्य प्रवेशवर्णनं च. ३३७ २
- ५६ गणेशस्य ज्यौतिषिकद्विजवेपमाश्रित्य काश्यां प्रवेशवर्णनम्, स्वमायया पुरीस्थिताने-
कजनमोहं विधाय राज्ञोऽन्तःपुरे गणेशस्य राजस्त्राभिः सहाऽऽलापादिवर्णनम्,
दिवोदाससन्तपसमागमे राज्ञो वर्णनपूर्वकं गणेशेन तस्मै ब्राह्मणागमनपूर्वकब्राह्मण-
कृतोपदेशरूपमविष्यकथनं च. ३३९ १
- ५७ अथ शिवेन कृताया गणेशस्तुतेः प्रसंगतो वर्णनम्, गणेशस्य दुर्धिराजनामकथनम्,
भगीरथहरिश्चन्द्रादिगणेशस्थानकथनं च. ३४१ १
- ५८ अथ गणेशेऽपि विलिखिते चिन्तापरवशेन शिवेन दिवोदाससन्तपस्य काशीत उच्चाट-
नाय विष्णुनिरूपणम्, काश्यां विष्णोर्नानाविधस्थाननिरूपणम्, विष्णुलक्ष्मी-
गरुडैः सौगतपरिव्राजिकाशिष्यरूपैर्वीरैर्द्धर्मस्थापनप्रकारवर्णनम्, प्रजा अधर्म-
रुचीः कृत्वा गणेशवचनानुसारेण द्विजरूपस्य विष्णो राज्ञे शिवलिंगस्थापनोपदे-
शकथनम्, शिवलिङ्गमभ्यर्च्य राज्ञो दिवोदासस्य विमानमारुह्य कैलासपुर-
प्रयाणवर्णनं च. ३४५ १

- ५९ वेङ्गशिरसो मुनेः शुचिमप्सरसं दृष्ट्वा स्खलितनोर्यस्य वीर्यात्कन्योत्पत्तिकथनम्,
तस्या धूतपापाख्यायाः कन्यायाः पितुर्वचनात्तपश्चर्याकरणम्, ब्रह्मणो वरदाना-
त्तस्याः पावित्र्यविशेषताप्राप्तिकथनम्, तां दृष्ट्वा धर्मस्य कामोद्दीपनात्परस्परं
शापप्रसङ्गेन तयोर्निदीनदत्वप्राप्तिकथनम्, गङ्गायमुनासरस्वतीकिरणाधूतपापा-
धर्मनदसंगमात्पञ्चनदीतीर्थकथनम्, तन्माहात्म्यकथनं च. २५१ १
- ६० अग्निविदुमुनिऋतविष्णुस्तुतिवर्णनम्, तत्र विदुमाधवावस्थानवर्णनम्, विन्दुमाधव-
माहात्म्यवर्णनं च. २५४ २
- ६१ आदिकेशवताक्ष्यकेशवादेवैष्णवस्थानानां संक्षेपतो वर्णनम्, विदुमाधवनिरूपित-
नानास्थानतद्यात्रादिनिरूपणम्, विदुमाधवकथनादग्निविदुमुनेः सुदर्शनचक्रसं-
स्पर्शात्सायुज्यलाभनिरूपणं च. २५८ १
- ६२ दिवोदासनृपे विष्णुकथनानुसारेण कैलासपुरं प्रविष्टे विष्णवादीनां मन्दरे हरस-
न्निधौ शिवानयनार्थं गमनम्, शिवकृतकपिलतीर्थवर्णनम्, कपिलतीर्थे वृषध्व-
जप्रादुर्भावकथनं च. २६४ १
- ६३ जैगीपठ्यमुनितपोवर्णनम्, तस्य शिवाद्वरप्राप्तिकथनम्, ज्येष्ठेशमाहात्म्यकथनं च. २६७ १
- ६४ मन्दराचलादागतं शिवं सगणं साम्बं द्रष्टुं नानातीर्थागतानां द्विजानां शिवदर्शनम्,
शिवप्रणीतकाशीक्षेत्ररहस्यकथनं च. २६९ १
- ६५ पराशरेश्वरमांडव्येश्वरजाबालेश्वरकन्दुकेश्वरादिनानाविधशिवलिङ्गमाहात्म्यकथनम्. २७२ १
- ६६ शैलेश्वरादीनां काशीक्षेत्रस्थितशिवलिङ्गानां निर्णयकथनम्... २७४ १
- ६७ गौरीं प्रति शिवनिरूपितरत्नेश्वरशिवलिङ्गमाहात्म्यकथनम्, कस्याश्चिन्नर्तक्याः शिव-
रात्र्यां रत्नेश्वरसमीपे नर्तनगानादिना जागरणाच्च शिवप्रसादेन देहान्तरे वसुभूति-
नामकगन्धर्वराजतनयात्वलाभवर्णनम्, रत्नावलीनाम्न्यास्तस्या गन्धर्वकन्याया
रत्नेश्वरवरलिङ्गप्रभावात्परमाश्चर्यजनकविवाहादिचरितवर्णनम्, दाक्षायणीश्वर-
माहात्म्यकथनं च. २७८ १

- ६८ महिपासुरपुत्रस्य गजासुरस्य विधिवरादन्यावध्यस्य शिवेन शूलेन विनाशनम्,
कृत्तिवासेश्वरोत्पत्तिकथनम्, कृत्तिवासेशमाहात्म्यकथनं च. २८३ २
- ६९ नानाविधस्थानस्थितानां शुभदानामष्टषष्टिसंख्याकानामायतनानां काश्यां समागम-
कथनम्. २८६ १
- ७० वेतालादिपरिवारसहितानां नवक्रोटिसंख्यचण्डानां काशीरक्षणाय स्थानेस्थाने स्था-
पनवर्णनं च... २९० १
- ७१ रुरुदैत्यपुत्रस्य पुंभिरजेयस्य दुर्गासुरस्य त्रैलोक्यराज्यकर्तुर्नाशाय स्वनिकटे तमानेतुं
भगवत्याः कालरात्रेः प्रेषणम्, कालरात्रिवचनात्ससैन्यस्य दुर्गदैत्यस्य भगवत्याः
समीप आगमनम्, युद्धोद्यतं दुर्गसैन्यं विलोक्य देवोशरीराच्छस्युद्गमवर्णनम्,
दुर्गासुरस्य भगवत्या सह युद्धवर्णनं च. २९२ २
- ७२ भगवतीशरीरोत्पन्नशक्तीनां नामनिरूपणम्, दैत्यदेवोयुद्धवर्णनम्, दुर्गदैत्यवध-
सन्तुष्टदेवकृतदुर्गादेवीस्तुतिकथनम्, दुर्गाभैरवपूजनफलकथनं च. २९६ १
- ७३ पार्वतीं प्रति शिवनिरूपितोत्कारादिचतुर्दशलिंगगणनम्, ओंकारेशोत्पत्तिवर्णनप्रसङ्गेन
ब्रह्मकृतोत्कारस्तुतिकथनम्, ओंकारेशलिङ्गमाहात्म्यनिरूपणं च. २९९ १
- ७४ पाद्मकल्पीयभरद्वाजसुतदमनस्य विद्यामधीत्य विरक्तस्य रेवातीरेऽमरकंटकक्षेत्रे
गर्गनाम्नो मुनेर्दर्शनम्, गर्गमुनिरूपितोत्कारमाहात्म्यवर्णनं च. ३०४ २
- ७५ सप्तजन्माजितपापनिवारणैकक्षत्रिलोचनेश्वराविभावकथनम्, तन्माहात्म्यनिरू-
पणं च. ३०८ १
- ७६ मणिमाणिक्यनिर्भितत्रिजोचनप्रासादस्थितपारावतद्वन्द्वेतिहासकथनपूर्वकं त्रिलोच-
नाख्यशिवलिङ्गमाहात्म्यकथनम्. ३१० १
- ७७ केदारेश्वरमाहात्म्यकथनप्रसङ्गेनोज्ज्विनीस्थितद्विजदारकेतिहासकथनम्. ३१४ १
- ७८ यमधर्मारोधितवर्मेश्वराख्यशिवलिङ्गमाहात्म्यनिरूपणम्. ३१५ २
- ७९ धर्मतपःसाक्षिणां कीरशिशूनां शिववरात्कैलासवातिकथनपूर्वकं धर्मरामाहात्म्यक-
थनम्. ३१७ २

अध्यायाः

विषयाः

प० पृ०

अध्यायाः

विषयाः

प० पृ०

अनुक्रमणिका.

काशीखं० ४

- ८० पुलोमजां प्रति शिवनिरूपितस्य चैत्रशुक्लतृतीयामारभ्य फाल्गुनशुक्लतृतीयापर्यन्तं विश्वभुजाख्यागौरीविनायकदैवतमनोरथतृतीयाव्रतस्य विस्तरेण वर्णनम्.... ३२० १
- ८१ सुरगुरोर्वचनाद्ब्रह्महृत्योद्भवत्राससंतमेन्द्रस्य काश्यामुत्तरवाहिन्यां स्नात्वा धर्मेशाख्य-शिवलिङ्गसंनिधौ तपश्चरणम्, ब्रह्महृत्यानिवृत्तिपूर्वकमिन्द्रस्य पूर्ववत्तजःप्राप्तिकथनम्, दुर्दमभूपतिहासकथनपूर्वकधर्मेशमाहात्म्यकथनं च. ३२२ १
- ८२ वीरेश्वराविर्भावप्रसङ्गेन मित्रजित्पराक्रमवर्णनम्, महावैष्णवस्य मित्रजिन्पस्य कंकालासुरं त्रिशूलेन हत्वा कंकालासुरहृतमलयगान्धिनीं विद्याधरकन्यां गान्धर्व-गोद्वाह्य तथा सह काश्यामागमनम्, अभीष्टतृतीयाव्रतविषये राज्ञीं प्रति नृपप्रभश्च. ३२४ १
- ८३ नृपप्रभानुसारेण मार्गशीर्षशुक्लतृतीयायां राज्ञीनिरूपितगौरीविधिदेवताभीष्टतृतीयाव्रतानिरूपणम्, व्रतकरणाद्वाङ्मयाः पुत्रलाभः, मूलक्षेपं जातस्य मात्रा विकटादेवो-पुरतः स्थापितस्य तस्य शिशोर्देव्यनुज्ञया माहेश्वर्यादिमातृसमीपे प्रेषणम्, मातृ-विसृष्टस्य बालकस्यानन्दकानने पञ्चमुद्रादेवोनिफटे तपश्चरणाच्छिवलिङ्गाविर्भा-वः, अस्यैव लिङ्गस्य वीरेश्वराख्याप्राप्तिस्तन्माहात्म्यकथनम्, वीरेश्वराशिवेन तस्मै राजपुत्राय नानाविधवरान्दत्त्वा कथितानामसिङ्गासङ्गमस्थितपुण्यस्थानानां क्रमे-ण वर्णनं च. ३२७ २
- ८४ मित्रजिन्पुत्राय वीरेश्वराख्यशिवनिरूपितानां श्रीमहादिकेशवादिभगोरथतीर्थानां कथनम्. ३३० १
- ८५ आनन्दकानने शिवलिङ्गं संस्थाप्य बहुतपस्तत्त्वाऽपि फलाभावाद्दुर्वाससि काशीं शमु-मुच्यते शिवस्य लिङ्गादाविर्भाववर्णनम्, दुर्वासःकामपूराणात्तच्छिवलिङ्गस्य काम-ेश्वराभिधानं तन्माहात्म्यकथनं च.... ३३३ १
- ८६ विश्वकर्मनिर्मितशिवलिङ्गस्य काश्यां विश्वकर्मेश्वराभिधानकथनपूर्वकमाहात्म्यवर्णनम्. ३३५ १
- ८७ दक्षेश्वरोत्पत्तिकथनपूर्वकं केनचित्प्रसङ्गेन शिववैरिणो दक्षप्रजापतेः शिवौ विना यज्ञारम्भवर्णनम्. ३३८ १
- ८८ नारदमुखादध्वरवृत्तमाकर्ण्य शिववचनमनादृत्यैव सत्या दक्षयज्ञं प्रति गमनम्, तत्र शिवनिदां पितुर्मुखादाकर्ण्य परमकुपितया तथा देहविसर्जनम्. ३४१ १

- ८९ शिवगणवीरभद्रकृतं यज्ञविध्वंसनपूर्वकं दक्षशिरोनाशनम्, पुनर्वीरभद्रेण शिवा-ज्ञया दक्षस्य मेघवदनत्वं संपाद्य विमोचनम्, काश्यां शिवलिङ्गं संस्थाप्य दक्षस्य तपःकरणम्, दक्षेश्वरोत्पत्तिकथनं च. ३४४ १
- ९० पार्वतीकृतपार्वतीशिवलिङ्गास्थापनम्, तन्माहात्म्यनिरूपणं च. ३४७ २
- ९१ विश्वनाथशिवलिङ्गात्पूर्वतो गंगास्थापितगंगेशलिङ्गमाहात्म्यवर्णनं च. ३४८ १
- ९२ ब्रह्मणः सकाशाद्ब्रह्मासाम्यरूपं वरमलब्ध्वा काश्यां शिवलिङ्गं संस्थाप्य रेवायास्तपः-करणम्, नर्मदेश्वरदत्तरेवावरदानकथनपूर्वकतल्लिङ्गमाहात्म्यवर्णनं च. ३४८ २
- ९३ शिवं पतिं लब्धुं काश्यां सतीस्थापितसतीश्वरलिङ्गमाहात्म्यवर्णनम्. ३४९ १
- ९४ अमृतेश्वरकरुणेश्वरज्योतीरूपेश्वराणां शिवलिङ्गानां माहात्म्यवर्णनम्. ३५० १
- ९५ काश्यामपि भुजमूर्ध्वीकृत्य हरिः सेव्यो हरिः सेव्य इति व्यासवचनं श्रुत्वा शैला-दिकृतव्यासभुजवाक्स्तम्भनवर्णनम्, ततो विष्णोरुपदेशेन व्यासेन विष्णुकण्ठसं-स्पर्शनात्स्तम्भनाशिवृत्य शिवस्तुतिकरणम्. ३५१ २
- ९६ व्यासशापमोचनकथनम्, कृच्छ्रादिस्वरूपकथनम्, व्यासस्य काशीतो वह्निर्निष्का-सनवृत्तान्तवर्णनम्. ३५३ २
- ९७ सर्वपापापनोदनकाशीक्षेत्रस्थितसर्वतीर्थकथनम्. ३५८ २
- ९८ काश्यां मुक्तिमण्डपे श्रीविश्वेश्वरसमागमनमहोत्सवस्य विशेषेण वर्णनम्. ३६४ २
- ९९ श्रीशम्भुना ब्रह्मविष्णवादिदेवेभ्यः श्रीविश्वेश्वराख्यस्य काशीक्षेत्रपरमदैवतस्य माहा-त्म्यनिरूपणम्. ३६७ १
- १०० काशीखण्डान्तर्गतैतिहासानुक्रमवर्णनम्, पञ्चतीर्थ्यादियान्नावर्णनम्, काशीखण्ड-श्रवणपठनफलवर्णनं च. ३६९ १

इति काशीखण्डोत्तरार्धम् ॥ (४-२) ॥

इति श्रीस्कान्दे महापुराणे चतुर्थं काशीखण्डम् ॥ ४ ॥

॥ अथश्रीस्कान्दे महापुराणे पञ्चममावन्त्यखण्डम् ॥ ५ ॥

॥ अथावन्त्यखण्डे प्रथममावन्त्यक्षेत्रमाहात्म्यम् ॥ (५-१) ॥

- १ अथादौ परममङ्गलकारिणः श्रीमहाकालदेवस्य स्तवनम्, महाकालवनमाहात्म्यं शुश्रूषोर्व्यासस्य सनत्कुमारसमीप आगमनम्, सनत्कुमारव्याससंवादारम्भः, तत्र सनत्कुमारेण महाकालवनप्रशंसावर्णनम्. १ १
- २ कल्पांभे सृष्ट्युत्पत्तिवर्णनम्, ब्रह्मविष्णुमहेश्वराणामुत्पत्तिवर्णनम्, देवकृतेश्वर-स्तुतिवर्णनम्, ब्रह्मणः पञ्चमकपालच्छेदनात्तत्कपालधारणात्कपालीति नाम्ना देवैः शिवलिङ्गस्थापनम्. २ १
- ३ ब्रह्मणो मस्तकमलिताद्रुधिरात्कुण्डलिपुरुषस्योत्पत्तिवर्णनम्, ब्रह्माज्ञया तस्य शिववि-नाशार्थं शिवाग्रे गमनम्, शिवस्य विष्णवाश्रमे गमनम्, विष्णुना शिवाय दक्षि-णमुजसमर्पणम्, विष्णवस्तृक्संभवस्य पुरुषस्य ब्रह्मस्वेदजातस्य पुरुषस्य च युद्ध-वर्णनम्, शिवविनाशार्थं राक्षसप्रेषणात्प्राप्तदोषस्य ब्रह्मणः प्रायश्चित्तविधानव-र्णनम्. ३ २
- ४ सनत्कुमारव्याससंवादप्रसंगेन वैश्वानरोत्पत्तिवर्णनम्. ४ १
- ५ नरनारायणयोर्वदर्याश्रमं प्रति गमनम्, ताभ्यां जगद्धितार्थं तपःकरणम्, तद्वनं दृष्ट्वा तुष्टेन शंकरेण पादपादिकान्प्रति वरप्रदानम्, तत्र नरनारायणदर्शनम्, पादपवचनाच्छिवस्य तत्रैवावस्थानम्, शिवदर्शनार्थं ब्रह्मादिदेवानां तत्रागमनम्. ७ १
- ६ तद्वने शिवदर्शनाभावादेवैर्यज्ञसमारम्भणम्, सहस्रसमाप्यन्तं तपस्तप्त्वा तपोऽस्ते शिव-दर्शनम्, देवैः शिवस्तुतिकरणम्, शिवेन देवेभ्यो वरप्रदानम्, शिववचनाल्लिङ्ग-स्थापनम्, कपालमोक्षणतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्. ८ ३

- ७ महाकालवनवासविधिवर्णनम्, महाकालवने वासं कुर्वतां पुरुषाणां फलप्राप्तिवर्णन-पूर्वकं महाकालमाहात्म्यवर्णनम्. ११ १
- ८ सनत्कुमारव्याससंवादप्रसंगेन महाकालवने दानमाहात्म्यवर्णनम्, शिवगौर्योः कलहे जायमाने तत्र कलकलेश्वरोत्पत्तिवर्णनम्, कलहनाशनकुण्डोत्पत्तिवर्णनम्, कल-हनाशनकुण्डे दानमाहात्म्यवर्णनम्, अप्सरस्तीर्थोत्पत्तिमाहात्म्यवर्णनम्, अप्सर-सां तीर्थे स्नानदानादिमाहात्म्यवर्णनम्, अप्सरःकुण्डमाहात्म्यवर्णनम्. १२ २
- ९ माहिषकुण्डोत्पत्तिवर्णने माहिषवेषधारिणो हाहाहलनामकराक्षसस्य शिवेन युद्ध-वर्णनम्, शिवेन राक्षसस्य पराजयं कृत्वा तत्रैव लिङ्गस्थापनम्, माहिषकुण्डरुद्र-सरोमाहात्म्यवर्णनम्. १४ १
- १० कौटुम्बिकेश्वरमाहात्म्यवर्णनम्. १४ २
- ११ पारिजातकुसुममालां गृहीत्वा विद्याधरपतेर्वासववेश्मनि गमनम्, तत्र नृत्यकारिण्यै मेनकायै तेन तन्मालाप्रदानम्, तथा मालया मोहितां तां मेनकां दृष्ट्वा नृत्यमंगा-च्छक्रेण विद्याधरस्य शापप्रदानम्, शंकाज्ञया विद्याधरपतेरवन्त्यामागमनम्, तत्र तीर्थे ज्ञानेन विद्याधरपतेः स्वस्थाने गमनम्, विद्याधरतीर्थमाहात्म्य-वर्णनम्. १५ १
- १२ मर्कटेश्वरमाहात्म्यवर्णनम्, शीतलातीर्थमाहात्म्यवर्णनम्. १५ १
- १३ स्वर्गद्वारमाहात्म्यवर्णनम्. १५ २
- १४ चतुःसमुद्रमध्यप्रदेशे स्थितस्य राजस्थलतीर्थस्य माहात्म्यम्, तत्र सुद्युम्नराजस्य सुदर्शनाख्यया पत्न्या पृष्टेन दाल्भ्यमुनिना चतुःसमुद्रज्ञानेन पुत्रप्राप्तिरूपफल-कथनम्, दाल्भ्यवचनाच्छिवाराधनाय सुद्युम्नस्य गन्धमादने गमनम्, शिव-वाक्यादवन्त्यां तस्य गमनम्, चतुःसमुद्राराधनेन चतुःसमुद्राणां मूर्तत्वेन दर्शनम्, चतुर्भिरन्धिभिः पार्थिवाय वरप्रदानम्, तत्रैव तीर्थस्थापनम्, चतुःसमुद्र-माहात्म्यवर्णनम्. १५ २

अध्यायाः

विषयाः

प० पृ०

अध्यायाः

विषयाः

प० पृ०

- १५ शङ्करादीनामहात्म्यवर्णनम्, शिवेन सूर्योराधनां कृत्वा तन्नाम्ना स्वलिङ्गस्थापनम्, शंकरादित्यमाहात्म्यवर्णनम्. १६ १
- १६ नीलगन्धर्वतीप्रभावमाहात्म्यवर्णनम्, तत्र श्रद्धादिकरणेन स्नानदानादिभिश्च महा-पुण्यफलप्राप्तिकथनम्. १६ २
- १७ सनत्कुमारव्याससंवादप्रसङ्गेन दशाश्वमेधतीर्थमाहात्म्यवर्णने मन्वादिभिः स्नानेन दशाश्वमेधफलं सम्पादितमित्यादिसदृष्टान्तवर्णनम्. १७ १
- १८ एकानंशादेव्युत्पत्तिवर्णने तारकासुरराक्षसपीडितेन ब्रह्मणा निशादेव्याः स्मरणम्, तथा तारकविनाशार्थं ब्रह्मण उपायकथनम्, तत्रैव ब्रह्मणा तस्याः स्थापनम्, एकानंशादेवीतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्. १७ १
- १९ शिवपार्वत्योरश्वक्रीडासमये तत्र स्थले चण्डप्रचण्डदेत्योरोगमनम्, पार्वत्या तयोः परामभवकरणम्, हरसिद्धिरिति शङ्करेण पार्वत्या नामकरणम्, हरसिद्धितीर्थ-माहात्म्यवर्णनम्. १८ १
- २० वटयक्षिणीनाहात्म्यवर्णनम्, पिशाचकतीर्थमाहात्म्यम्, शिप्रागुंफेश्वरतीर्थमाहात्म्य-वर्णनम्, अगस्त्येश्वरमाहात्म्यवर्णनम्, दुण्डेश्वरमाहात्म्यवर्णनम्, डमरुकेश्वरमा-हात्म्यवर्णनम्, अनादिकल्पेश्वरमाहात्म्यवर्णनम्, सिद्धेश्वरवीरभद्रचंडिकासाहा-हात्म्यवर्णनम्, स्वर्णजालेश्वरतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्, महामायासाहात्म्यवर्णनम्, कपालेश्वरमाहात्म्यवर्णनम्, स्वर्गद्वारतीर्थयात्रामाहात्म्यवर्णनम्. १८ २
- २१ हनुमत्केश्वरमाहात्म्यवर्णने रावणवधानन्तरं रामादीनामयोध्यायां गमनम्, तत्र राज्याभिषेकवर्णनम्, लिङ्गं याचितुं हनुमता लंकां गत्वा विभीषणाज्ञया लिङ्गं गृहीत्वाऽवन्त्यामागमनम्, सरस्तीरे लिङ्गं संस्थाप्य हनुमतः स्नानकरणम्, स्नानान्ते लिङ्गस्थाऽचलनं दृष्ट्वा शिवाज्ञया तत्रैव तस्य लिङ्गस्य स्थापनम्, हनुम-त्केश्वरतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्. १९ १
- २२ यमेश्वरमाहात्म्यवर्णनम्, रुद्रसरोमाहात्म्यवर्णनम्. १९ २

- २३ महाकालयात्रावर्णनम्, यात्रामाहात्म्यवर्णनम्. १९ ३
- २४ सुमतिनामकब्राह्मणस्य कैशिकपत्न्यां जातस्याभिर्भक्षणः कुमारस्याऽध्यासत्याग-वर्णनम्, अभिर्भक्षकृतदुष्टसंगतिवर्णनम्, नित्यप्राणिहिंसनशीलत्वात्सप्तर्षीनाग-तान्द्वद्वाऽभिर्भक्षणा तद्वधोपायकरणम्, अत्रिवचनादृहं गत्वा तस्य पापभागित्वेन स्वपरिवारं प्रति प्रश्नकरणम्, ततस्तैर्गृहस्थितैः पित्रादिभिः पापफलभोगस्यास्वी-करणं श्रुत्वाऽभिर्भक्षणा पश्चात्तापं कृत्वा महर्षीन्प्रति शरणं गत्वा प्रार्थनाकरणम्, ततोऽत्रिमहर्षिदत्तमन्त्रस्योपासनात्पापनिष्कृतिवर्णनम्, ततः कालांतरेण बल्मीक-सम्भवाद्वाल्मीकिरिति महर्षिभिस्तस्याभिधानकरणम्, तेन वाल्मीकिना कुश-स्थलीं गत्वा शिवमाराध्य स्वनाम्ना लिङ्गस्थापनम्, वाल्मीकीश्वरमाहात्म्यवर्णनम्. २० २
- २५ शुक्रेश्वरभीमेश्वरगर्गेश्वरकामेश्वरचूडामणेश्वरचण्डीश्वरादितीर्थमाहात्म्यवर्णनम्. २१ २
- २६ कालवनस्य सौन्दर्यपूर्वकमाहात्म्यवर्णनम्, कालवनस्यासमन्तात्सर्वदिक्षु स्थितानां पिंगलेशादिदेवतानां माहात्म्यवर्णनम्, कल्पसप्तकमहिमवर्णनम्, पंचशानीयात्रा-माहात्म्यम्, अक्रूरेश्वरमाहात्म्यम्, ब्रह्मकुण्डमाहात्म्यवर्णनम्, मन्दाकिनीतीर्थ-माहात्म्यवर्णनम्. २१ २
- २७ अंकपादाख्यस्थानमाहात्म्यवर्णने बलरामकृष्णयोजन्मकर्मनिरूपणम्, सांदीपनये गुरुदक्षिणां दातुं प्रवृत्तयोस्तयो रामकृष्णयोः समुद्रस्थं शंखासुरं हत्वा यमलोके गमनम्, तत्र यमस्य पराजयं कृत्वा सांदीपनिपुत्रं गृहीत्वा तयोर्गुरुसमीप आग-मनम्, अवंत्यामङ्कपादाख्ये लिङ्गस्थापनम्, मूर्तिपञ्चकमाहात्म्यवर्णनम्. २४ १
- २८ चन्द्रादित्यमाहात्म्यम्, करभेश्वरमाहात्म्यम्, गणेशमाहात्म्यम्, कुसुमेश्वरजयेश्वरयो-र्माहात्म्यवर्णनम्, शिवद्वारमाहात्म्यवर्णनम्, मार्कण्डेयेश्वरमाहात्म्यवर्णनम्, ब्रह्मे-श्वरमाहात्म्यम्, ब्रह्माणिकुण्डमाहात्म्यम्, यज्ञवापीमाहात्म्यम्, पशुपतिरुद्रपुर-रूपकुण्डकेदारकुण्डकरीकुण्डजागंधकतीर्थदिमाहात्म्यवर्णनम्, सोमवतीलिङ्गसो-मेश्वरलिङ्गमाहात्म्यवर्णनम्. २६ २

अध्यायाः	विषयाः	प०	पृ०
२९	अनरकतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्, तत्प्रसंगेन नरकवर्णनं नरकयातनादिकानां च वर्णनम्, नरकाप्राप्तिसाधनकथनं च.	२९	१
३०	अनरकतीर्थं दीपदानमाहात्म्यम्, तत्र पूजाविधिविधानकथनम्, दीपदानेन वीर्यते-जआदिदृष्टिप्राप्त्यादिकथनम्.	२९	२
३१	केदारेश्वरतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्, जटातीर्थशुंगतीर्थेन्द्रतीर्थचंद्रेश्वरकुण्डेश्वरगोपतीर्थचि-पिटातीर्थानंदेश्वररामेश्वरादीतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्, तत्र रामेण पितुर्दशरथस्य श्राद्धकर्मकरणम्, सौभाग्यतीर्थघृततीर्थयोगेश्वरीदेवीशंखावर्तसुधोदकसुधेश्वरकि-पुनतीर्थपत्तनेश्वरदुर्धर्षस्थविरविनायककामोदकादीतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्.	३२	१
३२	शक्रवचनादर्जुनेन केशवार्कस्थापनम्, श्रीकृष्णवचसाऽर्जुनेन सूर्यस्तंभनम्, संतु-ष्टेन सूर्येण तस्मै वरप्रदानम्, अर्जुनेन सूर्यस्तुतिकरणम्, सूर्याज्ञया तत्रैव नरा-दित्येतानाम्ना सूर्यस्य स्थापनं च, नरादित्यमाहात्म्यवर्णनम्.	३४	१
३३	श्रीकृष्णेन सूर्यस्तवनकरणम्, केशवादित्यमाहात्म्यवर्णनम्.	३६	१
३४	स्कन्दजन्मकथावर्णनम्, तत्र शंकरेण कामज्वलनम्, अभिना शिववीर्यप्राशनम्, गंगायां वीर्यत्यागः, स्नातुमागतानां षट्कृत्तिकानामुदरे तस्य वीर्यस्य प्रवेशः, ततः स्कन्दोत्पत्तिः, शक्तिभेदतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्.	३६	२
३५	अगस्त्येश्वरमाहात्म्यवर्णनम्.	३८	२
३६	प्रतिकल्पस्थभिन्नभिन्नलिंगानां नामनिदर्शनपूर्वकं तीर्थवर्णनम्, अन्धकासुरयुद्धसमये शिवस्थापितस्य नरदीपतीर्थस्य माहात्म्यवर्णनम्.	३९	१
३७	ओंकारेश्वरमाहात्म्यवर्णनम्, अभयेश्वरलिंगमाहात्म्यम्, अंगारकीचतुर्थीव्रतमाहा-त्म्यवर्णनम्.	४०	२
३८	देवीचंडीकृतं पराभवमसहमानेनान्धकासुरेण शिवस्तुतिकरणवर्णनम्, शिवेन तत्रा-वन्त्यां चाशुंडादीनां मातृणां स्थापनम्, मातृकापूजनविधिवर्णनम्, अन्धकस्य शिवगणत्वप्राप्तिवृत्तान्तवर्णनम्.	४२	१

अध्यायाः	विषयाः	प०	पृ०
३९	महाकालवनमाहात्म्यवर्णनम्.	४३	१
४०	शिवब्रह्मसंवादे कनकशृंगाभिधानपुरीवर्णनम्.	४३	१
४१	कुशस्थलीमाहात्म्यवर्णनम्.	४४	१
४२	अवन्त्यभिधानपुरीमाहात्म्यवर्णनम्.	४४	२
४३	उज्जयिन्यां त्रिपुरासुरेण ब्रह्माणमुद्दिश्य तपश्चरणम्, ब्रह्मणा तस्मै वरप्रदानम्, त्रिपुरासुरपीडितानामिन्द्रादीनां शिवाग्रे गमनम्, शिवेन तेभ्योऽभयदानम्, शिवाज्ञेयन्द्रादिभिरवन्त्यां चामुण्डोपास्तिकरणम्, चामुण्डावचनाच्छिवेन दैत्य-पराजयकरणम्, तत्र त्रिपुरदानवस्य उज्जितत्वादुज्जयिनीति नाम्ना तस्य पुरस्य प्रसिद्धिवर्णनम्, उज्जयिनीमाहात्म्यवर्णनम्.	४५	२
४४	रत्नाभावाद्रत्नोत्पादनार्थं समुद्रमंथनं कृत्वा ततो निर्गतस्य पोयूषस्य ग्रहणार्थं देवा-सुरयोर्विवादे समुत्पन्ने भगवता मोहिनीरूपमास्थायामृतविभागे क्रियमाणे देवपं-क्त्यां कपटेन स्थितस्य राहोः शिरश्छेदकरणम्, तत्र राहुकेतुपीडानिरसनार्थं तीर्थनिर्माणम्, राहुतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्, रत्नकुण्डस्थानमाहात्म्यवर्णनम्, पद्मावतीपुरीनामवृत्तान्तवर्णनम्.	४७	१
४५	कुमुद्वतीपुरीशोभावर्णनम्, कुमुद्वतीप्रभावमाहात्म्यवर्णनं च.	४७	२
४६	महाकालवनवर्णने नन्दनवनवर्णनम्, कामधेनुवर्णनम्, अमरावतीपुरीनामवृत्तान्त-वर्णनम्.	४८	२
४७	विशालाल्यापुरीमाहात्म्यवर्णनम्.	४९	१
४८	निमेषादारभ्य चतुरशीतिकल्पपर्यन्तं कालप्रमाणनियमवर्णनम्.	५०	१
४९	कपालधारिणः शिवस्य वैकुण्ठे भिक्षार्थं गमनम्, भिक्षादानसमये विष्णोरंगुल्यां शिवेन शूलेन प्रहारे कृते विष्णोरंगुलितोऽसृक्प्रवाहनिर्गमनम्, तस्यैव प्रवाहस्य नदीरूपेण परिणतस्य शिमानाम्ना प्रसिद्धिकथनम्, बाणासुरकृष्णयुद्धवर्णनम्, तत्र शिवविष्ण्वोर्युद्धे मिथोऽप्रेषणम्, शैवज्वरवैष्णवज्वरयोर्मध्ये शैवज्वरस्य पराभव-		

अध्यायाः	विषयाः	प०	पृ०
	वर्णनम्, तस्य स्थानस्य ज्वरघ्नीति नाम्ना प्रसिद्धिवर्णनम्, ज्वरघ्नीतीर्थमाहात्म्य- वर्णनम्. .... ५१ ?		
५०	पापनाशिनीतीर्थवर्णनप्रसङ्गेनाधर्मचारिणो दमनस्य राज्ञो मृगयार्थमरण्ये गमनम्, निशि वटवृक्षे घोटकं वद्धा तत्रैव राज्ञो निद्राकरणम्, ततो राजमस्तके सर्पपत- नम्, सर्पदंशनेन पीडितस्याग्रे यमदूतानामागमनम्, ततो यमलोकगतस्य राज्ञो यमयातनासमये वायसभक्षितस्य तच्छरीरमांसस्य शिप्रायां पतनम्, तेन पुण्येन दमनस्य शिवलोके गमनम्, यमयमदूतसंवादे शिप्रामाहात्म्यवर्णनम्. ५२ १		
५१	भिक्षार्थं शिवस्य नागलोके गमनम्, भिक्षालब्ध्यभावात्तत्रस्थैर्विंशतिकुण्डस्थस्य सर्वामृतस्य प्राशनेन भीतैः पन्नगैर्वासुकिस्तवनम्, सर्वपन्नगैः शिप्रां गत्वा शिवस्तवनकरणम्, तेन तुष्टेनेन तत्राऽमृतोद्भवानाम्ना कुण्डस्थापनम्, अमृतो- द्भवामाहात्म्यवर्णनम्. ५३ १		
५२	हिरण्याक्षपीडितैरिन्द्रादिभिर्ब्रह्मलोकं गत्वा ब्रह्मणे सर्ववृत्तान्तकथनम्, ब्रह्मदेवेन देवेभ्यो जयधिजययोः शापकारणकथनम्, हिरण्याक्षहिरण्यकशिप्वोर्जन्मकर्म- कथनम्, हिरण्याक्षवधाय वराहावतारवर्णनम्, वराहाङ्गतः शिप्राया उत्पत्ति- वर्णनम्, शिप्रां नदीशोभावर्णनम्, शिप्रामाहात्म्यवर्णनम्. ५४ १		
५३	महाकालवने सुन्दराख्यतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्, पिशाचमोचनतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्, तत्र देवलद्विजस्य कथावर्णनम्. ५५ २		
५४	नीलगंगामाहात्म्यवर्णनम्. ५७ १		
५५	रेवाजलनिमग्नं भूमिं दृष्ट्वा तदुद्धारार्थमगस्त्येन विन्ध्ये तपश्चरणम्, तत्तपःप्रस- न्नाया विन्ध्यवासिन्या उज्जयिन्यां गमनम्, विन्ध्यवासिनीविमलोदतीर्थमाहा- त्म्यवर्णनम्. ५७ २		
५६	मांघातृक्षेत्ररुद्रसरोमामाहात्म्यवर्णनम्, क्षातासंगमतीर्थवर्णने सूर्यानुसूर्ययोर्विवाहा- नन्तरं यमयमुनयोरुत्पत्तिवर्णनम्, क्षातासंगमतीर्थमाहात्म्यम्. ५८ २		

अध्यायाः	विषयाः	प०	पृ०
५७	गयातीर्थमाहात्म्यवर्णनम्, तत्र गयातीर्थप्रशंसायां तुङ्गुण्डराक्षसपीडितानां सर्वेषां देवानां ब्रह्माग्रे गमनम्, ब्रह्मादिभिर्विष्णुलोके गत्वा विष्णुस्तयनकरणम्, विष्ण्व- नुज्ञया सर्वेषां गयातीर्थं गमनम्. ६० १		
५८	गयातीर्थे संमंत्रकविधानपूर्वकश्राद्धकर्ममाहात्म्यवर्णनम्. ६० २		
५९	गयाक्षेत्रस्थफल्गुनदीमाहात्म्यवर्णनम्, आदिगयातुङ्गगयाविष्णुपदीगयाकोष्ठगदा- धरवेदिकाऽक्षयवटप्रेतमुक्तिकरीशिलाऽच्छोदादितीर्थेषु स्नानदानफलमाहात्म्यम्, तत्र ऋषिपत्नीनारदसंवादे नारदेनर्षिपञ्चमीव्रतमाहात्म्यवर्णनम्. ६२ १		
६०	पुरुषोत्तममाहात्म्यवर्णने लक्ष्मीनारायणसंवादप्रसंगेन भलमासमाहात्म्यवर्णनम्, अधिमासे व्रतनियमादिविविधविधानकथनम्, मलिच्छुचमासे स्नानदानादिमाहा- त्म्यवर्णनम्. ६२ २		
६१	अधिमासे महाकालवनासमाहात्म्यम्, पुरुषोत्तमपूजाक्रममाहात्म्यम्, जटेश्वरम- हेश्वरतीर्थस्नानमाहात्म्यम्, भार्गवरामतीर्थमाहात्म्यम्, कौशिकीनदीमाहात्म्यम्, अधिमासे स्नानदानादिमाहात्म्यवर्णनम्. ६४ १		
६२	गोमतीकुण्डमाहात्म्यम्, काशांमाहात्म्यम्, गोमतीकुण्डे स्नानादिपुण्यफलप्राप्ति- वर्णनम्. ६४ २		
६३	कन्धेश्वरस्वर्गतासंगमवीरेश्वरवामनतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्, तत्र वलिपीडितैर्देवैर्ब्रह्म- लोकं गत्वा सर्ववलिवृत्तनिवेदनम्, ब्रह्मणा विष्णोराराधनार्थमुपायकथनम्, तत्र ब्रह्मदेवेन्द्रादिदेवसंवादप्रसंगेन विष्णुसहस्रनामकथनम्, सहस्रनामफलश्रुतिकथ- नम्, वामनावतारादिकुण्डस्थापनवृत्तान्तमाहात्म्यवर्णनम्. ६५ १		
६४	वीरेश्वरकालभैरवतीर्थवर्णनम्, तत्र भैरवाष्टककथनम्. ७० २		
६५	नागालयतीर्थप्रस्तावे जनमेजयास्तिककथानकम्, त्रवकुण्डनामनिदर्शनपूर्वकमाहा- त्म्यवर्णनम्, रमासरस्तीर्थमाहात्म्यम्. ७१ २		
६६	नृसिंहजन्मकथावर्णनपूर्वकं नृसिंहतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्. ७२ २		

६७	कुटुम्बेश्वरमाहात्म्यवर्णने दक्षमहादेवादितपश्चर्यावर्णनम्.	७२	२
६८	देवप्रयागतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्, आनन्दभैरवतीर्थमाहात्म्यम्, अखण्डेश्वरतीर्थवर्णने ब्रह्मदत्तस्य महापापिनोऽपि तत्र मरणाद्ब्रह्मलोकप्राप्तिवर्णनम्, नारदब्रह्मसंवाद- प्रसंगेनाखंडसरस्तीर्थमाहात्म्यवर्णनम्.	७३	२
६९	कर्कराजतीर्थमाहात्म्यम्, विधून्नाचिस्तीर्थवर्णनम्, चातुर्मास्यफलवर्णनम्.	७४	१
७०	विन्दुसरोरम्यसरस्तीर्थमाहात्म्यम्, तीर्थसंख्यापरिगणनपूर्वकं क्रमेण नमनिर्देशकर- णम्, देवयात्रांतर्गृहीसर्वतीर्थयात्रानुक्रमणिकादिकथनम्.	७५	१
७१	अवन्तीक्षेत्रमाहात्म्यफलश्रुतिवर्णनम्, ग्रन्थोपसंहारवर्णनम्.	७७	१

इत्यावन्त्यखण्डे प्रथममवन्तीक्षेत्रमाहात्म्यम् ॥ (५-१) ॥

अथावन्त्यखण्डे द्वितीयमवन्तीस्थचतुरशीतिलिंगमाहात्म्यम् ॥ (५-२) ॥

१	अथ चतुरशीतिलिंगमाहात्म्यप्रस्ताव उमामहेश्वरसंवादादरम्भः, तत्र प्रथममगस्त्येश्व- रलिंगमाहात्म्यवर्णनम्, तत्प्रसंगेन पूर्वतिहासवर्णनम्, तत्र देवानां सुखप्राप्त्यर्थं कुम्भयोनिना दैत्यान्हत्वा पश्चात्तापेन इत्यादोषभीतेनेश्वराराधनां कृत्वा शिवानुज्ञा- या स्वनाम्ना शिवलिंगस्थापनम्, तस्यागस्त्येश्वरलिंगस्य माहात्म्यवर्णनम्.	७९	२
२	अथ गुहेश्वरलिंगमाहात्म्यवर्णनम्, तत्र मंकणकक्षाधिणा तपस्तप्त्वा कस्मिंश्चित्समये कराच्छाकरसन्निर्गमनेनाश्चर्यं प्राप्य नर्तनकरणम्, तेन सर्वेषां स्थावरजंगमानां संजातं नृत्यं दृष्ट्वा देवानां शिवलोके गमनम्, शिवेन तस्य मंकणकस्य शंकानिरास- करणम्, शिवाज्ञया महाकालवने लिंगस्थापनम्, मंकणकर्पेर्मुक्तिप्राप्तिवर्णनम्, गुहेश्वरमाहात्म्यवर्णनम्.	८०	२
३	अथ दुंदेश्वरमाहात्म्यवर्णनम्, तत्र दुंदनामकशैवगणस्येन्द्रसभायां गमनम्, तत्र नृत्यमानां रंभां दृष्ट्वा काममोहितस्य दुंदस्येन्द्रेण शापप्रकरणम्, ततो मानुष्यं		

	प्राप्य दुंदेन महाकालवने शिवमाराध्य स्वनाम्ना लिंगस्थापनम्, दुंदेश्वरतीर्थलिं- गमाहात्म्यवर्णनम्.	८१	२
४	अथ डमरुकेश्वरमाहात्म्यवर्णनम्, तत्र रुरुपुत्रेण वज्रदैत्येन सह युद्धे पराजयं प्राप्तानां सेन्द्रादिदेवानां ब्रह्मलोके गमनम्, ब्रह्मणः शरीरतो निर्गतायाः सक- न्यकायाः कृत्याया वज्रेण समं युद्धवर्णनम्, वज्रकृतकृत्यापराभववर्णनम्, कृत्यादिभिरीश्वराराधनाकरणम्, ईश्वरवज्रयोर्युद्धवर्णनम्, ईश्वरप्रेरितडमरुणा वज्रनाशकरणम्, ततस्तत्र डमरुकेश्वरेतिलिंगस्थापनम्, डमरुकेश्वरलिंगमाहा- त्म्यवर्णनम्.	८२	१
५	अथानादिकल्पेश्वरलिंगमाहात्म्यवर्णनम्.	८३	१
६	अथ स्वर्णजालेश्वरमाहात्म्यवर्णनम्, तत्र पार्वत्या सह क्रीडतः शंकरस्य वीर्य- प्राशनेन वह्निना तद्वाहशमनार्थं गंगायामवलोकनकरणम्, ततो वह्नेः काञ्चनना- मकप्रथमापत्यस्य दर्शनेन सर्वत्र वादप्रचलनम्, तमनर्थं दृष्ट्वा वह्निना शंकराय काञ्चनपुत्रस्य समर्पणम्, शंकराज्ञया काञ्चनस्य महाकालवने गमनम्, काञ्चनेन तपस्तप्त्वा ईश्वरवचनात्स्वनाम्ना लिंगस्थापनम्, स्वर्णजालेश्वरलिंग- माहात्म्यवर्णनम्.	८४	१
७	अथ त्रिविष्टपेश्वरलिंगमाहात्म्यवर्णनम्, तत्र नारदवचनान्महाकालवने त्रिविष्टपैलिं- गस्थापनम्, त्रिविष्टपेश्वरलिंगमाहात्म्यवर्णनम्.	८५	१
८	अथ कपालेश्वरलिंगमाहात्म्यवर्णनम्, तत्र महाकालवने पैतामहयज्ञे हस्ते कपालं धृत्वा शंकरस्यागमनम्, शंकरस्य कुचेलवेषं दृष्ट्वा ब्राह्मणैरपमानकरणम्, ततः शिवेन तत्र यज्ञमण्डपे कपालं निधाय गमनम्, तदसहमानैर्ब्राह्मणैर्मण्डपाद्भिः कपालप्रक्षेपणम्, ततः सहस्रावधिककपालानां दर्शनम्, तदद्भुतं दृष्ट्वा सविस्मयै- र्ब्राह्मणैः शिवस्तवनकरणम्, कपालेश्वरनाम्ना लिंगस्थापनम्, कपालेश्वर- लिंगदर्शनेन ब्रह्महत्यादिमहापातकविनाशकमाहात्म्यवर्णनम्.	८६	१

प० पृ०

विषयाः

अध्यायाः

९ अथ स्वर्गद्वारलिंगमाहात्म्यवर्णनम्, तत्र दक्षयज्ञे दक्षकृतेनापमानेन संकुदस्य शिव-
स्याज्ञया वीरभद्रादिशैवगणानां विष्ण्वादिदेवैः सह युद्धवर्णनम्, तत्र विष्ण्वादि-
देवानां पराभवः, शैवगणैः स्वर्गद्वारनिर्वन्धनकरणम्, देवैः स्वर्गप्रवेशाभावं
समवलोक्य विष्ण्वाज्ञया शिवाराधनार्थं महाकालवने गमनम्, तत्र स्वर्गद्वारनामक-
लिंगस्थापनम्, स्वर्गद्वारलिंगमाहात्म्यवर्णनम्. ... ८७ १

१० अथ कर्कोटकेश्वरलिंगमाहात्म्यवर्णनम्, तत्र मातृदत्तशापविनाशार्थं कर्कोटक-
नागेन महाकालवने तपश्चरणम्, तत्तपःप्रसन्नेन शिवेन तस्मै वरप्रदानम्,
शिवलिंगस्य स्वनाम्ना स्थापनम्, कर्कोटकेश्वरलिंगमाहात्म्यवर्णनम्. ८८ १

११ अथ सिद्धेश्वरलिंगमाहात्म्यवर्णनम्, तत्र सिद्धिप्राप्त्यर्थं देवदारुवने तपः कुर्वाणै-
र्विप्रैराकाशवाणीश्रवणान्महाकालवने गमनम्, तत्र तपस्तप्त्वा सिद्धिप्राप्तिदलिंग-
स्थापनम्, सिद्धेश्वरलिंगमाहात्म्यवर्णनम्. ... ८८ २

१२ अथ लोकपालेश्वरलिंगमाहात्म्यवर्णनम्, तत्र हिरण्यकशिपोः सकाशात्सञ्जातपरा-
भवलोकपालैर्विष्ण्वाज्ञया तपश्चरणाय महाकालवने गमनम्, तपःप्रभावेन दैत्या-
ञ्जित्वा स्वस्वस्थानं प्रति गमनम्, लोकपालेतिनाम्ना महाकालवने लिंगस्थापनम्,
लोकपालेश्वरलिंगमाहात्म्यवर्णनम्. ... ८९ १

१३ अथ कामेश्वरमाहात्म्यवर्णनम्, तत्र ब्रह्मणा सृष्टिनिर्माणार्थं काममुत्पाद्य तस्य
द्वादशस्थानानि दत्त्वा शिवोपरि कामोद्दीपनार्थं प्रेषणम्, शिवेन स्वतपसो
विन्नकारिणः कन्दर्पस्य भस्मकरणम्, पतिनाशं ज्ञात्वा रत्या शोककरणम्,
ततः शिवाज्ञया अनङ्गीभूतस्य कामस्य महाकालवने गमनम्, तत्र तपस्तप्त्वा लिंग-
स्थापनम्, कामेश्वरलिंगमाहात्म्यवर्णनम्. ८९ २

१४ अथ कुटुम्बकेश्वरलिंगमाहात्म्यवर्णनम्, तत्र क्षीराब्धिमन्थनसमये निर्गतं कालकूटं
पीत्वा तदुत्थं दाहमसहमानेन शंकरेण शिप्रायै तस्य कालकूटस्य प्रदानम्,
तद्गृहीत्वा शिप्राया महाकालवने गमनम्, शिप्राया कामेश्वरलिंगसमीपस्थलिंगोपरि

अध्यायाः

विषयाः

प० पृ०

तस्य कालकूटविपस्य निक्षेपणम्, कालकूटविषलेपनाच्च दर्शनार्थमागतानां विप्राणां मरणप्राप्तिवर्णनम्, शिवेन तत्रागत्य विप्राणां पुनरुज्जीवनकरणम्, शिवेन तल्लिंगस्य कुटुम्बकेश्वरेति नामकरणम्, कुटुम्बकेश्वरलिंगमाहात्म्यवर्णनम्. ... ९१ १

१५ अथेन्द्रद्युम्नेश्वरलिंगमाहात्म्यवर्णनम्, तत्र पुण्यभ्रंशादिन्द्रद्युम्नस्य स्वर्गतः पतनम्, पश्चात्तापेनाक्षयां कीर्तिं सम्पादयितुं हिमवन्नगे मार्कण्डेयदर्शिनं गृहीत्वा तदाज्ञया महाकालवने गत्वा शिवलिंगार्चनकरणम्, तेनाक्षयां कीर्तिं लब्ध्वा स्वनाम्ना लिंगस्थापनम्, इन्द्रद्युम्नेश्वरलिंगमाहात्म्यवर्णनम्. ... ९१ २

१६ अथेशानेश्वरलिंगमाहात्म्यवर्णनम्, तत्र मुंढपुत्रेण तुहुण्डेन जितेदेवैः शिवाज्ञया महाकालवने गत्वा शिवलिंगार्चनकरणम्, ईश्वरेण प्रसन्नेन स्वनाम्ना तस्य लिंगस्येशानेश्वरेति नामकरणम्, ईशानेश्वरस्य देवैः स्तोत्रकरणम्, ईशानेश्वरलिंगमाहात्म्यवर्णनम्. ... ९२ २

१७ अथाप्सरसेश्वरलिंगमाहात्म्यवर्णनम्, तत्र शक्रसभायां नृत्यनामाया रंभायास्तालादिभिर्विकलत्वं प्राप्तं नृत्यं दृष्ट्वा शक्रेण क्रुधा रंभायै शापदानम्, तया शापनिवृत्त्यर्थं नारदवचनात्स्वनाम्ना महाकालवने लिंगं संस्थाप्य नित्यपूजनेन शिवं सन्तोष्य तस्माद्वरं लब्ध्वा स्वर्लोकं प्रति गमनम्, अप्सरसेश्वरलिंगमाहात्म्यवर्णनम्. ... ९३ १

१८ अथ कलकलेश्वरलिंगमाहात्म्यवर्णनम्, तत्रोभामहेश्वरविवादप्रसंगे त्रिभुवने कम्पिते सति तत्र सर्वतः समुत्पन्नेन कलकलेतिशब्देन लिंगप्रादुर्भावोऽतस्तस्य लिंगस्य कलकलेतिनामकरणम्, कलकलेश्वरलिंगमाहात्म्यवर्णनम्. ... ९३ २

१९ अथ नागचण्डेश्वरलिंगमाहात्म्यवर्णनम्, तत्र नागचण्डेन स्थापितस्य लिंगस्य दर्शनार्थं देवानामागमनम्, तल्लिंगसंपूजने निर्मात्यलंघनादिदोषे प्राप्ते तस्य नागचण्डेश्वरलिंगस्य समीपे लिङ्गस्थापनम्, तेन देवानां निर्मात्यलंघनादिदोषाभिघृतिः, नागचण्डेश्वरलिंगमाहात्म्यवर्णनम्.... ९४ २

- २० अथ प्रतीहारेश्वरलिङ्गमाहात्म्यवर्णनम्, तत्र रममाणयोरुमाहेश्वरयोर्द्वारि स्थितेन प्रतिहारेण नन्दिनाऽज्ञातेन वह्निनाऽन्तःपुरे प्रवेशकरणम्, तेन रुष्टेन शिवेन नन्दिने शापप्रदानम्, तेन शापेन नन्दिना पृथिव्यां महाकालवने गत्वा प्रतिहारेऽश्वरेति नाम्ना शिवलिङ्गस्थापनम्, तत्प्रसादेन नन्दिनः पुनः शिवलोकं प्रति गमनम्, प्रतिहारेऽश्वरलिङ्गमाहात्म्यवर्णनम्. ... १५ १
- २१ अथ कुक्कुटेऽश्वरलिङ्गमाहात्म्यवर्णनम्, तत्र कौशिकाख्यस्य भूपस्य प्रागजन्मनि नित्यं कुक्कुटभक्षणात्ताम्रचूडदत्तशापेन प्रतिनिशि कुक्कुटत्वप्राप्तिः, तच्छापनाशार्थं महाकालवने पक्षियोनिविमोचनाख्यलिङ्गपूजनम्, तेन तस्य कुक्कुटत्वप्राप्तिनिवृत्तिः, कुक्कुटेऽश्वरलिङ्गस्थापनम्, कुक्कुटेऽश्वरलिङ्गमाहात्म्यवर्णनम्. १५ २
- २२ अथ कर्कटेश्वरलिङ्गमाहात्म्यवर्णनम्, तत्र धर्ममूर्त्याख्यनृपतिवसिष्ठसंवादप्रसंगेनैश्वर्यप्राप्तिकारणं जिज्ञासमानेन तेन पृष्टेन वसिष्ठेन 'तव प्रागजन्मनि कृतेन पातकेन कर्कटत्वप्राप्तौ केनचिद्वायसेन कर्कटशरीरं धृत्वा शिवाग्रे पातितं ततोऽन्तकाले शिवदर्शनप्रभावेनैतस्मिन् जन्मन्यैश्वर्यप्राप्तिः' इति वृत्तान्तकथनम्, कर्कटेश्वरलिङ्गमाहात्म्यवर्णनम्. ... १७ १
- २३ अथ मेघनादेश्वरलिङ्गमाहात्म्यवर्णनम्, तत्र मदांधाख्येन राज्ञा दौर्जन्याद्यज्ञक्रियाणामकरणेन भूतले वृष्ट्यभावाद्देवानां ब्रह्मलोके गमनम्, ततो ब्रह्माज्ञया देवानां महाकालवने गमनम्, तत्र देवैर्मेषप्रतिष्ठापितलिङ्गस्तवनम्, तस्य लिङ्गस्य पूजनेन वृष्टिप्राप्तिवर्णनम्, अतस्तस्य मेघस्थापितस्य लिङ्गस्य मेघनादेश्वरेतिनामकरणम्, मेघनादेश्वरलिङ्गमाहात्म्यवर्णनम्. ... १७ २
- २४ अथ महालेश्वरलिङ्गमाहात्म्यवर्णनम्. ... १८ २
- २५ अथ मुक्तीश्वरलिङ्गमाहात्म्यवर्णनम्, तत्र महाकालसमीपस्थे मुक्तिलिङ्गे त्रयोदशवर्षपर्यंतं नारायणं ध्यायतो मुक्तिनामकविप्रस्याग्रेऽकस्मात्कस्यचिद्ब्रथाधस्यागमनम्, विप्रदर्शनेन लिङ्गदर्शनेन च व्याधस्य दौर्जन्यं गत्वा सौष्ठवप्राप्तिवर्णनम्, व्याधेन

- जले स्थित्वा तपश्चरणम्, अष्टाक्षरमंत्रजपेन तस्य मुक्तिः, तत्स्थाने प्राप्तस्य कस्यचिद्ब्रथाधस्यापि तन्मंत्रश्रवणेन मोक्षवर्णनम्, व्याधेन पूर्वजन्मकथानककथनपूर्वकमात्मनः शापकारणकथनम्, तयोर्व्याध-मुक्तिद्विजयोर्महाकालवने गमनम्, तत्र लिङ्गस्थापनम्, मुक्तीश्वरलिङ्गमाहात्म्यवर्णनम्. ... १९ १
- २६ अथ सोमेश्वरलिङ्गमाहात्म्यवर्णनम्, तत्र रोहिणीं विनाऽन्यासु चन्द्रस्याप्रीतिं दृष्ट्वा क्रोधेन दक्षेण दत्तस्य शापस्य निवृत्त्यर्थं सोमस्य सत्यलोके गमनम्, तेन ब्रह्मणा सह वैकुण्ठं गत्वा विष्णोःस्तवकरणम्, विष्णवाज्ञया सोमस्य महाकालवने गमनम्, तत्र लिङ्गस्थापनम्, तेन सोमस्य यक्षमरोगशान्तिवर्णनम्, सोमेश्वरलिङ्गमाहात्म्यवर्णनम्. ... १०० २
- २७ अथानरकेश्वरलिङ्गमाहात्म्यवर्णनम्, तत्र नरकयातनाक्रमवर्णनपुरःसरं निमिना पुण्यबाहुल्येऽपि किञ्चित्पापेन यमलोकगमनम्, पुनरनरकेश्वरदर्शनेन सर्वपापक्षये जाते विमानमारुहोन्द्रलोके गमनम्, यमयातनोपभोगकारिणां प्राणिनां दुःखेन दुःखितस्य निमेषमकृतं सान्त्वनम्, अनरकेश्वरलिङ्गमाहात्म्यवर्णनम्. ... १०२ १
- २८ अथ जटेश्वरमाहात्म्यवर्णनम्, तत्र वीरधन्वनो राज्ञः कथाकथनपूर्वकं जटेश्वरमाहात्म्यवर्णनम्, जटेश्वरलिङ्गस्थापनादिवर्णनम्. ... १०४ १
- २९ अथ रामेश्वरलिङ्गमाहात्म्यवर्णनम्, तत्रैकविंशतिवारान्निःक्षत्रियां पृथिवीं कृत्वा शत्रुहत्यादोषनिवर्णार्थं नानातीर्थक्षेत्राणि भ्रान्त्वा दोषाभावमदृष्ट्वा नारदोपदेशाज्ज्ञामदग्ने रामस्य महाकालवने जटेश्वरसमीपे गमनम्, तत्र तपस्तप्त्वा दोषांशं दृष्ट्वा स्वनाम्ना लिङ्गस्थापनम्, रामेश्वरलिङ्गमाहात्म्यवर्णनम्. ... १०५ २
- ३० अथ च्यवनेश्वरलिङ्गमाहात्म्यवर्णनम्, तत्र च्यवननामकर्षिणा शर्यातिराजकन्यां वृत्वा ततो महाकालवने तपस्तप्त्वा स्वनाम्ना लिङ्गस्थापनम्, च्यवनेश्वरलिङ्गमाहात्म्यवर्णनम्. ... १०६ २

- ३१ अथ खण्डेश्वरलिंगमाहात्म्यवर्णनम्, तत्र प्रियव्रतपुत्रस्य भद्राश्वराजस्य कुंभयोनि-
वचनान्महाकालवने गमनम्, तत्र खण्डितव्रतपूर्णतायै लिंगस्थापनम्, खण्डेश्व-
रलिंगमाहात्म्यवर्णनम्. ... १०८ १
- ३२ अथ पत्तनेश्वरलिंगमाहात्म्यवर्णनम्. ... १०८ २
- ३३ अथानन्देश्वरलिंगमाहात्म्यवर्णनम्, तत्रानमित्रसुतेनानन्देन केनचित्कारणेन महा-
कालवने गत्वा स्वनाम्ना लिंगस्थापनम्, आनन्देश्वरलिंगमाहात्म्यवर्णनम्. ... १०९ २
- ३४ अथ कंथडेश्वरलिंगमाहात्म्यवर्णनम्, तत्र पाण्डवनामकब्राह्मणस्य कन्थानिमित्तकं
तपस्तप्त्वा कन्थानाम्ना लिंगस्थापनम्, कन्थडेश्वरलिंगमाहात्म्यवर्णनम्. ... ११० १
- ३५ अथेन्द्रेश्वरलिंगमाहात्म्यवर्णनम्, तत्र ब्रह्मपुत्रस्य कुशध्वजस्य स्वर्गतः पातनात्कुण्डेन
ब्रह्मणा स्वजटामुत्पाद्य भूमौ पातनाद्ब्रह्मासुरोत्पत्तिस्ततो वृत्रासुरेन्द्रयोर्युद्धे इन्द्रस्य
पराभवः, वृत्रं जेतुं बृहस्पतेराज्ञया शक्रस्य महाकालवने गमनम्, तपःप्रभावेन
वृत्रासुरं हत्वा तद्धत्यादोपनिवृत्तये तत्र लिंगस्थापनम्, इन्द्रेश्वरमाहात्म्यवर्णनम्. १११ १
- ३६ अथ मार्कण्डेयेश्वरमाहात्म्यवर्णनम्, तत्र मार्कण्डेयजन्मकथावर्णनपूर्वकं महाकाल-
वने मार्कण्डेयेन स्वनाम्ना लिंगस्थापनम्, मार्कण्डेयेश्वरलिंगमाहात्म्यवर्णनम्. ... ११२ १
- ३७ अथ शिवेश्वरलिंगमाहात्म्यवर्णनम्, तत्र रिपुञ्जयकथानकवर्णनम्, शिवेश्वरमा-
हात्म्यवर्णनम्. ... ११३ १
- ३८ अथ कुसुमेश्वरलिंगमाहात्म्यवर्णनम्, तत्र कुसुमक्रीडाविहारत्वात्कुसुमेश्वरेतिनामकर-
णम्, कुसुमेश्वरलिंगमाहात्म्यवर्णनम्. ... ११४ १
- ३९ अथाक्रूरेश्वरलिंगमाहात्म्यवर्णनम्, तत्र शृंगिरितिना निजकूरबुद्धिविनाशाय महा-
कालवने लिंगं स्थापयित्वा तस्य पूजाकरणम्, तेन तस्य क्रूरभावनिवृत्तिः, तस्य
लिंगस्याक्रूरेश्वरनाम्ना प्रसिद्धिः, अक्रूरेश्वरलिंगमाहात्म्यवर्णनम्. ... ११५ १
- ४० अथ कुण्डेश्वरलिंगमाहात्म्यवर्णनम्, तत्र शिवपार्वत्योर्वृषारूढयोर्मर्गे केनचिन्नि-
मित्तेन शिवान्तर्धानं दृष्ट्वा पार्वत्या शिवदर्शनोत्सुक्याऽन्तर्विघ्नकारिणं कुण्डनाम-

- कगणं प्रति शापदानम्, तेन कुण्डेन शापनिवृत्त्यर्थं महाकालवने स्वनाम्ना लिंग-
स्थापनम्, कुण्डेश्वरलिंगमाहात्म्यवर्णनम्. ... ११६ १
- ४१ अथ लुम्पेश्वरलिंगमाहात्म्यवर्णनम्, तत्र सामगब्राह्मणवधात्तत्पुत्रदत्तशापेन कुष्ठितं
ब्राह्मेण लुम्पराजेन नारदोपदेशान्महाकालवने गमनम्, तत्र कुष्ठनाशनाय लिंग-
स्थापनम्, सैकतेश्वरापरनाम्नो लुम्पेश्वरस्य लिंगस्य माहात्म्यवर्णनम्. ... ११७ १
- ४२ अथ गङ्गेश्वरलिंगमाहात्म्यवर्णनम्, तत्र शिवजटाजूटतो भूम्यां गङ्गाप्रपातेन शिप्रा-
तटे गङ्गेश्वरेतिनाम्ना मगीरथस्थापितलिंगमाहात्म्यम्, गङ्गेश्वरपूजनादिविधिसा-
हात्म्यवर्णनम्. ... ११७ २
- ४३ अथांगारकेश्वरलिंगमाहात्म्यवर्णनम्, तत्र शिवगात्रादंगारकपुत्रोत्पत्तिवर्णनम्, अ-
ङ्गारकेश्वरमाहात्म्यवर्णनम्. ... ११८ २
- ४४ अथोत्तेश्वरलिंगमाहात्म्यवर्णनम्, तत्र नवग्रहणीडितानामिन्द्रादीनां शिवादेशाच्छि-
प्रायां गमनम्, उत्तरमेघकृतं शिवलिंगस्थापनम्, उत्तेश्वरलिंगमाहात्म्यवर्णनम्. ११९ २
- ४५ अथ त्रिलोचनेश्वरलिंगमाहात्म्यवर्णनम्. ... १२१ १
- ४६ अथ वीरेश्वरलिंगमाहात्म्यवर्णनम्. १२४ १
- ४७ अथ तूपुरेश्वरलिंगमाहात्म्यवर्णनम्. १२७ २
- ४८ अथामयेश्वरलिंगमाहात्म्यवर्णनम्. १२८ २
- ४९ अथ पृथुकेश्वरलिंगमाहात्म्यवर्णनम्. १२९ १
- ५० अथ स्थावरेश्वरलिंगमाहात्म्यवर्णनम्. ... १३० १
- ५१ अथ शूलेश्वरलिंगमाहात्म्यवर्णनम्, तत्र देव्याऽधकासुरस्य शूलेन नाशः विधाय
शूलनाम्ना लिंगस्थापनम्, शूलेश्वरलिंगमाहात्म्यवर्णनम्. ... १३१ १
- ५२ अथोकारेश्वरलिंगमाहात्म्यवर्णनम्, तत्र शिववक्त्राभिर्गतेनोकारेण शिववक्त्राख्यात्स्या-
पितस्योकारेश्वरलिंगस्य माहात्म्यवर्णनम्. १३२ १

- ५३ अथ विश्वेश्वरलिङ्गमाहात्म्यवर्णनम्, तत्र विदूरथस्य राज्ञो ब्रह्मवधजनितदोषेण दुष्ट-
द्रादशजन्मानि गृहीत्वा त्रयोदशे चण्डालत्वं प्राप्य शिवसन्निधौ मृतत्वाद्विश्वेश-
नाम्ना पुनः राजकुले समुत्पत्तिवर्णनम्, पूर्वजन्मानि संस्मृत्य महाकालवने तेन
लिङ्गस्थापनम्, विश्वेश्वरलिङ्गमाहात्म्यवर्णनम्. १३२ २
- ५४ अथ कंठेश्वरलिङ्गमाहात्म्यवर्णनम्, तत्र कस्यचिच्छत्रुभिः पराजितस्य राज्ञो वसि-
ष्ठाश्रमे गमनम्, तस्य वचनान्महाकालवने गत्वा राज्ञा लिङ्गस्थापनपूर्वकं पूजा-
करणम्, तेन निष्कण्टकराज्यप्राप्तिरतः कंठेश्वरनाम्ना तस्य लिङ्गस्य प्रसिद्धिः,
कंठेश्वरलिङ्गमाहात्म्यवर्णनम्. १३३ २
- ५५ अथ सिंहेश्वरलिङ्गमाहात्म्यवर्णनम्, तत्र शिवप्राप्त्यर्थं गौर्या तपसि क्रियमाणे ब्रह्मण
आगमनम्, ब्रह्मवचनात्क्रुद्धाया देव्या मुखतः सिंहस्योत्पत्तिस्तत्पोषार्थं देव्याः
स्तनाभ्यां दुग्धस्राववर्णनम्, पार्वत्याज्ञया सिंहस्य महाकालवने गमनम्, तस्य
गौरीवाहनत्वप्राप्तिवर्णनम्, तेन सिंहेन स्वनाम्ना लिङ्गस्थापनम्, सिंहेश्वरलिङ्ग-
माहात्म्यवर्णनम्. १३५ १
- ५६ अथ रेवंतेश्वरलिङ्गमाहात्म्यवर्णनम्, तत्र सूर्यपुत्रेण रेवंतेन देवाञ्जित्वा कैलासे गमनम्,
शिववचनेन महाकालवनमागत्य तत्र स्वनाम्ना शिवलिङ्गस्थापनम्, रेवंतेश्वरलिङ्ग-
माहात्म्यवर्णनम्. १३५ २
- ५७ अथ घण्टेश्वरलिङ्गमाहात्म्यवर्णनम्, तत्र शैवगणेन घंटेन शिवं त्यक्त्वा स्वगायन-
कौशलं दर्शयितुं ब्रह्मलोके गमनम्, नारदेन तत्र गतं तं दृष्ट्वा शिवाय कथनम्,
तेन रुष्टेन शिवेन घंटाख्यगणाय शापदानम्, तच्छापनिवृत्त्यै नारदादेशान्महा-
कालवनं गत्वा शिवलिङ्गस्थापनम्, घण्टेश्वरलिङ्गमाहात्म्यवर्णनम्. १३६ २
- ५८ अथ प्रयागेश्वरलिङ्गमाहात्म्यवर्णनम्, तत्र प्रियव्रतनारदसंवादे नारदस्य सावित्र्या
दर्शनम्, सावित्रीदर्शनेन नारदस्य वेदनाशः, तद्दृष्ट्वाऽऽश्चर्येण पृथ्वा सावित्र्या
सर्ववृत्तकथनम्, सावित्रीवचनान्नारदस्य प्रयागगमने निष्ठाप्रापणम्, प्रियव्रतेन

- समं नारदस्यावन्तीस्थप्रयागे गमनम्, तत्र गत्वा लिङ्गस्य स्थापनं पूजनं च,
प्रयागेश्वरलिङ्गमाहात्म्यवर्णनम्. १३७ २
- ५९ अथ सिद्धेश्वरलिङ्गमाहात्म्यवर्णनम्, तत्राश्वशिरसो राज्ञो जैगीषव्यकपिलमहामुन्यो-
र्दर्शनम्, ताभ्यां दर्शितया मायया भगवत्स्वरूपं दृष्ट्वा आश्चर्येण शरणगमनम्,
तयोराज्ञया तेन राज्ञा महाकालवने गत्वा सिद्धिप्राप्त्यर्थं लिङ्गपूजनम्, सिद्धेश्वर-
लिङ्गमाहात्म्यवर्णनम्. १३८ २
- ६० अथ मतंगेश्वरलिङ्गमाहात्म्यवर्णनम्, तत्र सुगतिविप्रपुत्रेण मतंगेन लिङ्गस्य स्थापनं
पूजनं च, मतंगेश्वरलिङ्गमाहात्म्यवर्णनम्. १३९ २
- ६१ अथ सौभाग्येश्वरलिङ्गमाहात्म्यवर्णनम्, तत्राश्ववाहननृपभार्यया सुमत्या पति-
वियोगादतिदुःखितया निजपतिप्राप्त्यर्थमृष्यादेशालिङ्गपूजनम्, तत्प्रसादात्तस्याः
पत्युरागमनेन सौभाग्यप्राप्तिः, सौभाग्येश्वरलिङ्गमाहात्म्यवर्णनम्. १४० २
- ६२ अथ रूपेश्वरलिङ्गमाहात्म्यवर्णनम्, तत्र पद्मराजस्य कण्वाश्रमे गमनम्, तत्र तेन
कण्वमदृष्ट्वा तत्कन्याया दर्शनम्, काममोहितेन तेन तया सह व्यभिचरणम्,
तत्कण्वेन ज्ञानचक्षुषा दृष्ट्वा तयोः कुरूपभवनरूपशापप्रदानम्, ततः कण्वा-
ज्ञया तयोर्महाकालवने गमनम्, तत्र लिङ्गपूजनेन सुस्वरूपप्राप्तिवर्णनम्, रूपेश्वर-
लिङ्गमाहात्म्यवर्णनम्. १४२ १
- ६३ अथ धनुःसाहस्रेश्वरलिङ्गमाहात्म्यवर्णनम्, तत्र विदूरथराजस्य कन्यायाः कुसुम-
दैत्येन हरणम्, ततो विदूरथपुत्राभ्यां साकं तस्य दैत्यस्य युद्धम्, तत्र राज्ञां
विदूरथेन स्वपुत्रयोः पराभवं बन्धनत्वप्राप्तिं च ज्ञात्वा तत्पराजयार्थमृष्यनुज्ञया
महाकालवनं गत्वा लिङ्गपूजनम्, तेन पूजनप्रभावेण तस्य धनुःसहस्र-
तुल्यधनुष्यप्राप्तिः, तेन धनुःसहायेन दैत्यस्य पराभवः, तस्य राज्ञः
पुत्रकन्यादिसहितस्य सुखप्राप्तिपूर्वकमन्ते मोक्षप्राप्तिवर्णनम्, धनुःसाहस्रेश्वरलिङ्ग-
माहात्म्यवर्णनम्. १४३ १

- ६४ अथ पशुपतीश्वरलिङ्गमाहात्म्यवर्णनम्, तत्र पशुपालराजेन लिङ्गस्य स्थापनम्, तस्य पूजनं च, पशुपतीश्वरलिङ्गस्य माहात्म्यवर्णनम्. १४४ १
- ६५ अथ ब्रह्मेश्वरलिङ्गमाहात्म्यवर्णनम्, तत्र पुलोमदैत्येन स्वसैन्येन सह विष्णुं जेतुं क्षीराब्धौ गमनम्, तद्दृष्ट्वा ब्रह्मणो दैत्यजयार्थं महाकालवने गमनम्, तत्र तप-
स्तप्त्वा प्रसन्नेन शिवेन दैत्यपराजयकरणवर्णनम्, ब्रह्मणा स्वनाम्ना लिङ्गस्थापनम्,
ब्रह्मेश्वरलिङ्गस्य माहात्म्यवर्णनम्..... १४५ १
- ६६ अथ जल्पेश्वरलिङ्गमाहात्म्यवर्णनम्, तत्र जल्पनामकेन राज्ञा पञ्चपुत्रान् राज्ञे
संस्थाप्य वने गमनम्, ततः परस्परबन्धुविरोधेन मृतान् पञ्चपुत्राञ्ज्ञात्वा तद्वियोगेन
दुःखितस्य जल्पस्य राज्ञो वसिष्ठाज्ञया महाकालवने गमनम्, तत्र स्वनाम्ना लिङ्ग-
स्थापनम्, जल्पेश्वरलिङ्गमाहात्म्यवर्णनम्. १४६ १
- ६७ अथ केदारेश्वरलिङ्गमाहात्म्यवर्णनम्, तत्र हिमपीडितानां सत्रह्रकानां देवानां कैलासे
गमनम्, तत्र शिवं ध्यात्वा तद्देशात्केदारेऽवरे गमनम्, तत्पुण्यप्रभावेन हिम-
पीडानिवृत्तिवर्णनम्, केदारेश्वरलिङ्गमाहात्म्यवर्णनम्. १४७ १
- ६८ अथ पिशाचेश्वरलिङ्गमाहात्म्यवर्णनम्, सोमनामकस्य शूद्रस्य दुराचारत्वात्पिशाच-
त्वप्राप्तिवर्णनम्, तत्र पिशाचस्य शाकटायनस्य ब्राह्मणस्य च संवादवर्णनम्,
शाकटायनवचनात्पिशाचत्वतो मुक्तिहेतोर्महाकालवने गमनम्, तत्र लिङ्गं संपूज्य
तस्य पिशाचस्य मोक्षप्राप्तिः, पिशाचेश्वरलिङ्गमाहात्म्यवर्णनम्. १४८ २
- ६९ अथ सङ्गमेश्वरलिङ्गमाहात्म्यवर्णनम्, तत्र पत्नीवचनात्सुबाहुना प्रारजन्मकथानक-
कथनम्, ततः सङ्गमेश्वरकृपया राज्यमुपभुज्यान्ते मोक्षप्राप्तिवर्णनम्, संगमेश्वर-
लिङ्गमाहात्म्यवर्णनम्. १४९ २
- ७० अथ दुर्धर्षेश्वरलिङ्गमाहात्म्यवर्णनम्, दुर्धर्षनाम्नो राज्ञो मृगयायै वने गमनम्, तत्र
कल्पाख्यस्यर्षेः कन्यां दृष्ट्वा तया मोहितेन तत्र वासकरणम्, राज्यस्य नाशे तत्प्रा-

- प्त्यै महाकालवने शिवपूजनेन तस्य राज्यप्राप्तिः सर्वसुखोपभोगानन्तरमन्ते मोक्ष-
प्राप्तिश्च, दुर्धर्षेश्वरलिङ्गमाहात्म्यवर्णनम्. १५१ १
- ७१ अथ प्रयागेश्वरलिङ्गमाहात्म्यवर्णनम्, तत्र शंतनुना वृताया गंगाया अष्टपुत्रप्राप्तिव-
र्णनम्, गंगाया मनुष्ययोनिवो मुक्तिप्राप्त्यर्थं नारदवचनात्प्रयागेश्वरे गमनम्,
लिङ्गपूजनेन पापान्निवृत्तिः, प्रयागेश्वरलिङ्गमाहात्म्यवर्णनम्. १५२ २
- ७२ अथ चन्द्रादित्येश्वरमाहात्म्यवर्णनम्, तत्र शंभवेण पराभूतान् देवान् दृष्ट्वा चन्द्रसूर्य-
योर्वैकुण्ठे गमनम्, विष्णवाज्ञया तयोर्महाकालवने गत्वा शिवपूजने कृते शिवलिङ्गतो
ज्योतिर्निर्गत्य तेन ज्योतिषा शंवरस्य पराजयकरणवर्णनम्, चन्द्रादित्येश्वरलिङ्गमा-
हात्म्यवर्णनम्. १५४ १
- ७३ अथ करमेश्वरलिङ्गमाहात्म्यवर्णनम्, मृगयां कर्तुं गतस्य राज्ञो वीरकेतोः करमस्या-
नुधावनम्, महारण्ये करमस्यान्तर्धानम्, ततः कस्यचिद्विषयज्ञया महाकाल-
वने करमेश्वरपूजनेन कैलासपदप्राप्तिवर्णनम्, करमेश्वरलिङ्गमाहात्म्यवर्णनम्. १५५ २
- ७४ अथ राजस्थलेश्वरलिङ्गमाहात्म्यवर्णनम्, तत्र ब्रह्मणा सृष्टिं विधाय अराजकां दृष्ट्वा
रिपुंजयाय राजदानम्, तेन रिपुंजयेन राज्ञा पुत्रवत्प्रजापालनं कुर्वता देवदत्ता-
तिवृष्टधनावृष्ट्यादिनासं निराकर्तुं महाकालवने गत्वा शिवं संपूज्य तत्कृपया
प्रजानां सुखप्राप्तिकरणवर्णनम्, राजस्थलेश्वरलिङ्गमाहात्म्यवर्णनम्.... १५७ १
- ७५ अथ वडलेश्वरमाहात्म्यवर्णनम्, तत्र मणिभद्रपुत्रेण वडलसंज्ञकेन भार्यया साकं
क्रीडितुं वने गमनम्, तत्र क्रीडावनरक्षितृभी राक्षसैः समं वडलस्य युद्धम्,
तत्र राक्षसपराजयः, तेन स्वपुत्रस्य कर्मणा क्रुद्धेन मणिभद्रेण यक्षेण स्वपुत्राय
वडलाय शापदानम्, शापनिवृत्त्यर्थं वडलस्य महाकालवने गमनम्, शिवपूज-
नेन तस्य मोक्षप्राप्तिवर्णनम्, वडलेश्वरलिङ्गमाहात्म्यवर्णनम्. १५८ १
- ७६ अथारुणेश्वरमाहात्म्यवर्णनम्, तत्र कश्यपसंभूतस्य विनतासुतस्यारुणस्य नारदो-
पदेशान्महाकालवने गत्वा शिवपूजनेन सूर्यसारथित्वप्राप्तिवर्णनम्, अरुणेश्वरलि-
ङ्गमाहात्म्यवर्णनम्. १५९ २

- ७७ अथ पुष्पदन्तेश्वरमाहात्म्यवर्णनम्, तत्र शिनिनामकद्विजेन पुत्रप्राप्त्यर्थमीश्वरस्याराधने कृते सति तत्प्रसादेन तस्य पुष्पदन्तनामकपुत्रप्राप्तिवर्णनम्, पुष्पदन्तेन महाकालवने शिवलिंगस्थापनम्, पुष्पदन्तेश्वरलिंगमाहात्म्यवर्णनम्. १६० ३
- ७८ चित्रसेननृपतेर्विरक्तायाः कन्यकाया वचनादविमुक्तक्षेत्र आगमनम्, तत्र शिवलिंगपूजनेन तस्य मुक्तिप्राप्तिवर्णनम्, अविमुक्तेश्वरलिंगमाहात्म्यवर्णनम्... १६२ १
- ७९ अथ हनुमत्केश्वरलिंगमाहात्म्यवर्णनम्, तत्र हनुमद्गाललीलावर्णनपुरःसरं लिंगपूजनेन हनुमतो बलप्राप्तिवर्णनम्, रावणवधानंतरं रामराज्याभिषेकोत्तरं रामप्रस्तुतहनुमद्वर्णने केनाचिद्विजेन हनुमतोऽधिक्षेपे कृते हनुमता महाकालवने गत्वा शिवपूजनम्, हनुमत्केश्वरलिंगमाहात्म्यम्. १६३ २
- ८० अथ स्वप्नेश्वरलिंगमाहात्म्यवर्णनम्, तत्र कल्माषपादकथावर्णनपूर्वकं दुःस्वप्ननाशकस्वप्नेश्वराख्यानवर्णनम्, स्वप्नेश्वरलिंगमाहात्म्यवर्णनम्. १६४ २
- ८१ अथ पिंगलेश्वरलिंगमाहात्म्यवर्णनम्, तत्र चतुर्दिकस्थितानां चतुर्लिंगानां वर्णनम्, तत्र पिंगलानाम्न्या पिंगलकन्यकया पितृमातृहीनया प्रारजन्मदुष्कृतस्मरणं कृत्वा धर्मानुज्ञया महाकालवने गमनम्, तत्र गत्वा स्वनाम्ना लिंगस्थापनम्, पिंगलेश्वरमाहात्म्यवर्णनम्. १६६ १
- ८२ अथ कायावरोहणेश्वरलिंगमाहात्म्यवर्णनम्, तत्र दक्षयज्ञविध्वंसनसमये वीरभद्रभद्रकाल्यादिभिः पराजितानां दक्षादीनां महाकालवने गमनम्, तत्र लिंगपूजनेन सर्वेषां कायावरोहणात्कायावरोहणेश्वरेतिनामस्थापनम्, कायावरोहणेश्वरलिंगमाहात्म्यवर्णनम्. १६८ १
- ८३ अथ विल्वेश्वरलिंगमाहात्म्यवर्णनम्, तत्र कपिलेन शिवमाराध्यावध्यत्वसंपादनमक्षयत्वसंपादनं च, तथा विल्वेन नृपेण विष्णुमाराध्य “कपिलो मां प्रति ‘त्वत्तोऽहं विभेमि’ इति यथा वदेत्तथा कुरु” इत्यादिवरप्रार्थनाकरणम्, तस्यै ‘तथास्तु’ इत्युक्त्वा विष्णुना वरप्रदानम्, स्वदत्तं वरं सत्यं कर्तुं विष्णुना कपिलस्य प्रार्थ-

- नाकरणम्, स्ववाक्यं तिरस्कुर्वता कपिलेन समं कृष्णस्य युद्धवर्णनम्, तत्र कृष्णपराजयः, ततो विल्वनृपेण शक्रवचनाद्विल्वेश्वरमाराध्य कपिलमुखेन ‘अहं त्वत्तो विभेमि’ इति भाषाबन्धकरणम्, विल्वेश्वरमाहात्म्यवर्णनम्.... १६९ २
- ८४ अथोत्तेश्वरलिंगमाहात्म्यवर्णनम्, तत्र परीक्षितनामकस्यायोध्याधिपतेर्मृगयार्थमरण्ये गमनम्, तत्र कयाचित्कन्यया समं प्रश्नोत्तरगद्यप्रबन्धेन संभाषणम्, तां गृहीत्वा विहरति राजनि तथा कन्यया वापीं प्रविश्य पाताले गमनम्, परीक्षिता शोककरणम्, परीक्षिताया प्रधानादिभिर्दुर्दुरवधकरणम्, तत्र एकेन वृद्धदुर्दुरेण निजपूर्वजन्मकथानककथनपूर्वकं गालवशापेन दुर्दुरत्वप्राप्तिकथनम्, दुर्दुरेण कन्यास्मरणे कृते सति स्मरणोत्तरमागतायाः कन्यायास्तस्मै परीक्षिते समर्पणम्, उत्तेश्वरपूजनेन दुर्दुरस्य गालवदत्तशापनिवृत्तिः, उत्तेश्वरलिंगमाहात्म्यवर्णनम्, इत्यमवन्तीक्षेत्रस्थितचतुरशीतिलिंगमाहात्म्यकथाफलश्रुतिवर्णनम्, आवन्त्यखण्डस्थितचतुरशीतिलिंगमाहात्म्योपसंहारवर्णनम्. १७१ १
- इत्यावन्त्यखण्डे द्वितीयं चतुरशीतिलिङ्गमाहात्म्यम् ॥ (५-२) ॥

अथावन्त्यखण्डे तृतीयं रेवाखण्डम् ॥ (५-३) ॥

- १ मङ्गलाचरणम्, रेवावर्णनम्, सूतशौनकसंवादप्रसङ्गेन पुराणधर्मशास्त्रात्माविद्यानां मुख्यत्ववर्णनम्, अष्टादशमहापुराणोपपुराणानां संख्यावर्णनं नामानिर्देशश्च, पुराणश्रवणफलवर्णनम्. २७६ १
- २ जन्मेजयवैशंपायनसंवादप्रसङ्गेन वनवाससमये यात्रार्थं गतानां पाण्डवानां विन्ध्यपर्वतं प्रति गमनम्, तत्र विन्ध्यारण्यस्थस्य मार्कण्डेयपेर्दर्शनम्, स्वातिथ्यकारिणं मार्कण्डेयं प्रति धर्मराजस्य वीर्यक्षेत्रादिमाहात्म्यसंबन्धिप्रश्नवर्णनम्, मार्कण्डेयेन गङ्गादिसर्वतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्, रेवासाहात्म्यस्य ततोऽप्यधिकत्ववर्णनम्. १७७ १

अध्यायाः

विषयाः

५० ५०

अध्यायाः

विषयाः

५० ५०

अनुक्रमणिका.

अवन्तीखं ०५

- ३ मार्कण्डेयेन निजवृत्तान्तवर्णने प्रलयकालीनस्थितिवर्णनम्, सलिले भ्रमतो मार्कण्डेयस्याग्रे नौकां गृहीत्वा कस्याश्चिदबलाया आगमनम्, मनुना सह मार्कण्डेयस्य नावि समारोहणम्, मार्कण्डेयेन भगवत्स्तुतिवर्णनम्. १७८ १
- ४ मार्कण्डेयस्य त्रिकूटशिखरस्थमहादेवदर्शनम्, अवलावृत्तान्तवर्णने नर्मदोत्पत्तिकथनम्, शंकरप्रसादान्नर्मदाया अक्षय्यत्वस्य वर्णनम्, नर्मदापञ्चदशनामवर्णनम्. १७९ १
- ५ युधिष्ठिरमार्कण्डेयसंवादप्रसङ्गेन सप्तकल्पवर्णनम्, सप्तकल्पपर्यंतं नर्मदाया आस्थानम्, ततो मार्कण्डेयं प्रति युधिष्ठिरेण नर्मदामाहात्म्यजिज्ञासया प्रश्नवर्णनम्, मार्कण्डेयेन नर्मदामाहात्म्यकथनम्, तत्र प्रथमं नर्मदानामनिरुक्तिवर्णनम्. १८० १
- ६ मायूरकल्पे मायूररूपस्य महादेवस्य नर्मदायाश्च संवादपूर्वकं नर्मदया स्वस्या अक्षय्यत्वादिवर्णनम्, त्रिकूटस्य शिखरद्वन्द्वतो नर्मदागंगयोरुत्पत्तिवर्णनम्, त्रिकूटस्य भग्नोभूतदृतीयाशिखरतः सप्तकुलपर्वतानामुत्पत्तिवर्णनम्, नर्मदायाः सहेतुकनाममाहात्म्यवर्णनम्. १८१ १
- ७ कूर्मकल्पसमये नद्यादिपर्वतसमुद्भववर्णनम्. १८२ १
- ८ कल्पकाले कस्यचिद्रूपस्य मार्कण्डेयेन दर्शनम्, कस्त्वमिति मार्कण्डेयपृष्टेन वकेन जगत्स्थितिरक्षाप्रलयादिकर्ताहमित्याद्युत्तरप्रदानवर्णनम्, मार्कण्डेयस्य किञ्चिच्छब्दश्रवणम्, दशदिक्षु स्थितायाः कन्याया दर्शनम्, ततो महाशिवलिंगदर्शनम्, शिवलिंगार्चनकारिण्याः कन्याया दर्शनम्, तया स्वस्या नर्मदानामकथनम्, इत्थं वककल्पसमुद्भववर्णनम्. १८२ २
- ९ कल्पसमये शयानं भगवन्तं दृष्ट्वा तथा काचित्कन्यकां दृष्ट्वा शंकरं च समालोक्य मार्कण्डेयेन शत्रुस्तुतिकरणम्, शंकरनर्मदासंवादवर्णनम्, नर्मदोत्पत्तिस्नानफलादिकथनम्. १८३ २
- १० सर्वकल्पेषु नर्मदायाः स्थितिवर्णनम्, नर्मदास्नानफलश्रुतिकथनम्. १८५ १

- ११ नर्मदातीरे वेदाध्ययनपठनफलम्, नर्मदायां स्नानदानजपहोमहवनादिफलम्, नर्मदादर्शनपुण्यफलम्, नर्मदासहवासेन सर्वसिद्ध्यादिमनोरथप्राप्तिफलकथनम्, नर्मदातीरे भस्मलेपनाद्याह्निककर्मफलकथनम्, नर्मदायाः सर्वतोऽप्यधिकस्वरूपमाहात्म्यवर्णनम्. १८६ २
- १२ नर्मदातीरे संप्राप्तैर्ऋषिभिर्नर्मदास्तोत्रकरणम्. १८८ २
- १३ एकविंशतिसंख्याकानां कल्पानां यथाक्रमेण नामनिर्देशपूर्वकं वर्णनम्, तेषु कल्पेषु नर्मदावस्थानवर्णनम्. १८९ १
- १४ कालरात्रिकृतसृष्टिसंहारसंभववर्णनम्. १९० १
- १५ संवर्तसमये वातोष्णशीतादीनां प्रकोपनपूर्वकसृष्टिसंहारवर्णनम्. १९१ २
- १६ कालरात्रिसाहाय्येन शिवेन कृताजगन्नाशाश्वस्तानां देवानां ब्रह्मणा समाश्वासनम्, ब्रह्मणा कालवर्णनम्, ब्रह्मणा शिवस्तुतिकरणवर्णनम्. १९२ १
- १७ संवर्तकाले द्वादशादित्यप्रतपनवर्णनम्, पञ्चमहाभूतप्रकोपवर्णनम्, जगत्संहारवर्णनम्. १९३ १
- १८ चतुरुद्धीनामेकीभवनम्, गजशुंडापरिमितधारासंपातवृष्टिवर्णनम्, चतुर्दशभुवनानां सलिलमध्य एकत्राऽऽवासवर्णनम्, मार्कण्डेयेन भयाङ्गवत्स्तवनकरणवर्णनम्. १९३ २
- १९ भगवत्स्तवनेन मार्कण्डेयं प्रति कयाचिद्रूपधारिण्या नर्मदयाऽभिवचनदानम्, मार्कण्डेयकृता नर्मदास्तुतिः, श्रीवाराहकल्पवृत्तांतवर्णनम्. १९४ १
- २० प्रजासंहारचिह्नलक्षणवर्णनम्, प्रलयकाल एकाकिना मार्कण्डेयेन भिया शेषशायिनः स्तवकरणम्, तदा कस्याश्चिद्देव्या दर्शनम्, ततो मार्कण्डेयोपदेशकारिण्या पृथ्व्या देव्या अन्तर्धानम्. १९५ २
- २१ नर्मदातीरस्थतीर्थमाहात्म्यवर्णनोपक्रमे प्रथमतः कपिलासरित्संभववर्णनम्. १९७ १
- २२ गंगादिषोडशनदीनां पत्नीत्वेन प्राप्तयेऽभिनेश्वरमुद्दिश्य तपःकरणम्, तेन तपसा संतुष्टेन शंकरेणाग्नये वरप्रदानम्, विशल्यासंभववर्णनम्. १९८ २

२३ कपिलाविशल्यान्धोः संगमे स्नानदानफलमाहात्म्यवर्णनम्.	....	....	१९९	२
२४ करानर्मदासंगममाहात्म्यवर्णनम्.	....	....	२००	१
२५ नीलगंगायाः संगममाहात्म्यवर्णनम्.	....	....	२००	१
२६ जालेश्वरोत्पत्तिकथनमाहात्म्यवर्णने बाणासुरासुरपीडितेषु सेन्द्रादिदेवेषु ब्रह्माणं विष्णुं प्रति च शरणगमनम्, ततश्च सत्रहणा विष्णुना सार्धं सर्वेषां देवानां कैलास आगमनम्, तत्र सर्वैर्देवैर्विभिर्महेश्वरस्तवनम्, शिवाज्ञया नारदस्य बाणासुर-समीप आगमनम्, बाणासुरवचनात्नारदस्य बाणांतःपुरे बाणदारान्द्रष्टुकामस्य प्रवेशः, बाणस्त्रिया पृष्ठेन नारदेन तां प्रति मधूकतृतीयाव्रतस्नानदानादिकल-माहात्म्यकथनम्.	....	....	२००	१
२७ राज्ञानारदसंवादप्रसंगेन त्रिपुरशोभवर्णनम्.	...	...	२०३	२
२८ नर्मदातट उमया सार्धं क्रीडमानस्य शिवस्याग्रे नारदगमनम्, कृतकार्यस्य नारदस्य शिवेन सत्कारकरणम्, त्रिपुरवधार्थं शिवेन मन्त्रपूर्वकशरप्रेरणम्, शंकरप्रेरित-पत्निणा सर्वशत्रूणां भस्मीकरणम्, मस्तके शिवलिंगं धृत्वा बाणेन शिवस्तुतिकर-णम्, ईश्वरेण बाणासुराय वरप्रदानम्, ज्वालेश्वरतीर्थस्य ज्वालानामकनद्याश्च उत्पत्तिमाहात्म्यवर्णनम्, अमरेश्वरतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्.	....	....	२०३	२
२९ युधिष्ठिरमार्कण्डेयसंवादप्रसंगेन कावेरीसंगमस्नानदानफलमाहात्म्यवर्णनम्, तत्र का-वेरीसंगमे स्नानं कर्तुं कुबेरस्य चान्द्रायणादितीक्ष्णतरतपोनियमान्दृष्ट्वा परमेश्वर-स्यागमनम्, कुबेरेणेश्वरस्तवनम्, तुष्टेनेशेन तत्तीर्थस्नानमाहात्म्यकथनम्.	....	....	२०६	२
३० अथ दारुतीर्थमाहात्म्यम्.	...	...	२०७	२
३१ ब्रह्मावर्ततीर्थमाहात्म्यम्.	....	....	२०७	२
३२ पत्रेश्वरमाहात्म्यम्, शक्रेश्वरमाहात्म्यम्.	....	....	२०८	१
३३ अग्नितीर्थमाहात्म्यम्, तत्र पूर्वकालिकस्य दुर्योधनाख्यस्य कस्यचिद्वाङ्मः कन्यां सुदर्शनानाम्नीं याचितुमागतस्य द्विजरूपधारिणो बह्वैरसकृत्वाद्राज्ञा दुर्योधनेन	....	....		

निषेधकरणम्, ततो दुःस्वितस्याग्रेदर्शनम्, यज्ञं चिर्कीर्णोर्दुर्योधनस्य राज्ञो यज्ञ-कुण्डे बह्व्यभावं दृष्ट्वा सविस्मयीभवनम्, तत्कारणं ज्ञात्वा अग्निना समं स्वसुताया विवाहकरणम्.	....	....	२०८	२
३४ केनचिद्ब्राह्मणेन सूर्योपासनां कृत्वा नर्मदातीरे शिवलिंगस्थापनवर्णनम्, रवितीर्थे स्नानदानमाहात्म्यम्.	....	....	२०९	२
३५ मन्दोदरीरावणविवाहवर्णनपूर्वकं तयोर्विमानेन क्रीडाविहारवर्णनम्, रावणस्य पुत्रेण मेघनादेन शिवाराधनां कृत्वा स्वनाम्ना शिवलिंगस्थापनम्, मेघनादतीर्थे स्नान-दानमाहात्म्यम्.	....	....	२१०	१
३६ दारुकाख्येन शक्रमित्रेण शिवप्रसादेन तल्लिंगस्थापनम्, दारुतीर्थे स्नानादिमाहा-त्म्यवर्णनम्.	....	....	२१०	२
३७ देवतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्.	....	....	२११	१
३८ दारुवने पार्वत्या सह विमानेन शंकरस्यागमनम्, शंकरपार्वतीसंवादपूर्वकं दारुव-नमाहात्म्यवर्णनं नर्मदेश्वरतीर्थमाहात्म्यवर्णनं च.	....	....	२११	२
३९ कुण्डासंसुत्थितायाः कपिलाया ब्रह्मदेवेन स्तुतिकरणम्, ब्रह्माज्ञया कपिलायाः स्वर्गतो मृत्युलोकं प्रत्यागमनम्, कपिलायाः प्रत्यङ्गे भिन्नभिन्नदेवतास्थापनवर्ण-नम्, कपिलातीर्थे स्नानादिमाहात्म्यवर्णनम्.	....	....	२१३	१
४० करंजनामकेन दनोः पुत्रेण ईश्वराराधनां कृत्वा तत्प्रसादेन स्वनाम्ना शिवलिंगस्थाप-नम्, करंजेश्वरतीर्थे स्नानमाहात्म्यम्.	....	....	२१४	१
४१ विश्रवसः पुत्रेण कुण्डलेन स्थापितस्य कुण्डलेश्वरतीर्थस्य माहात्म्यवर्णनम्.	....	....	२१४	२
४२ याज्ञवल्क्यकृततपश्चरणवर्णनम्, भ्रातरमन्वेष्टव्या याज्ञवल्क्यभगिन्यास्तत्रागमनम्, याज्ञवल्क्यस्य स्वप्ने वृक्षान्तः शुक्रनिःसरणम्, प्रातर्वस्त्रमितस्ततोऽन्वेष्टयमाणस्य याज्ञवल्क्यस्य समीपे तद्भगिन्या आगमनम्, भगिनीप्रश्नवचनात्सर्ववृत्तान्तकथ-नम्, मृतभर्तृकया याज्ञवल्क्यभगिन्या तद्वस्त्रसंलग्नरेतःसंपर्कवशाद्भर्तृधारणे	....	....		

जाते सति लज्जयाऽभ्युद्यममूले गत्वा तद्गर्भस्यागवर्णनम्, पिप्पलमूले वर्धितेन पिप्पलादनामकवालुमुनिना नारदेनोक्तां स्वस्य शनैश्चरप्रहृष्टतां पीडां दृष्ट्वाऽऽका- शपथा गच्छतः शनैश्चरस्य निजदृष्टिप्रक्षेपमात्रेणाधःपातनम्, बालकस्याषोडशा- द्वर्षाच्छनैश्चरपीडा न भविष्यतीति निर्बन्धकथनम्, आग्नेयीधारण्याऽग्निं समु- त्थाप्य पिप्पलादस्य कृत्यानिर्माणम्, पितुर्याज्ञवल्क्यस्योपरि कृत्यायाः प्रेरणम्, कृत्यामीतेन याज्ञवल्क्येन स्वस्य परित्राणार्थं ब्रह्मवैकुण्ठादिलोकेषु गमनम्, शं- क्रेण तस्याः कृत्याया योगीश्वरीति नामकरणम्, पिप्पलादस्य तपश्चरणवर्णनम्, शिवप्रसादेन पिप्पलादेन स्वनाम्ना पिप्पलादेश्वरेति लिंगस्थापनम्, तन्माहात्म्य- वर्णनम्. २१५ १	४३ विमलेश्वरतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्. २१६ २
४४ शूलभेदप्रशंसावर्णनम्. २१७ १	४४ शूलभेदप्रशंसावर्णनम्. २१७ १
४५ शूलभेदतीर्थोत्पत्तिवर्णनेऽधकासुरवरप्रदानवृत्तान्तवर्णनम्. २१८ १	४५ शूलभेदतीर्थोत्पत्तिवर्णनेऽधकासुरवरप्रदानवृत्तान्तवर्णनम्. २१८ १
४६ शूलभेदतीर्थोत्पत्तिवर्णनेऽन्धकासुरेण देवाञ्जित्वा शचीहरणवर्णनम्. २१९ १	४६ शूलभेदतीर्थोत्पत्तिवर्णनेऽन्धकासुरेण देवाञ्जित्वा शचीहरणवर्णनम्. २१९ १
४७ देवानां ब्रह्मलोके गमनम्, देवैर्ब्रह्मणःस्तुतिं कृत्वा स्वागमनकारणकथनम्, ब्रह्मदेवेन सह देवानां विष्णुलोके गमनम्, ब्रह्मादिदेवैर्विष्णुस्तुतिकरणम्, विष्णुना देवान्प्रत्यभयवचनदानम्. २१९ २	४७ देवानां ब्रह्मलोके गमनम्, देवैर्ब्रह्मणःस्तुतिं कृत्वा स्वागमनकारणकथनम्, ब्रह्मदेवेन सह देवानां विष्णुलोके गमनम्, ब्रह्मादिदेवैर्विष्णुस्तुतिकरणम्, विष्णुना देवान्प्रत्यभयवचनदानम्. २१९ २
४८ उत्तानपादशंकरसंवादे अंधकविष्ण्वोर्युद्धवर्णनम्; तत्र परस्परेण परस्परपर्यस्त्रप्रेष- णम्, युद्धं कर्तुमसमर्थस्यान्धकस्य भगवता सामकरणम्, अन्धकेन भगवत्स्तुतिक- रणम्, विष्णोराज्ञया शंकरेण समं युद्धं कर्तुं गतेनान्धकेन कैलासपर्वतस्य कम्प- नम्, कोपाविष्टेन शिवेन साकमन्धकस्य महद्युद्धम्, शंकरप्रार्थिताया दुर्गायास्त- त्रागमनम्, दुर्गासाहाय्येनान्धकस्य पराभवकरणम्, अंधकेन शिवस्तुतिकरणम्, शंकरेणांधकस्य स्वसाम्यकरणवर्णनम्. २२० १	४८ उत्तानपादशंकरसंवादे अंधकविष्ण्वोर्युद्धवर्णनम्; तत्र परस्परेण परस्परपर्यस्त्रप्रेष- णम्, युद्धं कर्तुमसमर्थस्यान्धकस्य भगवता सामकरणम्, अन्धकेन भगवत्स्तुतिक- रणम्, विष्णोराज्ञया शंकरेण समं युद्धं कर्तुं गतेनान्धकेन कैलासपर्वतस्य कम्प- नम्, कोपाविष्टेन शिवेन साकमन्धकस्य महद्युद्धम्, शंकरप्रार्थिताया दुर्गायास्त- त्रागमनम्, दुर्गासाहाय्येनान्धकस्य पराभवकरणम्, अंधकेन शिवस्तुतिकरणम्, शंकरेणांधकस्य स्वसाम्यकरणवर्णनम्. २२० १

४९ अंधकासुरं हत्वोभया सार्धं शंकरस्य कैलासे गमनम्, कैलासे प्राप्तौदेवैः शंकरस्तुति- करणम्, ततोऽधकासुरयुद्धस्थाने शूलभेदतीर्थस्थापनम्, शूलभेदतीर्थमाहात्म्यव- र्णनम्. २२२ १	४९ अंधकासुरं हत्वोभया सार्धं शंकरस्य कैलासे गमनम्, कैलासे प्राप्तौदेवैः शंकरस्तुति- करणम्, ततोऽधकासुरयुद्धस्थाने शूलभेदतीर्थस्थापनम्, शूलभेदतीर्थमाहात्म्यव- र्णनम्. २२२ १
५० पात्रापात्रपरीक्षादानादिनियमवर्णनम्. २२३ १	५० पात्रापात्रपरीक्षादानादिनियमवर्णनम्. २२३ १
५१ शूलभेदतीर्थे दानधर्मप्रशंसामाहात्म्यवर्णनम्. २२४ १	५१ शूलभेदतीर्थे दानधर्मप्रशंसामाहात्म्यवर्णनम्. २२४ १
५२ दीर्घतपोमुन्याख्यानवर्णनम्. २२५ १	५२ दीर्घतपोमुन्याख्यानवर्णनम्. २२५ १
५३ ऋक्षशृंगस्वर्गगमनवृत्तान्तवर्णनम्. २२५ २	५३ ऋक्षशृंगस्वर्गगमनवृत्तान्तवर्णनम्. २२५ २
५४ दीर्घतपसः स्वर्गारोहणवृत्तान्तवर्णनम्. २२६ २	५४ दीर्घतपसः स्वर्गारोहणवृत्तान्तवर्णनम्. २२६ २
५५ शूलभेदमाहात्म्ये काशीराजमोक्षगमनवृत्तान्तवर्णनम्. २२८ १	५५ शूलभेदमाहात्म्ये काशीराजमोक्षगमनवृत्तान्तवर्णनम्. २२८ १
५६ उत्तानपादेश्वरसंवादप्रसंगेन विंध्याचले देवैः शिवाराधनया भूम्यां गंगया आह्ला- नकरणम्, गंगाया भुव्यागमनम्, गंगातीरे स्नानादिमाहात्म्यवर्णनम्; देवशिलामाहात्म्यवर्णनम्, चेदिनाथस्य वैधव्यं गताया भानुमतीनाम्न्याः कन्यकाया रेवातटे गमनम्, भानुमत्या ओंकारेश्वरामरकंडकचक्रतीर्थ- शूलभेदादितीर्थेषु गमनवर्णनम्, अथ देवशीलामाहात्म्यवर्णनम्, तत्प्रसंगेन भार्यया सह शवरव्याधस्य मृगयार्थमरण्ये गमनम्, मृगानलब्ध्वा भार्यावचना- त्पद्मानि ग्रहीतुं सरस्तीरे शवरस्य गमनं पद्मग्रहणं च, शूलभेदादितीर्थेषु गत्वा शवरेण पद्मैः शिवार्चाकरणम्, भानुमतीशवरभार्ययोः संवादः, शवरेण सर्व- तीर्थेषु श्राद्धविधिकरणम्, तीर्थस्नानदानादिफलमाहात्म्यवर्णनम्. २२९ १	५६ उत्तानपादेश्वरसंवादप्रसंगेन विंध्याचले देवैः शिवाराधनया भूम्यां गंगया आह्ला- नकरणम्, गंगाया भुव्यागमनम्, गंगातीरे स्नानादिमाहात्म्यवर्णनम्; देवशिलामाहात्म्यवर्णनम्, चेदिनाथस्य वैधव्यं गताया भानुमतीनाम्न्याः कन्यकाया रेवातटे गमनम्, भानुमत्या ओंकारेश्वरामरकंडकचक्रतीर्थ- शूलभेदादितीर्थेषु गमनवर्णनम्, अथ देवशीलामाहात्म्यवर्णनम्, तत्प्रसंगेन भार्यया सह शवरव्याधस्य मृगयार्थमरण्ये गमनम्, मृगानलब्ध्वा भार्यावचना- त्पद्मानि ग्रहीतुं सरस्तीरे शवरस्य गमनं पद्मग्रहणं च, शूलभेदादितीर्थेषु गत्वा शवरेण पद्मैः शिवार्चाकरणम्, भानुमतीशवरभार्ययोः संवादः, शवरेण सर्व- तीर्थेषु श्राद्धविधिकरणम्, तीर्थस्नानदानादिफलमाहात्म्यवर्णनम्. २२९ १
५७ भानुमत्या त्रयोदश्यां मार्कण्डेयहृदे गत्वा स्नानदानादिकरणम्, व्याधस्वर्गगमन- वृत्तान्तवर्णनम्. २३२ १	५७ भानुमत्या त्रयोदश्यां मार्कण्डेयहृदे गत्वा स्नानदानादिकरणम्, व्याधस्वर्गगमन- वृत्तान्तवर्णनम्. २३२ १
५८ उत्तानपादशिवसंवादप्रसंगेन भानुमत्याः शूलभेदे तपःकरणम्, भानुमत्याः स्वर्ग- गमनवृत्तान्तवर्णनम्, शूलभेदमाहात्म्यवर्णनम्. २३२ २	५८ उत्तानपादशिवसंवादप्रसंगेन भानुमत्याः शूलभेदे तपःकरणम्, भानुमत्याः स्वर्ग- गमनवृत्तान्तवर्णनम्, शूलभेदमाहात्म्यवर्णनम्. २३२ २
५९ पुष्करिणीतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्, आदित्यतीर्थमाहात्म्यम्. २३३ १	५९ पुष्करिणीतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्, आदित्यतीर्थमाहात्म्यम्. २३३ १

६०	रेवातीर्योगतब्राह्मणैर्नर्मदायाः स्तोत्रकरणम्, रेवातीरस्थस्यादित्येश्वरस्य माहात्म्य- वर्णनम्, ब्रह्महत्यादिपापयुक्तानां ब्राह्मणानामादित्येश्वरक्षेत्रे स्नानादिना पाप- निवृत्तेः पूर्वकमोक्षप्राप्तिवृत्तान्तवर्णनम्. २३३ २	
६१	इन्द्रकृततपश्चर्यावर्णनपूर्वकं शक्रेश्वरतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्. २३५ १	
६२	इन्द्रस्थापितकरोडीश्वरतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्. २३५ २	
६३	कुमारेश्वरतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्. २३६ १	
६४	अणस्त्येश्वरतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्. १३६ १	
६५	ज्ञानन्देश्वरतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्. २३६ १	
६६	स्नानतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्. २३६ २	
६७	लुङ्केश्वरतीर्थमाहात्म्यवर्णनप्रसङ्गेन कालपृष्ठदानवस्य तपश्चर्यावर्णनम्, शिवेन तस्मै वरप्रदानम्, दानववृषभयोर्युद्धे वृषभेण लांगूलेन दानवस्य पराभवकर- णम्, दानवमागतं दृष्ट्वा वृषभं समारुह्य देवस्योभया सह कैलासे गमनम्, शङ्करेण स्वपृष्ठतोऽनुधावन्तं दानवं दृष्ट्वा इन्द्रब्रह्मादिलोकेषु पलायनम्, शिव- वचनाभारदेन विष्णवे दानवपीडनादिसर्ववृत्तान्तकथनम्, मायया न्यग्रोध- समीपे विष्णोर्दानवमोहार्थं कन्यारूपधारणम्, कन्यां दृष्ट्वा मोहितेन कालपृष्ठ- दानवेन स्वमस्तकोपरि हस्तं कृत्वा भस्मभवनम्, ततो विष्णोः स्वस्थाने गमनम्, लुङ्केश्वरस्थापनम्, लुङ्केश्वरतीर्थस्नानमाहात्म्यवर्णनम्. २३६ २	
६८	धनदतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्. २३९ १	
६९	मङ्गलस्थापितमंगलेश्वरोत्पत्तिवर्णनपूर्वकं मंगलेश्वरमाहात्म्यवर्णनम्. २३९ १	
७०	रविनिर्मितरवितीर्थमाहात्म्यवर्णनम्. २३९ २	
७१	कामेश्वरतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्. २३९ २	
७२	मणिनागेश्वरतीर्थवर्णने कद्रूविनतयोरुच्चैःश्रवोद्भयं दृष्ट्वा हयवर्णनिर्णयसंबन्धिकं मिथः प्रतिज्ञाकरणम्, स्वस्वप्रतिज्ञां सत्यां कर्तुमुभयोः प्रयत्नः, तत्र कद्रा	

	नागेभ्यः शापे दत्ते तच्छापनिवारणाय मणिनागेन तपः कृत्वा शिवलिंगस्थापनम्, मणिनागेश्वरतीर्थं स्नानदानादिमाहात्म्यवर्णनम्. २३९ २	
७३	कामधेनुतपश्चरणे गोदेहाग्निःस्तृतस्य गोपारेश्वरस्य तीर्थस्य माहात्म्यवर्णनम्. २४१ १	
७४	गौतमस्थापितगौतमेश्वरलिंगतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्. २४१ २	
७५	शंखचूडतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्. २४२ १	
७६	पारेश्वरतीर्थमाहात्म्यवर्णने पुत्रप्राप्त्यर्थं पराशरमुनितपश्चर्यावृत्तान्तवर्णनम्, तत्तप- स्तुष्टेन शंकरेण पराशराय वरप्रदानम्, तत्र पराशरेण लिंगस्थापनम्, पारेश्वर- तीर्थं स्नानदानादिमाहात्म्यवर्णनम्. २४२ १	
७७	मीमेश्वरतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्. २४२ २	
७८	रेवाया उत्तरे तीरे नारदेन तपश्चरणम्, तत्तपःसंतुष्टेन शिवेन नारदाय वर- प्रदानम्, ईश्वरवचनाभारदेन शिवलिंगस्थापनम्, नारदेश्वरतीर्थं स्नानदाना- दिफलमाहात्म्यवर्णनम्. २४२ २	
७९	दधिस्कन्दमधुस्कन्दयोस्तीर्थयोर्दधिमधुदानमाहात्म्यवर्णनम्, दधिस्कन्दमधुस्कन्द- तीर्थस्नानदानमाहात्म्यवर्णनम्. २४३ २	
८०	दधिस्कन्दमधुस्कन्दतीर्थप्रभावोत्कर्षं प्रदर्शयितुं नानातीर्थान्भ्रान्त्वाऽऽगतेन नन्दिना तपः कृत्वा तत्रैव स्वनाम्ना लिंगस्थापनम्, नन्दिकेश्वरतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्. २४३ २	
८१	वरुणेश्वरतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्. २४३ २	
८२	वह्नितीर्थवर्णनपूर्वकं दधिस्कन्दादिपञ्चतीर्थानां माहात्म्यवर्णनम्. २४४ १	
८३	हनुमंतेश्वरमाहात्म्यवर्णने रामेण रावणादीनां विनाशे कृते हनुमतः शिवदर्श- नार्थं कैलासे गमनम्, राक्षसानां विनाशे ब्रह्महत्यादोषारोपीकरणान्नान्दिना द्वारे हनुमत्स्तंभनम्, ब्रह्महत्यानिवर्हणार्थं हनुमतो नर्मदायामागमनम्, हनुम- त्कृतेन तपसा तुष्टेनश्चरेण हनुमत आशीर्वचनम्, ईश्वराज्ञया हनुमता लिंग- स्थापनम्, सुपर्वनामकस्य राज्ञः पुत्रस्य शतबाहुसंज्ञकस्य भ्रमतो हनुमद्वन	

अध्यायाः	विषयाः	प०	पृ०
	आगमनम्, तत्रास्थिक्षेपार्थमागतस्य पिंगलकद्विजस्य राजपुत्रेण सह समागमः संवादश्च, अस्थिक्षेपकारणं पृच्छन्तं राजपुत्रं प्रति ब्राह्मणेन शिखंडिराजत- त्कन्यासंवादपुरःसरवृत्तान्तकथनपूर्वकं हनुमंतेश्वरमाहात्म्यवर्णनम्..... २४४ १		
८४	कपित्थीर्यमाहात्म्यम्, रामेश्वरलक्ष्मणेश्वरकुम्भेश्वरतीर्थेषु स्नानदानादिकलमाहात्म्य- वर्णनम्. २४६ २		
८५	दक्षेणेन्दवे सप्तविंशतिकन्या दत्त्वा रोहिणीं विना चान्यासु चन्द्रस्याप्रीतिं दृष्ट्वा निजकन्यासु कारुण्याच्चन्द्राय क्षयित्वरूपशापदानम्, ततश्चन्द्रेण शापनिवृत्त्यर्थ- मीश्वरस्तुतिकरणम्, तत ईशानुज्ञया सोमनाथेति लिंगस्थापनम्, सोमनाथेश्वर- लिंगप्रभावदर्शनार्थं ब्रह्महत्यायुतस्य कण्वर्वैर्ब्रह्महत्याविनाशनपूर्वककथावर्णनम्, सोमनाथेश्वरलिंगमाहात्म्यवर्णनम्. २४८ १		
८६	पिंगलेश्वरतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्. २५० १		
८७	ऋणत्रयमोचनतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्. २५० २		
८८	कपिलेश्वरतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्. २५० २		
८९	पूतिकेश्वरतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्. २५० २		
९०	चक्रिनिर्मितचक्रतीर्थमाहात्म्यवर्णने तालमेघदानवजितान्देवान्दृष्ट्वा ब्रह्मणो विष्णुस- मीपे गमनम्, देवकृतां स्वस्तुतिं श्रुत्वा भगवता देवेभ्योऽभयवचनदानम्, ततो विष्णुतालमेघयोर्युद्धे मिथः शस्त्रास्त्रप्रेरणम्, ततो भगवता स्वचक्रेण तालमेघ- शिरश्छेदकरणम्, तद्भगवच्चक्रं नर्मदाम्भसि पतितं दृष्ट्वा तत्र तीर्थनिर्माणम्, तस्य तीर्थस्य जलशायीत्यपरनामकचक्रतीर्थेतिनाम्ना प्रसिद्धिः, तत्र स्नानदानादिवि- शेषविधिविधानमाहात्म्यवर्णनम्. २५१ १		
९१	चंडादित्यतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्. २५३ १		
९२	यमहात्म्यतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्. २५३ २		
९३	कल्होडीतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्. २५४ १		

अध्यायाः	विषयाः	प०	पृ०
९४	नंदिकेश्वरतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्. २५४ २		
९५	नरनारायणस्थापितनारायणतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्. २५४ २		
९६	कोटीश्वरतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्. २५५ १		
९७	व्यासतीर्थोत्पत्तिवर्णनप्रसङ्गे पराशरमुनितपश्चरणवृत्तान्तवर्णनम्, तपसोऽन्ते परा- शरमुनिना कस्याश्चिद्बालाया दाशकन्याया दर्शनम्, तां प्रति 'त्वं राजकन्यासि' इत्युक्त्वा तस्याः प्राक्सर्ववृत्तान्तकथनम्, ततः पराशरस्य तथा मत्स्यगंधया सह संगमे तत्क्षणमेव पराशरमुनिबोध्यप्रभावाद्ब्यासस्योत्पत्तिवर्णनम्, व्यासेन नर्म- दातटे तपश्चरणम्, तत्तपःसंतुष्टेनेश्वरेण व्यासाय वरप्रदानम्, व्यासेन नर्मदास्तो- त्रकरणं व्यासेन नर्मदातटे शिवलिंगस्थापनं च, व्यासतीर्थे स्नानदानादिकल- माहात्म्यवर्णनम्. २५५ १		
९८	प्रभासतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्. २५९ १		
९९	नागेश्वरतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्. २६० १		
१००	मार्कण्डेयस्थापितमार्कण्डेयेशमाहात्म्यवर्णनम्. २६० २		
१०१	संकर्षणतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्. २६० २		
१०२	मन्मथेश्वरमाहात्म्यवर्णनम्. २६१ १		
१०३	एरंडीसंगममाहात्म्यवर्णनम्, तत्रानपत्यत्वादन्यनसूयाभ्यां शोककरणम्, अत्रे- रनुज्ञया नर्मदातीरस्थैरंडीसंगमेऽनसूयया तपोर्थां गमनम्, तपसोऽन्ते त्रयाणां ब्रह्मादिदेवतानामागमनम्, देवैः पुत्रप्राप्त्यर्थमनसूयायै वरप्रदानम्, ततोऽनसूयाया दुर्वासोदत्तसोमाख्यपुत्रत्रयप्राप्तिवृत्तान्तवर्णनम्, ततस्तत्तीर्थमाहात्म्यवर्णनप्र- संगेन पुत्रशोकेन संतप्तस्य गोविन्दनाम्नः कृषीवलस्य कथावर्णनम्, तत्र तस्यैव भूमौ शयानस्य कृषित्वप्राप्तिवर्णनम्, ततस्तस्य पत्न्या सममेरण्डीसंगमे स्नानार्थं गमनम्, तत्र गोभूदिरण्यादिदानेन तयोर्दुःखान्मुक्तिः, गोविंदा- ख्यानश्रवणफलवर्णनम्, एरण्डीसंगममाहात्म्यवर्णनम्. २६१ १		

अध्यायाः	विषयाः	प०	पृ०
१०४	सुवर्णशिलातीर्थमाहात्म्यवर्णनम्.	...	...
१०५	करंजतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्.	...	...
१०६	कामदतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्.	...	...
१०७	भण्डारीतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्.	...	...
१०८	रोहिणीतपश्चरणपूर्वकं रोहिणीतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्.	...	...
१०९	चक्रतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्.	...	...
११०	धौतपापतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्.	...	...
१११	स्कन्दतीर्थवर्णनप्रसङ्गेन स्कन्दजन्मवृत्तान्तकथनम्, स्कन्दस्य सेनापतित्वे स्थापनम्, स्कन्देन शिवलिंगस्थापनम्, स्कन्दतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्....	...	...
११२	अभिरसतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्.	...	...
११३	कोटितीर्थमाहात्म्यवर्णनम्.	...	...
११४	अयोनिसंभवतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्.	...	...
११५	अङ्गारकतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्.	...	...
११६	पांडुतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्.	...	...
११७	त्रिलोचनतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्.	...	...
११८	देवदैत्ययुद्धे वृत्रं हत्वा ब्रह्माहृत्याभिभूतस्येन्द्रस्य तपःकरणार्थं नर्मदातीरे गमनम्, तत्र तस्य तपसोऽन्ते ब्रह्माविष्णुमहेश्वराणामागमनम्, तदाज्ञयेन्द्रेण शिवलिंग- स्थापनम्, इन्द्रतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्.	...	...
११९	कहोडीतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्.	...	...
१२०	कंबुनामकस्य दानवस्य तपोऽर्थं नर्मदातीरे गमनम्, तत्तपसः प्रभावेण तुष्टेन शंकरेण तस्मै वरप्रदानम्, कंबुकृतं शिवलिंगस्थापनम्, कंबुकेश्वरतीर्थमाहात्म्य- वर्णनम्.	...	...

अध्यायाः	विषयाः	प०	पृ०
१२१	क्षयित्वं प्राप्तेन सोमेन तपस्तप्त्वा शिवलिंगस्थापनम्, सोमतीर्थचन्द्रहासतीर्थयोर्माहा- त्म्यवर्णनम्.	...	...
१२२	कोहनस्वतीर्थमाहात्म्यवर्णने ब्रह्मनिर्मितसृष्टिवर्णनम्, चातुर्वर्ण्यव्यवस्थावर्णनम्, सदाचारसंपन्नेन विप्रेण हनस्वेति वाक्यं श्रुत्वा भिया कृतं महिषारूढस्य यमस्य दर्शनम्, शतरुद्रीयजपस्तवनेनेश्वरदर्शनं, यमपराभववर्णनम्, कोहनस्वलिंगस्था- पनम्, कोहनस्वतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्.	...	...
१२३	कर्मदेश्वरतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्.	...	...
१२४	नर्मदेश्वरतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्.	...	...
१२५	रवेरादित्यभास्करेतिनामद्वयप्राप्तिकारणकथनम्, रविकृतस्य तपसो वर्णनम्, रविणा शिवलिंगस्थापनम्, रवितीर्थमाहात्म्यवर्णनम्.	...	...
१२६	अयोनिप्रभवतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्.	...	...
१२७	अग्नितीर्थमाहात्म्यवर्णनम्.	...	...
१२८	भृकुटेश्वरतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्.	...	...
१२९	ब्रह्मतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्.	...	...
१३०	देवतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्.	...	...
१३१	नागतीर्थोत्पत्तिकथने विनताकटूवाद्दप्रसंगकथनम्, नागेश्वरतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्.	...	...
१३२	आदिवाराहतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्.	...	...
१३३	चतुर्भिलोकपालैरीश्वराराधनां कृत्वेश्वरतः स्वेष्टवरग्रहणकथनम्, तैरेव चतुर्भिलोक- पालैः शिवलिंगस्थापनम्, कुबेरादिलिंगचतुष्टयमाहात्म्यवर्णनम्.	...	...
१३४	रामेश्वरतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्.	...	...
१३५	सिद्धेश्वरमाहात्म्यवर्णनम्.	...	...
१३६	अहिल्यासंगकारिणमिन्द्रं प्रति गौतमेन शापप्रदानम्, अहिल्यायाः पतिशापेनाश्म-	...	...

अध्यायाः	विषयाः	प०	पृ०
	त्वप्राप्तिवर्णनम्, रामेण पदा स्थष्टाया अहिल्यायाः शापमोचनम्, अहिल्यया स्वनाम्ना शिवलिंगस्थापनम्, अहिल्येश्वरतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्. २७६ २		
१३७	कर्कटेश्वरमाहात्म्यवर्णनम्. २७७ १		
१३८	शंकरेण गौतमदत्तशापनिवृत्त्यर्थं तपस्तप्त्वा शिवलिंगस्थापनम्, शंकरेश्वरतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्. २७७ २		
१३९	सोमतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्. २७७ २		
१४०	नन्दादेव्युत्पत्तिवर्णनपूर्वकनंदाह्वदतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्. २७८ १		
१४१	तापेश्वरतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्. २७८ १		
१४२	रुक्मिणीतीर्थमाहात्म्यवर्णनप्रसंगेन रुक्मिण्याः श्रीकृष्णेन कृतस्य पाणिग्रहणस्य वृत्तान्तवर्णनम्, तत्र श्रीकृष्णचैद्यमागधादीनां युद्धप्रसंगवर्णनम्, श्रीकृष्णकृत- रुक्मिण्यभिवर्णनम्, रुक्मिणीकृष्णयोर्विवाहविधिवर्णनम्, रुक्मिणीस्थापितस्य रुक्मिणीतीर्थस्य माहात्म्यवर्णनम्. २७८ २		
१४३	योजनेश्वरतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्. २८० २		
१४४	द्वादशीतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्. २८१ १		
१४५	शिवतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्. २८१ १		
१४६	अस्माहकतार्थं स्नानदानजपहोमादिपितृश्राद्धवृषोत्सर्गाद्यनेककृतकर्मणां विस्तरेण फलमाहात्म्यवर्णनम्. २८१ १		
१४७	सिद्धेश्वरतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्. २८३ २		
१४८	मंगलेश्वरतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्. २८३ २		
१४९	लिंगवाराहतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्. २८४ १		
१५०	शंकरेण कामे भस्मीकृते सति तदुत्थानार्थं देवैरीश्वरस्तुतिकरणम्, अनेगस्य पुनरङ्ग- करणम्, कामदेवेन तपः कृत्वा शिवलिंगस्थापनम्, कुसुमेश्वरलिंगमाहात्म्य- वर्णनम्. २८४ २		

अध्यायाः	विषयाः	प०	पृ०
१५१	श्वेतवाराहतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्. २८५ ३		
१५२	भार्गलेश्वरतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्. २८६ १		
१५३	आदित्येश्वरतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्. २८६ २		
१५४	कलकलेश्वरतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्. २८७ १		
१५५	शुक्लतीर्थोत्पत्तिवर्णने वायसाभ्यां वञ्चितस्य चाणक्यस्य कथानकम्, चाणक्यस्य कौटिल्यवर्णनम्, चाणक्यसिद्धिप्राप्तिवृत्तान्तवर्णनम्. २८७ २		
१५६	शुक्लतीर्थं स्नानदानादिमाहात्म्यवर्णनम्. २९० १		
१५७	हुंकारस्वामितीर्थमाहात्म्यवर्णनम्. २९१ १		
१५८	संगमेश्वरतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्. २९१ १		
१५९	अनरकेश्वरतीर्थमाहात्म्यवर्णने कर्मविपाकवर्णनम्, गर्भावलिवर्णनम्, वतरण्यादि- महादानानां फलमाहात्म्यवर्णनम्, आश्विनकृष्णचतुर्दश्यां यमस्य दीपादि- दानमाहात्म्यम्, अनरकेश्वरतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्. २९१ २		
१६०	मोक्षतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्. २९४ १		
१६१	सर्पतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्. २९४ १		
१६२	गोपेश्वरतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्. २९४ १		
१६३	नागतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्. २९४ २		
१६४	सांवौरेश्वरतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्. २९४ २		
१६५	सिद्धेश्वरतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्. २९४ २		
१६६	सिद्धेश्वरतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्. २९५ १		
१६७	मार्कण्डेयेन तपस्तप्त्वा शिवानुज्ञया शिवलिंगस्थापनम्, मार्कण्डेयेश्वरलिंगमाहा- त्म्यवर्णनम्. २९५ १		
१६८	अंकुरेश्वरतीर्थमाहात्म्यवर्णने कुबेरजन्मकथावर्णनम्, रावणादित्रयाणां जन्मकर्म-		

वर्णनम्, रावणादिभिस्तपः कृत्वा शिवतो वरादिग्रहणम्, तैरङ्कुरेश्वरलिङ्गास्थापनम्, अङ्कुरेश्वरतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्. २९६ १	
१६९ माण्डव्यशूलारोपणकथाप्रसंगेनेश्वराराधनया जातकन्यकस्य देवपत्न्याख्यस्य राज्ञः कामप्रमोदिन्याख्यायाः कन्यायाः श्वेनरूपधारिणा शंबरेण हरणम्. २९६ २	
१७० कामप्रमोदिनीसंज्ञकराजकन्याहरणेन तत्सखीभिः कृतस्य त्रिलापस्य वर्णनम्, देवपत्नेन राज्ञा तद्वृत्तांतं श्रुत्वा तच्छोधनार्थं मंत्र्यादीनां प्रेषणम्, माण्डव्याश्रमे राजकन्यकाया आभरणानि दृष्ट्वा सर्वे राज्ञे तद्वृत्तान्तनिवेदनम्, ततो राजाज्ञया माण्डव्यस्य शूलारोपणवर्णनम्. २९७ २	
१७१ शूलारोपितस्य माण्डव्यस्य दर्शनार्थमृषीणामागमनम्, राज्ञे शापं दातुमृषीणां प्रवृत्तिवर्णनम्, ततो माण्डव्येन महर्षिणाभिः कर्मविपाकवर्णनम्, माण्डव्याज्ञयर्षीणां स्वाश्रमे गमनम्, तत्र पत्न्याः स्कन्धे स्थितस्य रोगिणः शाण्डिल्यपैरागमनम्, शाण्डिल्यपत्न्याऽजानन्त्या स्वलनवशात्स्वपद्भ्यां शूलदण्डस्य स्पर्शने कृते सति तज्जन्यप्रतिघातेन शूलदण्डकम्पनाद्व्यथितस्य माण्डव्यस्य शाण्डिल्यपत्न्याश्च संवादवर्णनम्, मिथः परस्पराभ्यां परस्परयोः शापप्रदानम्. २९८ १	
१७२ देवर्षीणां माण्डव्याश्रमे पुनरागमनम्, तेषां भाषणम्, देवपत्न्यराजाप्रे शंबरेण कन्याया आनयनम्, माण्डव्यस्य शापतो मुक्तिवर्णनम्, तथा विप्रपत्न्या निजपातिव्रत्यप्रभावेण प्रतिबन्धीकृतस्य सूर्यस्य बन्धतो मोचनम्, शाण्डिल्यपैः पुनर्जाविप्रदानवर्णनम्, माण्डव्यतीर्थे स्नानदानादिमाहात्म्यवर्णनम्. २९९ २	
१७३ शुद्धेश्वरतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्. ३०१ १	
१७४ गोपेश्वरतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्. ३०१ २	
१७५ सगरात्मजानामुद्धाराय कपिलेन नर्मदारोषसि तपस्तप्त्वा निर्मितं कपिलेश्वरतीर्थम्, कपिलेश्वरतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्. ३०२ १	
१७६ पिंगलेश्वरतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्. ३०२ १	

१७७ भूतीश्वरतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्. ३०३ १	
१७८ गंगावहकतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्. ३०३ २	
१७९ गौतमेश्वरतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्. ३०४ १	
१८० दशाश्वमेधिकतीर्थमाहात्म्यप्रस्तावे शंकरपार्वतीसंवादे केनचिद्विजेन तपस्तप्त्वा लिङ्गास्थापनवर्णनम्, दशाश्वमेधिकोत्पत्तिवर्णनपूर्वकं दशाश्वमेधिकतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्. ३०४ २	
१८१ भृगुतीर्थमाहात्म्यवर्णने भृगुकथावर्णनपूर्वकं भृगुं हन्तुं प्राप्तस्य नंदिनोऽनु भृगुक्पेर्गमनम्, कापि स्वराक्षितारमदृष्ट्वा देवसमीपे वृषभस्य गमनम्, भृगुणा शिवस्य स्तुतिकरणम्, ईश्वरेण भृगवे वरप्रदानम्, भृगुणा लिङ्गास्थापनम्, भृगुकच्छोत्पत्तिवर्णनपूर्वकमाहात्म्यवर्णनम्. ३०६ १	
१८२ भृगुकच्छतीर्थे स्नानदानादिमाहात्म्यवर्णनम्. ३०७ २	
१८३ केदारेश्वरतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्. ३०९ १	
१८४ ब्रह्मणः पंचमशिरश्छेदनेन ब्रह्महृत्योपद्रुतेन शंभुना धौतपापाख्यतीर्थस्थापनम्, धौतपापतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्. ३०९ १	
१८५ एरण्डीतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्. ३१० १	
१८६ गरुडेन चामुंडास्तवनकरणम्, चामुंडाप्रसादेन गरुडेन कनखलेश्वरलिङ्गास्थापनकरणम्, कनखलेश्वरलिङ्गामाहात्म्यवर्णनम्. ३१० १	
१८७ कालाभिरुद्रतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्. ३११ १	
१८८ शालिग्रामतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्. ३११ २	
१८९ वराहोत्पत्तिवर्णनपूर्वकमुदीर्णवराहतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्. ३११ २	
१९० चन्द्रहास्यापरनामकचन्द्रप्रभासतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्. ३१२ २	
१९१ द्वादशादित्यतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्. ३१३ १	
१९२ नरनारायणयोस्तपोविन्नार्थमिद्रेणाप्सरआदीनां प्रेषणम्, अप्सरोभिर्नरनारायणस्तवनम्, नरनारायणाभ्यामप्सरआदिनामुपदेशादिकरणम्, स्वविराड्देहे नानावरा-	

अध्यायाः	विषयाः	प०	पृ०
	गनादीनां ब्रह्माण्डस्थवस्तूनां च दर्शनम्, तद्दर्शनविस्मिदैर्वसंतकामाप्सरोभिर्वि- राडूपिनरनारायणस्तोत्रकरणम्, अप्सरआदीनां स्वर्गे गमनम्, इन्द्राय सर्व- वृत्तान्तकथनम्, श्रीपतिमाहात्म्यवर्णनम्. ३१३ २		
१९३	श्रीपतिक्षेत्रे स्नानस्य गवादिदानस्य च फलवर्णनम्. ३१५ २		
१९४	नारायणप्रभावं शक्रमुखाच्छ्रुत्वा तं नारायणं कामयमानया लक्ष्म्या तत्प्राप्त्यर्थं सागरान्ते तपश्चरणम्, तुष्टेन नारायणेन लक्ष्म्या समं विवाहकरणम्, श्रीपति- विवाहसमारंभवर्णनम्. ३१७ १		
१९५	श्रीपतिमाहात्म्यवर्णनम्. ३१९ १		
१९६	हंसतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्. ३२० १		
१९७	मूलस्थानतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्. ३२० १		
१९८	शूलरोपितस्य माण्डव्यर्षे राज्ञा शूलतोऽवरोहणकरणम्, तत्र शंकरस्यागमनम्, माण्डव्येन शंकराग्रे दाक्षायणीविनाशादिप्राक्संभूतकथावर्णनम्, माण्डव्येन देवीस्तवनकरणम्, नानास्थलस्थितया देव्या भिन्नभिन्ननामादिवर्णनम्, शूलेश्वर- नाम्ना शिवलिंगस्थापनं च, तस्य शूलेश्वरलिंगस्य माहात्म्यवर्णनम्.... ३२० १		
१९९	आश्विनतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्. ३२२ २		
२००	सावित्रीतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्. ३२३ १		
२०१	देवतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्. ३२३ २		
२०२	शिखितीर्थमाहात्म्यवर्णनम्. ३२३ २		
२०३	कोटितीर्थमाहात्म्यवर्णनम्. ३२४ १		
२०४	पैतामहतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्. ३२४ १		
२०५	कुर्कुरीतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्. ३२४ २		
२०६	दशकन्यातीर्थमाहात्म्यवर्णनम्. ३२४ २		
२०७	सुवर्णविंदुतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्. ३२४ २		

अध्यायाः	विषयाः	प०	पृ०
२०८	ऋणमोचनतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्. ३२५ १		
२०९	पुष्कलीतीर्थक्षमानाथतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्, भारभूतीतीर्थवर्णनप्रस्तावे विष्णुशर्माग्रे वटुवेषधारणः शिवस्यागमनम्, वटुना स्वप्रतिज्ञायां सत्यापितायां स्वस्व- प्रतिज्ञाभ्रष्टानामन्यशिष्याणां नर्मदास्मासि मज्जनम्, गुर्वनुज्ञया शिष्यभाराणां पुनरुज्जीवनम्, तत्र लिंगस्थापनमतो भारभूतीति नाम्ना तस्य तीर्थस्य प्रसिद्धि- वर्णनम्, भारभूतीतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्, विश्वासघातिनः सुकेश्याख्यवैश्यस्य कथानककथनम्. ३२५ १		
२१०	पुंखिलतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्. ३२९ १		
२११	मुण्डितीर्थमाहात्म्यवर्णनम्. ३२९ १		
२१२	एकशालिङ्गिडिमेश्वरतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्. ३२९ २		
२१३	आमलेश्वरतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्. ३२९ २		
२१४	श्रीकपालतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्. ३३० १		
२१५	शृंगितीर्थमाहात्म्यवर्णनम्. ३३० ३		
२१६	आषाढीतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्. ३३० २		
२१७	एरंडीतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्. ३३० २		
२१८	स्वपितुर्जमदभ्रेरपराधकारिणः सहस्रार्जुनस्य विनाशे कृते सत्येकविंशतिवारं सम- स्तक्षत्रियवधे च कृते सति तत्पापशमनार्थं परशुरामेण जामदग्न्येश्वरस्थापनं जामद- ग्न्यतीर्थकरणं च, जामदग्न्यतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्, जामदग्न्येश्वरपूजनविधिवर्णनं च. ३३० २		
२१९	कोटितीर्थमाहात्म्यवर्णनम्. ३३१ २		
२२०	लोढणेश्वरतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्. ३३१ १		
२२१	ब्रह्महंससंवादपूर्वकं हंशेश्वरमाहात्म्यवर्णनम्. ३३३ १		
२२२	तिलोदेश्वरतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्. ३३३ २		
२२३	वासेश्वरतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्. ३३४ १		

२२४ कोटीश्वरतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्.	३३४	१
२२५ अलिकानामकगन्धर्वकन्यया स्वनाम्ना शिवलिंगस्थापनम्, अलिकेश्वरतीर्थमाहा- त्म्यवर्णनम्.	३३४	२
२२६ भानुमतीकामुकेन भानुना कुष्ठरोगनिरसनार्थं शान्तया भार्यया सार्धं तपस्तप्त्वा शिवाङ्गया विमलेश्वरेतिनाम्ना शिवलिंगस्थापनम्, विमलेश्वरतीर्थमाहात्म्य- वर्णनम्.	३३५	१
२२७ नर्मदातीरस्थानां प्राक्कथितसर्वतीर्थानां यथाक्रमेण यात्राविधिवर्णनम्, विशेषतस्तीर्थ- माहात्म्यवर्णनम्.	३३५	२
२२८ परार्थतीर्थयात्राकरणमाहात्म्यपुण्यादिकथनम्.	३३७	१
२२९ रेवाखण्डश्रवणपठनादिदानादिफलश्रुतिवर्णनम्.	३३७	१
२३० तीर्थसंगममेदकथनम्, तीर्थावलिवर्णनम्.	३३८	१
२३१ तीर्थसंख्यापरिगणनपूर्वकं सर्वतीर्थानां विशिष्टव्यवस्थाकथनपूर्वकयात्राक्रमवर्णनम्.	३४०	१
२३२ रेवाखण्डसमाप्तिपूर्वकं रेवाखण्डपुस्तकदानफलवर्णनम्. ..	३४१	१

इत्यावन्त्यखण्डे तृतीयं रेवाखण्डम् ॥ (५-३)

इति स्कान्दे महापुराणे पंचमभावन्त्यखण्डम् ॥ ५ ॥

॥ अथ स्कान्दे महापुराणे षष्ठं नागरखण्डम् ॥ ६ ॥

१ मंगलाचरणम्, सूतशौनकसंवादारम्भः, तत्र शौनकप्रश्नं श्रुत्वा तस्योत्तरं दातुं
सूतेन लिंगोत्पत्तिवर्णनप्रसंगेन स्त्रीवियोगिनः शिवस्य ऋष्याश्रमे गमनवर्णनम्,
तत्रार्थभिर्दिगंबरं शिवं दृष्ट्वा तस्मै शापप्रदानम्, तेन शापन शिवस्य तत्रैव लिंग-

पतनम्, ब्रह्मविष्णवादिभिः शिवस्तवनकरणम्, तेन तुष्टेन शंकरेण लिंगपूजन- विधिकथनम्, ततो देवैर्हाटकेश्वरक्षेत्रे गत्वा तत्रैव तस्य शिवलिंगस्य स्थापनम्, लिंगपूजनमाहात्म्यवर्णनम्.	१	१
२ लिंगोत्पादनेन पातालतो गंगाया आगमनम्, त्रिशंकोश्चण्डालत्वं कथं प्राप्तमिति प्रश्ने तत्कथोपाख्याने सशरीरेण स्वर्गगमनाय त्रिशंकुना वसिष्ठस्य प्रार्थनाकरणम्, वसिष्ठेनेदमशक्यमिति कथितेऽन्यं गुरुं प्रष्टुं मनसि दुराग्रेहेण निर्धारणम्.	३	२
३ वसिष्ठवाक्यमनादृत्य दुराग्रेहेण स्वेच्छया वर्तितुमुद्युक्तं त्रिशंकुं प्रति वसिष्ठपुत्रैः 'चण्डालो भव' इति शापदानम्, तेन शापेन सद्यश्चण्डालत्वं प्राप्य पश्चात्तापेन दुःखितस्य त्रिशंकोराज्ञया तस्य मन्त्रिभिश्चिशंकुक्षेपेष्टपुत्रं हरिश्चंद्रं राज्येभिषे- चनम्, तस्य त्रिशंकोश्च महारण्ये पद्भ्यां गमनम्.	४	१
४ अरण्ये गच्छतश्चण्डालस्य त्रिशङ्कोर्विश्वामित्राश्रमे गमनम्, ततो विश्वामित्रेण सर्व- वृत्तान्तं श्रुत्वा स्पर्धया 'त्वामनेनैव देहेन स्वर्गं नेष्यामि', इति प्रतिज्ञां कृत्वा तेन चण्डालेन साकं तस्य पापनिरसनायानेकतीर्थक्षेत्रेषु भ्रमणम्, भ्रमतोस्तयोर्मा- र्कण्डेयन समं संवादः, मार्कण्डेयवचनाद्वाटकेश्वरे गमनम्, हाटकेश्वरलिंगपू- जनेन त्रिशंकोश्चण्डालत्वनिवृत्तिः, ततः स्वर्गप्राप्तिकरं यज्ञं कर्तुं तयोर्ब्रह्मानुज्ञा- ग्रहणम्.	५	१
५ ब्रह्मणा तथा करणेऽनुज्ञायामदत्तायामपि विश्वामित्रेण त्रिशंकोः सशरीरेण स्वर्ग- प्राप्तये स्वतपःप्रभावाद्वादशवार्षिकं सत्रं ब्राह्मणद्वारा समाप्य ततोऽन्तेऽवभृथ- क्षानादिकं कृत्वा यज्ञसमाप्तिकरणम्.	६	२
६ स्वर्गप्राप्त्यभावाद्द्विश्वामित्रं प्रति प्रश्नं कुर्वतश्चिशंकोर्विष्णुं स्तुत्वा ततो वरं गृहीत्वा विश्वामित्रदत्तं नूतनस्वर्गं रचयित्वा सशरीरेण स्वर्गं प्रति गमनम्.	७	१
७ विश्वामित्रकृतसृष्ट्या ब्रह्मसृष्ट्या साकं परस्परविवादं दृष्ट्वा देवानां ब्रह्माभ्याशे गमनम्, ततो ब्रह्मादीनां जगत्स्थित्यर्थं विश्वामित्रसमीपे गमनम्, विश्वामित्र-		

- वचनादनन्यगतिकत्वात्रिशंकोः स्वर्गे गमनम्, विश्वामित्रस्य नूतनस्तुष्टेः स्वेच्छ-
या निवर्तनम्, त्रिशंकाख्यानोपसंहारश्च. ... ७ २
- ८ हाटकेश्वरप्रभावं श्रुत्वा सर्वजनानां तत्र गमनम्, विश्वामित्रस्यापि कुरुक्षेत्रं त्यक्त्वा
तत्रैव वासः, यज्ञादीनकृत्वापि मोक्षप्राप्तिदमिदं क्षेत्रमिति मत्वा देवाज्ञया हाट-
केश्वरस्य पाताले स्थापनम्, तेन नागानामपि तद्विलेन सर्वत्र गमनम्, हाटके-
श्वरमाहात्म्यवर्णने हिरण्यकशिपोः सुतया रमानान्या पुत्रप्राप्त्यर्थं विष्णुमुद्दिश्य
तपश्चरणम्, विष्णुकृपया ततो वृत्रासुरोत्पत्तिः, इन्द्रादिभिर्वृत्रवधार्थं कृतया
विष्णुप्रार्थनया तद्वचनाद्वज्रोत्पादनार्थं दधीच्यग्रे गमनम्, दधीच्यस्थितिनिर्मितव-
ज्रेण वृत्रस्य पराजयः, तल्लन्यब्रह्महत्यादोषनिरासार्थं शक्रस्य हाटकेश्वरे गमनम्,
हाटकेश्वरपूजनेन दोषनिवृत्तिः, स्वस्थाने गमनम्, हाटकेश्वरमाहात्म्यवर्णनम्. ८ १
- ९ शक्रेण नागविलपूर्तये संवर्तानिलस्य प्रेषणम्, शक्राज्ञया संवर्तानिलस्य नागविले
गमनम्, लिंगोद्भवशापेन भीतस्य संवर्तानिलस्य शक्रपुरं प्रत्यागमनम्, ततो बृह-
स्पतेराज्ञया शक्रस्य हिमालयपुत्रान्विलपूर्तिकरणार्थं प्रेषितुं हिमालयसन्निधौ गम-
नम्, शक्रकार्यं कर्तुं हिमालयेनाज्ञापितानामप्यस्वीकृताज्ञानां मैनाकनंदिवर्धन-
रक्तशृंगाख्यानां त्रयाणां पुत्राणामननुमोदनं दृष्ट्वा तेभ्यः शक्रेण शापप्रदानम्,
शापभीत्या रक्तशृंगाख्यपर्वतस्य नागविलपूर्तिकरणार्थं तत्र गमनम्, ततो देवेन्द्रेण
रक्तशृंगाख्यपर्वतस्य सुखजनकानामनेकतीर्थानां संस्थापनम्, शक्रकृत रक्तशृंग-
शिखरोत्साहवर्णनम्. ... ११ १
- १० शंखतीर्थमाहात्म्यवर्णने चमत्कारनृपस्य मृगयाकरणम्, तत्र बुभुक्षितस्य बालस्य
स्तनं ददत्वा मृगयाश्चमत्कारेण वधकरणम्, मृगीदत्तशापेन चमत्कारनृपतेः कुष्ठरो-
गप्राप्तिः, तत्कुष्ठस्य शापस्य च निवर्हणार्थं भ्रमत्तश्चमत्कारनृपतेर्हाटकेश्वरक्षेत्रे
शंखतीर्थं गमनम्, शंखतीर्थज्ञानेन चमत्कारनृपतेः कुष्ठनिरासवर्णनम्, शंख-
तीर्थमाहात्म्यवर्णनम्. ... १२ १

- ११ चमत्कारनृपकृपिसंवादे शंखतीर्थोत्पत्तिवृत्तान्ते शंखकृतेन लिखिताश्रमवृक्षोद्भूतफ-
लयग्रहणेन चौर्यमिदमिति मत्वा लिखितेन शंखहस्तच्छेदनकरणम्, ततः शंखस्य
हाटकेश्वरे तपश्चरणम्, तत्तपस्तुष्टेन शिवेन शंखाय वरप्रदानम्, पूर्ववत्तत्पुण्येन
हस्तप्राप्तिकथनम्, तत्र तेन स्वनाम्ना लिंगस्थापनम्, शंखतीर्थोत्पत्तिवर्णनपूर्वकं
शंखतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्, चमत्कारभूपतिना ब्राह्मणेभ्यो नगरं निर्मापयित्वा
दानकरणम्. ... १२ २
- १२ चमत्कारेण भूपेन ब्राह्मणाज्ञया नगरस्थित्यर्थं पुत्रोपदेशकरणम्, ब्रह्मदत्ताशीवां-
ग्रहणम्. ... १४ १
- १३ स्वराज्यं पुत्रेषु निक्षिप्य तपःकरणार्थं चमत्कारनृपतेर्हाटकेश्वरे गमनम्, तत्र शिव-
माराध्य शिवप्रसादेन अचलेश्वरेतिनाम्ना लिंगस्थापनम्; अचलेश्वरमाहात्म्य-
वर्णनम्. ... १४ १
- १४ चमत्कारपुरे कस्यचिद्गोरक्षकस्य गौयूथादेकस्या गोररण्ये तृणलोभेन गमनम्, तस्याः
शोधनार्थं गोरक्षकस्याप्यरण्ये गमनम्, ततः कालान्तरेण द्वयोः पञ्चत्वप्राप्तिवर्ण-
नम्, ततो गोरक्षकस्य दशार्णाधिपतेः कुले जन्मवर्णनम्, तथा गोस्तन्मंत्रिकुले
जननम्, ततस्ताभ्यां पूर्वजन्मवृत्तान्तस्मरणं कृत्वा चमत्कारपुरप्रदक्षिणाकरणेन
वैमानिकपथा मोक्षप्रापणम्, चमत्कारपुरप्रदक्षिणामाहात्म्यवर्णनम्. ... १५ १
- १५ रक्तशृंगपर्वतप्रभाववर्णनपूर्वकं चमत्कारपुरप्रदक्षिणामाहात्म्यातिशयवर्णनम्. ... १६ १
- १६ रक्तशृंगसान्निध्ये स्थित्वा रक्तशृंगस्य सेवनफलश्रैष्ठ्यवर्णनम्. ... १६ २
- १७ चमत्कारपुरस्य चतुर्दिक्षु स्थितानां तीर्थानां वर्णनम्, तत्रादौ गयाशिरोमाहात्म्य-
वर्णनप्रसंगे विदूरथस्य मृगयायामरण्ये गमनम्, तत्र मृगानुधावतो विदूरथस्य
वनाद्वनं प्रयागेन श्रान्तस्याश्वस्य भूम्यां पतनम्, ततो विदूरथस्य तत्रैवाश्वमु-
त्सृज्य पद्भ्यां मृगानुचंक्रमणम्. ... १६ २

- १८ ततो दूरगमनोत्तरं पथि मांसादादिपिशाचत्रयदर्शनम्, मांसादादिवचनादृष्या-
श्रमपदं प्राप्तस्य विदूरथस्य नृपस्य मुनिभिः सह संवादपूर्वकं सायन्तनकर्मादि-
विधानवर्णनम्. १७ १
- १९ परेऽहनि विदूरथस्य स्वनगरे गमनम्, गयाशिरसि पितृतीर्थकूपिकायां विदूरथेन
मांसादादिभ्यः श्राद्धदानम्, ततो मांसादादिभिर्विदूरथस्य स्वप्ने स्वस्वमुक्तिकथ-
नम्, पितृकूपिकातीर्थमाहात्म्यवर्णनम्. १९ २
- २० पितृकूपिकातीर्थे रामलक्ष्मणसीतानां गमनम्, तत्र श्राद्धकरणेन रामादीनां प्रत्यक्षपि-
तृदर्शनम्, ततो मनसि रामं सीतां च हन्तुं विश्वासघातं कर्तुं च प्रवर्तमानस्य
लक्ष्मणस्य विश्वासघातदोषनिरासार्थं वालमण्डनतीर्थे गमनम्, तत्तीर्थस्नानेन
तस्य दोषनिवृत्तिः, ततो रामकृतं याम्यदिशि प्रयाणम्, वालमण्डनतीर्थमाहात्म्य-
वर्णनम्. २० २
- २१ वालसख्यतीर्थोत्पत्तिवर्णने मृकण्डतो मार्कण्डसुतोत्पत्तिवर्णनपूर्वकं मार्कण्डेयेन
दीर्घायुष्टं प्राप्य तपस्तप्त्वा हाटकेश्वरे लिंगस्थापनम्, वालसख्यतीर्थमाहात्म्य-
वर्णनम्. २२ १
- २२ वालमण्डनतीर्थमाहात्म्ये कश्यपादितेरेकोनपञ्चाशन्मरुतामुत्पत्तिवर्णने शक्रेण दिति-
जठरं प्रविश्य शक्रेण पुत्रच्छेदनादिवर्णनम्, तेन मातृद्वेहेण तद्दोषपरिहारार्थं
शक्रेण वालमण्डनतीर्थे स्नानकरणम्, शक्रस्य तीर्थस्नानेन दोषनिवृत्तिः, वाल-
मण्डनतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्. २४ १
- २३ मृगतीर्थवर्णने कस्यचिद्दृशस्य च्छायायां संस्थितान्मृगान्दृष्ट्वा लुब्धकानां तत्रागमनम्,
लुब्धकदर्शनेन भीतानां मृगानां ततः पलायनम्, लुब्धकानां मृगानुधावनम्,
मृगानां सरोवरप्रवेशनेन सद्य एव मानुषत्वप्राप्तिः, तत्सरःप्रभावं मृगमुखा-
च्छ्रुत्वा लुब्धकैरपि तस्मिन्सरसि स्नानकरणम्, तेन लुब्धकानामपि सौन्दर्य-
प्राप्तिः, सर्वेषां मोक्षप्राप्तिवर्णनम्, मृगतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्. २५ १

- २४ वलिनिग्रहसमये वामनेन पदद्वयेन लोकान्व्याप्य तृतीयपदेन ब्रह्माण्डोर्ध्वभागे
भिन्ने सति ततो गङ्गाजलस्य निर्गमनम्, विष्णुपदतीर्थोत्पत्तिपूर्वकमाहात्म्य-
वर्णनम्. २५ २
- २५ विष्णुपदीगंगामाहात्म्यवर्णने मद्यप्राशनं कुर्वतः कस्याचिद्ब्राह्मणस्य तत्र स्नानेन मद्य-
प्राशनदोषनिवृत्तिवर्णनम्, विष्णुपदीगंगामाहात्म्यवर्णनम्. २६ २
- २६ कस्यचिद्गोकर्णब्राह्मणस्य यमानुशासनादागतैर्यमदूतैः सह यमलोके गमनम्, तत्र
गोकर्णपृच्छया यमेन द्वाविंशतिनरकवर्णनम्, केन पातकेन कस्य नरकस्य प्राप्ति-
रिति वर्णनम्, गोकर्णस्य यमानुज्ञया चमत्कारपुरे गमनम्, तत्र तीर्थस्नानेन
मुक्तिवर्णनम्, गोकर्णतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्. २७ २
- २७ अण्वादिचतुर्युगान्तकालपरिगणनम्, चतुर्युगस्वरूपमाहात्म्यप्रमाणनिर्दर्शनम्, चातु-
र्वर्ण्यकर्मनिरूपणम्, रजकादिचण्डालानामुत्पत्तिवर्णनम्, विशेषतः कलिकाल-
माहात्म्यवर्णनम्. २९ २
- २८ बृहस्पतीन्द्रसंवादे सर्वतीर्थसमाश्रयवर्णनम्. ३१ २
- २९ सिद्धेश्वरमाहात्म्यवर्णने सूतस्य पितुराज्ञया वत्समहर्षिशुश्रूषाकरणम्, तत्र वत्स-
महर्षिणा स्वस्य प्राग्जन्मचरित्रकथनम्, देवरातस्य मुनेरग्रे स्नातुं विवस्त्रां
काञ्चित्स्त्रियं विलोक्य जलेरेतःस्वलनम्, तत्रेतसो मृगया प्राशनम्, दशमासान्ते
मृगीतः कन्याजननम्, देवरातेन वत्सर्षये कन्यादानम्, बहुकाले गते सर्पदंशनेन
स्त्रीमरणं दृष्ट्वा बहुशोकव्याकुलितचेतसो वत्सस्य वने प्रयाणम्, तस्य बहुधा
आधिभिः सान्त्वने कृतेऽपि क्रुधा सर्पनाशनारंभकरणम्, तस्मिन्सर्पहननं
कुर्वति सति तत्रैकस्य सर्पस्य मानुषरूपं धृत्वा संवादवर्णनम्, तेन मानुषरूप-
धारिणा सर्पेण वत्साय पूर्वशापकारणे कथ्यमाने प्राग्जन्मनि मया हाटकेश्वर-
क्षेत्रयात्रागतानां जनसमूहानां मध्ये सर्पप्रक्षेपे कृते सत्यृषिणा दत्तेन शापेन
सर्पजन्मप्राप्तिः इति कथनम्, तेन मानुषरूपिणा सर्पेण वत्सायोपदेशकरणम्, तत्र-

- संगेन हिंसाऽहिंसाधर्मनिरूपणम्, ततो वत्सार्पिणा सर्पवधपञ्चात्तापेन महेश्वर-
पूजां विधातुं स्वमनसि निर्धारणम्, वत्सस्य सिद्धेश्वरपूजनेन सिद्धिप्राप्ति-
वर्णनम्. ३२ १
- ३० सिद्धेश्वरोत्पत्तिवर्णने सिद्धाधिपनामकहंसेन बृहस्पत्याज्ञया पुत्रप्राप्त्यर्थं लिंगं
संस्थाप्य पूजने कृते तस्य पुत्रप्राप्तिः, सिद्धेश्वरमाहात्म्यवर्णनम्. ३७ २
- ३१ नागहृदमाहात्म्यवर्णनप्रसंगेन नवनागानां ब्रह्माज्ञया हाटकेश्वरक्षेत्रे गमनम्, तत्र
स्वनाम्ना लिंगस्थापनम्, इन्द्रसेनराज्ञः सर्पदंशनेन मृत्युप्राप्तिवर्णनम्, ततः
स्वपुत्रस्य स्वप्न आगत्येन्द्रसेनेन स्वप्रेतत्वप्राप्तिकथनम्, पित्राज्ञया पुत्रस्य नागतीर्थे
गमनम्, तत्र पितृश्राद्धकरणेन लिंगपूजनेन च पितुर्मोक्षवर्णनम्, नागतीर्थ-
माहात्म्यवर्णनम्. ३८ १
- ३२ सप्तर्षितीर्थवर्णने सप्तर्षिपूजनप्रकारकथनम्, सप्तर्षितीर्थोत्पत्तिवर्णने द्वादशवार्षिक्या-
मनावृष्ट्यां वृषभक्षितानां सप्तर्षीणां सर्वत्र भ्रमणम्, तेषां वृषादर्मे राज्ञो
देशे गमनम्, तत्र मृतकुमारकं दृष्ट्वा तद्वक्ष्यार्थं सप्तर्षिभिरुद्योगकरणम्, ताव-
द्वादर्मेभूपस्य तत्रागत्य तैः सह संवादकरणम्, ततो मृतकुमारमभक्षयित्वैव-
र्षीणां चमत्कारपुरे गमनम्, तत्र तैस्तपःकरणम्, लिंगस्थापनं च.... ४० २
- ३३ अगस्त्याश्रमवर्णने विन्ध्यमेवोर्मिथः कलहे संपद्यमाने सूर्यमार्गनिरोधात्सूर्यस्वागस्त्या-
श्रमे गमनम्, सूर्यवचनाद्विन्ध्यं निम्नमुखीकृत्य दक्षिणदिशि हाटकेश्वरेश्वरस्य
गमनम्, तत्र लोपामुद्रया पत्न्या सह गत्वा लिंगस्थापनम्, अगस्त्याश्रममाहा-
त्म्यवर्णनम्.... ४२ ३
- ३४ अगस्त्यकृतसमुद्रप्राशनकारणवर्णने प्रथमं देवदैत्ययोर्युद्धे ब्रह्मविष्णिन्द्रादीनां परा-
जयं दृष्ट्वा शंकरेण शूलेन दैत्यपराजयकरणवर्णनम्. ४४ १
- ३५ धर्मविनाशेनैव देवपराजयः स्यादिति निश्चयं कृत्वा ज्ञानसंध्यायज्ञयागादिजपकर्तृणां
ब्राह्मणानां दैत्यैर्वधकरणम्, जलावासिनां दैत्यानां वधार्थं ब्रह्मण आज्ञया जल-

- प्राशनार्थं देवैरगस्त्यस्य प्रार्थनाकरणम्, देवकार्यार्थमगस्त्येन समुद्रप्राशनम्, देवै-
र्दैत्यवधकरणम्, अगस्त्यस्थापितपीठस्य देवैः स्वकार्यकरणाच्चित्रेश्वरपीठेतिनाम-
करणम्. ४४ ३
- ३६ चित्रेश्वरपीठमाहात्म्यवर्णनम्. ४६ १
- ३७ दुःशीलाख्यप्रासादोत्पत्तिवर्णनम्. ४७ १
- ३८ धुन्धुमारेश्वरलिंगमाहात्म्यवर्णनम्. ४८ १
- ३९ ययातीश्वरलिंगमाहात्म्यवर्णनम्. ४८ २
- ४० ब्रह्मणा पृथ्व्यां शिलास्थापनम्, ततस्तत्र ब्रह्माज्ञया सरस्वत्या पात्रिलतो हृदं निर्मा-
यागमनम्, ततो मंकणकमहर्षिणा तत्र तपस्तप्त्वा लिंगस्थापनम्, चित्रशिला-
मंकणकेश्वरलिंगमाहात्म्यवर्णनम्. ४९ १
- ४१ वाष्कलिदैत्यपीडितैरिन्द्रादिभिर्देवैर्विष्णोराज्ञया हाटकेश्वरे तपःकरणम्, ततो बृह-
स्पतिवचनादशून्यशयनतिथौ भगवत्पूजनेन सन्तुष्टस्य भगवत आज्ञया वाष्क-
लिना समं युद्धकरणम्, भगवता वाष्कलिदैत्यपराजयं कृत्वा शक्रस्य स्वस्थाने
गमनम्, भगवतस्तत्र वासकरणं लिंगस्थापनं च, जलशाय्युत्पत्तिवर्णनम्. ५० २
- ४२ विश्वामित्रकुण्डोत्पत्तिवृत्तान्तवर्णनम्, तत्र विश्वामित्रमेनकासमागमवर्णने विश्वा-
मित्रेण मेनकायै स्त्रीधर्मकथनम्. ५१ २
- ४३ विश्वामित्रकथितपातिव्रत्यधर्मास्तिरस्कृत्य कुत आगमनं क गमनमित्यादिपृष्ट्यां
विश्वामित्रदर्शनेन मेनकायां लोलुपायां सत्यां विश्वामित्रेण स्त्रीसंगमस्य धिक्कृ-
तिकरणम्. ५२ २
- ४४ विश्वामित्रेण स्वसंगमे तिरस्कारिते बहुशो दुःखसंतप्तया मेनकया विश्वामित्राय
विश्वामित्रेण मेनकायै च मिथो जराप्राप्तिरूपशापप्रदानम्, ततस्तयोः कुण्डज्ञा-
नेन ज्ञापमुक्तिः, विश्वामित्रेण तत्र लिंगस्थापनम्, विश्वामित्रकुण्डविश्वामित्रे-
श्वरलिंगमाहात्म्यवर्णनम्. ५३ १

४५	त्रिपुष्करतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्.	५३	२
४६	सरस्वतीतीर्थमाहात्म्यवर्णने वलभद्रनृपतो जातस्य अंबुवीचिनामकस्य मूकपुत्रस्य मूकत्वनाशनार्थं सरस्वतीतीर्थे सपुत्रकस्य नृपस्य गमनम्, तत्र स्नानेन लिंगपूजनेन च पुत्रस्य मूकत्वनिरसनम्, अंबुवीचिकृतं सरस्वतीस्तवनम्, सरस्वतीतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्.	५५	१
४७	महाकालमाहात्म्यवर्णने सपत्नीकस्य रुद्रसेनस्य राज्ञो हाटकेश्वरे गमनम्, तत्र देवं संपूज्य बहुशो विप्रेभ्यो दानानि दत्त्वा विप्रसंसिद् राज्ञा विप्रेभ्यः स्वपूर्वजन्मवृत्तान्तकथनम्, तत्र वणिग्जात्युद्भवस्य तस्यान्नप्राप्त्यभावादुपोषितस्य सपत्नीकस्य महाकालवने गमनम्, तत्र देवं दृष्ट्वा कमलैर्देवस्य पूजाकरणम्, तेन पुण्यप्रभावेन राजकुले जननम्, महाकालेश्वरतीर्थलिंगमाहात्म्यवर्णनम्.	५६	१
४८	उमामहेश्वरलिंगमाहात्म्ये हरिश्चन्द्रेण पुत्रप्राप्त्यर्थमुमामहेश्वराराधनम्, तेन तपसा संतुष्टाभ्यामुमामहेश्वराभ्यां पुत्रप्रदवरप्रदानम्, तं वरं गृहीत्वा हरिश्चन्द्रस्य स्वमवने गमनम्, ततो हाटकेश्वरक्षेत्र उमामहेश्वरप्रीतये लिंगस्थापनम्, उमामहेश्वरलिंगमाहात्म्यवर्णनम्.	५७	२
४९	कलशेश्वरमाहात्म्यवर्णने कलशनृपस्य गृहे दुर्वासस आगमनम्, चातुर्मास्यव्रतस्य पारणं कर्तुमागताय दुर्वाससे नृपेणातिथ्यसत्कारपूर्वकं भोजनादिसमर्पणम्, तत्र भोजनपात्रे लवणादिभिः सुसंस्कृतं मांसं दृष्ट्वा 'व्याघ्रो भव' इति नृपाय शापप्रदानम्, कलशनृपतेर्दुर्वाससः शापेन व्याघ्रत्वप्राप्तिवर्णनम्.	५८	२
५०	नन्दिनीव्याघ्रसंवादे नन्दिन्या व्याघ्रसमीपे शपथकरणम्.	५९	१
५१	व्याघ्रवचनान्नन्दिन्या स्वस्थानं गत्वा वत्सस्य दृष्टिकरणम्, सर्वान्दृष्ट्वा नन्दिन्या व्याघ्रप्रे गमनम्, तेन तस्याः सत्यत्वं दृष्ट्वा पश्चात्तापेन मुक्तिप्राप्त्यर्थं तस्यै प्रश्नकरणम्, शापाद्व्याघ्रत्वं प्राप्तस्य नृपस्य नन्दिनीदर्शितवाणस्थापितलिंगस्य पूजनेन		

व्याघ्रत्वप्रापकाच्छापान्मुक्त्वा पूर्ववद्राजत्वप्राप्तिः, ततो हराराधनां विधाय स्वनाम्ना लिंगस्थापनम्, शिवलोके गमनं च, कलशेश्वरलिंगमाहात्म्यवर्णनम्.	५९	२
५२ रुद्रकोटिमाहात्म्यवर्णनम्.	६१	२
५३ भ्रूणगर्तामाहात्म्यवर्णने मित्रसहस्य राज्ञो वसिष्ठशापाद्राक्षसत्वप्राप्तिवृत्तान्तवर्णनम्, राक्षसधर्मेणानुवर्तमानेन तेन राज्ञा विप्रादीनामपि हननम्, तेन नृपेण ब्रह्महत्यादोषनिवृत्तये शापमुत्तयुत्तरं वसिष्ठाज्ञया तीर्थयात्राकरणम्, भ्रूणगर्तातीर्थस्नानेन ब्रह्महत्यादोषादुन्मुच्य पूर्ववद्राज्यकरणम्, राज्योत्तरमन्ते शिवलोके गमनं च, भ्रूणगर्तामाहात्म्यवर्णनम्.	६२	२
५४ नलकथावर्णनपूर्वकं नलस्थापितचर्ममुण्डामाहात्म्यवर्णनम्.	६४	२
५५ नलेन स्वनाम्ना स्थापितस्य रोगाद्यनिवृद्धदोषपरिहारकस्य नलेश्वरस्य माहात्म्यवर्णनम्	६५	१
५६ सांबादित्यमाहात्म्ये गालवेनादित्यप्रसादेन चरं लब्ध्वा पुत्राभावात्सांबादित्यपूजनेन पुत्रप्राप्तिकरणम्, सांबादित्यमाहात्म्यवर्णनम्.	६५	२
५७ गाङ्गेययात्राख्यानवर्णनम्.	६६	२
५८ गाङ्गेयकृतलिंगचतुष्टयस्थापनवर्णनम्, शिवगंगामाहात्म्यवर्णनम्.	६७	२
५९ विदुरेण पुत्रप्राप्त्यर्थं तपस्तप्त्वा स्वनाम्ना लिंगस्थापनम्, विदुरेश्वरमाहात्म्यवर्णनम्, विदुरकृतदेवप्रासादवृत्तान्तवर्णनम्.	६७	२
६० मित्रावरुणपुत्रेण माहित्यानामदेवतास्थापनम्, नरादित्येश्वरमाहात्म्यवर्णनम्.	६८	२
६१ शर्मिष्ठातीर्थमाहात्म्ये विषकन्यास्तत्तिवर्णनम्.	६९	१
६२ विषकन्यात्यागमकुर्वतो नृपस्य मरणप्राप्तिवृत्तवर्णनं च, सर्वलोकापवादाञ्छत्वा विषकन्यायास्तपोऽर्थे वनं प्रति प्रयाणम्, मार्गे स्वपूर्वजन्मस्मरणेन दुःखिताया विषकन्यायाः पश्चात्तिसाधनादिकं घोरं तपो विलोक्य पार्वत्येन्द्राणीरूपेणागमनम्, इन्द्राणीतो वरमगृहीत्वा तथा पुनस्तपसि क्रियमाणे पार्वत्या तां प्रति		

अध्यायाः

विषयाः

प० पृ०

स्वरूपदर्शनम्, विषकन्यया पार्वतीस्तवनम्, पार्वत्या सह विषकन्यायाः कैलासे गमनम्, शर्मिष्ठातीर्थमाहात्म्यवर्णनम्. ६९	२
६३ सोमेश्वरमाहात्म्ये दक्षशपथुक्तेन सोमेन रोमकमहर्षेर्वचनाद्वाटकेश्वरे लिंग- पूजनम्, तत्प्रभावेण सोमस्य शापनिवृत्तिः, स्वनाम्ना लिंगस्थापनम्, सोमनाथे- श्वरमाहात्म्यवर्णनम्. ७२	१
६४ चमत्कारनृपस्थापितचमत्कारीदुर्गादेवीमाहात्म्यवर्णनम्. ७३	१
६५ आनर्तकेश्वरशूद्रेश्वरयोर्माहात्म्यवर्णनमुत्पत्तिकथनं च. ७४	१
६६ रामहृदवर्णनप्रसंगे जमदग्निवधवर्णने ससैन्यस्य सहस्रार्जुनहैहयनृपतेर्जमदभ्याश्रमे गमनम्, तत्र कामधेनुप्रभावं दृष्ट्वा तेन सहस्रार्जुनेन लोभेन तां याच्यमानेन जमदग्निना तस्या अदाने क्रुधाविष्टेन हैहयेन जमदग्निवधकरणम्. ७५	२
६७ पितृवधं श्रुत्वा परशुरामेण पितुरुत्तरक्रियां विधाय निःक्षत्रियां पृथ्वीं कर्तुं प्रतिज्ञा- करणम्, ततो रामेण युद्धे सहस्रार्जुनस्य वधकरणम्. ७६	२
६८ सहस्रार्जुनवधोत्तरं हाटकेश्वरे गत्वा सहस्रार्जुनशरीराभिर्गतेन रक्तेन पितृश्राद्धं विधाय सर्वां संपादितां महीं ब्राह्मणेभ्यो दत्त्वा स्वनिवासार्थं परशुरामेण समुद्रापरसरणकरणम्. ७७	२
६९ पुनर्ब्राह्मणेभ्यो दत्तां महीं बलात्कारेण ग्रहीतृणां क्षत्रियाणां रामेण वधकरणम्, एवमेकविंशतिवारान्निःक्षत्रियां पृथ्वीं कृत्वा ब्राह्मणेभ्यस्तस्याः समर्पणम्, ब्राह्मणवचनादाशीर्वादेन च रामहृदेति नाम्ना गार्गातीर्थस्थापनम्, रामहृदे शस्त्र- हतानां श्राद्धेन विशेषफलकथनम्, सामान्यतो रामहृदमाहात्म्यवर्णनम्. ७८	१
७० तारकासुरवधप्रकरणे कार्तिकेयस्य साद्यन्तोत्पत्तिवृत्तान्तवर्णनम्. ७८	२
७१ कार्तिकेय (स्कन्द) स्थापितशक्तिमाहात्म्यवर्णनम्. ८०	१
७२ पाण्डवधृतराष्ट्रादिकृतहाटकेश्वरक्षेत्रदर्शनवर्णनम्. ८१	१
७३ ततः कौरवाणां द्वारवत्यां गमनम्, दुर्योधनस्य भानुमत्या सह विवाहवर्णनम्, ततः	

अध्यायाः

विषयाः

प० पृ०

पुनर्यादवेन समं कौरवपाण्डवानां हाटकेश्वरे गमनम्, धृतराष्ट्रकृतप्रासादस्थाप- नादिवृत्तान्तवर्णनम्. ८१	२
७४ तत्र हाटकेश्वरे धृतराष्ट्रादिभिरेकोत्तरशतलिंगस्थापनम्, सर्वद्रोणादिभिः पाण्डवै- र्यादवादिभिश्च सहस्रशः पृथक्पृथक्स्वनाम्ना लिंगस्थापनम्, कौरवपाण्डवयादव- कृतलिंगप्रतिष्ठावर्णनम्. ८२	२
७५ यज्ञभूमिमाहात्म्यवर्णनम्. ८३	१
७६ मुण्डारकालप्रियमूलस्थानेतिभास्करतीर्थत्रयवर्णने कस्यचित्कुष्ठरोगिणः पुरुषस्य ब्राह्मणवचनात्तत्तीर्थत्रये स्नानेन कुष्ठनिरसनवृत्तान्तवर्णनम्, मुण्डारकालप्रियमूल- स्थानमाहात्म्यवर्णनम्. ८३	१
७७ शंकरपार्वतीविवाहसमये ब्रह्मणः पार्वतीदर्शनेन रेतःस्खलनम्, तेन पापेन लिप्तां- गेन ब्रह्मणा रुद्रशिरसमारोध्य दोषनिवृत्तिकरणम्, हराश्रयवेदिकामाहात्म्य- वर्णनम्. ८५	१
७८ रुद्रशीर्षमाहात्म्यवर्णने व्यभिचारिण्याः कस्याश्चिद्ब्राह्मण्या रुद्रशीर्षदर्शनेन तत्पातका- निवृत्तिवर्णनम्, तथैव विदूरथनृपपत्न्या अपि रुद्रशीर्षदर्शनान्मुक्तिवर्णनम्, रुद्रशीर्ष (जागेश्वर) माहात्म्यवर्णनम्. ८६	२
७९ वालखिल्याश्रममाहात्म्यवर्णने शक्रोपरि वालखिल्यैः कोपकरणवृत्तान्तवर्णनम्, वालखिल्याश्रममाहात्म्यम्. ८८	१
८० सुपर्णाख्यमाहात्म्यवर्णने वालखिल्यैराथर्वीणैर्मन्त्रैरभिर्भित्तममृतकलशं गृहीत्वा पुत्रप्राप्त्यर्थं कश्यपेन स्वपत्न्यै दानम्, अमृतकलशप्राशनेन कश्यपाद्रुडोत्पत्तिः, मित्रब्राह्मणकन्याया वरशोधार्थं गरुडस्य ब्राह्मणकन्याभ्यां सह गमनम्, पथि नारदस्य दर्शनम्, नारदेन समं विष्णुदर्शनार्थं तेषां सर्वेषां हाटकेश्वरे गमनम्, तत्र गत्वा नारदगरुडाभ्यां विष्णुसंदर्शनग्रहणम्. ८९	१

अनुक्रमणिका.

नागरखं०६

- ८१ विष्णुदर्शनं गृहीत्वा गरुडेन विष्णुं प्रति विप्रकन्यावरणार्थमाग्रहकरणम्, विष्ण्व-
नुज्ञया गरुडेन विष्ण्वग्रे सकन्यकस्य विप्रस्यानयनम्, विप्रकन्यायाः विष्णोः
स्त्रीत्वं प्राप्तं दृष्ट्वा क्रुधा लक्ष्म्या 'अश्वमुखी भव' इति तस्यै कन्यायै शापप्रदानम्,
तथैव विप्रेणापि 'गजवक्त्रा भव' इति लक्ष्म्यै शापदानम्, ततो विष्णुना विप्र-
कन्यायाः सांत्वनकरणमुच्छापदानं च, विष्णवाज्ञया समुत्स्य विप्रस्य स्वगृहे गम-
नम्, विष्णुपुरःस्थितां शाण्डिलीनाम्नीं वृद्धस्त्रीं दृष्ट्वा गरुडेन हास्ये कृते सत्यन्तः
क्रुधा शाण्डिल्या मनसा शापदानेन गरुडपक्षमस्मीकरणम्. ... १० २
- ८२ निजपक्षदाहं दृष्ट्वा गरुडेन विष्णुना च शाण्डिलीस्तवनम्, ततः शाण्डिलीवचना-
द्गरुडेन हाटकेश्वरं गत्वा रुद्रशीर्षकालरुद्रनीलरुद्रादीन्नत्वा शिवाराधनकरणम्, तेन
गरुडस्य पुनः सुवर्णमयपक्षप्राप्तिवर्णनम्, सुपर्णेश्वराख्यमाहात्म्यवर्णनम्. ११ १
- ८३ सुपर्णेश्वरमाहात्म्यवर्णने वेणुनामकनृपतेर्दुर्वासनत्वाददुराचरितपरिपाकात्कुष्ठप्राप्ति-
वर्णनम्, तत्कुष्ठनिरासार्थं भ्रमता वेणुनृपेण सुपर्णेश्वरं प्रति गमनम्, तदाराधनेन
तस्य कुष्ठनिरासवर्णनम्. १२ १
- ८४ लक्ष्मीशापिताया विप्रकन्याया विष्णोरुच्छापेन कृष्णावतारे सुभद्रेति नाम्ना पश्चा-
दक्षशापविमुक्तिपूर्वकं विष्णुभगिनीत्वप्राप्तिवर्णनम्. ... १२ २
- ८५ विप्रदत्तशापनिवृत्त्यर्थं लक्ष्म्या ब्रह्माणमुद्दिश्य तपश्चरणम्, ब्रह्मणा शापनिवृत्तिपूर्वकं
लक्ष्म्यै वरप्रदानम्, गजवक्त्रामहालक्ष्मीति ब्रह्मणा तत्स्थलस्य नामकरणम्,
महालक्ष्मीमाहात्म्यवर्णनम्. १३ १
- ८६ लक्ष्म्यै सप्तविंशतिकन्याभिश्चन्द्रग्रीतिविवर्धनार्थं हाटकेश्वरे चण्ड्याराधनेन चन्द्रस्य
ग्रीत्यास्पदीकरणम्, सप्तविंशतिकेति नाम्ना लिंगस्थापनम्, सप्तविंशतिकालिंग-
माहात्म्यवर्णनम्. १३ २
- ८७ सोमप्रासादमाहात्म्यवर्णनम्. १४ १
- ८८ अंबावृद्धेत्यभिधाभ्यां काशीराजभार्यायां पतिनाशोत्तरं तत्रैव पुररक्षार्थं वासक-

- रणम्, तत एकस्मात्कुण्डाद्गजवक्त्राश्वमुख्यादिदेवतानां समुत्पत्तिं दृष्ट्वा तत्कृतज-
नत्रासनिवारणार्थं तासां तद्भक्षणीयपदार्थस्य ताभ्यामंबावृद्धाभ्यां व्यवस्थाकरणम्,
ततः स्वनाम्ना हाटकेश्वरे लिंगस्थापनम्, अंबावृद्धामाहात्म्यवर्णनम्. १५ १
- ८९ अंबावृद्धाज्ञया सर्ववालकक्षयकारिणीनां देवतानां व्यवच्छेदार्थं चमत्कारराजप्रार्थ-
नयाऽभ्यावृद्धादेव्या स्वपादुकास्थापनकरणम्, पादुकादर्शनेन जनानां दुःखनि-
वृत्तिभवनम्, पादुकादर्शनमकुर्वतां शृगालत्वप्राप्तिवर्णनम्, ध्यानं कुर्वतः शंकर-
स्य तृतीयनयनात्कन्यकोत्पत्तिः, शंकरवचनात्पादुकापूजनेन तस्याः सर्वसिद्धि-
प्राप्तिकथनम्, पादुकामाहात्म्यवर्णनम्. १६ १
- ९० वह्नितीर्थोत्पत्तिमाहात्म्यवर्णने ज्येष्ठं भ्रातरमुत्सृज्य कनिष्ठेन शंतनुना राज्यकरणा-
द्यमधर्मं इति मत्वा शक्रेणानावृष्टिकरणवर्णनम्, तेन कारणेन वने भ्रमता विश्वा-
मित्रेण चण्डालगृहे गत्वा तत्र लब्धेन श्वमांसेन वह्नौ पञ्चमहायज्ञकरणम्, तेन
कारणेन रुष्टेनाभिना कृतं सर्वतः स्वात्मनो गोपनम्, अभिमन्वेष्टुकामानां देवानां
गजादिभिः स्वनाम्नि कथिते सति तदुपरि रुष्टेन वह्निना गजादीनां शापप्र-
दानम्, ततो हृदाभिर्गीतमभि दृष्ट्वा ब्रह्मणा स्वात्मगोपनकारणे पृष्टे वह्निना 'शक्र-
वृष्ट्यकरणाद्विश्वामित्रकृतश्वजाधनीहवनान्मया स्वात्मगोपनं कृतम्' इति कथिते
शक्रेण स्वाज्ञया वृष्टिकरणम्, ततो ब्रह्मणाभ्ये वरप्रदानम्, तस्य हृदस्याभितीर्थेति
नामकरणम्, तत्र अमौ धृतस्य वसोधोराया माहात्म्यम्, अभितीर्थमाहात्म्य-
वर्णनम्. १७ १
- ९१ वह्निशापितानां गजादीनां ब्रह्मादिदेवैरुच्छापदानपूर्वकं सांत्वनकरणम्, ततो देवानां
स्वस्वस्थाने गमनम्, अभितीर्थोत्पत्तिवर्णनम्. १९ १
- ९२ मार्कण्डेयस्यापितब्रह्मकुण्डमाहात्म्यवर्णनम्, तत्र ह्यानं कुर्वतः कस्यचिच्छूद्रस्य देवं
प्रसाद्य मोक्षप्राप्तिवृत्तान्तवर्णनम्. १९ ३

अध्यायाः

विषयाः

प० पृ०

अध्यायाः

विषयाः

प० पृ०

अनुक्रमणिका.

नागरखं०६

॥ ५० ॥

- ९३ गोमुखतीर्थोत्पत्तिवर्णनपूर्वकं गोमुखतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्, तत्र कुष्ठं प्राप्तस्य स्वपुत्रस्य कुष्ठनिवासार्थमम्बरीषेण भूपतिना तपःकरणम्, तेन तुष्टेन भगवता तत्पुत्रस्य पूर्वजन्मकृतदोषकथनम्, भगवदाज्ञया गोमुखतीर्थस्नानेन तत्पुत्रस्य कुष्ठनिरासवर्णनम्, गोमुखतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्. ... १०० १
- ९४ ब्राह्मणवचनात्परशुरामेण कुठारं भंक्त्वा लोहयष्टिविशोचनेन लोहयष्टितीर्थस्थापनम्, लोहयष्टिमाहात्म्यवर्णनम्. ... १०१ १
- ९५ अजापालनृपनिर्मितकामप्रदादेव्युत्पत्तिवर्णेन वसिष्ठवचनादजापालस्य हाटकेश्वरक्षेत्रे गमनम्, तत्र देवीमाराध्य तं प्रति प्रसन्नया देव्या वरप्रदानम्, वरग्रहणेनाजापालराज्ये स्थितान्पुण्यवतो जनान्दृष्ट्वा नरकस्य पापिनामभावाच्छून्यतां दृष्ट्वा यमस्य ब्रह्मलोके गमनम्, तत्र स्थितेन शिवेन तच्छ्रुत्वा शिवस्य व्याघ्ररूपेण राजसमीपे गमनम्, व्याघ्रकृताजाभक्षणेन रुष्टेन राज्ञा प्रेरितानां चंडीदत्तास्त्राणां व्याघ्ररूपिणा शंकरेण भक्षणम्, पश्चादस्त्राभावाद्ध्यात्रेण समं राज्ञो द्वंद्वयुद्धवर्णनम्, ततो व्याघ्ररूपं त्यक्त्वा तस्मै शिवेन प्रत्यक्षदर्शनदानम्, अजापालेन शिववर्णनम्, शिववचनाद्राज्ञः पाताले गमनम्, स्वनाम्ना लिंगस्थापनं च, तत्राजापालेश्वरीतिनाम्ना चण्डीस्थापनम्, अजापालेश्वरीमाहात्म्यवर्णनम्. १०१ २
- ९६ राज्ञा दशरथेन ज्योतिर्विन्मुखाद्रोहिणीशकटभेदादिभविष्यं श्रुत्वा तन्निवारणाय शनैश्चरसमीपे युद्धार्थं गमनम्, तस्य तच्छौर्यं दृष्ट्वा संतुष्टेन शनैश्चरेण नाहं रोहिणीभेदं करिष्यामीति प्रतिज्ञां कृत्वाऽभयदानकरणम्, शनैश्चरदशरथसंवादफलश्रुतिवर्णनम्. ... १०३ २
- ९७ शनैश्चरेण 'रोहिणीशकटमहं न भेत्यामि' इति प्रतिज्ञापूर्वकमाशीःप्रदानोत्तरमिन्द्रेण दशरथस्य शौर्यवर्णनपूर्वकप्रशंसाकरणम्, ततोऽपुत्रस्य नैव सद्गतिरिति दशरथेन शकमुखाज्ज्ञात्वा पुत्रप्राप्त्यर्थं तपःकरणार्थं समुद्योगकरणम्. ... १०४ २

- ९८ दशरथस्य हाटकेश्वरक्षेत्रे गत्वा तपःकरणम्, तत्तपस्तुष्टेन विष्णुना चतुःपुत्रत्वेनाहमवतरिष्यामीति दशरथाय वरप्रदानम्, दशरथकृततपःस्थलस्य तत्पूजितेन विष्णुना राजस्वामीति स्वनामस्वीकरणपूर्वकं तत्कृतवाप्या राजवापीति नामकरणम्, राजस्वामिराजवापीमाहात्म्यवर्णनम्. ... १०५ २
- ९९ रामेश्वरस्थापनप्रस्तावे रामेण सीतात्यागं कृत्वा स्वर्णमयीं सीतां निर्माय यज्ञ आरभ्यमाणे तत्र दुर्वासस आगमनम्, दुर्वासोरामसंवादवर्णनम्. ... १०६ १
- १०० लक्ष्मणेन रामाज्ञाभंगकरणाद्रामाज्ञया नगरतो गमनकरणम्, सरयूस्नानेन लक्ष्मणस्य दोषनिवृत्तिवर्णनम्, ततो लक्ष्मणस्य योगसाधनेन प्राणनिष्क्रमणम्, वियद्गतं लक्ष्मणं दृष्ट्वा रामेण शोककरणम्, मंत्रिनी रामस्य सान्त्वनम्, लक्ष्मणशवस्याग्निं दातुं प्रवृत्तं रामं दृष्ट्वा 'संन्यस्ते नाग्निसंस्कारः' इति नमोवाण्या निषेधकरणम्, ततो लक्ष्मणस्यौर्ध्वदेहिकर्मकरणानन्तरं रामस्य पुष्पकविमानेन किष्किन्धागमनम्, तत्र सुग्रीवकृतसत्कारादिवर्णनम्. ... १०७ १
- १०१ ततः पुष्पकमारुह्य वानरैः समं रामस्य लंकायां गमनम्, तत्र विभीषणेन रामचन्द्रस्य सत्कारकरणम्, ततः श्रीरामेण तैः सर्वैः सह हाटकेश्वरक्षेत्रमागत्य तत्र रामेश्वरलिंगप्रतिष्ठाकरणम्, रामेश्वरमाहात्म्यवर्णनम्. ... १०८ २
- १०२ लक्ष्मणप्रासादपञ्चकप्रतिष्ठापनवर्णनम्. ... १०९ २
- १०३ आनर्ततडागे राक्षसैः सह रामस्यागमनम्, तत्र रामविप्रसंवादेऽसुरोवेष्टिते विमाने स्थित्वा स्वर्गं प्रति गच्छतोऽन्धविप्रस्य पूर्वजन्मकथावृत्तान्ते तडागमाहात्म्यवर्णनम्, आनर्ततीर्थकूपिकामाहात्म्यवर्णनम्. ... ११० १
- १०४ अथ श्रीरामचन्द्रस्य स्वलोकं प्रति गमनानन्तरं हाटकेश्वरक्षेत्रे शिवपूजार्थं समागतै राक्षसैस्तत्र मिलितानां ब्राह्मणानां भक्षणेन त्रासितान्ब्राह्मणान्दृष्ट्वा श्रीरामपुत्रेण कुशेन राक्षसानां पराजयकरणम्, राक्षसैस्तत्रानर्ततडागे बहुशो लिंगस्था-

- पनकरणम्, कुशेन विभीषणाय संदेशं प्रेषयित्वा तद्वारा राक्षसानां जंबूद्वीपागमने
निरोधकरणम्, कुशेश्वरलवैश्वरप्रतिष्ठावर्णनम्. ११२ १
- १०५ तुलागते मरीचिमालिनि विभीषणशापेन व्यंतरत्वं प्राप्तौ राक्षसैर्हाटकेश्वरक्षेत्रे
राक्षसस्थापितानां चतुर्मुखलिंगानां भूम्यां पूरणम्, तत्र क्षेत्रे प्रासादरहिते प्रदेशे
बृहदश्वराजस्य गमनम्, तत्र प्रासादनिर्माणे राज्ञा प्रयत्नकरणम्, ततो
भूमिखननसमये चतुर्वक्त्रलिंगदर्शनम्, लिंगैरावृतां भूमिं दृष्ट्वा राज्ञो मृत्युप्राप्ति-
वर्णनम्, राक्षसलिंगाच्छादनवृत्तान्तवर्णनम्. ११५ १
- १०६ लुप्ततीर्थानां माहात्म्यवर्णनम्. ११५ १
- १०७ अष्टषष्टितीर्थोत्पत्तिमाहात्म्ये वत्सान्वयसंभूतचित्रशर्मनामनृपेण पातालस्थं हाटके-
श्वरमप्रस्थल आनेतुमुद्युक्तेन शिवाराधनाकरणम्, शिवकृपया लिंगस्थापनम्,
ततोऽष्टषष्टिगोत्रोद्भवैर्ब्राह्मणैर्नृपाज्ञया शिवमाराध्य तत्कृपया अष्टषष्टीतिनाम्नां
लिंगानां नवप्रासादं रचयित्वा स्थापनाकरणम्, ब्राह्मणैश्चित्रशर्मणा च कृतस्य
लिंगस्थापनस्य वृत्तान्तवर्णनम्. ११६ १
- १०८ अष्टषष्टितीर्थवर्णने शिवपार्वतीसंवादे नारदशर्मादिभिश्चमत्कारक्षेत्रे स्नानादि कृत्वा
शिवलिंगं संपूज्य तीर्थलिंगस्तुतिकरणम्, वाराणस्याद्यष्टषष्टितीर्थवर्णनम्. ११७ २
- १०९ अष्टषष्टितीर्थानां प्रतितीर्थेषु भिन्नभिन्नलिंगानां नामनिर्देशपूर्वकप्रभाववर्णनम्. ११८ २
- ११० अष्टषष्टितीर्थमाहात्म्यवर्णनम्. ११९ १
- १११ कस्मिंश्चित्समये आनर्तभूपस्य पत्न्या दमयन्त्या हाटकेश्वरक्षेत्रे गमनम्, तत्र तीर्थे
हरिवोधवासरे स्नात्वा भगवन्तं ध्यायमानां दमयन्तीं दृष्ट्वाऽन्याभिर्ब्राह्मणस्त्रीभि-
र्दमयन्तीवर्णनकरणम्, दमयन्त्या ध्यानोत्तरं ब्राह्मणस्त्रीभ्यः स्वकीयसर्वालङ्कार-
दानकरणम्, चतसृभिस्तापसीभिर्विना अन्याभिः सर्वाभिर्ब्राह्मणस्त्रीभिर्भूषणग्रहणे-
नाहादकरणम्, तथैव प्रतिदिने राजपत्न्या ताभ्यो भूषणप्रदानकरणम्, पञ्चमी-
दिने चतसृभिर्विप्रपत्नीभिर्भूषणानामग्रहणे तत्समीपे भूषणानि गृहीत्वा दम-

- यन्त्यां गमनम्, ताभिर्भूषणग्रहणातिरस्कारकरणम्, याभिर्दमयन्तीदत्तानां भूष-
णानां तिरस्कृतिरकारि तासां पतिभिराकाशमार्गेण स्वाश्रमे स्वपुण्यप्रभावेणा-
गमनकरणम्, याभिर्लोभादमयन्तीदत्तानां भूषणानां ग्रहणं कृतं तासां पतीनां
तत्स्त्रीगृहीतदुष्पारग्रहवशात्पापेनाकाशगतिक्षयेण तत्रैव पतनम्, तैश्चतुर्भिराकाश-
मार्गेणागतैश्चोषिभिस्तत्कारणं दृष्ट्वा दमयन्त्यै 'शिला भव' इति शापप्रदानम्,
ततस्तस्या दमयन्त्यास्तत्र शिलाभावं प्राप्य पतनम्, तद्वृत्तान्तं श्रुत्वा द्विजप्रसाद-
नाय दमयन्तीपतेरानर्तदेशराजस्य तत्रागमनम्, शिलाभूतां पत्नीं दृष्ट्वा राज्ञा
शोककरणम्. ११९ २
- ११२ राज्ञे शापं दातुं गृहीतजलानां विप्रानामन्यद्विजप्रार्थनया शान्तिं गत्वा भूम्यमेवो-
दकप्रक्षेपणात्तस्या भूमेरूपरत्नप्राप्तिवर्णनम्, ऊषरस्थानस्योत्पत्तिपूर्वकमाहात्म्य-
वर्णनम्. १२१ २
- ११३ तत आनर्ताधिपतेः प्रतिमासं हाटकेश्वरे गमनम्, ब्राह्मणान्सन्तोष्य शान्तिकर्मा-
दिकं विधाय स्वपुरं प्रत्यागमनं च, वह्निवचनान्मासिमासि भविष्यद्व्योमकार्ये
केनापि ब्राह्मणाधमेन ग्रहाद्युद्देशेन कृतस्य द्रव्यादिदानस्याग्रहणाद्ब्राह्मणामधिका
पीड्येति ज्ञात्वा सर्वैः प्रार्थनायां कृतायां तत्र तीर्थे स्नानकरणेनैकं ब्राह्मणं
विना सर्वेषां शुद्धिवर्णनम्, अशुद्धेन कुष्ठितेन ब्राह्मणेन सर्वब्राह्मणानां
प्रार्थनाकरणम्, तत्र तीर्थे अग्नेः स्थापनाकरणम्, त्रिजातकविशुद्धयेऽभिकुण्ड-
माहात्म्यवर्णनम्. १२२ १
- ११४ कुष्ठित्वं प्राप्तेन द्विजेनारण्यं गत्वा तपःकरणम्, तेन तपसा तुष्टेन शिवेन वरप्रदा-
नम्, चमत्कारपुरे वसतो देवरातविप्रस्य क्रथनामकपुत्रस्य नागतीर्थे गमनम्, तत्र
तेन क्रथेन रुद्रमालसंज्ञकं नागेन्द्रतनयं दृष्ट्वा लगुडेन हननम्, पुत्रहननं दृष्ट्वा
तत्पितृमातृभिरन्यैश्च शोककरणम्, ततो रुष्टैः पन्नगैस्तत्पुरस्थजनानां मक्षणे
समारब्ध आदौ सकुटुम्बदेवरातसुतक्रथमक्षणकरणम्, ततो भवमीतैर्ग्रामस्थैः

सर्वैर्जनैर्वनं प्रति प्रयाणम्, निर्जनं पुरं दृष्ट्वा पुत्रदुःखनिरसनम्, सर्वेषां सर्पत्र-
स्तानां जनानां त्रिजातब्राह्मणसमीपे ममनम्, तद्दुःखं श्रुत्वा त्रिजातेन शिव-
प्रार्थनां कृत्वा सर्पभीतिनिरासाय शिवतो वरग्रहणम्, तत्रस्थानां सर्पाणां निर्वि-
षत्वकरणाय शिवेन तेभ्यः सर्पनिर्विषत्वकारक 'न गरं न गरम्' इति महामन्त्र-
दानम्, तन्महामन्त्रजपेन सर्पाणां नगरत्वकरणेन नगरेति तस्य पुरस्य नामाभि-
धानकरणम्, तत्रस्थानां विप्राणां नागरेति नामकरणम्, निर्विषाणां सर्पाणां ततः
पलायनम्, नगरोत्पत्तिवृत्तान्तवर्णनम्. ... १२४ १

१२५ त्रिजातब्राह्मणस्य जन्मकर्मादिवर्णने गोत्रादीनां वर्णनम्, त्रिजातेन ब्राह्मणेभ्यः
स्वसाद्यन्तवृत्तान्तकथनम्, भृगुयज्ञकृतयज्ञविधानमुनिगोत्रव्यवस्थावर्णनम्. ... १२६ १

१२६ कुटुंबभक्षणेन शापितया रेवतीसर्पिण्या भट्टिकाख्यायाः क्रथद्विजभगिन्या दंशकर-
णम्, भट्टिकाशापं स्मृत्वा रेवतीसर्पिण्या मानुषत्वे जननम्, रेवतीकृतं देव्यारा-
धनम्, देवीवचनात्स्वनाम्ना तीर्थस्थापनम्, देव्या तस्या अंवा दुर्गेत्यादिवहुना-
मकरणम्, अंवाररेवतीतीर्थोत्पत्तिपूर्वकमाहात्म्यवर्णनम्. १२७ १

१२७ भट्टिकोपाख्याने तक्षकेण भार्यात्वाय भट्टिकायाः पाताले नयनम्, तदा भट्टिकया
मर्त्यो भवेति तक्षकाय शापदानम्, तस्य प्रणतिपूर्वकप्रार्थनयोच्छापदानं च,
ततो भट्टिकाया दारुपर्वते प्रयाणम्, भट्टिकया तत्र निजशुद्धताप्रत्ययप्रदाना-
याभिं प्रज्वाल्य तस्मिन्प्रज्वलितेऽग्नौ प्रवेशकरणेनाग्नेः शीतलत्वे स्वापुष्पवर्षणम्,
देवदूतैर्भट्टिकायाः स्तवनकरणम्, देवदूतवचनान्मृत्युमप्राप्य भट्टिकायाः स्वगृहे
गमनम्, तथा स्वनाम्ना तत्रैव तीर्थस्थापनम्, भट्टिकातीर्थोत्पत्तिमाहात्म्यकथनम्. १२८ २

१२८ भट्टिकाशापात्तक्षकस्य मनुष्यत्वप्राप्ते रैवतनृपरूपेण भूमौ जन्मवृत्तान्तवर्णनम्, रैव-
तप्रमंजनयो राज्ञोर्युद्धवर्णनम्, पुत्रं राज्ये निक्षिप्य क्षेमंकर्या भार्यया सह रैवतस्य
राज्ञो वने प्रयाणम्, ततस्तयोर्हृदकेश्वरक्षेत्रे गमनं शिवलिंगस्थापनं च, क्षेमं-
करीरैवतेश्वरोत्पत्तिमाहात्म्यवर्णनम्. ... १३० १

१२९ दीर्घबाहु राजाय महिषो भवेति दुर्वाससा शापदानम्, ततो महिषत्वं प्राप्य शुक्रा-
ज्ञया हाटकेश्वरे शिवाराधनम्, तदा शिवेन स्त्रीं विना ते मरणं न स्यादि-
त्युक्त्वाऽन्येभ्योऽवध्यत्यरूपवरप्रदानम्, महिषतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्, महिषपुरः-
सैरदैत्यैः सह देवानां युद्धवर्णनम्, दैत्यैर्देवसेनापराभवकरणम्, सर्वदेवैर्वृंहस्पतिना
सहैकीभूय मंत्रकरणम्. १३१ १

१३० महिषासुरादिदैत्यवधार्थं कात्यायन्युत्पत्तिवर्णनम्. १३२ २

१३१ स्वतेजोवृद्धयर्थं कात्यायन्या सिंहमारुह्य विन्ध्यं गत्वा तपःकरणम्, तेजोरूपां तां
दृष्ट्वा कामवशास्य महिषासुरस्य सैन्येन सह तत्रागत्य भार्यात्वाय तस्याः
प्रार्थनाकरणम्, देव्या महिषवचने तिरस्कृते सति क्रुद्धस्य महिषासुरस्य देव्या
सह महायुद्धवर्णनम्, ततः कात्यायन्या महिषदैत्यस्य केशान्धृत्वा यावद्गात्रविनाशं
कर्तुं प्रयत्न आरभ्यत तावद्दानवेन देव्याः स्तवनम्, ततो देव्या दयया महिषा-
सुराय जीवदानम्, इत्थं महिषपराजयपूर्वकं कात्यायन्या महिषासुरमाक्रम्याव-
स्थितिकरणम्, कात्यायनीमाहात्म्यवर्णनम्. १३३ १

१३२ हिरण्याक्षपीडितैर्दैवैः स्तुत्या संतोषितेनेश्वरेण माहिषं रूपमास्थाय 'केदार्यामि' इति
प्रभकारणात्तत्स्थलस्य केदारेति नामकरणम्, केदारमाहात्म्यवर्णनम्. १३४ २

१३३ शुक्रतीर्थमाहात्म्यवर्णने शुद्रकनामकरजकेनाज्ञानाद्ब्राह्मणानां सुवस्त्राणां नीलीमध्ये
प्रक्षेपकरणम्, तच्छ्रुत्वा रजककन्यया स्वसख्यै दाशकन्यायै पितृकृत्यनिवेदन-
करणम्, तज्ज्ञात्वा दाशकन्यया कृष्णवस्त्राणां शुक्रत्वापादकं जलाशयं स्मृत्वा
रजककन्यायै तन्निवेदनकरणम्, ततो रजककन्ययाऽपि स्वसखीकथितोपायस्य
स्वपित्रे शुद्रकाय निवेदनम्, तत्र वस्त्रक्षालनेन तेषां वस्त्राणां पूर्वापेक्षयाप्यति-
शुद्धत्वप्राप्तिः, रजकेन ब्राह्मणेभ्यो वस्त्रादिवृत्तान्तनिवेदनकरणम्, ततस्तस्य जला-
शयस्य शुक्रतीर्थेति प्रसिद्धिभवनम्, शुक्रतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्. १३६ १

- १२४ मुखारतीर्थोत्पत्तिवर्णने लोहजंघापरनामकवाल्मीकिजन्मकथानिरूपणम्, मुखार-
तीर्थमाहात्म्यवर्णनम्. १३७ २
- १२५ कर्णोत्पलतीर्थवर्णने सत्यसंधराज्ञः कर्णोत्पलेतिनाम्न्याः कन्याया उत्पत्तिवर्णनम्,
कर्णोत्पलेयं कस्मै देयेति प्रष्टुं सकन्यकस्य सत्यसंधस्य ब्रह्मलोके गमनम्,
ब्रह्मवचनात्तत्र ब्रह्मलोके स्थातुं प्रवृत्तं स्वपितरं दृष्ट्वा कन्यया प्रार्थनाकरणम्,
कन्यावचनाद्राज्ञः स्वदेशे गमनम्, देशे वैपरीत्यं दृष्ट्वाऽऽश्चर्यकरणम्, तत्रस्थैः
सह मिथो भाषणे स्वस्ववृत्तान्तकथनम्, सकन्यकस्य सत्यसंधस्य तत्रैव गर्ता-
समीपे तपःकरणवर्णनम्. १३९ १
- १२६ सत्यसंधेन राज्ञा तपस्तप्त्वा लिंगस्थापनाकरणम्, सत्यसंधेऽवरमाहात्म्यवर्णनम्. १४१ १
- १२७ सत्यसंधकन्यया कर्णोत्पलया पतिप्राप्त्यर्थं देवीमुद्दिश्य तपःकरणम्, तत्तपःप्रस-
न्नाया देव्या आज्ञया तया कर्णोत्पलया गर्तातीर्थे स्नाने कृते सति तस्या यौवन-
प्राप्तिवर्णनम्, तस्याः सौन्दर्यं दृष्ट्वा कामदेवेन तल्लिप्सया प्रार्थनायां कृतायां
सत्यसंधेन स्वकन्याया अभिप्रायं ज्ञात्वा तस्मै कामाय स्वकन्याया वैवाहिकेन
विधिना दानकरणम्, कर्णोत्पलादेव्यग्रे कर्णोत्पलया स्वनाम्ना तीर्थस्थापनम्,
कर्णोत्पलातीर्थमाहात्म्यवर्णनम्. १४२ १
- १२८ अराजकमानवर्तदेशं दृष्ट्वा सत्यसंधवचनात्सुपुत्रदकुण्डे स्नानेन आनर्ताधिपते राज्ञी-
ष्वटादिसंज्ञकानां पुत्राणां जन्मकथनम्, अटेश्वरमाहात्म्यवर्णनम्. १४२ २
- १२९ निजाज्ञाभंगक्रुद्धस्य शाकल्यगुरोर्निर्वन्धात्कुण्डेन याज्ञवल्क्येन तस्माद्गुरोः पठितां
विद्यां तस्मै गुरवे निवेद्य तद्विद्यासंपादनार्थं सूर्योपास्तिकरणम्, ततः सूर्येण
याज्ञवल्क्याय लघिमाविद्याप्रदानम्, तया लघुभूत्वा सूर्याश्चर्कणं समाश्रित्य
सूर्यमुखनिर्गतानां वेदानां याज्ञवल्क्येन पठनकरणम्, सर्वविद्यासंपादनेत्तरं
याज्ञवल्क्येन वेदार्थदर्शकोपनिषद्भिर्माणकरणम्, स्वनाम्ना हाटकेश्वरे तीर्थस्था-
पनम्, याज्ञवल्क्याश्रमतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्. १४४ १

- १३० याज्ञवल्क्यस्य मैत्रेयीपत्न्युपरि विशेषां प्रीतिं दृष्ट्वा तादृशीमात्मोपरि तस्य प्रीतिं
संपादयितुं कात्यायनीनामकद्वितीयपत्न्या शाण्डिलीसमीपे गमनम्, शाण्डि-
ल्या कात्यायन्यै स्वस्थितिवृत्तान्तकथनम्, शाण्डिलीवचनात्कात्यायन्या वर्षप-
र्यन्तं गौरीपूजनकरणम्, पंचपिंडागौर्युत्पत्तिवर्णनम्. १४५ २
- १३१ ईशानोत्पत्तिपञ्चपिंडिकागौरीमाहात्म्यवररुचिस्थापितगणपतिमाहात्म्यवर्णनम्. १४७ १
- १३२ कात्यायननिर्मितवास्तुपदतीर्थोत्पत्तिमाहात्म्यवर्णनम्. १४८ १
- १३३ अजापालनिर्मिताजागृहोत्पत्तिमाहात्म्यवर्णनम्. १४९ १
- १३४ हारीतपत्न्याः स्नानार्थं जलाशये गमनम्, तत्रैव रतिवासनया कामदेवस्यागमनम्,
तत्सर्वं ज्ञात्वा हारीतेन कासं स्वपत्नीं च प्रति शापप्रदानम्, तत्रैव हारीतपत्न्याः
पतिशापेन शिलात्वप्राप्तिवर्णनम्, कुष्ठित्वं गतस्य कामस्य विप्रवचनात्खण्डशि-
लाराधनेन कुष्ठनिवृत्तिवर्णनम्, खण्डशिलासौभाग्यकूपिकोत्पत्तिमाहात्म्यवर्णनम्, १५० १
- १३५ दीर्घिकोत्पत्तिवर्णने वीरशर्मब्राह्मणेन स्वकन्याया दुर्दोषनिवारणार्थं चान्द्रायणा-
दिब्रतकरणम्, कन्ययापि ब्रतकरणम्, शक्रवचनात्तया कुष्ठिब्राह्मणस्य पाणिप्र-
हकरणम्, पतिवाक्यमनुसृत्य तस्या अष्टषष्टिषु तीर्थेषु गमनम्, मार्गे शूलस्थि-
तेन माण्डव्येन ताभ्यां शापप्रदानम्, तया सूर्यनिरोधकरणम्, 'वयं ते पतिं जीवा-
पयिष्यामः' इति देववचनात्सूर्योदयकरणम्, कुष्ठिब्राह्मणस्य मरणम्, देवैस्तस्य
'संजीव्योत्थापनम्, देवैस्तस्यै दीर्घायै पतिव्रतायै वरप्रदानम्. १५२ १
- १३६ माण्डव्येन यमाय शूद्रयोनिप्रापकशापप्रदानम्, दीर्घिकागतोत्पत्तिमाहात्म्यवर्णनम्. १५४ १
- १३७ माण्डव्यशूलप्राप्तिकारणकथनम्. १५४ २
- १३८ धर्मराजेन माण्डव्यदत्तशापविनाशाय तपःकरणम्, धर्मराजेश्वरोत्पत्तिवर्णनम्. १५५ १
- १३९ कश्यपवंशोद्भूतोपाध्यायसंज्ञकद्विजस्य पञ्चवर्षात्मकपुत्रस्य मरणेन शोकवर्णनम्,
ततः कुधा ब्राह्मणेन यमाय शापप्रदानम्, शापितस्य यमस्य ब्रह्मग्रे गमनम्,
यमस्य ब्रह्मवचनाच्छापनिवृत्त्यर्थं हाटकेश्वरे गमनम्, ततो यमेन द्विजरूपं धृत्वा

अध्यायाः	विषयाः	प०	पृ०
	ब्राह्मणगृहमेत्य ब्राह्मणाय तत्पुत्रस्य प्रदानम्, धर्मराजेन शिवलिंगस्थापनम्, धर्म- राजेश्वरमाहात्म्याख्यानवर्णनम्. १५५ १	१५५	१
१४०	धर्मराजपुत्राख्यानवर्णनम्. १५६ २	१५६	२
१४१	मिष्टान्नदायकलिंगमाहात्म्यवर्णने वसुसेननामकस्य भूपत्याऽन्नं विना बहुदानकरणेन स्वर्गं गत्वा वसुक्षिबत्वप्राप्तिवर्णनम्, तेन पीडितेन वसुसेनेनेन्द्रं प्रति घृष्टे सति तस्मिन्नेव समये तत्र नारदस्यागमनं दृष्ट्वा तस्मै सर्ववृत्तान्तकथनम्, वसुसेनस्य प्रार्थनया नारदेन पितृश्राद्धादौ नित्यमन्नदानादिकं कुरुविति वसुसेनपुत्राय सत्यसे- नाय पितुराज्ञासन्देशनिवेदनकरणम्, नारदद्वारा स्वपितुः संदेशं श्रुत्वा सत्यसेनेन स्वपित्रेऽन्नप्रदानम्, अवर्षणादज्ञाभावेन सत्यसेनेन शिवाराधनाकरणम्, तदारा- धनासन्तुष्टेन शिवेन यथेष्टमिष्टान्नदादिदानम्, ततः सत्यसेनेन मिष्टान्नदेश्वरनाम्ना लिंगस्थापनम्, मिष्टान्नदेश्वरमाहात्म्यकथनम्. १५६ ३	१५६	३
१४२	गणपतित्रयमाहात्म्यवर्णनम्. १५८ १	१५८	१
१४३	जावालितपोविन्नकरणार्थं तत्रेन्द्रवाक्याद्रंभाया आगमनम्, तत्र रंभया जावालि- चित्तं क्षोभयित्वा कृत्रिमभावैस्तेन सह रमणम्. १५९ १	१५९	१
१४४	रंभोद्धूतां स्वकन्यां दृष्ट्वा जावालित्वा तस्याः पोषणकरणम्, यौवनं प्राप्तायाः कौमा- रवत्या जावालिकन्याया अग्रे चित्रसेनगन्धर्वस्य गमनम्, तां जावालिकन्यां गृहीत्वा गन्धर्वस्य देवमन्दिरे गमनम्, ततो दुहितरमन्वेषयमाणेन जावालित्वा देवमन्दिरे स्वकन्यां पलायमानं तं गन्धर्वं च दृष्ट्वा लगुडेन स्वकन्यायास्ताडनम्, गन्धर्वाय च शापप्रदानम्, गन्धर्वेण शापनिवृत्त्यर्थं तपस्तप्त्वा शापानिवृत्त्य लिंग- स्थापनम्, फलवतीनामकया जावालिकन्यायाऽपि शापनिवर्णार्थं तपःकरणम्, तत्तपःप्राप्तदिव्यभावया तया कन्यया सह जावालितमहर्षेः प्रश्नोत्तररूपेण संवादे जायमाने तया कन्यया स्वपितुर्जावालेर्निरुत्तरीकरणम्, जावालीश्वरचित्रांगदे- श्वरफलवतीयोगिनीत्रयमाहात्म्यवर्णनम्. १६० १	१६०	१

अध्यायाः	विषयाः	प०	पृ०
१४५	अमरेश्वरमाहात्म्यवर्णने दैत्यकृतं देवपराजयं श्रुत्वा आदित्येश्वराराधनाकरणम्, ईश्वरकृपया देवदैत्ययुद्धे देवकृतदैत्यपराजयवर्णनम्, अमरत्वप्राप्तिकरत्वात्तस्य लिंगस्यामरेश्वरेति नामकरणम्, अमरेश्वरलिंगमाहात्म्यवर्णनम्. १६३ २	१६३	२
१४६	अमरेश्वरप्रभाववर्णने आदित्यवसुवरादीनां नामवर्णनम्, अमरेश्वरकुण्डमाहात्म्य- वर्णनम्. १६४ ३	१६४	३
१४७	शुकजन्मवर्णनम्, ततो व्यासशुकसंवादवर्णनम्. १६५ १	१६५	१
१४८	शुकाचार्यपुत्रविरहाददुःखेन तन्मात्रा पिंगलेत्यपरनाम्न्या वटिकया द्वितीयपुत्र- प्राप्त्यर्थं शिवमाराध्य वरग्रहणम्, वटिकया स्वनाम्ना लिंगस्थापनम्, वटिकेश्वर- माहात्म्यवर्णनम्. १६६ ३	१६६	३
१४९	केलीश्वर्युत्पत्तिवर्णने हिरण्यकशिपोः सकाशादन्धकासुरस्य जन्म, तस्य राज्यप्राप्ति- वर्णनम्, ततः सहस्रवर्षपर्यन्तं तपस्तप्तवान्धकेन ब्रह्मणो वरग्रहणकरणम्, तेन ब्रह्मदत्तवरेणोन्मत्तेनान्धकेन सेन्द्रान्देवाश्रित्वा शंभुमपि जित्वा शंभुनिर्मितामि- कुण्डजाकेलीश्वर्यां देव्या समं युद्धकरणम्. १६६ २	१६६	२
१५०	स्वदैत्यसैन्यपराजयं दृष्ट्वाऽन्धकेन प्रार्थितेन शुकेण शंभुनेव ब्रह्मावाथर्वणिकमन्त्रैरा- वाहने कृते सति केलीश्वर्या उत्पत्तिवर्णनम्, ततोऽन्धकेन तस्या देव्याः सकाशतो वरं लब्ध्वा केलीश्वरीस्तवनकरणम्, केलीश्वरीमाहात्म्यवर्णनम्. १६९ १	१६९	१
१५१	अन्धकशिवयोर्युद्धे वर्तमाने शिवेनान्धकस्य पराजयकरणम्, अन्धककृतया स्तुत्या प्रसन्नेन भगवताऽन्धकस्य भृंगिरिटीति नाम्ना स्वकीयशैवगणत्वप्रदानवर्णनम्, अथ राज्याद्धृष्टस्य सुरथस्य वसिष्ठवचनाद्वाटकेश्वरे गत्वा भैरवं स्थापयित्वा तस्य पूजनेन राज्यप्राप्तिवर्णनम्, भैरवक्षेत्रमाहात्म्यवर्णनम्. १६९ ३	१६९	३
१५२	चक्रपाणिमाहात्म्यवर्णनेऽर्जुनस्य युधिष्ठिरानुज्ञया ब्राह्मणानां गवां संरक्षणार्थमरण्ये गमनम्, ततो गोमोचनं कृत्वा तीर्थयात्रां कर्तुमुद्युक्तस्य फाल्गुनस्य हाटकेश्वरे गमनं चक्रपाणिस्थापनं च, चक्रपाणिमाहात्म्यवर्णनम्. १७१ १	१७१	१

- १५३ रूपतीर्थमाहात्म्यवर्णने तिलोत्तमोत्पत्तिवर्णनम्, ब्रह्माज्ञया तिलोत्तमायाः कैलासे गमनम्, शिवं नत्वा प्रदक्षिणां कुर्वत्यां तिलोत्तमायां शिवमनसः क्षुब्धतां समालोक्य पार्वत्या 'कुरुपा भव' इति तिलोत्तमां प्रति शापदानम्, तिलोत्तमा-प्रार्थनया तिलोत्तमां गृहीत्वा पार्वत्या हाटकेश्वरे रूपतीर्थे गमनम्, तेन पूर्वव-त्स्थितां तिलोत्तमां प्रति पार्वत्या वरप्रदानम्, अप्सरःकुण्डोत्पत्तिमाहात्म्य-वर्णनम्. ... १७२ १
- १५४ चित्रेश्वरीपीठमाहात्म्यवर्णनम्. ... १७३ १
- १५५ हाटकेश्वरक्षेत्रे द्वादशदित्याष्टवस्वेकादशरुद्राणां पूजनमाहात्म्यवर्णनम्, पुष्पादि-त्यमाहात्म्यवर्णनम्, तत्र मणिभद्रक्षत्रियवृत्तान्तवर्णनम्, वृद्धमणिभद्राय कन्यां प्रदातुं तस्याः कन्यायाः पित्रा क्षत्रियेण निजभार्य्यै बोधोपदेशकरणम्. ... १७४ १
- १५६ मणिभद्रविवाहोत्तरं मणिभद्रेन पुष्पनामकब्राह्मणस्य विडम्बनकरणम्, तस्मै ब्राह्म-णाय नगरवासिभिः सान्त्वनपूर्वकं भोजनायाभ्यर्थनाकरणम्. ... १७५ १
- १५७ ततो भोजनमकृत्वैव सूर्यमाराधयितुं पुष्पकस्य चमत्कारपुरे गमनम्, ततः सम-न्त्रकः सांगं होमं कृत्वा स्वमांसेन स्विष्टकृदादिकमवेक्ष्य सूर्यस्य तत्समीपं प्रत्या-गमनम्, सूर्येण पुष्पाख्याय मणिभद्ररूपकरण-स्वरूपकरणप्रभावशालिगुटिकाद्वय-प्रदानम्, पुष्पब्राह्मणेन स्वनाम्ना पुष्पादित्यस्थापनम्, पुष्पादित्यमाहात्म्यवर्णनम्. १७६ १
- १५८ सूर्यदत्तगुटिकाप्रभावात्पुष्पकेण मणिभद्रसदृशं रूपं धृत्वा मणिभद्रगृहे गमनम्, तस्य सत्यमणिभद्रस्य गृहं गत्वा द्वारस्थं पण्डं वस्त्रादिना सन्तोष्य तस्य पत्नीं वस्त्रालंकारादिना सन्तोष्य तथा सह सुखेन भुक्त्वा संभोगकरणम्, ततस्तस्य कृत्रिममणिभद्रस्य वचनात्सत्यमणिभद्रस्य द्वारस्थपण्डेन धिक्कारकरणम्, कृत्रि-माकृत्रिममणिभद्रयो राजमंदिरे विवादवर्णनम्, ततो राजवचनादकृत्रिममणि-भद्रस्य तत्पत्न्या स्वपतित्वेनास्वीकारे राजाज्ञया तस्याकृत्रिममणिभद्रस्य राज-दूतद्वारा शाखावलम्बेन निधनवर्णनम्. ... १७७ १

- १५९ तत आप्तवर्गान्समाहूय तेन कृत्रिमेण पुष्परूपमणिभद्रेण भोजनवस्त्रादिदानवर्णनम्, पुष्पविभयवर्णनम्. १७९ १
- १६० माहिकाप्रार्थनया पूर्ववत्पुष्पशरीरं धृत्वा तेन पुष्पब्राह्मणेन माहिकायाः सौख्यकर-णम्, ततस्तेन पुष्पेण स्वपुत्रेभ्यो धनं दत्त्वा कृतस्य पापस्य क्षालनार्थं हाटकेश्वर-क्षेत्रे गमनम्, पुरश्चरणादीन्कर्तुं ब्राह्मणनिमंत्रणकरणम्, पुष्पादित्यस्य मंदिर-निर्माणकरणम्. १७९ १
- १६१ पुष्पादित्यमाहिकादुर्गोत्पत्तिमाहात्म्यवर्णनम्. १८० १
- १६२ पुरश्चरणसप्तमीव्रतकथने मार्कण्डेयरोहिताश्वसंवादे न्यासपूर्वकं षोडशोपचारपूजन-विधिवर्णनम्, प्रतिमासपूजाविशेषमेदवर्णनम्, केनचिचंडशर्मणा ब्राह्मणेन पुष्पं प्रति पुरश्चरणसप्तमीव्रतविधिवर्णनम्. १८० ३
- १६३ चंडशर्मणा शास्त्राण्यालोडथ कथितेन प्रायश्चित्तविधिना पुष्पस्य पापशुद्धौ जातायां लोकैश्चण्डशर्मणस्तिरस्करणम्, ततस्तेन चण्डशर्मणा ब्राह्मणेन तपःकरणम्, चंड-शर्मणा पुष्पादित्यं प्रदक्षिणीकृत्य स्वमांसेनाग्नौ होमे क्रियमाणे प्रत्यक्षेश्वरसूर्य-नारायणेन निजदर्शनदानम्, सूर्यदर्शनेन पुष्पचण्डशर्मणोः पापनिवृत्तिपूर्वकसुरु-पप्राप्तिवर्णनम्, ब्रह्मनागरोत्पत्तिवृत्तान्तवर्णनम्. १८२ १
- १६४ ततः पुनः पुष्पचंडशर्मणोः सरस्वतीतीरे गमनम्, तत्र कर्दमेन लिंगकरणपूर्वकं पूजनं कृतवता चण्डशर्मणा नागेश्वरेति नाम्ना लिंगस्थापनम्, चण्डशर्मपत्न्या शाकं-भर्यापि शाकम्भरीदुर्गास्थापनम्, चण्डशर्मणा सरस्वतीतीरे नागरादित्यस्थापनम्, नागेश्वरनागरादित्यशाकंभर्य्युत्पत्तिमाहात्म्यवर्णनम्. १८३ १
- १६५ विश्वामित्रोत्पत्तिकथनं ऋचीकस्य गाधिकन्यायाचनार्थं गाधिगृहे गमनम्, ततो याचनोत्तरं सहस्रश्यामकर्णप्रदानेन कन्यां दास्यामीति राजप्रतिज्ञां श्रुत्वा तच्छ्या-मकर्णलब्धये सरस्वतीतीरे ऋचीकेन तपःकरणम्, ततो मन्त्रसामर्थ्येन श्याम-कर्णाह्वया गाधिसमीपे ऋचीकस्य गमनम्, अश्वतीर्थोत्पत्तिवर्णनम्. १८४ १

अध्यायाः

विषयाः

प० पृ०

- १६६ वरप्रदानोत्सुकस्यर्चीकस्य वचः श्रुत्वा मातुराज्ञया ऋचीकपत्न्या मातुरात्मनश्च पुत्रप्राप्त्यर्थं ऋचीकं प्रति प्रार्थनाकरणम्, ऋचीकेन पत्नीवाक्यं श्रुत्वा क्षात्रतेजः-प्रपूरकपुरोडाशं गाधिपत्न्यर्थं ब्राह्मतेजःसंयुक्तपुरोडाशं स्वपत्न्यर्थमिति पुरोडाश-द्वयं निर्माय ऋचीकेन भिन्नत्वेन द्वाभ्यां तत्पुरोडाशद्वयस्य संप्रदानकरणम्, तत्तद्गृहीत्वा ताभ्यां राजपत्नीद्विजपत्नीभ्यां विपर्यासकरणादृचीकेन गर्भदोहद-लक्षणपरीक्षया पुरोडाशव्यत्ययं विदित्वा स्वपत्न्यै शापप्रदानम्, ततस्तत्प्रार्थनया तस्यै 'तव पौत्रः क्षात्रतेजोयुक्तो भवेत्' इत्याद्युच्छापप्रदानम्, परशुरामोत्पत्ति-वर्णनम्. ... १८४ ३
- १६७ विश्वामित्रोत्पत्तिवर्णनम्, विश्वामित्रस्य ससैन्यस्य वसिष्ठाश्रमे गमनम्, वसिष्ठकामं-धेनुप्रभावं ज्ञात्वा तत्प्राप्त्यर्थं वसिष्ठे प्रति याचनाकरणम्, वसिष्ठविश्वामित्र-योर्युद्धवर्णनम्, तत्र वसिष्ठेन विश्वामित्रस्य दोःस्तंभनकरणम्, ब्राह्मं तेजः क्षात्र-तेजोपेक्षया वरिष्ठमिति मत्वा ब्राह्मतेजःसंपादनार्थं राज्यं त्यक्त्वा विश्वामि-त्रस्य वने प्रयाणम्. ... १८५ २
- १६८ विश्वामित्रकृतां चोरतपश्चर्यां विलोक्येन्द्रब्रह्मणोर्वरप्रदानार्थं विश्वामित्राग्रे गमनम्, ब्राह्मं तेजो दुर्लभमिति मत्वापि ऋचीकवचनात्केवलं वसिष्ठं विना सर्वैर्यं ब्रह्म-र्विरिति भाषितकरणम्, वसिष्ठयिनाशार्थं विश्वामित्रेणाथर्वणिकमंत्रैरग्नौ होम आरब्धे सति तस्मादग्नेः कृत्याया उद्भवः, विश्वामित्रेण तस्याः कृत्याया वसिष्ठं प्रति प्रेषणम्, तस्या वसिष्ठहृदयं स्पृष्ट्वा तत्रैव पतनम्, धारेति तस्या नामकरणम्, धारोत्पत्तिमाहात्म्यवर्णनम्. ... १८७ ३
- १६९ वसिष्ठपत्न्याऽरुन्धत्या धारातीर्थ आगत्य तत्तीर्थस्य देव्याश्च स्तवकरणम्, धाराना-मोत्पत्तिवृत्तान्तधारादेवीमाहात्म्यवर्णनम्. ... १८८ २
- १७० धारातीर्थोत्पत्तिमाहात्म्यवर्णनम्. ... १८९ ३

अध्यायाः

विषयाः

प० पृ०

- १७१ विश्वामित्रेण वसिष्ठोपरि प्रेषितायाः स्वशक्त्या निष्फलत्वं वीक्ष्य ब्राह्मास्त्राद्यस्त्रैर्युद्ध-करणम्, वसिष्ठेऽप्रेरिततत्प्रतिद्वन्द्वयस्त्रैर्भूतले प्रलयमिव दृष्ट्वा तत्र ब्रह्मणो गमनम्, वसिष्ठविश्वामित्रयोः सामकरणम्, विश्वामित्रवसिष्ठयोर्युद्धे दिव्यास्त्रनिवर्तनव-र्णनम्. ... १८९ ३
- १७२ वसिष्ठद्रोहकरणार्थं सरस्वत्या विश्वामित्रेणाज्ञाकरणम्, तया सरस्वत्या कृतं स्वाज्ञा-मंगं विज्ञाय विश्वामित्रेण सरस्वत्यै शापप्रदानम्. १९० १
- १७३ सरस्वतीशापमोचनपूर्वकसाभ्रमत्युत्पत्तिवृत्तान्तवर्णनम्. ... १९० ३
- १७४ अथ पिप्पलादोत्पत्तिवृत्तान्तवर्णनम्, तत्र जन्मकालेऽतिकष्टतरां दशमापन्नं पिप्प-लादं प्रति समागत्य नारदेन पिप्पलादकृतं निजदुर्दशाकारणजिज्ञासया प्रभं श्रुत्वा शनैश्चरस्य जन्मराशिस्थत्वादिदं ते गार्हितं जन्मेति पिप्पलादं प्रति कथिते सति पिप्पलादेन स्वदृष्टिपातेन शनैश्चरस्य स्वस्थानात्पाते कृते सति नारदेन शनैश्चरस्य गगने स्तंभनम्, ततः पिप्पलादेन नारदोपदेशात्पीडापरिहारार्थं शनै-श्चरस्तुतिकरणम्, शनैश्चरेण तस्मै वरप्रदानम्, पिप्पलादस्य याज्ञवल्क्याय समर्पणकरणम्. ... १९१ १
- १७५ याज्ञवल्क्येन स्वकृताज्ञानजन्यपातकदोषनिवर्णार्थं ब्रह्माज्ञया हाटकेश्वरे गमनं लिंग-स्थापनं च, याज्ञवल्क्येश्वरमाहात्म्यवर्णनम्. १९३ १
- १७६ कंसारेऽश्वरोत्पत्तिमाहात्म्यवर्णनम्. ... १९३ ३
- १७७ काशिराजपत्न्या पद्मावत्या सौभाग्यवर्धनार्थं बालुकया पञ्चलिंगान्निर्माय तत्पूजनम्, तत्प्रभावेण तस्या राज्यादिसौभाग्यप्राप्तिवर्णनम्, पञ्चपिण्डिकोत्पत्तिमाहात्म्य-वर्णनम्. १९४ १
- १७८ पञ्चपिण्डिकागौरीमाहात्म्यवर्णने लक्ष्मीविष्णुसंवादे विष्णुपृच्छया लक्ष्म्या विष्णु-प्राप्त्यर्थं दुर्वाससो वचनात्पंचगौरीपूजनम्, अथ लक्ष्म्या तद्विसर्जनसमये

गौरीवचनात्पंचपिंडागौरीतिनाम्ना हाटकेश्वरे स्थापनम्, पञ्चपिंडागौरीमाहा-
त्यवर्णनम्. १९५ २

१७९ पुष्करत्रयवर्णने ब्रह्मनारदसंवादे नारदमुखादनेकदुःखावृताञ्जनानवेक्ष्य ब्रह्मणा
लोकरक्षार्थं भूतले कमलप्रक्षेपणम्, तत्र हाटकेश्वरे तत्कमलपतनेन गर्तात्रय-
निर्माणकरणम्, ततस्तत्र ब्रह्मादिभिर्यज्ञसमारंभार्थमुपकरणानयनब्राह्मणामन्त्रणा-
दिप्रकारकथनम्. १९७ २

१८० यज्ञमण्डपप्राप्तब्राह्मणसत्कारपूर्वकर्विगादिस्थानयोजनापूर्वकाध्वरकर्मारंभवर्णनम्.... १९८ २

१८१ नारैर्वाहं श्राद्धं यज्ञो वा वृथेति नागरब्राह्मणान्ब्रह्मणा वरप्रदानम्, ब्रह्मणो
वचनात्सावित्रीमानेतुं नारदस्य ब्रह्मलोके गमनम्, 'नाहमेकाकिन्यागमिष्यामि'
इति तस्या वचनं श्रुत्वा ब्रह्मणा पुनः पुलस्त्यस्य संप्रेषणम्, सावित्र्या दुराग्रहं
समालोक्य कामप्यन्यां कन्यामानयेति शक्रं प्रति ब्रह्मणा संप्रेषणम्, शक्रेण कांचि-
द्गोपकन्यां दृष्ट्वा गृहीत्वा च गोवक्त्रेण प्रवेश्य गुह्येन निष्कास्य तस्याः पवित्रीकर-
णम्, तां पूतां दृष्ट्वा विष्णुरुद्रादिदेववचनाद्ब्रह्मणा तस्या गोपकन्यायाः पाणि-
ग्रहणकरणम्, गायत्रीविवाहोत्तरं गायत्रीतीर्थस्थापनम्, गायत्रीतीर्थमाहात्य-
वर्णनम्. १९९ २

१८२ ततो गायत्र्या नखनिकृन्तनं ब्रह्मणः केशनिर्वपणं च कारयित्वा दण्डादिकं हस्ते
दत्त्वा चर्मादिभिः सहोभयोर्यज्ञशालागमनम्, ततस्तत्र कस्यचिज्जाल्मस्यागम-
नम्, पैतामहोऽयं यज्ञोऽनिन्द्य इति तेषामृत्विजां वचनमाकर्ण्य यज्ञे जाल्मेन
कपालप्रक्षेपणम्, ऋषिभिः पदाऽऽहृत्य तस्मिन्कपाले बहिर्निक्षिप्ते तत्स्थले पुनरन-
न्तकपालोत्पत्तिं दृष्ट्वा ब्रह्मणा हरप्रार्थनाकरणम्, हरकृपयाऽरिष्टनिरसनम्, रूपती-
र्थोत्पत्तिवर्णनपूर्वकं तस्य यज्ञस्य प्रथमदिवसवृत्तान्तवर्णनम्. २०१ १

१८३ यज्ञस्य द्वितीयदिवसे यज्ञमध्ये केनापि बटुना सर्पनिक्षेपणम्, तेन सर्पेण होतुः
शरीरं वेष्टितमिति मैत्रावरुणकर्माणि स्थितेन होतुः पुत्रेण दृष्ट्वा सर्पनिक्षेपकारिणं

बटुं प्रति शापदानम्, ततस्तत्प्रार्थनयोच्छापस्यापि प्रदानम्, तत्रैव नागतीर्थ-
स्थापनम्, नागतीर्थमाहात्यवर्णनम्. २०२ २

१८४ तृतीये दिवसे तत्र यज्ञे भोजनादिसमारंभे कस्यचिदतिथेरागमनम्, तेन सह संवाद
ऋत्विग्भिस्तस्य पुष्टत्वकारणे पृष्टे तेनातिथिना 'पिंगलादिषड्गुरुभ्यो मया ज्ञानं
लब्धम्' इति कथनम्, तच्छ्रुत्वा 'कथं ज्ञानं लब्धम्' इत्यृत्विग्भिः प्रश्ने कृतेऽतिथिना
तान्प्रति पिंगलाख्यानकथनम्, तत्र प्रथमतः स्वस्य गोत्रकुलजन्मादिवृत्तान्त-
कथनम्, तस्यातिथेर्बाल्ये वयसि पितर्युपरते सत्यानर्ताधिपतेर्गृहे सेवाकरणार्थं
गमनम्, तत्र आनर्ताधिपतेः पिंगलाया वेश्यायाः सुरतमुखोपभोगे गततृष्णत्वेन
मुखेन स्वपनम्, तथाऽन्यासां स्त्रीणां कामपीडितत्वेन शान्तिसमाधानसुखाभावं
दृष्ट्वा पिंगलातो विगततृष्णत्वरूपगुणग्रहणवर्णनम्, पिंगलोपाख्यानवर्णनम्. २०४ १

१८५ कुररतो गुणग्रहणादिवर्णने यथा कुररो निरामिषः सुखी वभूव तथा मनुजैर्भाव्यमि-
त्यादि मनसि विचार्य सर्वं वित्तं दायादहस्ते दत्त्वातिथेः सुखीभवनम्, सर्पा-
द्भुत्वबुद्ध्या गुणग्रहणवर्णने परगृहवासिनां सर्पाणां स्वभाववर्णनपूर्वकयति-
धर्मनिरूपणम्, एवं भ्रमरादिभ्योऽपि गुणग्रहणवर्णनम्, एवमतिथिसंभाषणे
प्रवृत्ते सति तत्र विष्ण्वन्द्रादीनां देवानामागमनम्, पैतामहयज्ञशोभावर्णनम्,
अतिथितीर्थोत्पत्तिमाहात्यवर्णनम्. २०४ २

१८६ गृहागतस्यातिथेः सत्कारपूजनादिमाहात्यवर्णनम्. २०७ १

१८७ चतुर्थेऽहनि कस्यचिद्विश्वावसुनाम्नः पुलस्त्यपुत्रस्य जिह्वालौल्याद्याज्ञियपशुगुदमांस-
भक्षणेन ब्राह्मणैस्तस्य राक्षसत्वप्रापकशापप्रदानम्, तेन शापेन तस्य विश्वावसु-
नाम्नः पुलस्त्यपुत्रस्य सहो राक्षसत्वप्राप्तिवर्णनम्, ततो ब्रह्मणा तस्य स्वपौत्रस्य
उत्पत्त्यर्थं व्यवस्थाकरणप्रसङ्गेन राक्षसप्राप्यश्राद्धवर्णनम्. २०७ २

१८८ पञ्चमेऽहनि उद्गातुनिर्मिते गौते गीतश्रवणार्थमौदुम्बरा आगमनम्, औदुम्बरीद्वाराः
संवादवर्णनम्, तत्रौदुम्बरा स्वजन्मवृत्तान्तकथनम्, औदुम्बरी प्रत्युद्गात्रा वर-

अध्यायाः	विषयाः	प०	पृ०
	प्रदानम्, शंक्रुप्रचारपूजनमाहात्म्यवर्णनम्, औदुंबरीशापनिवृत्तिवर्णनम्, तत्रे- श्वरेण सह सर्वदेवतानामागमनम्, मातृगणस्य स्वस्वस्थानं प्रति गन्तुं तस्याः सकाशतो गमने सति सावित्र्या मातृगणाय शापदानवृत्तान्तवर्णनम्. २०९ १	...	१
१८९	औदुंबर्युत्पत्तिपूर्वकतत्प्रागजन्मवृत्तान्तवर्णनम्. २११ १	...	१
१९०	ब्रह्मणा यज्ञान्ते सर्वोन्नागरानाहूय तेभ्यः सर्वं यज्ञगतवृत्तान्तं तीर्थोत्पत्त्यादिकं च कथयित्वा अवभृथस्नानार्थं सवित्रो ब्रह्मणो ज्येष्ठपुष्करे गमनम्, ब्रह्मणे- न्द्रादिभ्यो वरप्रदानम्, ब्रह्मणा तस्मिन्समये तत्रागताय यक्षमणे वरप्रदानम्, यक्षमतीर्थोत्पत्तिवर्णनम्. २११ २	...	२
१९१	सावित्र्या यज्ञमण्डपं प्रत्यागमनकाले संजायमानोत्पाताद्यपशकुनोद्भववर्णनम्, घृताच्याद्यप्सरसां तत्रागमनम्, तत्कृतगायनवादनहास्यादीनां वर्णनम्. २१३ २	...	२
१९२	सावित्री प्रति नारदेन गायत्रीविवाहादिवृत्तकथनम्, सावित्र्या तन्नारदकथितं वृत्तान्तं श्रुत्वा दुःखकरणम्, गौरीवचनान्नारदवाक्यमविश्वस्य ब्रह्मणोमे यज्ञ- मण्डपे सावित्र्या गमनम्, सावित्र्या ब्रह्मणो निंदाकरणम्, ब्रह्मणे सावित्र्या शापप्रदानम्, सावित्र्या शक्रवह्निनागरब्राह्मणत्विगादिभ्यः शापदानम्, ततः सावित्र्या ततो निर्गत्यैकपदा पर्वतमधिरुह गमनम्, सावित्रीमाहात्म्यवर्णनम्. २१३ २	...	२
१९३	गतायां सावित्र्यां तत्र स्थितया गायत्र्या सर्वेभ्यः सावित्र्या दत्तानां शापानां निवृत्तिकरणपूर्वकं वरप्रदानम्. २१६ १	...	१
१९४	सर्वदेवैर्गायत्रीस्तवनकरणम्, ब्रह्माविष्णुवीशानां समायुष्टप्राप्तिवर्णनम्, निमेषादि- कल्पान्तर्पथितकालप्रमाणवर्णनम्, ब्रह्मज्ञानप्राप्त्यर्थं कुमारिकातीर्थद्वयगतक्षेत्रस्थ- पादुका माहात्म्यवर्णनम्. २१६ २	...	२
१९५	कुमारिकातीर्थद्वयवर्णने ब्राह्मणोनाड्याश्लान्दोग्यब्राह्मणकन्याया आनर्ताधिपते रत्नावतीनाड्याः कन्यायाश्च मिथोतिसख्यवर्णनम्, विवाहान्त आवयोर्वियोगः स्यादिति ताभ्यां मनसि निधायोपाययोजनम्, नृपब्राह्मणकन्यावृत्तान्तवर्णनम्. २१७ २	...	२

अध्यायाः	विषयाः	प०	पृ०
१९६	दशार्णाधिपतेर्बृहद्वलस्यानर्ताधिपतेः पुरं प्रत्यागमनम्. २१८ २	...	२
१९७	तस्मिन्नवसरे वैश्यागृहं गतस्य कस्यचिद्विश्रावसुपुत्रस्य परावसुनाम्नो विप्रविद्या- र्थिनो रात्रौ निद्रावशेन तृष्णया पीडिततयाऽज्ञानेन मद्यप्राशनम्, ततः पश्चात्ता- पेन तेन प्रातः शंखतीर्थे गत्वा वपनादिकं कृत्वाऽन्त्यजवदुरुगृहे दूरतोऽव- स्थाने तत्सतीर्थ्यैस्तं प्रति प्रभ्रकरणम्, तत्सतीर्थ्यैस्तस्मै परिहासोक्त्या 'रत्नावती- स्तनग्रहणाधरास्वादनतस्ते पापनिर्मुक्तिः स्यात्' इति प्रायश्चित्तकथनम्, ततो विश्रावसुना गुरोराज्ञया सर्ववृत्तान्तकथनम्, अथ धर्मशास्त्रज्ञब्राह्मणोक्तमित्यु- च्यतप्राशनरूपप्रायश्चित्तं ग्रहीतुमुद्युक्तं विश्रावसुं दृष्ट्वा तन्मातापित्रोराक्रोशकरणम्, ततो भर्तृयज्ञेन रत्नावतीस्तनग्रहणाधरास्वादनेन मद्यपानशुद्धिः स्यादिति प्रथ- मतो विप्रविद्यार्थिभिः प्रोक्तं प्रायश्चित्तं श्रुत्वा तैः सर्वैर्ब्राह्मणैः सह राजानं प्रत्या- गत्य ब्राह्मणजीवदानार्थं प्रार्थनायां कृतायां राज्ञा निजकन्यायै ब्राह्मणस्य प्रायश्चि- त्तार्थं तथानुगृह्यतामित्युक्ते तया पुत्रदृष्ट्या तस्मै ब्राह्मणाय प्रायश्चित्तार्थं निजस्त- नधारणनिजाधरास्वादार्थमाज्ञायां दत्तायां तेन ब्राह्मणेन मातृभावेन तथा कृते सति ब्राह्मणस्य मुखाद्रन्नावत्याः स्तनाभ्यां च क्षीरनिर्गलनम्, परावसुप्रायश्चि- त्तवृत्तान्तवर्णनम्. २१९ १	...	१
१९८	दशार्णाधिपतेरेव पाणिग्रहणे रत्नावत्या दुराग्रहकरणम्, रत्नावत्या विवाहा- भावे तत्सख्या ब्राह्मण्या अपि विवाहाकरणे दुराग्रहकरणम्, ततस्तयोर्ब्राह्मणी- रत्नावत्योस्तपश्चिकीर्षया भर्तृयज्ञाश्रमे गमनम्, भर्तृयज्ञाज्ञया ताभ्यां जला- शये तपःकरणम्, तत ईश्वरस्य प्रसादे जाते सति ताभ्यां लिंगस्थापनम्, शूद्री- ब्राह्मणीतीर्थद्वयमाहात्म्यवर्णनम्. २२१ २	...	२
१९९	क्षेत्रत्रयारण्यत्रयपुरीत्रयवनत्रयग्रामत्रयतीर्थत्रयपर्वतत्रयमहानदीत्रयादीनामुत्पत्तिवृ- त्तान्तपूर्वकं तेषां तेषां माहात्म्यवर्णनम्. २२४ १	...	१
२००	भर्तृयज्ञकृतनागरज्ञातिव्यवस्थावृत्तान्तवर्णनम्. २२७ २	...	२

- २०१ विश्वामित्रभर्तृयज्ञसंवादे विश्वामित्रेण भर्तृयज्ञाय नागरशोधनविषयकप्रश्ने कृते सति भर्तृयज्ञेनोत्तरदानम्, भर्तृयज्ञेन गर्तादितीर्थस्नानेन तत्र पीठिकादिदानेन श्रीसूक्तपावमान्यादिसूक्तपठनेन छांदोग्याद्यपनिषद्वाचनेन शुद्धिः रयादित्यादिनागरप्रश्ननिर्णयकरणम्. ... २२८ २
- २०२ तालत्रयं केन देयमिति नागरैः प्रश्ने कृते सति भर्तृयज्ञेन नागरप्रश्नानामुत्तरदानम्, नागराणां वाचि सत्यत्वमतस्तैरेव नागरैस्तालत्रयं देयमित्यादिकथनम्, भर्तृयज्ञ-निर्णयवाक्यवर्णनम्. ... २२९ १
- २०३ देशदेशान्तरस्थितनागरविशुद्धिप्रकारवर्णनम्. २२९ २
- २०४ आनर्तविश्वामित्रसंवादे हिरण्याक्षेन्द्रयुद्धवर्णनम्, तत्र स्वपराजयं दृष्ट्वा शक्रेण विष्णुना सह संगमः, ततः शक्रविष्णुसंवादे युद्धहतानां प्रेतत्वान्मुक्तिः कथं भवेदिति पृष्टेन विष्णुना शक्राय प्रेतश्राद्धकथनम्. ... २३० १
- २०५ शक्रविष्णुसंवादे गयाश्राद्धफलमाहात्म्यकथनम्. २३१ १
- २०६ विष्णुवाक्योपरि विश्वस्तेन शक्रेणैरावतमारुह्य इमवन्तं गत्वा तत्र चमत्कारपुरस्थान्विप्रान्दृष्ट्वा तदाश्रमस्थैर्दिप्रैः पूजितेन शक्रेण तान्प्रति कुशलप्रश्नादिकं मिथः कृत्वा गयाकूपे श्राद्धादिकरणम्, तत्र ब्रह्मदेवस्यागमनम्, 'एकोद्दिष्टं विना सर्वत्र विश्वेदेवपूजनं कार्यं न त्वेकोद्दिष्टे' इत्यादि ब्रह्मणा विश्वेदेवानां शक्रदत्तशापस्य व्यवस्थाकरणम्, कूर्मांडादीनामुत्पत्तिनामकथनम्, बालभंडनकतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्. ... २३१ १
- २०७ पञ्चरात्रेन्द्रमहोत्सववर्णनेऽहिल्याया सह सुरतप्रसंगादिन्द्राय गौतमेन शापप्रदानम्, ततो बृहस्पतिना प्रार्थितेन गौतमेन इन्द्रगात्रे सहस्रभगस्थाने नेत्रजाशोभाप्रदानं पञ्चरात्रे भूम्यां पूजालभप्रदानं च, पञ्चरात्रेन्द्रमहोत्सवमाहात्म्यवर्णनम्. २३५ १
- २०८ अहिल्याया मातुः स्वपित्रा कृतं शिलाजनकत्वशापप्रदानं श्रुत्वा मरणे कृतनिश्चयेन शतानन्देन तच्छुद्धयर्थं बहुदुःखकरणम्, ततो गौतमेन शतानन्दस्य सान्त्वनकर-

- णम्, श्रीरामेणाहिल्यायाः शिलारूपायाः पादरजसः स्पर्शनेन शापतो मुक्तताकर-णम्, रामवचनाद्धाटकेश्वरेऽभ्येत्य अहिल्याशतानन्दगौतमैः स्वस्वनामभिलिङ्गारथापनम्, गौतमेश्वराहिल्येश्वरशतानन्देश्वरमाहात्म्यवर्णनम्. ... २३६ २
- २०९ शंखतीर्थमाहात्म्यवर्णने कुष्ठित्वं गतेनानर्ताधिपेन नारददर्शनम्, नारदेनानर्ताधिपतेः पूर्वजन्मचरित्रवर्णनम्, नारदेन कुष्ठादिपापशुद्धयर्थं शंखतीर्थस्नानाद्यपायकथनम्, तत्र शंखतीर्थोत्पात्तिवर्णनम्, शंखादित्यस्थापनवृत्तान्तवर्णनम्, शंखतीर्थशंखादित्यमाहात्म्यवर्णनम्. ... २३९ १
- २१० नागवल्लीदोषकारणकथनप्रसंगे नारदेन सिद्धसेननाम्न आनर्तीय समुद्रमन्थनादमृतादिचतुर्दशरत्नोत्पात्तिवर्णनम्, तत्र अमृतप्राशनसमये कुहकेन युक्तस्य राहोः श्रीविष्णुना सुदर्शनेन शिरश्छेदादिवर्णनम्, ऐरावतप्रभिन्नपीयूषकमण्डलुतो वलीनिर्गमनम्, तस्या नागालानत्वाग्नागवल्लीति नामकरणम्, वाणीवत्सरकाख्यस्य नृपस्य शक्रारावनया शक्रदत्तं विमानमारुह्य शक्रलोकं नित्यं गमनम्, तत्र शक्रदत्तं तांबूलं भक्षयित्वा पुनः स्वस्थाने गमनम्, तेन वाणीवत्सरकेण स्वोद्याने क्षितौ नागवल्लीप्रसिद्धिकरणार्थं शक्रलोकतो नागवल्त्या आनयनम्, तांबूलोत्पत्तितांबूलभक्षणमाहात्म्यवर्णनम्. ... २४१ १
- २११ आनर्ताधिपतेः शंखतीर्थं स्नानेन कुष्ठमोचनकथनम्, शत्रुहृतराज्यप्राप्तिपूर्वकं शंखतीर्थमाहात्म्यकथनम्. ... २४३ १
- २१२ विश्वामित्रायतीर्थमाहात्म्यवर्णने विश्वामित्रप्रशंसावर्णनम्, भास्करतीर्थधन्वन्तरीवापीमाहात्म्यवर्णनम्, रत्नाक्षनाम्नोऽयोध्याधिपतेः कुष्ठविनाशार्थं कार्पटिकवचनाद्धाटकेश्वरमेत्य सप्तम्यां भास्करतीर्थं स्नानेन भास्करपूजेन च दोषनिवृत्तिकथनम्, रत्नादित्यतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्. ... २४३ १
- २१३ कुहरवासाख्यसंज्ञकभगवत्स्थापनवर्णनम्, राजमार्गेण गच्छन्तं कृष्णपुत्रं सांबं द्रष्टुं सर्वासां नागरिकस्त्रीणां स्वस्वकार्याणि संत्यज्य गवाक्षद्वार आगमनम्, सांब-

- दशनेन तासां मध्ये कासांचिन्निश्चेष्टितत्वेन पतनादिवर्णनम्, ततः स्वपत्नी-
स्वरूपेणागतया नंदिनीनाक्या कृष्णपत्न्या समं सांवेनाज्ञानाद्रतिश्रीडादिकरणम्,
तत्सर्वं तस्याः कुहकं ज्ञात्वा पश्चात्तापेन श्रीकृष्णं प्रति सर्ववृत्तान्तकथनम्, धर्म-
शास्त्रज्ञब्राह्मणोक्तपद्धत्या तिगिन्यादिना शुद्धिकरणोपायनिवेदनं च, ततः कृत-
पापेन कुष्ठितस्य सांवस्य श्रीकृष्णाज्ञया हाटकेश्वरे गमनम्, तत्र भास्कराराध-
नया तस्य सांवस्य कुष्ठनिवृत्तिकथनम्, स्वनाम्ना तीर्थस्थापनाकरणम्, कुहर-
वासिसांवादित्यमाहात्म्यवर्णनम्. ... २४४ २
- २१४ गणनाथोत्पत्तिवर्णनम्, गणनाथसाहाय्येन दानधान्विजित्य सन्तुष्टेनेन्द्रेण गण-
नाथाय वरप्रदानम्, रोहिताश्वमार्कण्डेयसंवादेन विश्वामित्रस्य वसिष्ठाश्रमे
गमनम्, वसिष्ठकामधेनुप्रभावं ज्ञात्वा कामधेनुं ग्रहीतुं समुत्सुकस्य विश्वामित्रस्य
वसिष्ठेन पराजयकरणम्, ततो ब्राह्मं तेजः संपादयितुं विश्वामित्रेण तपःकरणम्,
सन्तुष्टेन शिवेन ब्राह्मण्यप्राप्त्यर्थं गणपतिपूजाविधिमाहात्म्यक्रमस्य विश्वामित्राय
कथनम्, विश्वामित्रेण गणपतिपूजनेन ब्राह्मण्यसंपादनम्. ... २४७ १
- २१५ अथ सूरतशौनकसंवादप्रसङ्गेन विश्वामित्रेण रोहिताश्वाय भर्तृयज्ञानर्ताधिपतिसंवादेन
श्राद्धकल्पकथनम्, तत्र केपांकेषां श्राद्धं कार्यमित्यादि श्राद्धावश्यकताकारणवर्ण-
नम्, श्राद्धकालनिर्णयकरणम्. ... २४८ २
- २१६ व्यतीपातादिकाले श्राद्धकरणे फलकथनम्, अग्निष्वात्तादिनयपितृगणवर्णनम्,
कस्मिंश्चित्समये श्राद्धाभावात्पुत्रिपासादितानां पितॄणां ब्रह्मलोके गमनम्, ब्रह्मणे
स्ववृत्तान्तकथनम्, ब्रह्मणा पितॄणां सांत्वनकरणम्, अमाश्राद्धगयाश्राद्धादिविधा-
नेन सवपां तृप्तिकरणम्, श्राद्धोत्पत्तिवृत्तान्तवर्णनम्. ... २५० १
- २१७ श्राद्धे कृतपादिकालमाहात्म्यवर्णनम्, श्राद्धेऽप्राप्त्येयब्राह्मणलक्षणवर्णनम्, श्राद्धे
पूजार्हब्राह्मणलक्षणानि, श्राद्धविधिवर्णनम्, श्राद्धे त्याज्यदुष्टकर्माणि, श्वरजस्वला-
स्त्रीपतितादिदर्शने घट्टोल्लुखलादिशब्दश्रवणे च दोषकथनम्, श्राद्धानर्ह-

- वस्तुवर्णनम्, प्रतिमासे श्राद्धार्हतिथिवर्णनम्, श्राद्धार्हपदार्थब्राह्मणकालनिर्णय-
वर्णनम्. ... २५३ १
- २१८ श्राद्धनियमवर्णनम्. ... २५४ २
- २१९ काम्यश्राद्धविधिक्रमवर्णनम्. ... २५५ १
- २२० गजच्छायायां श्राद्धकरणेन फलप्राप्तिकथनम्, श्राद्धे खड्गमांसादिना ब्राह्मणेभ्यो
भोजनदानेन फलवर्णनम्, प्रसादेन श्राद्धकरणे दोषकथनम्. ... २५५ २
- २२१ कस्य कस्य मांसेन कतिमासावाधिपितृवृत्तिः स्यादित्यादिवर्णनम्, श्राद्धकल्पे
सृष्ट्युत्पत्तिकालिकब्रह्मोत्सृष्टश्राद्धार्हवस्तुपरिगणनवर्णनम्. ... २५७ २
- २२२ शस्त्रमृतानामपमृत्युमृतानामुपसर्गोत्सृत्तानां विपं भक्षयित्वा मृतानां वह्निदग्धानां जल-
मृतसर्पव्याघ्रहतानां शृंगैरुद्ध्वनादिभिर्मृतानां च का गतिः कदा वा श्राद्धं कर्तव्यं
को विधिरित्यादिवर्णनम्, चतुर्दशीशस्त्रहतश्राद्धनिर्णयवर्णनम्. ... २५९ १
- २२३ श्राद्धार्हानर्हब्राह्मणवर्णनम्. ... २५९ २
- २२४ मन्त्रपूर्वकसाद्यन्तश्राद्धविधिकथनम्. ... २६० १
- २२५ एकोदशिविधिकथनम्, पार्वणश्राद्धविधिकथनम्, नवश्राद्धविधिवर्णनम्, सपिंडी-
करणश्राद्धनिर्णयविधिवर्णनम्. ... २६१ १
- २२६ प्रेतजनकत्वकारणकथनम्, ततो युधिष्ठिरभीष्मसंवादप्रसङ्गेन एकविंशतिनरकवर्ण-
नम्, यमलोके पुण्यपापधर्मादिव्यवस्थावर्णनम्, केन पातकेन कस्य नरकस्य
प्राप्तिरित्यादिवर्णनम्, तत्तद्दुर्गतिप्राप्त्यैकविंशतिनरकयातनानिरसनोपायवर्णनम्. २६२ १
- २२७ गंगादिपुण्यसलिलेषु देहास्थिपातने नरकयातनाविमोक्षवर्णनम्, प्रायश्चित्तैर्धार्तरात्र्यै
देहपातनेन तथाऽन्यैरप्युपायैर्नरकयातनानिरसनोपायकथनम्. ... २६३ १
- २२८ चातुर्मास्ये जलशायिपूजनेन पापनिवृत्तिकथनम्, विलद्वारे जलशायिशयनवर्णने
हिरण्यकशिपुपुत्रप्रज्ञादेन राज्यास्वीकारात्तत्कनिष्ठभ्रात्राऽन्धकेन राज्यस्वीकरणम्,
अन्धकेन ब्रह्मणमारार्य वरं लब्ध्वा देवपराजयकरणम्, तत्पराजितेन शक्रेण

- शंकराराधनकरणम्, तेनाराधनेन तुष्टेन शंकरेण अन्धकबोधनार्थं गणेशवीरम-
द्रादीनां प्रेषणम्, गणेशवीरमद्रादीनां वाक्यं निश्चयं ब्रह्मदत्तवरप्रदानोद्धतेना-
न्धकासुरेण शंकराज्ञावमाननवर्णनम्. २६४ १
- २२९ ततः क्रुद्धेन शंकरेण वृषमारुहान्धकासुरेण सह युद्धं कर्तुममरावत्यामागमनम्,
तत्रांधकासुरेण युद्धं कृत्वा तेनान्धकासुरेण कृतया प्रार्थनया भृंगिरिटीतिनाम्ना
शैवगणगणनायां निवेशनकरणम्, भृंगिरिट्युत्पत्तिवर्णनम्. २६५ १
- २३० स्वपितुरंधकस्य स्थितिं ज्ञात्वा तत्पुत्रेण वृकेण हाटकेश्वरे तपश्चर्याकरणम्, तत्तपसा
तुष्टेन ब्रह्मणा तस्मै जरामरणवर्जितत्वरूपवरप्रदानम्, ततः शुक्रवचनात्सेन्द्रा-
न्देवान्विजित्य तेपुत्रेषु देवाधिकारस्थानेषु दैत्यान्संस्थाप्य स्वयं वृकेण शक्राधि-
कारस्थाने स्वात्मानं संस्थाप्य त्रैलोक्यस्य राज्यकरणम्. २६६ १
- २३१ वृकस्य सांकृतिमहर्षिदत्तशापात्पंगुत्वप्राप्तिवर्णनम्, ततो वृकेण ब्रह्मदत्तवरेण सांकृति-
महर्षिद्वारा चातुर्मास्ये नैव पंगुत्वमित्यादिवरप्रदानम्, कस्मिंश्चित्प्राशुपि लब्ध-
पादो वृकासुर आयास्यतीति भिया शक्रेण वृहस्पतये सर्ववृत्तान्तकथनम्, वृहस्पति-
वचनाद्देवानां चातुर्मास्ये प्राप्ते क्षीराब्धौ गमनम्, शक्रेण तत्र क्षीराब्धौ तपस्तप्त्वा
विष्णोः प्रबोधनकरणम्, शक्रादिदेवानां दुःखनिवारणाय शेषशायिनो हाटकेश्वरे
गमनम्, तत्र गत्वा तेन जलशायिना वृकोपरि शयनकरणेन वृकस्याचलनाच्छ-
क्रस्याखण्डराज्यसुखप्राप्तिवर्णनम्, कार्तिकशुक्लादशीव्रतमाहात्म्यवर्णनम्. २६६ २
- २३२ चातुर्मास्यकर्तव्यनियमव्रतहोमजपदानादिकथनम्. २६८ १
- २३३ ब्रह्मानारदसंवादे चातुर्मास्यमाहात्म्ये प्रातःस्नानमाहात्म्यवर्णनम्, ततोऽपि गंगोदक-
स्नानफलमाहात्म्यवर्णनम्. २६९ १
- २३४ स्नानोत्तरं पितृव्रत्ये पितृतर्पणफलकथनम्, ततो जपहोमादिकर्मोत्तरं गोविन्द-
नामस्मरणफलम्, चातुर्मास्यावश्यकनियमविधिवर्णनम्. २७० १

- २३५ अन्नोदकमागिरित्प्रवालरूप्यसुवर्णवस्त्रगोदानानां फलकथनम्, वेदपठनफलकथनम्,
चातुर्मास्यादिहोमफलम्, आज्यदानवज्रदानघृतदानानां माहात्म्यकथनम्, दुग्ध-
तक्रदानफलकथनम्, वस्त्रदानादिना सोमलोकादिलोकप्राप्तिकथनम्, चातुर्मास्य-
दानमहिमवर्णनम्. २७० २
- २३६ चातुर्मास्ये त्याज्यप्राह्मभोजनपात्रनिर्णयकरणम्, त्याज्यात्याज्यवस्त्रधान्यवस्तुवि-
चारफलवर्णनम्, असत्यभाषणादित्यागफलम्, इष्टवस्तुपरित्यागफलकथनम्. २७१ १
- २३७ विष्णुसंनिधौ विधिनिषेधकर्तव्यकालनिर्णयकरणम्, अर्घ्यमंत्रकथनपूर्वकार्यदानफल-
कथनम्, विष्णुव्रतानां मध्ये ब्रह्मचर्यव्रतस्य श्रेष्ठत्ववर्णनम्, चातुर्मास्ये विशेषेण
पालनीयधर्माधर्मानियमविवेचनम्. २७१ २
- २३८ चातुर्मास्ये विष्णुपूजनादितपःफलवर्णनम्, त्रिकालविष्णुपूजाकरणफलवर्णनम्,
इन्द्रियनिग्रहादिनियमवर्णनम्, केवलं दुग्धाहारकारिणः फलकथनम्, तपो-
महिमवर्णनम्. २७२ २
- २३९ विष्णुपूजायां षोडशोपचारविवेचनकरणे सृष्ट्युत्पत्त्यादिकथनम्, चातुर्वेद्येषु
षोडशर्चात्मकपुरुषसूक्तपठनफलकथनम्, विष्णुध्यानपद्धतिवर्णनम्, ॐकारपूर्वक-
प्रत्येकपुरुषसूक्तस्थमन्त्रेणावाहनादिषोडशोपचारपूजाक्रमवर्णनम्, तपोऽधिकार-
वर्णनपूर्वकं षोडशोपचारपूजामाहात्म्यवर्णनम्, दीपदानमहिमवर्णनम्. २७३ २
- २४० दीपदानादिसांयुज्यचिन्तनान्तर्भाक्तिनिरूपणम्. २७४ २
- २४१ चातुर्मास्ये भगवत्षोडशोपचारपूजनादितपःकर्मणि सच्छूद्राद्यधिकारविचारप्रसंगे
सच्छूद्रशब्दव्याख्याविवेचनकरणम्, तपोऽधिकारे सच्छूद्रकथनम्. २७५ १
- २४२ अष्टादशप्रकृतीनां नामवर्णनपुरःसरं तासां धर्मकथनम्, तत्र ब्रह्मण उत्पत्तिकथनम्,
विष्णुना ब्रह्मणे सृष्टिवृद्धिकरणार्थमादेशकरणम्, नभोवाणीश्रवणाद्ब्रह्मणा तपः-
करणम्, चातुर्वर्ष्योत्पत्तिवर्णनम्, तेषां कर्माधिकारित्ववर्णनम्, शुद्धान्तर्गत-
बहुविधभेदविवरणम्, तेषां धर्माधर्मविवेचनम्, विष्णुभक्तिमाहात्म्यवर्णनम्. २७६ १

- २४३ शूद्रजातिवर्णने पैजवनशूद्रोपाख्याने पैजवनस्य गृहे गालवर्षरागमनम्, गालवस्य पैजवनकृतवह्नातिथ्यसत्कारवर्णनम्, गालवेन तुलसीसंजर्जादिमाहात्म्यकथनम्, शालिग्रामशिलापूजनमाहात्म्यवर्णनम्. ... २७७ १
- २४४ गालवपैजवनसंवादे भगवतः केशवादिचतुर्विंशतिनामभेदपूर्वकपूजनक्रमविधि-वर्णनम्, शालिग्राममूर्तिभेदवर्णनम्, शालिग्रामशिलासु मूर्त्युत्पत्तिवर्णनम्. ... २७८ २
- २४५ गण्डक्यां शालिग्रामशिलोत्पत्तिवृत्तान्तवर्णने दाक्षायण्या हिमालयसुतास्वप्राप्ति-वर्णनम्, शिवपार्वतीविवाहवर्णनम्, कामकृतशिवस्तुतिवर्णनम्, तारकासुर-प्रभृतिदैत्यैः पीडितानां सेन्द्रादिदेवानां ब्रह्माज्ञया शिवदर्शनार्थं मन्दराचले गमनम्. २७८ २
- २४६ शिवपार्वत्यो रहसि रतिक्रीडासमये देवप्रेषितवहेस्तत्रागमनम्, शिवदत्तं वीर्यं प्राप्य बह्वौ गते पार्वत्या स्वस्या रतिश्रमवैफल्यं दृष्ट्वा 'शिला भवत' इति सर्वेषां दिवौकसां शापप्रदानम्. २८० १
- २४७ कस्मिंश्चित्समये दैत्यपराजितानां देवानां ब्रह्मलोके गमनम्, ततो ब्रह्मेन्द्रसंवादे रुद्रेण विष्णुगणैः सह स्वकीयानामैक्यं कर्तुं हरिहरार्थरूपधारणम्, तत्रैकस्मिन्देहे विष्णोर्वैततेयादीनां शिवस्य वृषभादीनां चिह्नानामपि दर्शनकरणम्, विष्णुशिव-स्वरूपस्यैकत्रदर्शनेन पाखण्डिभिर्विस्मयकरणम्, मन्दरे देवैर्महेशविष्णुसंयुक्तायाः पापनाशिन्या मूर्तेः स्थापनम्, बह्निप्रमुखदेवानां मन्दरे विल्ववृक्षस्थं पार्वतीं तुलसीमञ्जरीस्थां लक्ष्मीं च दृष्ट्वा सर्वेषां शापमुक्तिवर्णनम्, जकस्मादाकाश-वाण्या देवानुद्दिश्याश्चत्थोत्पत्तिपूर्वकाश्चत्थमाहिमवर्णनम्. २८० २
- २४८ नभोवाण्या पलाशमाहात्म्यवर्णनम्, तत्र प्रतिदलेषु ब्रह्मादिदेवतानां स्थापना-वर्णनम्. २८१ २
- २४९ तुलसीरोपणफलकथनम्, तुलसीदर्शनतुलसीपत्रभक्षणफलकथनम्, तुलस्याः प्रति-

- पणेषु देवतानां स्थापनवर्णनम्, तुलसीशुष्ककाष्ठधारणमाहात्म्यम्, सर्वेन्द्रियेषु तुलसीवासकरणेन फलप्राप्तिकथनम्, तुलसीमाहात्म्यवर्णनम्. ... २८२ १
- २५० जयापार्वतीसंवादे विल्वोत्पत्तिवर्णने विल्ववृक्षस्य दर्शनस्पर्शनसेवनादिकलकथनम्, विल्ववृक्षस्य प्रत्ययवेषेषु भिन्नभिन्नदेवतानां स्थापनादिवर्णनम्, विल्ववृक्षस्य कंटकस्थदेवतानां वर्णनम्, विल्वोत्पत्तिवर्णनम्. २८२ १
- २५१ नभोवाण्यां विरतायां विल्वाश्चत्थपलाशतुलस्याख्यचतुर्वृक्षाणां चातुर्मास्ये सेन्द्रै-र्देवैः पूजनकरणम्, तुष्टेन हरिहरात्मकेनेश्वरेण दैत्याञ्जित्वा देवान्प्रति स्वस्वस्थाने गन्तुमाज्ञाकरणम्, ततो देवैर्देवीदत्तशापं स्मृत्या तच्छापनिवृत्त्यर्थं माहेश्वरी-पूजेन माहेश्वरीस्त्वनेन च देवानां गण्डकीनद्यामेव शालिग्रामेति नाम्ना शिला-त्वप्राप्तिवर्णनम्, शालिग्रामशिलामाहात्म्यवर्णनम्. २८२ २
- २५२ चातुर्मास्ये तिलदानमाहात्म्यवर्णनम्, चतुर्षु वृक्षेषु देवतानां स्थापनम्, अन्येषु प्रत्येकैकवृक्षविशेषेषु शक्रवरुणयमकुबेरादीनां देवानां यथानुक्रमेण स्थापनम्, वृक्ष-माहात्म्यवर्णनम्. २८३ २
- २५३ शंकरकृतपार्वत्यनुनयवर्णनम्. २८४ २
- २५४ चातुर्मास्ये देवानां मन्दराचले ब्रह्मचर्यव्रतपरस्य हरस्याग्रे गमनम्, ततो हरेण 'पार्वतीसंतोषणार्थं मम साहाय्यार्थमागन्तव्यम्' इत्युक्ते तदुक्तं स्वीकृत्य देवानां स्वस्वं निकेतनं प्रति गमनम्, तत आपाढशुक्लचतुर्दश्यां भवानीतोषणाय हरेण नृत्यकरणम्, तत्र नृत्यप्रसंगे मन्दरे ब्रह्मादीनां देवानां नारददेवलव्यासादीनां महर्षीणां चागमनम्, तस्मिन्समये हरेण चिन्तितानां श्रीरागादिरागाणां च तत्रागमनम्, तत्र हरनृत्ये प्रवर्तमाने नारदादिभिर्ब्रह्मादिभिश्च साहाय्यकरणम्, हरनृत्येन तुष्ट्या पार्वत्या हरस्तोत्रकरणम्, हरताण्डवनर्तनवर्णनम्. २८५ १
- २५५ लक्ष्मीनारायणमहिमवर्णनम्. २८७ १

अध्यायः	विषयाः	प०	पृ०
२५६	शिवपार्वतीसंवादे चातुर्मास्ये विष्णोर्द्वादशाक्षरमंत्रजपस्य रामेति द्व्यक्षरमंत्रजपस्य च माहात्म्यवर्णनम्. २८८	१	
२५७	ईश्वरपार्वतीसंवादे शंकरेण द्वादशाक्षरमाहात्म्यवर्णनम्, शिववचनात्पार्वत्या तपश्चरणवर्णनम्. २८९	१	
२५८	तपः कर्तुं गतायां पार्वत्यां कामाकुलितस्य शिवस्य स्नानार्थं यमुनायां गमनम्, तत्र शिवकृतस्नानेन तन्नीरस्य हरकायात्कुण्ठत्वप्राप्तिं दृष्ट्वा दुःखितया यमुनया शिवस्तवनकरणम्, यमुनाप्रार्थनया हरेण हरतीर्थस्थापनम्, केनचित्कारणान्तरेण विप्रस्त्रीतः शापं प्राप्तेन शिवेन कैलासं गत्वा देवीस्तोत्रकरणम्. २८९	२	
२५९	विप्रस्त्रीभिर्दत्तेन हरस्य शापेन दुःखितानां देवानां हरसमीपे गमनम्, ततोऽमरकण्टकतीर्थस्थापनं तन्माहात्म्यवर्णनं च तत्र देवैर्नीलवृषस्थापनम्, नीलवृषस्तुतिकरणम्. २९०		
२६०	चातुर्मास्यकथासंक्षेपसारांशकथनम्. २९२	१	
२६१	कार्तिकस्वामिजन्मकथनम्, पञ्चाननस्य शंकरपार्वत्यौ नत्वा नन्दनदीपतीस्तीर्त्वा विमानमारुह्य गमनम्, ततः शिवस्य विष्णुदर्शनार्थं पञ्चादिसप्तद्वीपसमुद्रानतीत्य विष्णुं दृष्ट्वा विष्णुस्तवनम्, तत्प्रसंगेन ध्यानयोगवर्णनम्. २९२	१	
२६२	पार्वत्या ध्यानयोगं प्राप्य ज्ञानयोगं प्राप्तुं शिवस्य प्रार्थनायां कृतायां तेन शिवेन द्वादशाक्षरमंत्रेण ज्ञानयोगप्राप्तिकथनम्, द्वादशाक्षरमंत्रस्य प्रत्यक्षरबीजवर्णनम्, विष्णुस्वरूपवर्णनम्, भगवद्विराट्स्वरूपवर्णनम्, ज्ञानयोगकथनम्. २९३	२	
२६३	शिवेन पार्वत्यै मन्त्रोपदेशकरणम्, योगिपुरुषाणां मुख्यसारतत्त्ववर्णनम्, पार्वत्युत्संगस्थितस्य मत्स्यजातस्य सुतस्य मत्स्येन्द्रनाथेति शिवेन नामाभिधानकरणम्, मत्स्येन्द्रनाथोत्पत्तिवर्णनम्. २९५	१	
२६४	तारकासुरपीडितदेवानां प्रार्थनया कार्तिकेयस्य देवसेनाधिपत्येऽभिकपूर्वकं तारकासुरेण सह युद्धवर्णनम्, तत्र तारकासुरवधवर्णनम्, देवैः कार्तिकेयस्तवकरणम्. २९६	२	

अध्यायः	विषयाः	प०	पृ०
२६५	भीष्मपञ्चकमाहात्म्यवर्णनम्, भीष्मपञ्चकपूजनपद्धतिवर्णनम्, तत्र भगवत्प्रार्थनावर्णनम्, अशून्यशयनव्रतमाहात्म्यवर्णनम्. २९७	१	
२६६	मंकेणेश्वरतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्, शिवरात्र्यां कस्यचिच्चौरस्य देवालये जागरार्थं प्राप्तानां स्त्रीपुरुषाणां धनहरणार्थं गत्वा तत्समीपस्थितकर्णिकारदुग्धमाखण्डावस्थितिकरणम्, तस्य कर्णिकारवृक्षस्याधस्तात्स्थितस्य धरोद्धूतरस्य शिवलिंगस्योपरि तेन चोरेणाज्ञानात्कर्णिकारवृक्षपत्राणां हस्तेन विच्छिद्य प्रक्षेपणम्, तस्यां रात्रौ परधनजिह्वीर्षयाप्यनायासेन तस्य जागरणम्, तेन ज्ञानं विनापि जायमानेन शिवपूजनेन तस्य चौरस्य चौरभावादिमुक्तिः शुद्धसात्त्विकस्वभावतद्भाषिश्च, ततस्तेन शुद्धमनसा शिवपूजाकरणम्, तत्प्रसंगेन शिवपूजाविधिकथनम्, शिवरात्रिपूजनजागरादिमाहात्म्यवर्णनम्, ततः पञ्चत्वं गतस्य चौरस्य दशार्णाधिपतेः कुले तत्पुण्यप्रभावेण जननम्, तस्य राज्यप्राप्तिवर्णनम्, दशार्णाधिपतेर्गृहे शोडशपुलस्त्यादिमहर्षीणामागमनम्, ऋषिभी राज्ञे मङ्गलाशीर्वादादिदानम्, शिवरात्रिमाहात्म्यवर्णनं च. २९८	१	
२६७	सिद्धेश्वरमाहात्म्यवर्णनम्, तुलापुरुषदानकालनिर्णयः, तुलापुरुषदानविधिवर्णनम्, तुलापुरुषदानमाहात्म्यवर्णनम्. ३००	१	
२६८	चक्रवर्तित्वप्रापकोपायकथनम्, तत्र हिरण्यभीभूतिदानस्य समन्त्रकसाग्रविधिकथनम्, भूदानफलमाहात्म्यकथनम्, गौतमेश्वरमाहात्म्यकथनम्. ३०१	१	
२६९	इन्द्रस्थापितकपालेश्वरमाहात्म्यवर्णनम्, तत्र वृत्रासुरजन्म, राज्यप्राप्त्याद्यनन्तरं वृत्रासुरहननेन ब्रह्महत्याव्याकुलितस्य शक्रस्य ब्रह्महत्यादोषदूरीकरणार्थं ब्रह्मवाक्योपरि विश्वस्याष्टषष्ठिषु तीर्थेषु गमनम्, इन्द्रस्य हस्ताद्विश्रामित्रहरेः कपालपतनाद्ब्रह्महत्यानिवारणम्, तत्रैव लिंगस्थापनम्, तस्य माहात्म्यवर्णनम्, तत्रैव वादफत्राहणस्थापितवातकेश्वरोत्पत्तिपूर्वकमाहात्म्यवर्णनं च. ३०१	२	

- २७० प्रायश्चित्तमकुर्वतां जनानां कथं पापमुक्तिरित्याद्यानर्तराजप्रश्ने भर्तृयज्ञेन स्वर्णनिर्मित-
पापपिण्डप्रदानफलकथनम्, तत्र मण्डपादिकं विधाय पृथ्व्यादिदेवानामासमन्ता-
त्स्थापनवर्णनम्, समन्त्रकपूजाविधिकथनम्, पापपिण्डदानोदकैकथनम्. ... ३०५ . १
- २७१ इन्द्रद्युमेश्वरमाहात्म्यवर्णनप्रसङ्गेनेन्द्रद्युमत्य विष्णुप्रसादेन सदेहस्वर्गगमनवृत्तान्त-
वर्णनम्, ब्रह्मलोकं गतस्येन्द्रद्युमत्य बहुकालं तत्र निवासानन्तरं ब्रह्मणा चिरका-
लाद्भूमौ कीर्तितः पुनर्व्यक्तीकरणार्थमिन्द्रद्युमत्य भूलोकं प्रति प्रेषणम्, भूलोकं
प्रत्यागतेनेन्द्रद्युमेन भूलोकस्थितस्य दीर्घजीविनो मार्कण्डेयस्य प्रश्नकरणम्,
इन्द्रद्युमेन स्वकीर्तिपरिज्ञानार्थं रोचकपुरसंवाधिवार्ता कथयितुमसमर्थान्नान्दृष्ट्वा
कांपित्यपुरवासिवचनादिन्द्रद्युमत्य मार्कण्डेयेन साकं नाडीजंघकसमीपे गम-
नम्, नाडीजंघदर्शनेन समुत्सुकाभ्यामिन्द्रद्युमत्यमार्कण्डेयाभ्यां स्वागमनकारण-
कथनेन नाडीजंघेन स्वकीयवृत्तान्तकथनम्, तत्र प्राग्जन्मनि शापाद्वक्तव्यप्राप्त्यादि-
कथनम्, प्रतिमकरसंक्रमणे लिंगोपरि घृताच्छादनेन तुष्टेन शिवेन दकाय वर-
प्रदानवर्णनम्, ततो निराशस्येन्द्रद्युमत्य वार्ताविज्ञानार्थं नाडीजंघेनात्मनोऽप्यपे-
क्षया दीर्घायुषः प्राकारकर्णनामकस्योलूकस्य समीपे मार्कण्डेयेन्द्रद्युमत्योर्नयनम्,
तेन प्राकारकर्णोलूकेनापीन्द्रद्युमत्यवार्तानभिज्ञानकथनोत्तरमिन्द्रद्युमत्येन निजदीर्घा-
युष्मकारणकथनम्, निजवार्तानभिज्ञानादुदासीनस्येन्द्रद्युमत्य कृते नाडीजंघेनेन्द्र-
द्युमत्यवार्ताविज्ञानस्यावश्यकताप्रदर्शने प्राकारकर्णोलूकेनात्मनोऽपि दीर्घायुषो गन्ध-
मादनस्थस्य गृध्रस्य समीपं प्रतीन्द्रद्युमत्यमार्कण्डेयनाडीजंघवक्तव्यां नयनम्, तेन
गृध्रेणापीन्द्रद्युमत्यवार्तानभिज्ञानवर्णनपूर्वकं निजदीर्घायुष्मकारणवृत्तान्तकथनम्, नि-
जवार्तानभिज्ञानादुदासीनस्येन्द्रद्युमत्यमिप्रवेशोद्योगं दृष्ट्वा प्राकारकर्णप्रार्थ-
नया गृध्रेणात्मनोऽपि दीर्घायुषो मानससरोनिवासिनः कूर्मस्य समीपं
प्रतीन्द्रद्युमत्यमार्कण्डेयनाडीजंघप्राकारकर्णानां नयनम्, तत्र सरस्तीरे समा-
गतानां तेषां मध्य इन्द्रद्युमत्यं नृपं दृष्ट्वा कूर्मस्य तानसत्कृत्यैव जलमध्ये प्रवेश-

करणम्, ततो गृध्रेण तस्मै जलप्रवेशकारणपृच्छायां तेन कूर्मेणेन्द्रद्युमत्यस्य पूर्व-
समस्तवृत्तान्तकथनादिन्द्रद्युमत्यस्य कीर्त्युद्धारं जाते सतीन्द्रद्युमत्योपरि देवैः पुष्प-
वृष्टिकरणम्, ततस्तस्मिन्नेव समये देवदूतेन विमानमानीयेन्द्रद्युमत्यं प्रति ब्रह्म-
लोकं प्रति गमनाय प्रार्थनाकरणम्, इन्द्रद्युमेन ब्रह्मलोकं प्रति गन्तुं स्वयः-
निच्छां प्रदर्श्य कूर्मं प्रति तस्यैव दीर्घायुष्मकारणजिज्ञासया प्रश्नकरणम्; कूर्मेण
निजपूर्ववृत्तान्तकथनपूर्वकमिन्द्रद्युमत्यादीनामातिथ्यकरणम्, ततः षड्भिस्तैर्लोमश-
महर्षिणा सह समागमं कृत्वा लोमशस्य दीर्घायुष्मकारणं ज्ञात्वा तैः सर्वैः सप्तभिः
स्वस्वनाम्ना लिंगस्थापनम्, ततः सप्तलिंगोत्पत्तिवर्णनम्..... ... ३०५ २

२७२ आयुःप्रमाणवर्णने निमेवादारभ्य कृतादिचतुर्युगकालप्रमाणवर्णनम्, अग्निष्टोमादि-
कर्मभिर्देवलोकब्रह्मलोकादिप्राप्तिवर्णनम्, चतुर्युगेषु लोकानां परिस्थितिधर्मादि-
वर्तनवर्णनम्, तत्प्रसंगेन विशेषतः कलिकालनिर्णयकरणम्. ३१५ १

२७३ ब्रह्मविष्णवादीनामायुःप्रमाणवर्णनम्, चान्द्रसौरमासप्रमाणवर्णनम्, नाक्षत्रमास-
प्रमाणकथनम्, युगप्रमाणवर्णनम्. ३१६ २

२७४ दुर्वाससः कथाप्रसंगे निवशुचनामकस्य कस्यचिन्नाटपतेरग्रतः स्थितां द्रव्यपूरितां
मंजूषां ग्रहीतुं केनचिल्लुब्धकेन तद्विश्वासार्थं निवशुचशिष्यत्वं स्वीकृत्य
कपटनं वर्तनम्, तं बहुकाले गते कस्मिंश्चित्समये शिष्येण सह निवशुचस्य
मुरलानद्यामागमनम्, तत्र स्वकंथां शिष्यहस्ते निधाय ततोऽतिदूरं मूत्रपुरीषो-
त्सर्गादिकं विधातुं निवशुचस्य गमने तां कन्थां गृह्णत्वा लुब्धकशिष्यस्य पलाय-
नम्, निवशुचाख्येन मठपतिना तज्ज्ञात्वा शोककरणम्, ततो दुःशीललुब्धकेन
तद्द्रव्यसाहाय्येन व्यापारं कृत्वा दारपरिमहोत्तरं स्वस्यापुत्रत्वं दृष्ट्वा पुत्रप्राप्त्यर्थं
भार्यया समं चमत्कारपुरे गमनम्, तत्र दुर्वाससा समागमं कृत्वा दुर्वाससं
प्रति प्राक्कृतसर्वकपटादिस्वीकृत्यगर्हितकर्म विनिवेद्य दुर्वासोवचसा दुःशीलेन

- दानादिकरणं स्वनाम्ना लिङ्गस्थापनं च, एवं तस्य लिङ्गस्य दुःशीलेश्वर-
संज्ञाप्रामिकारणवृत्तान्तवर्णनम्, दुःशीलेश्वरदुर्वासेश्वरयोर्माहात्म्यवर्णनम्. ... ३१७ १
- २७५ दुःशीलेन स्वगुरोर्नैवशुच्योद्देशेन निवेश्यतेतिनाम्ना लिङ्गस्थापनम्, ततो दुःशीलस्य
भार्यया शाकंभरीनाम्न्या शाकंभरीदुर्गास्थापनम्, ततो दुःशीले पञ्चत्वं गते
दुःशीलभार्यया शाकंभर्या तेन दुःशीलेन सहासौ प्रवेशकरणम्, दुःशीलेश्वरनिवे-
श्वरशाकंभर्युत्पत्तिवर्णनम्. ... ३१९ २
- २७६ एकादशरुद्रवर्णने हाटकेश्वरक्षेत्रं द्रुमहसहमिकयैकादशमहर्षिणामागमनम्, तदा
शिवेन सर्वेषां युगपदर्शनलाभार्थमेकादशरूपधारणम्, तदेकादशविधं शिवरूपं
दृष्ट्वा मुनिभिः स्तुतिकरणम्, तत्रैवैकादशरुद्राणां स्थापनम्, एकादशरुद्रोत्पत्ति-
माहात्म्यवर्णनम्. ... ३१९ ३
- २७७ एकादशरुद्राणां नामकीर्तनम्, एकादशरुद्रसमीपे दानमाहात्म्यवर्णनम्. ... ३२० २
- २७८ द्वादशादित्यवर्णनप्रसंगेन ब्रह्मकृतयज्ञप्रस्तावे शक्रेण ब्रह्मपत्नीत्वेन कर्तुं गोपकन्याया
गोवक्त्रेण निष्कास्यानयनम्, गायत्रीब्रह्मणोर्विवाहोत्तरं सावित्र्या आगमनम्, ततः
पितामहस्य सावित्रीदत्तशापेन शुनःशेषप्रपौत्रस्य चारायणस्य गृहे याज्ञवल्क्येतिना-
म्ना जन्मग्रहणम्, परस्त्रीलम्पटस्वरूपदुर्व्यसनात् तं दृष्ट्वा तस्य याज्ञवल्क्यस्य पिता-
महेन चारायणेन याज्ञवल्क्यस्य स्वाश्रमाग्निःसारणम्, ततः शाकल्यस्य शिष्यत्वं
प्राप्य तस्य गृहे निवासकरणम्, ततः कदाचिच्छिष्यानुक्रमेणैकदा तस्य याज्ञ-
वल्क्यस्य राजगृहे शांतिपूर्वकमाशीःप्रदानार्थं गमने राज्ञाऽपमानकरणम्, ततः
पश्चात्तापवता राज्ञा पुनरपरेद्युस्तस्य याज्ञवल्क्यस्यैव राजमंदिरे प्रेषणार्थं प्रार्थनायां
कृतायां राजगृहे गन्तुं तस्य याज्ञवल्क्यस्य गुरुणाज्ञाकरणम्, तां गुर्वाज्ञामुल्लंघ्य
याज्ञवल्क्यस्य तस्य राज्ञो गृहे गमननिषेधनम्, ततो याज्ञवल्क्येन क्रुद्धस्य तस्य
गुरोरतिनिर्वृत्त्यात्तस्मादधीतां विद्यां वमनेन निरुद्धीर्य गुरवे तद्विद्याया निवेदनम्,
ततो विद्याप्राप्त्यर्थं सूर्याराधनाकरणम्, ततः सूर्यतो विद्यां लब्ध्वा सूर्यं संमान्य

सूर्याज्ञापालनं प्रतिज्ञाय शाकल्यगुरुसमीपे गुरुदक्षिणां दातुं याज्ञवल्क्यस्यागमनम्,
ततः सूर्यप्राप्तां विद्यां गुरुदक्षिणात्वेन शाकल्याय कथयित्वा सशिष्येण शाकल्येन
समं याज्ञवल्क्यस्य द्वादशादित्यसंनिधौ गमनम्, द्वादशादित्योत्पत्तिरत्नादित्योत्प-
त्तिमाहात्म्यवर्णनपूर्वकं याज्ञवल्क्यवृत्तान्तवर्णनम्. ... ३२१ १

२७९ स्कान्दमहापुराणागमपरंपराकथनम्, तत्र नागरखण्डोपसंहारवर्णनम्, नागरखण्ड-
वैभववर्णनम्, नागरखण्डफलश्रुतिकथनम्, गुरुशिष्याधिकारवर्णनम्, पौरा-
णिकव्यासाधिकारवर्णनम्. ३२४ १

॥ इति श्रीस्कान्दे महापुराणे षष्ठं नागरखण्डम् ॥ ६ ॥

॥ अथश्रीस्कान्दे महापुराणे सप्तमं प्रभासखण्डम् ॥ ७ ॥

॥ अथ प्रभासखण्डे प्रथमं प्रभासक्षेत्रमाहात्म्यम् ॥ (७-१) ॥

- १ मंगलाचरणम्, सूतशौनकसंवादप्रसंगवर्णनम्, कथाश्रवणेऽधिकार्यनधिकारिवर्ण-
नम्, शौनकादिभिः सूतं प्रति प्रश्नकरणम्. ... १ १
- २ कथावलक्षणं कथागुणदोषवर्णनं च, आर्षपौरुषेयकाव्यचिह्नपरीक्षणवर्णनम्, अष्टाद-
शपुराणनामानुक्रमवर्णनम्, उपपुराणनामानुक्रमवर्णनम्, महापुराणस्थश्लोकसं-
ख्यावर्णनम्, अष्टादशमहापुराणपुस्तकदानविधिमाहात्म्यवर्णनम्. ... २ २
- ३ कैलासपर्वतवर्णनम्, तत्र शिवसमावर्णनपूर्वकशिवसिंहासनवर्णनम्, ततो देव्या
शिवस्तवनम्, शिवपार्वतीसंवादः, ततः श्रीशिवेन पार्वतीं प्रति विभूतियोग-
वर्णनम्, ततस्तीर्थमाहात्म्यवर्णनम्, तत्र विशेषतः प्रभासक्षेत्रमाहात्म्यवर्णनम्,
प्रभासक्षेत्रस्थतीर्थमाहात्म्यश्रवणेच्छया पार्वत्या शंकरं प्रति प्रश्नकरणम्. ... ५ १

- ४ पार्वतीपुष्टेन शंकरेण पार्वत्यै प्रभासक्षेत्रसीमाक्षेत्रप्रमाणक्षेत्रमहत्त्वप्रमाणकथनम्, प्रभासक्षेत्रयात्रानुक्रमवर्णनम्, माहेश्वरवैष्णवब्राह्मण्यभेदत्रयेण यात्रावर्णनम्, तत्र त्रिशक्तीनामपि वर्णनम्, मृत्युजयादिजपफलवर्णनम्, प्रभासक्षेत्रे निवसतां महापापिनामपि मोक्षप्राप्तिवर्णनम्, प्रभासक्षेत्ररक्षणकारिणां शैवगणानां माहात्म्यवर्णनम्. ८ १
- ५ मरीच्यादिमहर्षीणां देवानां देवर्षीणां सर्वतीर्थानां गंगादिपुण्यसरितां च प्रभासक्षेत्रे वस्तव्यवर्णनम्, प्रभासक्षेत्रे पिण्डदानप्रशंसायाः समासेन वर्णनम्, प्रभासक्षेत्रे नानाविधदानमाहात्म्यवर्णनम्, क्षेत्रस्थार्थिदेवगणवर्णनम्. १० २
- ६ सोमेश्वरमाहात्म्यवर्णने सोमेशस्य पञ्चवक्रादिचिह्नितस्वरूपवर्णनम्, सोमेशस्तवनम्, पूर्वाह्नाद्यष्टकालेषु भिन्नत्वेन सोमेशस्यर्गादिमयत्वेन वास्तवस्वरूपवर्णनम्, सोमेशमाहात्म्यवर्णनम्. ११ २
- ७ सोमेशोत्पत्तिवर्णने सप्तमे ब्रह्मणि वर्तमाने समुत्पन्नस्य लिंगस्य सोमनाथेति लिंगनाञ्चिकायिते पार्वतीवचनाच्छंकरेण तत्कालीनानां सर्वेषां ब्रह्मप्रजापतीनां नामतोऽनुक्रमेण वर्णनम्, तथैव सोमेशस्य तत्प्रसंगे भिन्नत्वेन नामवर्णनम्, शंकरेण पार्वतीं प्रति प्रतिकल्पसंभूतावतारवर्णनपूर्वकतत्तत्कल्पगतपार्वतीनामनिर्देशकथनम्, ततः शतानन्दाख्ये सप्तमे ब्रह्मणि चन्द्रेण शिवमाराध्य प्रभासे शिवतो वरं लब्ध्वा रचनाम्ना सोमेश्वरलिंगस्थापनम्, प्रभासस्थलास्थितिविस्तारकथनम्, तत्र देविकान्यंकुमतीक्षेत्रपीठगर्भगृहगोमुखाश्चमेधकादिशिवगृहस्थानवर्णनम्, सोमेशस्यासमंततः सर्वतीर्थानां माहात्म्यवर्णनम्, सोमनाथप्रादुर्भाववृत्तान्तवर्णनम्. १३ २
- ८ पुनः सोमेशमाहात्म्यकथने सोमेशलिंगगत ऋद्ध्याद्यष्टसिद्धीनां गारुडादिमन्त्रविधानामुत्पत्तिवर्णनम्, अस्य सोमेशस्याराधनेन मुक्तिं गतानां गुण्डमुण्डादीनां यथानुक्रमेण वर्णनम्, सोमेश्वरैश्वर्यवर्णनम्. १४ २
- ९ शिवेन स्वेन मुण्डमालाधारणस्य कारणकथनम्, ब्रह्मविष्णवादीनां प्रतिकल्पे मत्तो

- जननमिति शिवेन कथनम्, कोटिकल्पे व्यतीतेऽपि शिवस्य प्रभासाख्यपुण्यक्षेत्रे नित्यत्वेन वासकरणम्, तच्छिववचः श्रुत्वा विस्मितया देव्या शिवस्तवनकरणम्, तत्स्तवनेन संतुष्टेन शिवेन 'प्रभासक्षेत्रस्थानां लिंगानां साद्यन्तं माहात्म्यं कथयिष्यामि' इति पार्वत्यै वरदानम्, पार्वत्या विष्णोर्मत्स्यादिदशावतारविषयकप्रश्नकरणम्, ततः शंकरेण प्रभासे ब्रह्मादीनामावासवर्णनम्, हरिस्थितिवर्णनम्. १५ २
- १० पञ्चमहाभूतेषु पञ्चदेवतानां स्थानवर्णनम्, छागलण्डादिप्रभासक्षेत्रस्थविष्णुदेवताकेश्वरलिंगतीर्थानामनुक्रमेण वर्णनम्, प्रभासस्थानेकलिंगतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्, प्रभासक्षेत्रस्य सर्वक्षेत्रोत्तमत्ववर्णनम्. १६ २
- ११ जम्बूद्वीपवर्णने तदासमन्तादष्टकुलपर्वतानां वर्णनम्, जम्बूद्वीपविस्तारसीमानवधाभेदाख्यानवर्णनम्, तत्र भारतवर्षस्य कर्मपुण्यभूमित्वेन श्रेष्ठत्ववर्णनम्, कूर्मरूपेण स्थितस्य भारतस्योपरि नक्षत्रग्रहविन्यासवर्णनम्, भारतस्य नवमे प्राभासिकारख्ये द्विशतयोजनपरिमिते भागे शिवावासवर्णनम्, प्रभासक्षेत्रचिह्नानां वर्णनम्, प्रभासक्षेत्रस्य व्युत्पत्तिवलादीश्वरपरशब्दार्थकरणम्, तत्स्थानस्य प्रभासेति नामकरणे हेतुवर्णनम्, तत्र आदिक्षेत्रमाहात्म्यवर्णनम्, स्वायंभुवे मनौ वर्तमाने भगवतः सूर्यस्य कान्त्या सह ब्रह्मणो लोचनादुत्पत्तिवर्णनम्, सूर्यभूमिसंगमाजलस्योत्पत्तिवर्णनम्, ततः सस्यानामुत्पत्तिस्ततो मनुष्यादीनामुत्पत्तिस्ततः स्वाहास्वधाकारैस्तुष्टदैवैरोपधीनां समुत्पादनम्, मरीच्यादिब्राह्मणानां हिरण्यकशिप्वदिदैत्यानां चोत्पत्तिवर्णनम्, हिरण्यकशिपोः सकाशात्ब्रह्मादस्य जननम्, ब्रह्मादपुत्रस्य विरोचनस्य भंगिन्यां विश्वकर्मणः सकाशात्सुरेणुनामककन्याया उत्पत्तिवर्णनम्, सूर्यतेजोऽसहमानया संज्ञया छायायाः सूर्यसमीपे स्थापनानंतरं तपोऽर्थं गमनम्, रविदर्शनेन सुरेण्वा नेत्रनिमीलने कृते कुड्मेन सूर्येण सुरेणुनाञ्चै पत्न्यै शापदानम्, ततः सुरेणोः स्वपितुर्गृहे गमनम्, ततः स्वागमनकारणकथनोत्तरं पित्राज्ञया पुनः सुरेण्वाः सूर्यसमीपे गमनम्, ततो यमयमुनाशनैश्चर-

- आद्धदेवानामुत्पत्तिवर्णनम्, केनचित्कारणान्तरेण स्वश्वश्रू शप्तुं सूर्यस्य विश्व-
कर्मगृहे आगमनम्, विश्वकर्मणा सूर्यस्य सानन्दमातिथ्यादिकं विधाय सांत्वन-
करणम्, ततो विश्वकर्मणा सूर्यं प्रार्थ्य तस्य तेजःशतनं कर्तुं समारंभे क्रियमाणे
सप्तर्षिभिः सूर्यस्य स्तवकरणम्, विश्वकर्मणा सूर्यस्तोत्रकरणम्, हाहाहूहूनारदतुं-
वर्वादिभिर्गीयनकरणम्, मेनकाद्यप्सरोभिः सूर्यस्य स्तोत्ररूपेण गायनारंभकरणम्,
नानाविधवाद्यवादनम्, तपः कर्तुं गतायां वडवारूपधारिण्यां संज्ञायां घोटक-
रूपधारिणः सूर्यादिवृक्षयोरश्विनीकुमारयोर्जन्मवर्णनम्, राजभट्टारिकोत्पत्ति-
वर्णनं च. १८ १
- १२ यमस्योत्पत्तिवर्णनम्, मात्रा शप्तस्य पंगुत्वं गतस्य यमस्य प्रभासक्षेत्रे गमनम्,
तत्र शिवमाराध्य शिवप्रसादेन पंगुत्वं निरस्य शिवाज्ञया तत्र लिंगस्थापनम्, यमे-
श्वरलिंगमाहात्म्यवर्णनम्. २३ १
- १३ शाकद्वीपे भ्रमिस्थस्य रवेर्विश्वकर्मणा तक्षणे कृते सत्यनन्तरं विभावसोर्हिरण्यगर्भ-
नाम्ना भूम्यामवतरणम्, कृतत्रेताद्वापरकलिपु सूर्यसवितृभास्कार्कस्थलेति
नामभिस्तस्य प्रसिद्धिः, अर्कमाहात्म्यवर्णनप्रसङ्गेनार्कपत्रभक्षणनिषेधकथनम्,
अर्कस्थलतीर्थे महिष्यादिदानमाहात्म्यवर्णनम्, प्रभासपवित्रनामकरणार्कस्थलो-
त्पत्तिवृत्तान्तवर्णनम्. २३ १
- १४ अर्कस्थलपूजनमन्त्रकथनपूर्वकपूजनकालादिवर्णनम्, सिद्धेश्वरजैगीषव्येश्वरमाहात्म्य-
कथने जैगीषव्यस्य प्रभासे तपःकरणम्, निराहारादिकृच्छ्रचान्द्रायणादीनि
विधत्तस्तस्य दीर्घतपसा तुष्टेन स्थाणुना तस्मै जैगीषव्याय ज्ञानयोगप्राप्तकवर-
प्रदानम्, जैगीषव्येश्वरसिद्धेश्वरलिंगयोर्जैगीषव्येन स्थापनाकरणम्, जैगीषव्येश्वर-
सिद्धेश्वरमाहात्म्यवर्णनम्. २४ १
- १५ पापनाशनोत्पत्तिमाहात्म्यवर्णनम्. २४ १
- १६ पातालस्थितै राक्षसैस्तेजसा प्रस्तं त्रिलोक्यं दृष्ट्वा प्रभाकरेण भगवच्चिन्तनं कृत्वा

- क्रोधाध्मातेन चक्षुषा दृष्टानां राक्षसानां भूमावाकाशतः पतनम्, ततस्तेषां
राक्षसानां पाताले गमनम्, ततस्तत्पातालधिलद्वारे लिंगस्थापनम्, त्रिसंगमे
स्नानदानफलमाहात्म्यवर्णनम्, तस्य श्रीमुखद्वारेतिनाम्ना प्रसिद्धिकरणम्, पाताल-
विवरसुनन्दादिमातृगणेत्पत्तिवर्णनम्, सुनन्दादीनां पूजाविधानमाहात्म्यकथनम्. २४ २
- १७ अथार्कस्थलपूजाविधिकथनम्, तत्रादित्यस्य त्रयीमयत्ववर्णनम्, प्रथमं दन्तधावने
ग्राह्याग्राह्यकाष्ठनिर्णयः, दन्तधावनप्रकारकथनम्, मुखशुद्धिमकृत्या भास्करस्पर्शन-
दर्शनेन कुष्ठत्वप्राप्तिवर्णनम्, अर्कस्थले स्नानादिविधानकथनम्, सूर्यस्य महा-
मन्त्रकथनपूर्वकं जपफलकथनम्, उदुत्यमित्युपस्थानकथनम्, अभिदूतमा-
कुण्ठेनेत्यादिभिः षोडशोपचारैरादित्यार्चाविधानकथनम्, समन्ततः शृंगपीठ-
देवतादिपूजाकथनम्, नानाविधमण्डलदानादिकथनम्, अर्कस्थलस्तवनपूर्वकमाहा-
त्म्यवर्णनम्. २५ १
- १८ शिवशिरोभूषणचन्द्रोत्पत्तिवृत्तान्तवर्णनप्रसंगेन वाराहकल्पवृत्तान्तवर्णनम्, तत्र
चतुर्दशरत्नोत्पादनाय समुद्रे मथ्यमाने ततो हिमांशोरुत्पत्तिवर्णनम्, तस्य चन्द्रस्य
शिवेन शिरसा धारणकरणम्, चन्द्रस्य मस्तके धारणकरणाच्छशिभूषणेति
शिवस्य नामप्रसिद्धिः. २९ २
- १९ षोडशतिथ्यनुक्रमेण चन्द्रषोडशकलानां वर्णनम्, जुष्टादिब्रह्माण्डान्तकालचक्र-
वर्णनम्, ब्रह्मणः प्रथमे परार्धे ब्रह्मविष्णुवीशानां समासेन चरित्रवर्णनम्, ततो
द्वितीये परार्धे दक्षादीनामुत्पत्त्यादिवर्णनपूर्वकं सप्तर्ष्यादीनामुत्पत्तिकथनम्, चन्द्र-
दत्तात्रेयाद्यवतारकथनम्, विष्णोर्दशावतारादीनां युगपर्यायेण वर्णनम्, कृतयु-
गारंभसूचकशुभशकुनवर्णनम्, व्यासाद्यवतारवर्णनम्. ३० १
- २० दैत्यागताराणां क्रमकथने हिरण्यकशिपुना शक्रादिलोकाञ्छेतुं गतं स्थित्वा तपःकर-
णम्, तेन त्रैलोक्यजयित्वसंपादनम्, ततो बलेर्जन्मादिकं कथयित्वा बलिप्रभाव-
वर्णनम्, ब्रह्मादजन्मवृत्तान्तवर्णनम्, कार्तवीर्यस्य जन्मकर्मवर्णनम्, विश्रवस

उत्पत्तिः, कुबेरावणादीनामुत्पत्तिकथनम्, श्रीरामकृतरावणनाशकथनम्, शिशु-
पालजन्मकथनम्, नवपौलस्त्यनामवर्णनम्, पुलहर्षेष्टगादिसंततिवर्णनम्, अत्रेद-
शपत्नीनां भद्राश्वस्य घृताच्यंतदशाप्सरसां भद्रादीनां भास्करपत्नीनां च कथनम्,
प्रभाकरस्य भद्रापत्न्यां सोमरससमुत्पादनवर्णनम्, ततोऽत्रिणा तत्सोमरसं पीत्वा
तपसि क्रियमाणे तन्नेत्राभ्यां प्राशितसोमरसस्त्रावेण सोममयसोमोत्पत्तिवर्णनम्,
तं सोमं दिग्भिर्गृहीत्वा सधेत्र शीतत्वेन प्रकाशकरणम्, ओषधीनामुत्पत्तिवर्णनम्,
कुलथद्वयामाकादिधान्यानामुत्पत्तिकथनम्, सप्तविंशतिनक्षत्राणामुत्पत्तिवर्णनम्,
चन्द्रस्य नक्षत्रौषध्यादीनामाधिपत्यप्रदानवृत्तान्तवर्णनम्, चन्द्रेण राजसूयज्ञ-
मारभ्य तत्रोद्गातृत्वे ब्रह्माणं सदस्यत्वे विष्णुं सनत्कुमारादिकांश्चान्यत्विक्स्थानेषु
संस्थाप्य यज्ञारंभं कृत्वा तत्समाप्तौ सर्वद्विजर्षभान्दक्षिणादिना संतोषितान्कृत्वाऽ-
वमृथस्नानादिकरणवर्णनम्. ३२ १

२१ अथ दक्षोत्पत्तिवृत्तान्तकथनम्, ब्रह्माज्ञया दक्षेण षष्टिकन्यानामुत्पादनम्, तत्र
तासां कन्यानां धर्मादिभ्यः पत्नीत्वेन दानम्, सप्तविंशतिकन्यानां च सोमाय
प्रदानम्, दशधर्मपत्नीनां नामवर्णनम्, कश्यपस्य त्रयोदशपत्नीनां सप्तविंशतिसं-
ख्याकानां सोमपत्नीनां भृगुपुत्रस्य द्वयोः पत्न्योः कृशाश्वस्य द्वयोः पत्न्योस्त-
थाऽगिरसपत्न्योर्नामादिवर्णनपूर्वकं तासां सन्ततिवर्णनम्, चन्द्रेण रोहिणीं
विनाऽन्यासां प्रेमाऽकरणेन तामिरन्यामिश्चन्द्रपत्नीभिर्दक्षं प्रति सर्ववृत्तान्तश्राव-
णम्, ततो दक्षेण तच्छ्रुत्वा चन्द्रस्यान्यासु कन्यासु विषमभावं समालोक्य कुधा
चन्द्राय यक्षमरोगप्राप्तिरूपशापदानम्, ततो दक्षवचनाच्चन्द्रेण यक्षमकुष्ठरोगनिवृ-
त्तये शिवाराधनकरणार्थं दक्षिणसागरसमीपे गमनम्. ३३ २

२२ चन्द्रेण प्रभासक्षेत्रमेत्य कृतस्मरनामानं पर्वतं दृष्ट्वा तथैव तस्मिन्पर्वते नानोपवासा-
दिकारिभ्योऽप्यादिमुनीनां दर्शनं गृहीत्वा तान्प्रति सप्तप्रदक्षिणाः कृत्वा ततः
शिवाराधनेन शिवं प्रसाद्य प्रादुर्भूतस्य शिवस्य स्तुतिकरणम्, चन्द्रवर्णितामा-

त्मस्तुतिं श्रुत्वा प्रसन्नस्थान्तेन शिवेन चन्द्राय दक्षदत्तशापव्यवस्थाकरणपूर्वकवर-
प्रदानम्, शिवेन देवद्विजप्रभाववर्णनम्, अनिन्द्यवस्तुकथनम्, ब्राह्मणगुण-
वर्णनम्. ३५ १

२३ चन्द्रेण शिवदत्तं लिंगं गृहीत्वा विश्वकर्मणे लिंगस्थापनायाज्ञाकरणम्, ततः स्वलोकं
गत्वा प्रभासे यज्ञं कर्तुं यज्ञसंभारानानेतुं हेमगर्भमन्त्रिणे चन्द्रेणाज्ञापनम्,
चन्द्रवचनाद्धेमगर्भमन्त्रिणा यज्ञसंभारान्संपाद्य प्रभासक्षेत्रे गमनम्, विश्वकर्मणा
यज्ञशालापत्नीशालादिनिर्माणम्, ततश्चन्द्रेण ब्रह्मादिभिः सह यज्ञकुण्डान्निर्माय
चतुर्दशभूतग्रामान्साध्यान्विश्वेदेवान्स्वादीश्च स्वस्वस्थानेषु स्थापयित्वा यज्ञकर्मणि
प्रारब्धे सर्ववस्तुनामन्यूनतया सर्वेषां वृत्तिकरणम्, ऋत्विगादीन्संस्थाप्य रोहिणी-
सहितं चन्द्रं दीक्षितं कृत्वा सावित्र्या सहितेन ब्रह्मणा सर्वैर्विगवरणं कृत्वा
बृहस्पतये होतृत्वं वसिष्ठायाध्वर्युत्वं मरीचय उद्गातृत्वं नारदाय ब्रह्मत्वं दत्त्वा
सनत्कुमारान्सदस्यस्थानेषु नियोज्य सर्वेषां पूजनं कृत्वा वस्त्रालंकारान्दत्त्वा
यज्ञारंभकरणम्, अवधूथादिभिर्यज्ञं समाप्य सोमेश्वरलिंगस्थापनम्. ३७ २

२४ वैवस्वतस्य मनोर्दशमे त्रेतायुगे रोहिणीनाथेन शिवमाराध्य शंकरं प्रत्यक्षोक्त्य
स्तुतिकरणम्, ततस्तुष्टेन शिवेन लिंगसान्निध्यप्रापकवरप्रदानम्, शिवेन चन्द्रमसे
सोमेश्वरलिंगप्रभावकथनम्, सोमेश्वरपूजनक्रमवर्णनम्, सोमेश्वरयात्राफलकथ-
नम्, चन्द्रमसो यक्षमतो निवृत्तिवर्णनम्, सोमेश्वरस्य प्रियाणां पुष्पाणां कथनम्,
चन्द्रब्रह्मादीनां विप्राज्ञया स्वस्वस्थानेषु गमनम्, दुष्टजनेभ्यो वरप्रदानकारणे
शंकरं प्रति पार्वत्या पृष्टे सति शंकरेण सात्त्विकराजसतामसभक्तानां वर्णनम्,
हरिहराभेदकथनम्, भगवद्भूतनृसिंहाद्यवतारवर्णनम्, सारूप्यादिमुक्तिवर्णनम्,
सोमेश्वरसंतोषकोपवासादिविधानवर्णनम्, सोमवारव्रतमाहात्म्यवर्णने स्वयंप्रभा-
नगर्यां स्थिते सुशिलापत्नीसहितेन घननामकगंधर्वेण बहुकाले गते गंधर्वसेना-
नामककन्याया उत्पादनम्, गंधर्वसेनायाः पाणिग्राहविधिं विधातुं घननामक-

गंधर्वेण सेवकद्वारा वत्शोधनकरणम्, शिखंडिगणनायके विद्यन्मार्गेण गच्छति
'मत्सदृशरूपवान्नैव कोऽपि' इत्यादि गंधर्वसेनानामकगंधर्वकन्याया वाक्यं श्रुत्वा
शिखंडिगणेन रूपगर्वितां गंधर्वकन्यां दृष्ट्वा तस्यै कुष्ठप्रापकशापप्रदानम्,
गंधर्वसेनया शिखण्डिगणस्य प्रार्थनां कृत्वोच्छ्रापग्रहणम्, शिखण्डिवचनात्स-
पितृकाया गंधर्वसेनायाः कुष्ठनिरसनार्थं हिमालयपर्वते गोशृंगमुनेराश्रमे गमनम्,
घननामकेन गंधर्वेण तस्यै गोशृंगमुनये स्वदुहितुः सर्ववृत्तान्तकथनम्, गोशृंगेण
तत्सर्वं श्रुत्वा कुष्ठनिरसनकारकोपायकथनम्, घननामकगंधर्वस्य गंधर्वसेनायाश्च
गोशृंगवर्षेचनार्त्तोमेश्वरे गमनम्, तत्र सोमवारव्रतादिभिः शिवाराधनां विधाय
शिवप्रसादं गृहीत्वा गंधर्वसेनायाः कुष्ठनिरसनपूर्वकं शिवतो वरप्राप्तिः, शिवस्य
तत्रैवान्तर्धानम्, घननामकगंधर्वस्य गंधर्वसेनायाश्च स्वगृहे गमनम्, सोमवार-
व्रतमाहात्म्यवर्णनम्. ४० २

२५ घननामकगंधर्वेण गोशृंगार्पिं प्रति सोमवारव्रतविधिपरिज्ञानार्थं प्रश्नकरणम्, ततो
गोशृंगार्पिणा सोमवारव्रतमाहात्म्यद्योतनाय दक्षशापेन कुष्ठित्वं गतेन सोमेन सोम-
व्रतादिकं कृत्वा शिवप्रसादतः कुष्ठनिरसनकरणादिकथनम्, ततस्तेनैवर्षिणा
घननामकगन्धर्वाय सोमवारव्रतकरणे मुखमार्जनशौचादिज्ञानान्तविधिकथनपुरः-
सरमीश्वरपूजनसंभारादि कथयित्वा समंत्रकशिवपूजाविधिकथनम्, नवमसोम-
वार उद्यापनादिकरणविधिकथनम्, पौराणिकद्विजगुरुदेवादिकसंतोषाय वस्त्रा-
दिभोजनान्तदानादिकथनम्, ततो गोशृंगकथितविधिना सोमवारव्रतं समाप्य
प्रसन्नेन शिवेन गंधर्वसेनायाः कुष्ठनिरासकरणम्. ... ४४ ३

२६ सोमेश्वरादुत्तरे भागे घनवाहनामकगंधर्वेण गन्धर्वेश्वरेतिनाम्ना लिङ्गस्थापनम्, गन्धर्व-
ेश्वरमाहात्म्यवर्णनम्. ... ४६ १

२७ घनवाहगन्धर्वकन्याया गंधर्वसेनानाक्या गंधर्वसेनेश्वरेतिनाम्ना लिङ्गस्थापनम्, गंधर्व-
सेनेश्वरलिङ्गमाहात्म्यवर्णनम्. ... ४६ १

२८ प्रथमतः सोमनाथस्य दर्शने विधिकथनम्, सोमनाथयात्राविधिवर्णनम्, यात्राफल-
स्याधिकारिवर्गनिरूपणम्, तीर्थयात्रां कर्तुमुद्युक्तेन पुरुषेण केन विधिना त्याज्या-
त्याज्यादिकं विचार्य वर्तितव्यमित्यादिकथनम्, महादानकरणे पुण्यकथनम्,
कलौ प्रभासक्षेत्रस्य सर्वक्षेत्राग्रेसरत्ववर्णनम्, हिताहितनियमकथनम्, षोडशतिथिषु
भिन्नत्वेन षोडशवस्तुदानकरणफलवर्णनम्, प्रभासक्षेत्रसंजातमरणफलवर्णनम्,
शिवलोके गमनायाधिकारित्वकथनम्, तीर्थस्नाने मंत्रकथनम्, तीर्थयात्राविधान-
वर्णनम्. ... ४६ १

२९ अभितीर्थमाहात्म्यवर्णनप्रस्तावे प्रथमं पञ्चकतीर्थं स्नात्वा वपनादिकं विधाय पुनः
स्नानादिकरणेन सोमेश्वरतीर्थस्नानतोऽपि द्विगुणफलकथनम्, स्नानां क्षुरकर्म-
वपननिषेधवर्णनम्, स्नानां सर्वान्केशानुद्धृत्यांगुलद्वयविच्छेदकरणवर्णनम्,
वपनादिविधायकसप्तस्थानानां वर्णनम्, वपनं विना महोदधिस्पर्शननिषेधवर्णनम्,
समंत्रकस्नानोत्तरं तर्पणादिविधिकथनम्, तत्र वृषभादिदानफलमाहात्म्यवर्णनम्,
द्विजशापप्रदानेन सागरस्यास्पृश्यत्वदोषवृत्तान्तवर्णनम्, तत्र देवैर्दीर्घसत्रे समारब्धे
द्विजाज्जामङ्गमयातैः शरण्यं सागरं मत्वा तत्राब्धौ स्वस्वदेहानां गोपनकरणम्,
समुद्रेण मांसादिना ब्राह्मणेभ्यो भोजनदानात्तेषां मांसमक्षणदोषेणाकाशगतिनिरोधे
जाते सति तैर्ब्राह्मणैः 'अपेयत्वं ते भूयात्' इति समुद्रस्य शापदानकथनम्,
समुद्रेण ब्राह्मणप्रार्थनाकरणम्, वडवानलसंज्ञकतीर्थस्थापनवृत्तान्तवर्णनम्. ... ४९ १

३० अभितीर्थयात्राविधानवर्णनम्, तत्र स्नानादिकरणोत्तरं स्नानांगतर्पणं कृत्वा कप-
दिनं गणपतिं पूजयित्वा सोमेश्वरे गमनम्, तत्र सोमेश्वरस्य षोडशोपचारपूजा-
विधिवर्णनम्, सोमेश्वरपूजामाहात्म्यवर्णनम्. ... ५१ १

३१ सोमकारणाद्देवासुरयुद्धे प्रवृत्ते दैत्यपराजितेदेवैर्दधीच्याश्रमं प्रति गमनम्, ततो
दधीचिमहर्षये सर्वदेवकृतस्वस्वशस्त्रसमर्पणवर्णनम्. ... ५१ २

- ३२ देवैः स्थापितानामन्त्राणां सारं जलेन सह पीत्वा दधीचेरुत्तरां दिशं सुभद्राख्यया निजपत्न्या सह गमनम्, ततस्तत्राश्रमे स्थितस्य दधीचे रेतसा व्याप्तं वलं परिधाय ऋतुज्ञातायाः सुभद्राया नद्यां गमनम्, तत्र नद्यां स्नानं कुर्वत्याः सुभद्राया उदरे रेतःप्रवेशेन गर्भधारणम्, ततो लज्जयाऽश्वत्थवृक्षमूले स्थित्वा गर्भं त्यक्त्वा “येन दुष्टेन पतिव्रताया ममोदरे ज्ञानेनाज्ञानेन वा गर्भाधानं कृतं स मरिष्यति” इति शापदानम्, ततस्तत्राश्रमप्रहणं चिकीर्षुणां देवानामागमनम्, दधीचिनाऽल्लप्राशनं कृतमिति ज्ञात्वाऽस्थिग्रहणाय देवैः समुद्योगकरणम्, वज्रादिशस्त्रनिर्माणार्थं दधीचिना देहत्यागकरणम्, ततो दधीच्यस्थानि गृहीत्वेन्द्रादिभिर्देवैः स्वस्ववज्रदण्डपाशादिनिर्माणकरणम्, ततो दधीचिर्मरणाच्छोकाकुलायाः सुभद्राया देवैः समाधानकरणम्, सुभद्रया ‘दधीचेर्वीर्यादयं पुत्र उत्तमः’ इति श्रुत्वाऽऽहादकरणम्, सुभद्रया दधीचेरौर्ध्वदेहिकादिकरणम्, जरायुजाण्डजस्त्रेदजोद्भिज्जानामुत्पत्तिवर्णनम्, सुभद्रया स्वपुत्रस्य पिप्पलादेति नाम कृत्वा वेदोक्तसंस्कारकरणम्, ततः पिप्पलादेन पितृदन्तुन्देवान्दन्तुं प्रतिज्ञां कृत्वा हिमालये शिवाराधनां कर्तुं गमनम्, कृत्याया निर्माणार्थं पिप्पलादेनोक्तं निर्मथ्य वाडवयुक्तवडवोत्पादनम्, ततो वाडववडवाभ्यां वडवानलनरस्योत्पत्तिवर्णनम्, देवान्भक्षितुं पिप्पलादवचनाद्वडवानलस्य स्वर्गं गमनम्, ततो देव-रतुतमहाविष्णुकृतवडवानलवञ्चनवृत्तान्तवर्णनम्. ... ५२ १
- ३३ समुद्रं प्रति वडवानलस्य यापनार्थं कुमार्याः सरस्वत्या विष्णुनाऽऽज्ञाकरणम्, ततो ब्रह्मणा सान्त्वितया सरस्वत्या वडवानलमादाय समुद्रे गमनम्. ... ५४ २
- ३४ वडवानलत्सरस्वत्या वामप्रहणम्, सरस्वत्या वडवानलसमुद्रयोः स्तुतिकरणम्, वडवानलेन समुद्रोदकस्य भक्षणे क्रियमाणे जलचरैः कृष्णं प्रति शरणगमनम्, कृष्णेन तेभ्योऽभयवचनदानम्, ततोऽक्षयतोययुक्तं समुद्रं दृष्ट्वा देवैर्विष्णुपूजाकरणम्, प्रभासक्षेत्रे सरस्वत्यवतारमाहात्म्यवर्णनम्. ... ५७ १

- ३५ सरस्वत्याः पिप्पलमूलतो निर्गत्य प्राचीं दिशं प्रति गमनम्, ततस्तस्याः सिद्धेश्वरपर्यंतं पूर्वाभिमुखीभूत्वा तत ऊर्ध्वं पश्चिमाभिमुखीभवनम्, ततः सरस्वतीतीरस्थानेकतीर्थवर्णनम्, हरिण्यादिपञ्चस्रोतसां वर्णनम्, सरस्वत्यधिसमागमाभितीर्थमाहात्म्यवर्णनम्. ... ५७ २
- ३६ प्राचीसरस्वतीमाहात्म्यवर्णने पांडवानां कौरवविनाशोत्तरं हस्तिनापुरे कृष्णेन सह गमनम्, ततो युधिष्ठिरभीमनकुलसहदेवानां गजपुरे गमनसमये “नरनारायणौ निषेधौ” इति द्वारपालान्प्रति युधिष्ठिरेण कथनम्, अर्जुनेन द्वारपालान्प्रति निषेधकारणजिज्ञासया प्रश्ने कृते साति तैस्तयोः ‘भीष्मादिपूज्यजनदुर्योधनादिबांधवहननेन दोषभाजान्निषेधः’ इति कथितेऽर्जुनेन पापश्चालनार्थोपायादिप्रायश्चित्तार्थं श्रीकृष्णं प्रति प्रश्नकरणम्, ततः श्रीकृष्णेन प्राचीसरस्वतीतीर्थस्नानेन पापनिवृत्तिकथनम्, तदनन्तरं सकृष्णेनार्जुनेन प्राचीसरस्वतीं प्रति गमनम्, तत्रार्जुनेन त्रिरात्रोपोषणत्रिरात्रस्नानादिनियमेन स्वपापनिवृत्तिकरणम्, प्राचीसरस्वतीप्रभावं ज्ञात्वा धर्मभीमनकुलसहदेवादिकानामपि तत्रागमनम्, अर्जुनवत्सेषां स्नानादिना पापनिवृत्तिः, प्राचीसरस्वतीमाहात्म्यवर्णनम्. ... ६० २
- ३७ पार्वत्या स्नानकाले किमर्थं जले कंकणप्रक्षेपणं कार्यमिति पृष्टेन शिवेनेन्दुमतीवृत्तान्तकथनम्, तत्र बृहद्रथभूपं प्रति कण्वमहर्षेरागमनम्, बृहद्रथेन कण्वस्यातिथ्यादिकं विधाय मिथो धर्मविषयककथाकरणम्, तत इन्दुमत्या निजैश्वर्यप्राप्तिकारणजिज्ञासया कण्वाय प्रश्नकरणम्, कण्वेन तस्या इन्दुमत्याः पूर्वजन्मवृत्तान्तकथनम्, तत्र पूर्वजन्मनि महाशूद्रायास्तस्याश्चारित्र्यकथनम्, सोमेश्वरतीर्थे स्नानकरणसमये तस्या महाशूद्राया हस्ततो जले कङ्कणपतनम्, तीर्थे तस्य कङ्कणस्य पतनस्य प्रभावेण जन्मान्तरे राजकुले जननकथनम्, तत्कण्ववाक्यं श्रुत्वेन्दुमत्यास्त्रपयाऽधोमुखीभूत्वा तूष्णींभवनम्, ततः कण्वस्य स्वस्थाने गमनम्, ततो बृहद्रथे-

अध्यायाः	विषयाः	प०	पृ०	अध्यायाः	विषयाः	प०	पृ०		
	नेन्दुमत्या सह प्रतिवर्षं सरस्वतीतीरे गत्वा कंकणनिक्षेपणम्, तेन तयोर्वृहद्रथेन्दुमत्योर्देवत्वप्राप्तिवर्णनम्, कंकणप्रक्षेपणमाहात्म्यवर्णनम्. ... ६१ ३			४१	देवमातामैरेश्वरमाहात्म्यवर्णनम्. ... ६५ १				
३८	कपर्दीश्वरमाहात्म्यवर्णने दैत्यत्रासितैर्देवैः पार्वत्याः स्तोत्रकरणम्, ततो भगवतीवाक्योपरि विश्वस्य देवैः सोमेश्वरादितीर्थे गत्वा स्नानादिकं विधाय कपर्दीश्वरपूजनेन पुनः राज्यकरणम्, कपर्दीविनायकमाहात्म्यवर्णनम्. ... ६२ १			४२	चण्ड्या स्थापितेन चण्डगणेनाराधितस्य चण्डीशस्य पूजाविधिवर्णनपुरःसरं माहात्म्यवर्णनम्. ६५ २				
३९	प्रभासयात्रावर्णने कपर्दीश्वरदर्शनोत्तरं केदारेश्वरतीर्थे गमनम्, ततो भीमेश्वरसमीपस्थवृद्धिलिंगपूजनम्, केदारेश्वरमाहात्म्यवर्णने शशविंदुसंज्ञकस्य राज्ञः पत्न्या सह यात्रां कर्तुं केदारेश्वरे गमनम्, तत्र राज्ञा रैभ्यावृषिगणान्दृष्ट्वा जागरादिकरणम्, ततो रैभ्यादिभिः शशविंदोः प्राग्जन्मगतवृत्तान्तज्ञानाय सोमेश्वरं त्यक्त्वा केदारेश्वरागमनकारणज्ञानाय च प्रश्नकरणम्, ततो राज्ञा स्वप्राग्जन्मवृत्तान्तवर्णने ब्राह्मणपूजकसेवाधर्मविशिष्टाधिकारिशूद्रजन्मकथनम्, ततोऽनावृष्टिसमये क्षुत्पृषाभ्यां पीडितस्य सपत्नीकस्य स्वस्य प्रभासक्षेत्रे गमनकथनम्, तत्र सर्वतीर्थेषु स्नात्वा नानालिंगपूजनादिकं विधाय ततो रामसरसि गत्वा प्रतिदिनं रामसरोगतानि सरसिजानि समादाय विक्रीय तेनैवोदरपोषणम्, ततः कस्मिंश्चित्समये कंचित्प्रासादमवलंब्य निशि स्वपत्न्या सह स्थितेन शूद्रेणाकस्माद्गीतध्वनिं श्रुत्वा कस्मिंश्चित्स्थले जागरणं प्रचलितमिति विज्ञाय तत्र कमलानि विक्रेतुं निजभार्यया सह गमनम्, तत्र केदारेश्वरापरनामकवृद्धिलिंगदर्शनम्, तत्रानंगवतीवेश्याया दर्शनम्, तेन शूद्रेण जागरकारणे पृष्टे केनाप्यन्यपुरुषेण तं प्रति शिवरात्रिजागरणफलकथनम्, ततः सपत्नीकेन शूद्रेण शिवरात्रिजागरणोपवासादिकरणेन जन्मांतरे राजकुले जन्मप्राप्तिवर्णनम्, केदारेश्वर (रुद्रेश्वर) लिंगमाहात्म्यवर्णनम्. ६३ २			४३	आदित्येश्वरमाहात्म्यवर्णनम्. ६५ ३				
४०	भीमेश्वरमाहात्म्यवर्णने श्वेतकेतुना प्रभासे तपस्तप्त्वा श्वेतकेत्वीश्वरनाम्ना लिंगस्थापनम्, ततो द्वापरे यात्रां कर्तुमुद्युक्तेन भीमसेनेन तल्लिंगपूजनेन भीमेश्वरेतिनामकरणम्, भीमेश्वरमाहात्म्यवर्णनम्. ... ६४ २			४४	सोमेश्वरमाहात्म्यवर्णनम्. ६६ १				
				४५	त्रिपुरं दग्धुकामस्य शिवस्य नेत्रतो भूम्यामश्रुपतनेनांगारकोत्पत्तिवृत्तान्तवर्णनम्, अंगारकेश्वरमाहात्म्यवर्णनम्. ... ६६ १				
				४६	बुधस्थापितबुधेश्वरलिंगमाहात्म्यवर्णनम्. ६६ १				
				४७	गुरुस्थापितबृहस्पतीश्वरलिंगमाहात्म्यवर्णनम्. ६६ २				
				४८	शुक्रेण रुद्रमाराध्य रुद्रसाहाय्येन सखीवनीमन्त्रं समालभ्य ग्रहत्वं प्राप्य स्वनाम्ना लिंगस्थापनम्, शुक्रेश्वरलिंगमाहात्म्यवर्णनम्. ... ६६ ३				
				४९	शनैश्वरेश्वरलिंगमाहात्म्यवर्णने शनैश्वरेण मन्दवारे ग्रहत्वप्राप्तिकरणाय शिवाराधनाकरणम्, ततः शनैश्वरेण शिवानुज्ञया लिंगस्थापनाकरणम्, सौरीश्वरपूजनेन शनैपीडानिरसनादिफलकथनम्, कस्मिंश्चित्समये “यदा शने रोहिणीशकटं भित्त्वा गमनं तदा द्वादशवार्षिकं दुर्मिक्षं स्यात्” इति वसिष्ठमुखाच्छ्रुत्वा दशरथेन तत्सङ्कटनिरसनाय रथमारुह्याकाशमार्गेण शनैश्वरसमीपं गत्वा युद्धकरणम्, शनैश्वरेण तद्दशरथस्य शौर्यं दृष्ट्वा दशरथप्रेरितसर्वसंहाराखं दृष्ट्वा भयात् “वरं वृणुष्व” इति कथनम्, ततो दशरथेन शनैश्वरतो रोहिणीशकटभेदनिषेधकवरग्रहणम्, ततो दशरथेन शनैश्वरस्तोत्रकरणम्, शनैश्वरेण स्वस्य स्तोत्रपठनेन पीडाऽकरणकथनम्, शनैश्वरेश्वरमाहात्म्यवर्णनम्. ... ६७ १				
				५०	राहुप्रतिष्ठापितराह्वीश्वरमाहात्म्यवर्णनम्. ६८ १				
				५१	ग्रहाधिपत्यप्राप्त्यर्थं केतुना शिवमाराध्य तदाज्ञया राह्वीशदुत्तरे केत्वीश्वरलिंगस्थापनम्, केत्वीश्वरलिंगमाहात्म्यवर्णनम्. ... ६८ २				

अध्यायाः	विषयाः	प०	पृ०
५२	पञ्चानां सिद्धादिलिंगानां माहात्म्यवर्णने प्रथममणिमाद्यष्टसिद्धिप्रदसिद्धेश्वरलिंग- माहात्म्यवर्णनम्. ६८	२	
५३	कपिलराजविष्णा तपस्तप्त्वा स्थापितस्य कपिलेश्वरस्य लिंगस्य माहात्म्यवर्णनम्. ६९	१	
५४	शिखण्डिगणेन शप्ताया गन्धर्वसेनायाः शापनिवारणार्थं धनवाहनामकगन्धर्व- सेनापित्रा गोशृङ्गविचचनात्सोमवारज्वरं कृत्वा सुतां शापतो मोचयित्वा शिव- प्रसादेन तदाज्ञया गन्धर्वेश्वरनाम्ना लिंगस्थापनम्, गन्धर्वेश्वरलिंगमाहात्म्य- वर्णनम्. ६९	१	
५५	गन्धर्वसेनाविमलत्वकारिविमलेश्वरमाहात्म्यवर्णनम्. ६९	१	
५६	अलकाधिपतित्वप्राप्त्यर्थं धनदेन शिवमाराध्य लिंगस्थापनम्, धनदेश्वरमाहात्म्य- वर्णनम्. ६९	२	
५७	सोमस्य सप्तविंशतिभिः स्त्रीभिः स्वासु सोमस्य प्रसन्नतायै प्रभासे सोमेश्वर- माराध्य सोमेश्वरसमीपे वरारोहेश्वरेतिनाम्ना लिंगस्थापनम्, वरारोहेश्वरलिंग- माहात्म्यवर्णनम्. ६९	२	
५८	व्याधिप्रस्तेनाजापालेन राज्ञा तद्व्याधिनिरसनाय भैरवीदेवीपूजनकरणम्, तेनाजा- रूपेण तत्पातकानां निर्गमनम्, ततोऽजापालेश्वरीतिनामकरणम्, अजापालेश्वरी- माहात्म्यवर्णनम्. ७०	१	
५९	पार्वत्या शंकराय 'तव षष्ठवक्राभावात्कथं पञ्चाद्वक्त्रादजादेव्या उत्पत्तिः' इति पृष्टे शं- करेण पार्वत्यै सद्योजातादिपिच्वन्तानां स्वस्य सप्तमुखानां वर्णनम्, अजादेवी- भयादित्यानां दशदिक्षु पलायनम्, अजादेवीमाहात्म्यवर्णनम्, इति रुद्रशक्तित्रय- संकेतः. ७१	१	
६०	ब्राह्मीसंगलादेवीमाहात्म्यवर्णनम्. ७१	२	
६१	वैष्णवीललितोमाविशालाक्षीमाहात्म्यवर्णनम्. ७२	१	
६२	रौद्रीचत्वरदेवीमाहात्म्यवर्णनम्. ७२	१	

अध्यायाः	विषयाः	प०	पृ०
६३	भैरवेश्वरमाहात्म्यवर्णनम्. ७२	२	
६४	लक्ष्मीश्वरमाहात्म्यवर्णनम्. ७२	२	
६५	वाडवेश्वरलिंगमाहात्म्यवर्णनम्. ७२	२	
६६	वडवानलधारिण्या सरस्वत्या देव्या प्रभासक्षेत्रमेत्य समुद्रे स्नानादिकं कृत्वाऽर्च्य दत्त्वा लिंगस्थापनम्, अर्च्येश्वरलिंगमाहात्म्यवर्णनम्. ७३	१	
६७	कामेश्वरमाहात्म्यवर्णनम्. ७३	१	
६८	पार्वत्या शिवस्योपरि रुष्टया महता क्रोधेनारण्ये तपःकरणवर्णनम्, ततस्तुष्टेन शिवेन पार्वत्यै वरप्रदानम्, तत्तपोवनदर्शनेन सर्वकार्यार्थसिद्धिफलकथनम्, तत्र लिंगस्थापनम्, गौरीतपोवनमाहात्म्यवर्णनम्. ७३	१	
६९	गौरीश्वरलिंगमाहात्म्यवर्णनम्. ७३	२	
७०	वरुणस्थापितवरुणेश्वरलिंगमाहात्म्यवर्णनम्. ७४	१	
७१	भर्तृदुःखप्रपीडितयोषया भार्यया स्थापितस्योषेश्वरस्य माहात्म्यवर्णनम्. ७४	१	
७२	जलवासगणपतिमाहात्म्यवर्णनम्. ७४	२	
७३	पद्ममुखस्थापितकुमारेश्वरलिंगमाहात्म्यवर्णनम्. ७४	२	
७४	शाकल्येन (साकल्येन) राजाविष्णा शिवमाराध्य प्रभासे लिंगस्थापनम्, तस्य लिंगस्य कृतत्रेताद्वापरकलिषु भैरवेश्वरसावर्णिकेश्वरगालवेश्वरशाकल्येश्वरनामकर- णम्, शाकल्येश्वरलिंगमाहात्म्यवर्णनम्. ७४	२	
७५	कलकलेश्वरस्य चतुर्युगेषु भिन्नत्वेन कामेश्वरपुलहेश्वरनारदेश्वरकलकलेश्वरेत्यादि- नामकथनम्, कलिद्वापरयोः संधावेकदा नारदेन वर्षशतं प्रभासे लिंगाराध- नाकरणम्, ततो गांधर्व प्राप्य नारदेन पौण्डरीकनामकमहायज्ञकरणम्, तत्र विप्राणां सर्वत आगमनम्, दक्षिणार्थं विप्राणां मिथो वादकरणम्, तेन कोलाह- लेन कलकलेश्वरेति लिंगस्य नारदेन नामकरणम्, कलकलेश्वरमाहात्म्यवर्णनम्. ७५	१	

अध्यायाः	विषयाः	प०	पृ०
७६	कलकलेश्वरसमीपवर्तिलकुलीशमाहात्म्यवर्णनम्.	...	... ७५ २
७७	उत्तंकस्थापितोत्तंकेश्वरलिंगमाहात्म्यवर्णनम्.	...	... ७५ २
७८	वह्नीशमाहात्म्यवर्णने केनचिच्छुकेन स्वभार्यया सार्धमेकरिमन्वृक्षे नीडं कृत्वा वासकरणम्, ततो नीडरक्षार्थं समंततो भार्यया सहितेन शुकेन भ्रमणम्, वैश्वानरेश्वरस्याप्यनायासेन प्रदक्षिणाकरणप्रभावादपरजन्मनि तयोर्द्विद्विर्लोपा-मुद्राऽगस्त्यत्वेन जन्मप्राप्तिवर्णनम्, पूर्वजन्म स्मरताऽगस्तिना वैश्वानरेश्वरप्रद-क्षिणाफलकथनम्, वैश्वानरेश्वरमाहात्म्यवर्णनम्.	...	... ७६ १
७९	लकुलीश्वरमाहात्म्यवर्णनम्.	...	... ७६ १
८०	गौतमेश्वरलिंगमाहात्म्यवर्णनम्.	...	... ७६ १
८१	दैत्यसूदनमाहात्म्यवर्णने प्रथमं सप्तकल्पे वामनादिदैत्यसूदनान्तनाम्नां वर्णनम्, तत्र दैत्यजितैर्देवैर्विष्णुस्तवने विष्णोर्दशावतारकथनम्, ततो विष्णुहस्तेन चक्र-साहाय्येन दैत्याञ्जित्वा देवैर्दैत्यसूदननाम्ना भगवत्स्थापनाकरणम्, दैत्यसूदन-माहात्म्यवर्णनम्.	...	... ७६ २
८२	चक्रतीर्थोत्पत्तिवृत्तान्तमाहात्म्यवर्णनम्.	...	... ७७ २
८३	ब्रह्मदत्तवरेणोन्मत्तीभूतस्य महिषासुरस्य मर्दनाय देवैरेकीभूय स्त्रीनिर्माणकरणम्, नारदेन पत्नीत्वेन तां स्त्रियं स्वीकर्तुं महिषासुरं प्रत्याज्ञाकरणम्, तन्नारदवचनं श्रुत्वा ससैन्यस्य महिषासुरस्य तस्याः स्त्रियाः समीपे गमनम्, महिषासुरस्य मतमभिसमीक्ष्य देव्या स्वशरीरतः शतशः स्त्रीनिर्माणकरणम्, ततस्तया देव्या महिषासुरनाशकरणम्, तस्या देव्या देवैः स्तुतिकरणम्, ततो देवैस्तस्या देव्या-स्तत्रैव स्थापनाकरणम्, देवीपूजनविधिकथनम्, खड्गमंत्रकथनम्, दुर्गादेवीस्तु-तिप्रकारकथनम्, योगीश्वरीमाहात्म्यवर्णनम्.....	...	... ७८ १
८४	मेघवाहननामकदैत्यैः पीडितैर्ऋषिभिर्विष्णुस्तवनकरणम्, तत्स्तवनं श्रुत्वा द्ययाः		

अध्यायाः	विषयाः	प०	पृ०
	विष्णुना पादाघातेन मेघवाहनदैत्यं समुद्रे पातयित्वा तत्रैवादिनारायणेतिनाम्नाऽ-वस्थानकरणम्, आदिनारायणमाहात्म्यवर्णनम्.	...	... ७९ १
८५	अथ संनिहिताख्यानश्रुत्युत्पत्तिवृत्तान्तवर्णनम्, तत्र जरासंधभयाद्विष्णोः सपरिवारस्य मथुरां त्यक्त्वा प्रभासे प्रयाणम्, ततस्तेषां विष्णवादीनां ग्रहणकाले समुद्रतीरे कृष्णेन ध्यानमात्रेणानीतायां संनिहितायां स्नानकरणेन पुण्यफलप्राप्तिवर्णनम्, तत्र दानादिकरणप्रभाववर्णनम्, संनिहित्यामाहात्म्यवर्णनम्.	...	... ८० १
८६	पाण्डवैरज्ञातवाससमये प्रभासमेत्य पंचभिरपि स्वस्वनाम्ना लिंगस्थापनम्, पाण्डवे-श्वरलिंगमाहात्म्यवर्णनम्.	...	... ८० २
८७	एकादशरुद्राणां नामवर्णनम्, तत्र प्रथमं भूतेशरुद्रमाहात्म्यवर्णनम्.	...	... ८० २
८८	नीलरुद्रमाहात्म्यवर्णनम्.	...	... ८१ १
८९	कपालीश्वररुद्रमाहात्म्यवर्णनम्.	...	... ८१ २
९०	वृषभेश्वरस्य प्रतिकल्पगतनामवर्णनम्, वृषभेण स्थापितस्य वृषभेश्वराख्यलिंगारय माहात्म्यवर्णनपूर्वकमिक्ष्वाकोरुपवासादिपूजनफलप्राप्तिवृत्तान्तवर्णनम्.	...	... ८१ २
९१	त्र्यंबकेश्वरमाहात्म्यवर्णने प्रतियुगेषु नामाभिधानकथनम्, त्र्यंबकेश्वरे स्नानदानादि-फलकथनम्, त्र्यंबकेश्वरमाहात्म्यवर्णनम्.	...	... ८२ २
९२	अघोरेश्वरमाहात्म्यवर्णनम्.	...	... ८२ २
९३	महाकालेश्वरलिंगवर्णने कृतयुगे चित्राङ्गदेश्वरेतिनाम्ना प्रसिद्धिवर्णनम्, चित्राङ्गदे-श्वरस्यैव महाकालेश्वरेतिनाम्ना प्रसिद्धिः, महाकालेश्वरलिंगमाहात्म्यवर्णनम्.	...	... ८३ १
९४	भैरवेश्वरमाहात्म्यवर्णनम्.	...	... ८३ १
९५	मृत्युञ्जयमाहात्म्यवर्णनम्.	...	... ८३ २
९६	कामेश्वरलिंगमाहात्म्यवर्णनम्.	...	... ८४ १
९७	योगेश्वरलिंगमाहात्म्यवर्णनम्.	...	... ८४ १

- ९८ दैत्यभारपीडितया पृथ्व्या प्रभासे गमनम्, तत्र पृथ्व्या लिंगं स्थापयित्वा रुद्रमा-
राध्य रुद्रप्रसादप्राप्तिवर्णनम्, पृथ्वीश्वर (चन्द्रेश्वर) माहात्म्यवर्णनम्. ... ८४ २
- ९९ दण्डपाणिचक्रधरमाहात्म्यवर्णने वाराणस्यां स्थितेन पौण्ड्रकेण वासुदेवचिह्नानि
धृत्वा वासुदेवेन सह कलहं कृत्वा युद्धकरणम्, तत्र वासुदेवेन पौण्ड्रके हते पौण्ड्र-
कपुत्रेण वासुदेवनाशार्थं कृत्यानिर्माणकरणम्, वासुदेवेन सुदर्शनेन तस्याः
कृत्यायाः पराजयकरणम्, परामृतया तया कृत्यया शिवं प्रति शरणगमनम्,
ततः शंकरेण कृत्यासंरक्षणार्थं विष्णुप्रेरितसुदर्शनस्य स्वयणैस्ताडनम्, शिवसाय-
कमिश्रितं कार्यमकृत्वागतं सुदर्शनं दृष्ट्वा क्रुधा भगवता शिवसायकसहितं चक्रं
हस्ते धृत्वा कालभैरवनिर्मितकृत्याविनाशाय स्वस्य काश्यां गमनम्, तत्र काश्यां
संरक्षणार्थं स्थितानां दण्डपाणीनां गणानां वचनाच्चक्रधरनाम्ना कृष्णस्यावस्थानम्,
दण्डपाणिचक्रधरमाहात्म्यवर्णनम्.... ... ८५ १
- १०० सांबादित्येश्वरमाहात्म्यवर्णनम्, तत्र कृष्णाज्जांबवत्यां समुत्पन्नेन रूपगर्वितेन सांबेन
दुर्वाससोऽवमानकरणम्, ततः क्रोधेन दुर्वाससा सांबाय “कुष्ठी भव” इति
शापदानम्.... ... ८६ १
- १०१ तथैव द्वारकां प्रति कृष्णदर्शनं ग्रहीतुमागतस्य नारदस्य रूपगर्वितेन सांबेनाऽवज्ञा-
करणम्, तद्वैरं साधयित्वा कस्मिंश्चित्समये सखीके कृष्णे जलक्रीडां कर्तुं प्रवृत्ते
सांबस्याकस्मान्नारदवचनात्तत्र गमनम्, सांबमागतं दृष्ट्वा तस्मिन्मानसिकविकृतिं
प्राप्ताः स्वस्तीर्दृष्ट्वा श्रीकृष्णेन ताः प्रति “चौरहस्तगता भविष्यथ” इति शाप-
दानम्, सांबाय च कुष्ठप्रापकशापदानम्, ततः सांबेन पूर्वं दुर्वासऋषिणा दत्तं
शापं स्मृत्वा बहुदुःखितेन सता प्रभासक्षेत्रं गत्वाऽऽदित्याराधनाकरणम्, सांबे-
नादित्यस्तुतिकरणम्, स्तोत्रान्ते तुष्टेनादित्येन सांबस्येच्छितवरप्रदानं कुष्ठ-
निरासकरणं च, द्वादशादित्यनामकथनम्, तत्रैव सांबेन स्वनाम्ना लिंगस्थापनम्,
सांबादित्येश्वरमाहात्म्यवर्णनम्. ८६ २

- १०२ सांबादित्येश्वरसमीपवर्तिकटकशोधिनीदेवीमाहात्म्यवर्णनम्.... ... ८८ १
- १०३ दक्षयज्ञे कपालं गृहीत्वा जात्मवेपधारिणः शंकरस्यागमनं यज्ञमण्डपमध्ये कपाल-
प्रक्षेपणं च, तत्र कपालं क्षिप्तं दृष्ट्वा सर्वैर्हाकारकरणम्, ततो महर्षिस्तुत्या
महेश्वरेण स्वरवरूपप्रकटनम्, तत्रैव कपालेश्वरेतिनाम्ना लिंगस्थापनम्, कपालेश्वर-
माहात्म्यवर्णनम्. ८८ २
- १०४ कोटिसंख्याकैर्ब्राह्मणैः कपालेश्वरे तपस्तप्त्वा लिंगस्थापनात्कोटीश्वरेति नाम्ना प्रसिद्धि-
करणम्, कोटीश्वरलिंगमाहात्म्यवर्णनम्. ... ८९ १
- १०५ ब्रह्ममाहात्म्यवर्णने बालरूपिवृद्धरूपिपितामहमाहात्म्यवर्णनम्, ततो ब्रह्मणो द्विप-
रार्द्धपर्यन्तमायुःकालपरिगणनम्, सप्तविंशतिकल्पानां चतुर्दशेन्द्राणां चतुर्दशमनूनां
पृथक्त्वेन नामनिर्देशकरणम्, ब्रह्मणस्तपःकरणे प्रभासे लिंगस्थापने च हेतुं दर्श-
यित्वा ब्रह्मेश्वरेतिलिंगस्थापनवर्णनम्, मध्ययात्रायां ब्रह्ममाहात्म्यवर्णनम्. ... ८९ १
- १०६ ब्रह्मपूजाविधानवर्णनप्रसंगेन ब्राह्मणस्य विशिष्टत्वेन पूज्यत्वादिगौरवगुणवर्णनम्,
चतुर्दशेन्द्राणां ब्राह्मणनिन्दाकराणां यमेन शासनकरणवर्णनम्, द्विजरक्षणफल-
कथनम्, ब्राह्मणानां प्राजापत्यादिवृत्तिभेदकथनम्, चातुर्वर्ण्यधर्मकृच्छ्रचान्द्रा-
यणादिव्रतविधानवर्णनम्, ब्राह्मणप्रशंसावर्णनम्. ... ९१ १
- १०७ ब्रह्मपूजावर्णने बहुविधाया भक्तेर्वर्णनम्, पञ्चगव्यविधिकथनम्, गायत्रीन्यास-
कथनम्, षोडशोपचारसमन्त्रकपूजाविधिवर्णनम्, ब्रह्मयात्रावर्णनम्, ब्रह्मणो
वासस्थाननिर्देशकरणम्, बालरूपिवृद्धाणो माहात्म्यवर्णनम्. ९२ २
- १०८ प्रत्यूषेश्वरलिंगमाहात्म्यवर्णने दक्षस्य धर्माय दत्तानां षष्टिकन्यानां मध्ये विश्वानामन्यां
कन्यकायामष्टवसुपरिगणितप्रत्यूषवसुनामकपुत्रस्य जननम्, तेन प्रत्यूषनामक-
वसुना प्रभासक्षेत्रे स्वनाम्ना लिंगस्थापनम्, प्रत्यूषेश्वरमाहात्म्यवर्णनम्. ... ९५ १
- १०९ अनिलस्थापितानिलेश्वरमाहात्म्यवर्णनम्. ९५ १
- ११० अष्टमेन प्रभासनामकेन वसुना लिंगस्थापनम्, प्रभासेश्वरमाहात्म्यवर्णनम्. ... ९५ २

१११ रामेश्वरतीर्थवर्णने ससीतालक्ष्मणस्य रामस्य वने प्रयाणम्, ततो यात्रां कर्तुं प्रवृत्तस्य रामस्य प्रभासे गमनम्, तत्र निशि सुप्तस्य रामस्य स्वप्ने पितुर्दशरथस्य दर्शनम्, ततो रामेण ब्राह्मणेभ्यः स्वप्रगतवृत्तनिवेदनम्, ततो ब्राह्मणवचना- द्रामेण बदरादिवहुस्वादुफलान्यादाय श्राद्धकरणम्, रामेश्वरेतिनाम्ना लिंगस्थाप- नम्, रामेश्वरक्षेत्रमाहात्म्यवर्णनम्.....	...	...	...	...	९५	२
११२ लक्ष्मणस्थापितलक्ष्मणेश्वरमाहात्म्यवर्णनम्.....	...	...	...	...	९६	२
११३ सीतास्थापितजानकीश्वरमाहात्म्यवर्णनम्.....	...	...	...	...	९६	२
११४ वामनस्वामिमाहात्म्यवर्णने विष्णुना वलेः पादत्रयभूमियाचनेन पाताले नयनम्, ब्रह्माण्डे द्वितीयपादस्थापनेन विष्णुपदीगंगोत्पत्तिवर्णनम्, वामनस्वामिमाहा- त्म्यम्, विष्णुपदीगंगामाहात्म्यम्, विष्णुपदीगंगायाः पुष्करे गमनात्पुष्कर- माहात्म्यवर्णनम्.....	...	...	...	...	९७	१
११५ पुष्करेश्वरमाहात्म्यवर्णनम्.....	...	...	...	...	९७	१
११६ शंखोदककुण्डेश्वरीगौरीमाहात्म्यवर्णनम्.....	...	...	...	...	९७	२
११७ भूतनाथेश्वरमाहात्म्यवर्णनम्.....	...	...	...	...	९७	२
११८ गोप्यादित्यतीर्थमाहात्म्ये ससुतगोपीसहितस्य कृष्णस्य प्रभासे गमनम्, तत्र यादवै- रैवतकं गिरिमेत्य सर्वत्र ध्वजचक्राङ्कितभूमिकरणम्, तथैव शिवलिंगपूरितभूमि- दर्शनम्, ततो हस्तप्रमाणां भूमिकां मध्ये मध्ये विस्तृत्य तदन्तरेण सर्वत्र प्रासादादिकरणम्, कृष्णकलाभूतानां षोडशगोपीनां नामकथनम्, तत्रैव गोपीभिः षोडशसहस्रसंख्याकरम्यगृहनिर्माणकरणम्, तत्र रविस्थापनम्, तस्य गोप्या- दित्येति नाम दत्त्वा सर्वेषां तेषां सर्वासां तासां च द्वारकां प्रत्यागमनम्, गोप्या- दित्येश्वरमाहात्म्यवर्णनम्.....	...	...	...	...	९८	१
११९ बलातिबलदैत्यत्रीदेव्युत्पत्तिमाहात्म्यवर्णने बलातिबलदैत्यजन्मकथनम्, ताभ्यां ससैनिकाभ्यां बलातिबलदैत्याभ्यां देवान्पराजित्य त्रैलोक्यस्याधिपत्यकरणम्,						

तदा दैत्यपीडितैर्देवैर्हिमवन्तमेत्य पार्वतीस्तवनकरणम्, तदेवकृतस्तोत्रं श्रुत्वा देव्या बह्वद्भुतरूपं धृत्वा बहुदस्तेषु बह्वक्षाणि धृत्वा ससैनिकाभ्यां बलातिबलदै- त्याभ्यां युद्धकरणम्, तत्र देव्या बलातिबलदैत्यनाशकरणम्, चतुःषष्टियोगिनीभिः समं तस्या बलातिबलदैत्यघ्न्या देव्याः प्रभासे वासकरणम्, चतुःषष्टियोगिनी- नामावलिकथनम्, बलातिबलदैत्यत्रीमाहात्म्यवर्णनम्.....	...	...	...	९८	२
१२० गोपीसंप्रतिष्ठापितगोपीश्वरमाहात्म्यवर्णनम्.....	...	...	...	१००	१
१२१ जमदग्निमुतेन रामेण मातृवधदोषनिवर्णार्थं प्रभासे शिवलिंगस्थापनम्, जामदग्न्ये- श्वरमाहात्म्यवर्णनम्.....	...	...	...	१००	१
१२२ गंधर्वपतिना चित्राङ्गदेन देवमाराध्य लिंगस्थापनाकरणम्, चित्राङ्गदेश्वरलिंगमा- हात्म्यवर्णनम्.....	...	...	...	१००	२
१२३ दिग्विजयार्थं पुष्पकेण विमानेन गच्छतो रावणस्य प्रभासे कुण्ठितं विमानं दृष्ट्वा नीचैः किमस्ति तद्दृष्ट्वाऽऽगच्छ'इति निजमन्त्रिणं प्रत्याज्ञाकरणम्, प्रहस्तमन्त्रिणा नीचै- र्गत्वा प्रभासक्षेत्रं दृष्ट्वा पर्यागत्य रावणाय प्रभासक्षेत्रमाहात्म्यकथनम्, ततः प्रभासक्षेत्रे तेन रावणेन विमानावतरणम्, सर्वनागारिकवचनात्तत्र स्वनाम्ना लिंगस्थापनम्, रावणेश्वरमाहात्म्यवर्णनम्.....	...	...	...	१००	२
१२४ अरुंधत्या सौभाग्यवर्धनाय तपस्तप्त्वा तत्र सौभाग्यरूपां सिद्धिं प्राप्य देवीं संस्थाप्य सौभाग्येश्वरीतिनामकरणम्, सौभाग्येश्वरीमाहात्म्यवर्णनम्.....	...	...	...	१०१	१
१२५ तारकेण ध्वस्तानिन्द्रादिदेवान्दृष्ट्वा पौलोम्या तारकविनाशाय तपस्तप्त्वा लिंगस्थापनम्, पौलोमीश्वरमाहात्म्यवर्णनम्.....	...	...	...	१०१	२
१२६ शाण्डिल्यार्षिसंस्थापितशाण्डिल्येश्वरमाहात्म्यवर्णनम्.....	...	...	...	१०१	२
१२७ क्षेमकरेश्वरमाहात्म्यवर्णनम्.....	...	...	...	१०१	२
१२८ सागरादित्यमाहात्म्यवर्णनम्.....	...	...	...	१०२	१
१२९ अक्षमालेश्वरोपसेनेश्वरलिंगमाहात्म्यवर्णनम्.....	...	...	...	१०२	२

अध्यायाः	विषयाः	प०	पृ०
१३०	पाशुपतादिभिश्चतुर्भिः सिद्धैः प्रभासे देवमाराध्य पाशुपतेश्वरेतिनाम्ना लिंगस्थापनम्, पाशुपतेश्वरमाहात्म्यवर्णनम्.	१०३	२
१३१	ध्रुवेश्वरोत्पत्तिवर्णन उत्तानपादपुत्रेण ध्रुवेण प्रभासे नालेश्वरमाराध्य शिवस्तवन-करणम्, ध्रुवेश्वरेतिनाम्ना लिंगस्थापनं च, ध्रुवेश्वरलिंगमाहात्म्यवर्णनम्.	१०५	२
१३२	सिद्धलक्ष्मीतिनाम्नीवैष्णवीशक्तिमाहात्म्ये प्रभासाद्यनेकपीठस्थानवर्णनम्, तत्राद्य-प्रभासक्षेत्रस्थसिद्धलक्ष्मीपीठमाहात्म्यवर्णनम्.	१०६	१
१३३	महाकालीपीठमाहात्म्यवर्णनम्.	१०६	१
१३४	सोमस्य यज्ञे प्रवर्तमाने ब्रह्मणो देवैः सह प्रभासे गमनम्, सोमनाथप्रतिष्ठापनार्थं चंद्रेण ब्रह्मणो निमंत्रणकरणम्, ततो लिंगप्रतिष्ठापनप्रकाल उपस्थिते पिता-महेन मनसा पुष्करस्मरणकरणम्, तत्स्मरणेन तत्र पुष्कराणामागमनम्, तद-स्तत्रैवावर्तसंभवात्तस्य तीर्थस्य पुष्करावर्तेतिनामकरणम्, पुष्करावर्तकानदी-माहात्म्यवर्णनम्.	१०६	२
१३५	दुःस्नान्तकारिणीशीतलागौरीमाहात्म्यवर्णनम्.	१०६	१
१३६	लोमशस्थापितलोमशेश्वरमाहात्म्यवर्णनम्.	१०७	२
१३७	कङ्कालभैरवक्षेत्रपालमाहात्म्यवर्णनम्.	१०७	१
१३८	तृणविन्दुना प्रभासे मासि मासि कुशाग्रेण जलविंदुं पीत्वा सहस्रसंवत्सरपर्यंतं तपः कृत्वा लिंगस्थापनम्, तृणविन्द्वीश्वरमाहात्म्यवर्णनम्.	१०७	१
१३९	मित्रनामककायस्थस्य चित्रनामकपुत्रेण पितर्युपरते प्रभासमेत्यादित्याराधनां कृत्वाऽ-नेकप्रकारेणादित्यं स्तुत्वा स्वेष्टवरप्राप्तिकरणम्, ततः स्नानार्थं सरसि निमज्जन्तं चित्रं प्रति यमाज्ञया यमकिंकरीः सदेहेन यमलोके नयनम्, तत्र यमेन प्राणि-चरित्रलेखकर्मणि चित्रगुप्तेतिनाम्ना संस्थापनाकरणम्, प्रभासे चित्रेश्वरेति लिंगस्थापनम्, चित्रादित्यलिंगमाहात्म्यवर्णनम्.	१०७	१

अध्यायाः	विषयाः	प०	पृ०
१४०	चित्रपथानदीमाहात्म्यवर्णने सदेहस्य चित्रस्य यमेन स्वलोके नयने कृते चित्रस्य चित्रानामकभगिण्या स्वभ्रातुरन्वेपणाय नदीरूपेणावस्थानम्, चित्रपथानदीमाहा-त्म्यवर्णनम्.	१०८	१
१४१	कर्पदिचिन्तामणिमाहात्म्यवर्णनम्.	१०८	२
१४२	चित्रेश्वरमाहात्म्यवर्णनम्.	१०८	२
१४३	विचित्रेश्वरमाहात्म्यवर्णनम्.	१०८	२
१४४	पुष्करकुण्डमाहात्म्यवर्णनम्.	१०८	२
१४५	गजकुम्भोदरमाहात्म्यवर्णनम्.	१०९	१
१४६	छायाशप्तेन धर्मराजेन प्रभासे तपस्ताप्त्वा लिंगस्थापनम्, यमेश्वरलिंगमाहात्म्य-वर्णनम्.	१०९	१
१४७	ब्रह्मनिर्मितब्रह्मकुण्डमाहात्म्यवर्णनम्.	१०९	१
१४८	कुण्डलकूपमाहात्म्ये सुदर्शनराजेन गांधारराजकन्यां सुनंदां परिणीय सुनंदाभार्यानु-मोदनं गृहीत्वा तथा सार्धं शिवरात्र्युपोषणादिब्रतकरणम्, तत्र शिवरात्रिमा-हात्म्यवर्णने धननाम्ना वणिक्पुत्रेण शिवरात्र्युपोषणकरणम्, तस्याः शिवरात्रिव्रत-कारिण्या धननामकवणिग्भार्यायाश्चिद्रमन्वेपयितुं स्थितेन कुण्डलिनेन वणिजा निशि धननामकवणिग्भार्यायाः कर्णौ त्रोटयित्वा पलायनकरणम्, तदा तद्रक्षकैः कर्णत्रोटनवार्तां श्रुत्वा कोलाहलं कृत्वा कुण्डलिनस्य कपालच्छेदकरणम्, सप-त्निकस्य सुदर्शनस्य तत्कपालं द्रष्टुं गमनम्, सुदर्शनसुनंदयोस्तत्र प्रभासे गत्वा कुण्डलिनकपालं दृष्ट्वा कुण्डकूपदर्शनकरणम्, कुण्डकूपमाहात्म्यवर्णनम्.	११०	२
१४९	भैरवेश्वरमाहात्म्यवर्णनम्.	११२	१
१५०	ब्रह्मस्थापितब्रह्मेश्वरमाहात्म्यवर्णनम्.	११२	१
१५१	सावित्रीस्थापितसावित्रीश्वरभैरवमाहात्म्यवर्णनम्.	११२	१

- १५२ कस्मिंश्चित्समये तंत्रीवादनेन भूत्यां ब्राह्मणपतनं दृष्ट्वा नारदेन ब्रह्मदेवं प्रति किमेत-
दिति प्रश्नकरणम्, ब्रह्मदेवाज्ञया नारदेन सप्तब्राह्मणविध्वंसजनितपातकक्षाल-
नार्थं प्रभासक्षेत्रे तपस्तप्त्वा शिवं प्रसाद्य तदाज्ञया भैरवस्थापनम्, नारदेश्वरभै-
रवमाहात्म्यवर्णनम्. ... ११२ २
- १५३ ब्रह्मणा यज्ञे समारब्धे द्रव्याभावाद्यज्ञसमाप्तिर्नैवेति मत्वा द्रव्यप्राप्त्यर्थं प्रभासे
शिवाधनाकरणम्, ततः शिवाज्ञया द्रव्यरूपेण सरस्वत्याः प्रवहणम्, तस्यां सर-
स्वत्यां समुत्पन्नं काञ्चनपद्मरूपं बहुधनं लब्ध्वा ब्रह्मणा यज्ञसमाप्तिकरणम्,
तत्रैव हिरण्येश्वरेतिनाम्ना लिंगस्थापनम्, हिरण्येश्वरमाहात्म्यवर्णनम्. ... ११३ २
- १५४ गायत्रीसंप्रतिष्ठापितगायत्रीश्वरमाहात्म्यवर्णनम्. ... ११३ १
- १५५ विष्णुना प्रभासे तपस्तप्त्वा रत्नेश्वरलिंगकुण्डस्थापनकरणम्. रत्नेश्वरलिंगमाहा-
त्म्यवर्णनम्.... ११३ २
- १५६ गरुडेश्वरमाहात्म्यवर्णनम्. ११३ २
- १५७ सत्यभामेश्वरमाहात्म्यवर्णनम्. ११३ २
- १५८ अनङ्गस्थापितानङ्गेश्वरमाहात्म्यवर्णनम्. ... ११४ १
- १५९ रत्नकुण्डमाहात्म्यवर्णनम्. ... ११४ १
- १६० रैवंतकराजभट्टारकमाहात्म्यवर्णनम्. ११४ २
- १६१ अनन्तेश्वरमाहात्म्यवर्णनम्. ११४ २
- १६२ अष्टकुलेश्वरलिंगमाहात्म्यवर्णनम्. ... ११४ २
- १६३ नासत्येश्वरलिंगमाहात्म्यवर्णनम्. ... ११४ २
- १६४ अश्विनेश्वरलिंगमाहात्म्यवर्णनम्. ... ११४ २
- १६५ सावित्रीमाहात्म्यवर्णने प्रथमं शंकरेण वेदोत्पत्तिस्तृप्त्युत्पत्त्यादिवर्णनम्, ततो ब्रह्मणा
यज्ञकर्म प्रचलितुं समुद्योगकरणम्, ततो ब्रह्मणा पुष्करतीर्थमेत्य यज्ञभूमिकाशु-
द्धिकरणम्, अध्वर्युणा सावित्रीं प्रति यज्ञार्थं निमन्त्रणे कृते सत्यपि सावित्र्या

“एकाकिनी नाहमेत्यामि” इति तं प्रति शंसित्वा स्वगृहकर्मण्यासक्तिकरणम्,
ततस्तेनाध्वर्युणा ‘सावित्री नायाति’ इति ब्रह्मणे कथनम्, ततः क्रोधाविष्टेन ब्रह्मणा
शक्रायान्यपत्न्यानयनार्थमाज्ञाकरणम्, ततः शक्रेण काञ्चिद्रूपकन्यां गृहीत्वा
ब्रह्मसमीप आनयनम्, ततो ब्रह्मणा तां गोपकन्याकां परिणीय यज्ञारंभकरणम्,
ततो देवस्त्रीभिः परिश्रुतायाः सावित्र्यास्तत्र यज्ञे गमनम्, तत्र ब्रह्मणाऽन्यपत्नीं
परिणीयारब्धं यज्ञं दृष्ट्वा कोपाविष्टया सावित्र्या ब्रह्मदेवस्य निर्मेत्सनाकरणम्,
सावित्रीचचनं श्रुत्वा ब्रह्मणान्यपत्नीवरणकारणे कथितेऽपि सावित्र्या ब्रह्मणेऽपूज्य-
तारूपशापप्रदानम्, शक्रेण ब्रह्मविवाहार्थमासीरीनियोजनेन शक्राय युद्धे शत्रुभिः
पराजयप्रापकशापप्रदानम्, तथा च सावित्र्या विष्णवे भार्याविरहजनकत्वशाप-
दानम्, सावित्र्या तथैवान्यान्देवान्प्रत्यपि शापदानम्, विष्णुना सावित्र्याः
स्तुतिकरणम्, गायत्र्या सावित्रीदत्तशापनिरासाय सर्वेभ्यो वरप्रदानम्, गाय-
त्रीजपविधिकथनम्, सावित्र्याः प्रभासे गमनम्, प्रभासक्षेत्रस्थायाः सावित्र्या
माहात्म्यवर्णनम्. ... ११५ १

१६६ अथ वटसावित्रीव्रतमाहात्म्यवर्णनम्, तत्राश्वपतिना राज्ञाऽनपत्यत्वनिरासाय सावि-
त्रीपूजाराधनाकरणम्, तुष्ट्या सावित्र्या दत्तेन वरेणाश्वपते राज्ञः सावित्रीनान्स्याः
कन्याया जननम्, तयाश्वपतिपुत्र्या सावित्र्या सत्यवन्तमेव पतित्वेन परिणे-
च्यामीति निश्चयकरणम्, तत्र नारदेनाश्वपतिं प्रति सत्यवतः सर्ववृत्तान्तकथनम्,
सावित्रीसत्यवद्विवाहवर्णनम्, ततः कस्मिंश्चित्समये समित्कुशाद्याहृणार्थं सावित्र्या
सह सत्यवतो चने गमनम्, काष्ठपाटने शिरोवेदनायां जातायां सत्यवता तत्रैव
काष्ठानि त्यक्त्वा सावित्रीसमीपमेत्य सावित्र्यङ्के निद्राकरणम्, तावद्यमस्यागमनम्,
यमसावित्रीसंवादवर्णनम्, यमेन सत्यवच्छरीरतो जीवं निष्कास्य गमनम्, सावित्र्या
यमस्यानुगमनम्, यमेन बहुधा सावित्रीं प्रति स्वानुगमननिवारणे कृतेऽपि
सावित्र्या दृढनिश्चयं दृष्ट्वा तस्यै वरदानम्, यमप्रसादेन स्वभर्तारमुज्जीव्य त्रिरा-

अध्यायाः	विषयाः	प०	पृ०	अध्यायाः	विषयाः	प०	पृ०
	त्रवटसावित्रीव्रतसमाप्तिं कृत्वा भर्त्रा सह सावित्र्या स्वाश्रमे गमनम्, सावित्री- व्रतविधिपूजादानादिमाहात्म्यवर्णनम्, सावित्रीव्रतोद्यापनादिकथनम्. ११८ २			१७९	माण्डव्येश्वरलिंगमाहात्म्यवर्णनम्. १२५ १		
१६७	भूतमातृकामाहात्म्यवर्णने चाक्षुषमन्वन्तरे दक्षशापात्पर्वतकुले पार्वतीजन्मवर्णनम्, पार्वतीशंकरविवाहोत्तरं दिव्यवर्षसहस्रपर्यन्तं तयोः क्रीडमानयोः पार्वत्या रजसः सकाशदेकस्या नार्या उत्पत्तिवर्णनम्, तस्या नार्याः स्वरूपवर्णनम्, तस्या अन्यासां सखीनां नामवर्णनम्, तथैव शिववीर्यत एकस्य पुरुषस्योत्पत्तिवर्णनम्, शंकरेण तयोः शिवपुत्रयोः प्रभासे गन्तुमाज्ञाकरणम्, तयोर्वासे स्थानदान- करणम्, प्रतिपत्प्रभृतिदेव्युत्सववर्णनम्, तस्या भूतमातुः शरीरतः पञ्चकोटि- संख्याकपिशाचोत्पत्तिवर्णनम्, भूतमातृकामाहात्म्यवर्णनम्. १२१ १			१८०	पुष्पदन्तेश्वरलिंगमाहात्म्यवर्णनम्. १२५ १		
१६८	शालकटंकटामाहात्म्यवर्णनम्. १२३ ३			१८१	क्षेत्रपालेश्वरमाहात्म्यवर्णनम्. १२५ २		
१६९	वैवस्वतेश्वरलिंगमाहात्म्यवर्णनम्. १२३ २			१८२	वसुनन्दासातृगणश्रीमुखविवरमाहात्म्यवर्णनम्. १२५ २		
१७०	मातृगणवलदेवीमाहात्म्यवर्णनम्. १२४ १			१८३	त्रिसंगममाहात्म्यवर्णनम्. १२५ ३		
१७१	दशरथेन तपस्तप्त्वा दशरथेश्वरनाम्ना लिंगसंस्थापनम्, दशरथेश्वरमाहात्म्य- वर्णनम्. १२४ १			१८४	संकीर्णरमाहात्म्यवर्णनम्. १२५ २		
१७२	भरतेश्वरलिंगमाहात्म्य आग्नीध्रपुत्रेण भरतेन नवधा द्वीपविभागं कृत्वा स्वस्य नव- पुत्राणामाधिपत्ये प्रकल्पनम्, तत्र नवमे कौमारिकाद्वीपे प्रभासे भरतेन भरतेश्वर- स्थापनम्, भरतेश्वरमाहात्म्यवर्णनम्. १२४ १			१८५	देवमातृगौरीमाहात्म्यवर्णनम्. १२६ १		
१७३	कुशकेश्वरगर्गेश्वरपुष्करेश्वरसैत्रेश्वरमाहात्म्यवर्णनम्. १२४ २			१८६	यादवक्ष्यं विधाय पञ्चतां गतं कृष्णं श्रुत्वा बलभद्रस्य प्रभासे गमनम्, तत्र लिंग- स्थापनम्, ततो नागरूपं धृत्वा बलभद्रस्य पाताले बिलद्वारेण गमनात्तस्य लिंगस्य नागेश्वरेति नामस्थापनम्, नागेश्वरलिंगमाहात्म्यवर्णनम्. १२६ १		
१७४	प्रभासे कुन्तीसमन्वितपाण्डवागमनसमये कुन्तीस्थापितकुन्तीश्वरमाहात्म्यवर्णनम्. १२४ २			१८७	प्रभासपञ्चकमाहात्म्यवर्णनम्, तत्र भिक्षार्थं शिवस्य दारुकवने गमनम्, दारुक- वने भ्राम्यतः शिवस्य रूपं दृष्ट्वा तत्रत्यानां नारीणां कामोद्दीपनवर्णनम्, ततः कोपयुक्तैस्तपतिभिर्भ्रमं शिवं दृष्ट्वा शिवाय शापदानम्, तेन शापेन तत्रैव शिवलिंगपतनम्, तल्लिंगपतनेन भूम्याः कंपनवर्णनम्, ततो महार्णवप्लाव- नादिसर्वत्रह्णाण्डक्षयं दृष्ट्वा भीतैर्देवैर्विष्णुसमीपे गमनम्, ततो विष्णुवचनात्स- र्वदेवानां प्रभासे गमनम्, तत्रैव तस्य लिंगस्य स्थापनम्, प्रभासपञ्चकमाहात्म्य- वर्णनम्. १२६ २		
१७५	अर्कस्थलमाहात्म्यवर्णनम्. १२४ २			१८८	रुद्रेश्वरमाहात्म्यवर्णनम्. १२७ ३		
१७६	सिद्धेश्वरमाहात्म्यवर्णनम्. १२५ १			१८९	कर्ममोटीमाहात्म्यवर्णनम्. १२७ ३		
१७७	लकुलीशमाहात्म्यवर्णनम्. १२५ १			१९०	मोक्षस्वामिमाहात्म्यवर्णनम्. १२७ ३		
१७८	भार्गवेश्वरमाहात्म्यवर्णनम्. १२५ १			१९१	अजीर्गणेश्वरमाहात्म्यवर्णनम्. १२७ २		
				१९२	विश्वकर्मेश्वरमाहात्म्यवर्णनम्. १२७ ३		
				१९३	यमेश्वरमाहात्म्यवर्णनम्. १२७ २		

१९४ अमरेश्वरमाहात्म्यवर्णनम्.	१२८	१
१९५ वृद्धप्रभासमाहात्म्यवर्णनप्रस्ताव ऋषीणां देवदर्शनार्थं प्रभासे गमनम्, तत्र वज्रेणा- च्छादितं देवं दृष्ट्वा ऋषिभिर्विषादकरणम्, ऋषिभिरिगदर्शनविषयकनिश्चयं कृत्वा तपःकरणम्, तपः कुर्वतामृषीणां जराप्राप्तिः, ततस्तुष्टेन देवेन तेभ्यो लिंग- दर्शनदानम्, ऋषीणां लिंगदर्शनोत्तरं स्वस्वस्थानेषु प्रयाणम्, ऋषीणां वृद्धभावेन तपसा लिंगदर्शनाद्वृद्धप्रभासेतिनामकरणम्, वृद्धप्रभासलिंगमाहात्म्यवर्णनम्.	१२८	१
१९६ परशुरामेण तपस्तप्त्वा लिंगस्थापनाकरणम्, जलप्रभासलिंगमाहात्म्यवर्णनम्.	१२८	२
१९७ जमदग्नीश्वरलिंगमाहात्म्यवर्णनम्.	१२८	२
१९८ पञ्चप्रभासक्षेत्रमाहात्म्यवर्णनम्.	१२९	१
१९९ कृतस्मरमाहात्म्यवर्णने प्रथमं दक्षस्य शतसंख्याकानां सुतानां व्यवस्थाकरणवर्ण- नम्, ततो दक्षेण यज्ञ आरब्धे पार्वत्या स्वापमानं दृष्ट्वा स्वदेहत्यागकरणम्, ततः क्रुद्धेन शिवेन वीरभद्रं समुत्पाद्य सैन्यैः सह तस्य वीरभद्रस्य दक्षयज्ञविध्वंसाय प्रेषणम्, तत्र युद्धे प्रवृत्ते वीरभद्रेण पराजितानां देवानां विष्णुसमीपे क्षीराब्धौ गमनम्, ततो विष्णुना वीरभद्रेण सह युद्धकरणम्, तत्र किञ्चिद्वीरभद्रपराजयं दृष्ट्वा क्रुद्धस्य शिवस्य तत्रागमनम्, आगतं शिवं दृष्ट्वा विष्णवादिदेवैः पलायन- करणम्, ततः शिवेन दक्षयज्ञविध्वंसकरणम्.	१२९	१
२०० ततस्तारकपीडितैर्देवैर्ब्रह्मणः समीपे गमनम्, ब्रह्माज्ञया शिवमनसि कामोद्दीपनं कर्तुं कामदेवस्य देवैः प्रेषणम्, स्वोपाधिकारिणं कामं दृष्ट्वा शिवेन भस्मीकरणम्, ततः पतिविरहशोकाकुलाया रत्या नभोवाण्या सान्त्वनकरणम्, तत्र लिंग- स्थापनम्, कामकुण्डापरनामककृतस्मरमाहात्म्यवर्णनम्.	१३०	२
२०१ कालभैरवश्मशानमाहात्म्यवर्णनम्.	१३१	१
२०२ कस्मिंश्चित्समये कौरवपाण्डवीये युद्धे प्रवृत्ते बलभद्रस्य यात्रार्थं सुरापानं पीत्वा वने गमनम्, तत्र ऋष्याश्रमे बहून्स्थितानृषीन्सूतं च दृष्ट्वा तथैव स्वमनादृत्य		

सूतपूजनकरणे प्रवृत्ताञ्जनान्दृष्ट्वा स्वापमानमसहमानेन बलभद्रेण सूतवधकरणम्, तत उत्तरं बलभद्रे पञ्चात्तापेन शोकं कुर्वति नभोगतवाण्या कृतां सूचनां समाकर्ण्य प्रभासमेत्य दोषदूरीकरणार्थं तपस्तप्त्वा स्वनाम्ना लिंगस्थापनम्, रामे- श्वरलिंगमाहात्म्यवर्णनम्.	१३१	२
२०३ मंकीश्वरमाहात्म्यवर्णनप्रस्तावे मंकिना कुञ्जवनिरासाय प्रभासे लिंगस्थापनम्, मंकीश्वरलिंगमाहात्म्यवर्णनम्.	१३३	१
२०४ सरस्वतीसागरसंगममाहात्म्यवर्णनम्.	१३३	२
२०५ आद्धविधिकथने आद्धकालकथनम्, सप्तविधद्रव्यशुद्धिवर्णनम्, आद्धार्हदिन- वर्णनम्, पार्वणादीनां व्याख्याकरणम्, आद्धार्हानर्हब्राह्मणवर्णनम्, आद्धीय- ब्राह्मणपरीक्षणकथनम्.	१३४	१
२०६ आद्धविधिवर्णने मौनविधिप्राशस्त्यवर्णनम्, आद्धीयान्नवर्णनम्, आद्धीयमासादिग्रह- णकालनिर्णयवर्णनम्, आद्धकर्मणि साहित्यवर्णनम्, आद्धविधिवर्णनम्.	१३६	१
२०७ आद्धे ब्रह्माज्ञादिदानफलमाहात्म्यवर्णनम्, दानकर्मणि पात्रापात्रविचारकरणम्, वर्णाश्रमधर्मकथनम्, आपत्तिकालिकधर्माचरणकथनम्, आद्धदिने मैथुनादिकरणे दोषकथनम्.	१३८	२
२०८ शस्ताशस्तदानविचारकरणम्, एकादशीव्रतविधानकथनम्, षट्पिण्डादिनिर्णयकरणम्.	१४०	२
२०९ मार्कण्डेयेश्वरमाहात्म्यवर्णनम्.	१४१	२
२१० पुलस्त्येश्वरमाहात्म्यवर्णनम्.	१४२	२
२११ पुलहेश्वरमाहात्म्यवर्णनम्.	१४२	२
२१२ ऋत्वीश्वरमाहात्म्यवर्णनम्.	१४२	२
२१३ कश्यपेश्वरमाहात्म्यवर्णनम्.	१४३	१
२१४ कौशिकेश्वरमाहात्म्यवर्णनम्.	१४३	१
२१५ कुमारेश्वरमाहात्म्यवर्णनम्.	१४३	१

अध्यायाः	विषयाः	प०	पृ०
२१६	गौतमेश्वरमाहात्म्यवर्णनम्.	१४३	१
२१७	देवराजेश्वरमाहात्म्यवर्णनम्.	१४३	१
२१८	मानवेश्वरमाहात्म्यवर्णनम्.	१४३	२
२१९	मार्कण्डेयसमीपस्थनीलकण्ठेश्वरमाहात्म्यवर्णनम्.	१४३	२
२२०	वृषभध्वजेश्वरलिङ्गमाहात्म्यवर्णनम्.	१४४	१
२२१	ऋणमोचनेश्वरमाहात्म्यवर्णनम्.	१४४	१
२२२	रुक्मवतीश्वरमाहात्म्यवर्णनम्.	१४४	२
२२३	बलभद्रेण तत्र स्वगात्रत्यागाद्गात्रोत्सर्गेति नाम्ना प्रकटीभवणम्, गात्रोत्सर्गलिङ्गमाहात्म्यवर्णनम्, गात्रोत्सर्गतीर्थे श्राद्धादिकरणमाहात्म्यवर्णनम्, तत्र प्रेततीर्थवर्णने गौतमस्य गात्रोत्सर्गतीर्थे गमनम्, तत्र पथि वैष्णववनस्य गौतमेन दर्शनकरणम्, तत्र वने पंचप्रेतान्दृष्ट्वा गौतमेन भयकरणम्, गौतमप्रेतसंवादः, गौतमाय प्रेतैः स्वेषां वृत्तान्तकथनम्, प्रेतैः प्रेतत्वापादकस्वकीयकर्मकारणकथनम्, प्रेततो मुक्ति-कारणं श्रुत्वा तदाज्ञया गौतमेन प्रभासे प्रेततीर्थमेत्य तेषां श्राद्धकरणम्, तेन तेषां प्रेतानां मुक्तिकथनम्, प्रेततीर्थमाहात्म्यवर्णनम्.	१४४	२
२२४	इन्द्रेश्वरमाहात्म्यवर्णनम्.	१४६	२
२२५	अनरकेश्वरमाहात्म्यवर्णने मथुरावासिनं देवशर्मब्राह्मणमानेतुं यमेन स्वदूतेभ्य आज्ञा-करणम्, ततस्तमान्तीतं देवशर्माणं दृष्ट्वा नायमानेतुमर्ह इति यमेन पुनः स्वदूता-न्प्रत्याज्ञाकरणम्, तेन ब्राह्मणेन भुवि गन्तुं स्वस्यानिच्छाप्रदर्शनम्, ततस्तेन ब्राह्मणेन पृष्टेन यमेन तस्मै ब्राह्मणाय नरकवर्णनम्, नरकप्रापकपापादिदोष-वर्णनम्, कर्मविपाककथनम्, नरकाविनाशकपुण्योपायकथनम्, अनरकेश्वरमाहा-त्म्यवर्णनम्.	१४६	२
२२६	मेघेश्वरमाहात्म्यवर्णनम्.	१४७	२
२२७	बलभद्रेश्वरमाहात्म्यवर्णनम्.	१४८	१

अध्यायाः	विषयाः	प०	पृ०
२२८	मैरवेश्वरमाहात्म्यवर्णनम्.	१४८	१
२२९	गङ्गामाहात्म्यवर्णनम्.	१४८	१
२३०	गणपतिमाहात्म्यवर्णनम्.	१४८	१
२३१	जाम्बवतीनदीमाहात्म्यवर्णनम्.	१४८	२
२३२	पाण्डवकूपमाहात्म्यवर्णनम्.	१४८	२
२३३	पाण्डवेश्वरमाहात्म्यवर्णनम्.	१४९	१
२३४	भरतेन प्रभासे दशसंख्याकानश्वमेधान्कृत्वा लिङ्गस्थापनम्, दशाश्वसैधिकतीर्थ-लिङ्गमाहात्म्यवर्णनम्.	१४९	१
२३५	शतमेधादिलिङ्गत्रयमाहात्म्यम्.	१४९	२
२३६	दुर्वाससा स्थापितस्य दुर्वासेश्वरस्य लिङ्गस्य माहात्म्यवर्णनम्.	१४९	२
२३७	स्त्रीस्वरूपधारिसांबद्वारा यादवैर्ऋषिवन्धनकरणम्, कोपाविष्टैर्ऋषिभिर्यादवा-न्धकेभ्यः कुलनाशजनकशापदानम्, तत परकाभिर्यादवकुलनाशवर्णनम्, ततो निखिलयादवानां नाशोत्तरमवशिष्टेन वज्रसंज्ञकेन यादवेन तेषां यादवानामुत्तर-क्रियां कृत्वा प्रभासमेत्य लिङ्गस्थापनम्, वज्रेश्वरलिङ्गमाहात्म्यवर्णनम्.	१५०	२
२३८	हिरण्यनदीमाहात्म्यवर्णनम्.	१५२	२
२३९	स्यमन्तकाख्यानवर्णनपूर्वकनागरादित्यमाहात्म्यवर्णनम्.	१५२	२
२४०	बलभद्रसुभद्राकृष्णमाहात्म्यवर्णनम्.	१५३	२
२४१	शेषमाहात्म्यवर्णनम्.	१५३	२
२४२	चण्डमुण्डादिवधवर्णनपुरःसरकुमारीमाहात्म्यवर्णनम्.	१५३	२
२४३	मन्त्रावल्लिखेत्रपालमाहात्म्यवर्णनम्.	१५४	२
२४४	विचित्रेश्वरमाहात्म्यवर्णनम्.	१५४	२
२४५	ब्रह्मेश्वरमाहात्म्यवर्णनम्.	१५४	२
२४६	पिंगानदीमाहात्म्यवर्णनम्.	१५४	२

२४७	पिंगलादित्यपिंगादेवीशुक्रेश्वरमाहात्म्यवर्णनम्.	...	...	...	...	१५५	१
२४८	ब्रह्मेश्वरमाहात्म्यवर्णनम्.	....	...	...	...	१५५	१
२४९	संगमेश्वरमाहात्म्यवर्णनम्.	...	....	...	...	१५५	२
२५०	गंगेश्वरमाहात्म्यवर्णनम्.	....	..	....	...	१५५	२
२५१	शंकरादित्यमाहात्म्यवर्णनम्.	....	...	...	...	१५५	२
२५२	शंकरनाथमाहात्म्यवर्णनम्.	...	...	...	...	१५६	१
२५३	गुफेश्वरमाहात्म्यवर्णनम्.	....	....	...	...	१५६	१
२५४	घंटेश्वरमाहात्म्यवर्णनम्.	...	...	...	...	१५६	१
२५५	कस्मिंश्चित्समयेऽवर्षणत्वाल्लुक्षामानृषीन्द्रा दृषादभिःसंज्ञकेन राज्ञा धान्याद्विद्वाने कृतेऽपि तैर्ऋषिभिस्तद्धनधान्यादिकं राजप्रतिग्रहमिति निषिध्य त्यक्त्वा ततो निर्गत्य तीर्थयात्रार्थं गमनम्, किञ्चिद्दूरं गत्वा सरसि विसानि दृष्ट्वा तान्यादाय तीरे स्थापयित्वा नित्याह्निककरणम्, तदा केनापि तानि विसानि हृतानीति ज्ञात्वा सर्वाभिः सत्यत्वेन शपथकरणम्, तत्र शक्रेण शुनोमुखरूपेणागत्य विसादिहरणं कृतमिति ज्ञात्वा शक्रेण तेभ्यो वरप्रदानम्, तत्रैव ऋषितीर्थनाम्ना कुण्डस्थापनम्, ऋषितीर्थमाहात्म्यवर्णनम्.	...	....	....	...	१५६	१
२५६	कुष्ठन्यासेन नंदेन राज्ञा सूर्यमाराध्य स्थापनाकरणम्, नन्दादित्यमाहात्म्यवर्णनम्.	१५७	२				
२५७	सौराष्ट्रदेशाधिपत्यात्रेयसंज्ञकराजस्यैकतद्वितत्रितेतिपुत्रत्रये पितर्युपरते सर्वविद्या-निष्णातस्य त्रितपुत्रस्य राज्ये स्थापनम्, तेन त्रितेन सह मत्सरं कृत्वा एकतद्वि-ताभ्यां त्रितस्य कूपे निक्षेपकरणम्, ततश्चितेन तत्र मंत्रैर्देवानावाह्य मंत्रोच्चारै-रेव तेषां संतुष्टिकरणम्, तेन तुष्टैर्देवैस्तस्मात्कूपतस्त्रितस्य बहिर्निःसारणम्, त्रितकूपोत्पात्तिवर्णनम्, त्रितकूपे श्राद्धादिकरणेन पुण्यमाहात्म्यवर्णनम्, त्रितकूप-तीर्थमाहात्म्यवर्णनम्.	...	...	...	...	१५८	२

२५८	देवासुरैः समुद्रमंथनं कृत्वाऽमृतं निर्माय चंद्रं विना सर्वदेवैरमृतभक्षणोत्तरमवशिष्टम-मृतं शशकेन भक्षितं दृष्ट्वाऽमरत्वप्राप्त्यनंतरं चंद्रस्य भयकरणम्, ततश्चन्द्रस्या-मृतमलच्छ्वा देवाज्ञयाऽमृतमिश्रिततटाकस्थितजलपानं कुर्वतस्तस्य हृदयेऽमृतप्राश-नकारिशशकस्य गमनम्, तत्रैव स्थले कूपं खनित्वा शशापानकूपेतिनामकरणम्, शशापानमाहात्म्यवर्णनम्.	....	...	...	...	१५९	२
२५९	पर्णादित्यमाहात्म्यवर्णनम्.	....	....	....	...	१६०	१
२६०	सिद्धेश्वरमाहात्म्यवर्णनम्.	...	....	...	...	१६०	१
२६१	न्यंकुमतीमाहात्म्यवर्णनम्.	....	....	....	...	१६०	१
२६२	वाराहस्वामिमाहात्म्यवर्णनम्.	...	....	...	...	१६०	२
२६३	छायालिंगमाहात्म्यवर्णनम्.	....	...	....	...	१६०	२
२६४	नंदिनीगुफामाहात्म्यवर्णनम्.	....	....	...	...	१६०	२
२६५	कनकनंदासाहात्म्यवर्णनम्.	....	....	....	...	१६०	२
२६६	कुम्भीश्वरमाहात्म्यवर्णनम्.	...	...	...	...	१६०	२
२६७	गंगापथगंगेश्वरमाहात्म्यवर्णनम्.	....	...	...	....	१६१	१
२६८	चमसोद्देशमाहात्म्यवर्णनम्.	...	....	...	...	१६१	१
२६९	विदुराश्रममाहात्म्यवर्णनम्.	....	....	...	...	१६१	१
२७०	सङ्कणकेन महर्षिणा प्राचीसरस्वतीमेत्य तपःकरणम्, तपःसिद्धेन तेन कराच्छाक-रसनिर्गमनेनाश्चर्यचकितेन नृत्यकरणम्, तस्मिन्सङ्कणके नृत्यति सर्वं प्रह्लाडं नृत्यमानं जातमिति मत्वा शंकरेण तत्रागत्य मंकणकं प्रति नृत्यकारणे पृष्टे मंकणकान्नृत्यकारणं ज्ञात्वा स्वहस्ततो भस्मोत्पत्तिकरणम्, तेन मंकणकेन तद्दृष्ट्वा साश्चर्येण सता नृत्यतो विरमणम्, ततः शंकरवचनतो लिंगस्थापनम्, प्राचीसरस्वतीमंकेश्वरलिंगमाहात्म्यवर्णनम्.	...	...	...	...	१६१	१
२७१	ज्वालेश्वरमाहात्म्यवर्णनम्.	...	...	...	...	१६२	१

अध्यायाः	विषयाः	प०	पृ०
२७२	त्रिपुरलिंगत्रयमाहात्म्यवर्णनम्.	१६२	१
२७३	शंढतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्.	१६२	२
२७४	सूर्यप्राचीमाहात्म्यवर्णनम्.	१६२	३
२७५	त्रिनेत्रेश्वरमाहात्म्यवर्णनम्.	१६२	२
२७६	देविकायामुमापतिमाहात्म्यवर्णनम्.	१६३	१
२७७	भूधरयज्ञवराहमाहात्म्यवर्णनम्.	१६३	१
२७८	वैशाखनामकेन केनचिद्विप्रेण स्वधर्मं त्यक्त्वा व्याधधर्मेण कुटुंबपोषणकरणम्, एकदा मार्गे सप्तर्षीन्ष्ट्वा तन्नाशनोद्योगकरणम्, ततो मुनिभिस्तं वैशाखं नीति-मार्गेणोपदिश्य तस्मै मंत्रोपदेशकरणम्, तन्मन्त्रप्रभावेण तस्य वाल्मीकिनामप्राप्तिवर्णनम्, तेन वाल्मीकिना मुनिवचनादेविकापूजनेन सिद्धिप्राप्तिवर्णनम्, देविका-माहात्म्यवर्णनम्, मूलस्थानमाहात्म्यवर्णनम्.	१६३	२
२७९	सूर्याष्टोत्तरशतनामावालिवर्णनम्, च्यवनादित्यमाहात्म्ये सूर्याष्टोत्तरशतनामपठनफलश्रुतिवर्णनम्.	१६५	१
२८०	च्यवनेश्वरमाहात्म्यवर्णनम्.	१६५	२
२८१	अश्विभ्यां सुकन्यायै प्रश्नकरणम्, सुकन्यया स्वपतेः सुरूपतारुण्यप्राप्तये तयोः प्रार्थनाकरणम्, ततोऽश्विनोर्वचनाच्च्यवनस्याश्विभ्यां सह कुण्डे स्नानकरणेन सुस्वरूपत्वप्राप्तिवर्णनम्, च्यवनेश्वरमाहात्म्यवर्णनम्.	१६६	२
२८२	च्यवनमहर्षिणा स्वोपकारकरयोरश्विनीकुमारयोर्यज्ञभागाधिकारसंपादनार्थं शर्या-तिद्वारा यज्ञकरणम्, तत्र यज्ञे च्यवनेन नासत्ययज्ञभागप्रतिरोधकवज्रमोचनोक्त-तशक्रनाशाय कृत्योद्भवमदनामकमहासुरोत्पादनवृत्तान्तवर्णनम्.	१६७	१
२८३	स्वोपरि प्राप्तं मददैत्यं दृष्ट्वा शक्रेण च्यवनर्षेः प्रार्थनाकरणम्, ततश्च्यवनेन शक्रो-परिं दयां विधाय शक्रापराधक्षमापणम्, च्यवनेश्वरमाहात्म्यवर्णनम्.	१६७	२
२८४	सुकन्यासरोमाहात्म्यवर्णनम्.	१६८	१

अध्यायाः	विषयाः	प०	पृ०
२८५	कपटेन मेघरूपधारिणो वातापेरगस्तिना भक्षणकरणादिवृत्तान्तकथनम्, अगस्त्या-श्रमगंगेश्वरमाहात्म्यवर्णनम्.	१६८	१
२८६	अगस्त्येश्वरोत्तरस्थवाळार्कमाहात्म्यवर्णनम्.	१६९	१
२८७	अजापालेश्वरीमाहात्म्यवर्णनम्.	१६९	१
२८८	अगस्त्याश्रमपूर्वस्थवाळार्कमाहात्म्यवर्णनम्.	१६९	१
२८९	पातालगंगेश्वरविश्वामित्रेश्वरवालेश्वराभिधालिंगत्रयमाहात्म्यवर्णनम्.	१६९	२
२९०	कुवेरनगरोत्पत्तिकुवेरस्थापितसोमनाथमाहात्म्यवर्णनम्.	१६९	२
२९१	भद्रकालीमाहात्म्यवर्णनम्.	१७०	२
२९२	भद्रकालीवाळार्कमाहात्म्यवर्णनम्.	१७०	२
२९३	कुवेरस्थानोत्पत्तिकुवेरमाहात्म्यवर्णनम्.	१७०	२
२९४	पुष्पेश्वरमाहात्म्यवर्णनपूर्वकमजोगन्धेश्वरमाहात्म्यवर्णनम्.	१७०	२
२९५	चन्द्रोदकतीर्थमाहात्म्यवर्णनपूर्वकमिन्द्रेश्वरमाहात्म्यवर्णनम्.	१७१	१
२९६	ऋषितोयानदीमाहात्म्यवर्णनम्.	१७१	२
२९७	सर्वर्षिभिर्ब्रह्मणः स्तुतिकरणम्, ततस्तुष्टेन ब्रह्मणा देवदारुवने सरस्वतीप्रेषणम्, तत्रैवर्षिभिस्तपःकरणम्, ऋषितोयोत्पत्तिवर्णनम्, ऋषितोयामाहात्म्यवर्णनम्.	१७१	२
२९८	ब्राह्मवैष्णवरौद्रेतिकुण्डत्रयवर्णनम्, गुप्तप्रयागमाहात्म्यवर्णनम्.	१७२	२
२९९	माधवमाहात्म्यवर्णनम्.	१७३	१
३००	सङ्गालेश्वरमाहात्म्यवर्णनम्.	१७३	१
३०१	सिद्धेश्वरमाहात्म्यवर्णनम्.	१७३	२
३०२	गन्धर्वेश्वरमाहात्म्यवर्णनम्.	१७३	२
३०३	उत्तरीश्वरमाहात्म्यवर्णनम्.	१७४	१
३०४	संगालेश्वरसमीपवर्तिगंगामाहात्म्यवर्णनम्.	१७४	१

३०५	नारदेन सांबेनानादृतमात्मानं दृष्ट्वा सांबाय शापदानम्, सांबेनापि नारदाय 'जरा- युक्तो भव' इति शापप्रदानम्, नारदेन जराविनाशाय आदित्यपूजनकरणम्, तत्रैव प्रभासे लिंगस्थापनम्, नारदादित्यमाहात्म्यवर्णनम्. १७४ २	
३०६	तत्र प्रभासे स्वशापदूरीकरणाय सांबेनं तपस्तप्त्वा लिंगस्थापनम्, सांबादित्य- माहात्म्यवर्णनम्. १७५ २	
३०७	अपरनारायणमाहात्म्यवर्णनम्. १७६ १	
३०८	मूलचण्डीशोत्पत्तिमाहात्म्यवर्णनम्. १७६ १	
३०९	चतुर्मुखविनायकमाहात्म्यवर्णनम्. १७७ २	
३१०	कंबलेश्वरमाहात्म्यवर्णनम्. १७७ २	
३११	गोपालस्वामिहरिमाहात्म्यवर्णनम्. १७८ १	
३१२	बकुलस्वामिमाहात्म्यवर्णनम्. १७८ १	
३१३	उत्तरार्कमाहात्म्यवर्णनम्. १७८ १	
३१४	अपितीर्थसंगममाहात्म्यवर्णनम्. १७८ १	
३१५	मरुदार्यादेवीमाहात्म्यवर्णनम्. १७८ १	
३१६	क्षेमादित्यमाहात्म्यवर्णनम्. १७८ २	
३१७	कंटकशोषणीमाहात्म्यवर्णनम्. १७८ २	
३१८	ब्रह्मेश्वरमाहात्म्यवर्णनम्. १७९ १	
३१९	उन्नतस्थानमाहात्म्यवर्णनम्. १७९ १	
३२०	लिंगद्वयमाहात्म्यवर्णनम्. १८० २	
३२१	ब्रह्ममाहात्म्यवर्णनम्. १८० २	
३२२	दुर्गादित्यमाहात्म्यवर्णनम्. १८१ १	
३२३	क्षेमेश्वरमाहात्म्यवर्णनम्. १८१ १	

३२४	गणनाथमाहात्म्यवर्णनम्. १८१ १	
३२५	उन्नतस्वामिमाहात्म्यवर्णनम्. १८१ १	
३२६	महाकालमाहात्म्यवर्णनम्. १८१ २	
३२७	महोदयमाहात्म्यवर्णनम्. १८१ २	
३२८	संगमेश्वरमाहात्म्यवर्णनम्. १८१ २	
३२९	उन्नतविनायकमाहात्म्यवर्णनम्. १८१ २	
३३०	तलस्वामिमाहात्म्यवर्णनम्. १८२ १	
३३१	कालमेघमाहात्म्यवर्णनम्. १८२ १	
३३२	रुक्मिणीमाहात्म्यवर्णनम्. १८२ १	
३३३	पिंगेश्वरभद्रामाहात्म्यवर्णनम्. १८२ १	
३३४	शंकराङ्गत उत्पन्नेन तलाख्यदैत्येन देवपराजयकरणम्, ततो देवैर्विष्णुमाराध्य स्वदुःखनिवेदनकरणम्, ततो विष्णुना समं तलस्य युद्धम्, तयोर्युद्धे प्रवृत्ते श्रान्तस्य विष्णोः श्रमविनाशाय हरेण तप्तोदकुण्डनिर्माणकरणम्, तत्र तप्तोदकुण्डे स्नानकरणेन श्रमरहितेन विष्णुना तलस्य कंधरे समाक्रान्ते तलेन हास्यकरणम्, तद्दृष्ट्वा विष्णुना तलाय वरप्रदानम्, तलवचनात्तलस्वामीतिनाम्ना स्थापनाकरणम्, तलस्वामिमाहात्म्यवर्णनम्. १८२ २	
३३५	शंखावर्ततीर्थमाहात्म्यवर्णनम्. १८४ १	
३३६	गोष्पदतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्, पुत्राद्वेनराजतः पृथोरूपत्तिवर्णनम्, पृथुना भक्षितवी- जोत्पादनार्थं गोरूपपृथिवीदोहनवर्णनम्, पुत्रवत्पृथुना प्रजापालनकरणम्, स्वपितुः पापकर्माणि संस्मृत्यसंस्मृत्य तत्क्षालनाय पृथुना बहुतीर्थक्षेत्रेषु गमनम्, कुत्रापि पितुः पापक्षालनं नैवेति मत्वा पृथुना गोष्पदे गमनम्, पृथुना गोष्पदतीर्थे स्नानादिकरणेन तस्य पितुः सर्वपापं विधूय मोक्षप्राप्तिः, गोष्पदतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्. १८४ १	

अध्यायाः	विषयाः	प०	पृ०
३३७	नारायणगृहमाहात्म्यवर्णनम्.	१९०	१
३३८	सरस्वत्युदक आपस्तम्बवैस्तपःकरणम्, तत्र धीवरैर्जालानि प्रसार्य मत्स्यैः सह जालेनापस्तम्बवैर्वाहिनिःसारणम्, तदा धीवरैर्भयभीतैरापस्तम्बस्य प्रार्थनाकरणम्, आपस्तम्बमूल्यदानविषये नाभागाम्बरीषसंवादे गोदानमाहात्म्यवर्णनम्, तत्रैव जालेश्वरेतिनाम्ना लिंगस्थापनम्, जालेश्वरलिंगमाहात्म्यवर्णनम्.	१९०	१
३३९	हुंकारकूपमाहात्म्यवर्णनम्.	१९१	२
३४०	चण्डीश्वरमाहात्म्यवर्णनम्.	१९२	१
३४१	आशापूरविभ्रराजमाहात्म्यवर्णनम्.	१९२	१
३४२	चन्द्रेश्वरकलाकुण्डतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्.	१९२	२
३४३	कपिलधाराकपिलेश्वरकपिलापष्टीत्रतविधानमाहात्म्यवर्णनम्.	१९२	२
३४४	जरद्वेश्वरमाहात्म्यवर्णनम्.	१९३	१
३४५	नलेश्वरमाहात्म्यवर्णनम्.	१९३	२
३४६	कर्कोटकार्कमाहात्म्यवर्णनम्, हाटकेश्वरमाहात्म्यवर्णनं च.	१९३	२
३४७	नारदेश्वरीमाहात्म्यवर्णनम्.	१९४	२
३४८	मेन्रविभूषणागौरीमाहात्म्यवर्णनम्.	१९४	२
३४९	दुर्गकूटगणपतिमाहात्म्यवर्णनम्.	१९५	१
३५०	कौरवेश्वरीमाहात्म्यवर्णनम्.	१९५	१
३५१	सुपर्णेलामाहात्म्यवर्णनम्.	१९५	१
३५२	भल्लतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्.	१९५	१
३५३	कईमालमाहात्म्यवर्णनम्.	१९६	१
३५४	गुप्तेश्वरमाहात्म्यवर्णनम्.	१९६	२
३५५	बहुसुवर्णेश्वरमाहात्म्यवर्णनम्.	१९६	२

अध्यायाः	विषयाः	प०	पृ०
३५६	शृंगेश्वरमाहात्म्यवर्णनम्.	१९७	१
३५७	कोटीश्वरमाहात्म्यवर्णनम्.	१९७	१
३५८	नारायणतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्.	१९७	१
३५९	शृंगारेश्वरमाहात्म्यवर्णनम्.	१९७	१
३६०	मार्कण्डेश्वरमाहात्म्यवर्णनम्.	१९७	२
३६१	कोटिहृदमण्डूकेश्वरमाहात्म्यवर्णनम्.	१९७	२
३६२	एकादशरुद्रालिंगमाहात्म्यवर्णनम्.	१९७	२
३६३	हिरण्यातुण्डपुरघर्षरुद्रकन्देश्वरमाहात्म्यवर्णनम्.	१९७	२
३६४	संवर्तेश्वरमाहात्म्यवर्णनम्.	१९७	३
३६५	प्रकीर्णस्थानलिंगमाहात्म्यवर्णनम्.	१९८	१

॥ इति प्रभासखण्डे प्रथमं प्रभासक्षेत्रमाहात्म्यम् ॥ (७-१) ॥

अथ प्रभासखण्डे द्वितीयं वस्त्रापथ (गिरनार) क्षेत्रमाहात्म्यम् ॥ (७-२) ॥

- १ दामोदरमाहात्म्यवर्णने कस्यचिद्रजसंज्ञकस्य राज्ञो गृहे बहूनामृषीणामागमनम्, तत्र गजेन पृष्टैर्ऋषिभिर्गजराजाय सर्वतीर्थक्षेत्रमाहात्म्यकथनम्, नाममाहात्म्य-वर्णनम्, दामोदरमाहात्म्यवर्णनम्. २०० १
- २ भवशब्दस्य व्युत्पत्त्यर्थनिर्दर्शनम्, देवैर्भवस्थापनवर्णनम्, भवमाहात्म्यवर्णनम्. २०२ २
- ३ स्वर्णरेखानदीमाहात्म्यवर्णनम्, ब्रह्मकुण्डब्रह्मेश्वरकालमेघदामोदरकालिकाभवेन्द्रेश्वरैर्वतोऽज्यंतकुंभीश्वरभीमेश्वरादिवस्त्रापथक्षेत्रस्थप्रवरतीर्थानुकीर्तनम्. २०२ ३
- ४ दुन्नावलिद्विद्विरेस्थानमाहात्म्यवर्णनम्. २०३ १

- ५ गङ्गेश्वरमाहात्म्यवर्णनम्. २०३ १
- ६ चक्रतीर्थयात्राविधिवर्णनम्, मृगवत्पुवनकारिबालादर्शनं कृतमिति केनचिद्वनपालेन भोजराजाय कथनम्, तच्छ्रुत्वा तुष्टेन भोजेन तस्मै वनपालाय बहुधनदानम्, ततस्तेन वनपालेन सह चत्र वने गत्वा भोजेन तां मृगवक्त्रां बालां गृहीत्वा स्वगृहे गमनम्, ततो भोजेन तस्यै बालायै मानुष्यशरीरत्वमृगवक्त्रत्वप्रापककारणे पृष्टे तथाऽकथने भोजेन विप्रेभ्यः प्रभकरणम्, ततः सारस्वतमहर्षिसंस्कृतपुरोडाश-प्राशनस्सुपलब्धस्पष्टवाक्प्रसरमृगाननाकथितोभयप्राक्सप्तजन्मवृत्तान्तवर्णनम्. २०३ १
- ७ मृगाननाभोजराजसंवादे स्वोत्पत्तिवर्णनप्रसंगे उद्दालकप्रेमभूत्रसर्जनाय वनान्तरे गमनम्, तत्र तस्य वीर्यबिन्दुपतनम्, तत्रैकया मृग्योद्दालकवीर्यबिन्दुप्राशनम्, तत उद्दालकान्मृग्यां मृगाननायाः स्वस्या जन्मेति भोजाय मृगाननया कथनम्, द्वार-वतीकुरुक्षेत्रादिबहुतीर्थक्षेत्रमाहात्म्यवर्णनम्, स्वर्णरेखायां मृगाननायाः पूर्वजन्म-मृगमुखप्रक्षेपणेन दिव्यमुखत्वप्राप्त्युत्तरं भोजनृपतिपरिणयवृत्तान्तपूर्वकं स्वर्ण-रेखामाहात्म्यवर्णनम्. २०६ १
- ८ सारस्वतभोजसंवादे ब्रह्मरुद्रविवादे विष्णुवचनेन ब्रह्मकृतरुद्रप्रसादनवर्णनम्. २०७ १
- ९ ब्रह्मणे विष्णुना दक्षयज्ञकथादिवर्णने दक्षयज्ञविध्वंसवर्णनम्, पार्वतीजननवि-वाहादिवर्णनम्, तत एकस्मिन्समयेऽन्तर्धानं गतं शंकरमदृष्ट्वा सिंहारूढया पार्वत्या समं विष्ण्वादिदेवानां शिवान्वेषणाय गमनम्, ततः प्रभासे वस्त्रापथ-क्षेत्रे वैः शंकरस्य दर्शनम्, विष्ण्वाद्याज्ञया शंकरेण भवेति नाम्ना स्वस्या मूर्ते-स्तत्र वस्त्रापथक्षेत्रे स्थापनम्, अवोत्पत्तिमाहात्म्यवर्णनम्. २०७ २
- १० वस्त्रापथक्षेत्रयात्रोत्सुकस्य भोजभूपस्य सारस्वतमुनिऋतोपदेशवर्णनम्. २१२ २
- ११ वस्त्रापथक्षेत्रयात्राक्रमविधानवर्णनम्. २१३ १

- १२ आद्धकरणे गजच्छायादिदिनमाहात्म्यवर्णनम्, यात्राकारिभिस्त्याज्यदोषादिवर्णनम्, भीमेश्वरस्कान्दरामेश्वराद्यन्यान्यतीर्थेषु स्नानदानादिफलवर्णनम्, तीर्थस्मरण-फलकथनम्, यात्राविधिवर्णनम्. २१४ १
- १३ हरिहरपूजाफलकथनम्, तत्र स्नानदानजपहोमदेवद्विजार्चनफलकथनम्, धूममार्गाधि-मार्गवर्णनम्, आद्धदानादिमाहात्म्यवर्णनम्. २१५ १
- १४ वामनपुरे पुत्रशोकाभिसंतप्तेन वसिष्ठेन स्वर्णरेखातटे तपस्तप्त्वा शिवप्रसादेन तत्रैव लिंगस्थापनम्, ततो वामनस्थापितसोमनाथमाहात्म्यवर्णने बलिविद्रवितैर्देवैर्विष्णुं प्रति शरणगमनम्, ततो विष्णुना देवकार्वाक्यं वामनरूपं धृत्वा बलिसभायां पादत्रयभूमिग्रहणेन बलिनिग्रहकरणोत्तरं सोमनाथमाराध्य लिंगस्थापनम्, सोमे-श्वरोत्पत्तिवर्णनम्. २१६ १
- १५ वामनस्य दामोदरदर्शनं ग्रहीतुं रैवतकारण्ये गमनम्, तत्र नृसिंहं संपूज्य स्नान-दानादिकं विधाय तत उत्तरं दामोदरदर्शनाय वस्त्रापथक्षेत्रे गमनम्, तत्र जागरणं कृत्वा सिद्धिं प्रति गमनम्, दामोदराग्रे जागरस्य माहात्म्यवर्णनम्. २१८ १
- १६ ततो वामनस्य यात्रार्थं गहनेऽरण्ये गमनम्, अनेकतीर्थक्षेत्रदर्शनोत्तरं मार्गे शिवस्य दर्शनम्, शिववामनसंवादवर्णनम्, तत्र शिवेन वामनायेन्द्रेश्वरमाहात्म्य-कथनम्, शिवरात्रिमाहात्म्यवर्णनम्, शिवरात्रित्रतविधिकथनं च. २१९ २
- १७ भृगुणा शप्तं देवं दृष्ट्वा देवोऽपि वामनावताररूपेण बलिनिग्रहं कारिष्यतीति ज्ञात्वा नारदस्य बलेरग्रे गमनम्, तत्र नारदेन बलये त्वत्तोऽपि देवेन्द्रलक्ष्मीरधिकतरेति निवेद्य बलेर्मनः क्षोभयित्वा समुद्रमन्थनसमये देवकृतवन्धनस्यापि बलये स्मरणं कारयित्वा स्वर्गं प्रत्येत्य शक्रायापि नारदेन तथैव कथनम्, एवं मिथः कलहा-दिना परस्परं संक्षोभ्य नारदेन बलये राजनीतिधर्मशास्त्रादिव्यवहारकथनम्, रैवतकपर्वतोत्पत्तिवर्णने मेरोर्दक्षिणस्थे कुमुदपर्वते विष्णुमन्दिरे स्थितं देवं

॥ ६८ ॥

द्रष्टुं विष्णोरहरहरागमनम्, कुमुदेन तत्रैव कुमुदपर्वते हरिहरयोः स्थापनम्, कुमुदपर्वताय हरिहराभ्यां वरप्रदानम्, ततो रैवतनामकपञ्चममन्वन्तर ऋतवा-
गृष्टितो मूढपुत्रोत्पत्तावृतवागर्गयोः संवादे रेवत्यृक्षजनितस्वपुत्रस्य भौड्यदोधं
श्रुत्वा क्रुद्धनर्तवाचार्पिणा स्वदृष्टिनिक्षेपेण रेवत्यृक्षस्याधः पातनम्, ततः कुमुद-
पर्वते रेवत्यृक्षस्य पतनम्, तेन कुमुदाद्रे रैवतकेतिनाम्ना प्रसिद्धिवर्णनम्, ततो
रैवतकागरे रेवतीनामककन्योत्पत्तिवर्णनम्, रेवत्याः प्रमुञ्चराजर्षिणा पालन-
करणम्, अग्निवचनात्प्रमुञ्चनं दुर्दमराजाय रेवतीप्रदानकरणम्, रेवतीकुण्डे
स्नानेन रेवतोति ख्यातपुत्रस्य जन्म, वैष्णवपूज्यशिवालक्ष्मीवृक्षमाहात्म्यवर्णनम्,
नारदेन बलये वैष्णवव्रतजागरादिविधिकथनम्, तथैव बलिना वैष्णवव्रतजाग-
रादिकं कृत्वा सञ्चलितोत्पातनाशनाय शुक्रानुज्ञया ब्राह्मणानाहूय यज्ञसमारंभ-
करणम्, बलियज्ञप्रभाववर्णनम्. २२२ २

१८ प्राणायामादिप्रकारकथनम्, अष्टधा प्रकृत्युत्पत्तिवर्णनम्, सांख्यमतेन पञ्चविंशति-
तत्त्वाख्यनम्, भवध्यानप्रकारकथनम्, भवसंनिधौ स्थितस्य वामनस्याग्रे नार-
दागमनम्, नारदेन वामनाय बलियज्ञादिसर्ववृत्तान्तकथनम्, वामनेन नारदस्य
वृथाकलहकारित्वस्वभावेन निर्भर्त्सेनम्, ततो नारदेन कल्पान्तस्थितिवर्णनम्,
नारदेन वामनाय हिरण्याक्षादिवधवृत्तकथनम्, ततो नारदयचनाद्वामनेन
बलिनिग्रहाय बलेरप्रमेत्य शुक्रतिरस्कृतमपि बलिं पादत्रयभूमिं याचित्वा ततः
स्वात्मवृद्धयाऽखिलब्रह्माण्डं व्याप्य बलेर्निग्रहकरणम्. २२८ ३

१९ सारस्वतभोजसंवादे बलिनिग्रहोत्तरं बलेर्द्वारे विष्णोरवस्थानम्, वस्त्रापथक्षेत्रमाहा-
त्म्यश्रवणफलश्रुतिकथनम्. २३४ १

इति प्रभासखण्डे द्वितीयं वस्त्रापथक्षेत्रमाहात्म्यम् ॥ (७-२) ॥

॥ अथ प्रभासखण्डे तृतीयमर्बुदखण्डम् ॥ (७-३) ॥

१ अर्बुदाचलमाहात्म्यवर्णनोपक्रमः, तत्रादौ वसिष्ठस्यार्बुदाचले गमनम्, तत्र तपस्तप्त्या
यज्ञार्थं पालिताया धेनोररण्ये कृणादि चरितुं गतायाः श्वभ्रे पतनम्, सायं धेनोर-
प्रत्यागमनाद्वसिष्ठेन चिन्ताकरणम्, ततो वसिष्ठेन श्वभ्रसमीपमेत्य स्वधेनोर्भुभा-
रावं श्रुत्वा तस्यां बहिर्निर्गमनार्थं सरस्वतीध्यानकरणम्, तेन ध्यानेन सरस्वत्या
स्वजलेन श्वभ्रं पूरयित्वा गोर्बहिर्निःसरणकरणम्, तां धेनुं गृहीत्वा वसिष्ठस्य
स्वाश्रमे गमनम्, ततो वसिष्ठेन तच्छ्वभ्रपूराणाय हिमवन्तं गत्वा श्वभ्रायामवि-
स्तारं हिमवते कथयित्वा हिमवद्वचनाच्छ्वभ्रोत्पत्तिकथनम्, वसिष्ठाश्रमसमीपव-
र्तिविवरवृत्तान्तोपक्रमवर्णनम्. २३७ १

२ गौतमशिष्यस्योत्तंकस्य गुरुदक्षिणां दातुं गुरुपत्न्या सौदासपत्नीमदयन्तीकुण्डलान-
यने प्रचोदितस्य सौदासगृहं प्रति गमनम्, तत्र स्वस्य देहं भक्षितुमागतं
व्याघ्रास्यं सौदासं दृष्ट्वा स्वात्मप्रदानाय तस्मै प्रतिज्ञाकरणम्, ततस्तपत्न्याः सका-
शात्कुण्डललब्धिः, सौदासस्य शापाद्विमुक्तिः, ततः कुण्डले गृहीत्वा गतेन गौतम-
शिष्येण मध्येमार्गं निहितयोस्तयोः कुण्डलयोस्तक्षकेण हरणम्, ततस्तक्ष-
कस्य पृष्ठतस्तत्प्रत्यानयनार्थं पाताले गमनम्, तस्मिन्नेव समये तत्र गतोत्पादनम्,
गौतमशिष्योत्तंकचरित्रवर्णनम्. २३७ २

३ वसिष्ठाज्ञया हिमवद्वचनाञ्चदिवर्धनपर्वतेनार्बुदनागनीतेन श्वभ्रपूणकरणम्, अर्बुदा-
चलमाहात्म्यवर्णनम्. २३९ १

४ तत्रार्बुदानीतनं दिवर्धनाख्यपर्वते शिवावासार्थं वसिष्ठेन तपःकरणम्, वसिष्ठेन
शिवस्तवकरणम्, ततो वसिष्ठेन शिवप्रसादेनाचलेश्वरेतिनाम्ना लिंगस्थापनम्,
शिवेन मन्दाकिन्यावासकरणम्, अचलेश्वरमाहात्म्यवर्णनम्. २४० १

॥ ६८ ॥

- ५ अर्हुदाचले नागतीर्थमाहात्म्यवर्णने ययातिपुलस्त्यसंवादे गौतम्या नागतीर्थे स्नानार्थं गमनवर्णनम्, तत्र स्नानं प्रवृत्तायास्तस्याः पुत्रेच्छाव्याकुलितहृदयत्वात्केवल- स्नानेन गर्भधारणम्, ततो लज्जया चितां प्रवेष्टुकामायास्तस्या नमोवाणीश्रव- णान्मरणतो निवर्तनम्, नागतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्. ... २४० २
- ६ च्वंसिष्ठाश्रममाहात्म्यवर्णनम्. ... २४१ १
- ७ अचलेश्वरप्रभाववर्णनम्.... ... २४१ २
- ८ भद्रकर्णहृदत्रिनेत्रमाहात्म्यवर्णनम्. ... २४२ १
- ९ केदारमाहात्म्यवर्णनेऽजापालं प्रति वसिष्ठेन 'प्राप्तजन्मनि शूद्रत्वं प्राप्तेन त्वया कमलैः केदारेश्वरपूजनेनेह जन्मनि ते राज्यपदप्राप्तिः' इति कथनम्, केदारेश्वरमाहात्म्य- वर्णनम्. २४२ १
- १० युगकालप्रमाणादिवर्णनम्, चतुर्युगधर्मधर्मविवेचनम्, कलियुगप्रभावात्सर्वतीर्था- गमनवर्णनम्. २४३ २
- ११ कोटीश्वरमाहात्म्यवर्णनम्. २४४ २
- १२ चपुर्नामकाप्सरसा रूपतीर्थे स्नानकरणेन सुस्वरूपप्राप्तिः, रूपतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्. २४५ १
- १३ हृषीकेशमाहात्म्यवर्णनेऽम्बरीषराजर्षिणा तपः कृत्वा हरिमूर्तिस्थापनम्, हृषीकेश- माहात्म्यवर्णनम्. २४६ १
- १४ विश्वावसुनामकसिद्धेन शिवमाराध्य शिवकृपया लिंगस्थापनम्, सिद्धेश्वरलिंग- माहात्म्यवर्णनम्. २४७ २
- १५ दैत्यान्दैवैर्निर्जितान्दृष्ट्वा चितया दैत्यजयप्राप्त्यर्थं दैत्यगुरूणां शुक्राचार्येण देवमाराध्य वरं लब्ध्वा दैत्यजयकरणं तत्रैव शुक्रेश्वरेतिनाम्ना लिंगस्थापनं च, शुक्रेश्वरलिंग- माहात्म्यवर्णनम्. २४८ १

- १६ कयाचिन्मणिकर्णिकाख्यया स्त्रिया स्नानकरणेन तस्याः सुस्वरूपप्राप्तिरतो मणिकर्णि- केतिनाम्ना कुण्डल्यतिकथनम्, मणिकर्णिकेश्वरमाहात्म्यवर्णनम्. २४८ १
- १७ केनचित्पंगुनामकेन पंगुत्वं गतेन विप्रेण शिवं प्रसाद्य पंगुत्वं निराकृत्य स्वनाम्ना तीर्थस्थापनम्, पंगुतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्. २४९ १
- १८ अतीवपापकारिणश्चित्रांगदस्य जलं प्रविष्टस्य तृपार्तस्य ग्राहेण हरणम्, ततो यम- दूतैः पापिणश्चित्रांगदस्य नरके प्रक्षेपणम्, चित्रांगदस्य नरके प्रक्षेपणेन तत्रत्यजी- वानां सुखप्राप्तिः, तत आश्चर्यं दृष्ट्वा यमेन ज्ञानेक्षणेन समवलोक्य मत्तीर्थस्नानक- रणेन तत्रैवास्य मृतिप्राप्तेर्नायं नरकलोकदुःखभागिति मनसि विचार्य तस्य नर- कतो मोचनम्, ततस्तस्य चित्रांगदस्याप्सरोगणवेष्टितविमानेन स्वर्गे गमनम्, यमतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्. २४९ २
- १९ वाराहतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्. २४९ २
- २० दक्षेण चन्द्रं प्रति स्वकन्यासु विषमत्वेन वर्तनदर्शनाद्यक्षमजनकशापप्रदानम्, तत- श्चन्द्रेण तपस्तपनम्, तेन तपसा तस्य यक्षमरोगनिवृत्तिः, चन्द्रेण चन्द्रप्रभासेति नाम्ना लिंगस्थापनम्, चन्द्रप्रभासतीर्थलिंगमाहात्म्यवर्णनम्. २५० १
- २१ पिण्डोदकतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्. २५० २
- २२ कलिंगनामकदानवेन जितैर्देवैर्देव्याराधनां कृत्वा देवीकृपया स्वर्गप्रापणम्, कलिंग- देहोपरि पर्वतशृंगं निधाय तच्छिखरे देव्या स्वावस्थानकरणम्, देवैः श्रीमाता- देवीस्तवनकरणम्, श्रीमातामाहात्म्यवर्णनम्.... ... २५१ १
- २३ अथ शुक्रतीर्थमाहात्म्यम्, तत्र रजकेन नीलीमध्ये प्रक्षिप्तानां वस्त्राणां शुक्रत्वप्रा- प्त्या तस्य तीर्थस्य शुक्रतीर्थेति नामकरणम्, शुक्रतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्. २५३ १
- २४ निशुम्भदैत्यं हत्वा देव्यास्तत्रार्जुदाचलेऽवस्थानात्तस्याः कात्यायनीतिनाम्ना देवैः स्थाप- नम्, कात्यायनीमाहात्म्यवर्णनम्. २५३ १

अध्यायाः	विषयाः	प०	पृ०
२५	पिण्डारकतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्.	....	.... २५४ १
२६	कनकलतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्.	....	.... २५४ १
२७	चकतीर्थप्रभाववर्णनम्.	....	.... २५४ २
२८	मनुष्यतीर्थप्रभाववर्णनम्.	....	.... २५४ २
२९	मृगयासकेन सुप्रभट्टपतिना बालं स्तनं धरंतीं मृगीं प्रति बाणेन वेधकरणम्, ततो मृगया राज्ञे "रौद्रव्याघ्रो भविष्यसि" इति शापप्रदानम्, तत्काल एव राज्ञो व्याघ्रत्वप्राप्तिः, तत्रैवारण्ये गोकुलतो अष्टायाः कस्याश्चित्कपिलानाम्स्या गोरग- जनम्, व्याघ्रकपिलयोः संवादवर्णनम्, ततः कपिलया व्याघ्रसमीपे शपथं कृत्वा स्वस्थानं गोष्ठं गत्वा दुग्धं बालाय पाययित्वा वत्साय वनगतवृत्तान्तं आंबयित्वा वनमेतुं वत्सग्रहं दृष्ट्वा ततो वत्सस्य निवारणं कृत्वा स्वसखीः प्रत्येत्य सर्वे कथयित्वा सखीभिर्व्याघ्रसन्निधौ गन्तुं निवारितयापि तया सखीव- चनमवमन्य व्याघ्रसमीपे प्रत्यागमनम्, गोः सत्यवक्त्रत्वं दृष्ट्वा विस्मयोत्फुल्लमान- सेन व्याघ्रेण गवे जीवदानम्, सुप्रभस्य शापान्मुक्तिः, तस्यैव स्थानस्य कपिलतीर्थ- तिनाम्ना प्रसिद्धिः, कपिलतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्.	....	.... २५५ १
३०	अग्नितीर्थमाहात्म्यवर्णनम्.	....	.... २५७ २
३१	इन्द्रसेनस्य शत्रुविनाशार्थं धनहरणार्थं परदेशे गमनम्, ततो दूतमुखेनेन्द्रसेनेनेन्द्र- सेनो मृत इति तत्पत्न्यै कथनकरणादिन्द्रसेनपत्नीविनाशः, इन्द्रसेनस्य स्त्रीहत्यावि- नाशार्थं सोमतीर्थादिप्रभासस्थसर्वतीर्थेषु गमनकरणम्, इन्द्रसेनस्य तत्र गत्वा पापहर्त्रेभान्नाद्रक्तानुबन्धतीर्थं स्नानकरणेनैव पापमुक्तिवर्णनम्, रक्तानुबन्धतीर्थ- माहात्म्यवर्णनम्.	....	.... २५८ २
३२	उद्धर्तनजं लेपं गृहीत्वा पार्वत्या बालकनिर्माणकरणम्, पार्वत्या लेपाभावाच्छि- रोहीनो बालकोऽयमिति मत्वा तत्कवेने सह कस्याचिन्मत्तगजमस्तकस्य संधा-		

अध्यायाः	विषयाः	प०	पृ०
	नकरणम्, ततः शिवेन महाविनायकेति तस्य नामकरणम्, महाविनायकीशा- न्तिकथनम्, महाविनायकमाहात्म्यवर्णनम्.	....	.... २५९ १
३३	पार्थेश्वरमाहात्म्यवर्णनम्.	....	.... २६० १
३४	महत्त्वाकांक्षया ब्रह्मविष्णोः परस्परं कलहायमानयोर्युध्यतोश्च मध्य एकस्याना- द्यन्तस्य लिंगस्योत्पत्तिवर्णनम्, तत आकाशवाण्या तयोर्युद्धपरावर्तनं कारयित्वा 'यो लिंगान्तं पश्येत्स महान्' इति पणकथनम्, तत्र ब्रह्मणा शिवसंनिधौ मिथ्या लिंगोर्ध्वपर्यन्तदर्शनवृत्तकथनाच्छिवेन ब्रह्मणेऽपूज्यत्वप्रापकशापदानम्, तथैव ब्रह्मणो मिथ्यासाक्ष्यं दातुं प्रवृत्तस्य केनकस्यापि शापदानम्, ततो विष्णवे शंकरेण वरप्रदानम्, कृष्णतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्.	....	.... २६० २
३५	मामुहदोत्पत्तिवृत्तान्तवर्णनम्.	....	.... २६१ २
३६	महिषासुरपोडितदैवैः कृतेनाराधनेन प्रसन्नया देव्या महिषासुरवधकरणम्, तत्रैव दैवैश्चण्डिकाश्रमेतिनाम्ना स्थापनवृत्तान्तवर्णनम्, चण्डिकाश्रममाहात्म्यवर्णनम्.	....	.... २६३ १
३७	नागोद्भवतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्.	....	.... २६७ १
३८	शिवगंगाकुण्डोत्पत्तिमाहात्म्यवर्णनम्.	....	.... २६७ २
३९	शिवलिंगमाहेश्वरमाहात्म्यवर्णनपुरःसरसक्तुदानमाहात्म्यवर्णनम्.	....	.... २६८ २
४०	शंकरेण कामदहनकरणाद्रत्या शोककरणम्, तं रतिकृतं शोकं श्रुत्वा नभोवाण्या कामस्थानङ्गत्वपूर्वकसंजीवनवर्णनम्, तथा रत्या सह कामेन लिंगस्थापनम्, कामे- श्वरमाहात्म्यवर्णनम्.	....	.... २७० १
४१	मार्कण्डेजन्मादिकथानिदर्शनपूर्वकं मार्कण्डेयाश्रमपदोत्पत्तिवृत्तान्तवर्णनम्.	....	.... २७० २
४२	उदालकेश्वरमाहात्म्यवर्णनम्.	....	.... २७१ २
४३	सिद्धेश्वरमाहात्म्यवर्णनम्.	....	.... २७१ २
४४	गजतीर्थप्रभाववर्णनम्.	....	.... २७१ २

४५	श्रीदेवखातोत्पत्तिमाहात्म्यवर्णनम्.	...	...	...	...	२७२	१
४६	व्यासतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्.	....	...	...	...	२७२	१
४७	गौतमाश्रमतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्.	...	...	...	...	२७२	१
४८	इन्दुमत्यप्रस्तुताख्यराजकथावर्णनपूर्वकं कुलसंतारणतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्.	....	...	...	...	२७२	१
४९	परशुरामतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्.	...	...	...	...	२७३	१
५०	कोटितीर्थप्रभाववर्णनम्.	....	...	...	...	२७३	२
५१	चन्द्रोद्भेदतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्.	...	...	...	...	२७३	२
५२	ईशानीशिवरमाहात्म्यवर्णनम्.	...	...	...	...	२७४	१
५३	ब्रह्मपदोत्पत्तिमाहात्म्यवर्णनम्.	...	...	...	...	२७५	१
५४	त्रिपुष्करमाहात्म्यवर्णनम्.	...	...	...	...	२७५	२
५५	रुद्रहृदमाहात्म्यवर्णनम्.	...	...	...	...	२७५	२
५६	गुहेश्वरमाहात्म्यवर्णनम्.	...	...	...	...	२७५	२
५७	अवियुक्तक्षेत्रमाहात्म्यवर्णनम्.	...	...	...	...	२७६	१
५८	उमामहेश्वरतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्.	....	...	...	...	२७६	१
५९	महौजसतीर्थप्रभाववर्णनम्.	...	...	...	...	२७६	१
६०	जंबुतीर्थप्रभाववर्णनम्.	....	...	...	...	२७६	१
६१	गङ्गाधरतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्.	....	...	...	...	२७६	२
६२	कटेश्वरगङ्गेश्वरमाहात्म्यवर्णनम्.	....	...	...	...	२७६	२
६३	अर्बुदखण्डमाहात्म्यफलश्रुतिवर्णनम्.	....	...	...	...	२७७	१

इति प्रभासखण्डे तृतीयमर्बुदखण्डम् ॥ (७-३) ॥

अथ प्रभासखण्डे चतुर्थं द्वारकामाहात्म्यम् ॥ (७-४) ॥

- १ कश्यपे युगे प्राप्ते विष्णोः क्वाऽऽवासस्थानमिति शौनकादिभिः पृष्टेन सूतेन कलियुग-
स्थितिर्वर्णनम्, तत्र स्वावतारादिकानि कार्याणि कृत्वा श्रीकृष्णे देवेऽनन्ते
स्वस्थानं गते लुप्तप्रायधर्मं कलिं दृष्ट्वा क वाऽस्मत्सदृशानां स्थितिर्मान्येति मनसा
विचिन्त्य ऋषीन्प्रत्युद्दालकोक्तिः, तदुद्दालकवाक्यं श्रुत्वा कलिकालसंपीडितज-
नानां मुक्तिप्राप्त्यर्थमुपायं योजयितुमृषीणां ब्रह्मणोऽग्रे गमनम्, उद्दालकावृषि-
भिर्ब्रह्मस्तुतिकरणम्, ततो ब्रह्मपृच्छयार्षिभिः स्वागमनकारणकथनम्, तदा ब्रह्मणा
'नाहं विष्णोरवस्थितिं जानामि' इत्युत्तरदानम्, ब्रह्मोत्तरं श्रुत्वा प्राणत्यागकरणे
प्रवृत्तानृपीन्द्रा ब्रह्मणा ऋषिभिः सह प्रह्लादसमीपे गमनम्, प्रह्लादेन सर्व-
र्षीणां ब्रह्मणश्चातिथ्यकरणम्, ब्रह्ममुखेनर्षिभिः प्रह्लादाय स्वागमनकारणकथनम्,
ऋषिभिः प्रह्लादाय कलियुगे भगवतिस्थितिर्विषयकप्रश्नकरणम्. ... २७९ १
- २ प्रह्लादेन ऋषीन्प्रत्युत्तरं दातुं कलियुगस्यारम्भस्थितिर्वर्णनम्, तत्रोद्भवकृष्णयोः
संवादे प्रवृत्ते तावदुर्वाससो यात्रां कर्तुं प्रवृत्तस्य गौमतीतीरं प्रत्यागमनमिति
श्रुत्वा कृष्णरुक्मिण्योस्तत्र दुर्वासोदर्शनार्थं गमनम्, ततो दुर्वाससा कृष्णाय
कुशलादिप्रश्नकरणम्, ततो मिथः कुशलं कथयित्वा श्रीकृष्णेन दुर्वाससे द्वारकां
प्रत्येतुमाग्रहकरणम्, दुर्वाससा स्वागमार्थं प्रार्थयानं कृष्णं प्रति स्वस्वभाव-
निवेदनम्, तथापि कृष्णस्यात्याग्रहं दृष्ट्वा कृष्णरुक्मिण्यौ रथवाहकत्वे नियोज्य
दुर्वाससो द्वारकागमनप्रवृत्तिर्वर्णनम्, मध्येमार्गे तृषितां रुक्मिणीं दृष्ट्वा
श्रीकृष्णेन पादाक्रान्त्या धरातलं निर्भिद्य पातालतो भोगावत्या आनयनम्,
ततो रुक्मिण्या श्रीकृष्णानीतभोगावतीजलस्य प्राशनकरणम्, दुर्वाससा 'मदा-
ज्ञया विना रुक्मिण्या जलप्राशनं कृतम्' इति मत्वा तदसहमानेन तस्यै रुक्मिण्यै
शापदानम्. ततो दुर्वाससा रथाद्वरुह्य भूमाववस्थितिकरणम्, ततः श्रीकृष्णेन

- रुक्मिण्या च दुर्वासस आश्वसनम्, ततो दुर्वाससं स्वगृहं नीत्वा तदृषिपादोदक-
क्षालनेन स्वदेहकृतार्थकिरणम्. २८० १
- ३ रुक्मिण्या दुर्वासोदत्तशपं स्मृत्वा बहुशोककरणम्, रुक्मिण्यग्रे नारदागमनम्,
नारदेन बहुप्रकारेण रुक्मिण्यै बोधं कृत्वा रुक्मिण्या सह रुक्मिणीशप-
निवृत्त्यर्थं भागीरथीतीर्थं गमनम्, तत्र भागीरथीतीरस्थरुक्मिणीवने सुखेन
रममाणायामा रुक्मिण्या धृत्तान्तं श्रुत्वा 'स्ववाक्यं कथं मृषा भवेत्' इति मनसि
कृत्वा दुर्वाससा भागीरथ्यै रुक्मिणीवनस्थितेभ्योऽन्यवृक्षेभ्यश्च शपदानम्,
ततो रुक्मिण्या मरणे निश्चयकरणम्, कण्ठपाशकरां रुक्मिणीं मरणोद्यतां
ज्ञात्वा गरुडमारुह्य श्रीकृष्णस्य तत्रागमनम्, ततो दुर्वाससाऽपि 'मया किमिदं
कृतम्' इत्येवं स्वयं पश्चात्तापं कृत्वा रुक्मिणीसमीपमेत्य श्रीरुक्मिणीकृष्णयोः
क्षमया सन्तोषीकरणम्, रुक्मिणीदुःखशपमोचनकरणम्. २८१ १
- ४ श्रीकृष्णदुर्वाससोः परस्परं वरं दत्त्वा गोमतीतीरे स्वस्वपोडशकलया जनोपकारार्थ-
मावासकरणम्, तत्र गोमतीतीरमाहात्म्यवर्णनम्, समासतो द्वारकामथुरा-
माहात्म्यवर्णनम्, तत्र वृहस्पतीन्द्रसंवादे कलिकालमाहात्म्यवर्णनप्रसंगः, तत्र
चक्रतीर्थार्चनेकतीर्थस्नानदानादिना कलिकालोद्भूतोन्मत्तस्तेच्छादिवाधाविनाश
इति कथयित्वा वृहस्पतिना सेन्द्रदेवानां सांत्वनकरणम्, द्वारकायात्राविधि-
वर्णनम्. २८३ १
- ५ प्रह्लादार्पिसंवादे सनत्कुमारतपोवलेन भगवत्प्रादुर्भावधृत्तान्तवर्णनपुरःसरं गोमत्युत्प-
त्तिमाहात्म्यवर्णनम्. २८५ २
- ६ कृष्णपूजाविधानवर्णनम्, स्नानदानब्राह्मणभोजनमाहात्म्यवर्णनम्. २८६ २
- ७ चक्राख्यतीर्थमाहात्म्यवर्णने पोडशोपचारपूजनविधिक्रमवर्णनम्, तत्रार्ध्यमंत्रकथनम्,
गोमत्युदधिसंगमतीरस्थचक्रतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्. २८८ १

- ८ गोमत्यर्ध्यदानमंत्रवर्णनम्, स्नानविधिवर्णनम्, विश्वेदेवपूजनपूर्वकश्राद्धमाहात्म्यवर्णनम्,
गोमतीसंगमस्नानमाहात्म्यवर्णनम्, गोमतीतीरस्थभगवत्स्वरूपमाहात्म्यवर्णनम्. २८८ २
- ९ रुक्मिणीहृदमाहात्म्यवर्णनम्. २९० १
- १० कृकलासतीर्थमाहात्म्यवर्णने नृगेण राज्ञा यज्ञादिकं विधाय तत्र नित्यं विप्रेभ्यः
सालंकृतगोसहस्रदानकरणवृत्तान्तवर्णनम्, ततो राज्ञैकस्मिन्दिने जैमिनिसंज्ञक-
र्षये गोदानकरणम्, ततस्तस्या गोत्राह्मणगृहान्निर्गत्य नृगराजगोष्ठाने गम-
नम्, पश्चान्नृगेण तस्या एव गोरन्यत्राह्मणाय दानकरणम्, तां गृहीत्वा गच्छतो
ब्राह्मणस्य मध्येमार्गं जैमिनिना दर्शनम्, नृगदत्तां स्वकीयां स्वावासान्निर्गतां गां
दृष्ट्वा तेन ब्राह्मणेन सह जैमिनिना वादकरणम्, मिथः प्रजल्पतोस्तयोर्जैमिनिब्राह्म-
णयोर्नृगमंदिरे गमनम्, ततस्ताभ्यां 'कृकलासो भव' इति राज्ञे शपप्रदानम्, तच्छा-
पेन कृकलासत्वं गतस्य नृगस्य राज्ञः कृष्णेन निजकरेणोद्धरणकरणम्, श्रीकृष्णेन
नृगराजाय वरदानम्, विमानमारुह्य श्रीकृष्णप्रसादतो नृगस्य स्वर्गं गमनम्,
कृकलासापरनामकनृगतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्. २९० २
- ११ विष्णुपदतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्. २९२ १
- १२ गोप्रचारतीर्थमाहात्म्यवर्णने कंसवधोत्तरं श्रीकृष्णेनोद्धवस्य स्वकुशलकथनार्थं गोपी-
कुशलज्ञानार्थं गोप्युपदेशविधानार्थं च गोकुले संप्रेषणम्, उद्धवमागतं दृष्ट्वा नन्दा-
दिभिरुद्धवस्यातिथ्यासनादिस्तकारकरणम्, गोपीभिरुद्धवायागमनकारणप्रश्नक-
रणम्, उद्धवेनापि स्वागमनकारणं श्रीकृष्णादीनां क्षेमं च कथयित्वा गोपीदुःख-
सांत्वनकरणम्, गोपीभिः पृथक्त्वेन प्रणयकोपमङ्गलया श्रीकृष्णलीलावर्णनम्,
ततः श्रीकृष्णदिदृक्षयोत्कण्ठितानां तासां गोपिकानां समूहेन सहोद्धवस्य मयस-
स्यागमनम्, गोपीभिः कृतं शोकं ज्ञात्वा श्रीकृष्णस्याकस्मात्तत्र सरस्यागमनम्,
श्रीकृष्णदर्शनेन गोपीनां बह्वाह्लादः, श्रीकृष्णगोपीसंवादे तत्सरसि स्नानदानपू-

अध्यायः	विषयाः	प०	पृ०
	जादिविधिमंत्रकथनम्, मयनिर्मितसरोमाहात्म्यवर्णनम्.....	...	२९२ २
१३	मयसरस उत्पत्तिवर्णनम्, तत्रैव गोपीभिः श्रीकृष्णाज्ञयाऽन्यसरोनिर्माणकरणम्, तत्रैव-गोपीसरसि श्रीकृष्णेन स्वावस्थानकरणम्, श्रीकृष्णेन स्वमुखतो गोपीसर- स्तीर्थमाहात्म्यवर्णनम्.....	...	२९४ १
१४	ब्रह्मसरोमाहात्म्यवर्णनम्, इन्द्रसरोमाहात्म्यवर्णनम्, पञ्चनदतीर्थमाहात्म्यवर्णनम्.	२९५ २	
१५	ऋषितीर्थसिद्धेश्वरमाहात्म्यवर्णनम्.	२९६ ३	
१६	गदातीर्थनागतीर्थभद्रतीर्थचित्रातीर्थचन्द्रभागातीर्थमहिषतीर्थमुक्तिद्वारकालिन्दीसर- स्तीर्यादितत्रस्थतीर्थवृन्दमाहात्म्यवर्णनम्.	२९७ १	
१७	श्रीकृष्णपूजनविधिक्रमवर्णनम्, भगवत्परिचारकवर्गकथनपूर्वकरुक्मिभगवपरिहार- वृत्तान्तवर्णनम्.	२९८ १	
१८	यजनदानप्राणायामाद्यन्यकर्मतोऽपि श्रीकृष्णदर्शनस्य फलाधिक्यवर्णनम्, त्रिवि- क्रमतीर्थवर्णने वलिनिग्रहादिवृत्तान्तस्य समासतो वर्णनम्, गोमतीसंगमस्थचक्र- तीर्थेऽनेकतीर्थान्यटतो दुर्वासस आगमनम्, यावद्दुर्वासाः स्नानाय प्रवृत्तस्तावद्दै- त्यैर्दुर्वाससं प्रति बहुताडनकरणम्, ततो दैत्यकृतताडनेन दुःखितस्य दुर्वाससो बलिद्वारस्थवामनाय दैत्यकृतां निजदुर्दशां निवेदयितुं पातालं प्रति गमनम्, वामनाय चक्रतीर्थगतसर्ववृत्तान्तकथनं च.	२९९ २	
१९	वामनेन तद्दुर्वाससो वचनं श्रुत्वा पराधीनत्वाच्चैव मयि स्वातन्त्र्यमिति दुर्वाससं कथयित्वा यदि बलेराज्ञा भवेत्तर्ह्यहं दैत्यनाशार्थमागमिष्यामीति च शंसित्वा दुर्वाससं प्रति बलेराज्ञाग्रहणाय प्रेरणम्, ततो बलिना दुर्वाससः प्रार्थनामनङ्गी- कृत्य भगवत्प्रणयोर्दृढग्रहणम्, ततो भगवता स्वरूपस्य वृद्धिकरणपूर्वकं दुर्वा- ससा बलभूषणं च सह चक्रतीर्थे गमनम्, तत्र चक्रतीर्थे कृष्णवलरामदुर्वाससामा- गमनोत्तरं दुर्वाससः स्नानाद्याह्निकविधिविधानवर्णनम्.	३०० २	

अध्यायः	विषयाः	प०	पृ०
२०	तत्र गोमतीतीरस्थचक्रतीर्थे वेदाध्ययनकारिणं दुर्वाससमवेक्ष्य तं प्रति ताडनं कर्तुं तत्पदेशरक्षकस्य दैत्यस्यागमनम्, समागतं तं दैत्यं दृष्ट्वा श्रीकृष्णेन तस्य दैत्यस्य सुदर्शनचक्रेण शिरश्छेदकरणम्, तं दैत्यं निहतं दृष्ट्वाऽन्यदैत्यैः श्रीकृष्णवलरा- माभ्यां सह युद्धवर्णनम्, ततः कुशदैत्यस्य बलरामश्रीकृष्णाभ्यां युद्धवर्णनम्, तत्र श्रीकृष्णेन कुशराक्षसं हस्तगतं कृत्वा तस्योपरि शिवलिंगस्थापनवृत्तान्तवर्णनम्. ३०१ १	३०१ १	
२१	ततः कुशराक्षसश्रीकृष्णसंवादे गोमतीतीरस्थक्षेत्रस्थभगवत्पूजामाहात्म्यवर्णनम्.	३०३ २	
२२	रुक्मिणीपूजनमाहात्म्यवर्णनम्.	३०३ २	
२३	श्रीकृष्णकथाफलश्रुतिवर्णनम्, द्वारकायां श्रीकृष्णदर्शनफलवर्णनम्, रुक्मिणीदर्शन- फलवर्णनम्, द्वारवतीगमनदर्शनस्मरणफलकथनम्, स्वर्गं गन्तुं निश्रेणीभूताया द्वारकाया माहात्म्यवर्णनप्रसंगेन चन्द्रशर्मब्राह्मणवृत्तान्तवर्णनम्, तत्र चन्द्रशर्मणो द्वारकापुर्यगमनेन शैवव्रतानां नैष्कल्यं दृष्ट्वा तत्पितृभिः स्वप्न आगत्य तस्मां उपदेशकरणम्, पितृणामुपदेशं श्रुत्वा चन्द्रशर्मणा ब्राह्मणेन द्वारकागमनेन पितृणां नरकतः समुद्धरणवर्णनम्, द्वारकाश्रयकरणफलकथनम्, द्वारकागमन- माहात्म्यतुलसीधारणमाहात्म्यवर्णनम्.	३०५ १	
२४	द्वारकागमनपूर्वककृष्णदत्तवरग्रहणादिद्वारकानगरीश्रैष्ठ्यमाहात्म्यवर्णनम्.	३०९ १	
२५	मार्कण्डेयेन्द्रधुम्रसंवादे वज्रजुलीद्वारकागंगागयागोविन्दगोमतीगोकुलगीतागोपीचं- दमाहात्म्यवर्णनम्.	३११ १	
२६	कोटिजन्मार्जितचतुर्विधपापश्चालनोपायकथनम्, भगवद्भक्तलक्षणवर्णनम्, हरि- जागरफलकथनम्, गोहिरण्यतिलवस्त्रादिदानफलकथनम्, भागवत्स्कांदगो- पीचरितगीतानामसहस्रकादिनित्यपठनफलकथनम्, द्वादशीजागरमाहात्म्य- वर्णनम्.	३१२ २	
२७	विष्णोर्द्वादशीजागरस्य सर्वतोऽपि वरेण्यत्ववर्णनपुरःसरं माहात्म्यवर्णनम्.	३१३ २	

अध्यायाः	विषयाः	प०	पृ०
२८	विष्णोर्द्वादशीजागरस्थले सर्वदेवतातीर्थक्षेत्रागमनवर्णनम्, द्वादशीजागरमाहात्म्य- वर्णनम्. ३१४ १		
२९	पापिजनसंसर्गादशुद्धिं गताया गौतम्या नारदाद्युषीन्प्रति स्वाशुद्धिनिरसनोपाय- विज्ञानाय प्रश्नकरणम्, तस्या गौतम्याः प्रश्नस्योत्तरं दातुमशक्यतया विमोहि- तान्नारदादीन्ष्ट्वा गौतम्या शोककरणम्, ततो गौतमीदुःखपरिहाराय दिव्य- वाण्या द्वारकाक्षेत्रं गच्छेति गौतम्यै कथनम्, ततो द्वारकागमनोत्सुकतापूर्वक- गोमतीवर्णनम्. ३१५ १		
३०	नारदगौतमयोर्द्वारकागमनोत्सुकतादर्शनम्, द्वारकां प्रति गोदावर्यादित्तीर्थक्षेत्रदेव- महर्षिगमनोत्सवयात्रावर्णनम्. ३१६ २		
३१	सर्वतीर्थक्षेत्राणां तत्रागमनवर्णनम्, मूर्तिमतीद्वारवतीदर्शनम्. ३१७ १		
३२	नारदादिभिर्द्वारकागमनं कृत्वाऽऽह्लादवशान्नृत्यकरणम्, शङ्करादिदेवैर्गौतमाद्याविभि- र्गौतम्यादित्तीर्थक्षेत्रैरपि द्वारकायां नृत्यकरणम्, ततः सर्वैर्मगवदर्शनं गृहीत्वा भगवत्स्तुतिकरणम्, विष्णुपार्षदवर्णितद्वारकामाहात्म्यवर्णनम्. ३१८ १		
३३	द्वारकायाः समन्ततः सर्वदिक्षु काशीगयाप्रयागाद्यनेकतीर्थक्षेत्रादिकृतनिवासवर्णनम्. ३२० १		
३४	द्वारकापान्थदर्शनमात्रतः काश्यां कृतस्य पापवञ्चलेपस्य विनाशने यतिवृत्तान्त- पूर्वकं दिलीपकृतद्वारकायात्रामाहात्म्यवर्णनम्. ३२० २		
३५	द्वारकाक्षेत्रस्थस्थावरजङ्गमपदार्थानां माहात्म्यवर्णनम्, द्वारकावासमाहात्म्यम्, द्वार- कायां भगवदर्शनमाहात्म्यम्, द्वारकानाममाहात्म्यवर्णनम्. ३२२ १		

॥ इति श्रीस्कान्दमहापुराणस्थविषयानुक्रमणिका समाप्ता ॥

अध्यायाः	विषयाः	प०	पृ०
३६	द्वारकादर्शनगोमतीसरित्स्नानविधिमाहात्म्यवर्णनम्. ३२३ १		
३७	द्वारकाक्षेत्रस्थसुदर्शनप्रमुखान्तान्तचक्रचिह्नांकितपापाणामाहात्म्यवर्णनपूर्वकतत्पूजन- फलादिकथनम्. ३२३ २		
३८	गोमतीतीरगतद्वारकाचक्रतीर्थयोजगरादिमाहात्म्यवर्णनम्. ३२४ १		
३९	द्वादशीत्रतादिमाहात्म्यवर्णनम्. ३२५ १		
४०	कार्तिके चक्रतीर्थस्नानदानश्राद्धादिमाहात्म्यवर्णनम्. ३२६ १		
४१	गोमतीस्नानकृष्णपूजनयतिभोजनदानश्राद्धादिसत्फलवर्णनम्. ३२७ १		
४२	वृषोत्सर्गादिक्रियाकरणद्वारकामाहात्म्यश्रवणादिफलवर्णनम्. ३२७ १		
४३	द्वारकामाहात्म्यश्रवणादिफलश्रुतिवर्णनपुरःसरतुलसीपत्रकाष्ठमहिमवर्णनपूर्वकं प्रह्ला- दद्विजसंवादसमाप्त्यनन्तरं बलिना सह द्विजैः कृतस्य द्वारकायात्राविधेर्वर्णनम्. ३२८ १		
४४	स्कान्दमहापुराणश्रवणपठनपुस्तकप्रदानपौराणिकव्यासपूजनमाहात्म्यवर्णनपूर्वकं सम- स्तस्कान्दमहापुराणग्रन्थसमाप्त्युपसंहारपूर्वकं शौनकादिमहर्षिकृतसूतसत्कारवृत्ता- न्तवर्णनम्. ३२८ २		

इति श्रीप्रभासखण्डे चतुर्थे द्वारकामाहात्म्यम् ॥ (७-४) ॥

इति श्रीस्कान्दे महापुराणे सप्तमं प्रभासखण्डम् ॥ ७ ॥

अत्रेयमभ्यर्थना.

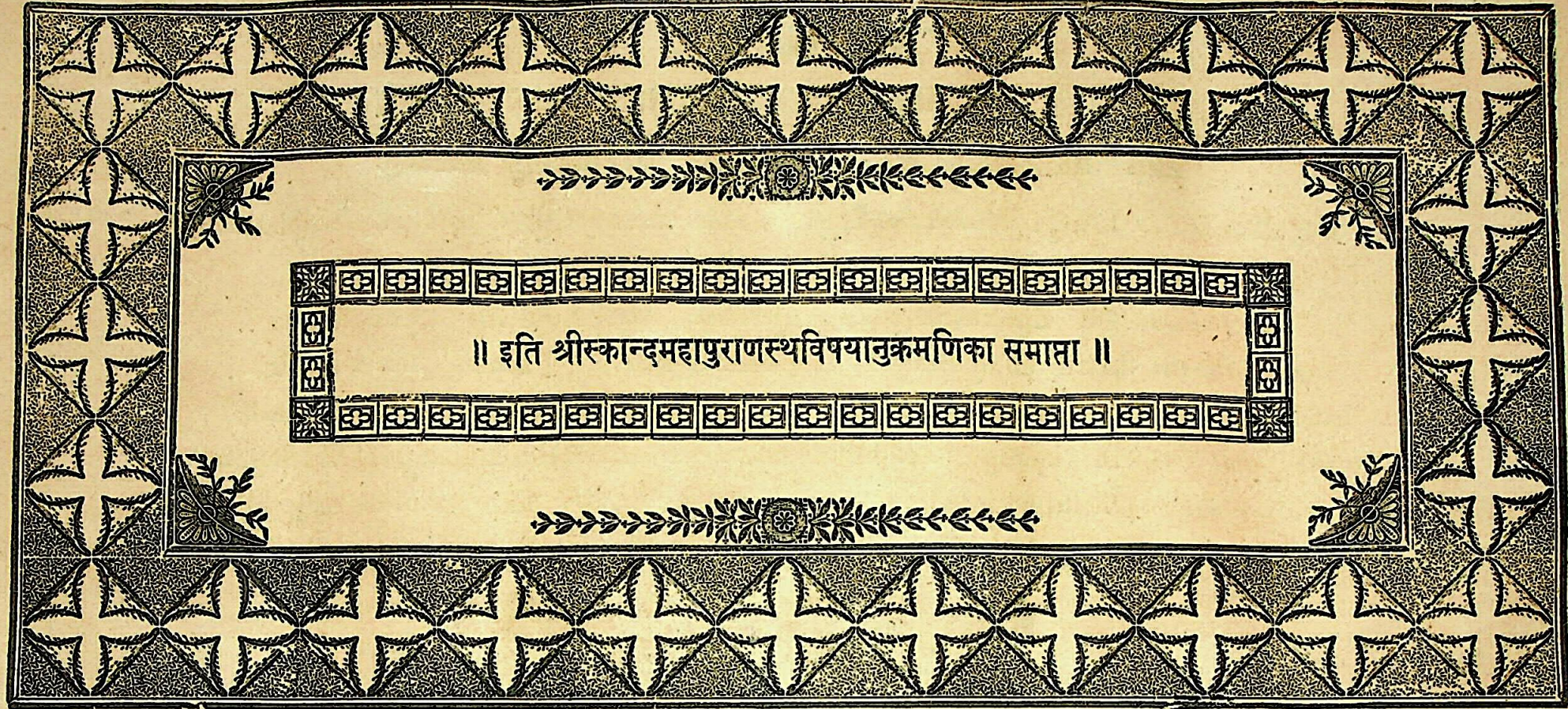
अस्माक मुद्रणालये वेद-वेदान्त-धर्मशास्त्र-प्रयोग-योग-सांख्य-ज्योतिष-पुराणेतिहास-वैद्यक-मंत्र-स्तोत्र-कोश-काव्य-चम्पू-नाटकालं-
कार-संगीत-नीति-कथाग्रंथाः, बहवः स्त्रीणां चोपयुक्ता ग्रंथाः, बृहज्ज्योतिषार्णवनामा बहुविचित्रचित्रितोऽयमपूर्वग्रन्थः ।
संस्कृतभाषया, हिन्दीमार्वाडचन्यतरभाषाग्रन्थास्तत्तच्छास्त्रार्थानुवादकाः, चित्राणि, पुस्तकमुद्रणोपयोगिन्यो याव-
त्यस्सामग्यः, स्वस्वलौकिकव्यवहारोपयोगिचित्रचित्रितालिखितपत्रवत्पुस्तकानिचः मुद्रयित्वा प्रकाशन्ते
मुलभेन मूल्येन विक्रयाय । येषां यत्राभिरुचिस्तत्तत्पुस्तकाद्युपलब्धये एवं नव्यतया स्वस्वपुस्तकानि
मुमुद्रयिषुभिः सुलभयोग्यमूल्येन सीसकाक्षरैः स्वच्छोत्तमोत्तमपत्रेषु मुद्रिततत्पुस्तकानां
स्वस्वसमयानुसारेणोपलब्धये च पत्रिकाद्वारातैः प्रेषणीयोऽस्मि ।
अधिकमस्मदीयसूचीपुस्तकानां भिन्नभिन्नविषयाणां प्रापणेन “श्रीवेङ्कटेश्वरसमाचार” पत्रिकाप्रापणद्वारा च ज्ञेयमिति शम् ।

क्षेमराज श्रीकृष्णदास, “श्रीवेङ्कटेश्वर” (स्टीम्) यन्त्रालयाध्यक्षः—मुंबई.

KHEMRAJ SHRIKRISHNADAS, 'SHRIVENKATESHWAR' STEAM PRESS,

BOMBAY.

॥ इति श्रीस्कान्दमहापुराणस्थविषयानुक्रमणिका समाप्ता ॥